

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Doç. Dr. Ali Osman Ateş

İslam'a Göre
CAHİLİYE VE EHL-İ KİTAB
ÖRF VE ÂDETLERİ

ALİ OSMAN ATEŞ

1954 yılında Konya, Lâdik kasabasında doğdu. İlkokulu Lâdik Kasabası'nda tamamladıktan sonra 1972-1973 yılında Manisa İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne girdi ve 1978 yılında bitirdi. 1979 yılında Manisa Kırkağaç vaizliğine, 1980 yılında da Manisa İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1985 yılında D.E.Ü. İlâhiyât Fakültesine Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi olarak tâyin edildi. 1983 yılında başladığı doktora çalışmasını "Sünnet'in Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri" konulu teziyle 1989 yılında tamamladı. 1992 yılında Yardımcı Doçent, 1995 yılında da Doçent oldu.

Halen, D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi'nde Hadis Anabilim Dalı'nda Doçent olarak görevine devam eden Ali Osman Ateş, evli ve dört çocuk babasıdır.

Ali Osman Ateş'in, yayımlanmış bazı makâleleriyle, Kurân ve Hadislere Göre Cinler-Büyük (Beyan Yayınları, İstanbul 1995), Kurân ve Hadislere Göre Şeytân (Beyan Yayınları, İstanbul 1995) adlı kitapları vardır.

Baskı, Cilt: Umut Matbaacılık

Tel: 637 42 61

İstanbul, Şubat 1996

Doç.Dr.Ali Osman Ateş
**İSLÂM'A GÖRE CÂHİLİYE VE
EHL-İ KİTÂB ÖRF VE ÂDETLERİ**

BEYAN YAYINLARI, 216

Ofset Hazırlık: Hasan Demir

ISBN 975-473-134-9

BEYAN YAYINLARI

Ankara Caddesi No: 49/3 Cağaloğlu/İstanbul

Tel: 512 76 97 - 526 50 10

Bu çalışmamı, çocukluğumdan beri beni ilmî çalışmalara teşvik eden babam Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi *Mustafa Ateş* ile annem merhûme *Şerife Ateş*'e armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 17

KISALTMALAR, 19

KAYNAKLAR HAKKINDA BİLGİ, 21

BİRİNCİ BÖLÜM İBÂDETLERLE İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER

I- TAHÂRETLE İLGİLİ UYGULAMALAR

A- ABDEST, 27

- 1- Yahudilik'te Abdest, 27
- 2- Hristiyanlık'ta Abdest, 28

B- TEYEMMÜM, 29

C- YEMECTEN ÖNCE ELLERİ YIKAMAK, 29

D- GUSÛL (BOY ABDESTİ), 30

- 1- Yahudilik'te Gusûl, 30
 - a- Lohusalık, 30
 - b- Hayız, 31
 - c- Özürlü Olma Hali, 32
 - d- Cünüblük, 33
 - e- Murdarlık, 35
- 2- Hristiyanlık'ta gusûl, 36
- 3- Câhiliye Devri'nde Gusûl, 40

II- NAMAZ

A- İBÂDETLERLERLE İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER, 51

- 1- Yahudilik'te İbâdetlerle İlgili Örf ve Âdetler, 52
 - a- Niyet, 52
 - b- İbâdette Kıyâfet, 52
 - c- İbâdet Vakitleri, 53
 - d- İbâdet Şekli, 54
 - e- Cemaat Teşkili, 55
 - f- Kible, 57
- 2- Hristiyanlık'ta İbâdetlerle İlgili Örf ve Âdetler, 59
 - a- İbâdet Vakitleri, 59

- b- Cemaat Teşkili, 59
- c- İbâdet Şekli, 60
- d- Kible, 60

B-HAFTALIK İBÂDET UYGULAMALARI, 61

- 1-Yahudilik'te Haftalık İbâdet Uygulamaları, 61
- 2-Hıristiyanlık'ta Haftalık İbâdet Uygulamaları, 62
- 3- Câhiliye Devrinde Haftalık İbâdet Uygulamaları, 63

C- CUM'A GÜNÜ İBADETİN DAHA ÖNCE YAHUDİ VE HIRİSTİYANLARA DA FARZ KILINMASI, 64

D-YILLIK İBÂDET VE BAYRAM GÜNLERİ, 66

- 1.Yahudilik'te Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri, 66
 - a-Millî Yas Günü, 67
 - b- Yeni Yıl Bayramı (Roş Ha Şana), 67
 - c- Büyük Keffâret Bayramı (Yom Kippur), 67
 - d-Purim Bayramı, 68
 - c- Pessah-Pagues (Hamursuz) Bayramı, 68
 - f- Hanukka Bayramı, 69
 - g- Sukkoth (Kamış-Çardak) Bayramı, 69
 - h- Haftalar Bayramı, 69
 - ı- Şavvot (Pentêcôte)=Gül Bayramı, 70
- 2. Hıristiyanlık'ta Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri, 70
 - a- Noel Bayramı, 70
 - b- Paskalya, 71
 - c- Meryem Ana Günü, 71
 - d- Haç Yortusu, 71
 - e-Azizler Bayramı, 72
 - f- Dies Natalis, 72
 - g- Bağbozumu Bayramı, 72
 - h-Hamsin, 72
- 3. Câhiliye Devrinde Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri, 73
 - a- Kurban Bayramı, 73
 - b- Medineliler'in Bayranları, 73

E- YAĞMUR DUASI (İSTİSKA), 74

- 1- Yahudilik'te Yağmur Duası, 74
- 2- Hıristiyanlık'ta Yağmur Duası, 74
- 3- Câhiliye Devrinde Yağmur Duası, 75

F- CENÂZE İLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 76

- 1- Yahudilik'te Cenâze İle İlgili Uygulamalar, 76
 - a- Cenâzenin Yıkanması ve Keflenmesi, 76
 - b- Cenâzenin Defni, 78
 - c- Mâtem Uygulamaları, 81
- 2- Hıristiyanlık'ta Cenâze ile İlgili Uygulamalar, 81
 - a- Cenâzenin Yıkanması ve Keflenmesi, 81

- b- Cenâzenin Defni, 82
- c- Ölü Yakma, 83
- 3- Câhiliye Devrinde Cenâze İle İlgili Uygulamalar, 84
 - a- Cenâzenin Yıkanması, Kefenlenmesi, Defni, Cenâze Namazı, 84
 - b- Ölüm İlanı (النعي), 86
 - c- Cenâze Merâsimi, 86
 - d- Mâtem Tutmak, 87

III- ORUÇ

A- YAHUDİLİK'TE ORUÇ, 90

- 1- Yahudilik'te Oruç Çeşitleri ve Oruç Günleri, 90
 - a- Yom Kippur, 90
 - b- Yahudilik'te Mevcut Diğer Oruç Günleri ve Oruç Çeşitleri, 92
- 2- Yahudilik'te Oruç Tutma Süresi, 98
- 3- Yahudilik'te Oruca Başlama Çağı, 99
- 4- Yahudilik'te Ru'yet-i Hilâl, 100

B- HİRİSTİYANLIK'TA ORUÇ, 101

- 1- Hristiyanlık'ta Oruç Çeşitleri, 103
- 2- Hristiyanlık'ta Oruç Günleri, 103
 - a- Carême (Büyük Perhiz/Kırk Günlük Oruç), 103
 - b- Çarşamba, Cuma ve Cumartesi Günlerinde Oruç, 106
 - c- Paskalya Öncesi Orucu, 106
 - d- Diğer Oruç ve Perhiz Günleri, 107
- 3- Hristiyanlık'ta Orucun Süresi, 108
- 4- Hristiyanlık'ta Oruç Tutma İle Mükellef Olanlar, 109
- 5- Hristiyanlık'ta Oruç Tutma Şekli, 110

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE ORUÇ, 110

IV- ZEKÂT VE SADAKALAR

A- ZEKÂT, 113

- 1- Yahudilik'te Zekât, 114
- 2- Hristiyanlık'ta Zekât, 116

B- SADAKA-İ FITİR, 117

- 1- Yahudilik'te Sadaka-i Fıtır, 117

C- SADAKALAR, 118

- 1- Yahudilik'te Sadakalar, 118
- 2- Hristiyanlık'ta Sadakalar, 119

V- HAC

A- YAHUDİLİK'TE HAC, 123

- 1- Yahudilik'te Hac Kimlere Farzdır?, 127
- 2- Yahudilik'te Haccın Yeri ve Zamanı, 128
- 3- Hac Esnasında Kurbân Kesilmesi, 129

B- HİRİSTİYANLIK'TA HAC, 130

- 1- Hıristiyanlık'ta Haccın Farziyeti, 130
- 2- Hıristiyanlık'ta Haccın Gayesi, 131
- 3- Hıristiyanlık'ta Ziyâret Yerleri, 132
 - a. Kudüs, 132
 - b. Roma, 133
 - c. Diğer Ziyaret Yerleri, 134
4. Hıristiyanlık'ta Hac Elbisesi, 134

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE HAC, 135

- 1- İhrâm, 135
 - a. Putlar İçin İhrâma Girmek, 135
 - b. İhrâmda İken Perhiz Yapmaları, 136
 - c. Evlere Arkadan Girmeleri, 136
 - d. İhrâmdan Çıkma, 137
 - e. İhrâm Elbisesi, 137
 - f. Mekke'nin Hürmet Edilmesi Gereken Bir Yer Oluşu, 140
- 2-Telbiye, 142
- 3-Vakfe, 146
 - a. Câhiliye Devrinde Hums Uygulaması, 148
 - b.İfâza (Arafât'tan Dönüş), 149
 - c. Minâ'da Kalma Süresi, 153
- 4-Tavâf, 153
- 5-Hacer-i Esved ve İstilâmı, 161
- 6-Sa'y, 167
- 7-Cemreleri Taşlamak, 169
8. Hac'da Kurbân, 172
- 9- Umre, 176
- 10- Nesî, 178
- 11- Hac'la İlgili Diğer Uygulamalar, 182
 - a. Hac Mevsiminde Ticaret, 182
 - b. Hacca Azık Getirmemek ve Dilenmek, 183
 - c. Susarak Haccetmek, 183
 - d. Ka'be'ye Yaya Olarak Gitmek, 184
 - e. Ka'be'deki Fal Okları, 184
 - f. Hac Esnâsında Günâh İşlemek, 185
12. Hac'la İlgili Vazifeler, 186
 - a. Sikâye, 186
 - b. Rifâde, 188
 - c. Hicâbe-Sidâne, 189

VI- KURBAN

A- YAHUDİLİK'TE KURBAN, 193

1. Yahudilik'te İnsan Kurbânı, 194
2. Yahudilik'te Diğer Kurbân Çeşitleri, 196

- a. Fısıh Kurbânı, 196
- b. Adak Kurbânı, 198
- c. Şükran Kurbânı, 198
- d. Hattath (Günâh) ve Oshan (Hata) Kurbânları, 199
- e. Ola (Yakma) Kurbânı, 201
3. Yahudilik'te Kurbânın Vasıfları, 202
4. Yahudilik'te Kurbân Edilmesi Câiz Olan Hayvanlar, 205
5. Yahudilik'te Kurbân Kesme Şekli, 205
6. Yahudilik'te Kurbân Eti Hakkında Yapılan İşlemler, 207
- B- HİRİSTİYANLIK'TA KURBAN, 209
- C- CÂHİLİYE DEVRİNDE KURBAN, 212
1. İnsan Kurbânı, 212
2. Câhiliye Devrinde Putlara Kurbân, 213
3. Ka'be'de Kurbân, 214
4. Kabir Başlarında Kurbân Kesmek, 214
5. Cinlere Kurbân Kesmek, 215
6. Cömertlik Yarışı İçin Kurbân Kesmek (معاذرة الاعراب), 215
7. Canlı Hayvandan Et Kesmek, Şeytân Yarması Yapmak, 215
8. Akıka Kurbânı, 216
9. Fer'a, 218
10. Atîre, 220

VII- ADAK

- A- YAHUDİLİK'TE ADAK, 226
- B- HİRİSTİYANLIK'TA ADAK, 229
- C- CÂHİLİYE DEVRİNDE ADAK, 231
1. Bahîra, 234
2. Sâibe, 235
3. Hâmi, 235
4. Vasîle, 236

İKİNCİ BÖLÜM, ÂİLE VE MÎRÂS İLE İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER

I- İSİM KOYMA

- A- YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIK'TA İSİM KOYMA, 241
- B- CÂHİLİYE DEVRİNDE İSİM KOYMA, 243
1. Künye, 247
2. Lakab, 248
3. Çocuğun Kulağının Delinmesi, 249

II- SÜNNET OLMA

- A- YAHUDİLİK'TE SÜNNET, 254
- B- HİRİSTİYANLIK'TA SÜNNET, 259
- C- CÂHİLİYE DEVRİNDE SÜNNET, 268

1. Kadınların Sünneti, 272
2. Sünnetin Vakti, 275
3. Câhiliye Devrinde Sünnet Merâsimi, 278

III- NİKÂH,

A- NİKÂH UYGULAMALARI, 280

- 1- Nikâh Töreni, 283
- 2- Velîme, 286
- 3- Mehir, 288
- 4- Zifâf, 295
- 5- Cima, 296

B- NİKÂHLA İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR, 299

1. Nikâhın Yasak Olduğu Zamanlar, 300
2. Evlenmemek (Tebettül), 302
3. Nikâhlanması Haram Olanlar, 305
 - a- Yahudilik'te Nikâhlanması Haram Olanlar, 305
 - b- Hristiyanlık'ta Nikâhlanması Haram Olanlar, 307
 - c- Câhiliye Devrinde Nikâhlanması Yasak Olanlar, 308
4. Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek, 316
 - a- Yahudilik'te Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek, 316
 - b- Hristiyanlık'ta Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek, 318
5. Evlâdlıkların Karıları ile Evlenmek, 321
6. Çok Kadınla Evlilik (Polygami), 323
 - a- Yahudilik'te Çok Kadınla Evlilik, 323
 - b- Hristiyanlık'ta Çok Evlilik, 327
 - c- Câhiliye Devrinde Çok Evlilik, 329

C- CÂHİLİYE DEVRİ NİKÂH ÇEŞİTLERİ, 331

1. Mut'a, 331
2. Şıgâr, 341
3. Haden, 343
4. İstibda', 344
5. Bedel, 344
6. Diğer Nikâh Çeşitleri, 345
7. İslâm'ın Kabul Ettiği Nikâh, 348

IV- TALÂK

A- YAHUDİLİK'TE TALÂK, 349

1. Yahudilik'te Li'ân Uygulaması, 352

B- HİRİSTİYANLIK'TA TALÂK, 356

1. Hul', 361
2. İlâ, 363
3. Zihâr, 364

V- İDDET

A- YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIK'TA İDDET, 367

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE İDDET, 368

VI- MÎRÂS

A- YAHUDİLİK'TE MÎRÂS UYGULAMALARI, 372

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE MÎRÂS UYGULAMALARI, 379

1. Hısımlık, 380

a. Neseb Sebebiyle Hısımlık, 380

b. Sebeb Dolayısıyla Hısımlık, 382

2. Ahd (Sözleşme), 384

a. Hilf (Velâ), 384

b. Tebennî (Evlâdlık Edinmek), 386

3- Vasıyyet, 387

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ - GANÎMET - KÖLELİK - UKÛBÂT VE
MUÂMELÂTLA İLGİLİ DİĞER ÖRF VE ÂDETLER

I- UMRÂ VE RUKBÂ

B- RUKBÂ, 392

II- SAVAŞLA İLGİLİ UYGULAMALAR

A- YAHUDİLİK'TE SAVAŞLA İLGİLİ UYGULAMALAR, 393

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE SAVAŞLA İLGİLİ

UYGULAMALAR, 395

III- GANÎMETLE

A- YAHUDİLİK'TE GANÎMETLERLE İLGİLİ

UYGULAMALAR, 398

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE GANÎMETLERLE İLGİLİ

UYGULAMALAR, 400

1. Safî (الصنى), 401

2. Mirba' (الرباع), 402

IV- KÖLELİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

A- YAHUDİLİK'TE KÖLELİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 404

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE KÖLELİKLE İLGİLİ

UYGULAMALAR, 408

1. Mükâtebe Akdî, 408

2. Kölelerin Mirâs Olarak İntikali, 409

3. Kölenin Cezâsı ve Ganîmetten Payı, 409

4. Köle Olma Sebepleri, 409

5. Cârîyelerin Durumu ve Ümmü Veledder, 410

6. 'İtk Mevlâsı, Velâ'nın Satışı ve Hîbesi, 411

7. Sâibe, 412

V- YEMÎN

A- YAHUDİLİK'TE YEMÎN, 413

B- HİRİSTİYANLIK'TA YEMÎN, 414

- C-CÂHİLEYE DEVRİNDE YEMİN, 415
1. Hanıfler'in Yeminleri, 415
 2. Müşrik Arapların Yeminleri, 418
- VI- KASÂME
- A- YAHUDİLİK'TE KASÂME, 426
- B- CÂHİLİYE DEVRİNDE KASÂME, 427
- VII- ŞÂHİTLİK
- A- YAHUDİLİK'TE ŞÂHİTLİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 431
- B- HİRİSTİYANLIK'TA ŞÂHİTLİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 433
- VIII- UKÛBÂT
- A- KISÂS, 434
- 1- Yahudilik'te Kısâs Uygulamaları, 434
 - 2- Hıristiyanlık'ta Kısâs, 437
 - 3- Câhiliye Devrinde Kısâs, 438
- B- HAD GEREKTİREN SUÇLAR, 441
1. Zinâ ve Cezâsı, 441
 - a. Yahudilik'te Zina'nın Cezâsı, 441
 - b. Hıristiyanlık'ta Zinâ'nın Cezâsı, 444
 2. Hırsızlık ve Cezâsı, 445
 - a. Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Hırsızlığın Cezâsı, 445
 - b. Câhiliye Devrinde Hırsızlığın Cezâsı, 446
 3. Putperestlik, 446
 4. Sihirbâzlık, 447
 - a. Yahudilik'te Sihirbâzlığın Cezâsı, 447
 5. Allâh'a Sövmek, 448
 - a. Yahudilik'te Allâh'a Sövmenin Cezâsı, 448
 6. İrtidâd (Dinden Dönmek), 449
 - a. Yahudilik'te Dinden Dönmenin Cezası, 449
 7. Yol Kesmenin Cezâsı, 449
 - a. Câhiliye Devrinde Yol Kesmenin Cezâsı, 449
- IX- DİYET
- A- YAHUDİLİK'TE DİYETLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 451
- B- CÂHİLİYE DEVRİNDE DİYETLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 453
- X- KERÂHİYE VE İSTİHSÂN / YİYECEKLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER
- A- YAHUDİLİK'TE YENİLMESİ YASAK OLAN ŞEYLER, 457
1. Kan, 457
 2. Leş ve Vahşi Hayvanın Parçaladıkları, 457
 3. İç Yağı, 458
 4. Mayalı Ekmek Yeme Yasağı, 459

5. Murdar Et Yemek, 459
6. Domuz Eti, 460
7. Tavşan Eti, 460
8. Deve Eti, 460
9. Kaya Porsuğu, 461
10. Eti Yenmeyen Kuşlar, 462
11. Deniz Hayvanları, 462
12. Dört Ayak Üzerinde Yürüyen Kanatlı Haşarat, 463
13. Etli ve Sütllülerin Karıştırılmasının Yasaklığı, 464
14. Yahudilik'te Eti Yenilen Hayvanlar, 464
 - a. Kara Hayvanları, 464
 - b. Deniz Hayvanları, 465
 - c. Kuşlar, 465

B- HİRİSTİYANLIK'TA YİYECEKLERLE İLGİLİ UYGU-LAMALAR, 466

1. Kan, Putlara Kurbân Edilenler ve Boğulmuş Olanlar, 466
2. Et Yemenin Yasak Olduğu Zamanlar, 466
3. Domuz Eti, 467

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE YİYECEKLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR, 468

1. Meyte, 468
 - a. Münhanika (المنحنقة) "Boğulmuş Hayvan", 469
 - b. Natiha (النطيحة) "Süsülmüş Hayvan", 469
 - c. Mevkuze (الموقوضة) "Sopayla Vurulup Ölen Hayvan", 469
 - e. Mütereddiye (المتردية) "Yüksekten Aşağı Düşerek Ölen", 469
 - f. Canlı Hayvandan Et Kesmek, 470
2. Kan, 470
3. Putlara Kesilenlerle, Kesilirken Allâh'ın Adı Anılmayan Şeylerin Yenilmesi, 471
4. Cömertlik Yarışı İçin Kesilenler, 472
5. Talih Denemek İçin Kesilenler, 472

XI- İÇKİ VE KUMAR

A- İÇKİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER, 474

- 1- Yahudilik'te İçki, 474
- 2- Hristiyanlık'ta İçki, 477
- 3- Câhiliye Devrinde İçki, 479

B- MEYSİR, 483

1. Câhiliye Devrinde Meysir, 483

XII- MU'ÂMELÂT

A- ALIŞ-VERİŞLE İLGİLİ HÜKÜMLER, 485

- 1- Yahudilik'te Alış-Verişle İlgili Hükümler, 485
 - a- Yahudilik'te Gayr-ı Menkûllerin Satışı, 485

- b- Yahudilik'te Menkûl Malların Satışı, 487
- 2- Câhiliye Devrinde Alış-Veriş Çeşitleri, 489
 - a- Hablû'l-Habele, 489
 - b- Erkek Hayvanın Menisi Karşılığında Ücret Almak, 489
 - d- Meyvelerin Olgunlaşmadan Ağaç Üzerindeyken Satılması, 490
 - e- Pazara Mal Getirenlerin Mallarını, Pazara Girmeden Satın Almak, 490
 - f- Müşteri Kızıştırmak (Necş= النجش), 490
 - g- Muhâkale, Muhâdara, Mülâmese, Münâbeze, Müzânebe, Muhâbere, İstisnâ, 491
 - h- Taş Atarak Yapılan Satış (بيع الحصة) ve Bey'u'l-Ğarar (بيع الغرر), 492
 - ı- Kedi-Köpek Satışı, 493
 - i- İçki, Leş ve Put Satışı, 493
 - j- Selem (Selef), 493
- B- RİBÂ (FÂİZ), 494
 - 1- Yahudilik'te Fâizle İlgili Hükümler, 494
 - 2- Câhiliye Devrinde Fâiz, 495
- C- CÂHİLİYE DEVRİNDE MUÂMELATLA İLGİLİ DİĞER UYGULAMALAR, 496
 - 1. Rehin, 496
 - 2. Mudârabe, 497
 - 3. Himâ (Otlak Tutmak), 498
- SONUÇ, 499
- BİBLİYOGRAFYA, 502
- DİZİN, 523

ÖNSÖZ

İslâm Hukûku'nun ikinci kaynağı, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini ihtiva eden Sünnet'tir. Bu açıdan İslâmî hükümlerin çoğu Sünnete dayanmaktadır.

Son zamanlarda batıda İslâmî araştırmalarla meşgul olanlardan I.Goldziher, D.S.Margoliouth, H.Lammens, J.Schacht gibi müsteşrikler, Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında hiç bir sünnet ya da hadis bırakmadığını, ilk İslâm cemaatinin uyguladığı Sünnetin Hz. Peygamber'in Sünneti olmayıp, Kur'ân vasıtasıyla tâdile uğrayan İslâm öncesi araplarının örfü olduğunu, hicri II.yüzyılda, sonraki nesillerin bu örfü otorite ve normatiflik sağlamak maksadıyla "Hz.Peygamber'in Sünneti" kavramını geliştirip, bunu gerçekleştirmek için hadis mekanizmasını uydurduklarını ileri sürmüşlerdir.

İslâm'ın ikinci kaynağı olan Sünnet'le ilgili bu ve benzeri iddialar, bende, bu sahada çalışma arzusu uyandırdı.

Düşüncemi kendilerine arzettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. E.Ruhi Fığlalı, Prof. Dr. Mehmed S.Hatiboğlu, Prof. Dr. M.Cemal Sofuoğlu düşüncemi uygun bularak, bu sahada çalışmamı tasvib ettiler.

Araştırmanın daha şumüllü olabilmesi açısından, çalışma sahasına Câhiliye devri örf ve âdetlerinin yanı sıra, Ehl-i Kitâb örf ve âdetleri de dahil edildi. Çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra konunun çok geniş bir alanı ihtiva ettiğini görerek, araştırmayı üç ana bölümle sınırlamak zorunda kaldık.

Çalışmamızın birinci bölümünde ibâdetlerle ilgili uygulamaları ele aldık. Bu bölümde, namaz, oruç, hac, zekât, adak gibi ibâdetleri

incelemeye çalıştık. İkinci bölümde ise, aile ve mirâs Hukûku ile ilgili örf ve âdetler yer almaktadır. Üçüncü bölümde de, savaş, ganimet, kölelik, şahitlik, suçlar ve cezaları, yiyecek ve içeceklerle ilgili uygulamalar, alış verişle ilgili örf ve âdetler araştırmamıza dahil edilmiştir.

Araştırmalarım esnasında kıymetli yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. E.Ruhi Fığlalı, Prof. Dr. Mehmed S.Hatiboğlu, Prof. Dr. Abdülkâdir Şener, Prof. Dr. Mustafa Fayda, danışman hocam Prof. Dr. M.Cemâl Sofuoğlu'na Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi sevgili babam Mustafa Ateş'e, muhterem hocam Dr. M.Özgü Aras'a mesai arkadaşlarım Doç. Dr. Ali Sayı, Dr. Nadir Özkuyumcu ve Dr. Halife Keskin'e teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmalarım sırasında beni gönülden destekleyen sevgili annem Şerife Ateş'i rahmetle anarken, bu eserin ortaya konması esnasındaki birtakım sıkıntılara fedâkârca göğüs geren eşimle tashihinde yardımcı olan çocuklarım Mustafa, Ahmet Özgü, Muhammed ve Mahmûd Fâtih'e ayrıca teşekkür ederim.

Ali Osman Ateş

Ocak 1996-İZMİR

KISALTMALAR

İ.	: İbn
b.	: bin
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
K	: Kitâb
s.	: Sayfa
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.y.	: Adı geçen yer
a.g.m.	: Adı geçen makale
İ.F.D.	: İlâhiyât Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
İST.ÜNV.TIP.FAK.	: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
Bkz.	: Bakınız
Terc.	: Tercüme
Ansik.	: Ansiklopedisi
v.	: Vefatı
v.s.	: Vesaire
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı
Hız.	: Hazreti

KAYNAKLAR HAKKINDA BİLGİ

Tezimizin kaynakları hakkında bilgi verirken önce Kurân-ı Kerîm'i zikretmemiz yerinde olacaktır, çünkü Kur'ân, Ehl-i Kitâb ile Câhiliye devrinin örf ve âdetlerini tesbit ettiği gibi, bunların İslâm tarafından tasvib veya reddi hususunda da bilgi vermektedir. Bu arada Ehl-i Kitâb ile Câhiliye devri örf ve âdetlerini tesbit edip günümüze intikal ettirerek, Kur'ân ve Sünnet'i anlayıp, İslâmî hükümleri değerlendirmemizde bizlere büyük hizmette bulunmuş olan ilk devir İslâm müfessirlerini, özellikle İbn Abbâs'ı minnetle anmamız isabetli bir davranış olacaktır. Araştırma sahamızla ilgili kıymetli malzeme nakleden müfessirler arasında Katâde gibi tâbiîn neslinden olan müfessirler de yer almaktadır.

İslâm öncesi devre ait olup, yaşadığı zamana kadar gelebilmiş olan sahamızla ilgili malzemeyi eserinde toplayarak gelecek nesillere aktarıp, kaybolmaktan kurtaran et-Taberî'nin (v.310) Câmiu'l-Beyân adlı tefsiri araştırmamız esnasında faydalandığımız eserlerdendir. et-Taberî (v.310), İbn Abbâs, İbn Mes'ûd gibi sahâbe, Katâde gibi tabiûn müfessirlerinin tefsirlerini zatederek daha sonraki tefsirlere kaynaklık etmiştir.

Konumuzla ilgilî nakil ve yorumları açısından daha sonraki müfessirlerden Beydâvî (v.691), Neseî (v.701), Hâzin ve (725), İbn Kesîr (v.774), Âlûsî (v.1270) ve son devir âlimlerimizden Hamdi Yazır'dan (v.1358/1942) faydalanmaya çalıştık.

Araştırma saham ızın diğer mühim bir kaynağını hadisler teşkil etmektedir. Hadisler; Câhiliye devri ile Ehl-i Kitâb'ın birçok örf ve âdetini haber vermektedir. Bu durum, ya önceki bir hükmün neshi veya nehyedilerek ilgâs ı veya tasvibi mahiyetinde olmaktadır. Peygamberimiz hadislerinde, Câhiliye devriyle Ehl-i Kitâb'ın uygulama-

larını haber vermekte, bunların nehyedildiğini veya ibkâ edildiğini bildirmektedir. Çalışmamız esnasında başvurduğumuz hadise dair kaynaklar arasında başta Kütüb-i Sitte olmak üzere İmâm Mâlik'in (v.179) Muvatta'î,Tâyâlisî'nin (v.204) Müsned'i, Abdürrezzâk b.Hemmam'ın (v.211) Musannâfı, Ahmed b. Hanbel'in (v.241) Müsned'i, Darimî'nin (v.255) ve Darekutnî'nin (v.385) Sünen'leri, Hâkim'in (v.405) Müstedrek'i, Beyhaki'nin (v.458) Sünen'i, Heysemî'nin (v.807) Mecmau'z-Zevâid'i, İbn Hacer'in (v.852) el-Metâlibü'l-Âliye'si, Suyûtî'nin (v.911) el-Câmiu's-Sağîr'i, San'ânâ'nin (v.1182) Sübülü's-Selâm'ı ile Şevkânî'nin (v.1250) Neylü'l-Evtâr'ı zikredilebilir.

Hadislerin bildirmediği veya kapalı geçtiği Câhiliye devri ile Ehl-i Kitâb örf ve âdetlerini hadis şerhleri tesbit etmekte ve konumuz açısından değerli malzeme ihtiva etmektedirler. Peygamberimizin'in nehyettiği hususlarda genellikle bir Câhiliye veya Ehl-i Kitâb uygulamasının mevcut olduğunu görmekteyiz. Hadis şârihleri bu duruma açıklık getirmektedirler. Kendisinden yararlandığımız hadis şerhleri arasında İbnü'l-Arabî'nin (v.543) Ârizetü'l-Ahvezî'si, Nevevî'nin (v.676) el-Minhâc'ı, Kastallânî'nin (v.686) İrşâdü's-Sârî'si, Kirmânî'nin (v.786) el-Kevâkibü'd-Derâiisi, İbn Hacer'in (v.852) Fethu'l-Bârî'si, el-Aynî'nin (855) Umdetü'l-Kârî'si zikredilebilir.

Araştırma sahamızın diğer önemli bir kaynağı da Tarih, Siyer ve Tabakât'a dair eserlerdir. İlk devir İslâm Tarihi ve Siyer'e dair eserler bu konuda zengin malzeme taşımaktadır.

Başvurduğumuz bu eserler arasında İbn İshâk'ın (v.151) Sîre'si, İbnü'l-Kelbî'nin (v.204) Kitâbü'l-Asnâm'ı, İbn Hişâm'ın (v.218) Sîre'si, İbn Sad'ın (v.230) et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı, Ezrakî'nin (v.244) Ahbâru Mekke'si, İbn Habîb'in (v.245) Kitâbü'l-Muhabber'i, Belâzürî'nin (v.279) Ensâbü'l-Eşrâf'ı, et-Taberî'nin (v.310) Târihu'l-Ümem ve l-Mülûk'ü, Şehristânî'nin (v.548) el-Milel ve'n-Nihal'i, Süheylî'nin (v.581), Ravdu'l-Unuf'u, İbnü'l-Cevzî'nin (v.597) Kitâbü'l-Vefâ'sı, İbnü'l-Esîr'in (v.630) el-Kamîl'i ve Üsdü'l-Gâbe'si, İbn Kesîr'in (v.774) el-Bidâye ve'n-Nihâye'si, Makrizî'nin (v.845) el-İmta'ı, Suyûtî'nin (v.911) Târihu'l-Hulefâ'sı, Semhûdî'nin (v.911) Vefâü'l-Vefâ'sı, el-Halebî'nin (v.1044) İnsânü'l-Uyûn'unu sayabiliriz.

İslâm Hukûkuna ait eserler de, araştırmamız açısından kaynak vazifesi görmektedir. Bunlar, Câhiliye devri ile Ehl-i Kitâb örf ve âdetlerini tesbit ettiği gibi, bu örf ve âdetlerin İslâm tarafından tasvib veya reddi konusunda da İslâm müctehidlerinin ve mezheplerinin görüşlerini yansıtmaktadır. Bazen aynı konuda birbirine zıt rivayet-

ler bulunması sebebiyle, mezkur örf ve âdetlerin İslâm tarafından tasvib mi yoksa red mi edildiği hususu kesinlik kazanmamakta ve bu konuda İslâm âlimlerinin ve mezheplerinin görüşlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İslâm âlimlerinin bu konudaki görüş ve ictihâdları ise, genellikle Fık'hî eserlerde zikredilmektedir. Bu eserler arasında Serahsî'nin (v.483) Kitâbü'l-Mebsût'u, Kâsânî'nin (v.587) Bedâiu's-Sanâî'i, Merğınânî'nin (v.593) el-Hidâye'si, İbn Kudâme'nin (v.620) el-Muğnî'si, Mevsilî'nin (v.683) el-İhtiyâr'ı, İbn Âbidîn'in (v.1252) Reddül-Muhtâr'ı, Cezîrî'nin Kitâbü'l-Fık'h ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a'sını sayabiliriz.

Câhiliye devri Arap şiiri de konumuz için kıymetli bilgiler vermektedir. Bu şiirlerde Câhiliye devrinin örf ve âdet ve uygulamalarını tesbit etmekteyiz. Konumuzla ilgili olarak şiirlerinden faydalandığımız bu devir şairleri arasında İmru'ül-Kays, Ümeyye b. es-Salt, A'sâ ve benzerlerini zikredebiliriz.

İbn İshâk'ın (v.151) Sîre'si, İbnü'l-Kelbî'nin (v.204) Kitâbü'l-Asnâm'ı, Kutrub'un (v.206) Kitâbü'l-Ezmine'si, İbn Hişâm'ın (v.218) Sîre'si, İbn Habîb'in (v.245) Kitâbü'l-Muhabber'i, Ebû Alî el-Kâlî'nin (v.356) Kitâbü'l-Emâlî'si, Şehristânî'nin (v.548) el-Milel ve'n-Nihal'i, İbnü'l-Esîr'in (v.630) el-Kâmil'i, İbn Kesîr'in (v.774) el-Bidâye'si, İsfahânî'nin (v.967) Kitâbü'l-Eğânî'si, Sendûbî'nin Şerhu Divân-ı İmrii'l-Kays'ı ile Mu'allakatü's-Seb'a gibi İslâm Tarihi ve Arap Dili ve Edebiyatı'na dair eserler bu şiirleri kaydetmişlerdir.

Ehl-i Kitâb'ın örf ve âdetlerini tesbit açısından başvurulması gereken kaynakların en önemlisi hiç şüphesiz, Tevrât ve İnciller'dir. Tevrât ile Eski İsrâil Hukûku'nun kaynakları olan Mişna ve Talmud, konumuz açısından zengin malzeme ihtiva etmektedir. Tevrat'ın beş Kitâbının dışında, Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan kitaplar ile Yahudilik konusunda yazılmış diğer eserler, bu sahada başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu konuda çalışma yapmış son devir müellifleri arasında Isidore Epstein, M.Es'ad Seydişehrî ve H.Örs'ün eserlerine başvurmuş bulunuyoruz.

Hristiyanlıkla ilgili örf ve âdetlerin tesbiti için muteber kabul edilen dört İncil'in dışında, başvurduğumuz eserler arasında Barnaba İncili de bulunmaktadır. Ayrıca Resüllerin İşleri Kitâbı ile, Pavlus'un Mektupları da bu konuda gerekli malzemeyi sağlamaktadır. Bu hususta ayrıca G.Descuffi, J.Descuffi, M.A.Besnard, Felicien Challaye gibi yazarların eserlerine de müracaat ettik.

Çalışmamızda gerek İslâmî konulardaki hatalı görüşlerine işa-
ret etmek, gerekse Câhiliye devri ile Ehl-i Kitâb örf ve âdetleriyle il-
gili değerlendirmelerden istifade etmek için Brockelmann, Buhl,
Juynboll, Wellhausen, Schacht, Watt gibi batılı yazarların görüş ve
fikirlerinden yararlanmış bulunmaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBÂDETLEİİ İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER

I- TAHÂRETLE İLGİLİ UYGULAMALAR

A- ABDEST

1- Yahudilik'te Abdest

Tevrât'ta yer alan ifadelerden, Yahudilik'te ibâdetleri yerine getirmek için İslâm'daki abdeste benzer bir uygulamanın mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrât bu konuda: "Rab, Mûsâ'ya şöyle dedi: yıkanmak için bir tunç kazan, onun ayağını da tunçtan yapacaksın. Onu toplanma çadırı ile mezbahın arasına koyacaksın; içine su koyacaksın. Hârûn'la oğulları ellerini ve ayaklarını ondan yıkayacaklar. Toplanma çadırına girdikleri zaman, yahud Rabbe ateşle yapılan takdimeyi yakmak için, ibâdet ederek mezbaha yaklaştıkları zaman ölmesinler diye su ile yıkanacaklar ve onlara, kendisine ve zürriyetine nesillerrince ebedi kanun olacak."¹ demektedir.

Buada dikkati çeken husus, su kullanılarak ellerin ve ayakların yıkanılması, bunun Toplanma Çadırına girildiği zaman veya ibâdet edilerek mezbaha yaklaşıldığı zaman yapılmasıdır.

Bu hususlar, ibâdetlerden önce abdest alma uygulamasının daha önceki Peygamberlere de farz kılınmış olması keyfiyetini düşündürmektedir. Nitekim bazı İslâmî kaynaklarda yer alan rivâyetler, bu düşüncüyü desteklemektedir. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber, abdest azalarını üçer defa yıkayarak abdest almış ve

¹ Tevrât, Çıkış 30/17-21.

"Bu abdestin en mükemmelidir, bu, benim ve İbrâhim Halîlullah'ın abdestidir"¹ demiştir. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber, "Bu benim ve benden evvelki Resûllerin abdestidir"² buyurmuştur.

Hadisten anlaşıldığına göre, Hz. İbrâhîm'e ve Peygamberimizden önceki Peygamberlere ibâdet için abdest almaları emredilmiş bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre Allah, Hz. İbrâhîm'e Ka'be'yi namaz kılanlar, tavâf edenler için temiz tutmasını emretmiştir.³ Kur'an'ın ilgili âyetinden, Hz. İbrâhîm zamanında Ka'be'yi tavaf ile namaz ibâdetlerinin mevcut olduğunu anlamaktayız. Yukarda kaydedilen hadislerin ışığında, Hz. İbrâhîm ve İsmâîl'in Ka'be'yi tavâf etmek ve namaz kılmak için abdest aldıklarını düşünebiliriz.

Yine Kur'ân-ı Kerîm, İsrailoğullarına ve Hz. Meryem'e namaz kılmalarının emredildiğini haber vermektedir.⁴ Bu ayetle de, namaz kılan İsrailoğulları ile Hz. Meryem'in namazdan önce abdest aldıklarına dolaylı olarak işaretle bulunmaktadır.

2- Hristiyanlık'ta Abdest

Bugün Hristiyanlık'ta abdeste benzer bir uygulama görmekteyiz. Ancak başlangıçta Yahudilik'tekine benzer uygulamaların mevcut olduğu tahmin edilebilir. Nitekim Brockelmann: "O'nun (Muhammed) Hristiyan zahidlerin yaptıklarına uygun bir şekilde devamlı olarak yaptığı dua ve zikirler gibi diğer ibâdetler, hususi bir meşguliyet sayılıyordu. Şüphesiz daha başlangıçta, bazı Hristian tarikatlarında olduğu gibi, namazdan önce abdest alınıyordu"⁵ demektedir.

Brockelmann'ın bahsettiği bu tarikatların Pavlus'un emrine girmemiş, Yahudilik'le irtibatını koparmamış tarikatlar olduğu düşünülebilir. Bu tarikatların, Hz. İsâ'nın getirdiği ta'limlerin aslına bağlı kalan, varlıklarını İznik konsülüne kadar devam ettirebilmiş

¹ I.Mâce, Sünen, I,145.

² I.Mâce, Sünen, I,145-146; A.b.Hanbel, Müsned, II,98.

³ 2.Bakara, 125.

⁴ 2.Bakara, 43; 3.Âl-i İmrân, 43.

⁵ Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, (Terc:N.Çağatay), s.17.

Musevî-Hristiyanlara ait olduğu açıktır. Bu sebeble, adı geçen tarikatlarda yer alan abdest alma geleneğinin, Hz.İsâ'dan kaldığı, ancak sonraları ortadan kalkmış olabileceği hususu hatıra gelmektedir.

Sonuç olarak, İslâm'da da ibâdetlerden önce abdest almak farz kılınmıştır. İslâm'a göre abdest, su kullanılarak alınır, abdestte el ve ayakları yıkamak farz kılınmıştır.¹ İslâm'a göre, Kur'ân-ı Kerîm'e dokunmak, Ka'be'i tavaf etmek, namaz kılmak gibi ibâdetleri yerine getirmek için, abdest almanın gerekli olduğu Kır'ân ve hadislerde belirtilmiştir.²

B- TEYEMMÜM

Yahudilerde de, İslâm'daki teyemmüme benzer bir uygulamanın mevcut olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim A.J.Wensinck, "Talmud (Berakot, var.15 a)da su bulunmadığı hallerde kum kullanılmasına dair, Kur'an'dakine benzer bir cevaz verilir; ve Cedranus da (Annales neşr.Hylander, Basel 1566,s.206), bir defa çölde kumla vaftiz yapıldığını anlatmaktadır"³ demektedir.

İslâm'da, su bulunmadığı hallerde, ibâdet edebilmek için temiz toprakla teyemmüm yapılması meşru kılınmıştır. Kur'ân'da: "Su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin"⁴ buyurulmuştur.

C- YEMekten ÖNCE ELLERİ YIKAMAK

İnciller'de verilen bilgilere göre, Hz. İsâ zamanında yahudilerin yemekten önce ellerini yıkadıkları, yıkanmamış elleri murdar kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, yahudiler, ellerini yıkamadan yemeğe oturan Havarileri ayıplamışlardır.⁵

¹ 5.Mâide,6.

² 5.Mâide 6; 56. Vakı'a, 79; Buhârî, Sahîh, I,43; Müslim, Sahîh, I,204; Tirmizi, Sünen, I,110; İ.Mâce, Sünen, I,100.

³ Wensinck, İ.A., Teyemmüm Maddesi, XII/I, 223.

⁴ 5.Mâide 6.

⁵ Matta, 15/1-3,17-20; Markos, 7/1-5; Luka, 11/37-38.

İslâm, yahudilerin yemeklerden önce elleri yıkamalarına dair uygulamalarını tasvib etmiştir. Hz. Peygamber, yemekten önce ve sonra ellerini yıkamışlar ve yıkanmasını emretmişlerdir.¹

D- GUSÛL (BOY ABDESTİ)

1- Yahudilik'te Gusûl

Gusûl uygulamasının yahudilikte de mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrat'ta cünüblük, hayız, lohusalık, özür ve murdarlık hallerinden dolayı yıkanmanın gerektiği ayrı ayrı belirtilmektedir. Yahudilik'te guslû gerektiren durumlar şunlardır:

a- Lohusalık

Yahudilik'te lohusalık müddetince kadınlar murdar kabul edilmiş ve kutsal kabul edilen şeylere dokunmaları yasaklanmıştır. Yahudilik'te, erkek çocuk dünyaya getiren kadınla, kız çocuk doğuran kadının lohusalık müddeti farklıdır. Kız çocuk dünyaya getiren kadının lohusalığı daha uzun bir süreyi kapsar. Erkek çocuk doğuran kadın yedi gün murdar olmakta, otuz üç gün de lohusalık müddeti devam etmektedir.² Kız çocuk doğuran kadın ise iki hafta murdar olmakta, lohusalık süresi ise altmış gün devam etmektedir.³ Tevrât'a göre lohusa kadın, bu esnada Makdise giremeyecek, mukaddes hiç bir şeye dokunamayacaktır.⁴

Bazı hadislerden, Hz. Peygamber zamanında lohusalık müddetinin en fazla kırk gün olduğu anlaşılmaktadır.⁵ İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü de budur. Ancak, Atâ, eş-Şa'bî ve İmâm eş-Şâfiî'den nakledilen diğer bir görüşe göre azamî lohusalık müddeti altmış gündür.⁶ İslâm, lohusalık müddetinin erkek veya kız çocuklarına göre farklı olmasını kabul etmemiştir. Yine İslâm, lohusa-

¹ E.Dâvud, Sünen, IV, 188; Tirmizî, Sünen IV, 279; İ.Mâce, Sünen, II, 1096; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 119.

² Tevrât, Levililer, 12/2-4.

³ Tevrât, Levililer, 12/5.

⁴ Tevrât, Levililer, 12/4.

⁵ E.Dâvud, Sünen, I,217-218; Tirmizî, Sünen, I,256; İ.Mâce, Sünen I,213.

⁶ Sübkî, Menhel,III, 134.

nın murdar olduğu fikrini reddetmiştir. Hz. Peygamber: "Mü'min necis olmaz"¹ buyurmuştur. İslâm Dini, lohusaların namaz kılmamaları, oruç tutmamaları, Ka'be'yi tavaf etmemeleri, Kur'an'a el sürmemeleri, mescidlere girmemelerini emrederek, Yahudilik'teki, lohusaların mukaddes şeylere dokunmamaları ve Makdis'e girmemelerine dair uygulamaya paralel bir tutum sergilemiştir.²

b- Hayız

Yahudilik'te hayız halindeki kadın murdar kabul edilmektedir. Hayız halindeki kadının dokunduğu her şey murdar olmaktadır. Hayızlı kadına veya dokunduğu şeylere temas eden kimse de murdar olacak, elbiselerini ve kendisini yıkayacak, murdarlığı akşama kadar sürecektir. Yahudilik'te kadının hayız müddeti yedi gün kabul edilmiştir. Hayızlı kadınla yatan kimse de, kadın gibi yedi gün murdar olmakta, dokunduğu herşey murdar sayılmaktadır.³

Peygamberimiz zamanındaki yahudilerin, ellerindeki Tevrât'ın bu hükmünden dolayı hayızlı kadınla bir arada bulunmadıkları, birlikte yemek yemedikleri, hayızlı kadınları evden çıkardıkları nakledilmektedir.⁴

İslâm, hayızlı kadının namaz, oruç, Kur'an'a dokunmak, Ka'beyi tavâf gibi ibâdetleri yerine getirmesini menederek, bu hususta, Yahudilik'teki mukaddes şeylere dokunmama ve Makdis'e girmemeye benzer bir uygulamayı benimsemiştir.⁵ Ancak İslâm, hayızlı kadını murdar kabul etmemiştir. İslâm'a göre hayızlı kadının dokunduğu şahıs ve eşyalar da murdar değildir.⁶ Peygamberimiz hanımları ile, onlar hayızlı haldeyken bir arada bulunmuş, pişirdiklerini yine onlarla beraber yemiş, kullandıkları eşyaları yine onlarla beraber kul-

¹ Buhârî, Sahîh, I,74-75; Müslim, Sahîh, I,282; E.Dâvud, Sünen, I,156; Tirmizî, Sünen, I,207-208; Nesâî, Sünen, I,145-146; İ.Mâce, Sünen, I,178.

² Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,133.

³ Tevrât, Levililer, 15/19-24.

⁴ Müslim, Sahîh, I,246; E.Dâvud, Sünen, I,177-178; İ.Mâce, Sünen, I,211.

⁵ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,133.

⁶ Buhârî, Sahîh, I,74-75; Müslim Sahîh, I,282.

lanmış, onlarla aynı yatakta yatmış, cinsi münâsebet hariç diğer bütün âilevî münasebetlerde bulunmuştur.¹

İslâm, hayızlıya dokunan kimsenin, murdar olduğu için elbisesini ve kendisini yıkamasını, akşama kadar murdar olmasını kabul etmez. Sadece, hayız bittikten sonra hayızlının kendisinin yıkanmasını kabul etmiştir. Hayızın süresi de, İslâm'daki fikhî mezheplere göre farklılık arz etmekle beraber, Hanefiler'e göre en az üç gün, en çok on gün olarak belirlenmiş, Yahudilik'teki gibi yedi günlük mecburi bir müddet kabul edilmemiştir. Bu süre hayız kanının kesilmesine bağlanmıştır.²

c- Özürlü Olma Hali

Yahudilik'te, gerek erkek olsun gerek kadın olsun, özürlü oldukları zaman murdar kabul edilmişlerdir. Bu durumdaki kadın veya erkeğin dokunduğu şahıs veya eşyalar murdar sayılmaktadır. Özürlü kimseye dokunan şahsın bedenini ve elbisesini yıkaması gerekmekte, yıkandıktan sonra akşama kadar murdarlığı devam etmektedir. Akıntısı kesilen kadın, yedi gün murdar kabul edilmektedir. Tevrât, özürlü kadınla, hayızlı kadın arasında fark görmemektedir.³

İslâm, özürlü kimselerin murdar olması fikrini reddetmiştir. Hz. Peygamber, mü'minin necis olmayacağını söylemişlerdir.⁴

Yine İslâm, özürlü bir kadının, hayızlı bir kadınla aynı muâmeleye tabi tutulmasını da reddetmiştir. İslâm, hayızlı bir kadının namaz, oruç, Ka'be'yi tavâf gibi ibâdetleri yapmasına izin vermezken, özürlü bir kadının ibâdetine izin vermiştir.⁵

Hanefiler'e göre, bir kadından üç günden az, on günden fazla olarak gelen kan istihâza kanı sayılmaktadır. Bu kanın gelmesiyle

¹ Buhârî, Sahîh, I,77-78,83; Müslim, Sahîh, I,242-244, 246; E.Dâvud, Sünen, I,178-179,184,187;Tirmizî, Sünen,I,239, 241-242; Nesâî, Sünen, I, 116-117, 188-193; İ.Mâce, Sünen, I,207-211.

² E.Dâvud, Sünen, I,194-195; Nesâî, Sünen, I,116-117; İ.Mâce, Sünen, I,210-211; Cezîrî, a.g.e., I,128.

³ Tevrât, Levililer, 15/25-28.

⁴ Buhârî, Sahîh, I,74-75; Müslim, Sahîh, I,282.

⁵ E.Dâvud, Sünen, I,216.

sadece abdest bozulmakta, gusûl gerekmemektedir. Böyle bir kadının namaz, oruç gibi ibâdetleri yerine getirmesi gerekmede, kendisiyle cinsi münasebet helâl olmaktadır.¹ Peygamberimiz, özür kanının hayız olmayıp, bir damar kanından ibaret olduğunu söylemiş, bu durumda olanların kendilerine gusûl gerekmezsiniz, sadece abdest alarak namazlarını kılmalarını, oruçlarını tutmalarını emretmiştir.² İslâm, istihâza halindeki kadının kullandığı eşyanın ve dokunduğu kimsenin murdar olmasını, yıkanması gerekip bu murdarlığının akşama kadar devam etmesini reddetmiştir. Ayrıca özür sahibi kadının, akıntısı kesildikten yedi gün sonra temiz olması hususunu da tasvir etmemiştir.

Tevrât, özürlü bir erkeğin murdar olmasını, özürlü erkeğe dokunan şahısların ve eşyaların murdar olmasını, özürlü kimsenin dokunduğu kapların murdar olması sebebiyle kırılmasını emretmektedir. Ayrıca Tevrât, özürlü erkeğe dokunan şahsın kendisini ve elbiselerini yıkayıp, akşama kadar murdar olacağını bildirmiştir. Yine, Tevrât'a göre özürlü şahıs, kullandığı eşyalara dokunmadan önce ellerini yıkayacaktır. Özürlü erkeğin akıntısı bittikten sonra yedi gün murdarlığı devam edecek, bundan sonra kendisini ve elbiselerini akarsuda yıkayacaktır.³

İslâm, Tevrât'ın bu hükümlerini kabul etmemiştir. İslâm, özürlü bir erkeğe, özür bittikten sonra gusûl mecuriyeti getirmemiştir. Özür kanı sadece abdesti bozduğu için, özürlü kimse abdest alarak ibâdetlerini yerine getirebilir. İslâm, Yahudilik'teki özür kanı kesildikten sonra bir erkeğin yedi gün daha murdar kalması hususunu reddetmiştir. İslâm'a göre, eğer gusûl icab eden bir hal varsa, gusûl yaptıktan sonra derhal tahâret durumu hasıl olur, yahudilerdeki gibi akşama kadar veya yedi gün bitene kadar beklenilmesine gerek yoktur.⁴

d- Cünüblük

Yahudilik'te cünüblükten dolayı yıkanmanın gerektiğini görmekteyiz. Tevrât herhangi bir şekilde vücudundan meni çıkan veya

¹ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,131.

² Buhârî, Sahîh, I, 79,84; Müslim, Şahih, I,262-263; E.Dâvud, Sünen, I,202-206; Tirmizî, Sünen, I,217-219; Nesâî, Sünen, I,123-124; İ.Mâce, Sünen, I,203-205.

³ Tevrât, Levililer, 15/1-13.

⁴ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,101.

cinsi yakınlıkta bulunan kimselerin yıkanmalarını, yıkandıktan sonra murdarlıklarının akşama kadar devam etmesini hükme bağlamıştır. Tevrât, cünüb kimsenin bedenini yıkayıp, akşam güneş batıncaya kadar devam eden murdarlık süresince mukaddes şeylerden yemesini yasaklamıştır. Ekmek de mukaddes şeylerden sayılmaktadır. Yine Tevrât, üzerinde meni bulaşığı bulunan her elbisenin yıkanılmasını emretmiş, yıkanan bu elbiselerin akşama kadar murdar olacağını bildirmiştir.¹

Cünüblük durumundan dolayı gusül yapma vecibesi İslâm'da da mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'de: "Eğer cünübseniz yıkanıp temizlenin"² buyurulmuştur. Hz. Peygamber de cünüblükten dolayı yıkanmışlar ve yıkanılmasını emretmişlerdir.³ İslâm, cünüb olanların murdar olacağı fikrini kabul etmez.⁴ Yine İslâm, cünüblükten dolayı guslettikten sonra murdarlığın akşama kadar devam edeceği fikrini ve uygulamasını kabul etmemiştir. İslâm'a göre, cünüblükten dolayı gusleden kimsenin cünüblük hali derhal ortadan kalkar. İslâm'a göre de, meni bulaşan elbiseler temiz değildir, ancak bunların tamamen yıkanmaları gerekmez. Sadece meni bulaşan kısımların yıkanması temiz sayılmaları için yeterlidir.⁵ Yıkandıktan sonra da bunlar derhal temiz olurlar. Kısacası pis oldukları için yıkanan elbiselerin, akşama kadar murdar sayılmalarına dair Yahudilik'teki hüküm İslâm'da yoktur.

Yahudiliğin, cünüb kimsenin yiyip içmemesine, yıkandıktan sonra da akşama kadar murdar kabul edilip, güneş batıncaya kadar mukaddes şeylerden yiyip-içmemesine dair uygulaması İslâm'da yer almamıştır. İslâm'a göre cünüb bir kimse ağzını çalkaladıktan sonra yiyip içebilir. Nitekim Hz. Peygamber, cünüb iken yiyip içmek yahud uyumak istediği zaman, namaz için abdest aldığı gibi abdest alırdı.⁶

¹ Tevrât, Levililer, 15/16-18; 22/4-7.

² 5. Mâide, 6.

³ Buhârî, Sahîh, I, 69-70, 76; Müslim, Sahîh, I, 253-254; E.Dâvud, Sünen, I, 166-173; Tirmizî, Sünen, I, 174-175, 180-184; Nesâî, Sünen, I, 110-112; İ.Mâce, Sünen, I, 190-191.

⁴ Buhârî, Sahîh, I, 74-75; Müslim, Sahîh, I, 282.

⁵ Buhârî, Sahîh, I, 63; Müslim, Sahîh, I, 238-240; E.Dâvud, Sünen, I, 259-260; Tirmizî, Sünen, I, 198-202; Nesâî, Sünen, I, 156-157; İ.Mâce, Sünen, I, 178-179.

⁶ Müslim, Sahîh, I, 248; E.Dâvud, Sünen, I, 150-152; Nesâî, Sünen, I, 138-139; İ.Mâce, Sünen, I, 194-195.

e- Murdarlık

Yahudilik'te murdar kabul edilen özürlü, âdetli, cünüb bir kadına, erkeğe veya murdar bir hayvana dokunan kişi de murdar olmaktadır. Bu kimselerin bedenlerini ve elbiselerini yıkamaları gerekir. Yıkanan bu kimselerin murdarlığı akşama kadar devam etmektedir. Bu kimseler mukaddes şeylerden de yiyemezler.¹

Tevrât, kendisine veya leşine dokunulduğu zaman murdar olunan hayvanları bildirmiştir. Bunlar, çatal tırnaklı olmayıp geviş getirmeyen hayvanlar ile, dört ayaklılardan pençesi üzerinde yürüyen hayvanlardır. Gelincik, fare, bukailemun gibi yerde sürünen hayvanlar da buna dahildir.² Tevrât, bu murdar hayvanların leşinin düştüğü yiyecek ve içeceğin murdar olduğunu bildirmiş, bunların leşinin üzerine düştüğü kapkacak, ocak, fırının parçalanmasını emretmiştir.³ Yine Tevrât, eti yenilebilen hayvanların leşinden yiyen, leşini taşıyan kimselerin elbiselerini yıkamalarını emrederek, bunların akşama kadar murdar olacaklarını bildirmiştir.⁴

İslâm, özürlü, hayızlı veya cünüb bir kimseye dokunan kimse- nin murdar olacağını kabul etmemiştir. Yine İslâm, bazı hayvanların dokunulduğu zaman insanı murdar ederek, yıkanmasını gerektirip, dokunan şahsın yiyip içmesine engel teşkil etmesini de kabul etmemiştir. İslâm'a göre, böyle bir hayvana dokunan kişi sadece elini yıkar, tüm bedenini veya leşe hiç dokunmayan elbisesini yıkamasına gerek yoktur. Böyle bir hayvana dokunmak, kişinin yiyip içmesine engel teşkil etmediği gibi, güneş batıncaya kadar murdar kalmasını da gerektirmez. Ancak, Hanbelî ve Şâfiî mezhebine göre, köpek ve domuz bir şeye dokunduğu takdirde, biri toprakla olmak üzere yedi kere su ile yıkanması gerekir. Çünkü bu hayvanlar necâset-i muğallaza (büyük necâset) sayılır.⁵ Bu görüş sahipleri köpeğin yaladığı kabın yedi kere yıkanması gerektiğini bildiren hadisi delil almışlardır.⁶ Yine İslâm, Tevrât'a göre murdar olan hayvanların

¹ Tevrât, Levililer, 22/5-7

² Tevrât, Levililer, 11/26-31.

³ Tevrât, Levililer, 11/32-38.

⁴ Tevrât, Levililer, 11/39-40.

⁵ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,7.

⁶ Buharî, Sahîh, I,51; Müslim, Sahîh, I, 234-235; E.Dâvud, Sünen, I,57-59; Tirmizî, Sünen, I,151; Nesâî, Sünen, I,52-54; İ.Mâce, Sünen,I, 130.

leşinin dokunduğu kap kacak, ocak, fırın v.s. nin parçalanmasını emretmemiştir. İslâm'a göre bunlar, çeşitli yollarla temizlenerek tekrar kullanılabilir.¹

Yahudilerin idrardan kaçındıklarını ve bu konuda titizlik gösterdiklerini görmekteyiz. Hadislerde, İsrâiloğulları'nın idrar dokunan yerleri kestikleri kaydedilmektedir.² Bir rivayette, bir yahudi kadının Hz.Âişe'ye, yahudilerin idrar dokunan elbiseleri kestiklerini, kabir azabının idrar yüzünden olduğunu söylediği nakledilmektedir.³ Hz. Peygamber de, İsrâiloğullarını idrar konusundaki titiz uygulamalarından nehyeden bir yahudiye kabrinde azab olunduğunu bildirmiştir.⁴

Yahudilik'teki idrardan sakınma uygulaması İslâm'da da mevcuttur. Hz. Peygamber, müslümanların idrardan sakınmalarını emretmiş ve idrardan dolayı kabir azabının mevcut olduğunu haber vermiştir.⁵ Ancak, idrar dokunan yeri kesmek İslâm'da yoktur.

İsrailoğulları'nda hayız, nifas, cünüblük halleri gibi guslü zorunlu kılan haller dışında da, gusletmenin iyi bir davranış olarak karşılandığını görmekteyiz. İbn Kesîr (v.774), Hz. Meryem'in namaz kılmak için her gece guslettiğini kaydetmiştir.⁶ İslâm'da da guslü gerektirmeyen durumlarda gusletmek sünnettir. Hz. Peygamber, Cuma günleri gusletmenin müslüman üzerinde bir hak olduğunu bildirmiştir.⁷

2- Hristiyanlık'ta gusül

Hristiyanlık'ta, Yahudilik ve İslâm'a göre guslü gerektiren hususlardan dolayı gusledilme uygulamasının yer almadığını görmekteyiz. Buna göre cünüblük, hayıznifas, murdarlık hallerinden dolayı dinen yıkanma mecburiyeti yoktur. Yahudilik'te mevcut olan bu uygu-

¹ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhib'il-Erba'a, I,21-27.

² Buhârî, Sahîh, I,62; Müslim, Sahîh, I,228.

³ Nesâî, Sünen, III, 72.

⁴ E.Dâvud, Sünen, I,26-27; Nesâî, Sünen, I,26-28; İ.Mâce, Sünen, I, 124-125.

⁵ Müslim, Sahîh, I, 240-241; Tirmizî, Sünen, I, 102; Nesâî, Sünen, I, 28-30; İ.Mâce, Sünen, I, 125.

⁶ İ.Kesîr, Tefsîru Kur'ânî'l-'Azîm, I,363.

⁷ A.b. Hanbel, Müsned, III, 304.

lamayı, Hristiyanlığa şekil veren Pavlus'un kaldırdığı ileri sürülmüştür.¹

Hristiyanlar, Tevrât'ı tasdik ettiklerini iddia ediyorlarsa da gusül hakkındaki yahudi uygulamasını kaldırmışlardır.

Matta İncili'nde Hz.İsâ'nın: "Sanmayın ki ben şeriatı, yahut peygamberleri yıkmaya geldim. Ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve Yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriatın en küçük bir harf veya nokta bile yok olmayacaktır."² sözü kaydedilmişse de, buna tatbikatta riayet edilmemiş, Hz. Mûsâ'nın Şeriat ve Kitâb'ında yer alan gusül ve guslü icâbettiren hususlar göz ardı edilmiştir.

Pavlus'un gusül, abdest, sünnet (hıtân) vb. hususları Hristiyanlık'tan kaldırmasındaki maksadının Hristiyanlığın tahrif ve tahrifi olduğu düşünülebilir.

Hristiyanlık'ta mecburi bir yıkanma olarak vaftiz uygulamasını görmekteyiz. İnciller, Yahyâ Peygamber³ ile İsâ Peygamber'in⁴ su ile vaftiz yaptıklarını haber vermektedirler. Vaftiz uygulamasını daha sonra Havâriler de sürdürmüşlerdir. Hristiyan kaynaklarında Petrus, Filipus ve Pavlus'un vaftizlerinden bahsedilmektedir.⁵ Pavlus'un bildirdiğine göre, Hz. İsâ Şam yolunda Pavlus'a görünüp imân etmesini emretmiş⁶ ve "Şimdi ne gecikiyorsun? Kalk, vaftiz ol ve O'nun ismini çağırarak günahlardan yıkan" diye emretmiştir.⁷ Pavlus'un, Hz. İsâ'nın kendisine söylediğini iddia ettiği bu söz, İslâm'a girmek için gerekli olan Kelime-i Şehâdet ve gusül abdestini hatıra getirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, müslüman olan kimselere şehâdet kelimesini söylemelerini ve gusletmelerini emretmiştir.⁸

¹ Kazıcı, Kur'ân-ı K.ve Garp Kaynaklarına göre Hristiyanlık, s.44, 100-101.

² Matta, 5/17-18.

³ Yuhanna, 1/25-33; Matta, 3/5-11, 21/25; Markos, 1/4-9; Luka, 3/16-21, 7/29-30.

⁴ Yuhanna, 3/22, 4/1.

⁵ Resullerin İşleri, 2/38, 8/12-16, 36-39, 9/19, 10/47-48, 16/15, 33, 18/8; I.Korintoslular, 1/13-16.

⁶ Resullerin İşleri, 22/7.

⁷ Resullerin İşleri, 22/16

⁸ E.Dâvud, Sünen, I, 251-252; Tirmizî, Sünen, II, 502-503; Nesâî, Sünen, I, 109.

Hristiyanlık'ta, Hristiyanlığa giren kimseye vaftiz yapılmaktadır.¹

Yukarda kaydettiğimiz hususlardan, Hz.İsâ'nın getirdiği dinin aslında guslün mevcut olduğunu, ancak daha sonraları Pavlus ve yandaşları tarafından ortadan kaldırılarak yerine Hristiyanlık'taki vaftiz uygulamasının getirildiği anlaşılmaktadır. İslâm, bugünkü Hristiyanlık'taki vaftizi değil, Hz. İsâ'nın getirdiği Tevhid dininin aslında mevcut olan gusül uygulamasını tasvib etmiştir. Kanaatimizce Hz. İsâ da, imân eden kimselere vaftiz değil, gusül yaptırmaktaydı. Nitekim Hz. Peygamber de islam'ı kabul eden kimselere gusletmelerini emretmekteydi. Bu durumda, Hz. İsâ'nın getirdiği gusül uygulamasının sonraları hristiyanlar tarafından ortadan kaldırılarak, yerine vaftiz adı verilen uygulamanın konulduğunu, bunun da sadece çocuklara ve Hristiyanlığa giren kimselere uygulandığını, Tevrâtta yer alan cünüblük, hayız-nifas, murdarlık halleriyle ilgili gusül emrinin ise, ilgâ edildiğini görmekteyiz. Burada bazı sorular karşımıza çıkmaktadır: Hristiyanlığa dönmesi için Pavlus'a vaftizi emreden Hz.İsâ, acaba cünüblük halinden dolayı yıkanmasını emretmemiş midir? Bir yahudi olan Pavlus, Tevrât'a göre yıkanması icabeden durumlardan dolayı yıkanmamış mıdır? Hz. İsâ, Tevrât'a göre guslü icabettiren durumlarla karşılaştığında gusletmemiş midir? Şayet guslü kaldıran, "Sanmayın ki, ben şeriâtı yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim"² diyen Hz.İsâ ise, bu davranışı ile Hz.İbrâhîm'in, Hz.Mûsâ'nın şeriâtını yıkmış olmuyor mu? eğer Hz.İsâ, cünüblük, hayız, nifas hallerinden dolayı yapılan guslü ilga ettiyse, daha önceki peygamberleri ve şeriâtlarını yıkmış demektir. O zaman, Hz.İsâ'ya isnad edilen yukardaki söz doğru olmasa gerekir, ya da Hz.İsâ'nın sözü ile icraatı birbirini yalanlamaktadır. Eğer Hz.İsâ, hayız, nifas, cünüblük hallerindendolayı yıkanmayı emrederek, daha önceki peygamberleri tasdik edici olarak vazife görmüşse, Hz.İsâ'nın bu emrini kimler hangi selahiyetle ilgâ etmişlerdir? Hz.İsâ'nın getirdiği hususları bir kenara atarak, icraatını ilgâ eden bu kimseler nasıl olur da Hz.İsâ'ya bağlılıktan söz edebilirler?

Bu sorulara verilecek cevaplar, Hz.İsâ'nın getirdiği buyrukların, daha sonra belli maksatlar doğrultusunda saptırıldığını göstermektedir.

¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 326.

² Matta, 5/17.

Markos İncili'nde Hz.İsâ'nın: "İmân edip, vaftiz olan kurtulacaktır, fakat iman etmeyen mahkum olacaktır"¹ dediği nakledilmektedir. Hristiyanlığın, Hz.İsâ'nın bu sözündeki "iman etmek" tabirinden çok, "vaftiz olmak" lafzına takılıp kaldığını görmekteyiz. Hz. İsâ'nın sözünden anlaşılan, Cennet'e iman edenlerin gireceğidir. İman etmeyen bir kimse vaftiz olsa, Cennet'e girecek ve hristiyanlara göre asli suçun günahından arınabilecek midir?

15. asırda, bir İspanyol Katolik papazı iken, müslüman olarak Abdullah Tercüman adını alan Anselmo Turmeda, vaftiz usulünün hristiyanların Allah'a ve peygamberlere iftira olarak İnciller'de uydurdukları şeylerden olduğunu söylemektedir.²

Hristiyanlık'ta vaftiz, ilk günahı silmek ve hristiyanlaştırmak için yapılan kutsal bir işlemdir. Vaftiz, ilk günahı ve vaftiz gününe kadar yapılan kusurları ortadan kaldırır, vaftiz edilen kimseyi, Tanrı'nın mağfiretinden yararlandırır. Vaftiz, gerek çocukların, gerekse büyüklerin kurtuluşu için vazgeçilmez bir işlemdir.³

İslâm, aslî suçu ve insanların günâhkar olarak dünyaya geldiğini kabul etmez. İslâm'a göre, bütün insanlar günâhsız ve suçsuz olarak dünyaya gelirler.

Bu konuda; Kur'ân-ı Kerîm: "Kimsenin, başkasının işlediği bir suç veya günahın vebâlini çekmeyeceğini" bildirmiştir.⁴ Bu sebeple İslâm, ilk günah ve asli suçtan dolayı vaftiz uygulamasını reddetmiştir.

Hristiyanlık'ta vaftiz uygulaması mezheplere göre de farklılık arzemektedir. Katolik mezhebinde, vaftizde su kullanılır, su ve şarap dökülür, İncil'den parçalar okunur.⁵ XV. yüzyıldan beri Batı Kilisesi'nde genel vaftiz uygulaması, vaftiz edilenin başına su dökülerek yapılır.⁶ Doğu Kilisesi ise, vaftizi, önce adamı suya daldırarak, sonra gövdenin bir kısmını suya sokarak yapmaktadır. Vaf-

¹ Markos, 16/16.

² A.Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.66.

³ Meydan Larousse, Vaftiz maddesi, XII, 488.

⁴ 2. Bakara, 37; 6. En'âm, 164; 17. İsrâ, 15; 35. Fâtır, 18.

⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 324.

⁶ Meydan Larousse, XII, 498.

tiz edilenin üstüne su serpmekle uygulanan vaftiz işlemi de geçerlidir.¹ Doğu Kilisesi'nin vaftiz uygulaması, İslâm'ın gusül uygulama-sını hatırlatmaktadır. Çünkü vaftiz edilecek kimse tamamıyla suya batırılmakta, bu ise, İslâm'ın, gusleden kimsenin bedeninde hiç bir kuru yer kalmamasına dair şartını düşündürmektedir. Nitekim Hz. Peygamber: "Her kılın altında cünüblük vardır, bunun için kılları yı-kayınız ve deriyi iyice temizleyiniz" buyurmuştur.²

Hamdi Yazır'ın kaydettiğine göre, İslâm'ın ortaya çıktığı sı-ralarda, hristiyanların, Ma'mudiye dedikleri sarımtırak bir suya daldırarak vaftiz ettikleri ve buna ta'mid (vaftiz) dedikleri, gerçekten hristiyan olmayı buna bağladıkları kaydedilmektedir.³ Kur'ân-ı Kerîm: "Allah'ın verdiği renge uyun"⁴ buyurarak bu vaftiz işlemini reddetmiştir.

Sonuç olarak, başlangıçta guslün Hristiyanlık'ta da mevcut ol-duğu, fakat bunun bugünkü vaftiz uygulamasına dönüştürüldüğü, vaftizde su kullanılması, Doğu Kilisesi'nde vaftiz edilen kimsenin tamamen suya batırılması, Hristiyanlığı kabul eden kişinin vaftiz edilmesi gibi hususların da buna delalet ettiği tahmin edilebilir. Ni-tekim ilk hristiyanlardan olan Ebionitler'de guslün mevcut olduğu kaydedilmiştir.⁵

3- Câhiliye Devri'nde Gusül

Kaynaklarımızda yer alan bilgilerden guslün Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu ve menşeinin Hz.İbrâhîm'e kadar uzandığını görmekteyiz. Hz. İbrâhîm'in tatbikatında yer aldığı kaydedilmiş olan gusül, Hanîfler'in ayırdedici bir vasfı olmuştur. Nitekim Câhiliye devrinde, hacceden, sünnet olan, cünüblükten dolayı yıkanan kimselere Hanîf denilmekteydi.⁶ Hz. Peygamber de mazmaza ve istinsâkın (buruna su çekmek) fitrattan olduğunu bildirmişlerdir.⁷

¹ Meydan Larousse, XII, 498; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 325.

² E.Dâvud, Sünen, I,171-172; Tirmizî, Sünen, I,178; İ.Mace, Sünen, I, 196.

³ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, I.515.

⁴ 2.Bakara, 138.

⁵ Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihi, s.227.

⁶ Zebidî, Tâcü'l-Arûs, VI, 77

⁷ Müslim, Sahîh, I,223; E.Dâvud, Sünen, I,44-46; Tirmizî, Sünen, V,91-92; İ.Mâce, Sünen, I,107; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 264.

Fıtrat'ın, daha önce gelmiş olan peygamberlerin, bizim de uymamız emrolunmuş olan sünnetleri olduğu kaydedilmiştir.¹ Bu ifadeye göre, Peygamberimiz'in "Fıtrattandır" diye haber verdiği mazmaza ve istinşâk gibi gusûlde mevcut olan hususlar, Hz. İbrâhîm'in ve daha önceki peygamberlerin tatbikâtındandır. Bu da guslün, önceki peygamberlerin sünnetinde yer aldığını gösteren bir husustur.

Câhiliye devrinde arapların, cünüblükten dolayı gusledip, mazmaza, istinşâk yapıp, misvâk kullandıklarını görmekteyiz.²

Ebû Süfyan, Bedir savaşında Mekkeliler'in hezimete uğraması sebebiyle, Hz. Peygamber'le savaşına kadar, cünüblükten dolayı başına su değdirmemeye nezretmiştir³ Süheylî (v.581) Ebû Süfyan'ın bu nezri ile ilgili olarak "cünüblükten dolayı gusletmek, Câhiliye devrinde, hac ve nikah gibi Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il'in dininden kalma bir iz olarak kendisiyle amel edilen bir husustu"⁴ demektedir.

Câhiliye Çağında hayızlı oldukları halde putlara yaklaşmayan, el sürmeyen putperestlerin mevcut olduğunu da görmekteyiz. Bunun sebebinin, hayızlı kadınların temiz kabul edilmemesi olduğu açıktır. Bu durum Câhiliye devri şiirlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim, Bâlâ b.Kays b. Abdillâh b.Ya'mer bir şiirinde:

وقد نكح الطير منه - كعمت العوارك من مناف

"Düşmanları da bıraktım. Kuşlar biraz uzaklarında bekliyorlardı.

Hayızlı kadınların Menâfı çevresinde bekleyişleri gibi"⁵ demektedir. Bişr b. Ebî Hâzim de bir şiirinde:

عليه الطير ما يدنون منه - مقامات العوارك من اساف

"Başında kuşlar oturuyormuş gibi hareketsiz, ona yaklaşılmaz,

¹ I.Esîr, Nihâye, III, 457; Sübkî, Menhel, I,184; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, II, 356.

² I.Habîb, Muhabber, s.319; Halebî, İnsânü'l-'Uyûn, I,425.

³ I.İshâk, Sîre, s.291; I.Hişâm, Sîre, III, 47; Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, II, 483-484.

⁴ Süheylî, Ravdu'l-Unuf, V,405; Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, II, 248.

⁵ I.Kelbî, K.Asnâm, s.21, (Terc. Beyza Düşüngen) Putlar Kitâbı, s.39.

Hayızlıların İsâfın önünde duruşları."¹

Şiirlerde bahsedildiği gibi, Câhiliye devrinde hayızlı kadınların putlara yaklaşmamaları, bu devirdeki müşrik kadınların temizlenmek ve putlara dokunabilmek için hayızdan sonra yıkandıkları ihtimâlini hatıra getirmektedir. Hz. İbrâhîm'in neslinden gelen ve O'nu, müslümanlar gibi, dinin atası kabul eden yahudilerin de, hayız ve cünüblük hallerinden kurtulmak için yıkandıkları göz önüne alınırsa bu ihtimâlin doğruluğunu düşünmemiz yerinde olacaktır.

Sonuç olarak, câhiliye devrinde hiç olmazsa Hanîfer'in hayız, nifâs, cünüblük gibi hallerden dolayı guslettiklerini söylememiz yanlış olmasa gerekir.

¹ İ.Kelbî, a.g.e., s.19; Tercüme: s.37.

II- NAMAZ

Namazın, daha önceki peygamberlerle onların ümmetlerine de farz kılındığını görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli âyetlerinde Hz. İbrâhîm ve İsmâ'il'in namaz kılıp, namaz kılmayı kendilerine tabi olan kimselere emrettiklerinden bahsetmektedir.¹ İ. Abbâs, Hz. İbrâhîm ve İsmâ'il'in kılınmasını emrettikleri namazın, farz kılınan namaz olduğunu söylemektedir.²

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İbrâhîm'in: "Rabbim! beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!" diye duâ ettiğini haber vermektedir.³

Hamdi Yazır, rükûlu namazın, yalnız Ümmet-i Muhammed'e mahsus olduğunu söylemektedir.⁴ Yazır'ın bu nakli hatalı olmalıdır, çünkü Hz. Peygamber, "Kendisinde rûku bulunmayan bir dinde hayır yoktur"⁵ buyurmuştur. Bu hadisin ışığında, Allah'ın daha önceki peygamberleri ve onların getirdiği dinleri rükû şerefinden mahrum etmediğini düşünebiliriz. Kurân-ı Kerim, Hz. İbrâhîm'in kıyâm, rükû ve secde rükûnlerine haiz namaz ibâdetini ifa ettiğine işaret etmektedir: "Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavâf edenler, orada kıyâma duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için evimi temiz tut, diye İbrâhîm'i Ka'be'nin yanına yerleştirmiştik."⁶

¹ 2.Bakara, 125; 14.İbrâhîm, 37; 19.Meryem, 54-55.

² Hâzin, Lübâbü't-Te'vil, (Mecma'u't-Tefâsîr içinde) IV, 165.

³ 14.İbrâhîm, 40

⁴ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, I,494.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 420-421; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 218.

⁶ 22.Hac, 26.

Daha önceki peygamberlerin namazında rükû bulunduğuna, halen yahudilerin ibâdetlerinde yer alan ve rükûya benzer uygulamalar da şahitlik etmektedir. Mittwoch, müslümanların namazındaki rükûyu, yahudi ibâdetindeki "Kerî'a"ya benzetmektedir.¹ Hz.İbrâhîm'in dininde namaz ibâdetinin mevcut olduğunu, sözlü yahudi rivâyetlerinde de görmekteyiz. Talmud'da İbrâhîm'in sabahları erken kalktığı, şafak vaktinde Tanrı'ya ibâdet ettiği, yahudilerin "Şaharit" ibâdetinin İbrâhîm'den kaldığı kaydedilmiştir.

Yahudilerin, öğle vakti yaptıkları "Minha" ibâdetinin İshâk'tan, akşamleyin yaptıkları "Maarib" ibâdetinin Ya'kub'tan kaldığı zikredilmektedir.² Bundan başka, Hz. İbrahim'in, Makâmı İbrâhîm'i kible edindiği, kapı yönünden oraya doğru namaz kıldığı, Hz.İsmâ'il'in de aynı uygulamayı devam ettirdiği kaydedilmektedir.³ İslâm Tarihi ile ilgili bazı kaynakların bize bildirdiğine göre, Hz. İbrâhîm ve İsmâ'il, dört bir yandan gelen mü'minlerle birlikte Terviye Günü (Zilhicce'nin sekizinci günü) Mina'ya gelmişler, cemaat halinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmışlardır. Geceyi orada geçirdikten sonra, sabah namazını kılıp erkenden Arafât'a çıkmışlar, orada öğle ve ikindiye cemederek kılmışlar, güneşin batmasından sonra Müzdelife'ye gelmişler, orada akşam ve yatsı namazını cemederek kılmışlar, geceyi orada geçirmişlerdir. Yine Müzdelife'de sabah namazını kıldıktan sonra, Cemre'yi taşlamışlardır. Rivâyet edildiğine göre, Hz. İbrâhîm'e bu uygulamayı Cebrâil(as) öğretmiş,⁴ peygamber olarak gönderildikten sonra da Allâh, Hz. Peygamber'e Hz.İbrâhîm'in bu uygulamasına uymasını emretmiştir.⁵

Kur'an-ı Kerîm, Hz.İshâk ve Ya'kûb'a da, namaz kılmalarının emredildiğini haber vermektedir.⁶ Yine Kur'an'da, İbrâhîm, İshâk gibi önceki peygamberlere ve onların nesillerine namazın emredildiği, ancak daha sonra namazı terketen, şehvetlerine uyan bir nesil gel-

¹ Wensinck, İ.A.Salât maddesi, X,115.

² Kuzgun, Hz.İbrâhîm ve Hanîflik, s.176-177, (Robert Gardis, Abraham in the Haggaday, Newyork 1948, V/I, s.36-37'den naklen).

³ Ezrakî, Ahbâru Mekke, II, 30, (Terc. Yunus Vehbi Yavuz, Kâbe ve Mekke Tarihi, s.318-319).

⁴ İshâk, Sîre, s.79-80; Taberî, Tarih, I,262; Âlûsî, Ruhul-Me'ânî, XIV, 251.

⁵ 16. Nahl, 123.

⁶ 21. Enbiyâ, 72-73.

diği zikredilmektedir.¹ İbn Abbâs, namazı terkedip şehvetlerine uyan bu neslin, yahudilerden bir topluluk olduğunu söylemektedir.²

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Şu'ayb'ın da namaz kıldığını ve kavminin bu yüzden kendisiyle alay ettiklerini haber vermektedir.³

Yine Kur'ân, Allâh'ın, Mûsâ'ya da namaz kılmasını emrettiğini bildirmektedir.⁴ Bir hadiste, Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi, kabrinde namaz kılarken(kıyâmda iken) Hz. Mûsâ'nın yanına vardığı nakledilmektedir.⁵ Yine bir hadiste kaydedildiğine göre, Hz. Mûsâ, Mirâc gecesi Peygamberimiz'e: "İsrâiloğullarına günde iki vakit namazın farz kılındığını, fakat onların bunu bile edâ edemediklerini" söyleyerek, beş vakit olarak farz kılınan namazın, daha da azaltılmasını istemesini Peygamberimiz'e tavsiye etmiştir.⁶ Bu hadis, Hz. Mûsâ'nın ümmetine de namazın farz kılındığını açıkça göstermesine rağmen, yahudilere iki vakit namazın farz kılındığını söylemesi sebebiyle, Hz. İbrâhîm'e beş vakit namazın emredildiğini söyleyen rivâyetlerle tenakuz halindedir.⁷ Hz. Mûsâ'nın ümmetine iki vakit namazın farz kılındığını doğru kabul edersek, Hz. İbrâhîm'e inanana beş vakit olarak farz kılınan namazın, Hz. Mûsâ'nın ümmeti için iki vakte indirilip, Hz. Muhammed'in ümmetine tekrar beş vakte çıkarıldığını kabul etmemiz gerekecektir. Hz. İbrâhîm'in Şeriatına tabi olmaları sebebiyle, Hz. İshâk ve Yakûb'un dahi beş vakit namazla mükellef olduklarını kabul edip, bunun Hz. Mûsâ'nın kavmi için iki vakte indirildiğini düşünmenin pek mantıklı olmadığını zannetmekteyiz. Çünkü böyle bir durum, Hz. Mûsâ'nın kavmine bir ayrıcalık, bir kolaylık teşkil eder. Tevrât ve Kur'an'ın bildirdikle-

¹ 19. Meryem, 58-59.

² Nesefî, Medârikü't-Tenzîl, IV, 168 (Mecma'u't-Tefâsîr içinde); Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, IV, 168.

³ 11. Hûd, 87; Ayrıca bkz. Beydâvî, Envaru't-Tenzîl, III, 352 (Mecmau't-Tefâsîr içinde); Nesefî, a.g.e., III, 352; Hâzin, a.g.e., III, 352; Yazır, Hak Dini, IV, 2807-2808.

⁴ 20. Tâhâ, 11-14.

⁵ Nesâî, Sünen, III, 215-216.

⁶ Nesâî, Sünen, I, 223.

⁷ I. Ishâk, Sîre, s. 79-80; Taberî, Tarîh, I, 262.

rinden, tarihleri boyunca yahudilerin Allâh'ın hoşnud olduğu bir topluluk olabildiklerini söylemek çok zordur. İsrâiloğullarının sık sık isyan ve azgınlık hallerinde bulunup, Allâh'ın gazâbını celbettikleri, bu sebeple çeşitli şekillerde cezalandırıldıklarını görmekteyiz.¹ Böyle bir topluluğun, daha önce ve daha sonra beş vakit olarak belirlenen namaz ibâdetini iki vakit olarak kılmak gibi bir kolaylığa mazhar olduklarını düşünmek doğru olmasa gerekir. Ayrıca yahudilerin günlük ibâdetleri de ikiden fazladır. Talmud, yahudilerin Şaharit, Minha, Maarib adı altında sabah, öğle ve akşam yapılan ibâdetlerinden bahsetmektedir.² Eğer yahudilere günde iki vakit namaz kılmalarının emredildiği doğru ise, Hz.Mûsâ, daha önce farz kılındığı Talmud'da bildirilen üç vakitten hangisini ilga etmiştir? Eğer Hz. Mûsâ, bunları ilgâ etmediyse bunlara ilaveten iki vakit daha koymuş olmalıdır ki, bu durumda günlük ibâdet beş vakte ulaşmaktadır. Bu durumda Cebrâîl'in Hz.İbrâhîm'e beş vakit namaz kılmayı öğrettiğine dair rivâyet daha doğru gözükmektedir. Böyle olunca, Nesâî'nin (v.303) mezkûr rivâyetinin râvîleri, Hz.Mûsâ'nın ümmetine farz kılınan namazın "iki vakit" olduğu hususunda yanılmış olmalıdırlar.

Hz.Mûsâ'nın, Mirâc'ta Peygamberimiz'i, namaz beş vakit olarak sabit kılınıncaya kadar Rabbine niyaza teşvik etmesine dair rivâyetler, Hz.Mûsâ'nın, daha önceki peygamberlere ve kendisine beş vakit namazın farz kılınması sebebiyle, Hz.Muhammed'in Ümmetine de beş vakit namazın farz kılınacağını tahmin etmiş olabileceğini göstermektedir. Mirâc'ta Hz.Mûsâ'nın, Peygamberimiz'e beş vakit namaz farz kılındıktan sonra, hâlâ "Rabbine dön azaltılmasını iste" demesi, son peygamber Hz.Muhammed'in ümmetine bir kolaylık olarak namazın beş vakitten daha da azaltılabileceğini zannetmesi olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm, namaz kılmaları hususunda, Allâh'ın, İsrâil-oğullarından ahd aldığını haber vermektedir.³ Bu ahdin, Hz. Mûsâ zamanında alındığı kaydedilmektedir.⁴

Kitâb-ı Mukaddes'in bazı yerlerinde geçen ibareler, İsrâiloğullarında namaz ibâdetinin mevcut olduğuna işaret eder

¹ 4. Nisâ, 160-161; 6. En'âm, 146.

² Kuzgun, age., s.176-177.

³ 2. Bakara, 83; 5.Mâide 12.

⁴ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili. III, 1599-1600.

mahiyettedir: "Sabahleyin erken kalktılar ve Rabbin önünde secde kıldılar..."¹, "...ve orada Rabbe secde kıldı..."².

Hız.Âişe'den yapılan bazı nakillerden de, İsrâiloğullarına namazın emredildiği anlaşılmaktadır. Hız. Aişe, yahudilerin kadınları mescide gitmekten menettiklerini haber vermiş,³ Peygamberimiz de, yahudilerin "mest ile namaz kılmadıklarını" söylemişlerdir.⁴ Yine Peygamberimiz, yahudilerin kabirler üzerine mescid yaptıklarını bildirmiştir.⁵ Peygamberimiz, yahudilerin müslümanların selâmına ve namazda "âmîn" deyişlerine hased ettiklerini söylemiştir.⁶ "Âmîn" kelimesinin İslâm'dan önce, yalnız Mûsâ ve Hârûn'a verildiği söylenmektedir.⁷

Kur'ân-ı Kerîm, Hız.Lokmân'ın da, oğluna namaz kılmaşını emrettiğini bildiriyor.⁸ Yine Kur'ân, Hız.Dâvûd'un da namaz kıldığını haber vermektedir.⁹ Peygamberimiz de, Sâd suresinde secde etmiş ve "Dâvûd tevbe olmak üzere secde etmişti, biz de şükür olarak secde ediyoruz"¹⁰ buyurmuştu. Bundan başka Peygamberimiz: "(Nâfile) namazın Allâh'a en sevgili olanı Dâvûd'un namazıdır. O, gece yarısına kadar uyur, gecenin üçte birini namaz kılarak geçirir, altıda birini de uyurdu"¹¹ buyurmaktadır.

¹ Kitâb-ı Mukaddes, I.Samuel, 1/19

² Kitâb-ı Mukaddes, I.Samuel, 1/28.

³ Müslim, Sahîh, I,329; E.Dâvud, Sünen, I, 383.

⁴ E.Dâvud, Sünen, I,427

⁵ Tirmizî, Sünen, II,136; Nesâî, Sünen, II, 40-42.

⁶ Buhârî, Edebü'l-Müfred, s.342-343, No: 988; İ.Mâce, Sünen, I,278-279; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, II, 151.

⁷ Hatipoğlu, İ. Mace Tercüme ve Şerhi, III, 91-92

⁸ 31. Lokman, 17-18

⁹ 38. Sâd, 24-25.

¹⁰ Nesâî, Sünen, II, 159.

¹¹ Buhârî, Sahîh, I,44; Nesâî, Sünen, III, 214-215.

İmâm Nesâî (v.303), Hz.Dâvûd'un namazdan sonra yaptığı duâdan bahsetmektedir.¹ Peygamberimiz'in bildirdiğine göre, Hz.Süleymân, bir duâsında, Mescid-i Aksâ'ya sırf namaz kılmak için gelen kimselerin bağışlanarak, annelerinden doğduğu gün gibi günahsız olarak memleketlerine döndürölmelerini istemiştir.²

Yukardaki rivâyet, Hz.Süleymân'ın namaz ibâdeti ile yükümlü olduğunu ve Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığını göstermektedir. Diğer bir rivâyete göre, Hz.Süleymân'ın annesi, Hz.Süleymân'a geceleyin çok uyumamasını tavsiye eder, gece çok uyumanın Kıyâmet Günü insanı fakir bırakacağını söylerdi.³ Daha önce, Hz.Dâvûd'un namaz kılarak geceyi ihyâ ettiğine dair nakletmiş olduğumuz hadisin ışığında,⁴ annesinin Hz.Süleymân'a geceleyin çok uyumayıp, namaz kılarak Allâh'a ibâdet etmesini tavsiye ettiğini düşünebiliriz.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Zekeriyâ'nın da Mâbed'de namaz kıldığını söylemektedir.⁵ Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre Hz.Meryem de namaz kılmaktaydı.⁶ Taberî (v.310), Hz.Meryem'in ayakları şişinceye kadar namaz kıldığını, kıyâmda durduğunu nakletmektedir.⁷ Yine Hz.Meryem'in namaz kılmak için her gece guslettiği rivâyet edilmektedir.⁸

Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz.İsâ'ya da namaz kılması emredilmiştir.⁹ Tirmizî'nin (v.279) kaydettiğine göre, Cebrâîl, Ka'be'nin yanında Peygamberimiz'e imam olarak beş vakit namazı kıldırması ve "Ey Muhammed! Senden önceki peygamberlerin (namaz) vakti

¹ Nesâî, Sünen, III, 73

² İ. Mace, Sünen, I,451-452.

³ İ.Mâce, Sünen, I, 422.

⁴ Buhârî, Sahîh, I,44.

⁵ 3. Âl-i İmrân, 38-39.

⁶ 3.Âl-i İmrân, 42-43.

⁷ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 265; Hâzin, Lübâb, I, 494; İ.Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 363.

⁸ İ.Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ân, I,363; Hz.Meryem'in namazı hakkında ayrıca bkz: Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, I, 494; Hâzin, Lübâb, I,495.

⁹ 19. Meryem, 31.

budur"¹ demiştir. Bazı hadislerde bildirildiğine göre, Hz.Peygamber'e diğer peygamberlerden farklı olarak yeryüzü mescid kılınmıştır.² Bir diğer rivâyete göre Hz.Peygamber, daha önceki peygamberlerin ancak namaz için ayrılan mihrâb v.s. gibi ibâdet yerlerinde namaz kılabildiklerini haber vermiştir.³ Burada karşımıza, yukarda kaydedilen rivâyet ve bilgilerin ışığında, kendilerine beş vakit namaz emredilmiş olan bizden önceki peygamberler ile ümmetlerinin, namaz kılmak için tahsis edilmiş bulunan mescid ve mabedlerinin bulunduğu yerden uzaklaşmak zorunda oldukları durumlarda bu ibâdetlerini nasıl yerine getirdikleri sorusu çıkmaktadır.

Söz gelimi, Hz.İbrâhîm veya Hz.Süleymân zamanında bir kimse hayvanlarını otlatmak veya tarlasında çalışmak üzere Mâbedinin bulunduğu merkezden, gelinemeyecek bir uzaklığa gittiğinde vakti girmiş olan ibâdetini nasıl yapıyordu? Bu sebeple yeryüzünün sadece Hz.Peygamber'e ve O'nun ümmetine mescid kılındığını bildiren rivâyetin, bu açıdan bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği düşünülebilir. Burada bu rivâyetlerden çıkardığımız sonuç, namaz ibâdetinin daha önceki ümmetlere de emredilmiş olduğudur.

Diğer bir rivâyette, Hz.Peygamber'in Mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığı, bu esnada diğer peygamberlerin kendisi ile beraber namaz kıldıklarını gördüğü kaydedilmektedir.⁴ Bu haber, dolaylı olarak, diğer peygamberlerin hayattayken namazla yükümlü olduklarına işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de, daha önceki milletlerle ilgili olarak geçen "Mescid" kelimesi, bu milletlerin namazla olan ilgilerini ortaya koymaktadır. Nitekim böyle bir durum, Ashâb-ı Kehf'e ilgili olarak geçmektedir. Ashâb-ı Kehf'in durumunu öğrenenler, onların mezarlarının yanına mescid yapmışlardı. Kur'ân buna şöyle işaret etmektedir: "Onların işine vakıf olanlar ise, mutlaka yanlarına bir mescid edineceğiz dediler"⁵ Yakın zamanlarda Lût Gölü'nde Essenîler'e ait bazı vesikalar bulunmuştur. Bunlarda "Mescid" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu vesikalarda "Bizim ibâdet ettiğimiz yer,

¹ Tirmizî, Sünen, I,278-281.

² Buhârî, Sahîh, I,86, 113; Tirmizî, Sünen, IV. 123; A.b. Hanbel, Müsned, I,250, 301.

³ Dâvudoğlu, Selâmet Yolları (Bulûğu'l-Merâm Tercümesi), I,165

⁴ A.b.Hanbel, Müsned, I, 257.

⁵ 18. Kehf, 21; Ayrıca bkz: Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s.47.

Tanrı için başımızı koyduğumuz yerdir" denilmektedir.¹ Yine Nabatî ve Süryânî dillerinde, tapınılan ve kutsal varlıklar önünde diz çökülen yer anlamında "Masgeda" kelimesi kullanılmıştır.²

Yukarda kaydettiğimiz hususlardan gerek Essenîler'in, gerekse Süryânî ve Nabatîler'in namazla ilgilerini anlatmaktayız. M.Rodinon, Doğu Hristiyanları'nın kendi ibâdetlerine "Salât" dediklerini, İslâm'daki namazın da Doğu Hristiyanları'nın bu ayinlerinden esinlenilerek tanzim edildiğini ileri sürmektedir.³ M.Rodinon'un, namazın Doğu Hristiyanları'nın ayinlerinden esinlenilerek tanzim edildiği iddiası isabetsiz olmakla beraber, Rodinon, namaz ibâdetinin Hristiyanlık'ta da emredildiğini, Doğu Hristiyanları'nın bunu uyguladıklarını ortaya koymuştur. A.J.Wensinck de, "Salât" kelimesinin daha önceki dillerde de mevcut olduğunu söylemekte ve namazla, yahudi ve hristiyanların dini ayinleri arasındaki benzerliklerle ilgili tesbitlerde bulunmaktadır. Wensinck'in kaydettiğine göre: "Ârâmice *selota* kelimesinin iştikâki çok açıktır, kökü olan sl'-arami dilinde katlamak, bükme manalarına gelir. *Selota* bir mastar ismidir ve "katlamak" v.b. fiillere delâlet eder. Muh-telif ârâmi lehçelerinde, namaz gibi, âyin şeklindeki duâ manasında kullanılmıştır; mamafih hiç olmazsa süryânî dilinde, umumiyetle *ba'uta* denilen ferdi ve serbest duâ manasına da gelebilir. Namaz ile yahudilerin ve hristiyanların dini ayinleri arasında benzerlikler göze çarpar..."⁴ "...Sonra Allâhü ekber (Takbirât al-İhrâm) kelimeleri söylenir, bununla ibâdet hali başlar. Mittwoch bu ibâre ile yahudi tefilla'sının takdislerini mukayese etmiştir... Namaz ayakta kılınır. Mittwoch bu hususta, yahudi tefillasına "Amîda" denildiğini hatırlatıyor... Sonra rükû gelir, bu, el avuçlarının dizlerin hizasına gelinceye kadar gövdenin eğilmesinden ibarettir.(Yahudilerin kerîa'sına benzer)... Namazın (salat) müteakip rüknü (desteği) secdedir (sûcûd), bunun da benzeri yahudi ve hristiyan ibâdetlerinde vardır... Bu selâm, baş önce sağa, sonra sola çevrilerek iki defa söylenir. Bu, mü'minlere selâm gibi telakki olunur, fakat hazır bulunan koruyucu melekler de selâmlanmış olur, (yahudi ibâdetindeki benzerleri için bk.Mittwoch, zur Entstehung des Islâmischen Gebets und Kultus, Abh.Pr.Ak.W;1913,s.18)... Gece namazı (salât al-layl) da böy-

¹ Hamidullah, a.g.e., s.47.

² Rodinson, Hz.Muhammed, (Terc. Atilla Tökath), s.143.

³ Rodinson, a.g.e., s.120.

⁴ Wensinck, İ.A., Salât maddesi, X,112.

ledir. Hadiste en çok kullanılan adlandırma budur, fakat Kur'an'da bu, Tahaccüd kelimesi ile karşlanır. (Kur'ân XVII, 80). Bu kelimenin iştikâkı (gece uyanık kalmak) ihtimal gece beklemeleri ile ve husu-siyle Garbî Asya sûfî ve zâhidlerinin son derece riâyet ettikleri geceyi ibâdetle uyanık geçirme (Süryânî'de sahra) âdeti ile yakınlığını muhtemel kılmaktadır. Dînî Süryânî edebiyatında bu menâsık hakkında çok açık bilgilere sahibiz... Mittwoch, imâm ile yahudi ibâdetindeki *Seliâh has Sibbûr* arasında bir münasebet kurmak istemiştir... Namazın bir hastalıktan kurtulma vasıtası olarak kabul edilmesi bizi şaşırtmamalıdır, zira bu vakıanın benzerleri başka dinlerde de bulunmaktadır..."¹

Wensinck'in bu tesbitleri, namazın daha önceki dinlerde de em-redildiğini göstermektedir.

Goldziher de, namaz müessesesinin Câhiliye devrinde mevcut olmadığını, "salat" istilâhının Hristiyanlık'tan alınma gayr-ı arap bir kelime oluşunun buna delil teşkil ettiğini iddia etmektedir.² Goldziher'in bu görüşün kabul etmek mümkün görünmüyor. Biraz sonra zikredeceğimiz iki rivâyet bunun tam aksini göstermektedir. Fakat Goldziher'in "salat" kelimesi ile ilgili tesbiti, namaz ibâdeti-nin aslında Hristiyanlık'ta da mevcut olduğunu gösteriyor. Câhiliye devrinde namaz müessesinin olmayışı eğer doğru kabul edilirse, Hz.İbrâhîm'in dininde mevcut olan namaz ibâdetinin, zamanla Câhi-liye arapları tarafından terkedilip, unutulmuş olduğunu gösterir. Câ-hiliye araplarının, Hz.İbrâhîm'in dininde mevcut olan birçok hususu unuttukları gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim, Zeyd b. Amr gibi Hanifler'e mensub kimselerin Hak Din'i aramaya gitmeleri, bu hususun doğruluğunu teyid etmektedir.

Câhiliye devrinde Ebû Zerr'in, Peygamberimiz peygamber olarak gönderilmeden önce, üç yıl namaz kıldığı zikredilmektedir. Yine Câhiliye devrinde Kus b.Sa'îde'nin de namaz kıldığı nakle-dilmektedir.³ Bu da, namazla ilgili bazı izlerin, Hz.İbrâhîm devrin-den Câhiliye devrine intikal ettiğini göstermektedir.

¹ Wensinck İ.A., Salât maddesi, X, 114-118, 122.

² Hatiboğlu, "Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine", Uluslararası Birinci İslâm Araştırma-ları Sempozyumu, s.86-87.

³ İ.Habîb, Muhabber, s.171-172; Müslim, Sahîh, IV, 1920; İ.Sa'd, Tabakât, IV, 220, Dehlevî, Huccetullâ'hi-l-Bâliğa, I, 124-125.

A- İBÂDETLERLE İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER

1- Yahudilik'te İbâdetlerle İlgili Örf ve Âdetler

a- Niyet

İslâm ibâdetinde olduğu gibi, yahudi ibâdetinde de niyet olduğunu görmekteyiz. Yahudi şeriatındaki "*kavvana*"nın, İslâm ibâdetindeki niyete tekabül ettiği ileri sürülmüştür.¹

İslâm'da da niyet önemlidir. Hz.Peygamber, "Ameller niyetler göredir"² buyurmuştur.

b- İbâdetle Kıyâfet

Yahudilerde, sabah ibâdetinde "*Tallit*" denilen bir örtü örtülür. Bütün vakitlerde, "*Tzizith*" (Saçaklı) dış elbise olarak giyilirdi. Onüçüncü yüzyıldan beri "*Arba Kanfoth*" (Dört Köşeli) adıyla, iç elbise olarak ibâdetlerde giyilmektedir.³

Sebt hariç, diğer günlerde sabah ibâdeti esnasında iki tane duâ kayışı bağlanılır, bu kayışlara, içinde Tevrât'tan bölümler bulunan "*Tefillin*" (Hamayıl) takılır.⁴

Yahudilik'te ibâdet esnasında erkeklerin başlarını örtmeleri gerekir.⁵ Kadınlar da cemaata geldiklerinde başlarını örterler.⁶

İslâm'da ise, setr-i avret namazın şartlarından kabul edilmiştir.⁷ Ancak, günlük ibâdet esnasında Arba Kanfoth, Tallith, Tzizith gibi hususi bir elbise giyme mecburiyeti yoktur, temiz ve ibâdet esnasında örtülmesi gerekli yerleri örtebilecek her elbise ile namaz kılınabilir. İbâdet esnasında erkek ve kadınların başlarının

¹ Wensinck, I.A., Niyet maddesi, IX, 307.

² Buhârî, Sahîh, I,20, VI,118; Müslim, Sahîh, III, 1515.

³ Epstein, Judaism, s.161; Örs, Musa ve Yahudilik, s.405; Sarıncıoğlu, Dinler Tarihi, s.201; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 426.

⁴ Epstein, a.g.e., s.161; Örs, a.g.e., 405, Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 426-247.

⁵ Örs, a.g.e., s.406; Sarıncıoğlu, a.g.e., s.201; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 427.

⁶ Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.132.

⁷ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I,188

örtülmesine dair uygulama İslâm'da da vardır. İslâm'a göre, hür kadınların başları namaz esnasında örtülmesi gerekli yerlerden sayılmıştır.¹

c- İbâdet Vakitleri

Yahudilik'te, günde üç âdet tayin edilmiş ibâdet vakti vardır. Bunlar, sabah, öğleden sonra ve akşamdır. Sabah ibâdeti şafağın sökmesinden, günün üçte bir vakti girinceye kadar, öğleden sonraki ibâdet, güneşin batmasından biraz önceye kadar, akşam ibâdeti, akşam karanlığının biraz öncesinden, şafağın sökmesine kadar ezberden okunarak yapılır. Bu vakitler, Mabed'de sunulan günlük takdimelerin saatleriyle de mutabıktır. Günlük ibâdetin en mukaddesi sabah ibâdetidir; ondan önce yemek yemeye veya iş yapmaya izin verilmez.²

Babil dönüşü, Tapınak'ın ikinci defa yapılmasından sonra sabah (Şaharit), öğle (Mûsâf), ikindi (Minha), akşam üstü (Ne'ilat Şerarim) ibâdet edilmeye başlanılmıştır. Bu, daha sonraki sinagoglarda günlük ibâdetin başlangıcı olmuştur. Sonraları Şaharit ve Minha devam etmiş, Mûsâf yalnız Sebt ve bayram günlerinde, Ne'ilat, yalnız Keffâret Bayramı'nda yapılmıştır. Maarib adı verilen ve akşam evde yapılan bir ibâdet de bunlara eklenmiştir.³ Talmud'da, "Şaharit"ın Hz.İbrâhîm'den, "Minha"nın Hz.İshâk'tan, "Maarib"ın Hz.Ya'kûb'tan kaldığı zikredilmiştir.⁴

İslâm'da ise, günlük ibâdet vakti beştir. Bunu azaltmaya veya çoğaltmaya kimsenin yetkisi yoktur. İslâm'da, sabah namazı güneş doğuncaya kadar kılınırken, yahudilerde, sabah ibâdeti şafak söküncüye başlamaktadır.⁵

Bazı müsteşrikler, İslâm'daki günlük namazların sayısının Hz.Peygamber'in sağlığında kesin olarak tesbit edilmediğini,

¹ Cezîrî, a.g.e., I, 188-189.

² Epstein, Judaism, s.161-162; Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihî, s.201.

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s. 399-400; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.201.

⁴ Kuzgun, Hz.İbrâhîm ve Hanîflik, s.177, (Robert Gordis, Abraham in the Hagadah, U.J.E., I,36-37, Newyork 1948)den naklen.

⁵ Cezîrî, a.g.e., I,179-180.

Mekke'de iken, yalnız sabah ve akşam namazı kılındığı halde, Medine devrinde, yahudileri taklid maksadıyla, bunlara öğle namazı da ilave edildiğini söylemişlerdir. Namazların sayısının İran tesiriyle, Hz. Peygamber'in vefatından sonra beşe çıkarıldığını iddia etmişlerdir.¹ Abdullah Draz, bu iddiaların ilmi bir temele dayanmadığını, aşağıda vereceğimiz ifadeleriyle açık bir şekilde belirtmektedir:

"Namazların sayısı hakkında, mürâcaât edebileceğimiz İslâmî kaynakların hiçbirinde böyle bir gelişmeye dair herhangi bir malumat bulamadığımızı ifâde edelim. Batılı münekkittlerin, bu görüşü hangi eserden aldıklarını bildirmemeleri gerçekten esef vericidir. Zira elimizdeki bütün kaynaklar, Mekke'de farz kılınmasından itibaren, bu namazların günde beş kere kılındığını bildirmektedir. Ayrıca Hz.Peygamber gerekli açıklamalarla birlikte bu namazları böylece tesbit etmiş, Kur'ân-ı Kerîm birçok yerlerde bunlardan kısaca bahsetmiştir. (er-Rûm 17-18, Tâhâ 130, Hûd 114, el-İsrâ 78). Belki de İsrâ sûresinde geçen "Dulûk" kelimesinin hatalı yorumundan dolayı bu müelliflerin zihninde böyle bir yanlış anlama yer etmiştir."²

d- İbâdet Şekli

Yahudilik'te günlük ibâdetin başlıca özelliği *Tefîllah*'tır. Tefîllah'ın özü niyazdır, fakat şimdi "*Amidah*" (Kıyam) olarak bilinmektedir. Amidah, ondokuz (aslında onsekiz) duâdan ibarettir, bunlar ezbere okunur. Bu duâlardan ilk üçü, Allâh'ın senâsını, son üçü Allâh'a şükürü, aradaki onüçü ise, insanların ihtiyaçları için Allâh'a yalvarışlarla, İsrâîl'in yeniden eski ihtişamına kavuşması için yapılan duâları kapsar.³ Esas duâ ayakta yapılır. Diğer duâlar sırasında dize gelme, secde, vücudu sallama vaziyetleri alınır.⁴ İbâdet esnasında dini metinler haham tarafından makamla okunur, bu sırada yarım rükû şeklinde hareketler göze çarpar.⁵ Sabah ve akşam

¹ Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, (Terc: N.Çağatay), s.40; Buhl, I.A., Muhammed maddesi, VIII, 462; Demombynes, Institutions Musulmane, s.66; Watt, Muhammad at Medina, s.199; Hz.Muhammed (Terc: Hayrullah Örs), s.105-106; Rodinson, Hz.Muhammed (Terc: Atilla Tokath), s.233.

² Draz, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru (Terc: S.Akdemir), s.167.

³ Epstein, Judaism, s.162

⁴ Örs, Musa ve Yahudilik, s.406; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 427.

⁵ Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.133.

Amidah'ta ilk önce İsrail'in amentüsü olan "*Shema*" duâsı okunur. *Shema* duâsından sonra, Allâh'ı senâ eden bir duâ yapılır.¹ Günlük ibâdetin herbiri "*Alenu*" (Bizim Üzerimize) duâsı ile sona erer. Cemaatla ibâdette "*Takdisler*", "*Kedushah*" ve "*Kaddish*" vardır. *Kedushah* sabah ibâdetine ilhak edilmiştir. Öğleden sonraki ibâdetlerde, Amidah'ın üçüncü duâsı cehri olarak söylenebilir. İçinde Allâhın ve meleğin kutsallığı üç kere tekrarlanır. *Kaddish* ise, ibâdetin gizli bölümlerini ortaya koyar, Allâh'ı takdis etmek için yapılan ârâmice bir duâdır.² Diğer duâların çoğu ibrânicidir.³

Yahudilik'teki ibâdet şekli ile İslâm'daki namaz arasında benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu benzerlikleri, daha önce Mittwoch'un tesbitlerine dayanarak zikretmiştik.⁴ Burada Amidah'ın kıyâma, Kerî'a'nın rûkûya benzediğini, secde durumunun yahudilerde de mevcut olduğunu kaydedebiliriz. Cemaatla ibâdet esnasında, hahamların sesli ve makamla dini metinleri okumaları ise, cemaatla namaz kılarken imâmın kıraatine benzemektedir. Mittwoch, imâm ile yahudi ibâdetindeki "*Selâh has Sibbûr*" arasında ilgi kurmaktadır. Namazda da, Allâh'ın tenzih ve senâsı, O'nun verdiği nimetlerden dolayı şükür, kullarını doğru yola iletmesi için niyazda bulunulduğu malumdur. Yahudi ibâdetindeki duâların muhtevası ile, İslâm'ın namaz ibâdetindeki duâların muhtevasının birbirine benzediği de gözden kaçmamaktadır.

e- Cemaat Teşkili

Yahudilik'te toplu ibâdet cemaat halinde, hahamlar tarafından idare edilerek yapılır. Toplanma yeri anlamına gelen Sinagog'a eskiden "*Bet Keneset*" Denilirdi.⁵ Yahudilik'te sinagoglarda ibâdet, ancak on erkeğin bir arada bulunmasıyla yapılır, buna "*Minyân*" denilir. Erkek sayılmak için "*Bar Misva*" olmak (onüç yaşını geçmiş bulunmak) gerekir. Böylece cemaatla ibâdet zorunluluğu meydana

¹ Epstein, Judaism, s.162-163.

² Epstein, a.g.e., s.163.

³ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 426.

⁴ Wensinck, I.A., Salât maddesi, X, 114-118, 122.

⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 427; Tümer-Küçük, a.g.e., s.132.

gelmiştir.¹ Günlük ibâdetlerden maksadın, ibâdet edeni cemaatın içine dahil etmek olduğu ileri sürülmüştür.²

Tevrât, husyesi ezilmiş, yahut uzvu kesilmiş adamın, gayr-meşru çocuğun, onuncu nesle kadar Rabbin cemaatına katılamayacağı söylemektedir.³ Yahudilik'te kadınların cemaata iştirak edemediklerini, cemaata katıldıkları takdirde, başları örtülü olarak ayrı yerlerde oturdukları kaydedilmektedir.⁴ Cemaate gelen kadınlar, erkeklerle bir arada oturmayıp, arkada veya yanlarda bulunan kafes yahut perde ile kapatılmış maksurelerde oturmaktadırlar.⁵

Cemaatla ibâdet, İslâm'da da mevcuttur. İslâm'a göre cemaata devam, erkekler için vacip olup, kadınların böyle bir mecburiyeti yoktur. Cemaata devam hususunda, Hz.Peygamber'in emir ve tavsiyeleri mevcuttur.⁶ Ayrıca Sinagog'un anlamı ile Caminin anlamı arasındaki uygunluk ilgi çekicidir.

İslâm, Yahudilik'teki cemaat uygulamasını tasvib etmiş, ancak cemaat teşkili için on kişilik nisabı (Minyan) kabul etmemiştir. Günlük namazlarda cemaat olabilmek için iki kişi, Cum'a namazında ise (Hanefîler'e göre), imâmdan başka en az iki veya üç kişi kafi gelmektedir.⁷ Yahudilik'teki "Bar Misva"lığın yerine, İslâm'da bulûğ çağı kabul edilmiş, ancak onüç yaş diye, bir yaş tahdidi konmamıştır. İslâm, velilerin, yedi yaşındaki çocuklarını namaza alıştırmalarını tavsiye etmiştir.⁸

İslâm, Tevrât'ın, azaları kusurlu ve sakat kimselerin cemaata katılmamasına dair tutumunu benimsememiştir. Ancak, imâmlık yapma konusunda, bunlara bazı tahdidler getirmiştir. İmâmlık yapabilmek için özürlerden sâlim olmak şart koşulmuştur.⁹ Gayri

¹ Örs, Musa ve Yahudilik, s.401; Sarıncıoğlu, Dinler Tarihi, s.202.

² Epstein, Judaism, s.163.

³ Tevrât, Tesniye, 23/1-2.

⁴ Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.132.

⁵ Örs, a.g.e., s.402-403.

⁶ Müslim, Sahîh, I,449, 452.

⁷ Cezîrî, K.Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I, 380, 387-388.

⁸ Cezîrî, a.g.e., I,177-178,378.

⁹ Cezîrî, a.g.e., s.I,410.

meşru çocukların, onuncu nesle kadar cemaata girmemelerine dair Tevrât hükmü ise reddedilmiştir. Yahudilik'teki, kadınların cemaata katılma mecburiyetlerinin olmamasına dair uygulama İslâm'da da vardır. Hanefî mezhebine göre, eğer bir erkekle kadın, namazda aynı imâma uyarak yanyana bulunurlarsa, namazları bozulur.¹

f- Kible

Yahudilik'te; ibâdet esnasında "*Misrah*" (Doğu Yönü) denilen Kudüs yönüne dönülür.² Yahudilerin evlerinde de, bu yönü göstermek için duvara "*Misrah Levhası*" asılmaktadır.³ Yahudiliğin dini metinlerinde de kibleye işaret edilmektedir. I.Krallar kitabında "ve Rabbe, seçtiğin şehre ve ismin için yaptığım eve doğru duâ ederlerse, o zaman duâlarını ve yalvarışlarını gökte işit ve onların davasını gör."⁴ denilerek kibleye işaret edilmiştir. Kitâb-ı Mukaddes'te, Danyal'ın, günde üç defa Kudüs yönüne doğru duâ ettiği kaydedilmiştir.⁵

Bunlardan başka, bütün Sami kavimlerin ibâdet esnasında doğuya yöneldikleri Essenîler'in doğan güneşe doğru ibâdet ettikleri, Suriye hristiyanlarının da, tamamen doğu tarafına yöneldikleri nakledilmektedir.⁶

Hız.İbrâhîm zamanında, namaz ibâdeti esnasında kible olarak Ka'be'ye yönelinmiş olmalıdır. Ka'be'nin Hız.İbrâhîm zamanında inşası, Kudüs'teki Beytül-Makdis'in inşasından tarihen öncedir. Nitekim, Tebrizi'nin nakline göre, "Abdûlmuttalib, Ka'be'nin Hız.İbrâhîm tarafından kible olarak tesis edildiğini biliyordu"⁷ Zeyd b. Amr da, Câhiliye devrinde kibleye yönelip "İlahım İbrâhîm'in İlahıdır, dinim de İbrâhîm'in dinidir" diyerek secdeye kapanıyordu.⁸

¹ Cezîrî, age, I, 296,378.

² Örs, Musa ve Yahudilik, s.402, 406; Sarıkcıoğlu, Dinler Tarihi, s.201; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 427.

³ Örs, a.g.e., s.406.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, I.Krallar, 8/44-45.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Daniel, 6/10.

⁶ Wensinck, İ.A., Kible maddesi, VI, 666.

⁷ Wensinck, İ.A., Kible maddesi, VI, 667, (Hamasa I,125'den nakil).

⁸ İ.Habîb, Muhabber, s.171; 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, XVI, 285.

Kıble uygulaması İslâm'da da mevcuttur, kıbleye yönelmek namazın şartlarındandır.¹ İslâm kıble olarak Ka'be'yi kabul etmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında, Hz.Peygamber daha Mekke'de iken, kıldığı namazlarda, Ka'be ile Mescid-i Aksâ'nın ikisini birden kıble olarak almıştır.²

Medine'ye hicretten sonra, ilk önceleri kıble olarak Kudüs'e yönelinmişse de, daha sonra bu durum değiştirilerek Ka'be'ye yönelinmesi emredilmiştir.³ İslâm'ın, ilk önceleri kıble olarak Beytül-Makdis'i kabul edip, daha sonraları bunu Ka'be'ye çevirmesi, müsteşrikler tarafından çeşitli yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Bazı müsteşrikler, Hz.Peygamber'in yahudileri taklid veya onları davasına kazanmak için, ibâdetin Kudüs'e doğru yapılmasını emrettiğini, yahudilerin kendisinin tebliğleriyle alay edip, peygamberliğini kabul etmemeleri üzerine kızarak, kıbleyi değiştirdiğini iddia etmişlerdir.⁴

M.Watt ve Fr.Buhl ise, kıble konusunda, yahudi tesiri iddiasını kabul etmemektedirler. M.Watt, Hz.Peygamber'in daha Mekke'de iken, kıble olarak Kudüs'e dönmesini, Hz.Peygamber üzerindeki yahudi tesiri iddiasının geçersizliğine delil göstermektedir.⁵ Müsteşriklerin bu konudaki iddialarının geçersizliği hususunda A.Draz da şöyle demektedir: "Sonraları kiblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye doğru değiştirilmesine (bu değişikliğin gerekçesi Kur'ân-ı Kerîm'de yeterince açıklanmıştır) yahudilerin İslâm'a olan düşmanlıklarının sebebiyet verdiğini ileri sürmek, tarihi gerçeklerle bağdaşmaz. Çünkü bu düşmanlık, ancak 625 senesinde başlamıştır, oysa kiblenin Kâ'be istikametine döndürülmesi 623 senesinde vuku bulmuştur"⁶

¹ Cezîrî, a.g.e., I,194-195.

² İ.Sâd; Tabakât, I, 243.

³ 2.Bakara, 144.

⁴ The Universal Jewish Encyclopedia, (Medina), VII, 437; Dèmombynes, Institutions Musulmane, s.76; Sarıkcıoğlu, "Batı Dinler Tarihinde İslâm", Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, s.223-224.

⁵ Watt, Muhammad at Medina, s.199; Buhl, İ.A., Muhammed maddesi, VIII, 462.

⁶ Draz, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s.167-168.

2.Hristiyanlık'ta İbâdetlerle İlgili Örf ve Âdetler

a-İbâdet Vakitleri

Hristiyanlık'ta önceleri yedi defa ibâdet yapılırken, günümüzde, kilise de günde iki vakit ibâdet ve duâ yapılmaktadır. Sabah ve akşam yapılan bu ibâdetler için, tesbit edilmiş muayyen bir vakit yoktur. Bu, duruma göre ayarlanır. Aslında, hristiyanların günlük ibâdetlerinde belirli bir sayı ve vakit yoktur. Bütün bunlar, ibâdet edenlerin arzu ve isteğine bırakılmıştır. Yahudiler, mabedlerinde hergün ibâdet ve ayin icra ettikleri için, hristiyanlar da aynı yolu benimsemişler, sabah ve akşam olmak üzere, iki kez duâ edilmesi gereğini kabul etmişlerdir.¹ Hristiyanların inancına göre, ibâdetin kesin bir sayısı ve sınırı yoksa da, İncil çok ibâdet etmeyi tavsiye etmiştir.²

İslâm, günde beş âdet ibâdet vakti tayin etmiş, Hristiyanlığın bu konudaki tutumunu reddetmiştir.

b- Cemaat Teşkilî

Toplu ibâdeti papazlar ve diğer ruhânîler idare ederler, başkaları aynı vazifeyi yapamazlar. İbâdette, İncil'den parçalar ve ilâhiler okunur. Ayrıca Eski Ahid'den parçalar nakledilir.İncil ayakta dinlenilir. Diğer metinler oturarak takip edilir. Dualar diz çökerek ve yerlere kapanarak yapılır. Günlük ibâdet, yaklaşık bir saat sürer, toplu ibâdet, ferdî ibâdetten daha makbuldür, cemaata iştirâk istenir.³

İslâm, ibâdetlerin yerine getirilmesinde ruhban sınıfı kabul etmemiştir. İslâm'da, yeterli bilgisi olan, imâmlik şartlarını taşıyan her müslüman, namaz kıldırabilir. Cemaatla ibâdet İslâm'da da makbuldür.⁴ Peygamberimiz, cemaatla kılınan namazın, yalnız kılınan namazdan daha efdal olduğunu söylemişlerdir.⁵

¹ M.Ebû Zehrâ, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, s.215; Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.157.

² Luka, 18/1-8; Ebû Zehrâ, a.g.e., s.216

³ Tümer-Küçük, a.g.e., s.157

⁴ Müslim, Sahîh, I,449, 452.

⁵ Buhârî, Sahîh, I,158-159; Müslim, Sahîh, I,449-451.

c- İbâdet Şekli

Hristiyanların duâ ve ibâdet anında okumaları gereken belirli bir ibare yoktur. Sadece Mesih'in kendilerine öğrettiği ibâdet kurallarının dışına çıkmamak şartıyla, diledikleri ibareleri okuyabilirler. Pekçok duâ örnekleri ellerinde olmakla beraber, duâ ve ibâdet için okuyacakları meşhur bölümler Dâvûd'un Mezmurlarıdır.¹ Katolik mezhebine göre, ibâdet latinedir. Ortodoks kilisesine göre ise, ibâdet eski usullere uygun olarak, her memleketin kendi dilinde yapılır.²

İslâm'da ise, ibâdet dili Arapçadır, namazda okunacak duâlar belirlidir. Serahsî'nin kaydettiğine göre, Ebû Hanîfe (v.150), namazda kıraatın, Arapçanın dışında, Farsça gibi diğer dillerde de caiz olduğunu söylemiş, İmâm Muhammed ile Ebû Yûsuf bu konuda kendisine muhalefet etmişlerdir.³ İbn Âbidîn, daha sonra Ebû Hanîfe'nin ilk görüşünden vazgeçerek, namazda Arapça'nın dışında diğer dillerde yapılacak kıraatın câiz olmadığını söylediğini kaydetmekteyse de, Serahsî'nin Kitâbü'l-Mebsût'unda Ebû Hanîfe'nin ilk görüşünden vazgeçtiğine dair bir kayda rastlanılamamıştır.⁴ Ancak, ibâdet dilinin, Kur'an'ın vahyedildiği dil olan Arapça olması, İslâm'ın evrensel din oluşunun bir gereğidir.

Hristiyan ibâdetinde de, namazda olduğu gibi kıyâm, secde ve ka'de durumları göze çarpmaktadır.⁵

d- Kible

Hristiyanlar da, yahudiler gibi Kudüs'e dönerek ibâdet etmektedirler.⁶ Kible uygulaması İslâm'da da mevcuttur ve İslâm, kible olarak Ka'be'yi kabul etmiştir.⁷

¹ M.Ebû Zehrâ, a.g.e., s.215.

² Challayé, Dinler Tarihi, s.205-206.

³ Serahsî, K.Mebsût, I,37.

⁴ İ.Âbidîn, Reddül-Muhtâr, I,451-452; Krş. Serahsî, K.Mebsût, I,37.

⁵ Wensinck, İ.A., Salât maddesi, X, 115.

⁶ Wensinck, İ.A., Kible maddesi, VI, 666; Buhl, İ.A., Muhammed maddesi, VIII, 462; Rodinson, Hz.Muhammed, s.120

⁷ 2.Bakara, 144.

Yahudilik'te günlük ibâdetlerle ilgili olarak kaydedilen İslâm'ın tutumu, Hristiyanlık konusunda da aynen geçerlidir. İslâm, Hristiyanlık'ın günlük ibâdetlerle ilgili uygulamalarını benimsememiştir.

Sonuç olarak, kaydetmek gerekirse, Hz. İsâ'nın getirdiği tebliğlerin içinde namaz ibâdeti de mevcuttu. Ârâmice'deki "Selota" kelimesiyle, Süryânî ve Nebati dillerindeki "Masgeda" kelimesi, Hristiyanlığın namazla ilgisini göstermektedir.¹ Ayrıca, Süryânîler'in rükûlu, sücûdlu namazları olduğu nakledilmektedir.² Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Meryem ve Hz.İsâ'nın namazından bahsetmektedir.³ Bütün bu hususlar, namazın, Hristiyanlık'ta da farz kılınmış olduğunu, ancak zamanla aslının dejenerasyona uğrayarak, günümüzdeki duruma dönüştüğünü göstermektedir.

B-HAFTALIK İBÂDET UYGULAMALARI

1-Yahudilik'te Haftalık İbâdet Uygulamaları

Yahudiler'de "on emrin" dördüncü maddesinde yer alan en önemli ibâdet, Sebt (Cumartesi) günü ibâdetidir. Tevrât'a göre, Yahova dünyayı altı günde yaratmış, yedinci günde istirahat etmiştir. Bunun için, bu günde ibâdeti bırakıp çalışmaya ruhsat vermemiştir. Bu sebeple yahudiler altı gün çalışır, yedinci gün hiçbir şey yapmazlar, bütün gün ibâdetle meşgul olurlar. Sebt günü, Cuma akşamı başlar, bu vakitte yahudiler sinagoga gitmek zorundadırlar.⁴ Yahudiler, Sebt günü ibâdetleri için, bir gün evvel hazırlanırlar. Yiyecek ve ihtiyaçları Cuma gününden hazırlandığı için, bugüne *Paraskue* (hazırlık) denilir. Yahudilerin Sebt günü yemek pişirmeleri dahi yasaktır.⁵

İslâm, Yahudilik'teki Sebt günü uygulamasını tasvib etmemiştir. Sebt(Cumartesi) günü yerine Cum'a gününü kabul etmiştir. Sebt günü iş yapmamak, yemek dahi pişirmemek gibi yahudi uygulamala-

¹ Wensinck, I.A., Salât maddesi, X, 112; Rodinson, a.g.e., s.143.

² Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.165.

³ 3.Âl-i İmrân, 42-43; 19. Meryem, 31

⁴ Tevrât, Tekvin, 2/2-3; Çıkış, 20/8-11; Sayılar, 28/25; Challaye, Dinler Tarihi, s.148; Tümer-Küçük, a.g.e., s.133.

⁵ Tevrât, Çıkış, 16/22-23; Watt, Muhammad at Medina, s.198; Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s.66

rını da reddetmiştir.¹ Ayrıca İslâm, Allâh'ın altı gün çalışıp, yedinci gün istirahat ettiği, bu sebeple Sebt gününü takdis ettiği fikrini de kabul etmez. Çünkü Allâh, yorulmaktan ve istirahat etmeye ihtiyacı olmaktan münezzehtir.

Müsteşrikler, İslâm'daki Cum'a ibâdetinin yahudileri kazanmak maksadıyla, onların Sebt Günü'nden alındığını iddia etmektedirler.² Müsteşriklerin bu iddiaları doğru değildir. Nitekim Medine'li Müslümanların kendiliklerinden, yahudilerin Sebt gününe hazırlandıkları günde, Cum'a namazı kıldıkları nakledilmektedir.³ M.Hamidullah da şöyle demektedir: "Niçin Hz.Peygamber yahudilere atıfta bulunuyor? O, sadece Cum'a günü iki rekat namaz kılın, diyemez miydi? Niçin Hz.Peygamber, bu şeyleri tasrih ediyor? Ben öyle sanıyorum ki, bunun sebebi "*Cum'a*" kelimesinin henüz bilinmemesiydi. Birçok kelimeler mevcuttu; mesela bazı yerlerde (عربية) "*Arûbe*" deniyordu. Bunun için, Hz.Peygamber'in Cum'a'dan ne kastedtiğini yazması lazımdı. Bu sebeple Hz.Peygamber, "Yahudilerin ibâdetlerine hazırlık yaptıkları günde Cum'a namazı kılın" buyurmuştur.⁴ Ayrıca ilerde kaydedileceği gibi, Cum'a günü ile ilgili uygulamaların, Câhiliye devrinde de mevcut olduğu görülmektedir. Bütün bunlar, Cum'a ibâdetinin Sebt gününden alınmadığını Hz.İbrâhîm'den kaldığını düşündürmektedir.

2-Hristiyanlık'ta Haftalık İbâdet Uygulamaları

Hristiyanlık'ta haftalık ibâdet Pazar günü yapılmaktadır. Çünkü, onlara göre, Hz. İsâ (İsus Hristos), çarmıha gerilip öldükten sonra pazar günü dirilmiştir.⁵ Hristiyanlık'ta en büyük ibâdet, pazar günü yapılan ve altı saat süren haftalık ayındır. Bu bir nevi, haftalık ibâdetin toptan icrasıdır. Bu günde hiçbir iş yapılmaz, dünyevi işlerle meşgul olunmaz. Pazar tamamen Tanrı'ya ayrılmış

¹ 62. Cum'a, 9

² Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, I,22; Watt, Hz.Muhammed, s.104; Rodinson, Hz.Muhammed, s.155.

³ Hz.Peygamber henüz hicret etmeden önce, Medine'deki müslümanların, Peygamberimiz'in emri olmadan kendiliklerinden Cum'a namazı kıldıkları, o tarihte Cum'a namazının farz kılınmadığı hk.bkz: Abdürrezzâk, Musannef, III, 159, No: 5144.

⁴ Hamidullah, a.g.e., s.66; Rivayet için bkz; İ.Sâd, Tabakat, III, 118.

⁵ Descuffi, Hristiyan Dini, s.145.

bir gündür. Musevîlik'teki Cumartesiye tekabül eder. Pazar ayininde vaaz ve nasihatlarla da yer verilir. Vaftiz ve diğer ruhânî merâsimler, hep pazar günleri yapılır.¹ Pazar günleri yapılan Mukaddes Kurban'da bulunmak kilisenin emirlerindendir.²

Yuhanna İncili'nde, Hz.İsâ'nın Sebt Günü'nü ihlal ettiği, bu yüzden yahudilerin kendisine kızdıkları kaydedilmektedir.³

Yahudilik'teki Sebt Günü'nün yerine, Pazar Günü'nün konulması, (Hristiyanlara göre) Hz.İsâ'nın sağlığında olmamış gibi görünüyor. İncil'de, Hz.İsâ'nın Sebt Günü'nü ihlal ettiği kaydediliyorsa da, pazar gününü Sebt'in yerine koyduğuna dair bir açıklık yoktur. Hristiyanlara göre Hz.İsâ, pazar sabahı dirilmiş, bu sebeble pazar günü Sebt Günü'nün yerine getirilmiştir, bu da, Hz.İsâ'nın, (Hristiyanlara göre) çarmıha gerilmeden önce, pazar günü hakkında bir emrinin olmadığını gösteriyor. Bir kişinin öldükten sonra tekrar dirilip, dünyevi bazı hususları tanzimi İslâmî düşünceye ters gelen bir husustur.

İslâm, Hristiyanlık'taki Pazar günü yerine, Cum'a gününü ikame ederek, Hristiyanlığın bu uygulamasını reddetmiştir.⁴

3- Câhiliye Devrinde Haftalık İbâdet Uygulamaları

Câhiliye devrinde de, Cum'a ile ilgili bazı uygulamalar göze çarpmaktadır. Nitekim Câhiliye devrinde, Kâ'b b.Lüey b.Galib b.Fihr b.Malik'in Kureş'i Cum'a günü toplayıp, içinde bir de hutbe kısmı bulunan haftalık bir ibâdet icrâ ettiğini görmekteyiz. O devirde bu ibâdete, "Yevmül-Arûbe", (Araplık Günü), yahut "Ma'rûzât" (Açıklama) Günü adı verilmekteydi.

Ka'b'ın, bugüne "Cum'a" adını verdiği nakledilmektedir, İbnü'l-Cevzî, Ka'b'ın okuduğu bu hutbelerden bazı kısımları nakletmiştir.⁵ Yukarda kaydettiğimiz hususlar, Cum'a İbâdeti'nin Hz.İbrâhîm'den kaldığını ve Ka'b b.Lüey zamanında henüz devam etmekte olduğunu

¹ Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.157

² Descuffi, a.g.e., s.173

³ Yuhanna, 5/10, 9/13.

⁴ 62. Cum'a, 9.

⁵ Mâverdi, Ahkâmü's-Sultâniye, (Terc:A.Şafak), s.182; İ.Cevzî, el-Vefâ bi Ahvâli'l-Mustafâ, I,73; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I,34.

göstermektedir. Belki de, daha sonraları, Hz. İbrâhîm'in dinine ait diğer hususların terkedilmesi gibi, bu da terkedilip unutulmuştur.

C- CUM'A GÜNÜ İBADETİN DAHA ÖNCE YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARA DA FARZ KILINMASI

Bazı hadislerde Cum'a günü ibâdetin, daha önce yahudi ve hıristiyanlara da farz kılındığı zikredilmektedir. Peygamberimiz bu konuda: "Bizler dünyaya en son gelenler, Kıyâmet Günü'nde ise en öne geçenleriz. Şu kadar ki, Onlar'a bizden önce, bize ise, onlardan sonra Kitâb verilmiştir. İşte bugün, Onlar'a farz kılınıp ta hakkında ihtilafa düştükleri gündür. Allâh bizi bugüne hidâyet buyurdu. Binâ-enaleyh Onlar, bu hususta bize tabidir. Yahudilerin bayramı yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür"¹ buyurmuştur. Diğer bir rivâyette de Hz.Peygamber: "Bizden önce geçenleri Allâh Cum'a'dan şaşırtmıştır. Bu yüzden yahudilerin günü Cumartesi, hıristiyanların da Pazar olmuştur, sonra Allâh, bizi dünyaya getirmiş ve bize Cum'a Günü'nü bulmaya hidâyet vermiştir. Bu suretle Cum'a, Cumartesi, Pazar günlerini (ibâdet için) vaz'etmiştir."² buyurmuştur.

Birinci rivâyetteki (هذا يومهم الذي فرض عليهم فاختلوا فيه) "Hıristiyan ve yahudilere farz kılınıp ta hakkında ihtilaf ettikleri gün budur" ifadesi, Cum'a gününü ta'zim etme hususunun bize emredildiği gibi, yahudilerle hıristiyanlara da emredilmiş olduğunu göstermektedir. Bu hususu, Süddî'den yapılan bir rivâyet teyid etmektedir: "Allâh, yahudilere Cum'a Günü'nü ta'zim etmelerini emretmiş, yahudiler de, -Ya Mûsâ, Allâh Cumartesi günü hiçbir şey yaratmamıştır, sen bize Cumartesi'ni tahsis et, diye itiraz etmişlerdir. Hz.Mûsâ da, o günü yahudilerin aleyhine olarak tesbit etmiştir."³

Müslim şârihlerinden Übbî'nin (v.827) nakline göre, Hz.Mûsâ, yahudilere ibâdet günü olarak Cum'a gününü tayin etmiş ve onun son derece faziletli bir gün olduğunu kendilerine haber vermiş, fakat yahudiler, "Cumartesi günü daha faziletlidir" diye itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine Allâh, Hz.Mûsâ'ya: "onları ihtiyar ettikleri günle başbaşa bırak" diye vahyetmiştir.⁴

¹ Buhârî, Sahîh, I,211-212, 216; Müslim, Sahîh, II, 586; Nesâî, Sünen, III, 85-87.

² Müslim, Sahîh, II, 586; Nesâî, Sünen, III, 87; İ.Mâce, Sünen, I,344.

³ Kastallânî, İrşâdû's-Sârî, III,3; 'Aynî, 'Umdetü'l-Kâfî, VI, 164.

⁴ Nevevî, Mihhâc, VI, 143; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Terc. ve Şerhi, IV, 501.

Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de: "Sebt, ancak ihtilafa düşenlere farz kılınmıştır. Şüphesiz ki Rabbin, ihtilaf edegeldikleri şeyler hakkında Kıyâmet Günü hükmünü verecektir."¹ buyurulmuştur. Mücâhid, bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak: "Yahudilerin Sebt gününü isteyip, Cum'a gününü terkettiklerini" söylemektedir.² Katâde ise, "Yahudilerin Cum'a gününü istediklerini, ancak hata ederek onun yerine Sebt gününü aldıklarını" zikretmektedir.³ Yine, Cumartesi gününün Hz.İbrâhîm'in dininden olmadığı, sadece onda ihtilaf eden İsrâîloğulları üzerine tahrim kılınıp, tatil yapıldığı kaydedilmektedir.⁴

Cum'a gününün, yahudi ve hristiyanlara farz kılındığına İslâm âlimleri kesin olarak inanmaktadırlar. Ancak, onların bugünü kasten terkettikleri veya bugüne isabet edemedikleri konusunda, İslâm âlimleri ayrı görüşleri benimsemişlerdir. İbn Battâl bu hususta: "Maksat, Cum'a günü yahudilere alettayin farz oldu da ona terkettikler demek değildir. Çünkü mü'min olduğu halde bir kimsenin, üzerine Allâh'ın farz kıldığı bir şeyi terketmesi caiz değildir. Allâhü a'lem bu hadis, Cum'a gününün onlara farz kılınarak, o gün şariatlarını ikame etmeleri hususunda kendilerine serbesti verildiğine, onların da, bu günün hangi gün olduğunda ihtilafa düştüklerine, neticede Cum'a gününe isabet edemediklerine delalet etmektedir"⁵ demektedir. Kâdî İyâd da bu görüşü benimsemiştir: "Eğer Cum'a onlara alettayin farz kılınsaydı, ondan yüz çevirdikleri vakit, 'İhtilafa düştüler' denilmez, 'Muhalefet ettiler' denilirdi"⁶ demektedir.

Kastallânâ (v.686) ise, "Zâhire bakılırsa, Hz.Mûsâ, Cum'a gününü, yahudilere ibâdet günü olarak tayin etmiştir. Çünkü hadisin siyaki, o günü bıraktıkları için yahudilerin zemmedildiğine delalet etmektedir. Bu sebeple, o günü onlara tayin etmiş olması gerekir. Zira tayin etmeyerek, ibâdet gününü seçmeyi, onların ichtihadlarına bırakmış olsaydı, yahudilere, gayr-ı muayyen bir günü ta'zim etmek lazım gelirdi. İctihadları ile onlar, bugünün Cumartesi, yahutta Pa-

¹ 16. Nahl, 124.

² Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XIV, 193.

³ Taberî, a.g.e., XIV, 193.

⁴ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, V, 3137-3138

⁵ 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, VI, 164; Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 502.

⁶ Nevevî, a.g.e., VI, 143; Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 502.

zar günü olduğunu tayin edince, o günde ibâdet etmelerinin günah olmaması lazım gelirdi. Çünkü müctehidin, ictihadı sayesinde vasil olduğu netice ile amel etmesi gerekir. Nitekim hadiste 'İşte onlara farz kılınan gün budur. Onlar bugün hakkında ihtilafa düştüler' bu-yurulmuş olması buna şahittir. Çünkü mezkur cümle, tayin hususunda zahir yahut nasstır. Yahudilerin bu muhalefetleri şaşılacak bir şey değildir. Çünkü onlar (سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا) 'İşittik ve isyan ettik'¹ diyen bir millettir"² demektedir.

İmâm Nevevî de (v.676), "Yahudilere, sarâhaten Cum'a günü ibâdet etmeleri emredilmiş olabilir. Onlar, aynen bugünde mi ibâdet edileceği, yoksa bu günün değiştirilmesinin mümkün olup olmadığı hususunda ihtilâfa düşmüş, bu hususta ictihad yaparak hata işlemişlerdir"³ demektedir. Aynî (v.855) ise, yukarda zikredilen hadisin yahudi ve hıristiyanlarla, bize Cum'a'nın farz kılındığına delil olduğunu söylemektedir.⁴ Yine, Abdullâh b. Selâm ile Ka'bül-Ahbâr, "Cum'a gününde, Allâh'tan bir şey isteyene, o isteğinin mutlaka verildiği müstecab bir vakit bulunduğunu Tevrât'tan öğrendiklerini" haber vermektedirler.⁵ Bu husus, Abdullâh b. Selam ve Ka'bu'l-Ahbâr gibi aslen yahudi âlimlerin, o zaman ellerinde mevcut Tevrât metinlerinde, Cum'a hakkında malumat bulabildiklerini göstermektedir.

D-YILLIK İBÂDET VE BAYRAM GÜNLERİ

1.Yahudilik'te Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri

Yahudilik'te bayramlar ve dini törenler, kaynağını Tevrât'tan alan özel yahudi takvimine göre düzenlenir. Bunların belli günleri ve belli uygulama düzenleri vardır. Yahudi bayramları ve törenleri genellikle iki ayrı kaynaklıdır; biri Eski Ahid, diğeri de eski çağlardan kalma geleneklerdir.⁶ Yahudilerde başlıca bayram ve yıllık törenleri şöyle sıralayabiliriz:

¹ 2. Bakara, 93.

² Kastallânî, İrşâdü's-Sârî, III, 3; Dâvudoğlu, S sahîh-i Müslim Terc. ve Şerhi. IV, 501.

³ Nevevî, Minhâc, VI, 143; 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, VI, 164.

⁴ Aynî, a.g.e., VI, 164.

⁵ E.Dâvud, Sünen, I,634-635; Nesâî, Sünen, III, 113-115.

⁶ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 422.

a-Millî Yas Günü

Sebt günü gibi, bir gelenek niteliği kazanmış bir gündür, İsrâiloğulları'nın I. ve II. tapınaklarının (m.ö.586-570) yıkılışı dolayısıyla bir yas günü olarak kabul edilmiştir. Bugün, Ab (Temmuz-Ağustos) ayının 9.günü, güneşin batması ile başlar, ertesi gün gökte üç yıldız görününceye kadar sürer. Bu süre içinde yenilip içilmez, oturulup Yeremya'dan ağıtlar okunur. Sinagoglarda ise, Tevrât'ın Eyüb bölümü okunur. Koyu gelenekçi yahudiler, bu oruca üç hafta önce başlarlar. Bu, Kudüs'ün düşman eline geçmesinden üç hafta evvel, Kudüs'ü çevreleyen surlarda bir gedik açılmasından dolayı yapılır. Bu süre içinde evlenme, düğünler, eğlence yapılmaz, son dokuz günde et yenmez şarap içilmez.¹

b- Yeni Yıl Bayramı (Roş Ha Şana)

Yahudi takviminin Tişrî ayının birinde yapılır. On keffâret gününün birincisidir. Son güne, Büyük Keffâret Günü (Yom Kippur) denilir. Yahudilere göre, yılbaşı bayramı evrenin yaratıldığı ilk güne denk gelir. Bu, eski Bâbil inançlarından kalmadır. Bu günde yahudiler, ailecek sinagog'a gider, eve dönünce baba "Kidduş" okur, duâ edilir, bala batırılmış ekmek, bir tatlı elma yenilir. Öğleyn yıkanılır, Tevrât okunur.²

c- Büyük Keffâret Bayramı (Yom Kippur)

Tişri ayının 10.günü kutlanır. O gün oruç tutulur, oruca önceki akşam güneş batarken başlanılır. Yom Kippur arefesinde yemekten sonra sinagoga gidilir, evden çıkmadan ölülerin ruhları için büyük bir mum yanar. Mum, o gece ve ertesi gün sürekli olarak yakılır. Gün boyu sinagogta ayin yapılır. I.Kırallar bölümünden okunan parçalarla oruç gününe son verilir.³

Bu gün Yahudilerin altın buzağıya tapmaları, bu sebeble Allâh'ın gazâbına uğramaları ve bu suçtan bağışlanmaları sebebiyle

¹ Örs, Musa ve Yahudilik, s.422-423; Dinler Tarihi Ansik., II, 423.

² Örs, a.g.e., s.415-416; Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.135; Dinler Tarihi Ansik. II, 423-424.

³ Sarıkoçlu, Dinler Tarihi, s.202; Tümer-Küçük, a.g.e., s.135; Dinler Tarihi Ansik., II, 424.

kutlanmaktadır.¹ Yom Kippur'un kutlanmasını Tevrât emretmektedir.²

d-Purim Bayramı

Adar ayının 14. günü kutlanır. İranlılar Filistin'i ele geçirince, tüm yahudileri öldürmek için toplamışlardı (M.Ö.480), bu sırada Ester adlı bir yahudi kızı, kiral Ahas verus (Kserkses)un yanına varır ve İran'lı vezir Hâmân'ın, bütün yahudileri çoluk çocuk demeden öldürmeye hazırlandığını söyler ve yahudilerin bağışlanmasını sağlar. Ester'in bu kıralla evlendiği de nakledilmektedir. İşte bu olayı anmak için, Purim bayramı kutlanmaktadır. Bu bayramda sinagoga gidilir. Kutsal Kitâb'ın Ester bölümü Okunur. Yahudiler değişik kılıklara girerler, çocuklar Hâmân'ın ismi geçtikçe gürlütü yaparlar. Evlerde şölenler düzenlenir, tanıdıklara hediyeler gönderilir. Yoksullara bağışta bulunulur ve bol miktarda içki içilir.³ Tevrât'ın Ester kitabında bu olaydan bahsedilmektedir.⁴

c- Pessah-Pagues (Hamursuz) Bayramı

Nisan ayının 19.da başlar ve bir hafta sürer. İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkışı dolayısıyla düzenlenir. Bazı araştırmacılar, bunun ilk çağlardan kalma bir ilk bahar bayramı olduğunu da ileri sürmektedirler. Türkçe'de *hamursuz* diye anılmaktadır. Bu bayramda mayalı ekmek yenilmez. Maya ile ilgili bütün nesnelerin yenilmesi yasaktır.⁵ Mayasız Ekmek Bayramı'nın (Pessah) kutlanılmasını Tevrât emretmektedir.⁶ Bu bayramda "Fısıh" adıyla bir de kurban kesilmekte ve eti sabaha kalmadan yenilmektedir.⁷

¹ Tevrât, Çıkış, bâb: 32; Örs, a.g.e., s.417-418

² Tevrât, Levililer, 16/29-31, 23/26-32

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s.420; Sarıkçioğlu, Dinler Tarihi, s.201-202; Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.135; Dinler Tarihi Ansik., II, 425.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Ester Bölümü.

⁵ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.105; Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 201; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.20; Tümer-Küçük, a.g.e., s.135; Dinler Tarihi Ansik., II, 425-426.

⁶ Tevrât, Çıkış, 23/15, 34/18

⁷ Tevrât, Çıkış, 34/25.

f- Hanukka Bayramı

Kisler ayının 25. günü başlayıp, bir hafta sürer. İlk gece bir mum yakılır, sonra her gece bir mum daha ilave edilir, sekiz kollu Hanukka şamdanı bu şekilde dolar. Sekiz mumu yakmak için dokuzuncu bir mum kullanılır. Mumlar gece yanar, bu süre içinde iş görülmez, yalnız oyun oynanır, dinle ilgili hikayeler anlatılır. Maoz Sur (Koruyucu Kaya) adlı bir ilahi okunur. Yudas Makkabeus adlı yahudinin, Yerusâlim tapınağını onardığı yedi gün için düzenlenir. Yalnız evlerde kutlanılır.

Bu bayramın Filistin'e hakim olan Selefkoslar zamanında düzenlenmeye başlandığı biliniyor.¹

g- Sukkoth (Kamış-Çardak) Bayramı

Yom Kippur'dan hemen sonra, Tişri'nin 15.de, yahudiler Çardak Bayramı için, bir gölgelik olan kulübeleri hazırlarlar. Bu kulübelerin son eksiklikleri arife akşamı giderilir. İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkışlarını anma niteliğinde olan bu bayrama Çadır Bayramı da denilmektedir. Bunun, daha eski çağlardan kalma bir bağbozumu bayramı olduğu ileri sürülmektedir. Çardak Bayramı yedi gün sürer. Hurma, söğüt, mersin, limon dalları bir arada dört yöne sallanılır ve bu sırada ilahiler, mezmurlar okunur. Dallar daha sonra, Tanrı'ya şükran alameti olarak bir alayla sinagoga götürülür. Bu dört bitki, işbirliği yapan insan tiplerini temsil eder. Bu bayram için hazırlanan kulübeler samanla örtülür, yemekler bayram süresince bu çadırlarda yenilir, bu da ibâdet sayılır. Çardakların anlamı, İsrâiloğullarının çölü geçişlerinde Tanrı'nın kendileriyle beraber oluşudur, ikinci anlamı ise, Ahid Sandığı'nın etrafında tüm insanların toplanacağıdır. Bağbozumuna rastlayan bu bayram, tam bir neşe bayramıdır. Sukkoth, Tevrât'ta bahsi geçen dinî bayramlardandır.²

h- Haftalar Bayramı

Tevrât: "Kendine yedi hafta sayacaksın, ekine orak salmaya başladığın vakitten yedi hafta saymaya başlayacaksın... Allâh'ın Rabbe Haftalar Bayramı'nı tutacaksın"³ demektedir.

¹ Örs, Musa ve Yahudilik, s.419-420; Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihi, s.201; Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.135; Dinler Tarihi Ansik., II, 424-425.

² Tevrât, Çıkış, 35/22; Tesniye, 16/13-17; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 201; Örs, a.g.e., s.418-419; Dinler Tarihi Ansik., II, 424.

³ Tevrât, Tesniye, 16/9-10

Bâbil esaretinden sonra kurulan teokratik yahudi devletinde, ürünlerden alınan ondalık verginin (öşür) toplanması, bu yedi sayım haftasındadır.¹

1- Şavvot (Pentêcôte)=Gül Bayramı

Hız.Mûsâ'ya on emrin verildiği gün olup, Pesah'tan elli gün sonradır. Gül Bayramı olarak adlandırılır.²

Yahudilerin belli başlı bayram ve tören günleri bunlardır. İslâm, yahudilerin bu bayram ve tören günlerini tasvib etmemiş, kendisi Ramazan ve Kurban Bayramları ile Kadir, Berat gecesi gibi mübarek geceler getirmiştir.

2. Hristiyanlık'ta Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri

a- Noel Bayramı

Hristiyanlığın en büyük iki bayramından olan "Noel", Hz.İsâ'nın doğum günü olarak Aralık ayının 25. günü kutlanır. Bu bayrama Epiphaneia da denilir. Ortaçağ başlarında Noel, Doğu'da 6 ocakta kutlanırdı. Gregorius'un teklifi üzerine, Doğu Hristiyanları da Noel'i 25 Aralıkta kutlamaya başladılar.³ Noel'de kiliselerde duâlar yapılır. Eski Ahid ve İncil'den parçalar, ilahiler okunur, töreni düzenleyen en büyük görevli sandalla suya açılır, okuyup üfleyerek haçı suya atar. Havaların soğuk olmasına rağmen din sevgisi ile haçı bulmak, sudan çıkarmak için suya atlayanlar olur. Haçı bulan kişi kutlanır.⁴

İlk Noel, 336'da kutlandı. Aslında Hz.İsâ'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmiyordu. Romalılar'ın İran'dan aldıkları Mitra dinindeki Ölümsüz Güneş Tanrısı'nın doğum günü bayramını, hristiyanlar, Hz.İsâ için kutlamaya başladılar. Bu putperest Roma bayramı, 21-31 Aralık tarihleri arasında kutlanıyordu. Miladi takvim yılı başlangıcı olan yılbaşı ile Noel'in ilgisi yoktur.⁵

¹ Tivrât, Çıkış, 34/22; Örs, a.g.e., s.422; Dinler Tarihi Ansik., II, 423.

² Tümer-Küçük, a.g.e., s.135; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.201

³ Dinler Tarihi Ansik., II, 330

⁴ Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, s.157-158; Dinler Tarihi Ansik., II, 330.

⁵ Tümer-Küçük, a.g.e., s.158

b- Paskalya

Hız.İsâ'nın dirilişini dile getiren bu bayram, Hristiyanlığın en büyük bayramı sayılır. Nisan ayının 15'inden sonraki pazara tesadüf eder. Hristiyanlığa göre, Hız.İsâ öldükten üç gün sonra dirilmiştir. Paskalya bir hafta sürer ve bu süre içinde, Hız.İsâ'nın çektiği cefaları dile getiren İncil metinleri okunur.¹ Paskalya'nın Hristiyanlığa, yahudilikteki Pesah'tan geçtiği sanılmaktadır. Bu bayramın, Mart ayının 14'ünden sonra gelen ilk pazar başladığı da ileri sürülmektedir.²

Paskalya, biri perhiz dönemi, diğeri de bayram diye ikiye ayrılmaktadır. Pazar günü kilisede, en büyük görevlinin idaresi altında tören düzenlenir. Evlerde ise Paskalya çöreği hazırlanır, paskalya yumurtası pişirilir, mumlar yakılır, duâlar edilir. Süryânîler, Temmuz ayında Meryem Ana Paskalyası kutlamaktadırlar. Paskalya'nın tarihi çeşitli kiliselere göre değişebilir.³

c- Meryem Ana Günü

Ağustos'un 15'ine yakın pazar günü yapılır. Bu günde, kadınlara ve kızlara Meryem Ana'nın iffeti temsili olarak anlatılır.⁴ Bütün mezhepler, Hız.İsâ'nın annesi Hız.Meryem'in göğre çıktığı günü törenlerle kutlar, bayramlar düzenlerler. Ancak, bunların günleri de mezheplere göre değişiktir. Ancak genellikle Paskalya günü başlangıç olarak alınır.⁵

d- Haç Yortusu

Kudüs'ten İran'a götürülen haçın geri alınmasıyla ilgilidir ve Eylülün 15'inde yapılır. Hristiyanlık'ta haç, çok mühimdir. Hız.İsâ'nın kanı sürüldüğü için mukaddes kabul edilmiş ve günahları giderme aleti olmuştur.⁶

¹ Tümer-Küçük, a.g.e., s.158

² Dinler Tarîhi Ansik., II, 328.

³ Dinler Tarîhi Ansik., II, 329-330; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 158.

⁴ Tümer-Küçük, a.g.e., s.159.

⁵ Dinler Tarîhi Ansik., II, 330.

⁶ Tümer-Küçük, a.g.e., s.158-159.

e-Azizler Bayramı

Bütün mezhepler, bütün hristiyan azizlerinin anılarına törenler düzenlerler, bayram yaparlar. Bunların günleri mezheplere göre değişir, herbirinin bütün mezheplerce benimsenen belirli bir günü yoktur.¹

f- Dies Natalis

Katolik mezhebine göre, din şehitlerinin öldükleri günlerle ilgili bayramlardır. Doğu Kilisesi'ne bağlı olanlar da, bu günleri kutlarlar. Bu günlerde din şehitlerinin hatırasına adaklar sunulur, duâlar, ilahiler okunur.²

g- Bağbozumu Bayramı

Doğu Kilisesi'ne bağlı mezhepler arasında, üzümlerin toplanması sonucu, şarap yapımı dolayısıyla düzenlenen bayrama ya Üzüm Bayramı, ya da Bağbozumu Bayramı denilir. Bu bayram, Eski Çağ'ın çok tanrıcı dinlerinden, özellikle, Dionysos'un bir şarap tanrısı olarak kutsandığı dönemlerden kalmalıdır. Aslında Hristiyanlık'la bir alakası yoktur. Ağustos sonlarına doğru kutlanır. Dualar, ilahiler okunur, topluca törenler düzenlenir, şaraplar içilir.³

h-Hamsin

Katolik kilisesine göre, Havariler'in üzerlerine Kutsal Rûh'un indiği döneme "Hamsin" denilir. Yahudilik'te ise Hz.Mûsâ'ya on emrin gönderildiği zamandır. Hristiyanlığa Yahudilikten geçmiştir ve diğer bir adı da "Gül Bayramı" (Şavvot/Pentecôte)dir. Paskalya'dan itibaren elli gün sürer. Hamsin, Orta Çağ'da sekiz, daha sonra üç, çok yakın dönemlerde de bir güne indirilmiştir. IV. yüzyılda bütün vaftizler bugünde yapılır, bayram çok büyük törenlerle kutlanır, kiliselerin kubbelerinden gül atılırdı. Bugün yaz aylarına giriş döneminde kutlanmaktadır.⁴

Hristiyanlığın başlıca bayramları ve tören günleri bunlardır. Hristiyanlık'taki bu bayram ve tören günleri İslâm'ca benimsenmemiştir. İslâm, kendisine has bayram ve kutsal geceler getirmiştir.

¹ Dinler Tarîhi Ansik., II, 330.

² Dinler Tarîhi Ansik., II, 330.

³ Dinler Tarîhi Ansik., II, 331.

⁴ Dinler Tarîhi Ansik. II, 330

3. Câhiliye Devrinde Yıllık İbâdet ve Bayram Günleri

a- Kurban Bayramı

Bazı tarihi kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, Hz.İbrâhîm yapmış olduğu haccı esnasında, Minâ'da kurban kesmiştir.¹ Kur'an'da da "Ey Muhammed! Hanîf olan İbrâhîm'in dinine uy!"² buyurularak bu hususa işaret edilmiştir.

Buna göre, İslâm'da mevcut olan Kurban Bayramı'nın Hz.İbrâhîm'den kaldığı ve İslâm tarafından tasvib edildiği tahmin olunabilir. Daha önceki araplarda mevcut olan, o gün Mina'da kurban kesme âdeti, İslâm tarafından yalnız hacılar için kabul edilmemiş, dünyanın çeşitli yerlerinde olup, o an hacca gelmemiş olan bütün müslümanlara teşmil edilmiştir.³

b- Medineliler'in Bayramları

Câhiliye devrinde Medineliler'in iki tane bayramları vardı ve bugünlerde oyun oynar, şenlik yaparlardı. Hz.Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman Medineliler'in bu bayramlarını görünce: "Bu iki gün nedir?" diye sormuştu. Medineliler de: "Biz Câhiliye devrindeyken bu iki günde şenlik yapardık" diye cevap verdiler, bunun üzerine Hz.Peygamber: "Allâhü Teala, sizin iki bayramınızı, onlardan daha hayırlı ikisi ile değiştirdi: 'İyd-i Fıtır,'İyd-i Edha"⁴ buyurdu.

Bazı kaynaklarda Câhiliye devrinde Medineliler'in kutladıkları bu iki bayram gününün, Nevruz ve Mihricân günleri olduğu zikredilmektedir.⁵

Sonuç olarak, İslâm'ın Câhiliye devrine ait bu iki bayramı kaldırarak, yerine Ramazan ve Kurban Bayramlarını getirdiğini söyleyebiliriz.

¹ I.Ishâk, Sîre, s.80; Taberî, Târîhu'l-Ümem, I,262.

² 16. Nahl, 123.

³ I.A., Id-i Adhâ maddesi, 5/II, 933.

⁴ E.Dâvud, Sünen,I,675; Nesâî, Sünen, III, 179-180; A.b.Hanbel, Müsned, III, 103,235,250; Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, VI, 270.

⁵ Sübkî, Menhel, VI, 305

E- YAĞMUR DUASI (İSTİSKA)

1- Yahudilik'te Yağmur Duası

Yağmur duâsına çıkma âdetinin Yahudilik'te de mevcut olduğunu görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Mûsâ'nın, kuraklık ve susuzluktan kıvranan kavmine yağmur yağdırması için Allâh'a duâya çıktığını bildirmektedir.¹ Cenab-ı Hak, Hz.Mûsâ'nın bu duâsını kabul buyurmuş, gelip geçici bir yağmur yerine, daha büyük bir nimet ihsan ederek, İsrâiloğulları için oniki pınar fışkırtmıştır.²

Kitâb-ı Mukaddes'te, İlyâ'nın yağmur yağması için duâ ettiğinden bahsedilmektedir.³ Kitâb-ı Mukaddes'in Amos kısmında da, Rab Yahova, İsrâiloğullarının kuraklık ve susuzluk sebebiyle kendisine yönelip, yağmur yağdırması için duâ etmediklerini bildirmektedir.⁴ Ayrıca, rivâyet edildiğine göre, Hz.Süleymân yağmur duâsına çıkmış, bu sırada sırtüstü yatarak, ayaklarını havaya kaldırmış bir karınca görmüştü. Karınca: "Ya Rab! Biz senin mahlukâtından bir takım mahlâklarız. Senin suyundan müstağni değiliz" diyordu. Bunun üzerine, Hz.Süleymân yanındakilere: "Dönün! Muhakkak ki, sizden başkasının sebebiyle sulandınız" demişti.⁵

Hz.Süleymân'ın karıncaların dilinden anladığını Kur'ân-ı Kerîm haber vermektedir.⁶

Bu nakillerden, Yahudilik'te yağmur duâsının mevcut olduğunu anlıyoruz. Yahudiler'in günlük ibâdetlerinde, günde üç defa, (kış mevsiminde ayrı, yaz mevsiminde ayrı olarak yapılan duâların içinde) bereketli yağmurların yağması için duâ edilmektedir.

2- Hristiyanlık'ta Yağmur Duası

Yağmur duâsına çıkma âdetinin, Hristiyanlık'ta da mevcut olduğunu görmekteyiz. Katolikler'de yağmur duâsı dînî alaylarla ya-

¹ 2.Bakara, 60

² 2.Bakara, 60; 7.A.'râf, 160, Yazır, Hak Dîni, I,365, IV, 2308.

³ I.Kırallar, bâb: 17-18; Yakub'un Mektubu, 5/17-18

⁴ Amos. 4/7-8.

⁵ Hâkim, Müstedrek, I,325-326; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, II, 4; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 229

⁶ 27. Neml, 16-19.

pılmaktadır. Bu sırada mukaddes makamlara ziyaretler tertiplenmekte ve dînî alaylarla yüksek tepelere yağmur duâsına çıkılmaktadır.¹

3- Câhiliye Devrinde Yağmur Duası

Yağmur duâsına çıkma âdetinin Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Nitekim Peygamberimiz'in amcası Ebû Tâlib de, Kureyş'le birlikte yağmur duâsına çıkmıştır. Ebû Talib'in, Hz.Peygamber'in elinden tutup Ka'be'ye götürdüğü ve O'na duâ ettirdiği, bu sırada açık olan havada, birdenbire bulutların görülmeye başladığı, yağmur yağıp Mekke derelerinin sularla dolup taşıdığı nakledilmektedir. Ebû Tâlib, Hz.Peygamber için söylediği 110 beyitlik bir medhiyesinde, bu hususu dile getirmiştir:

وأيض يستسقى الغمام بوجهه - ثمال البتامي عصمة للارامل

"O, beyaz (yüzlüdür), yüzü hürmetine yağmur dilenir,

Yetimlere yardımcı ve sığınak, fakir ve dul kadınlar için güven kaynağıdır."²

Peygamberimiz'in dedesi Abdülmuttalib de, yanında Hz.Peygamber olduğu halde, Kureyş'in önüne düşerek Ebû Kubeys dağına yağmur duâsına çıkmıştır. Abdülmuttalib'in, Peygamberimiz'in yüzü hürmetine yağmur dilemesinden sonra, çok geçmeden yağmur yağmış, vadiler sularla dolmuştur. Bu vesile ile Rukayka binti Ebî Sayfi b.Hâşim bir beyit söylemiştir.³

Yine Câhiliye devrinde, yıldızlardan yağmur dilendiğini görmekteyiz. Câhiliye devrinde araplar, filleri Allâh'tan başkasına isnad ediyorlar ve yıldızlar kendilerine yağmur yağdırarak, rızıklandırır sanıyorlardı.⁴ Hz.Peygamber'den nakledilen rivâyetlerde bu husus haber verilmektedir.⁵

¹ Boratav, I.A., İstiskâ maddesi, V/II, 1222; J.Descuffi, Roma İbâdet Usûlü Hülâsası, s.108-109.

² Buhârî, Sahîh, II, 15; İ.Mace. Sünen, I,405; A.b.Hanbel, Müsned, I,7, II,93; Kastallânî, İrşâd, III, 108; Aynî, Umde, VII, 30.

³ Belâzürî, Ensabü'l-Eşraf, I,82-83; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I,46.

⁴ 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, VII, 60; XVI, 301

⁵ Buhârî, Sahîh, IV, 238; Müslim, Sahîh, II, 644; A.b.Hanbel, Müsned, II, 455.

İslâm, Câhiliye devrinin yıldızlardan yağmur dilenmesi âdetini reddetmiştir. Hz.Peygamber, "Yıldız bize yağmur yağdırdı; diyen kimsenin yıldızla iman edip, Allâh'a ve O'nun nimetine küfrettiğini" bildirmiştir.¹

Sonuç olarak İslâm, Yahudilik, Hristiyanlık ve Câhiliye devrinde mevcut olan yağmur duâsı uygulamasını, şirke ait hususlardan temizleyerek tasvip etmiştir.²

F- CENÂZE İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1- Yahudilik'te Cenâze İle İlgili Uygulamalar

a- Cenazenin Yıkanması ve Kefenlenmesi

Yahudilik'te ölü, dînî bakımdan murdar sayılmaktadır. Tevrât ölüyü, "abi abot ha tumea" (murdarların murdarı) diye nitelendirmektedir. Yahudilik'te kâhin soyundan olanlar, içinde ölü bulunan eve giremezler. Ölü çıktıktan sonra da, belirli temizleme seremonilerinden sonra girebilirler.³

Yahudilik'te, ölen bir insana dokunan, yedi gün murdar olur, böyle bir kimsenin üçüncü ve yedinci günlerde yıkanması gerekir, aksi halde hep murdar kalır.⁴ İlâhî bir dinle bağdaşması mümkün olmayan bu fiiller, herhalde asıl Tevrât'ta mevcut olmasa gerektir. Kanaatimizce bunların sonradan uydurulmuş olması muhtemeldir.

İslâm, cenazenin murdar olduğu fikrini kabul etmemiştir. İslâm'a göre, cenâze necîs değildir. Ancak İslâm'a göre, cenâze yıkayanın gusletmesi vâciptir.⁵

Yahudilik'te ölenin en yakınları, bütün dînî vazifelerden ve gömülmeye ait işlerden uzak tutulurlar.⁶ İslâm'da ise, cenazenin yı-

¹ Buhârî, Sahîh, II, 23; Müslim, Sahîh, I,83-84; İ.Mâlik, Muvatta', I,192, No:4; Abdürrezzâk, Musannef, XI, 459. No:21003.

² Buhârî, Sahîh, II, 15; İ.Mâce, Sünen, I,405; A.b.Hanbel, Müsned, I,7, II,93.

³ Tevrât, Levililer, 21/1-3; Örs, Musa ve Yahudilik, s.391.

⁴ Dinler Tarihi Ansik., II, 338.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 73; E.Dâvud, Sünen, III, 511-512; İ.Mâce, Sünen, I,470.

⁶ Örs, Musa ve Yahudilik, s.392.

kanmasına, hazırlanmasına ve kabre indirilmesine en layık kimse-ler, cenazenin en yakınlarıdır. Hz.Peygamber, 'kızları Zeyneb ve Ümmü Külsüm'ün vefâtlarında, cenâzeleriyle yakından ilgilenmiş, oğlu İbrâhîm'in cenâze namazını da bizzat kendisi kıldırmıştır.¹

Yahudilik'te, cenâze ile Hebra Kaddîşa (Kutsal Birlik) men-subu kadın ve erkekler ilgilenirler. Bunlar, ölüyü soyar, yıkar, kefen-lerini giydirip tabuta koyarlar. Sofu yahudi kadınları, sevab olsun diye kefenlerini dikip hazırlarlar. Yahudilerde ölüler, eskiden mezar-lıkta yıkanırđı, şimdi "Bet-ha Metaher" (Temizleme Evi) denilen gasilhanelerde yıkanmaktadır. Yıkama işlemi, nadir olarak evlerde de yapılmaktadır.² Yahudilik'te ölü, üstü örtülü olarak teneşire yatı-rılır, Hebra üyeleri etrafına toplanır. Ölünün üzerine usulünce bir ılık su dökülür, daha sonra bol su dökülerek, Tevrât'tan: "Çünkü o günde sizi tathir etmek üzere sizin için kefâret edilecektir. Rabbin önünde bütün suçlarınızdan tâhir olacaksınız"³ cümleleri söylenilir.⁴

Cenazenin örtülü olarak yıkanılması İslâm'da da vardır.⁵

Yahudilik'te, ölü kurulandıktan sonra kefeni, daha doğrusu ce-nâze elbisesi giydirilir. Bu elbise, herkes için birdir. Rabbi Gamliel II, bütün ölülerin eşit beyaz giysilerle gömülmesi âdetini koymuştur. Bu elbise, beyaz bezden takke, gömlek, don, kuşak ve kemerdır. Er-keklerde, buna bir de duâ atkısı eklenir. Bu işlemler sırasında konu-şulmaz. Ölünün yanında konuşmak onunla eğlenmek sayılır. Hebralar, seremoninin başında kısa bir duâ yaparlar, ölü hazır-landıktan sonra beyaz tahtadan yapılma bir tabuta konulur. Bu hu-sus asıl geleneklerde yoktur, eskiden ölü doğrudan doğruya toprağa yatırılırdı. Kudüs'te şimdi de böyle yapılmaktadır. Nitekim Yuhanna İncil'inde Hz.İsâ'nın da, yahudi âdeti üzere kefenlenip, kabre konulduğu iddia edilmektedir.⁶

¹ Buhârî, Sahîh, II, 73; Müslim, Sahîh, II, 646-648; E.Dâvud, Sünen, III, 503, 529; Tirmizî, Sünen, III, 315; Nesâî, Sünen, IV, 28-29; İ.Mâce, Sünen, I,468-469, 484; İ.Sâd, Tabakât, I,141.

² Örs, a.g.e., s.392.

³ Tevrât, Levililer, 16/30

⁴ Örs, a.g.e., s.392-393.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 501-502; Cezîrî, K.Fıkh, I, 504.

⁶ Yuhanna, 19/40; Örs, Musa ve Yahudilik, s.393.

Cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi İslâm'da da vardır,¹ ancak kefenlenme sonunda, cenâzenin hiçbir tarafı açık kalmaz, Lifâfe denilen örtü, tüm cenâzeyi örter, baş ve ayak tarafları düğümlenir. Gömlek ve don yerine, İslâm'da İzâr ve Kamîs mevcuttur.² Cenazenin tabutla defni uygulamasına ise, zemin rutubetli ve yumuşaksa cevaz verilmiştir.³ Bir kimsenin kefenini önceden hazırlaması da, İslâm'da mahzurlu görülmemiştir.⁴

b- Cenâzenin Defni

Yahudilik'te cenâze alayı yola çıkmadan önce 90 ve 91. Mezmurlar'ın son parçaları ile Rabbi Nehunya ben ha-Kana'ya ait olduğu söylenen şu duâ okunur: "Duy kavminin yakarışını, götür bizi temizliğe, ey yüceler Yücesi!"⁵

Eskiden yahudiler, cenâzelerini omuzlarda taşırlardı. Şimdi ise, sadece Hahamlar ve Hebra mensupları böyle götürülmektedir, ölü arabaya konulacaksa, cemaat bir müddet yaya olarak tabutun peşinden gider. Bir yahudi, cenâze alayını gördüğü zaman, cenâze ile birlikte gider ve "Selâmetle git" temennisinde bulunur. Yol sinagogun önünden geçerse biraz durulur, kapıya çıkan Kantor Vedâ Mezmuru'nu okur. Ölüler sinagoga alınmaz, sadece Hahambaşı ile Hahamlar'ın ölüleri alınabilir. Sinagogun içine alınan cenâze sinagogta yedi defa dolaştırılır ve bu esnada "Şofar" denilen bir boru öttürülür.⁶

Mezarlığa varınca cenâze omuzlara alınır. Ölü, cenâzelerin konulup yıkandığı binaya alınır, burada Haham duâ eder ve kalanları teselli edici sözler söyler. Sonunda 90 ve 91. Mezmurlar'ın son parçalarıyla, Rabbi Nehunya ben ha-Kana'nın duâsı okunur, daha sonra

¹ Buhârî, Sahîh, II, 75, 77; Müslim, Sahîh, II, 646-650; E.Dâvud, Sünen, III, 505-506; Tirmizî, Sünen, III, 315, 319-322; Nesâî, Sünen, IV, 30-31, 33; İ.Mâce, Sünen, I, 471-472.

² E.Dâvud, Sünen, III, 506-508; Nesâî, Sünen, IV, 35-36; İ.Mâce, Sünen, I, 472; Cezîrî, K.Fıkh, I, 515.

³ Cezîrî, a.g.e., I, 535.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 78.

⁵ Örs, Mûsâ ve Yahudilik, s.394.

⁶ Örs, a.g.e., s.394.

ölü, hazırlanmış olan mezara götürülür. Orada Hebra mensupları, ölüyü mezara indirir; bu sırada Daniel kitabından: "Ve sen git, kendi sonuna" sözünü söylerler.¹ Ölünün yüzü doğuya, Yerusâlim Tapınağı'nın bulunduğu farz edilen tarafa doğru çevrilir. Sonra bir kürek toprak ölünün veya tabutun üzerine serpilir ve gene duâ edilir. Artık kürek elden ele geçer, ama doğrudan doğruya ele verilmez, yere bırakılır, daha sonraki de oradan alır. Eskiden, bu törene kadınlar katılmazlardı. Mezarlıkta cemaat, ölenin yakınlarına şu sözlerle başsağlığı diler: "Her yerde ve her zaman hazır olan (Tanrı), Siyon ve Yerusâlim için yas çekenler arasında, sizin de tesellinizi versin!". Bu sözlerden sonra, yerden bir demet ot koparılır, insanların ölümlü olduğuna dair bir mezmur okunur ve mezarlıktan çıkılır.

Gömme töreninden sonra, cemâata yemek vermek âdettir. Yaşlılar yere yakın otururlar, ölenin oğlu varsa, yere oturur, ona ekmekle yumurta verir.²

Bir rivâyette, yahudilerin, cenâze defni ile ilgili uygulamalarından bahsedilmektedir. Buna göre Hz.Peygamber, cenâzenin ardından gittiği zaman, cenâze kabre konuluncaya kadar oturmazdı. Bir gün bir haham, Hz.Peygamber'e: "Ya Muhammed! Biz de böyle yaparız" demişti. Bunun üzerine Hz.Peygamber, cenâze kabre konulmadan oturmuş ve: "Yahudiler'e muhalefet edin"³ buyurmuştu.

İslâm'da, Yahudilik'teki duâların yerine, Cenaze Namazı vardır. Cenazeyi omuzlarda taşımak, İslâm'da da faziletli bir davranış olarak görülmüştür. Hz.Peygamber, cenâze gömülünceye kadar hazır bulunan kimsenin, sevab kazanacağını bildirmiştir.⁴

Cenazeyi götürenlerin cenâzenin arkasından yürümesi efdal görülmüştür. Hz.Peygamber: "Cenazeyi takip edip, üç kez taşıyanın, ona karşı görevini yapmış olacağını" bildirmiştir.⁵

Yahudi cenâzeleri nasıl ki Yerusâlim (Kudüs) tarafına doğru kabre konuluyorsa, Müslümanlar'ın cenâzeleri de Ka'be yönüne doğru

¹ Örs, a.g.e., s.394-395.

² Örs, a.g.e., s.395.

³ Tirmizî, Sünen, III, 340; İ.Mâce, Sünen, I, 493.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 89-80; Müslim, Sahîh, II, 652-654; Nesâî, Sünen, IV, 54-55, 76-77; İ.Mâce, Sünen, I,491-492; Cezîrî, K.Fıkıh, I, 530-532.

⁵ Tirmizî, Sünen, III,359; İ.Mâce, Sünen, I,476; Cezîrî, a.g.e., I,532-533.

sağ tarafı kibleye döndürülerek yatırılır, arka üstü yatırılmaz, cenâzeyi kabre koyanlar (بسم الله وعلى ملة رسول الله) "Allâh'ın adıyla ve Rasulullah'ın dînî üzere" derler.¹ İslâm'da da kadınların cenâzeye katılmaları hoş karşılanmamış, bu husus tenzîhen mekrûh sayılmıştır.² Yahudilik'te cenâzenin defninden sonra Mezmur okunduğu halde, İslâm'da cenâzeye telkin verilip, Kur'ân-ı Kerîm okunur.³ Bunlardan başka, Yahudilik'teki taziye uygulaması İslâm'da da vardır. Cenaze sahiplerine taziyede bulunulması, İslâm'da mendûb görülmüştür.⁴

Doğu ülkelerindeki yahudilerde, ölünün hemen, mümkünse ölüm günü gömülmesi âdettir.⁵ Bu uygulama İslâm'da da vardır. Hz.Peygamber: "Cenazeyi çabuk kaldırın, hayır sahibi ise onu bekletmeden hayra iletmış, şer sahibi ise, o şerri boynunuzdan atmış olursunuz"⁶ buyurmuştur. Yahudilik'te cenâze defnedilirken, küreğin toprak atacak kimsenin eline verilmeyerek yere konulması hususunda, sebebini araştırmamıza rağmen bir bilgi elde edemedik. Bu durumda, bazı yerlerde günümüz müslümanları arasında da yayıldığı görülen bu uygulama, bir yahudi uygulaması hükmünde olmaktadır.

İslâm, Yahudilik'teki, gömme töreninden sonra, cenâze sahipleri tarafından cemâata yemek verilmesi uygulamasına yer vermemiştir. Ölü sahiplerinin, 1.,3. günlerle hafta sonunda ziyafet vermesi ise mekruh sayılmıştır.⁷ Ancak, cenâzenin komşuları veya akrabaları tarafından yemek hazırlanarak, ölü sahiplerine ikrâm edilmesinde bir beis görülmemiştir.⁸ Yahudilik'teki, ölenin oğluna ekmek ve yurta verilmesi gibi hususlar, İslâm'da yer almamıştır.

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 546; Tirmizî, Sünen, III, 364; İ.Mâce, Sünen, I, 494-495; Cezîrî, K.Fıkıh, I, 534.

² Buhârî, Sahîh, II, 78; Müslim, Sahîh, II, 646; E.Dâvud, Sünen, III, 515; İ.Mâce, Sünen, I, 502-503.

³ İ.Âbidîn, Reddül-Muhtâr, I, 797-798; Tercüme: A.Dâvudoğlu, III, 398-399.

⁴ İ.Mâce, Sünen, I, 511; Cezîrî, a.g.e., I, 539.

⁵ Örs, Musa ve Yahudilik, s.392.

⁶ Buhârî, Sahîh, II, 87-88; Müslim, Sahîh, II, 651-652; E.Dâvud, Sünen, III, 523-524; Tirmizî, Sünen, III, 335, 387, Nesâî, Sünen, IV, 42; İ.Mâce, Sünen, I, 484, 486.

⁷ İ.Mâce, Sünen, I, 514; Cezîrî, a.g.e., I, 539-540.

⁸ E.Dâvud Sünen, III, 497; Tirmizî, Sünen, III, 323; İ.Mâce, Sünen, I, 514; Cezîrî, a.g.e., I, 539-5470.

c- Mâtem Uygulamaları

Tevrât, ölünün arkasından akraba ve yakınlarının matem tutarken, aşırılıklara kapılıp, saçbaş yolmalarını, üst baş yırtıp vücudunda yaralar açmalarını yasaklamaktadır.¹

Tevrât'ın bu konudaki emirleri İslâm'a uygundur. Hz.Peygamber, ölüleri için yanaklarını döven, derisini, yakalarını, elbisesini yırtan, saçını yolan kimseleri bundan nehyetmiş, bunun Câhiliye devri âdeti olduğunu haber vermiştir.²

2- Hristiyanlık'ta Cenâze ile İlgili Uygulamalar

a- Cenâzenin Yıkanması ve Kefenlenmesi

Hristiyanlık'ta bir kimse öldüğü zaman göğsünün üzerine haç konulur. İncil'den parçalar okunur, Tanrı'nın, İsâ Mesih'in yardımı dilenir. Sonra ölü, evinden alınarak kilisenin ölümler için ayrılmış bölümüne getirilir. Ölüye bütün temizlik işlemleri yapıldıktan sonra, yeni elbiseler giydirilir, tabuta konulur. Tabutta ölünün yüzü açık bırakılır, elleri göbeğinin biraz yukarısında, gövde ile haç oluşturacak biçimde üst üste konulur. Evde dîni tören yapılmaz, yalnız gerekli duâlar okunur, ölü evden din görevlisinin denetiminde alınır. Ölü tabuta konulduktan sonra, yakınlarının gelip görmesi için tabut ortaya getirilir. Yakınları tabutta yüzü açık duran ölüyü görür, çevresinde dolanır, duâ ederler.³

İlk Hristiyanlar'ın, cenâzeleri yıkadıklarını görmekteyiz. Nitekim Resullerin İşleri kitabında, Tabita adlı bir hristiyan kadının, ölünce yıkandığı kaydedilmektedir.⁴

Yine İlk Hristiyanlar'da, ölümlerin kefenlendiğini görmekteyiz. İnciller'de belirtildiğine göre Hz.İsâ, çarmıha gerildikten sonra Yahudi usulüne uygun olarak, keten bezle kefenlenmiştir.⁵ Yuhanna İncili'nde, Lazar adlı şahsın, cenâzesinin kefenlenmiş olup, Hz.İsâ

¹ Tevrât, Levililer, 19/28, 21/5; Tesniye, 14/1.

² Buhârî, Sahîh, II, 82-83; Müslim, Sahîh, II, 644; Tirmizî, Sünen, III, 312-313, 324; İ.Mâce, Sünen, I,503-505.

³ Dinler Tarîhi Ansik., II, 333.

⁴ Resullerin İşleri, 9/36-37.

⁵ Luka, 23/52-53; Yuhanna, 19/39-42, 20/7.

tarafından diriltildiğinden,¹ Resullerin İşleri'nde ise, Hananya adlı bir şahsın öldüğünde kefenlenip gömüldüğünden bahsedilmektedir.² Bunlardan anlaşıldığına göre, cenâze ile ilgili hususlarda Hristiyanlık, aslında yahudi uygulamalarını tasvib etmiştir. İnciller'e göre Hz.İsâ, yahudi uygulamasına uygun olarak, kefenlenmiş ve kabre konulmuştur. Bu sebeble, Hristiyanlık'ta cenâzelere yeni elbiseler giydirilmesi ve benzeri uygulamaların kaynağı, Yahudilik'le ilgisi olmayan örf ve âdetler olmalıdır.

İslâm, Hristiyanlık'taki, cenâzelerin yıkanması uygulamasını tasvib etmiş, ancak, ölünün üzerine haç konulması, İncil'den parçalar okunması, ölüye yeni elbiseler giydirilmesi, yüzü açık olarak tabuta konulup ziyaretçilere gösterilmesi, ellerinin vücuduyla haç teşkil edecek şekilde yerleştirilmesi gibi hususları reddetmiştir. Bunlar İslâm'da yer almamıştır. İslâm'da da cenâze yıkanır, kefenlenir, kefenlendikten sonra ölünün yüzü açıkta kalmaz, ölüye kefenden başka bir şey giydirilmez.³

b- Cenâzenin Defni

Hristiyanlık'ta ölü gömüleceği yere din görevlilerinin denetimi altında, bir 'araçla ya da tabutun yanlarından tutularak, omuza alınmaksızın götürülür. Hristiyanlık'ta, Yahudilik'te olduğu gibi, ölüyü omuzda götürme geleneği yoktur. Tabut, dört yanındaki tutaklarından kavranarak taşınır. Ancak bu gelenek, bütün Hristiyan Mezhepleri'nde uygulanmamaktadır, bazı yerlerde ölü omuzlarda taşınmaktadır.⁴

Hristiyanlık'ta, insanın öldüğü gün gömülmesi mecburiyeti yoktur.⁵ Hristiyanlık'ta ölü, başı Kudüs'ü gösterecek şekilde mezara konulur. Mezarın biçimini ve mezar başında yapılacak törenleri kilise belirler. Kişinin dileğine göre, ölü gömme töreni yapılmaz. Hristiyanlık'ta ölü gömme törenleri, mezheplere göre farklıdır. Bir mezhepten bir adamın ölüsü, başka bir mezhebe bağlı kiliseye götü-

¹ Yuhanna, 11/43-44.

² Resullerin İşleri, 5/5-6.

³ Buhârî, Sahîh, II, 73,77; Müslim, Sahîh, II, 646-650; E.Dâvud, Sünen, III, 506-507; Nesâî, Sünen, IV, 35-36; İ.Mâce, Sünen, I, 472.

⁴ Dinler Tarihi Ansik., II, 333.

⁵ Dinler Tarihi Ansik., II, 333.

rülmez. Kilise kendi mezhebinden olmayanların ne cenâzesini kaldırır, ne de böyle bir ölüyü kendi mezarlığına gömdürür. Bir Ortodoks ölüsünü, bir Katolik mezarına gömme imkânı yoktur.¹

Bir ölü gömüldüğünde, papazın, onun mezarı başında bir konuşma yapması, onun iyiliklerinden, durumundan, ailesiyle olan bağlantılarından, geride kalanların onun ölüsü karşısındaki tutumundan söz etme geleneği vardır. Gerektiğinde papaz, ölünün ailesinin tutumunu beğenmezse, ona gerekli saygı ve ilginin gösterilmediğini fark ederse, bu davranışları ölünün mezarı başında açıklayabilir, ölünün ailesinin tutumunu eleştirebilir.²

Cenâzenin omuzlarda taşınması uygulaması, İslâm'da da vardır.³ Ancak İslâm, Hristiyanlık'taki, cenâzenin defnini geciktirme uygulamasını reddetmiş, cenâzelerin kaldırılmasında acele edilmesini emretmiştir.⁴ Ayrıca İslâm'da, cenâzelerin Kudüs'ü gösterecek şekilde kabre konulması uygulaması mevcut değildir. İslâm'da cenâzeler, yüzü Kâ'be'ye gelecek şekilde sağ yanı üzere defnedilir.⁵ Hristiyan mezarlığına başka din veya mezhepten olanların gömülmesinin yasak olması gibi, müslüman mezarlığına müslüman olmayanların gömülmesi caiz değildir.⁶ Hristiyanlık'taki, papazların mezar başında konuşma yapmaları uygulaması, İslâm'da yer almamıştır. İslâm'da cenâze kabre konulduktan sonra telkin yapılmaktadır.⁷

c- Ölü Yakma

Hristiyanlık'ta, başlangıçta ölü yakma geleneği yoktu. Nitekim ilk hristiyanların ve Hz.İsâ'nın kabre gömüldüğü İncillerde bildirilmektedir.⁸ Ancak günümüzde bazı mezheplerde, ölen kimsenin

¹ Dinler Tarihi Ansik., II, 334.

² Dinler Tarihi Ansik., II, 334.

³ Cezîrî, K.Fıkıh, I,530-531.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 87-88, 103; Müslim, Sahîh, II, 651-652; E.Dâvud, Sünen, III, 523-524; Tirmizî, Sünen, III, 335, 387; Nesâî, Sünen, IV, 42; İ.Mâce, Sünen, I,474, 476.

⁵ Cezîrî, a.g.e., I, 534.

⁶ Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-Evliya, VI, 354; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, I,15; İ.Abidin, Reddül-Muhtar, I,835.

⁷ İ.Abidin, a.g.e., I,797-798; Tercüme: III, 398-399.

⁸ Yuhanna, 11/43-44; Luka, bâb: 23; Resullerin İşleri, 5/5-6

sağlığındaki dileği üzerine ölüsü yakılıp, külleri ya bir şişeye konulup saklanıyor, ya da havaya savrululuyor. Bu geleneğin putperest dinlerden, özellikle Hint dinlerinden geldiği sanılmaktadır. Ölüünün yakılması, kilisede yapılan dînî törenlerden sonra olmaktadır. Gerekli dînî dören yapılmadan ölü yakılmamaktadır.¹ Katolik Kili-sesine göre ise, ölülerin yakılması kesin olarak yasaktır, ölülerin gömülmesi mecburidir.²

İslâm, ölülerin yakılmasını kesin olarak reddeder, çünkü İslâm'da cenâzeler defnedilir, mezarlara gömülür. Hz.Peygamber, Uhud şehitlerini, kendi kızlarını ve oğullarını kabre gömdürmüş, kendileri de vefât edince kabre gömülmüşlerdir.³

3- Câhiliye Devrinde Cenâze İle İlgili Uygulamalar

a- Cenâzenin Yıkanması, Kefenlenmesi, Defni, Cenâze Namazı

Câhiliye devrinde Hanîfler, cenâzelerini yıkayıp kefenlerler ve üzerine duâ okurlardı. Ölüünün tabuta konulmasından sonra, velisi ayağa kalkarak, onun bütün iyiliklerini sayarak medheder, daha sonra: "Allâh'ın rahmeti senin üzerine olsun" derdi. Bu bir nevi cenâze namazı sayılır, daha sonra cenâze defnolunurdu.⁴

Kaynaklarımız, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in cenâzesinin yıkandığını, kefenlenip defnedildiğini haber vermektedir. Buna göre Peygamberimiz, Ebû Tâlib vefât ettiği zaman, Hz.Ali'ye O'nu yıkayıp kefenlemesini ve defnetmesini emretmiştir.⁵ Başka rivâyetlerde, Ebû Talib'in cenâzesine Hz.Peygamber'in de katıldığı nakledilmektedir.⁶

Peygamberimiz'in hanımı Hz.Hatice'nin vefâtında da, cenâze namazı henüz farz kılınmadığı için, Câhiliye devri usulüne göre duâ

¹ Dinler Tarîhi Ansik., II, 333-334.

² G.Descuffi, Hristiyan Dini, s.122.

³ Buhârî, Sahîh, II, 93-96, 106-107; Nesâî, Sünen, IV, 83

⁴ İ.Habîb, Muhabber, s.319-320; Şehristânî, Mîlel, II, 248-249; Halebî, İnsanü'l- 'Uyun, II, 41; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.99.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 547, No: 3214; Nesâî, Sünen, I,110; İ.Ishâk, Sîre, s.223; İ. Sâd, Tabakat, I, 123; Sübkî, Menhel, IX, 65.

⁶ E.Dâvud, K.Merâsil, s.45; Sübkî, a.g.e., IX, 65-66; Köksal, Hz.Muhammed ve İslâmîyet (Mekke Devri), s.332.

yapılmıştı. Yine Peygamberimiz'in hanımı Hz.Hafsa'nın ilk kocası olup, Mekke'de vefât eden, Sekrân b.'Amr'ın cenâzesinde de bu usûlün tatbik edildiği rivâyet edilmiştir.¹

Câhiliye devrinde mevcut olan cenâzenin yıkanması, kefenlenmesi, duâ edilip defnedilmesi uygulamasının, Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il'den kaldığı düşünülebilir. Nitekim, 'Ubey b.Ka'b'dan şöyle bir rivâyet gelmektedir: "Hz.Âdem'in ruhunu melekler kabzetti. Sonra O'nu yıkadılar ve kefenlediler, kokuladılar, mezar kazarak O'nu defnettiler. Cenâze namazını kıldılar, kabrine girip üzerine kerpiç koydular. Sonra kabirden çıkıp üzerine toprak çektiler ve "Ey Ademoğulları! İşte yolunuz budur!" dediler.² Bu rivâyet, Kâbil'in, Hâbil'i öldürdükten sonra, O'nu defnetmeyi bir kargadan öğrendiğini anlatan Kur'ân âyeti ile birlikte mütalaa edildiği zaman kuvvet kazanmaktadır.³ Buna göre, cenâzelerin defnedilmesi, yıkanıp kefenlenmesi gibi hususların, Hz.Âdem'in getirdiği Tevhîd Dininde de yer aldığı ve o zamandan beri Semâvî dinlerde devam ettiği düşünülebilir. Gerek Câhiliye devrinde, gerekse yahudi ve hıristiyanlarda cenâzenin yıkanıp, kefenlenmesi ve defnedilmesi hususlarının bulunması, bu düşünceye zemin teşkil etmektedir. A.J.Wensinck de, cenâze namazında, Hz.Peygamber'den önceki devirden kalma âdetlerin muhafaza edilmiş olduğunu ileri sürmektedir.⁴

Câhiliye devrinde, "*Beliyye*" denilen bir uygulama daha görmekteyiz. Buna göre, Câhiliye devrinde ölenin mezarının yanına bir deve getirirler, devenin başını, sırtından arkasına veya göğsünden karnına doğru bağlarlar, boynuna bir halka takarlar ve hayvanı ölünceye kadar mezarın yanında bu şekilde bırakırlar veya mezara gömerlerdi. Buna "*Beliyye*" derlerdi.⁵

İslâm, Câhiliye devrinin cenâzenin yıkanması, kefenlenmesi, cenâzeye duâ edilmesi, defnedilmesi uygulamalarını tasvib etmiştir.⁶ *Beliyye* uygulamasını ise, reddetmiştir.

¹ I.Sâd, a.g.e., VIII, 18; Olgun, a.g.e., s.99.

² A.b.Hanbel, Müsned, V, 136; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 269, No:5

³ 5.Mâide 31.

⁴ Wensinck, I.A., Salât maddesi, X,120

⁵ I.Habîb, Muhabber, s.323; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.138

⁶ Buhârî, Sahîh, II, 73,77,89-90; Müslim, Sahîh, II, 646-650.

b- Ölüm İlanı (النعى)

Câhiliye devrinde arapların, çarşı pazar, sokak ve evlere adamlar göndererek, bir kimsenin ölümünü ilan ettiklerini görmekteyiz. Araplar arasında yaygın olan o zamanki âdete göre, şerefli birisi öldüğü veya öldürüldüğü zaman, kabilelere bir atlı gönderilir, o da öleni ilan eder (نعاء فلان) filanın ölüm haberini bildirir, filanca kişi helak olmuştur, yahut "Fılanın ölümü ile Araplar helâk olmuştur" diye nidâ ederdi.¹

Hız.Peygamber, (النعى) ölüm ilanını yasaklayarak, bunun Câhiliye devri fiillerinden olduğunu bildirilmiştir.²

c- Cenâze Merâsimi

Câhiliye devrinde, cenâzeye katılanların bir takım aşırılıklarda bulunduklarını görmekteyiz. Cenâzeye katılanlar, üzüntülerini dile getirmek için elbiselerini değiştirir, mâtem elbisesi giyerlerdi. Hız.Peygamber bu hususu yasaklamıştır.

Hız.Peygamber, bir cenâze götürülürken ridâlarını atıp, gömlekle yürüyen bazı kimseleri görmüş ve "Câhiliye devrindekilere benzemeye mi çalışıyorsunuz?" diyerek, onları bu hareketten nehyetmiştir.³

Câhiliye devrinde, cenâze geçerken ayağa kalkarlar ve cenâzeyi görünce (كنت فى اهلك ما انت مرتين) "Sen şimdi hayattayken âileyin içinde olduğun gibisin (Şerli idiysen şerli, hayırlı idiysen hayırlısın)" derlerdi.⁴ Bunu söyleyenler Âhiret'e inanan Hanifler olmalıdır. Âhiret'e inanmayanların bu sözde geçen (ما) yı nâfiye olarak kullanarak, "Sen bir defa âileyin içindeydin, artık ikinci bir defa daha onların içinde olmayacaksın" demiş de olabilirler.⁵ Nitekim Kur'ân-ı Kerim, bunların "Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır" dediklerini haber vermektedir.⁶

¹ I.Esîr, Nihâye, V,86; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 280.

² Tirmizî, Sünen, III, 312.

³ I.Mâce, Sünen, I, 476.

⁴ Buhârî, Sahîh, IV, 235.

⁵ 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, XVI, 293.

⁶ 45. Câsiye, 24.

Cenâzeye kalkıp-kalkmama konusu, İslâm âlimleri arasında ihtilafa sebep olmuştur. Bir kısım hadislerde Hz.Peygamber'in cenâze için ayağa kalktığı bildirilmektedir.¹ Bu hadislere göre Hz.Peygamber, Câhiliye devrinin cenâze için ayağa kalkma uygulamasını tasvib etmiş olmaktadır. Fakat bazı hadislerde de, Hz.Peygamber'in cenâze için ayağa kalkmayı terkettiği haber verilmektedir.² Ebû Hanîfe, İ.Malik, İ.Şafî'i, cenâze için ayağa kalkmanın mensuh olduğu kanaatindedirler.³

d- Mâtem Tutmak

Câhiliye devrinde, arapların "Ben öldükten sonra arkamdan ağlayın, matem tutun" diye vasiyet ettiklerini görmekteyiz. Câhiliye devrinin meşhur şairlerinden, Muallaka sahibi Tarafe b. el Abd el-Bekrî (v.560?), öldükten sonra kendisine layık bir surette matem tutulmasını şu beyitle vasiyyet etmiştir:

إذا مت فابكيني بما آتانا الله - وشتى على الجيب يا أم معبد

"Ben öldüğüm zaman bana yaraşır bir surette ağla,

Benim için yakalarımı yırt ey Ümmü Ma'bed!"⁴

Hız.Peygamber'in dedesi 'Abdûlmuttalib de, vefât edeceği zaman, altı kızını yanına toplayıp, onlara: "Benim için ağlayın, ölmeden önce ağıt olarak söyleyeceğiniz şeyleri duymak istiyorum" demiştir. Bunun üzerine Abdûlmuttalib'in kızları, babalarına ağlayarak mer-siye söylemişlerdir.⁵

Hız.Peygamber'den, "Ölü, kendisi için tutulan yas sebebiyle kab-rinde azab olunur"⁶ şeklinde bir hadis naklolunmuşsa da, İslâm

¹ Buhârî, Sahîh, II, 86-87; Müslim, Sahîh, II, 659-661; E.Dâvud, Sünen, III, 518-519; Nesâî, Sünen, IV, 44-45; İ.Mâce, Sünen, I, 492-493.

² Müslim, Sahîh, II, 661-662; E.Dâvud, Sünen, III, 519-520; Nesâî, Sünen, IV, 46-47.

³ Sübkî, Menhel, IX, 2.

⁴ Nevevî, Minhâc, VI, 229; 'Aynî, a.g.e., VIII, 79; Muallakâtü's-Seb'a (Yedi Askı, Terc: Şerafeddin Yaltkaya), s.19, beyit: 97, tercüme: s.48.

⁵ İ.Işâk, Sîre, s.45-46; İ.Hişâm, Sîre, I, 178-179.

⁶ Buhârî, Sahîh, II, 81-82; Müslim, Sahîh, II, 643-644; Tirmizî, Sünen, III, 324-325.

âlimleri bunu, "Eğer bir kimse arkamdan ağlayın diye vasiyyet etmişse, azab olunur" şeklinde yorumlamışlardır.¹ Hz.Peygamber, Câhiliye devri âdetlerinden niyaha (Ölünün arkasından meziyetlerini sayarak feryad ve figanla ağlama)yı yasaklamış,² kadınlardan niyâhadan kaçınmaları için biât almıştır.³

Sonuç olarak, Câhiliye âdetlerinden olan Nudbe (Ölünün iyiliklerini sayarak ağlama), Niyâha (Feryâd ve figânla ağlama), Latmu'l-hadd (Yanaklarını, yüzünü, başını, dizlerini dövmek), Şakku'l-ceyb (Yaka ve elbiselerini yırtmak), Hamşu'l-vech (Yüzünü tırmalamak), Neşru'ş-şiir (Manzumelerle ölünün iyiliklerini yaymak), Duâu'l-veyl ve's-sabûr (Azâb ve helâk ile duâ) haram kılınmıştır.⁴

Câhiliye devrinde, cenâze sahiplerinin yemek hazırlayarak cenâze katılanlara ikram ettiklerini görmekteyiz. Ashab'dan Cerîr b.Abdillâh Becelî: "Biz, cenâze defnedildikten sonra, ailesinin başına toplanarak yemek yapmayı matemden sayardık"⁵ demiştir. İslâm, cenâze sahiplerinin yemek hazırlamasını reddederek, cenâze sahiplerine yemek götürülmesini emretmiştir.⁶

¹ Aynî, Umdetü'l-Kârî, VIII, 79; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 323.

² Buhârî, Sahîh, IV, 238; Müslim, Sahîh, II, 644; Tirmizî, Sünen, III, 325; İ.Mâce, Sünen, I,503-504; A.b.Hanbel, Müsned, II, 455; IV, 101

³ Müslim, Sahîh, II, 646; E.Dâvud, Sünen, III, 496.

⁴ Buhârî, Sahîh, II,82-83; Müslim, Sahîh, I,99; E.Dâvud, Sünen, III, 496; Tirmizî, Sünen, III, 324; Nesâî, Sünen, IV, 20; İ.Mâce, Sünen, I,504-505; Aynî, a.g.e., VIII, 93.

⁵ İ.Mâce, Sünen, I,514; Sübkî, Menhel, VIII, 288; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 326

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 497; Tirmizî, Sünen, III, 323; İ.Mâce, Sünen, I, 514.

III- ORUÇ

Oruç, daha önceki milletlere de farz kılınmıştır. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de: "Ey iman edenler, oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, (günahlardan) sakınasınız diye, size de farz kılındı."¹ buyurulmuştur. Yukarda kaydettiğimiz âyetten anlaşıldığına göre, Ramazan Orucu veya aynı miktar oruç yahudi ve hristiyanlara da farz kılınmıştır. Daha sonra yahudiler, farz kılınan bu orucu terkederek, sadece senede bir gün oruç tutmaya başlamışlar ve bugünün, Firavun'un boğulduğu gün olduğunu zannederek yanılmışlardır. Çünkü Firavun'un boğulması, Âşûra günü vukû bulmuştur.² Ayrıca, bazı peygamberlerin de anane haline gelmiş oruçları vardır. Hz.Nûh'un bütün bir seneyi oruçlu geçirdiği, Hz.Dâvûd'un gûnaşırı oruç tuttuğu zikredilmekte, Hz.Mûsâ'nın kırk gün oruçlu bulunduğu nakledilmekte, Hz.İsâ'nın ise, Hz.Mûsâ'nın şeri'atına uyarak kırk gün oruç tuttuğu kaydedilmektedir.³

Hz.Peygamber'in, "Nûh, Ramazan Bayramı'nın ilk günüyle, Kurban Bayramı müstesna, bütün yıl oruç tutmuştur"⁴ buyurduğu nakledilmektedir. Yine Hz.Peygamber'in: "Allâh, Nûh'a gemi yapmaya başlamasını Recep ayında emretmiş, Nûh ve O'na inananlar, Receb ayında gemiyle taşınmaya başlamış, bu sebeble Hz.Nûh oruç tutmuş ve kendisiyle beraber gemide bulunanlara oruç tutmalarını emretmiştir"⁵ buyurduğu zikredilmektedir.

¹ 2.Bakara, 183.

² Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, I,626

³ Matta, 4/1-3; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.28.

⁴ I.Mâce, Sünen, I, 547

⁵ Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, III, 235; Kister, Studies in Jahiliya and Early Islam, s.200, (Receb is the Month of God)

Ayrıca İbn Ebi Hatîm'in naklettiği bir rivâyete göre Hz.Peygamber (s.a.v.), "Ramazan Orucu'nu Allâh'ın cc. önceki ümmetlere de farz kıldığını" haber vermişlerdir.¹

Yine Farsça menşeli "Urûze-Rûze" kökünden türemiş olup, Arapçadaki "Sıyam" kelimesinin yerine kullanılmış olan "Oruç" kelimesi de, Türkler'in müslüman olmadan evvel oruç ibâdeti ile olan ilgilerini göstermektedir.²

A- YAHUDİLİKTE ORUÇ

Tevrât, yahudilere oruç tutmalarını emretmiştir.³ Yahudilik'te oruç, bazen nefsi kırma, bazan da cefa vasıtası sayılmış, bazan da, Allâh'a yaklaşma vesilesi kabul edilmiştir.⁴ Yahudilikteki oruçların bir kısmının matem alameti, bir kısmının tehlike karşısında tazarru' ve niyaz için tutulduğu anlaşılmaktadır.

Bâbil devrinde, matem ve üzüntü sembolü olarak oruç tutulmaktaydı. Tarihleri boyunca yahudiler, başlarına bir bela geldiğinde veya bir kahin kendisini ilhama hazırladığında oruca başvurmaktaydılar. Allâh'ın kendilerine gazab ettiğine inandıklarında, kıtlık, veba gibi musibetler kendilerini tehdit ettiğinde, geçici olarak oruç tutarlardı. Aynı durum, krallar yeni bir teşebbüse geçeceklerinde de söz konusu idi.⁵

1- Yahudilik'te Oruç Çeşitleri ve Oruç Günleri

a- Yom Kippur

Yahudilik'te, tutulması gerekli görülmüş yegane oruç, Yom Kippur adı verilen keffâret orucudur. Yahudilerce mağfîret günü olan Yom Kippur, yılbaşı olan Tişri'nin 10.günü olup, Ekim ayının sonuna rastlamaktadır. İbrânîce Teybe Günü demektir.⁶

¹ İ.Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 213.

² Ülken, AÜFD, 1969, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", XVII, 12.

³ Tevrât, Çıkış, 34/18.

⁴ Mezmurlar, 35/13, 69/10, 109/24; Daniel, 9/3.

⁵ Nedvî, Dört Rükün, s.187; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.104; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.18-19

⁶ Nedvî, a.g.e., s.187; Olgun, a.g.e., s.104; Cilacı, a.g.e., s.18,39

Yahudilik'te Yom Kippur'da oruç tutulması farzdır. İmsâk, Keffâret Günü'nden önceki akşam, güneş batarken başlar. O gece ve ertesi gün akşam, ilk üç yıldız görününceye kadar yemek içmek yasaktır. Bu süre yaklaşık 25 saat tutmaktadır. Yom Kippur arefe yemeği yendikten sonra sinagoga gidilir ve bütün gece ve ertesi gün, sinagogta ibâdetle geçirilir. "Neilât" denilen ve güneş batarken yapılan ayinle bu tören sona erer. Hep bir ağızdan söylenen "YHV Tanrıdır, YHV Tanrıdır"¹ sözlerinden sonra şofar (boynuz) öter ve oruç zamanı sona erer.²

Yom Kippur (Keffâret Günü/Day of Atonement), Tevrât'ta zikredilmektedir. Tevrât: "Bu günde yahudilerin iş yapmasını yasaklamış, yahudilerin tevazu içinde bulunmalarını, Rabbe ateşle yapılan takdime sunmalarını emretmiş, yahudilerin bu günde keffâret oluncasını" bildirmiştir.³

Yom Kippur orucunun, Hz.Mûsâ'nın Allâh'tan buyruklarını almak üzere Tûr dağına gittiğinde, yahudilerin altın bir buzağıya tapmalarından ötürü tutulduğutahmin edilebilir. Kur'ân-ı Kerîm de bu hususa işaret etmektedir.⁴ Yine, kavmi buzağıya taptığı sırada Tur dağında bulunan Hz.Mûsâ'nın, kırk gün kırk geceyi oruçlu geçirdiği kaydedilmektedir.⁵ Tevrât da, Hz.Mûsâ'nın kırk gün kırk gece dağda kaldığını ve bu süre içinde oruç tuttuğunu bildirmektedir.⁶ Hz.Mûsâ Tûr dağındayken, yahudilerin altından buzağı yapıp taptıklarını, Tevrât da haber vermektedir.⁷ Kur'ân ve Tevrât'ın bildirdiğine göre, Hz.Mûsâ kavmini altın buzağıya tapmalarından dolayı tevbeye çağırmış, altın buzağıya tapmakta direnip, tevbe etmeyenler öldürülmüştür.⁸

¹ I.Krallar, 18/39

² Örs, Musa ve Yahudilik, s.417-418; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 424.

³ Tevrât, Levililer, 16/29-31, 23/26-32.

⁴ 2.Bakara, 51-52, 54; 7.A'raf, 142, 148-149.

⁵ Yazır, Hak Dini, I,352.

⁶ Tevrât, Çıkış, 24/18, 34/28.

⁷ Tevrât, Çıkış, 32/1-10,19-21.

⁸ 2.Bakara, 54; Yazır, Hak Dini, I,355-356; Tevrât, Çıkış, 32/26-28.

Tevrât'ın nakline göre, bu iç savaştan sonra Hz.Mûsâ kavmine şöyle demiştir: "Bugün size bereket versin diye kendinizi Rabbe tahsis edin, çünkü herkes oğluna karşı ve kardeşine karşı kalktı. Ve ertesi gün vâki oldu ki, Mûsâ kavme dedi: Siz büyük suç yaptınız, şimdi ben, Rabbin önüne çıkacağım, belki suçunuz için istiğfar ederim"¹ İşte bu hadiseden dolayı, yahudilerin nesiller boyunca Yom Kippur orucunu tuttukları düşünülebilir, L.Caetani'nin şu sözleri bu görüşü teyid etmektedir: "Bu bayram, altın buzağıya tapmakla Benî İs-râîl'in irtikâb ettikleri günâhı, Allâh'a afv ettirdikten sonra, Mûsâ'nın yeni kanunların levhaları ile Sinâ dağından inmesinin hatırası olarak yapılırdı."² demektedir.

b- Yahudilik'te Mevcut Diğer Oruç Günleri ve Oruç Çeşitleri

Yahudilik'te yeni yılın ilk on günü Eyyâm-ı Tevbe'den sayılmakta ve "On Yevm-i Nedamet" diye adlandırılmaktadır.³

Yine yahudiler Bâbil dönüşünden sonra, Kudüs'ün tahribi veya diğer kederli hadiselerle ilgili olarak, muntazaman dört oruç daha ihdas etmişlerdir. Bunlar, dört, beş, yedi ve onuncu aylardadır.⁴ Bazı Talmud yorumcuları, Bâbil esaretinde çekilen ızdırapları hatırlatan ve dördüncü (Temmuz), beşinci (Ağustos), yedinci (Tishri), onuncu (Tebet) aylara tesadüf eden bu oruçların, yahudiler başka devletlerin idaresi altında yaşadığı takdirde zaruri olduğu, aksi takdirde böyle bir mecburiyetin olmadığı kanaatindedirler. Yahudilerin maruz kaldıkları diğer âfet ve felâketleri hatırlatmak için tutulan oruç günleri de, zamanla ötekilere ilave edilmiş, fakat çoğunlukça hüsnü kabul görmediği gibi, mecburi de sayılmamıştır. Bazı cüzî değişikliklerle bu orucun sayısı yirmibeş güne ulaşmaktadır.⁵ Bunlardan:

1) Onuncu ayın orucu (Tebet 10'da) Kudüs muhasarasının başlangıcı içindir.

2) Dördüncü ayın orucu (Temmuz 17'de) Kudüs kalesinin duvarlarına, düşman tarafından köprülerin inşası hatırası ve Kudüs kalelerinin düşmesi içindir.

¹ Tevrât, Çıkış, 32/29-30.

² Caetani, İslâm Tarîhi, III, 208.

³ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.104.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Zekarya, 7/5, 8/19; Olgun, a.g.e., s.104.

⁵ Nedvî, Dört Rükün, s.187; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.18-19.

3) Beşinci ayın orucu (Ab 9'da/Ağustos) Mâbed'in birinci ve ikinci defa tahribi içindir. (Bet Amikdaş Mabedi'nin yıkılışı). Bugün, 1 ve 2. tapınakların yıkılışını anma günüdür. Bugünde, Yeremya'dan, Eyüb Kitâbı'ndan ağıt bölümleri okunur. Geleneğe bağlı olanlar üç hafta öncesinden oruç tutmaya başlarlar. Bu üç hafta içinde, evlenmek ve şenlik yapmak yasaktır.

4) Yedinci ayın orucu (Tişri 3'de), Tsom Gedelya diye meşhurdur. Gedelya, Bâbil kralı Niyozarada tarafından Kudüs'te Mûsevî valî olarak bırakılmış ve düşman tarafından, Kudüs'ün işgali üzerine öldürülmüştür. Bu sebeble Gedelya, on Mûsevî şehîdinden biri sayılmış ve o güne mahsus bir oruç ihdâs edilmiştir.¹

Bu oruçlar, Yahudi şeri'atında bildirilen hususlara uygun olduğundan, Ortodox Mûsevîler tarafından kabul görmüştür.²

5) Ester Orucu: Ester, Bâbil kralı Nabukadnazar'ın sürgün ettiği yahudilerin neslindendi ve Bünyamin neslinden Mordekay'ın evlatlığı idi. Mordekay, Ester'i yetiştirmiş ve kral Ahaşveroş'la evlendirip, kraliçe olmasını sağlamıştır. Ester kraliçe olduktan sonra, yahudilerin rahat yüzü görmelerini sağlamış, yahudi düşmanlarını imhâ ettirerek yahudilerin tüm ülkede kılıçtan geçirilip yok edilmesine dair emri kaldırtmıştı. Kısacası milletini yok olmaktan kurtarmıştır.³ Yahudileri yok olmaktan kurtaran Ester bu vesile ile oruç tutmuştu.⁴ Yahudiler tarafından benimsenen bu oruç, normal senelerde, 13 Adar'da (Mart'ta), *artık yılda (sene-i kebise)* ise, 13 Adar-ı sâni'dedir. Bu oruç, bazı Mûsevîler tarafından, Purim'den (Adar/Mart ayının 14.de olup, Kur'a bayramıdır) sonra gelen birinci, ikinci pazartesiyle, perşembe günlerinde üç gün olarak tutulur.⁵

6) Yahudilerde bir diğer oruç çeşidi de; ilk doğan kişinin hatırasına hürmeten tutulur. Bu oruç, Hz.Mûsâ doğduğu zaman Mısır'da, Firavun'un, İsrâiloğulları'nın bütün erkek çocuklarının öldürülmesi

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Yeremya, 41/1-3

² Olgun, a.g.e, s.104; Cilacı, a.g.e., s.18-19.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Ester Kitâbı.

⁴ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.105; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.20.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Ester 4/15-16.

için verdiği emirden hayret verici bir şekilde kurtulmasının hatırası içindir.¹

7) İzdivâç günü dâmâdın orucu: Yahudiler'de, izdivaç gününde damadın oruç tuttuğu görülmektedir.² Yine yahudiler, anne ve babalarının ölümünün sene-i devriyesinde oruç tutmaktadırlar.³

8) Yahudilerde, Küçük Yom Kippur denilen oruç çeşidi ise, genellikle Hamursuz Bayramı'nı takip eden pazartesi ve perşembe ile, Çadır Bayramı'nı takip eden pazartesi günleri, birçok Mûsevî cemâatı tarafından oruç günlerinden sayılarak tutulur. Türkçe'de Pessah bayramı olarak anılmaktadır. Pessah bayramı, Nisan ayının 19'unda başlar ve bir hafta sürer. İsrâiloğulları'nın Mısırdan çıkışı dolayısıyla düzenlenmektedir.⁴

9) Yeni hilâlden evvel tutulan oruç; Bazı yahudi toplulukları tarafından, yeni hilâlden evvel oruç tutulmaktadır.⁵ Ayrıca yahudilerde ezilmişliği kaldırmak, hürriyeti elde etmek için de oruç tutulmuştur.⁶

10) Yahudilerin mahallî oruçları da vardır. Bunlar yahudilerin ikâmet ettikleri ülkelere göre değişir. Mahalli oruçlar, o ülkelerdeki yahudilerin çektikleri ızdırapları sembolize etmektedir. Diğer taraftan, bazı yahudi zümreleri tarafından sadece mâtem için değil, bazı şahısların yaşadıkları müstesna günler için de oruç tutulur. Sene başında tutulan oruç, birçok yahudi topluluğunda yaygındır. Bunlardan başka, halka ağır gelen kanun ve emirleri protesto etmek için veya ülkede yağmur yağmayıp kıtlık baş gösterdiğinde, yalvarmak gayesiyle hahamlar tarafından konulan ve tutulması emredilen oruçlar da vardır.⁷

11) Bazı şahısların tuttuğu oruç. Yahudi tarihinde, öteden beri yaygın olan oruç çeşitlerinden biri de, bazı şahısların tuttuğu oruçtur.

¹ Olgun, a.g.e., s.105; Cilacı, a.g.e., s.20

² Olgun, a.g.e., s.105; Cilacı, a.g.e., s.20.

³ Olgun, a.g.e., s.105.

⁴ Olgun, a.g.e., s.105; Cilacı, a.g.e., s.20; Dinler Tarîhi Ansik., II, 425.

⁵ Olgun, a.g.e., s.105.

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, İşaya, 58/6

⁷ Nedvî, Dört Rükün, s.188.

Bu da ferdi olayları hatırlamak veya bazı günahları affettirmek veya musibet anında Allâh'ın rahmetini celbetmek gayesini güder ki, böyle oruçları hahamlar tavsiye etmezler. Ancak bu orucu tutan kişi, bu konuda bilgili ve söz sahibi olursa, o istisna teşkil eder. Korkulu rüya gören kişinin hemen akabinde oruç tutması da, çok eskiden beri yerleşmiş bir ananenin gönümüne intikal etmiş şeklidir.¹

12) Hususi Oruçlar. Büyük âyin ile icra edilen hususi oruç günleri, Sinagog tarafından, bir tehlike ve fena muamele dolayısıyla konulmuştur ki, böyle oruçlar daima pazartesi ve perşembe günleri tutulur. Hususi oruçlar, hahamların yasaklamalarına rağmen, Mûsevîler arasında daima arta gelmiştir. Bu oruç günlerinden yalnız Yom Kippur, Sebt gününe (cumartesi) tesadüf edebilir. Eğer diğer oruçlardan biri, Septe tesadüf ederse ertesi güne bırakılır. Hususi ve umumi olarak kabul edilip, konulmuş oruçlara Nisan ayında, bayram günlerinde, yeni ay gününde ve küçük bayram günlerinde izin verilmez.²

13) Dâvûd'un Orucu. Kitâb-ı Mukaddes, Hz.Dâvûd'un orucundan bahsetmektedir. Buna göre Hz.Dâvûd, Uriya'nın karısından olan kendine ait çocuk hastalandığında, çocuğun iyileşmesi için Allâh'a yalvarıp, oruç tutmuştur.³ İslâm, Hz. Dâvûd'un orucunu tasvib etmiştir. Bu oruç, Ramazan ayının dışında bir gün yiyip bir gün tutmak suretiyle olup, hadislerde belirtildiği gibi nafile oruçların en efdallerindendir. Meşakkatli olmakla beraber, *Dehr orucu* gibi, vücudu zaafa düşürücü değildir. Hz.Peygamber, Abdullâh, b.Amr b.el-Âs'a bir gün oruç tutup bir gün yemesini emretmiş ve: "İşte bu Dâvûd'un orucudur, oruç tutmanın en âdil olanıdır"⁴ buyurmuştur.

14) Sükût Orucu. Yahudilik'te mevcut oruç çeşitlerinden birisi de, sükût (susma) orucudur. Sükût orucuna niyet eden kimse, sabah-tan akşama kadar konuşmayıp sükut ederek, nefsinı terbiyeye çalışır.⁵ (فكلى واشرى وقرى عينا) âyetinin tefsiri ile ilgili olarak, Beni İsrail

¹ Nedvî, a.g.e., s.188; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.21.

² Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.105; Cilacı, a.g.e., s.20-21.

³ Kitâb-ı Mukaddes, II.Samuel, 12/15-23.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 245-246; Müslim, Sahîh, II, 812-818; E.Dâvud, Sünen, II, 807-808, 821; Tirmizî, Sünen, III, 140-141; Nesâî, Sünen, IV, 198,209-212, 214; İ.Mâce, Sünen, I,546.

⁵ Yücetürk, Dinler Tarihi, s.121.

zahidlerinin sabahtan akşama kadar konuşmaktan imsak ettiklerine dair malumat nakledilmektedir.¹ Hz.Mûsâ'nın da, savm-ı kelâma riâyet ettiği,² Hz.Meryem'in sükût orucu tuttuğu, bu sebeple kendisine sorulan sorulara cevaben, savm-ı kelama niyetli olduğunu işaretle anlattığı bilinmektedir.³ Kur'ân-ı Kerim'de bu hususa işaret edilmektedir: "Eğer insanlardan birini görürsen, 'Ben O, çok esirgeyici Allâh'a oruç adadım. Onun için bugün, hiç kimseye asla söz söylemeyeceğim' de."⁴

İslâm, sükût orucunu tasvib etmemiştir. Hz.Peygamber: "İhtilam olduktan sonra yetimlik yoktur, bir gün geceye kadar sükût etmek yoktur"⁵ buyurmuştur.

İslâm, farz olan Ramazan ayı orucunun dışında, nafil olarak birtakım oruçlar da kabul etmiştir. Ancak bu oruçlar tutulurken, yahudi ve hıristiyanlara benzenilmemesi, onlara muhalefet edilmesi hususlarına riâyet edilmiştir. Bu husus, Âsûra orucu ve sahûr konusunda açıkça görülmektedir. İslâm, yahudiliğin aksine, fertlerin veya din âlimlerinin çeşitli siyâsî, tarihî olaylar sebebiyle kendiliklerinden oruç ihdâs etmelerini kabul etmez. Bu sebeple, yahudilerin Bâbil dönüşü kendiliklerinden ihdâs ettikleri Tebet 10'daki onuncu ayın orucunu, Temmuz 17'deki dördüncü ayın orucunu, Ab (Ağustos) 9'daki beşinci ayın orucunu, Tişri 3'deki yedinci ayın orucunu da reddetmiştir.

Yine, yahudiler tarafından tutulan Ester orucunu, Küçük Yom Kippur oruçlarını, ilk doğan kişinin hatırasına hürmeten tutulan oruçları İslâm kabul etmez. Damadın izdivâç günü oruç tutması, anne babanın ölüm yıldönümlerinde oruç tutulması da, yahudilere benzeme hususu taşıdığından kabul görmemiştir. Hz. Peygamber: "Bir gün veya iki gün önceden oruç tutmak suretiyle sakın Ramazan'ın önüne geçmeyiniz, bir kimsenin âdet edindiği orucu tutması müstesna, bu kimse âdet edindiği orucunu tutsun"⁶ buyurarak, farzların

¹ 19. Meryem, 26; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.104.

² Cilacı, İlahî Dinler'de Oruç, Hac ve Kurban, s.14, açıklama: 13.

³ Olgun, a.g.e, s.104.

⁴ 19.Meryem, 26

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 293-294

⁶ Buhârî, Sahîh, II, 230; Müslim, Sahîh, II, 762; E.Dâvud, Sünen, II, 750; Tirmizî, Sünen, III, 68-69.

sayısını kendiliğinden artıran yahudi ve hıristiyanların bu uygulamalarını tasvib etmemiştir.

Yahudilerin yılbaşlarında oruç tutmak, halka ağır gelen kanun ve emirleri protesto etmek maksadıyla oruç tutmak ta, İslâm tarafından reddolunmuştur. İslâm'da oruç, sadece Allâh rızası için ibâdet maksadıyla tutulur, onun *açlık grevine* dönüştürülmesi kabul edilmez. Hz.Peygamber: "Ameller niyetlere göredir"¹ buyurmuştur. Yine İslâm, yahudilerde olduğu gibi, korkulu rüya gören kişinin akabinde oruç tutmasını tasvib etmemiştir. İslâm'da, korkulu rüyâ gören kim-senin, şerrinden Allâh'a sığınması istenmiştir. Nitekim Hz.Peygamber: "Rüyâ Allâh'tandır, hûlm(kötü rüyâ) şeytândandır. Sizden biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse, sol tarafına üç kere tükürsün ve onun şerrinden Allâh'a sığınsın. Çünkü o rüyâ artık o kim-seye zarar vermez"² buyurmuştur.

Yahudilik'te olduğu gibi, İslâm'da da bayram günlerinde oruç tutulmasına izin verilmemiştir. Hz. Peygamber, Ramazan Bayramı'nın 1.günü ile, Kurban Bayramı günlerinde oruç tutulmasını yasaklamıştır.³ İslâm'a göre, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak mendubtur. İslâm, orucun haftanın hususi bir gününe tahsis edilmesini yasaklamıştır. Hz.Peygamber: "Sizden biriniz Cuma'dan bir gün evvel, yahut bir gün sonra oruç tutmadıkça sakın yalnız Cuma günü oruç tutmasın"⁴ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber "Farz olan oruç günlerinin tesadüf etmesi müstesna sadece Cumartesi günleri oruç tutulmamasını emretmiştir.⁵ İslâm âlimleri de yalnız Cuma veya yalnız Cumartesi günü oruç tutmanın mekruh olduğunu bildirmişlerdir. Yahudilik'te Yom Kippur hariç, Sebt (Cumartesi) gününe tesadüf eden oruçlar ertesi güne bırakılmaktadır. Yukarda kaydedilen son hadisten anlaşıldığına göre, İslâm'da böyle bir uygulama yoktur. İslâm'a göre Ramazan orucu haftanın her gününde tutulur. Hz. Peygamber'in sadece Cuma veya Cumartesi günü oruç tutulmasını ya-

¹ Buhârî, Sahîh, I,2,20; Müslim, Sahîh, III, 1515.

² Tirmizî, Sünen, IV, 535-536

³ Buhârî, Sahîh, II, 249-250; Müslim, Sahîh, II, 799-800.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 248; Müslim, Sahîh, II, 801.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 805, No: 2421; Tirmizî, Sünen, III, 120; İ.Mâce, Sünen, I, 550; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 324.

saklamasının sebebi, bu günlerin Hristiyan ve Yahudilerce kutsal sayılmaları olmalıdır.¹

2- Yahudilik'te Oruç Tutma Süresi

Yahudilik'te, oruç şafağın sökmesinden, ilk yıldızın doğmasına kadar devam eder. Keffâret orucu ile, Ağustosun 9'una rastlayan oruçlar bu hükmün dışında kalır. Çünkü bunlar, bir akşamdan öbür akşama kadar devam eder.² Yom Kippur orucunda ise, imsak, Keffâret Günü'nden (Yom Kippur) önceki akşam güneşin batma vaktidir. O gece ve ertesi gün akşam üzeri ilk üç yıldız görününceye kadar, bir şey yemek ve içmek yasaktır. Bu süre 25 saat tutmaktadır.³

İslâm, orucun başlama ve bitme sürelerini belirlemiş, geceleyin oruç tutulmasını reddetmiştir. Savm-ı visâl denilen ve gürub vaktinde iftar etmeyerek, bir günün orucunu ertesi güne ulamayı, Hz.Peygamber tasvib etmemiştir.⁴ Orucun başlama ve bitme vakti Kur'an'da belirtilmiştir.⁵ Yine yahudilerin Yom Kippur orucu ile, Ağustos'un 9'una rastlayan oruçlarındaki gibi, orucun bir gün önceki akşam güneşin batma vakti başlamasını İslâm reddetmiştir. Hz.Peygamber zamanında, Arap Yarımadası'nın muhtelif yerlerinde oturmakta olan yahudiler, oruç tuttuklarında yatsı vaktinden sonra bir şey yemezlerdi, bazı müslümanlar da aynı şekilde hareket ediyorlardı. "Allâh size kolaylık diler, size güçlük istemez."⁶ âyeti ile "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı... Fecir, ak iplik kara iplikten size seçilinceye kadar yiyin, için. Sonra geceye kadar orucu tamamlayın"⁷ âyeti nazil olunca, müslümanlar bu ruhsattan istifade etmeye başlamışlardı.⁸

¹ Unat, İ.A., Oruç maddesi, IX, 414.

² Nedvî, Dört Rükün, s.188; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s. 21, 40.

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s.417-418.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 232, 242-243; Müslim, Sahîh, II, 774, 776; E.Dâvud, Sünen, II, 766-767; Tirmizî, Sünen, III, 148; İmâm Mâlik, Muvatta, I, 300-301.

⁵ 2. Bakara, 187.

⁶ 2. Bakara, 185.

⁷ 2. Bakara, 187.

⁸ Cilacı, a.g.e., s.17.

H.z.Peygamber, Ehl-i Kitâb'ın sahur yemeği yemediklerini haber vererek, müslümanların sahur yemeği yemelerini istemiş, yahudilere muhalefet edilmesini, geceleyin oruçlu bulunulmamasını emretmiştir: "Bizim orucumuzla Ehl-i Kitâb'ın orucunun arasını ayıran fark, sahur yemeği yemektir."¹

İslâm, orucun bitme vaktini ilk yıldızın doğması ile değil, güneşin batması ile sınırlandırmıştır. H.z.Peygamber: Güneş battığı, gece gelip gündüz gittiği zaman, oruçlunun iftar vakti girmiştir"² buyurmuştur. Yine H.z.Peygamber iftarda acele edilmesini emretmiş, yahudi ve hıristiyanların iftarı te'hir ettiklerini bildirmiştir.³

3- Yahudilik'te Oruca Başlama Çağı

Yahudilik'te, erkek çocuklar 12 yaş ve bir aylık olunca "Bar Misva" yani "Şeriatın oğlu" sayılır, artık Yahudi Şeriatına uymaya mecburdur. Bundan sonra, onun yaptıklarından babası sorumlu değildir. Günümüzde, bu çağa girmiş olan çocuk, sadece ibâdetle yetişkinlere eşit sayılmaktadır. Artık o, her sabah tefillin, yani ibâdet kayışlarını bağlar, tallith yani duâ atkısını örtünür, artık oruç tutmakla da mükelleftir.⁴ Yahudilik'te, oruç mükellefiyetinin bitişi ile ilgili olarak herhangi bir kayda rastlanılamamıştır.⁵

İslâm, oruç mükellefiyeti için kesin bir zaman sınırlaması yerine, bulûğ çağına ulaşılmasını şart koşturmuştur. İslâm, oruçla mükellefiyet için akıl, sağlık ve ikâmeti de şart koşturmuş, seferde ise, özel bir kolaylık sağlamıştır.⁶

Yahudilik'te, hahamların oruç tutulmasını emretme yetkisi vardır. İslâm'da ise bu yetki kimseye verilmemiştir.⁷ Hiçbir kimse,

¹ Müslim, Sahîh, II, 770-771; E.Dâvud, Sünen, II, 757; Tirmizî, Sünen, III, 88.

² Müslim, Sahîh, II, 772-773; E.Dâvud, Sünen, II, 762-763; Tirmizî, Sünen, III, 81.

³ Buhârî, Sahîh, II, 241; Müslim, Sahîh, II, 771; Tirmizî, Sünen, III, 82; İ.Mâce, Sünen, I, 541-542.

⁴ Örs, Musa ve Yahudilik, s.373.

⁵ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.39.

⁶ 2.Bakara, 183-184; Serahsi, Mebsut, III, 54.

⁷ Cilacı, a.g.e., s.40.

meşrû kılınmış orucun dışında yeni bir oruç ihdâs etmeye ve müslümanlara tutturmaya yetkili değildir.

Yine Yahudilik'te, mutâd oruçlar için konulmuş ayrı bir hüküm ve gelenek yoktur. Ancak sadaka vermeye, fakirleri doyurmaya, özellikle gelenek haline gelmiş akşam yemeğini dağıtmaya teşvik vardır. Ağustosun ilk dokuz günü ile, 17 Temmuz ve 10 Ağustos arasındaki bazı günler, yalnız et yeme ve içki yasağını ihtivâ eden kısmî oruç günleridir.¹

Yukarda da kaydedildiği gibi, İslâm'da perhiz şeklinde oruç yoktur. Sırf et yememe ve içki içmeme ile oruç tutulamaz, İslâm'da oruç, süresi içinde her türlü yeme ve içmeden, cinsî münâsebetten uzak durmakla tutulabilir. İçki içmek ise, zaten haram kılınmıştır.

4- Yahudilik'te Ru'yet-i Hilâl

Yahudilik'te yeni ayın başlangıcını tesbit için, ayın gözleendiğini görmekteyiz. Bu konuda Hayrullah Örs şöyle demektedir: "Eskiden her ay, Sanhedrin (Büyük Meclis) Kudüs'te, yeni ayı gördüklerini bildiren erkekleri tanık olarak dinler, aybaşını, öyle ilân ederdi. Bu usul, birçok müslüman memleketlerinde hâlâ Ramazan ayının başı ve sonu için kullanılmaktadır. Tabii o zamanlarda da ayların başlangıç ve sonlarını gösteren cetveller yapılmıştı; ama bu tanık dinleme usûlü Kudüs'te sonuna kadar sürdü. Tanıklar ayrı ayrı dinlenir, sonra Sanhedrin'in habercileri memlekete dağıtılarak yeni ayın "takdis edildiğini" duyururlardı. Daha eski devirlerde yeni ay, tepelerde ateş yakılarak haber verilirdi. Ama sonradan bu usûl yanlışlığa meydana vermemek için bırakılmıştı. Takvimler çıkınca artık bunlar tarihe karıştı. Yahudilerin ay takvimini sadece dînî günlerin hesabı için kullandıklarını söylemeğe lüzum yoktur."²

İslâm da, Ramazan ayının ve bayram günlerinin tesbitinde ru'yet-i hilâli esas almıştır. Hz.Peygamber, Ramazan hilâli görülünce oruç tutulmasını, Şevval hilâli görüldüğünde orucun bırakılmasını, hava bulutlu olup hilâl görülmediği takdirde orucun otuz güne tamamlanmasını emretmiştir.³

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.189.

² Örs, Musa ve Yahudilik, s.409.

³ 2. Bakara, 185; Buhârî, Sahîh, II, 229-230; Müslim, Sahîh, II, 759-762; Bu konu için ayrıca bkz: Yazır, Hak Dîni, I, 646-648.

Görüleceği gibi İslâm, ibâdetlerimizi en basit ve açık alametlere bağlamıştır, bu sebeble Hz.Peygamber, konu ile ilgili olarak ayı tarif ederken, halkın en iptidai kısmının seviyesine inerek, sağrıların, dilsizlerin, Arapça bilmeyen ecnebilerin bile anlayabilmeleri için eli ve parmakları ile işaret buyurmuştur.¹

B- HİRİSTİYANLIKTA ORUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre oruç, hristiyanlara da farz kılınmıştır.² Oruç kilisenin üçüncü emridir.³ Ancak, Hristiyanlık'taki orucu şerh ve tafsilatıyla anlatmak hem zor, hem de uzundur. Çünkü Hristiyanlık, değişen iktisâdî, sosyal, siyâsî şartlara göre gelişen, tarihî devirleri ve dînî mezheplerin devrelerini kapsayan, fıkhi hükümleri enaz olan bir dindir. Bundan dolayıdır ki, Hristiyanlığa şeriat adını vermek zordur.⁴ Hristiyanlık'ta oruç ve perhiz, aynı mâ-nâda mütâlâa edilmiştir. Maksat, vücuda belirli zamanlarda eziyet etmek, nefsanî arzuları kırmak, işlenmiş bazı günahların cezasını çekmeye bu dünyada çalışmaktır.⁵ Hristiyanlar da, yahudiler gibi kendilerine farz kılınan orucu, kendiliklerinden ilâvelerde bulunarak artırma yoluna gitmişlerdir. Bazı tefsirlerde bu konu ile ilgili olarak şu bilgilere rastlamaktayız: "Nasârâ'ya gelince, bunlar da Ramazan'da oruç tutarlarmış, nihâyet pek şiddetli bir sıcağa tesadüf etmişler, bunun üzerine, yaz ile kış arasında mutedil, sabit bir mevsimin tayininde âlimlerinin reyî toplanarak, bahara tahsis etmişler ve bu tebdile keffâret olmak üzere de on gün daha ilave etmişler, kırka balığ olmuş, sonra hükümdarları hastalanmış veyahut aralarında *ölet* vaki olmuş, bunun için on gün daha ilave etmişler, elliye iblağ etmişler, daha sonraları keyfiyetinde de tadilat yaptılar ki, buna perhiz denilir."⁶

Hz.İsâ'nın da, kendisine peygamberlik verilmeden önce kırk gün oruç ile, Yahudilik'te farz olan Keffâret Orucu'nu her samimi yahudi

¹ Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi, VI, 27.

² 2. Bakara, 183-184.

³ G.Descuffi, Hristiyan Dini, s.179.

⁴ Nedvî, Dört Rükün, s.189.

⁵ G.Descuffi, Hristiyan Dini, s.179; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.27.

⁶ Yazır, Hak Dini,I, 626; Krş: Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 129.

gibi tuttuğu kaydedilmektedir. Hz.İsâ, oruç için hükümler koymamış, geride bir takım prensipler bırakarak Kiliseyi tatbik edeceği kanunlar koymada serbest bırakmıştır.¹

İnciller'in bildirdiğine göre, Hz.İsâ, oruç hakkında şöyle demektedir: "Oruç tuttuğunuz zaman iki yüzlüler gibi surat asmayın. Zira onlar oruç tuttuklarını insanlar görsünler diye suratlarını asarlar. Doğrusu size derim: Onlar karşılıklarını aldılar. Fakat sen oruç tuttuğun zaman başına yağ sür ve yüzünü yıka. Ta ki insanlara değil, gizlide olan Babana oruçlu görünesin ve gizlide gören Baban sana ödeyecektir."²

Yine İnciller'in bildirdiğine göre Ferîsiler (Yahudiler), Hz. İsâ'ya havarilerinin niçin oruç tutmadığını sormuş, O da ümmetinin gelecekte oruç tutacağını ifade etmiştir.³

Hiristiyan kaynaklarından, Pavlus'un ve ilk hiristiyanların tuttukları orucu öğrenme imkanına sahibiz. Yahudi asıllı hiristiyanlar Keffâret Günü oruç tutmaya devam etmişlerdir, Rahip Luke söz konusu gün hakkında "şenlikler tertiplenen gün idi" demişse de, başka asıldan olan hiristiyanlar, bu hususta ısrar etmemişlerdir.⁴ Hiristiyanların elimizde mevcut dînî metinlerinde Pavlus, Barnabas ve ilk hiristiyanların tuttukları oruç hakkında malumat bulunmaktadır.⁵

Pavlus'un ölümünden yarım asır sonra, miladi birinci asrın bitiminde, oruç için kanunlar koyma temayülü başlamıştır. Halbuki bu husus, daha önce oruçlunun vicdan ve imanına bırakılmıştı. Bu devrede bazı rahip ve kiliselerin, maddi ve cinsi arzulara karşı koyabilmek için, bir çeşit oruç teklif ettiklerine şahit olmaktayız. Yine bu asırda orucun, tutanın nefsine tesir etmeyen şekli bir amel olmaktan çıkarılmasına çalışılmış ve bu husustaki sorumluluk hissedilmiştir.⁶

¹ Nedvî, a.g.e., s.189; Cilacı, a.g.e., s.22.

² Matta, 6/16-18,9/14-17; Markos, 2/18-22; Luka, 5/33-38.

³ Matta, 9/14-15; Markos, 2/18-20; Luka, 5/33-35.

⁴ Nedvî, Dört Rükün, s.189.

⁵ Resullerin İşleri, 13/2-3, 14/23, 27/9, 33-34; II. Korintoslular, 6/4-5, 11/27.

⁶ Nedvî, a.g.e., s.190; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.23.

1-Hristiyanlık'ta Oruç Çeşitleri

Hristiyanlık'ta genel olarak iki çeşit oruç vardır:

a-Okaristik (Şükrân) oruç,

b-Ekleziyastik (Kiliseye mensup) oruç.

Bu iki çeşit orucu ekseriyetle Katolik olanlar tutar, Protestanlar tutmaz.¹ Okaristik perhiz, şaraplı ekmek yemeden önce belirli bir süre esnasında, her yiyecekten kendini mahrum etmekten ibaret olan bir uygulamadır.² Hristiyanlık'ta, Hz.İsâ'nın çarmıha gerildiğine inanılan "İzdiraplar Cuması"nın orucu halk arasında yaygın bir oruçtu. Yine miladi ikinci asırda, bir çok ülkede her çarşamba ve her cuma günü oruç tutulmaktaydı. Vaftiz olmak isteyenlerle bi işi organize edenler, bir veya iki gün oruç tutarlardı.³

2- Hristiyanlık'ta Oruç Günleri

a- Carême (Büyük Perhiz/Kırk Günlük Oruç)

Katolikler için, "Kül Çarşambası" denilen Carême'in ilk gününden, Paskalya gününe kadar devam eden perhiz süresidir.⁴

Katolik kilisesi iki düşünceden dolayı perhizi koymuştur: Tövbe (Pénitence) erdemini uygulamak ve İsâ Mesîh'in göreve başlamadan önce kırk gün süresince tuttuğu orucu (perhizi) taklit etmek.

Büyük Perhiz'in miladi III. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı sanılmaktadır. İlk önceleri daha kısa olan, bu kırk günlük perhiz süresiuzatılarak, Latinler'de altı haftaya, Grekler'de yedi haftaya çıkmıştır.⁵ Hristiyanlarca tutulan kırk günlük oruca, miladi IV. asra kadar rastlanmadığı da ileri sürülmektedir.⁶ Oruç, ilk önceleri sadece günde bir öğün yemek yemekten ibaretti. Bu yemek,

¹ Cilacı, a.g.e., s.22.

² Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse, VI, 5859.

³ Nedvî, a.g.e., s.190.

⁴ G.Dic. Encyc. Larousse, II, 1790.

⁵ G.Dic. Encyc. Larousse, II, 1790.

⁶ Nedvî Dört Rükün, s.190; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.25.

başlangıçta, akşamları güneş battıktan sonra yeniyordu, daha sonraları saat üçe doğru yenilmeye başlanmış, nihâyet Charlamagne zamanında öğle saatinde yenilmiştir. VI. yüzyılda bu yemeğe hafif bir kahvaltı da ilave edilmeye başlanmıştır.¹

Elimizdeki İnciller'de, Hz.İsâ'nın şeytân tarafından denenmek üzere, Rûh tarafından çöle sevk edildiği, Hz.İsâ'nın bu durumda acıktığı hususları nakledilmektedir. Hristiyanlık'ta bahsi geçen kırk günlük orucun, kaynak olarak buraya dayandığı söylenebilir.² Hz.İsâ'nın tutmuş olduğu söylenen bu oruç, Barnaba tarafından da haber verilmektedir.³ Hz.İsâ'nın bu kırk günlük orucu, daha önce Hz.Mûsâ'nın tutmuş olduğu kırk günlük oruca paralellik arzetmektedir. Hz.İsâ kendisi, kırk gün oruç tutmuş olabilir, ancak ümmetine kırk günlük orucu tutmamaları hususunda bir emir vermemiştir. Nitekim, miladi III ve IV. asra kadar bu orucun tutulduğuna rastlanmamaktadır. Hamdi Yazır, kırk günlük orucun menşei, daha sonraki hristiyan din adamlarının tasarruflarına bağlamaktadır. Buna göre, hristiyanlara 30 günlük Ramazan orucu farz kılınmıştı, ancak hristiyanlar havanın çok sıcak olmasından dolayı, farz kılınan bu orucun mevsimini serin bir mevsime değiştirmişler, keffâret olsun diye de on gün daha oruç ilavesi ile, bunu kırk güne çıkarmışlar, veya daha sonraları hükümdarlarının hastalanması, aralarında toplu ölümlerin olması sebebiyle bu ilaveyi yapmışlardır.⁴

Bugünkü Hristiyanlık'ta oruç, hiç bir surette mecburi olmayıp, çok nadir olarak oruç tutan papazlara da, hafif bir kahvaltı, tam bir öğle yemeği ve hafif bir akşam yemeği izni verilmiştir. Carème (Karem) adı verilen oruç tutma süresince, pazar günleri hariç, kırk gün boyunca (yani 34 gün) bu tatbikatı yürütürler.⁵ Kırk günlük oruç, Hz. İsâ'nın kırk günlük orucuna uymak, tövbe yapmak ve dirilme gününe hazırlanmak için tutulmaktadır.⁶

¹ G.Dic. Encyc. Larousse, II, 1790.

² Matta, 4/1-2; Cilacı, a.g.e., s.23.

³ Barnabâ, İncil, (Arapçaya Terc: Halil Se'ade), fasıl: 14/2-5.

⁴ Yazır, Hak Dini, I, 626; Ayrıca Bkz. İbn Hazın, el-Fasl, II, 23.

⁵ Descuffi, Hristiyan Dini, s.180; Sırma, İslamiyet ve Hristiyanlık, s.23.

⁶ Descuffi, a.g.e., s.182.

İslâm, oruç ibâdetini tasvib etmiştir. Oruç tutmak İslâm'ın şartlarından¹ İslâm, kilisenin yaptığı gibi, oruç günlerinin sayısının artırılmasını reddetmiştir. Hz. Peygamber: "Bir veya iki gün evvelden oruç tutmak suretiyle sakın Ramazan'ın önüne geçmeyiniz."² buyurmuştur. Yine İslâm, hristiyanların yaptıkları gibi, orucun serin günlerde tutulmasını sağlamak için, ayların yerinin ve orucun tutulduğu mevsimlerin değiştirilmesini de şiddetle yasaklamış, bunu küfürde aşırı gitmek saymıştır.³

İslâm'da oruç tutma konusu da, Hristiyanlık'taki gibi, oruçlunun vicdanına bırakılmamış; Hz.Peygamber'den itibaren gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse hadislerde orucun nasıl ve kaç gün tutulacağı belirlenmiştir. Bu hususlarda kimse tasarruf hakkına sahip değildir. İslâm'da, farz olan oruç, Ramazan ayında tutulur ve bunu müslüman olan herkes, gerekli şartları taşıdığı takdirde tutmakla mükelleftir. Hristiyanlıkta olduğu gibi, bu durum mezheplere göre değişmez. Oruçta birlik vardır. Bu sebeple Okaristik (Şûkrân) oruç ile Ekleziyastik (Kiliseye mensup) oruçlar İslâm'da yoktur.

İslâm'da oruç bir kamerî aydır ve Ramazan ayında tutulur. Hristiyanların kırk günlük orucunun, Hz.İsâ'nın tuttuğu kırk günlük oruca dayandığı ileri sürülse bile, kanaatimizce bu doğru değildir, çünkü Hz.İsâ, ümmetine kırk gün oruç tutmaları konusunda herhangi bir emir vermemiş ve bu oruç IV. asra kadar tutulmamıştır. Hz.İsâ'nın kırk günlük orucu, Hz.Mûsâ'nın ve diğer peygamberlerin tuttuğu gibi kendisine mahsûs bir ibâdettir ve ümmetine farz kılınmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Hristiyanlara da farz kılındığı bildirilen oruç,⁴ birtakım tasarruflardan sonra aslî özelliğini kaybetmiştir.

Hristiyanlık'ta orucun mecburi olmayışı, İslâm'da kabul görmemiştir. Oruç, İslâm'ın farzlarından birisidir ve mükellef olan kimseler tarafından tutulması farzdır. Kur'an'da: "Sizden her kim ki, (Ramazana yetişir) ayı görürse onda oruç tutsun"⁵ buyurulmuştur.

¹ 2.Bakara, 185; Buhârî, Sahîh, I,8; Müslim, Sahîh, I,45; Tirmizî, Sünen, V, 5 Nesâî, Sünen, VIII, 108.

² Buhârî, Sahîh, II, 230; Müslim, Sahîh, II, 762; E.Dâvud, Sünen, II, 750; Nesâî, Sünen, V, 149; İ.Mâce, Sünen, I, 528.

³ 9. Tevbe, 37.

⁴ 2. Bakara, 183-184.

⁵ 2. Bakara, 185; Buhârî, Sahîh, I, 8; Müslim, Sahîh, I,45.

Hristiyanlar'da kırk günlük orucun, pazar günleri tutulmadığını kaydetmiştik. İslâm'da böyle bir uygulama yoktur. Ramazan ayında oruç tutulmaması gereken herhangi bir gün yoktur. Oruç, başlangıcından sonuna kadar ara vermeden tutulur, özürsüz olarak herhangi bir gün tutulmadığında kaza ve keffâreti gerekir.

b- Çarşamba, Cuma ve Cumartesi Günlerinde Oruç

Hristiyanlık'ta, çarşamba, cuma ve cumartesi günleri ile bazı yortuların arefe günlerinde oruç tutmak teşvik edilmiştir.¹ Her çarşamba ve her cuma tutulan bu oruçlar, miladi II. asırda birçok ülkelerde tutulmaktaydı.² Hristiyan inancına göre, Hz.İsâ çarşamba günü ele verilmiş, cuma günü haça gerilmiş, cumartesi günü de gömülmüştür. Bu sebeple bu günler, tevbelerin kabul edildiği günlerdir, bu yüzden bu günlerde oruç tutulur.³

İslâm, hristiyanların kutsal sayıp, Hz.İsâ'nın yakalandığına, çarmıha gerilip gömüldüğüne inandıkları cuma ve cumartesi günlerinde oruç tutulmasını yasaklamıştır. Hz.Peygamber: "Sizden biriniz, Cuma'dan bir gün evvel, yahut bir gün sonra oruç tutmadıkça, sakın yalnız cuma günü oruç tutmasın"⁴ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber, farz olan oruç günlerinin rastgelmesi hariç, sadece cumartesi günü oruç tutulmasını yasaklamıştır.⁵

c- Paskalya Öncesi Orucu

Hristiyanlarca büyük değeri olan Paskalya öncesi de, iki gün oruç tutulmaktadır. Paskalya, hristiyanlarca Hz.İsâ'nın öldükten sonra tekrar dirildiğine inanılan gündür. Bu oruç, hâlâ dindar hristiyanlarca yerine getirilen bir ibâdettir. Bu oruç, IV. asırda konulmuş-

¹ Descuffi, Hristiyan Dini, s.180; G.Dic. Encyc. Larousse, VI, 5859.

² Nedvî, Dört Rükün, s.190.

³ Matta, bâb: 27-28; Markos, bâb: 15; Luka, bâb: 23-24; Yuhanna, bâb: 19-20; J.Descuffi, Dua Kitâbı, s.26; G.Descuffi, a.g.e., s.180.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 248; Müslim, Sahîh, II, 801; E.Dâvud, Sünen, II, 805; Tirmizî, Sünen, III, 119; İ.Mâce, Sünen, I, 549.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 805; Tirmizî, Sünen, III, 120; İ.Mâce, Sünen, I, 550; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 324; Darimi, Sünen, II, 19.

tur. Paskalya'dan önceki iki günde oruç tutamayan hastalara, cumartesi günü oruç tutma izni verilmektedir.¹

İslâm, Paskalya öncesi tutulan iki günlük orucu kabul etmez, çünkü İslâm inancına göre, Hz.İsâ öldürülemedi. Bu yüzden, Hz.İsâ'nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra tekrar dirilmesini kutlamak için bayram yapılması, Paskalya denilen bu bayramdan önce iki gün oruç tutulması, İslâm tarafından benimsenmemiştir. Hz. İsâ'nın öldürülemediği Kur'an'da açıkça bildirilmektedir.²

d- Diğer Oruç ve Perhiz Günleri

Hristiyanlık'ta, oruçla perhizin bazan ayrı, bazan da müştereken yapıldığı görülür. Perhiz daima etler ve et sularına, bazan da süt ve tereyağına karşı yapılır. Perhiz, yıl arasında yortu günlerine rastlamayan her Cuma günü yapılır. Bazı günlerde ise, oruçla perhiz beraberdir. Dört mevsimin üç günlerinde (Çarşamba, Cuma, Cumartesi), Kırk Günlük (her Cuma ve Cumartesi günlerinde, yalnız Büyük Cumartesi öğleye kadar), Elli Günlük (Pentekostes) yani Aziz Meryem'in göklere çıkarılması, bütün Azizler ve Hz.İsâ'nın (İsus Hristos) doğum yortusu (Pazar gününe rastlamayan) arefe günlerinde oruç ve perhiz beraberce yapılmaktadır.³ Hristiyan mezhepleri arasında, orucun sistemi ve ahkâmı konusunda bir takım ihtilâflar vardır. Milâdi II. asırla V.asır arasında, oruç bir hayli düzene konulmuş, Kilise bu konuda hükümler vaz' etmiştir.⁴ Dördüncü asırda ise, oruç tutmayanlara karşı şiddetli davranılarak, oruç konusunda kolaylık ve toleranstan şiddet ve ağırlığa kayılmıştır. Nitekim Hristiyan İmparatoru Charlamagne zamanında ve hatta onyedinci yüzyılda, Hristiyan orucunu bozanların kılıçla kafaları uçurulmak suretiyle idam edildikleri kaydedilmektedir.⁵

Son asırlarda, Hz.İsâ'nın hayatı, Hristiyanlık tarihiyle ilgili bazı gün ve olaylarla alakalı bazı oruçlar da konulmuştur. Üç dört saat yiyip içmeden uzak durularak tutulan oruçlar, bu çeşittendir.

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.190; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.25, 39.

² IV. Nisâ, 157.

³ Descuffî, Hristiyan Dini, s.180-181.

⁴ Nedvî, a.g.e., s.190.

⁵ Davenport, Hz.Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm, s.24-25, Açıklama: 9.

Ortaçağ'da Hristiyan âleminde, ülkelere ve zamana göre değişen bazı oruç günleri daha ilave edilmiştir.

Reformdan sonra Anglikan kilisesi, oruç günlerini tayin ve tesbit etmiş, fakat oruçlunun takip ve tatbik edeceği hükümleri koymamış, bu hususu oruçlunun vicdanına ve sorumluluk duygusuna bırakmıştır. Eski İngiliz Parlamentosu, VI. Edward ile I. James zamanlarında çıkardığı kararlar, oruç günlerinde et yememe mecburiyeti koymuş, balık avı ve deniz ticaretinin teşvik edilmesi gerektiği hususunu buna sebep göstermiştir.¹

Hristiyanlarda orucun ülkelere göre değişen hüküm ve gelenekleri vardır. Roma'da tutulan oruç, Lanân ve İskenderiye'de tutulan oruçtan farklıdır. Hristiyanların bazıları hayvan yemez, bazıları yalnız balık ve kuş yerken, bazıları yumurta ve meyve yemekten kaçınır. Bazıları da yalnız kuru ekmek yer.²

İslâm'da perhiz şeklinde bir ibâdet tarzı yoktur. Oruç, belli saatler arasında yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten uzak durmakla tutulur. İslâm, Hristiyanlar'ın Cuma günleri ete, et sularına, süt ve tereyağına perhiz yapmalarını benimsememiştir. İslâm'da oruç ibâdeti, bünyesinde perhiz taşımaz. Helal olan yiyecek ve içecekler daima serbesttir. İslâm, Hristiyanlıktaki yortulardan önceki arefe günlerinde, elli günlük (pentekoste), kırk günlük, mevsimin üç günlerinde ve hristiyanlarca benimsenen diğer günlerde, perhiz ve orucun ayrı ayrı veya birlikte tutulmasını tasvib etmez. Hristiyanlık'ta olduğu gibi, bazı yiyeceklerin, çeşitli iktisâdî sebeplerle oruç günlerinde yenilmemesini, İslâm kabul etmez. İslâm'a göre oruç, ancak Allâh içindir. Hiçbir kişi veya kurum, herhangi bir ekonomik sebeple bu konuda yasaklama koyamaz, tasarrufta bulunamaz.

3- Hristiyanlık'ta Orucun Süresi

Hristiyanlık'ta milâdî üçüncü asırdan itibaren, oruç günlerinin tesbiti konusunda ciddi çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bu dönemde oruç günlerinin tesbiti yapılmakla beraber, orucun bitiş zamanı üzerindeki ihtilâf giderilememiştir. Bazıları horoz ötünce, bazıları da, gece karanlığı çökünce oruç biter demişlerdir.³ Paskalya

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.191.

² Nedvî, a.g.e., s.191.

³ Nedvî, Dört Rükün, s. 190; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.24-25.

öncesi tutulan oruçlar ise, gece yarısı son bulurlar.¹ Orucun başlayış ve bitiş süresi Yahudilik'te, şafağın sökmesinden ilk yıldızın doğmasına kadar geçen zamanı kapsadığı halde, Hristiyanlık'ta bu konuda kesin bir kayıt görülmemektedir.²

Orucun süresi, İslâm'da kesin olarak tesbit edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "...Ve gece ile gündüzü ayıran fecrin beyaz ipliği, gecenin siyah ipliğinden size seçilinceye kadar yiyin, için, sonra ertesi geceye kadar orucu tam tutun"³ buyurulmuştur. Bu sebeple, Hristiyanlık'taki orucun bitme vaktinden (Paskalya öncesi oruçlarda gece yarısı, diğer oruçlarda horoz ötünce veya gece karanlığı çökünce) çok farklıdır. İslâm'a göre oruç, güneş battığı zaman sona erer. Hz.Peygamber: "Güneş battığı, gece gelip gündüz gittiği zaman oruçlunun iftar vakti girmiştir."⁴ buyurmaktadır.

4- Hristiyanlık'ta Oruç Tutma İle Mükellef Olanlar

Hristiyanlık'ta oruç tutma çağı, Yahudilik ve İslâm'a göre oldukça geç bir çağı kapsamaktadır. Hristiyanlık'ta, yirmibir yaşını dolduranlar, oruçla mükellef kılınmaktadır. Oruç mükellefiyetinin bitişi ile ilgili olarak, Hristiyanlık'ta altmış yaş tahdidi konulmaktadır.⁵ Hristiyanlık'ta hastalık, bedeni ve ruhi kuvvetsizlik, yoksulluk, askerlik, ağır ve yorucu işlerde çalışmak gibi durumlarda bulunan kimseler, oruçtan af edilebilmektedirler.⁶ Ayrıca her kilisenin genel yahut özel başkanı veya papazı kendine bağlı olanlara, şahıslar kendilerine, aceleye gelince vicdanına dayanarak doğru sebebler altında orucunu bozmaya yetkili kılınmıştır.⁷

İslâm'a göre oruçla mükellef olabilmek için bulûğ çağına ulaşmak, müslüman olmak, akıl sahibi olmak gerekir.⁸

¹ Nedvî, a.g.e., s.190; Cilacı, a.g.e., s.25.

² Cilacı, a.g.e., s.40

³ 2. Bakara, 187.

⁴ Müslim, Sahîh, II, 772; E.Dâvud, Sünen, II, 762-773; Tirmizî, Sünen, II, 81.

⁵ Cilacı, a.g.e., s.26.

⁶ Descuffi, Hristiyan Dini, s.181.

⁷ Descuffi, a.g.e., s.181; Cilacı, a.g.e., s.40.

⁸ Serahsi, Mebsût, III, 54; Cezîrî, K.Fıkıh, I, 543-548.

Hristiyanlık, oruç mükellefiyetinin bitişi ile ilgili olarak, altmış yaş sınırlamasını koymuştur. İslâm'da yaş sınırlaması yoktur. Her mükellef sağlığı yerinde oldukça, ölünceye kadar Allâh'a ibâdet etmekle yükümlüdür. Kur'ân-ı Kerim'de "ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!"¹ buyurulmuştur. İslâm, yolculuk, hastalık gibi durumlarda orucun tutulmayıp, sonradan kazâ edilmesine izin vermiştir.²

5- Hristiyanlık'ta Oruç Tutma Şekli

Latin kilisesinde, oruç günlerinde, yalnız bir defa hangi yemek saatinde uygun düşerse yemek yenilmektedir. Bunun dışında, yemek çeşitlerinden de bir parça gıda alınabilir. Yalnız oruç günlerinde her türlü yemekten ibaret, öğle yahut akşam olmak üzere, yalnız bir defa yemek yenilebilir.³

İslâm, Hristiyanlar'ın oruç tutma şeklini tasvib etmemiştir. İslâm'da oruç, ikinci fecirden güneş batıncaya kadar yeme içme ve cinsi münasebetten uzak durmakla tutulur.⁴

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE ORUÇ

Câhiliye devrinde de oruç tutulduğunu görmekteyiz. Câhiliye devrinde Kureyşliler'in, Recebül-Esam ve Şehr-i Mudar dedikleri ve putların ziyaretine gidip, atire kurbanı kestikleri Receb ayında oruç tuttukları bilinmektedir.⁵

İslâm'da da, Receb ayında oruç tutulması tasvib edilmiştir. Haram aylar olan Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarının perşembe, Cuma ve Cumartesi günlerinde ve Zilhicce'nin ilk dokuz gününde tutulacak oruçlar müstehaptır.⁶

¹ 15. Hicr, 99.

² 2. Bakara, 184.

³ Descuffi, Hristiyan Dini, s.179-180.

⁴ 2. Bakara, 187.

⁵ Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, III, 235; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.102; Cicalacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.27.

⁶ Suyûtî, el-Câmiu's-Sağır, II, 180; Cezîrî, K.Fıkh, I, 556-557; Krş. Nevevî, Minhâc, VIII, 38-39.

Câhiliye devrinde, Kureyş'in işledikleri bir günaha keffâret olmak üzere veya kıtlık tehlikesine karşı şükran borcunu ödemek için de, oruç tuttukları nakledilmektedir.¹

Câhiliye devrinde görülen bir oruç çeşidi de, "sükût orucu"dur. Câhiliye arapları bir gün boyunca hiç konuşmazlar ve bunu ibâdet sayarlardı. İslâm, sükût orucunu kabul etmemiştir.

Hz.Peygamber: "İhtilam olduktan sonra yetimlik yoktur, bir gün geceye kadar sükût etmek de yoktur"² buyurmuştur. Buhârî'nin nakline göre, Hz.Ebû Bekir, Ahmes'ten Zeyneb denilen bir kadının yanına girdi, onun konuşmadığını görünce, niçin konuşmadığını sordu. Orada bulunanlar, konuşmadan hacc yaptı, dediler. Hz.Ebû Bekir kadına: "Konuş, çünkü bu helâl olmaz, bu iş Câhiliye fiillerindendir" dedi. Bunun üzerine kadın konuştu.³

M.J.Kister, Hz.Peygamber'in vahiy gelmeden önce, Hira'daki tahannüsü esnasında oruç tutmadığını ileri sürmekte ve kaynakların, Hz.Peygamber'in Hira'da oruç tuttuğunu zikretmemesini buna delil göstermektedir. Kister, Hz.Peygamber'in kendisi için sık sık erzak almaya Mekke'ye geldiğini, İ.İshâk'ın rivâyetine göre, Hira'ya yanında Hz.Hatice'yi de götürdüğünü, bunların Hz.Peygamber'in Hira'da oruç tutmadığına delil olabileceğini ileri sürmektedir.⁴ Ancak kaynaklarımızda, Câhiliye devrinde hem Kureyş'in, hem de Hz.Peygamber'in oruç tuttuğuna dair bilgiler vardır. Hz.Âişe'nin bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde Kureyş, Âşûra günü oruç tutardı ve hicretten evvel Hz.Peygamber de Âşûra günü oruç tutmaktaydı.⁵ Tâhir Olgun, Âşûra orucunun Câhiliye araplarına nereden geldiği hakkında: "İhtimal ki Âşûra orucu, kendilerine Hz.İsmâil'den kalmış, yahud yahudilerden intikal etmiştir. İrtikâb ettikleri bir günâhın keffâreti, yahut kurtuldukları bir kıtlığın şükranesi olmak üzere, Âşûra orucuna başladıkları da rivâyet edilmiştir."⁶ demektedir.

¹ Cilacı, a.g.e., s.28.

² E.Dâvud, Sünen, III, 293-294.

³ Buhârî, Sahîh, IV, 234.

⁴ Kister, Studies in Jahiliya, "al-Tâhânnuth", s.230.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 226, 250, Müslim, Sahîh, II, 792; E.Dâvud, Sünen, II, 817; Tirmizî, Sünen, II, 127; İmâm Malik, Muvatta, I, 299; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 29.

⁶ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi. s.102.

Câhiliye araplarına orucun, yahudilerden geçmesinden çok, Hz.İbrâhîm'in dininden kalmış olması daha doğru olmalıdır. Çünkü araplar, hiç bir zaman topyekün yahudi veya hıristiyan olmamışlardır. Bu durum Hz.Peygamber'e kadar devam etmiştir. Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il'den sonra, Araplara hususi bir peygamber gönderilmediği bilindiğine göre, Araplardaki orucun Hz.İbrâhîm'den kalmış olması daha mantıkidir. Kur'ân-ı Kerim'de de, "Sizden evvelkilere farz kılındığı gibi"¹ buyurularak, bu duruma işaret edilmiştir. "Sizden evvelkiler" tabiri sadece yahudi ve hıristiyanları içine almaz, bilakis Hz.Âdem'e kadar uzanan bir zaman bölümünü ihtiva eder. Ayrıca Arapların, dinlerini benimsemedikleri yahudilerin, oruç ve benzeri ibâdetlerini benimsemeleri için bir sebep yoktur.

Hanîflik'teki oruç ibâdeti hakkında, Kur'ân-ı Kerim'de bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Ancak bazı rivâyetlerde, Hz.İbrâhîm'in orucundan bahsedilmektedir. Buna göre, Hz.İbrâhîm'in her ayın üç gününde oruç tuttuğu nakledilmektedir.²

Oruç ibâdeti, Hz.İbrâhîm'den önce de mevcuttu. Tûfan ile alakalı olarak Hz.Nûh tarafından tutulan Muharrem orucu, İslâm'daki Âşûra orucunun menşei olarak görülmektedir. Bir hadiste, Hz.Nûh'un Ramazan ve Kurban bayramları hariç, bütün yılı oruç tutarak geçirdiği bildirilmiştir.³

¹ 2. Bakara, 183.

² İ.Kesîr, el-Bidâye, I, 118; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağır, II, 46.

³ İ.Mâce, Sünen, I, 547; Krş: İ.Kesîr, el-Bidâye, I, 118.

IV- ZEKÂT VE SADAKALAR

A- ZEKÂT

Kur'an'ın bildirdiğine göre zekât daha önceki peygamberlere de emredilmiştir. Kur'an-ı Kerîm, Hz.İbrâhîm ile Hz.İshâk ve Hz.Ya'kûb'a zekât ibâdetinin emredildiğini haber vermektedir.¹

Ayrıca Kur'an-ı Kerîm, zekâtın Hz.İsmâ'il tarafından da devam ettirildiğini, Hz.İsmâ'il'in çevresindekilere zekât vermelerini emrettiğini kaydetmektedir: "Ey Muhammed! Kitâb'da İsmâ'il'e dair anlattıklarımızı da an. Çünkü O, sözünde doğru bir kimseydi. Tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi. Çevresinde bulunanlara namaz kılmalarını, zekât vermelerini emrederdi."²

Mezkûr âyetlerde Hz.İbrâhîm ve Hz.İsmâ'il tarafından ifâ edildiği bildirilen zekât ibâdetinin, şekli, miktarı ve mahiyeti hakkında şimdilik teferruâtlı bilgilere sahip değiliz.³

Burada kaydetmek gerekirse, Kur'an-ı Kerim'in zekât adını verdiği bu insânî tarafın herhangi bir peygamberin dâvetinde ihmâl edildiğini tasavvur etmek mümkün değildir.⁴ Bu sebeble, zekât ibâdetinin ilk defa Hz.Muhammed'in getirdiği tebliğlerde yer aldığını söylemek, gerek Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği haberlere, gerekse Tevrât ve İncil gibi yahudi ve hristiyanların kutsal kitaplarında yer alan bu konu ile ilgili hükümlere aykırı düşecektir.

¹ 21. Enbiyâ, 72-73.

² 19. Meryem, 54-55.

³ Kuzgun, Hz. İbrâhîm ve Hanîflik, s.178.

⁴ Kardavi, Fıkhu'z-Zekât, I,48; Tercüme: İ.Sarmış, I, 60.

1- Yahudilik'te Zekât

Kur'an'ın bildirdiğine göre, zekât ibâdeti İsrâiloğullarına da emredilmiştir. Kur'ân bu konuda şöyle demektedir: "Andolsun ki Allâh, İsrâiloğullarından söz almıştı. Onlardan oniki başkan seçtik. Allâh şöyle buyurmuştu: "Ben sizinleyim, namaz kılar, zekât verirsiniz, peygamberlerime inanır, onlara yardım ederseniz ve Allâh'a güzel borç verirsiniz (yoksullara sadaka veya ödünç para verirsiniz) andolsun ki günahlarınızı örterim"¹ "İsrâiloğulları'ndan, "Allâh'tan başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya, yakınlarla, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin" diye söz almıştık."² "Oysa onlar (kendilerine Kitâb verilenler) doğruya yönelerek, dîni yalnız Allâh'a has kılarak, O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı. Dosdoğru olan din de budur."³

Kur'an'da, yahudilere emredilen zekâtın miktarı ve mahiyeti bildirilmemiştir. Elde mevcut Kitâb-ı Mukaddes'te, konumuzla ilgili metinler yer almaktadır. Bunlarda İsrâiloğullarına, yıldan yıla mahsullerin ve sürülerin ondalıklarının ayrılıp, ilgili yerlere sarf edilmesi emredilmektedir. Bu durumdan, Kitâb-ı Mukaddes'e göre, İsrâiloğullarına ilgili malların onda birini zekât olarak ödemelerinin emredildiği, hususunu çıkarabiliriz. Buna göre ondalıklar şu şahıslara verilmektedir:

a-Levili'ye,

b-Garib kimselere,

c-Öksüzlere,

d-Dul kadınlara.⁴

Tevrât: "Ve seninle payı ve mirası olmadığı için Levili ve şehirlerinde garip ve öksüz ve dul kadın gelecekler ve yiyip doyacaklar"⁵ demektedir.

¹ 5.Mâide 12.

² 2.Bakara, 83.

³ 98. Beyyine, 5.

⁴ Tevrât, Tesniye, 26/12.

⁵ Tevrât, Tesniye, 14/29.

Tevrât'a göre, ondalık (öşür) şu mallardan verilmektedir:

a-Zirâî mahsüllerden: "Ve yerin tohumu olsun, yahut ağacın meyvası olsun, yerin bütün ondalığı Rabbe mukaddes olacaktır."¹

b-Sığır ve koyun sürülerinden: "Ve bütün sığırın ve koyunun ondalığı ve bütün değnek altından geçenlerin ondalığı Rabbe mukaddes olacaktır."²

c-Diğer bütün gelirlerden: Luka İncili 'nde bulunan bir kayıttan, Hz.İsâ zamanında yahudilerin bütün gelirlerinin ondalığını verdiklerini anlıyoruz.³

d-Öşrün Ödeme Vakti: Tevrât, ondalığın yıldan yıla ödenmesini emretmiştir.⁴ Yine Tevrât, her üç yıl sonunda da mahsüllerin ondalığının hepsinin verilmesini emretmiştir.⁵ Bâbil esâretinden sonra kurulan yahudi dînî devletinde, ürünlerden alınan ondalık verginin hesaplanması ve alınması, Yedi Sayım Haftası'nda olurdu. Tevrât bu konuda şöyle demektedir: "Kendine yedi hafta sayacaksın, ekine orak salmaya başladığın vakitten yedi hafta saymaya başlayacaksın."⁶ Bu durum, geçmişte, ondalık (öşür) dediğimiz zekât çeşidinin, yahudilerde de devlet eliyle toplandığını göstermektedir.

İslâm, yahudilere de daha önce emredilmiş olan zekât ibâdetini tasvib etmiştir. Kur'an'ın muhtelif âyetlerinde müslümanlara zekât vermeleri emredilmiş,⁷ Peygamberimiz de, zekâtın İslâm'ın beş şartından birisi olduğunu bildirmişlerdir.⁸

İslâm, zekâtta pay alacak kimseler konusunda garib (yolda kalmış) kimse dışında, elde mevcut Tevrât'ı tasvib etmemiştir. Yine İslâm, zekâtta pay alabilmek için fakir olma şartını getirmiştir.⁹

¹ Tevrât, Levililer 27/30; Tesniye, 26/12; I.Samuel, 8/15.

² Levililer, 27/32; I.Samuel, 8/17.

³ Luka, 18/12.

⁴ Tesniye, 14/22.

⁵ Tesniye, 14/28, 26/12.

⁶ Tesniye, 16/9; Örs, Musa ve Yahudilik, s.422; Dinler Tarihi Ansik. II, 423.

⁷ 2. Bakara, 43, 83, 110, 177, 277; 4.Nisâ, 77; 5.Mâide 55; 9. Tevbe, 5,11.

⁸ Buhârî, Sahîh, I, 8; Müslim, Sahîh, I, 45.

⁹ 9. Tevbe, 60; Krş. Tesniye, 26/12, 14/29.

Arazi mahsüllerinden ondalık (öşür) alma uygulaması İslâm'da da vardır.¹ Ancak, hayvanlardan alınacak zekât oranı konusunda Yahudilik'te mevcut olan uygulamayı tasvib etmemiştir. İslâm'a göre, hayvanların zekât oranı, hayvanların sayısına ve yaşına göre farklılık arz etmektedir. Üç yaşında beş devesi olan kimsenin bir yaşını doldurmuş bir koyunu, 30 sığırdan iki yaşına basmış bir sığırı, 40 sığırdan üç yaşında bir dişi sığırı, 40 koyun-keçide birini, 121 koyun-keçide ise ikisini zekât olarak vermesi gerekir.²

İslâm, bunların dışında kalan ticaret malları için de, kırkta bir oranını kabul ederek, Yahudilik'teki gelirlerin hepsinden onda bir alma uygulamasını reddetmiştir.³ Yine İslâm, zekâtın yıldan yıla ödenmesini kabul ederek, Yahudilik'tekine benzer bir uygulamayı benimsemiştir.⁴ Yahudilik'te olduğu gibi, zekâtın devlet eliyle toplanması İslâm'da da vardır. Nitekim Kur'an, zekât verilecek kimseler arasında, zekât toplamakla görevlendirilen memurları (âmil) da zikretmiştir.⁵

2- Hristiyanlık'ta Zekât

Kur'an-ı Kerim, Hristiyanlık'ta da zekâtın emredildiğini haber vermektedir. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz.İsâ beşikte konuşurken şöyle demiştir: "Ben, şüphesiz Allâh'ın kuluyum. Bana Kitâb verdi ve beni peygamber seçti. Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti."⁶

¹ Buhârî, Sahîh, II, 133; Müslim, Sahîh, II, 675; E.Dâvud, Sünen, II, 252; Tirmizî, Sünen, III, 31-32; Nesâî, Sünen, V, 41-42; İ.Mâce, Sünen, I, 580-581.

² Müslim, Sahîh, II, 673-675; E.Dâvud, Sünen II, 208, 214-224, 234-235; Tirmizî, Sünen, III, 17-20; Nesâî, Sünen, V, 18-23, 25-29; İ.Mâce, Sünen, I, 571-572; Cezîrî, K.Fıkh, I, 597-601.

³ E.Dâvud, Sünen, II, 232-233; Tirmizî, Sünen, III, 16; Nesâî, Sünen, V, 36-37; İ.Mâce, Sünen, I, 570-571; Cezîrî, K.Fıkh, I, 601, 605-614.

⁴ Tirmizî, Sünen, III, 25-26, İ.Mâce, Sünen, I, 571; Cezîrî, K.Fıkh, I, 593-594, Krş.Tesniye, 14/22.

⁵ 9. Tevbe, 60; ayrıca bkz. Buhârî, Sahîh, II, 123-125, 137, E.Dâvud, Sünen, II, 214-226; Tirmizî, Sünen, III, 37; Nesâî, Sünen, V, 14-15.

⁶ 19. Meryem, 30-31.

Luka İncili'nde bildirildiğine göre, Hz.İsâ yahudilere kızmakta ve: "Fakat vay başınıza ey Ferîsîler! Çünkü siz, nanenin ve sedef otunun ve bütün sebzelerin ondalığını verirsiniz, halbuki doğruluğu ve Allâh sevgisini bırakırsınız, bunları yapmalı ve öbürlerini de bırakmamalı idiniz"¹ demektedir.

Bu ifadelere göre Hz.İsâ, Yahudilik'te mevcut zekât ibâdetini ve bunun onda bir oluşunu inkar etmemekte ve tasvib etmektedir. Bu husus, zekâtın Hristiyanlık'ta da emredilmiş olduğunu gösteren ve Kur'anı tasdik eden bir delil olmaktadır.

Elde mevcut İnciller'de, Tevrât'taki gibi ondalıklarla ilgili açık hükümler yer almamaktadır. Ancak, ondalıkların fakirlere, ihtiyaç sahiplerine verilmesinin istendiği anlaşılmaktadır.²

İslâm, daha önce Allâh tarafından Hristiyanlık'ta da emredilmiş olan zekât ibâdetini tasvib ettiği gibi,³ Hz.İsâ'nın ondalıkların (öşrûn) verilmesine dair tutumunu da benimsemiştir.⁴

B-SADAKA-İ FITIR

1- Yahudilik'te Sadaka-i Fıtır

Yahudilik'te, İslâm'daki sadaka-î fıtır uygulamasına benzer bir uygulamanın mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrât'ta bu hususta şöyle denilmektedir: "Ve Rab Mûsâ'ya söyleyip dedi: İsrâiloğullarının sayılanlarına göre sayımını yaptığın zaman, her biri canı için Rabbe fıdye verecektir. Ta ki onları saydığın zaman aralarında bela olmasın. Sayılmış olanlar tarafına geçenlerin hepsi şunu, Makdis'in şekeline göre, yarım şekel (bir şekel yirmi geradır), Rabbe takdime olarak yarım şekel verecekler. Yirmi yaşında ve ondan yukarı olup sayılanlar tarafına geçen her adam, Rabbin takdimesini verecektir. Canlarınız için kefareet etmek üzere Rabbin takdimesini verdikleri zaman, zengin yarım şekelden fazla vermeyecek ve fakir ondan eksik vermeyecektir ve İsrâiloğullarından keffâret parasını alacaksın ve

¹ Luka, 11/42

² Luka, 3/11, 18/22.

³ 2. Bakara, 43, 83, 110, 177, 277; 4. Nisâ, 77; 5.Mâide 55; 22.Hac, 78.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 133; Müslim, Sahîh, II, 675; E.Dâvud, Sünen, II, 252; Tirmizî, Sünen, III, 31-32; Nesâî, Sünen, V, 41-42; İ.Mâce, Sünen, I, 580-581.

Toplanma Çadırı'nın hizmetine vereceksin ve canlarınız için kefâret olmak üzere İsrâiloğulları'na Rabbin önünde anılma olacaktır."¹

Tevrât'ın yukardaki satırlarından anlaşıldığına göre, verilen bu fidiye, her şahıs için verilmekte ve bununla belanın defedilmesi sağlanmaktadır. Bu fidiye, zengin fakir herkes için yarım şekeldir. Bu para, Rabbe takdime olarak Toplanma Çadırı için harcanacaktır.

İslâm, Yahudilik'teki fidiye uygulamasının benzeri olarak, sadaka-î fıtır verilmesini getirmiştir. Ancak İslâm'daki sadaka-i fıtır, Yahudilik'teki gibi mabedler v.s. yerler için değil, sadece fakirler için verilir. Ayrıca İslâm'daki sadaka-î fıtır bir defaya mahsus olmayıp, her yıl devam eden bir ibâdettir. İslâm, sadaka-î fıtır, nisab miktarı mala sahip kimselere vâcib kılınmış, fakirleri muaf tutarak, bu konuda muharref Tevrât'ı reddetmiştir. İslâm'da fakirlerin sadaka-î fıtır verme mecburiyeti yoktur. Zenginle fakiri mali açıdan aynı yükümlülüğe tabi tutmak zulümdür ve ilahi bir dinin Kutsal Kitâb'ında bulunması düşünülemez. Bu yüzden, Tevrât'ın bu konu ile ilgili hükümlerinin tahrife uğradığı, bunda da gelirlerini artırmak isteyen Mabed görevlisi kahinlerin rolü olduğu hatıra gelmektedir. İslâm, Tevrât'ın yaptığı gibi, sadaka-î fıtır miktarını tayin etmiş, bu konuda buğday, arpa, hurma ve üzümü sabit ölçü olarak almış,² Hz.Peygamber de sadakanın ömrü uzatıp belâyı savdığını bildirmiştir.³

C- SADAKALAR

1- Yahudilik'te Sadakalar

Tevrât, sadaka vermeyi teşvik etmektedir: "Allâh'ın sana vermekte olduğu kendi memleketinde kardeşlerinden biri, fakir bir adam, senin yanında, kapılarının birinde olursa, yüreğini katılaştırmayacaksın ve fakir kardeşine elini kapamayacaksın, fakat ona mutlaka elini açacaksın ve muhtaç olduğu şeyde mutlaka ihtiyacına yetecek kadar ona ödünç vereceksin. Sakın yedinci yıl, ibra yılı yakındır diye yüreğinde bayağı düşünce olmasın ve fakir kardeşine karşı gözün kötü olmasın ve ona bir şey vermemezlik etmeyesin. Ve sana karşı

¹ Tevrât, Çıkış, 30/11-16.

² Buhârî, Sahih, II, 138-140; Müslim, Sahih, II, 677-679; E.Dâvud, Sünen, II, 262-272; Tirmizî, Sünen, III, 59-61; Nesâî, Sünen, V, 46-54; İ.Mâce, Sünen, I, 584-586; Cezîrî, K.Fıkıh, I, 627-630.

³ Tirmizî, Sünen, III, 52, No:664.

Rabbe çağırırsa sana suç olmasın. Ona mutlaka vereceksin ve ona verdiği zaman yüreğin kederlenmeyecek. Çünkü bütün işlerinde ve el attığın herşeyde Allâh'ın Rab seni bunun için mübarek kılacaktır. Çünkü memleketin içinden fakir eksik olmayacaktır, bunun için Ben, mutlaka kendi memleketinde kardeşine, hakirine ve fakirine elini açacaksın, diye sana emrediyorum."¹

Kitâb-ı Mukaddes'in Süleymânın Meselleri bölümünde de, sadaka verme teşvik edilip, fakirlere yardım etmeyenler yerilmektedir: "Kim fakirin feryadına kulağını kaparsa, o da feryad edecek ve cevap verilmeyecektir."² "İyi gözlü adam mübarek kılınır, çünkü kendi ekmeğinden fakire verir."³ "Kim fakire verirse onun eksigi olmaz, fakat kim ondan göz çevirirse, o çok lanetli olur."⁴

İslâm da sadaka vermeyi teşvik ederek, fakirlerin korunması hususunda gerekli buyrukları koymuştur.⁵

2- Hristiyanlık'ta Sadakalar

Hristiyanlık'ta da sadaka vermek ve fakirlere yardım etmek teşvik edilmiştir. İnciller'de bu hususla ilgili olarak Hz.İsâ'nın buyrukları nakledilmektedir. Hz.İsâ, şu sözleriyle sadakayı gizli vermeyi ve gösterişten uzak durmayı emretmiştir: "İmdi sen sadaka verdiği zaman, iki yüzlü adamların insanlardan hürmet görmek için, havralarda ve sokaklarda yaptıkları gibi önünde boru öttürme. Doğrusu size derim: Onlar karşılıklarını aldılar. Fakat sadaka verdiği zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin de, sadakan gizlide olsun, gizlide gören Baban sana ödeyecektir."⁶

Sadakanın gizli verilmesi ve riyadan kaçınılması hususu, İslâm tarafından tasvib edilmiştir. Hz.Peygamber bir hadislerinde: "Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kim-

¹ Tevrât, Tesniye, 15/7-11.

² Kitâb-ı Mukaddes Süleymanın Meselleri, 21/13.

³ Süleymanın Meselleri, 22/9.

⁴ Süleymanın Meselleri, 28/27.

⁵ Buhârî, Sahîh, I, 161, II, 116, VIII, 20; Müslim, Sahîh, II, 715; Tirmizî, Sünen, IV, 598; Nesâî, Sünen, VIII, 222-223.

⁶ Matta, 6/2-4.

senin, Kıyâmet Günü Allâh'ın arşının gölgesinde gölgelendirileceğini" ¹ bildirmişlerdir.

Yine Hz.İsâ sadaka vermeyi teşvik etmiştir: "Senden dileyene ver, senden ödünç isteyenenden yüz çevirme."² "İki gömleği olan hiç olmayana versin, yiyeceği olan da böyle yapsın."³ "Neyiniz varsa satın ve sadaka verin, kendinize eskimeyen keseler, göklerde eksilmeyen hazineler yapın, orada hırsız yaklaşmaz ve güve de bozmaz."⁴ Ayrıca Hz.İsâ şöyle demiştir: "Daha bir eksiğin var, gel benim ardımca yürü! Fakat O, bu şeyleri işitince çok kederlendi, zira çok zengindi. Ve İsâ onu görerek dedi: Serveti olanlar Allâh'ın melekutuna ne kadar gülçükle girerler! Çünkü devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Allâh'ın melekutuna girmesinden daha kolaydır."⁵

Hz.İsâ'nın "devenin iğne deliğinden geçmesi" tabiri, Kur'anda da geçmektedir: "Doğrusu âyetlerimizi yalan sayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara göğün kapıları açılmaz, deve iğnenin deliğinden geçmedikçe Cennet'e de giremezler."⁶

Yine Hz.İsâ, zenginlerin yaptıkları ziyafetlere dost, kardeş, ak-raba, zengin komşuların değil, fakir, sakat, topal ve kör olanların çağırılmalarını istemiştir. Çünkü diğerleri de davet sahibini davetlerine çağırabilirler. Fakirlerin ise "Karşılık yapacak bir şeyleri yoktur, fakat Salihlerin Kıyâmeti'nde karşılık verilir."⁷ Hz.İsâ, fakirlerin verdiği sadakaların zenginlerinkinden daha makbul olduğunu bildirmiştir.⁸

Matta İncili'nde ise, Kudsi bir hadisi hatırlatan ifadeler yer almaktadır. Buna göre Hz.İsâ, Kıyâmet'te şöyle diyecektir: "O zaman

¹ Buhârî, Sahîh, I, 161; II, 116; VIII, 20; Müslim, Sahîh, II, 715; Tirmizî, Sünen, IV, 598; Nesâî, Sünen, VIII, 222-223.

² Matta, 5/42.

³ Luka, 3/11.

⁴ Luka, 12/33; Krş: Luka, 11/41; Matta, 10/42; Resüllerin İşleri, 9/36; 10/1-2, 24/17; I.Korintoslulara Mektup, 13/3.

⁵ Luka, 18/22-25.

⁶ 7.A'raf, 40.

⁷ Luka, 14/12-14.

⁸ Luka, 21/1-4.

Kıral sağındakilere diyecektir: 'Ey sizler, Babamın mübarekleri gelin, dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan melekutu miras alın. Zira aç idim, bana yiyecek verdiniz, susamıştım bana içecek verdiniz. Yabancı idim, beni içeri aldınız, çıplak idim beni giydirdiniz. Hasta idim, beni aradınız, zindanda idim, yanıma geldiniz.' O zaman salihler O'na cevap verip diyecekler: 'Ya Rab, biz Seni ne zaman aç görüp yedirdik, veya susamış görüp içirdik? Ve ne zaman Seni yabancı görüp içeri aldık? Veya çıplak görüp giydirdik? Ve ne zaman Seni hasta veya zindanda görüp yanına geldik? Kıral cevap verip onlara diyecek: "Doğrusu size derim: Mademki bu kardeşlerimden, şu en küçüklerinden birine yaptınız, bana yapmış oldunuz."¹

Yine Hz. İsâ şöyle devam edecek: "O zaman solundakilere de diyecek: 'Ey lânetliler! Benim yanımdan İblis ile onun meleklerine hazırlanmış olan ebedi ateşe girin. Çünkü aç idim, bana yiyecek vermediniz, susamıştım, bana içecek vermediniz. Yabancı idim, beni içeri almadınız. Çıplak idim, beni giydirmediniz, hasta ve zindanda idim, beni aramadınız.' O zaman onlar da cevap verip diyecekler: 'Ya Rab, Seni ne vakit aç veya susamış, yahut yabancı veya çıplak, yahut hasta veya zindanda görüp de sana hizmet etmedik?'. O zaman onlara cevap verip diyecek: 'Doğrusu size derim: Mademki bu en küçüklerden birine yapmadınız, bana da yapmamış oldunuz."²

İncil'de nakledilen yukardaki ifadelerle benzeyen Kudsî bir hadis, Müslim (v.261) tarafından nakledilmiştir:

"Allâhü Teâlâ Kıyâmet Günü insanlara der ki:

- Ey Âdemoğlu, Ben hasta oldum da hâlimi sormadın.

- Aman Ya Rabbi, sen âlemlerin Rabbi'sin. Seni nasıl ziyaret edebilirim?

- Bilmiyor musun? Falanca kulum hastalandı da onu ziyaret etmedin, eğer onu arasaydın, Beni orada bulacaktın.

- Ey Âdemoğlu, senden yemek istedim de, bana bir şey vermedin.

- Ya Rabbi, Seni nasıl doyururdum? Sen âlemlerin Rabbi'sin.

- Filan kulum yiyecek istedi, eğer yedirmiş olsaydın, onun ec-rini yanımda bulurdun.

¹ Matta, 25/34-40.

² Matta, 25/41-45.

- Ey Âdemoğlu, su istedim de vermedin.

- Aman Ya Rabbi, Sana nasıl su verebilirim? Sen bütün âlemlerin Rabbi'sin.

- Filanca kulum susamıştı da su vermedin. Eğer verseydin, şimdi onun mükafatını yanımızda bulurdun."¹

¹ Müslim, Sahîh, IV, 1990; 'Aliyyü'l-Kârî, el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye, (Terc: H.Hüsnü Erdem), Kırk Kudsî Hadis, s.8.

V- HAC

A- YAHUDİLİK'TE HAC

Kur'an-ı Kerim'den anlaşıldığına göre, Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il'e emredilen hac ibadeti, sadece onların nesillerine mahsus değildir. Kur'an-ı Kerim'de, bu konuda Hz.İbrâhîm'e: "İnsanları hacca çağır, yürüyerek veya binekler üstünde sana gelsinler."¹ buyurulduğu haber verilmektedir. Burada "insanlar" lafzıyla kastedilenler, sadece Hz.İsmâ'il ve nesli değildir. Hz.İbrâhîm'e imân eden, O'nun Hanîflik dinini benimseyen bütün insanlar, hangi ırka mensup olurlarsa olsunlar, bu kelimenin şumulüne girerler.

Kendisine ayrı bir Kitab ve Şeri'at verilmediği halde İshâk Peygamber'in, Allâh'ın bu buyruğundan muaf tutulduğunu, hac vazifesinin sadece Hz.İsmâ'il ve O'na tabi olanlara farz kılındığını düşünmek, Kur'anı mantığa göre hatalı olur. Çünkü Hz. İsmâ'il, nasıl babası Hz.İbrâhîm'in Kitab ve Şeri'atı'na tabi kılınmışsa, Hz.İshâk da, babası Hz.İbrâhîm'in dinine ve bu dinin buyruklarına tabi kılınmıştır.

Buradan çıkan sonuç şu olmaktadır: Hz. İshâk ve O'na tabi olanlar da Ka'be'ye hac vazifesi ile mükellef tutulmuşlardır, çünkü, bu vazifeyi ifa etmek için, "İnsanların yürüyerek veya binekler üstünde gelmeleri"² emredilmiştir. Bu da, Ka'be'yi haccetmenin sadece Kâ'be ve civarındaki yakın bölgeye değil, binek vasıtalarıyla gidilip gelinecek mesafedeki bölgelere de farz kılınmış olduğunu gösterir. A.J.Wensinck bu konuda şunları söylemektedir: "Arafât'a hacca

¹ 22. Hac, 27.

² 22. Hac, 27.

gitmek sırf mahalli bir hususiyet değildir, mübârek yerlere ziyarete gitmek sâmilerce eski bir adettir. Tevrât'ın en eski kısımlarında bile bir farıza olarak emredilmiştir. Hurûç Kitâbında '...Beni tebci için yılda üç defa HAG âyini icra edeceksiniz...' (XXIII,14), '...Ve aranızdan bütün erkekler yılda üç defa, Rab Yahova'nın yüzünü göreceklerrdir.' (XVII ve XXXIV, 23)" denilmektedir.¹ Yine Wensinck, Kitab-ı Mukaddes'te Çadır Bayramı'na (Sukkoth) HAG adı verildiğini kaydetmektedir.²

Kitab-ı Mukaddes'te HAG kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir, bu kelime, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe tercümelerinde "Bayram" olarak çevrilmiştir.³ Tevrât'ta, haccın yahudilere de farz kıldığını düşündürten satırlar yer almaktadır: "Yılda üç kere bana HAG yapacaksın."⁴ "Bütün erkeklerin senede üç kere İsrail'in Allâh'ı Rab Yahova'nın önünde görünecekler."⁵ "Yılda üç kere, Mayasız Ekmek Bayramı'nda ve Haftalar Bayramı'nda ve Haymeler (Çadır) Bayramı'nda, bütün erkeklerin Allâh'ın Rabbin önünde, O'nun seçeceği yerde görünecekler ve Rabbin önünde elleri boş görölme-yecektir."⁶

Kur'ân'ın ifadelerinden kendilerine hac ibadetinin farz kıldığını anlaşılan yahudiler, hac yapılacak "Mekân-ı Mahsûs"u tahrîf etmiş olmalıdırlar. Tevrât'ın ilgili yerleri, bu yönde tahrif ve düzenlemeye uğrayarak, Ka'be ve Mekke, ziyaret edilecek, hac vazifesini eda edecek bir mekan olmaktan çıkarılmış olmalıdır. Yahudiler'in de, kameri takvim kullanmaları,⁷ Cahiliye arapları gibi nesi uygulamalarına başvurmaları,⁸ Müslümanların ihram giymeleri gibi, hahamların kalçalarının etrafına "efod" sarıp omuzlarına "meil" atmaları, Baş Rahib'in giydiği elbisenin üst kısmının dikişsiz olması, matem

¹ Wensinck, İ.A.Hacc maddesi, V/I, s.16.

² Wensinck, İ.A.Hacc maddesi, V/I, s.15-16; Krş. Kitâb-ı Mukaddes, Hâkimler, 21/19; I.Kırallar, 8/2, 65.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış, 23/14; Hâkimler, 21/19; I.Kırallar, 8/2, 65.

⁴ Çıkış, 23/14.

⁵ Çıkış, 34/23.

⁶ Tesniye, 16/16.

⁷ Örs, Musa ve Yahudilik, s.408.

⁸ Örs, a.g.e., s.309-310.

tutan, vazife gören hahamların ve yahudilerin yalınayak ve başı açık olmaları,¹ Hz.Mûsâ ile birlikte Tûr Dağı'na çıktıkları zaman bedenlerini ve elbiselerini yıkayarak temizlenmeleri, bu esnada cinsi münasebetten kaçınmaları,² mabedlerine başka dinden olanları sokmamaları,³ Ka'be ziyareti gibi onların da, Makdis ziyaretinde bulunup, mezbah veya Makdis tavafında bulunmaları,⁴ beraberlerinde kurban götürüp kesmeleri,⁵ gibi hususlar bir tesadüf eseri olamaz. Bütün bunlar, önceleri Araplarla yahudilerin ortak bir ibâdetle yükümlü olduklarını ve bunların o ortak ibâdetten kalan izler olduğunu göstermektedir. Meseleye Kur'ân'î açıdan bakmamız böyle düşünmemizi gerektirdiği gibi, bir takım motifler ve özellikler de bu kanâate varmamızı sağlıyor. Ayrıca İslâmi kaynakların bir kısmında yer alan bazı haberler de bize, Hz.İbrâhîm'den sonra İsrâîloğullarına mensup peygamberlerden bazılarının, Mekke'ye hac ibadeti için geldiklerini göstermektedir. Buna göre, Hz.İshâk da annesi Hz.Sâre ile birlikte Mekke'ye gidip, büyük kardeşi Hz.İsmâ'il ile beraber Ka'be'yi tavâf ederek hacetmiştir.⁶ Taberî'nin (v.310) kaydettiğine göre Hz.İbrâhîm, kendisine Cenab-ı Hak tarafından insanları hacca çağırması emredildikten sonra: "Ey insanlar! Beyt-i Atîk'ı ziyaret etmek üzerinize farz kılınmıştır," diye inananlara seslenmiştir.⁷

İslâmi kaynaklarda yer alan haberlere göre, Hz.Mûsâ da hacetmiştir.⁸ İbn İshâk (v.151), Hz.Peygamber'den "Ravha vâd isinden Allâh'ın Beytül-Atîk'ini ziyaret etmek isteyen yetmiş peygamberin geçtiğini, Hz.Mûsâ'nın da onlardan olduğunu" nakletmiştir.⁹ Buna

¹ Wensinck, İ.A.İhram maddesi, V/II, s.943; Krş.Kitâb-ı Mukaddes, Hezekiel, 24/17.

² Tevrât, Çıkış, 19/10-15; Wensinck, İ.A.Hacc maddesi, V/I, s.16.

³ Kitâb-ı Mukaddes, İşaya, 52/1; Resullerin İşleri, 21/27-31.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Mezmurlar, 26/6; Buhl, İ.A.Tavaf maddesi, XII/I, s.65; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.47.

⁵ Tesniye, 16/16-17; Nedvî, Dört Rükün, s.286; Cilacı, a.g.e., s.46-47.

⁶ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I,68, (Terc: Y.Vehbi Yavuz) Kâbe ve Mekke Tarihi, s.56: Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, VI, 21.

⁷ Taberî, Tarihu'l-Ümem, I, 260-261.

⁸ Buhârî, Sahîh, II, 148; Müslim, Sahîh, I, 152-153, İ.Mâce, Sünen, II, 965.

⁹ İ.Ishâk, Sîre, s.74.

benzer rivâyetler Ezrakî (v.244) tarafından da kaydedilmektedir.¹ Ezrakî (v.244), Mücâhid'den (v.103-104) şöyle nakletmektedir: "Hz.Mûsâ kırmızı bir deve üzerinde haccetti, hacca giderken "Ravha" denilen yere uğradı. Hz.Mûsâ'nın üzerinde iki adet katvânî aba vardı. İhrâm vazifesi gören bu abalardan birini belinden aşağı kısmına, diğerini de vücudunun üst kısmına sararak Beytullah'ı tavâf etti. Tavâftan sonra Safâ ile Merve arasında dolaştı. Bu esnada şöyle bir ses duydu: "Lebbeyk kulum, Ben seninle beraberim." Bu sesi duyan Hz.Mûsâ derhal secdeye kapandı."²

Bazı rivâyetlerde bildirildiğine göre Hz.Yûnus da, Mekke'ye gelip haccetmiştir.³ Hz.Peygamber: "Sanki ben kırmızı bir deve üstünde, üzerinde yünden bir cübbe giymiş, devesinin yuları hurma lifinden örülmüş, Allâh'a telbiye ederek bu vâdîden (Herşâ veya Lift vâdîsi) geçerken Yûnus'u görür gibiyim"⁴ buyurmuştur.

Ezrakî'nin (v.244) nakline göre, Mekke'ye gelip hacceden peygamberler arasında, Hz.İsâ da vardır.⁵ Ayrıca İ.Mace'nin (v.275) bir rivâyetine göre, peygamberler Harem-i Şerîf'e yalınayak girerlerdi.⁶ Yine Ezrakî'nin (v.244) nakline göre, Hacer-i Esved ile Makâm-ı İbrâhîm ve Zemzem kuyusu arasında, doksan dokuz peygamberin kabri mevcuttur. Bu peygamberler, Beytullâh'ı ziyaret için buraya gelerek vefât etmişler ve burada defnedilmişlerdir.⁷ Ezrakî konumuzla ilgili enteresan bir nakilde daha bulunmaktadır. Buna göre: "Eskiden İsrâiloğullarına mensup ümmetler Mekke'ye gelirler, Zû Tûvâ denilen yere geldikleri vakit Harem'e saygı için ayakkabılarını çıkarıp Harem'e öyle girerlerdi."⁸ Abdullâh b.Ömer (R.A.) da, Hz.Peygamber'in "Mina'da iki dağ arasında bir vâdî olan *Sürrebe* denilen yerde bulunan bir ağacın altında, yetmiş

¹ Ezrakî, a.g.e., I, 68-69; Terc: s.59.

² Ezrakî, a.g.e., I,68-69, 72-73; Terc: s.60.

³ Ezrakî, a.g.e., I,73; Terc: s.59.

⁴ Müslim, Sahîh, I,152-153; İ.Mâce, Sünen, II, 965.

⁵ Ezrakî, a.g.e., I,73; Terc: s.59.

⁶ İ.Mâce, Sünen, II, 980.

⁷ Ezrakî, a.g.e., I,68; Terc: s.58.

⁸ Ezrakî, a.g.e., II, 131; Terc: s. 390.

peygamberin yaşamış olduğunu" söylediğini nakletmiştir.¹ Ayrıca İbn İshâk'ın (v.151) kaydettiğine göre, Sâlih ve Hûd peygamberlerin dışında bütün peygamberler Ka'be'yi haccetmişlerdir.² İbn Abbâs'ın nakline göre ise, "Hz.Peygamber (s.a.v.), Salih ve Hûd peygamberlerin de Ka'be'ye gelerek haccettiklerini" haber vermiştir.³

Bu rivâyetlerin, yukarda adı geçen Peygamberlerin Mekke'ye gelerek haccettiklerini ispâta kâfi gelmediği ileri sürülebilir. Fakat burada önemli olan, bu rivâyetlerin, Kur'ân'ın ifadelerinden çıkarılan, Hz.İshâk'a ve nesillerine de Mekke'ye gelerek haccetmelerinin farz kılınmış olması gerektiği fikrine uygun düşmesi ve bunu desteklemesidir.

1- Yahudilik'te Hac Kimlere Farzdır?

Reyiah ziyareti de denilen ve Beyt-i Makdis'e yapılan hac, küçükler, körler, kadınlar, akıl ve beden hastaları hariç, bütün yahudilere farz idi. Kadın ve çocuklar bu ziyaretten muaf tutulmuşsa da birçokları kocaları ve ebeveynleriyle ziyarete gitmekteydiler.⁴ Türkiye Hahambaşılığının ifadesine göre, "herhalde yol uzaklığı ve külfetinden dolayı, ondört yaşından küçük çocuklar, ihtiyarlar, hastalar ve sakatlar bu merasime katılmak zorunda değillerdi."⁵

İslâm da, haccın farziyeti için akıl ve beden sağlığını şart koşturmuş. Kötürümlere, körlere ve delilere haccın farz olmadığını bildirmiş, böylece yahudiliğin bu husustaki tutumuna paralel bir uygulamayı benimsemiştir.⁶ Yine İslâm, çocukların hac ile mükellef olmadığını bildirmiş, onların bâliğ olmalarını şart koşturmuş, Yahudilik'teki, çocukların hac ile mükellef olmadıklarına dair hükmü tasvib etmiş,⁷ çocukların bâliğ olmadan yaptıkları haccın nâfile hükmünde

¹ İ.Malik, Muvatta', I, 423-424; A.b.Hanbel, Müsned, II, 138; Nesâî, Sünen, V,248-249

² İ.Ishâk, Sîre, s.73.

³ A.b.Hanbel, Müsned, I, 232.

⁴ Çıkış, 34/23; Nedvî, Dört Rûkûn, s.286; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.45-46.

⁵ Cilacı, a.g.e., s.48.

⁶ Cezîrî, K.Fıkıh, I, 632-633.

⁷ Cezîrî, a.g.e., I,632

olduğunu bildirmiştir.¹ İslâm, Yahudilik'teki, kadınların hac ile mükellef tutulmamasına dair hükmü tasvib etmemiştir. Hac yolculuğu için yanında mahremi olan bir erkek bulunduğu takdirde, kadınların da haccetmesinin farz olduğunu bildirmiştir.²

Yahudilik'te, hac yapabilmek için beden ve ruh sağlığı yönünden sağlam olma, çocuk olmama gibi, İslâm'da da yer alan şartlar, geçmişte Araplarla Yahudiler arasında ortak bir hac ibâdeti olduğu hususundaki düşüncemizi te'yid eden dikkat çekici hususlardır.

2- Yahudilik'te Haccın Yeri ve Zamanı

Yahudilik'te hac Beyt-i Makdis'in ziyâreti ile yapılır.³

Türkiye Hahambaşılığı bu konuda şöyle demiştir: "Eskiden Müsevîler'de hac ibâdetine benzer bir merâsim vardı. Tevrât'a göre, "HAG" âyini münasebetiyle Kudüs'te, büyük Mabed'de Rabbin önünde görünmek, Müsevîler'in dînî vecibelerinden biriydi.⁴

İslâm'da hac yapacak yer ise, Arafât ve Ka'be'dir. Burasının dışınhdâ herhangi bir yeri ziyâret etmek, kendisine hac farz olan bir kimseden bu farızayı sâkıt kılmaz. Hac ibadeti için İslâm, Mekân-ı Mahsûs olarak Arafât ile Ka'be'yi tesbit etmiş, bunun dışındaki yerlerin ziyâret edilmesiyle hac ibadetinin yerine getirileceği düşüncesini kabul etmemiştir.⁵ Kur'an-ı Kerim, hac ibadetinin Arafât ve Ka'be'yi ziyâretle mümkün olabileceğini açıkça belirtmiştir.⁶

Türkiye hahambaşılığının bildirdiğine göre, yahudilerde hac, Kudüs'teki Mabed'in yıkılmasından sonra son bulmuştur.⁷ İslâm, böyle bir düşünce ve uygulamayı kabul etmez. Çünkü mabed yıkılırsa yeniden yapılır, tamir edilir. Nitekim İslâm gelmeden önce ve sonra,

¹ Müslim, Sahîh, II, 974; E.Dâvud, Sünen, II, 352; Tirmizî, Sünen, III, 264-265; Nesâî, Sünen, V, 120; İ.Mâce, Sünen, II, 971.

² Buhârî, Sahîh, II, 219-220; Müslim, Sahîh, II, 975; E.Dâvud, Sünen, II, 346-347; İ.Mâce, Sünen, II, 967-968; Cezîrî, a.g.e., I, 631.

³ Nedvî, a.g.e., s.286; Cilacı, a.g.e., s.46.

⁴ Tevrât, Çıkış, 23/14; Cilacı, İlâhî Dinler Oruç Hac ve Kurban, s.47.

⁵ Cezîrî, K.Fıkh, I, 638.

⁶ 2. Bakara, 198; 3.Âl-i İmrân, 97; 5.Mâide 97.

⁷ Cilacı, a.g.e., s.48

Ka'be bir çok defa tamir edilmiş, temellerine kadar inilerek yeniden inşa edilmiştir.

Yahudiler kendileri için meşhur olan kiral ve peygamberlerinin kabirlerini ziyâret etmektedirler. Nitekim Samuil Peygamber'in kabrinin başında toplanıp, dînî âyinlerini icrâ etdiklerini bilinmektedir.¹

Yahudilerde haccın zamanına gelince, Tevrât'a göre, Müsevîler senede üç kere Mabel'e giderlerdi. Yahudilerin Pesah, Şavuot, Sukkoth bayramlarında Mabel'e uğramaları gerekirdi.² Doğu ülkelerinde oturan yahudilerle, Kuzey Afrika ülkelerinde yaşayan yahudiler, senenin belli günlerini hac için ayırmışlardır. Yahudiler bu günlerde, umûmî bayramlardaki gibi fazla duâ ederler, neşelenirler. Süleymân Mabeli'nin batı duvarının karşısında, Temmuzun 17. gününün akşamından, Ağustos'un 19. gününe kadar 23 gün devamlı olarak toplanırlar. Bu ibadet Ağustos'un dokuzunda gece yarısından itibaren başlar.³

İslâm da, hac ibadeti için belirli bir zaman kabul etmiştir. Bu, Arafât'ta vakfe için, Arefe günü zeval vaktinden, Kurban Bayramı'nın 1. günü fecrin doğuşuna kadar olan zamandır. Farz olan Ziyâret Tavâfı için ise bu vakit, Zilhicce'nin 10. günü bayram sabahı tan yerinin ağarmasından sonra başlamaktadır. Bu tavafın Arafât'ta vakfeden sonra yapılması şarttır. Kurban kesme günlerinde, bayramın 3. günü akşamı güneş batıncaya kadar yapılması ise vâciptir. Daha sonraya bırakılması durumunda İmâm-ı A'zam'a göre ceza kurbanı kesilmesi gerekir. İmâmeyn'e göre ise, belirtilen zaman içinde yapılması sünnettir. Geciktirilmesinden dolayı ceza gerekmez, mekrûh olur.⁴ Hz. Peygamber, Zilhicce'nin 9. günü Arafât'ta vakfe yapmış, 10. günü de Ka'be'yi tavâf etmiştir.⁵

3- Hac Esnasında Kurbân Kesilmesi

Yahudilik'te, hac ziyâreti sırasında çok miktarda kurbân kesildi. Herkes mâlî gücüne göre bir veya daha fazla kurbân keser, fa-

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.287; Cilacı, a.g.e., s.46.

² Tevrât, Tesniye, 16/16; Nedvî, a.g.e., s.286; Cilacı, a.g.e., s.46-47.

³ Nedvî, a.g.e., s.287; Cilacı, a.g.e., s.46.

⁴ Cezîrî, K.Fıkıh, I, 637-638.

⁵ Müslim, Sahih, II, 886-892; E.Dâvud, Sünen, II, 455-464.

kirlere dağıtırdı. Kurbân derileri karşılıksız olarak, ziyâretçilerin hizmetinde bulunanlara verilirdi.¹ Tevrât: "Rabbin önünde elleri boş görülmeyecektir"² diyerek bu ziyâret esnasında kurbânlar götürülmesini emretmiştir.

Haccın çeşitlerine göre, hac esnasında kurbân kesilmesi hususu İslâm'da da vardır. İslâm'da hac ibadeti Kurbân Bayramı günlerinde ifa edilir. İslâm'a göre, kendisine hac ibadeti farz olan kimseler, aynı zamanda mali yönden, kendisine kurbân kesme vâcib olan kimselerdir. Hz.Peygamber de, haccı esnasında kurbân sevk etmiş ve kurbân kesmiştir.³ Ayrıca Kur'an-ı Kerim de, Ka'be'ye kurbânlıklar sevkedilmesinden bahsetmektedir.⁴

İslâm'da da, kurbânın eti ve derisi fakirlere tahsis edilmiş, bunlardan kasap ücreti ödenmesi mekrûh görülmüştür.⁵

B- HİRİSTİYANLIK'TA HAC

Yunan menşeli bir kelime olan ve daha önce Ortodokslar tarafından, Kudüs'e yapılan dînî ziyâret için kullanılmakta olan "Hagia-Hadg" kelimesi, hristiyanların, Hz.İbrâhîm'e emredilmiş bulunan Hac ibadeti ile olan ilgilerini göstermektedir.⁶

Hristiyanlık'ta hac, Hz.İsâ'nın hayatına ait hatıraları taşıyan mukaddes yerlere veya Roma'daki dînî liderlerin bulunduğu mukaddes merkezlere veya kabul görmüş bazı din büyüklerine nisbet edilen kutsal yerlere insanın yaptığı yolculuktur.⁷

1- Hristiyanlık'ta Haccın Farziyeti

Hristiyan mezhepleri, hac ibadetinin farziyeti konusunda ittifak edememişlerdir. Petrus Kilisesi hac yolculuğunu reddeder,

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.286; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.46-47.

² Tevrât, Tesniye, 16/16.

³ Müslim, Sahîh, II, 888-889, 957-959; E.Dâvud, Sünen, II, 455-464.

⁴ 2.Bakara, 196; 5.Mâide 2, 97; 48. Feth, 25.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 184, 186; Müslim, Sahîh, II, 954; E.Dâvud, Sünen, II, 371-372; İ.Mâce, Sünen, II, 1035.

⁶ Ülken, AÜİFD, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", XVII, 12.

⁷ Nedvî, Dört Rükün, s. 288.

azizlerin şefaatinı kabul etmez. Reformdan sonra doğmuş olan Protestanlık'ta da, hac meselesi, diğer hristiyan kiliselerinde olduğu şekilde ele alınmamıştır.¹ Bu hususta Baş Papaz Aziz Günel şöyle demektedir: "Hristiyanlık'ta hac farızası yoktur. Kişi isterse kutsal yerleri gidip ziyâret edebilir. Bu ziyâretin o adamın hayır ve şerri ile de bir ilgisi yoktur. Hristiyan kişi ruhen Allâh'a tapınca, hacca gidip orada tapınmasına gerek kalmaz; zira Allâh her yerde hazır ve nazırdır. Ancak Hz.İsâ'nın gezdiği yerleri gidip görmek, ziyâret etmek mümkündür, ama bu ziyâretin bir turistik ziyâretten farkı yoktur."²

İslâm'da ise, hac, İslâm'ın beş şartından olup, gerekli şartları taşıyan kimselere farzdır.³ Hz.Peygamber'e, haccın her sene mi yoksa bir defaya mı mahsus olduğu sorulmuş, Hz.Peygamber de: "Bir defadır, kim birden fazla haccederse nafiledir"⁴ Buyurmuştur. Hz. Peygamber: "Kendisini Beytullâh'a götürecek azık ve binit bulan kim-senin, haccetmemesi halinde yahudi veya hristiyan olarak öleceğini" bildirmiştir.⁵

Sonuç olarak İslâm, Hristiyanlığın haccın farz olmadığına dair görüşünü reddetmiştir.

2- Hristiyanlık'ta Haccın Gayesi

Bilindiğine göre, Ortaçağ'da hristiyanlar günahlarını afvettirebilmek gayesiyle hacc yaparlardı. Hristiyan aleminde XI. asırdan itibaren gelişen inanca göre, bir hristiyan, haccının kabul olabilmesi için, günâhlarını itirâf etmek ve tevbe etmek mecburiyetindedir.⁶

İslâm, tevbe etmeyi her zaman tavsiye eden bir dindir. Kur'an'da: "Ey imân ederler, yürekten tevbe ederek Allâh'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi altından ırmaklar akan cennetlere koysun."⁷ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de: "Her kim şu Beyt'e gelir de, (hac esnasında) kadına yaklaşmaz ve günâh işlemezse, o kimse

¹ Cilacı, İlâhî Dinler Oruç, Hac ve Kurban, s.54.

² Cilacı, a.g.e., s.57-58.

³ 3. Âl-i İmrân, 97; Müslim, Sahîh, II, 975; Nesâî, Sünen, V, 110.

⁴ Ebu Dâvud, Sünen, II, 344-345; Nesâî, Sünen, V, 111; İ. Mâce, Sünen, II, 963.

⁵ Tirmizî, Sünen, III, 176.

⁶ Cilacı, İlâhî Dinler Oruç, Hac ve Kurban, s.56.

⁷ 9. Tevbe, 8.

anasından doğduğu gibi (günâhsız olarak) döner"¹ buyurarak, haccın günâhların bağışlanmasına vesile olduğunu bildirmiştir.

3- Hristiyanlık'ta Ziyâret Yerleri

a. Kudüs

Hristiyanlık'ta hac, mukaddes sayılan yerlere gitmek şeklinde ifâde edilirse de, ziyâret mahallerini tahdid etmek mümkün değildir. Bununla beraber genel mânâda düşünülürse, Hristiyanlık'ta hac, Kudüs'e kadar gitmek suretiyle gerçekleşebilir.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, II. asırdan itibaren Beytül-Lahim (Bethlehem) ve Zeytindağı, esas hac yerleri olarak kabul edilerek, ziyâret mahalleri haline getirilmiştir.²

Hz.İsâ'ya ait mukaddes yerleri ziyâret geleneği, ilk hristiyanlara nisbetle, sonraki hristiyanlar arasında daha yaygın bir hal almıştır. Hristiyanlık'ta, Hz.İsâ'nın çarmıhını taşıyarak Golgota'ya kadar yürüdüğüne inanılan yola da, "Hac Yolu" denilmektedir.³ İlk hristiyan nesil, sonrakiler gibi Hz.İsâ'ya ait kutsal yerleri ziyârete fazla önem vermemişlerdir. Fakat bu ziyâret işi, milâdî III. asırdan itibaren yayılmıştır. Birçok hristiyan, Hz.İsâ'nın vasiyet ve emirlerine göstermedikleri itinaı, O'na ait kutsal yerleri araştırmaya göstermişlerdir.⁴

Hristiyanlık'ta haccın, Hz.İsâ'ya bağlılıktan doğduğu söylenebilir. Hakiki bir hristiyan, Hz.İsâ'nın bu dünya hayatını ihtiva eden hatıralarının bulunduğu yerleri ziyâret ederek, ibadet görevini yerine getirmiş olur.⁵

Kudüs, yahudi ve hristiyanlarca, hac için mühim bir ziyâret yeridir. İnançlarına göre, Hz.İsâ'nın çarmıha gerildiği Golgota Tepesi ve Hz.İsâ'nın mezarı buradadır. Kudüs, Mescid-i Aksâ dışında,

¹ Buhârî, Sahîh, II, 141; Müslim, Sahîh, II, 983; Tirmizî, Sünen, III, 176; Nesâî, Sünen, V, 114; İ.Mâce, Sünen, II, 964-965.

² Cilacı, a.g.e., s.53-54.

³ Meydan Larousse, V, 490; Cilacı, a.g.e., s.53.

⁴ Nedvî, Dört Rükün, s.288.

⁵ Cilacı, a.g.e., s.54-55.

Kamame Kilisesi, Ağlama Duvarı ile daha bazı ziyâret mahallerini de bünyesinde barındırmaktadır. Konstantin'den önce, Kudüs'teki ziyâret yerlerinden birisi de, son zamanlarda Coenaculum adı ile anılan ziyâretgah idi. İmparator Konstantin zamanında burada inşa edilen mabedlerden sonra, hac önemli bir yer almıştır. Kudüs, IV. asırdan beri aralıksız olarak hac merkezliği yapmaktadır.¹

Markos lakabı ile anılan Yuhanna'nın annesi Meryem'in yaşadığı ev ile, Hz.İsâ'nın, on iki havarisi ile birlikte son akşam yemeğini yediği ev, hac ziyâretinde önemli bir yer tutar.

Hz.İsâ'nın haça gerildiği ve ızdırap çektiğine inanılan yerleri ziyâret etmek, bir hristiyan için ibadettir, ancak buna gerçek mânâda hac demek mümkün değildir. Konstantin zamanında, Hz.İsâ'nın gömüldüğü zannedilen Joseph of Arimathea denilen yerde keşfedilen bir mağara ile, Çarmıh Tepesi'nde inşa edilen kiliseler (326-336), hac için mühim merkezler haline getirilmiştir. Zamanla bu şehir, Hz.İsâ'ya ait mukaddes eşyalar, üzerinde can verdiği sanılan çarmıh, çarmıh çivileri v.b. eşyalarla aşırı derecede kutsiyet atfedilen bir merkez halini almıştır.²

İnciller'de ise, hac meselesi ve yeri açık bir şekilde yer almamıştır. Ancak hristiyanlar hacla ilgili olarak, İncil'deki şu cümleyi göstermektedirler: "Kadın O'na dedi: Efendi, görüyorum ki, sen peygambersin. Atalarımız bu dağda tapındılar ve siz, tapınmak gerek olan yer Yerusâlim'dedir dersiniz. İsâ ona dedi: Kadın, bana inan, saat geliyor ki, o vakit Baba'ya ne bu dağda, ne de Yerusâlim'de tapınacaksınız."³

b. Roma

Genellikle kabul edildiğine göre, Hristiyan aleminde hac için ziyâret mahalleri, şehitlerin (martyr) kabirleri olmuştur.⁴ XIII. asırda Beytül-Makdis'in aleyhine olarak, Roma'daki kutsal yerlerin ziyâreti gelişmiştir. Beytül-Makdis'in ziyâreti tamamen ortadan

¹ Cilacı, a.g.e., s.51-52.

² Cilacı, a.g.e., s.55.

³ Yuhanna, 4/19-22; Cilacı, a.g.e., s.57.

⁴ Cilacı, a.g.e., s.55.

kalkmamıştır, fakat Roma birçok hristiyanın ziyâret ettiği ikinci merkez durumuna gelmiştir. Petrus'la Pavlus'un mezarlarının orada oluşu, Roma'ya ayrı bir azamet vermiş, O'nu Katolikler'in toplantı merkezi haline getirmiştir. Katolik hristiyanlar Roma'ya büyük bir aşkla akın ederler, özellikle Cata Combs denilen yeraltı mezarlarına büyük rağbet gösterir ve büyük şehitler için duâ ederler.¹

c. Diğer Ziyaret Yerleri

Hristiyan dünyasında, Roma dışında da ziyâret yerleri mevcuttur. Bir hristiyan için, Roma'yı ziyâret etmek nasıl hacı olmaya vesîle ise, aynı şekilde Fransa'daki Lourdes, Almanya'daki Aachen gibi şehirleri ziyâret etmek de hacı olmak için bir sebeptir.² Yine mukaddes sayılan yerler arasında, Tours (Aziz Martin), Kartaca (Aziz Cyprianus), bazan da Nola yer alır. Ortaçağda, Santiago de Compostela da önem kazanmıştır.³

İslâm'da ise hacetmek için, yegane ziyâret edilecek yer Ka'be'dir. Arafât'ta vakfe yapmadan, Ka'be'yi tavâf etmeden hac ibadeti ifa edilmiş sayılmaz. Bu husus Kur'an'da açıkça ifâde edilmiştir.⁴ Yine İslâm, Peygamberlerin kabirlerinin, şehit kabirlerinin mabet haline getirilmesini şiddetle yasaklayarak Hristiyanlığın ve Yahudiliğin bu konudaki uygulamasını reddetmiştir. Hz.Peygamber bu hususta: "Allâh, yahudi ve hristiyanlara lanet etsin. Bunlar peygamberlerinin ve aralarındaki iyi kimselerin mezarlarını mescid ediniyorlardı. Dikkat edin, sakın kabirleri mescid edinmeyin! Ben sizleri bundan kesin olarak men ediyorum."⁵ buyurmuştur. Ayrıca Hz.Peygamber, kendi kabrinin ibadet mahalli haline sokulmaması için duâ etmiştir.⁶ Hz.Peygamber başka bir hadislerinde de: "Benim kabrimi bayram yeri edinmeyiniz"⁷ buyurmuştur.

4. Hristiyanlık'ta Hac Elbisesi

¹ Nedvî, Dört Rükün, s.228, Cilacı, a.g.e., s.59-60.

² Cilacı, a.g.e., s.53.

³ Meydan Larousse, V, 490; Cilacı, a.g.e., s.61.

⁴ 2. Bakara, 198; 3.Âl-i İmrân, 97; 5. Mâide, 97.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 91, 106; Müslim, Sahîh, I, 376-378; E.Dâvud, Sünen, III, 553; Nesâî, Sünen, II, 40-42; İ.Malik, Muvatta', II, 892.

⁶ İ.Malik, Muvatta', I, 172; A.b. Hanbel, Müsned, II, 246.

⁷ E.Dâvud, Sünen, II, 534; A.b.Hanbel, Müsned, II, 367.

Hristiyanlar hac esnasında, özel geniş kenarlı bir şapka ile yu-kardan düğmeli, özel hacı elbiseleri giyerler. Elbisenin rengi genel-likle kahverengi veya gri olur. Ayrıca özel olarak Hac esnasında kul-lanılmak üzere yapılmış, Hacı Bastonu da taşınmaktadır.¹

İslâm'da ise, hac esnasında ihram kıyafeti giyilir, ihram kıya-fetinin renginin beyaz olması müstehabtır. İhrâmdayken erkeklerin dikişli elbise giymelerine izin verilmemiştir. Hac esnasında Hristi-yanlık'taki gibi baston vs. alınmasına lüzum yoktur.²

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE HAC

Kaynaklarımızın verdiği bilgilerden, Hz.İbrâhîm devrinden kalan hac ibadetinin, Cahiliye Devri'nde de devam ettiğini anlamak-tayız. Cahiliye Devri'nde mevcut haccın da, ihrâm, telbiye, vakfe, ta-vâf, sa'y, cemrelerin taşlanması, kurban kesilmesi gibi uygulamaları ihtiva ettiğini bilmekteyiz. Cahiliye Devri'nde, hacla ilgili olan bu uy-gulamaları şöyle sıralayabiliriz:

1- İhrâm

a. Putlar İçin İhrâma Girmek

Cahiliye devrinde de ihrâma girme uygulamasının mevcut oldu-ğunu görmekteyiz. Kaynaklarımız, Cahiliye devri halkının putlar için ihrâma girdiklerini haber vermektedir. Nitekim Cahiliye devrinde Medine'li bazı kimseler; Menât putu için telbiye ederek ihrâma girmekteydiler.³ Yine Cahiliye devrinde bazı kimselerin, Müşellel mevkiindeki Menat putu için ihrâma girdikleri nakledilmektedir.⁴ Ayrıca Cahiliye devrinde Medine'lilerin, deniz tarafında bulunan İsâf ve Nâile adlı iki put için ihrâma girdiklerini görmekteyiz.⁵

İslâm, Allâh'tan başkası için ihrâma girmeyi, telbiye etmeyi yasaklamıştır. Bunlar, Tevhid prensiplerine aykırı şirk görüntüleri-dir.

¹ Cilacı, İllâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.54.

² Cezîrî, K.Fıkıh, I, 641-642.

³ Buhârî, Sahîh, II, 203; Müslim, Sahîh, II, 928.

⁴ Müslim, Sahîh, II, 929; E.Dâvud, Sünen, II, 452-454; Nesâî, Sünen, V, 238-239; İ.Mâce, Sünen, II, 994-995.

⁵ Müslim, Sahîh, II, 928.

b. İhrâmda İken Perhiz Yapmaları

Cahiliye devri araplarının, ihrâmdayken hayvan eti ve yağ yemeyerek perhiz yaptıkları kaydedilmektedir. Cahiliye devri halkının muhtemel olarak hristiyanlardan aldıkları bu adeti, İslâm ortadan kaldırmıştır.¹ İslâm, yağ yeme konusunda bir yasak getirmemiş, ihrâmlı kimsenin avlanmamak şartıyla, başkasının avladığı hayvanın etinden yemesine izin vermiştir. Buna göre, ihrâmlı kimse av için yardım etmemek, ava işaret etmemek şartıyla, kendisi için avlanılmamış olduğu takdirde, av hayvanın etini yiyebilir. Diğer etler için ise, herhangi bir yasak konulmamış,² deniz avı da helâl kılınmıştır.³

c. Evlere Arkadan Girmeleri

Cahiliye devri arapları ihrâma girmeyi, bir takım lüzumsuz ilavelerle zorlaştırmışlardı. İhrâma girdikleri zaman gölgede oturmazlardı. Eve yahut çadıra girmeleri gerektiğinde, evin arka duvarını delerek, yahut evin üstünden atlamak suretiyle girerlerdi. Bu manasız hareketi iyilik sayarlardı.⁴ el-Berâ (r.a.)'nın bildirdiğine göre, Medine'liler hac yaptıktan sonra, dönüşlerinde evlerine kapılarından girmezler, arka taraftan girerlerdi. Ensâr'dan bir kimse, hacdan dönünce, evine kapısından girmiş ve şiddetle ayıplanmıştı.⁵

Cahiliye devrinde, Hums'tan olmayan araplar bu şekilde hareket ederken, Kureyş tam aksine bir tutum içindeydi. Cabîr'in (r.a.) naklettiğine göre, Kureyş ve Harem halkı ihrâmlı iken evlerine kapılarından girip çıkarlardı. Fakat Ensar ile Ehl-i Meder ve Ehl-i Veber (köylüler ve çadırdaki yaşayanlar) ihrâmlı iken evlerine ve çadırlarına kapıdan giremezlerdi. Bunlar, evlerine arka taraftan açtıkları bir delikten girerler veya kurdukları bir merdivenden iner çıkarlardı. Çadır halkı ise, çadırlarının arkasından girip çıkarlardı.⁶

¹ 7.A'raf, 32; Miras, Tecrîd-i Sarîh Terc. XII, 98-99; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.179.

² 5.Mâide 95; E.Dâvud, Sünen, II, 427-428; İ.Mâce, Sünen, II, 1033.

³ 5.Mâide 96.

⁴ Yazır, Hak Dini, I, 685; Olgun, a.g.e., s.179.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 205.

⁶ 'Aynî, 'Umdetü'l-Kâfî, X, 136; Miras, a.g.e., VI, 191.

Ezrakî, Câhiliye devrinde Hums'a mensup olanların da, ihrâmli iken evlere kapılarından girmediklerini zikretmektedir.¹

Sonuç olarak, Cahiliye devrinde halktan bir kısmının ihrâmli iken evlere kapılarından girmediğini söyleyebiliriz. İslâm, bu uygulamayı reddetmiştir. Kur'an-ı Kerim, evlere arkadan girmenin iyilik sayılmadığını bildirerek, evlere kapılarından girilmesini emretmiştir.²

d. İhrâmdan Çıkma

Câhiliye devrinde, haccedenlerin ihrâmdan çıkmak için tıraş olduklarını görmekteyiz. Câhiliye devrinde Medineliler, İsâf ve Nâile adlı putlar için telbiye ederek ihrâma girerler, Safâ ve Merve arasında sa'yeder sonra tıraş olurlardı.³ Yine Câhiliye devrinde Evs ve Hazrec kabileleriyle, diğer arapların dinine uyanlar haccederler, vakfelerde herkesle beraber dururlar, fakat başlarını tıraş etmezlerdi. Bunlar tavafı bitirdikten sonra Menât'a gelirler, başlarını bu putun yanında tıraş ederlerdi. Bu son hareket olmaksızın, haclarını tamam saymazlardı.⁴

İslâm, ihrâmli iken tıraş olmayı yasaklamış ve bunu keffâreti gerektirecek bir davranış saymıştır.⁵ Hz.Peygamber de, ihrâmdan çıkmak için saçların kesilerek kısaltılmasını emretmiştir.⁶

e. İhrâm Elbisesi

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde de Ka'be özel bir kıyâfetle tavâf edilir, Mekkeliler husûsi bir kıyâfet satarlar, bunu satın alamayanlar çıplak tavâf ederlerdi, bu hususa hem Kur'ân-ı Kerîm, hem de hadisler işaret etmektedir.⁷ Bunun,

¹ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 181; Tercüme: s.171.

² 2. Bakara, 189.

³ Müslim, Sahîh, II, 928.

⁴ İ. Kelbî, K.Asnâm, s.10; Terc. (Putlar Kitâbı), s.30.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 208-209; Müslim, Sahîh, II, 859-860. E.Dâvud, Sünen, II, 430-432; Tirmizî, Sünen, III, 288; Nesâî, Sünen, V, 195; İ.Mâce, Sünen, II, 1028-1029.

⁶ Müslim, Sahîh, II, 884-885.

⁷ 7. A'raf, 31; İ.Hişâm, Sîre, I, 216; Taberî, Cami'u'l-Beyan, VIII, 159-162; Buhârî, Sahîh, II, 175; Müslim, Sahîh, II, 894; Tirmizî, Sünen, III, 222; Nesâî, Sünen, V, 233-234.

Hız.İbrâhîm'in koymuş olduğu ihrâm kıyâfetinin zamanla dejenere olmuş bir şekli olduğu açıktır.

İslâm, ihrâm kıyâfetini tasvîb ve tashîh etmiştir. İslâm'a göre, hacceden bir kimse mîkat yerine geldiği zaman belirlenen ihrâm kıyâfetine girer.¹

A.J.Wensinck, İslâm'daki ihrâm kıyâfetinin kaynağını eskilerde aramakta ve bu hususta şunları söylemektedir: "Bu elbisede, ihtimal eski sâmi kıyâfetini görmek mümkündür. Ahd-i Atîk'te Baş Rahib'in giydiğı elbisenin üst kısmı da (Antiq, III, 7,4) Josephus'a göre dikişsiz yapılmıştır. Hahamlar kalçalarının etrafına efod sararlar ve omuzlarına meil atarlar... Bundan başka birçok dinlerde beyaz mukaddes renktir... Demek ki ihrâm kıyâfeti pek eskidir ve menşeyini İslâm'a borçlu değildir. Ayakkabı giymek de memnu'dur, olsa olsa sandal giymeye cevâz vardır. Bu adet de eski sâmi adetidir, yahudilerde mâtem tutanlar gibi, vazife ifâ eden hahamlar da yalınayak yürürlerdi, hac esnasında baş örtmeğe de cevâz yoktur, ihtimal bu da eski bir mâtem adetidir.(Hizkiyal, XXIV, 17)."²

Wensinck'in, ihrâm kıyâfetinin menşeyini daha önceki dinlerde, bilhassa Yahudilik'te aramasını İslâm için eksiklik kabul etmek mümkün değildir. İslâm, hac ibadetinin ve ihrâm kıyâfetinin kendisiyle beraber başladığını iddia etmez. İslâm'a göre, hac ibadeti Hız.İbrâhîm zamanında başlamıştır, kuralları ve nasıl icrâ edileceği de, yine Hız.İbrâhîm tarafından insanlara tebliğ edilmiştir. Bu hususu Kur'an haber vermektedir.³ Hız.İbrâhîm tarafından öğretilen hac ibadeti ve hacla ilgili hususlar arasında, ihrâm kıyâfetinin de bulunması pek tabii bir husustur. Bu sebeble, ihrâm kıyâfetinin Câhiliye devri araplarında veya yahudiler gibi diğer sâmi dinlerde de, benzer şekillerde yer alması normal karşılanmalıdır.

Yahudilerde ihrâma benzer kıyâfet ve ihrâm uygulamalarının mevcut olması, İslâm'ın aleyhine değil, bilhassa lehine olarak ileri sürülebilecek bir husustur. Çünkü Hız.İbrâhîm, kendisine Kitâb ve Şeriat verilmiş bir peygamber olarak, Yahudiliğin de menşeyini teşkil eder. Burada, vaktiyle yahudilere de hac ibadetinin, Ka'be'yi tavâf ve Arafât'ta vakfe yapmak suretiyle farz kılınmış olduğu hatıra gelmek-

¹ Cezîrî, K.Fıkıh, I, 641-642.

² Wensinck, İ.A., İhram maddesi, V/II, 943

³ 2. Bakara, 127; 22.Hacc, 26-29.

tedir. Hz.İbrâhîm, hem Hz.İsmâ'il'in, hem de Hz.İshâk'ın babasıdır. Hz.İbrâhîm'e din ve şeriat, bu şeriatın prensiplerini ihtiva eden "Suhuf" verilmiştir. Kendisine Kitâb verildiği zikredilmeyen Hz.İsmâ'il, babası Hz.İbrâhîm'e verilen Suhuf ve Şeriata tabi olmuştur. Hz.İsmâ'il, Hz.İbrâhîm'in menasikini öğrettiği hac ibâdetini icrâ etmiştir. Hz.İshâk'a ayrı bir Kitâb ve Şeri'at verilmediğine göre, O'nun ve O'na tabi olanların da, Hz.İbrâhîm'in Şeriatına tabi olmalarından daha tabii ne olabilir? Bu sebeble, Hz.İshâk'a ve O'na uyanlara da, şartları taşıdıkları takdirde, Ka'be'yi tavâf ve Arafât'ta vakfe suretiyle haccetmek emredilmiş olmalıdır. Kur'ani düşünüş ve elde mevcut deliller, böyle olması gerektiğini düşündürüyor. "Yahudilere de Mescid-i Aksâ'yı ziyâret şeklinde bir ibâdet konulmuştu", tarzında bir düşünce ortaya atılırsa, Mescid-i Aksâ'nın Hz.Süleymân zamanında inşa edildiği, daha önce böyle bir mabedin bulunmadığı, Ka'be'nin ise daha eski olup, Hz.İbrâhîm zamanında yapıldığı hususu karşımıza çıkacaktır. Aksi takdirde Allâh'ın, Hz.İbrâhîm ve oğlu Hz.İsmâ'il ile onlara inananlara haccı farz kılıp, Hz.Süleymân zamanına kadar Hz.İshâk ve O'nun nesline, kısacası yahudilere hacc ibâdetini farz kılmadığını kabul etmemiz gerekecektir. Bu durumda, şâyet yahudilere hac farz kılınmadıysa, hangi şeriat ve kitaba göre farz kılınmamıştır? Hz.İshâk kimin şeriatına tabi olmuştur? gibi sorulara cevap aramamız icâbeder.

Wensinck'in bildirdiği, ihrâm kıyâfetine benzer yahudi uygulamalarındaki motifler, mesela yahudilerin mâtem tuttukları müddetçe yıkanmamaları, tırnaklarını kesmemeleri, o esnâda cinsi münasebetin haram olması, vücudun ihmali, hahamların sarındıkları *efod* ve omuzlarına attıkları *meil*, hahamların yalın ayak yürümeleri v.s. hususlar, bu görüşü destekler mahiyette ipuçlarıdır.¹ Nitekim bazı kaynaklarda, Hz.İshâk, Mûsâ ve Yûnus'un Mekke'ye gelip Ka'be'yi tavâf ederek haccettikleri kaydedilmektedir.²

Wensinck'in, ihrâm kıyâfeti ve ihrâm uygulamalarının menşeiini yahudilerin mâtem âdetlerinde araması, isabetsiz bir görüştür. Çünkü gerek İslâm devrinde, gerek İslâm'dan önce hac ibâdeti, hiçbir şekilde mâtem hüviyetinde olmamıştır, aksine, bir sürûr ve sevinç kaynağı olmuştur. Fr.Buhl da, Câhiliye devrindeki hac ibâdetini "eski müşrik bayramı" olarak nitelendirmektedir.³ Wellhausen de aynı

¹ Wensinck, I.A., İhram maddesi, V/II, 942-943.

² Buhârî, Sahîh, II, 148; İ.Mâce, Sünen, II, 965; İ.İshâk, Sîre, s.74.

³ Buhl, I.A., Muhammed maddesi, VIII, 469.

görüştür. ¹ Brockelmann da, ihrâm kıyâfeti konusunda: "Bu elbise çok eski bir kültür devrinin, başka dinlerde olduğu gibi burada da dînî merasimde devam eden kıyâfetidir" demektedir. ²

Sonuç olarak ihrâm kıyâfeti, daha önce Hz.İbrâhîm tarafından konulmuş, zamanla aslî özelliğini yitirmiş, ancak İslâm tarafından yeniden aslına ve asıl maksâdına uygun olarak düzenlenmiş bir kıyâfettir.

f. Mekke'nin Hürmet Edilmesi Gereken Bir Yer Oluşu

Mekke, İslâm'dan önce de hürmet edilmesi gereken bir yerdi ve bunun için "Haram" tabiri kullanılırdı. Hz.Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman: "Şüphesiz, Allâh gökleri ve yeri yarattığı zaman, bu şehri, hürmet edilmesi gereken bir yer kılmıştır" ³ buyurarak bu duruma işaret etmişlerdir. İslâm'dan önce de, Haram'da kan dökmek caiz olmadığı için, ölüme mahkum olanlar, idam edilmek için Haram'dan dışarıya çıkarılırlardı.

Bu hürmet, sadece insanlara mahsus olmayıp, hayvanlar ve bitkilere de şamildi. Zararlı ve tehlikeli olan bir kaçı hariç hayvanlara dokunulmaz, ev inşası ve kuyumculukta kullanılan ızhir ağacı müstesna, buradaki ağaçlar ve fidanlar kesilmezdi. ⁴ Kısacası Ka'be'nin etrafı, İslâm gelmeden önce "Haram" yani mukaddes ve dokunulmaz sayılmaktaydı. ⁵ Kur'ân bu hususa işaret etmekte ve Hz.İbrâhîm'in, Mekke'nin hürmet edilmesi gereken bir yer kılınması için yaptığı duâyı haber vermektedir: "Hani İbrâhîm, Ya Rab! Burasını emniyetli bir şehir kıl, demişti." ⁶

¹ Wellhausen, Arap Devleti ve Sükutu, (Terc: Fikret Işıltan), s.9.

² Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, (Terc: Neşet Çağatay), s.41.

³ Buhârî, Sahîh, II, 157, 213-214; Müslim, Sahîh, II, 986-987; Nesâî, Sünen, V, 203-204, 211; İ.Mâce, Sünen, II, 1038.

⁴ Wensinck, İ.A., Ka'be maddesi, VI, 14.

⁵ Brockelmann, a.g.e., s.13.

⁶ 2.Bakara, 126.

İslâm, Mekke'nin haramlığına dair önceki uygulamayı tasvib etmiştir.¹ İslâm da, Mekke'de kan dökülmesini yasaklamış, Kur'ân-ı Kerîm: "Kim oraya girerse güvenlik içinde olur"² buyurmuştur. Hz.Peygamber de, Mekke'de silah taşımayı yasaklamış,³ Mekke'de kan dökmenin haram olduğunu ilan etmiştir.⁴ İmâm Ebû Hanîfe de, Haram dışında suç işleyip Harem'e sığınan kimseye, oradan çıkıncaya kadar ceza tatbik edilmez görüşündedir.⁵

Mekke'nin haramlığı konusunda, dikkate değer bir husus da bu-
raya müşriklerin giremeyeceğidir. Kur'an'da: "Müşrikler ancak necis-
tir. Onun için bu yıllarından sonra, onlar Mescid-i Haram'a yak-
laşmasınlar."⁶ buyurulmuştur. İmâm Şafi'i (v.204) ve ekseri hu-
kukçulara göre, İslâm'ın dışındaki dinlere mensup olanlar, zımmi,
anlaşmalı kim olursa olsun, ikamet veya seyahat sebebiyle de olsa
yasak bölgeye giremez. Ebû Hanîfe'ye göre, yerleşme kasdı olmak-
sızın girebilirler.⁷

Müslüman olmayanlara Mekke'nin haram kılınması hususu,
hatırımıza, Hz.İbrâhîm zamanında da acaba böyle bir yasak ko-
nulmuş muydu? sorusunu getirmektedir. Resullerin İşleri Kitâbında
geçen bazı ibarelerden, yahudilerin, yahudi olmayanları murdar ka-
bul ederek mabedlerine sokmadıklarını anlıyoruz.⁸ Yahudilerin bu
tutumlarından, daha önceleri de, Hz.İbrâhîm zamanında müşriklerin
necis kabul edildikleri ve Mekke'ye, Haram dahiline sokulmadıkları
sonucunu çıkarmamız mümkün görünmektedir. Muhtemelen, yahudi-
ler, Hz.İbrâhîm zamanında konulan, Ka'be ve Haram dahiline müş-
riklerin girmeyeceğine dair yasağı, daha sonraları, Hz.Süleymân
zamanında yapılan mabedlerine tahvil etmişler ve müşriklerin necis

¹ Buhârî, Sahîh, II, 157; Müslim, Sahîh, II, 986-987; Nesâî, Sünen V, 203-204; İ.Mâce, Sünen, II, 1038.

² 3. Âl-i İmrân, 97.

³ Müslim, Sahîh, II, 989.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 157, 213-214; Müslim, Sahîh, II, 986-987. Tirmizî, Sünen, III, 173-174; Nesâî, Sünen, V, 205-206.

⁵ Mâverdî, Ahkamü's-Sultaniye, (Terc: A.Şafak), s.186-187.

⁶ 9. Tevbe, 28; Âyette kastedilen h.9.yıldır, bkz. İ.Hişâm, Sîre, IV, 188.

⁷ Mâverdî a.g.e., s.187.

⁸ Resullerin İşleri, 21/27-31.

kabul edilmesine dair uygulamayı da, yahudi olmayan herkese tatbik etmişlerdir. Çünkü yahudilere göre, yahudi ırkından gelmeyenler yahudi olamayacağı gibi, yahudilerin dışında da, Hak Dîn üzere olan herhangi bir millet yoktur. Hak Din üzere olan ancak yahudilerdir, diğer milletler ise, murdar ve necistir. Onlarla evlenmek zinadır. Bu hususu Tevrât'ın muhtelif yerlerinde görmek mümkündür. Bu sebeple, Haram dahiline inanmayanların giremeyeceğini ve müşriklerin necîs olduğuna dair uygulamanın İslâm'la başladığını kabul etmemiz halinde, yahudilerdeki bu inanç ve uygulamayı izâh etmek zorlaşacaktır.

Meseleye böyle bir bakış, Müslümanların bu uygulamalarını da yahudilerden iktibas ettiklerini öne süren bazı müsteşriklere hak verdirecek sonucu doğurabilir. Ka'be ve Hac, Hz.İbrâhîm zamanında mevcut olduğuna ve Kur'ân, Hz.İbrâhîm'in, Ka'be ve Haram dahilinin mübarek ve emniyetli kılınması için duâ ettiğine işaret edip, Hz.Peygamber de, Haram'ın dünya yaratıldığından itibaren haram kılındığını bildirdiğine göre, Ka'be ve Mekke'ye inanmayanların giremeyeceği, müşriklerin necîs olduğu şeklindeki buyruklar İslâm'dan önce, Hz.İbrâhîm'e de tebliğ edilmiş olmalıdır. Yukarda kaydettiğimiz, yahudilerde mevcut olan bu inanç ve uygulamayı da, Hz.İbrâhîm zamanından kalan ve sonraları asliyetini yitirmiş, hedefi saptırılmış, tahrif edilmiş bir iz olarak kabul etmek mümkündür.

Bu hususun doğruluğunu kabul etmemize bir diğer sebep de, Hz.İbrâhîm'in şirke ve müşriklere şiddetle düşman bir peygamber oluşu ve O'nun şirke ve müşriklerle yaptığı mücadeledir.

Şirke böylesine düşman olan, bu uğurda müşrikler tarafından ateşe atılarak yakılmak istenen bir peygamberin, Allâh'ın dininin, Tevhid esaslarının icrâ edilip, hakimiyetinin tescil edildiği kutsal bir yere, müşriklerin ellerini kollarını sallayarak girmelerine rıza göstermesi, onları inananlarla eşit, saygı değer birer varlık olarak kabul etmesi, aklen mümkün görünmüyor. Nitekim Hz.Peygamber, Hz.İbrâhîm'in Mekke'yi haram kıldığını haber vermektedir.¹

2-Telbiye

Bazı kaynaklarda bildirildiğine göre, Hz.İbrâhîm ve hacceden diğer Peygamberler tarafından da, telbiye getirilmiştir. Buna göre Allâh, Hz.İbrâhîm'e insanları hacca çağırmasını emretmiş, Hz.İbrâhîm:

¹ Müslim, Sahîh, II, 991-992.

"Nasıl çağırayım ya Rab!?" demiş, Cenab-ı Hak da: "Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk de!" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz.İbrâhîm, Yemen, Şam ve diğer yönlerde dönerek, insanları hacca çağırmış ve bu ilk telbiye olmuştur.¹ Yine bildirildiğine göre, Hz.Mûsâ da (لبيك انا عبدك لبيك) şeklinde telbiye getirmiştir.² Hz. Yûnus ise, (لبيك يا فراع الكرب لبيك) şeklinde telbiye getirmişti.³ Ezrakî (v.244) Hz.İsâ'nın da: (لبيك انا عبدك ابن امك بنت عبيدك) diye telbiye getirdiğini kaydetmektedir.⁴

Telbiye, Câhiliye devrinde de mevcut bir uygulamaydı. Kaynaklarımız, Câhiliye devrinde çeşitli kabilelerin getirdiği telbiyeleri kaydetmektedir. Abdullâh b.Ömer (r.a.), Ebû Bürde'ye "Kavminin Câhiliye devrinde Ka'be'yi tavâf ederken ne dediklerini biliyor musun?" diye sormuş, O da, "Ne diyorlardı?" deyince, İbn Ömer: "Onlar:

اللهم هذا واحد انما، اقمه الله وقد اتما،
ان تغفر اللهم تغفر جما، وای عبد لك لا الا.

"Ey Allâhım bu birdir, eğer tamam olursa.
Allâh onu tamamlasın, hem de iyi bir şekilde.
Eğer Sen afvedersen Allâh'ım, tümüyle afvedersen,
Hangi kul var ki, Senin mağfiretine ulaşmamış?"

diyorlardı"⁵ demiştir.

Nakledildiğine göre, Nizar (Kureyş) kabilesi şöyle telbiye getirirlerdi:

لبيك اللهم لبيك لبيك لا شريك لك، الا شريك هو لك، تملكه وما ملك.

"Buyur, Allâh'ım buyur! Buyur, Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır, Sen ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin." Bunlar, telbiye ederek Allâh'ı birliyorlar, ilahlarını da yanına katıyorlardı, fakat sahipliğini yine O'nun eline veriyorlardı..."⁶

¹ I.İshâk, Sire, s.72-73; Taberî, Tarîhu'l-Ümem, I, 261.

² Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 73; Terc: s.59.

³ Ezrakî, a.g.e., I, 73; Terc: s.59.

⁴ Ezrakî, a.g.e., I, 73; Terc: s.59.

⁵ I.İshâk, Sire, s.75.

⁶ I.Kelbî, K.Asnâm, s.6; Terc: s.27; I.Habîb, Muhabber, s.311.

H.z.Peygamber'in ise, Câhiliye devri araplarının bu telbiyelerine kızdığı nakledilmektedir. İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledildiğine göre, müşrikler telbiye ederek (*ليك لا شريك لك*) derlerdi. Onlar bu cümleyi söyleyince H.z.Peygamber: "Size yazıklar olsun! Bu kadarı yeter, artık gerisini söylemeyin" derdi. Müşrikler ise: (*الا شريكا هو لك ، فلكه وما ملك*) "Ancak, Senin için bir ortak vardır, o ve onun malik oldukları da Senindir." derler ve bunu Ka'be'yi tavâf ederken söylerlerdi.¹ Bu şekildeki telbiyeyi, Kureyş, Kinâne ve Huzâa'lıların yaptığını görmekteyiz.²

Câhiliye devri araplarının, bu şirk kokan telbiyeyi 'Amr b. Luhay'dan beri yaptıkları ve bu (*شريك*) "Ortak"la Hübel veya İsâf adlı putları kasdettikleri kaydedilmektedir.³

Yine Câhiliye devrinde, Yemenli (Tihame'li) 'Akk kabilesi, telbiye sırasında oğullarından siyah renkli ikisini önlerine katarlar, bunlar kervanın önünde yürürler ve şöyle derlerdi:

نحن غريبا عك

"Biz 'Akk Kabilesinden iki kargayız",

onları takiben 'Akk kabilesi de şöyle söylerdi:

عك البك عانيه - عبادك البما نيه - كيما نحب الشانيه.

"Akk kabilesi Sana teslimdir, Yemenli kullarıdır, izin ver ki, ikinci defa haccedelim."⁴

İ.Habîb ve Kutrub, çeşitli Arap kabilelerinin, Câhiliye devrindeki telbiyelerini kaydetmişlerdir.⁵ Câhiliye devrinde Kays kabilesi şöyle telbiye ederdi:

ليك اللهم ليبيك، انت الرحمن، انتك قيس عيلان، رجالها والركبان، بشيخها والولدان.

¹ İ.İshâk, Sîre, s.100; Kutrub, Kitâbü'l-Ezmine, Tahkik: Muharrem Çelebi, Neşredilmemiş Doçentlik Tezi, Erişim, 1981, s.45; Müslim, Sahîh, II, 843.

² İ.İshâk, a.g.e., s.100.

³ İ.Habîb, Muhabber, s.311; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.181.

⁴ İ.Kelbî, K.Asnam, s.6-7; Terc: s.27; Kutrub, a.g.e., s.48; İ.Habîb, a.g.e., s.313.

⁵ Kutrub, a.g.e., s. 45, v.d.; İ.Habîb, a.g.e., s. 309-315.

"Ey Allâh'ım!, Sana icabet ediyorum; Sen Rahman'sın,

Yaşlılarıyla, çocuklarıyla, binitli ve yaya olarak

Kays Aylan Sana gelmiştir..."¹

Sakîf kabilesinin telbiyesi de şöyle idi:

لبيك اللهم لبيك هذه ثقيف قد اتوك وخلفوا اوثانهم وعظموك قد عظموا المال وقد رجوك عزاهم واللات
فى يديك دانت لك الاصنام تعظيما اليك قد اذعنت بسلما اليك فاغفر لها فطال ما غفرت.

"Ey Allâh'ım! davetine uyuyorum. Bu Sakif kabilesi, putlarını arkalarında bırakarak Sana geldiler. Mala ta'zim gösterdikleri(gibi) Sana da ta'zim gösterdiler. Onlar, Uzza ve Lat putlarının Senin huzurunda olmasını dilediler. Zaten bütün putlar ta'zimle Sana boyun eğmişlerdir. Onlar, bütün teslimiyetleriyle Sana boyun eğmişlerdir. O halde Sen afvettiğin müddetce onları afvet!"²

Kinâne kabîlesi ise şöyle telbiye ederdi:

لبيك اللهم لبيك يوم التعريف يوم الدعاء والوقوف وذى صباح الدماء من ثجها والتزيف.

"Ey Allâh'ım! Arefe günüde, duâ gününde, vakfe gününde ve kanların çokça aktığı sabahta Senin davetine icabet ediyorum."³

Benî Esed de şöyle telbiye ederdi:

لبيك اللهم لبيك ربنا اقبلت بنى اسد
فينا الندى والذرى والعدد
الواحد القهار والرب الصمد
لا نعبد الاصنام حتى نجتهد
لربها ونعتبد لها الدماء وحجها حتى ترد.

"Ey Allâh'ım, davetine uyuyorum. Ey Rabbimiz! vefa, iyilik ve sabır ehli olan Esedoğulları geldiler. Cömertlik, yükseklik, sayı mal ve oğullar bizdedir. Sen Vahidü'l-Kahhar ve Rabbü's-Samedsin. Biz,

¹ Kutrub, a.g.e., s.46.

² Kutrub, K.Ezmine, Tahkik: Muharrem Çelebi, Neşredilmemiş Doçentlik Tezi, Erzurum, 1981, s.46.

³ Kutrub, a.g.e., s.46-47.

bütün güçleriyle Rableri için çalışıncaya kadar putlara tapmayız; döne-nünceye kadar haccı ve (kurbânların) kanlarını da onlara sunarız."¹

Buraya kadar kaydettiklerimizden çıkan sonuç, telbiyenin Câhiliye devrinde de mevcut olduğu ve bu telbiye içine şirk ifâde eden lafızların karıştırılıp, o şekilde söylendiğidir.

İslâm, hac esnasında telbiye edilmesini kabul etmiştir. Ancak, telbiyenin içine şirk ifâde eden kelime ve lafızların ilave edilmesini şiddetle yasaklamıştır. İslâm, telbiyeyi küfür ve şirk ifâdelerinden ayıklayarak, tevhid esaslarına uygun hale getirmiş ve o şekilde kabul etmiştir. Yukarda Hz.Peygamber'in müşriklerin telbiyelerinden hoşlanmadığı ve onların Allâh'a şirk koşmaları karşısında onlara, "Yazıklar olsun" dediği kaydedilmişti.² Kaynaklarımız, Hz.Peygamber'in Zü'l-Huleyfe mescidinin yanında devesinin üzerinde şöyle telbiye ettiğini nakletmektedir:

لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك.

"Ey Allâhım! Senin davetine uydum. Her emrine boyun eğdim. Senin hiçbir ortağın yoktur. Hamd Sanadır. Nimet Senindir. Mülk de Senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur."³

Draz, Câhiliye devrinde, müşriklerin hac esnasında yaptıkları duâlarda, Allâh'a şirk koşmaları v.s. gibi hususların, müşriklerce benimsenen Sâbiî inanç ve amellerinden olduğunu kaydetmektedir.⁴

3-Vakfe

Hacc'ın rükünlerinden olan vakfenin, Hz.İbrâhîm'den kalan bir uygulama olarak, Câhiliye döneminde de devam ettiğini görmek-

¹ Kutrub, a.g.e., s.47.

² İ.İshâk, Sîre, s.100; Kutrub, K.Ezmine, Tahkik: Muharrem Çelebi, Neşredilmemiş Doçentlik Tezi, Erzurum, 1981, s.45; Müslim, Sahîh, II, 843.

³ Buhârî, Sahîh, II, 147; Müslim, Sahîh, II, 841-843; E.Dâvud, Sünen, II, 404; Tirmizî, Sünen, III, 187; Nesâî, Sünen, V, 159-161; İ.Mâce, Sünen, II, 974; İ.Malik, Muvatta, I, 331.

⁴ Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.136.

teyiz.¹ Wensinck ise, İslâm'daki vakfenin kaynağını Yahudilik'te aramakta ve şöyle demektedir: "Bu keyfiyet, İslâm'dan önceki telakkînin bir bâkiyesi olarak alınmadıkça anlaşılamaz. Houtsma vukûfu, Benî İsrâîl'in Tûr Sinâ'da konaklamalarına benzetir. İsraililer bu âyine hertürlü cinsi münasebetlerden imsak (Hurûç XIX/15) etmek ve libaslarını yıkamak (Hurûç XIX/10,14) suretiyle hazırlanırlardı. Allâh'a ta'zimlerini bu surette arzederlerdi. Müslümanlar da aynı sûrette cinsî münâsebetlerden imsâk ederler, ihrâm giyerler ve mübârek bir dağın eteğinde ulûhiyet önünde dururlar..."²

Vakfeyi, İslâm'dan önceki telakkînin bir bâkiyesi olarak almakta herhangi bir mahzur yoktur. Ancak Houtsma ve benzeri yazarların düşündüğü şekilde, İsrâiloğulları'nın Tûr dağında beklemelerini, vakfenin kaynağı olarak almak hatalıdır. Bu fikre delil olarak gösterilen Hurûç XIX, 10,14-15'te, İslâm'daki vakfeye benzer bir durum yoktur. Çünkü mezkûr yerlerde Hz.Mûsâ'nın Mısır'dan çıkışta kavmi ile beraberken, Tûr dağına çıkıp Allâh'tan buyruklarını alması ve Allâh'ın, İsrâiloğulları'na tecellî etmesi anlatılıyor. İsrâiloğulları bu hâdiseye, temizlenmek, temiz elbise giymek ve kadınlardan uzak durmak suretiyle hazırlanmışlar, Hz.Mûsâ'nın, Allâh'tan emir alıp kendilerine getirmesini beklemişlerdir. Bu olay, yahudilerde bir ibâdet olarak telakki edilmemiş, sâdece tarihî, geçici ve bir defaya mahsus olmak üzere kalmıştır. Hz.Mûsâ devrinde veya daha sonra, bir daha tekrar edildiğine rastlanılamamıştır. Halbuki ibâdetin devamlılık arzemesi gerekir. Nitekim İslâm'daki veya Câhiliye devrindeki vakfe devamlılık arzemiş, bir yıla veya bir defaya mahsus olmamıştır. Ayrıca Tevrât, bu olayda Hz.Mûsâ ve Hârûn'un dağa çıkmasına izin verildiğini, İsrâiloğulları ile kâhinlerin dağa çıkmasına izin verilmediğini kaydetmektedir.³ Halbuki vakfe için ayrılan Arafât dağına, her müslüman çıkıp vakfe yapmakla mükelleftir. Bu hususta Osman Cilacı da: "Bazı müsteşrikler bu vakfeyi, Benî İsrâîl'in Sînâ dağındaki konaklamasına benzetirler, fakat bu doğru değildir. Yahudilerin bu beklemeye, cinsi münasebetten çekinmek (Hurûç 19/15), elbiselerini yıkamak (Hurûç 19/10,14) suretiyle hazırlanmak keyfiyeti ile haccın bir ilgisi yoktur"⁴ demektedir.

¹ İ.İshâk, a.g.e., s.79-80; İ.Habîb, Muhabber, s.319; Taberî, Tarîhu'l-Ümem, I, 262.

² Wensinck, İ.A. Hacc Maddesi, VI, 16.

³ Tevrât, Çıkış, 19/23-24.

⁴ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.86, açıklama: 234.

a. Câhiliye Devrinde Hums Uygulaması

Câhiliye devrinde Hums denilen Kinâne, Huzaa ve Kureys kabileleri, Harem'den dışarı çıkmazlar, Müzdelife'den ileriye gitmezler ve "Biz Harem halkıyız, Harem'den dışarı çıkmayız" derlerdi.¹ Hums'a mensup olan kimseler, vakfe için Arafât'a çıkmayarak Müzdelife'de vakfe yaparlar, buna gerekçe olarak da: "Biz Hz.İbrâhîm'in evladıyız, Ka'be'nin sahibiyiz, Mekke'liyiz, Arap kabilelerinin hiçbirinin ferdleri bizim şeref ve asaletimize malik degillerdir. Bundan sonra, hiçbir şeye ta'zim etmeyip, bütün hürmetimizi, Harem dahiline hasretmeliyiz. Arafât'ta halk ile vakfe yapmak bizim kadrimizi düşürüyor" fikirini ileri sürerlerdi.² Böylece Kureys, Hz.İbrâhîm'den beri devam eden Arafât vakfesini tahrif etmişti.³ İbn İshâk (v.151), Hums uygulamasının Fil Senesi sıralarında ihdâs edilmiş bid'atlardan olduğunu söylemektedir.⁴ Yine konumuzla ilgili olarak Hz.Âişe, "Kureys'in ve Kureys'in dinini benimseyen müşriklerin Müzdelife'de vakfe yaptıklarını, bunların Hums diye isimlendirildiklerini, bunlardan olmayan Arap hacılarının ise, Arafât'ta vakfe yaptıklarını" haber vermektedir.⁵ İbn İshâk da, Mudar'dan olan Necid halkının Arafât'ta vakfe yaptığını kaydetmektedir.⁶

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz.Peygamber, kendisi Hums'a mensup olmasına rağmen, daha önceleri de Hums uygulamasını tasvib etmemiş ve vakfesini Arafât'ta yapmıştır.⁷ Makrizî'nin (v.845) kaydettiğine göre Hz.Peygamber: "Ben Peygamberlikten önce de, onlara muhalif olarak Arafât'ta vakfe yapıyordum, Kureys'in hepsi ise Cem'de (Müzdelife) dururdu. Onlardan

¹ İ.Ishâk, Sîre, s.100; İ.Habîb, Muhabber, s.319; İ.Mâce, Sünen, II, 1004.

² İ.Ishâk, a.g.e., s.80; İ.Hişâm, Sîre, I, 211-212; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, XI, 56.

³ Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, XI, 56.

⁴ İ.Hişâm, Sîre, I, 211; Miras, a.g.e., s.XI, 55.

⁵ İ.Ishâk, Sîre, s.76; Buhârî, Sahîh, V, 158; Müslim, Sahîh, II, 893-894; E.Dâvud, Sünen, II, 466; Tirmizî, Sünen, III, 231; Nesâî, Sünen, V, 255.

⁶ İ.Ishâk, a.g.e., s.100.

⁷ İ.Ishâk, a.g.e., s.76; İ.Hişâm, a.g.e., I, 216; Buhârî, Sahîh, II, 175; Müslim, Sahîh, II, 894.

sadece Şeybe b.Rebî'a Arafât'ta vakfe yapardı."¹ buyurmuştur. Daha sonraları Kureyş, Hz.Peygamber'in veda haccında Müzdelife'de kalıp orada vakfe yapacağını, Meş'aru'l-Harâm'dan daha ilerüye geçmeyeceğini zannetmişti. Fakat Hz.Peygamber, Müzdelife'yi geçip Arafât'a varmış, orada vakfe yapmıştı.²

Sonuç olarak, İslâm gelince Hums uygulaması ilgâ edilmiş. Al-lâh, Hz.Peygamber'e Arafât'a çıkmasını ve orada vakfe yapıp dönmesini emretmiştir.³ Böylece Kureyş ve Hums'a mensup diğer kabilelerin Müzdilefe'de kalıp, Arafât'ta vakfe yapmamaları reddedilmiştir.⁴ Hums uygulamaları, Mekke'de oturan Câhiliye devri araplarının, iktisâdî ve siyâsî menfaatleri için Hz.İbrâhîm'in dinini nasıl tahrif ettiklerini gösteren güzel bir örnektir. Tahir Olgun (Mevlevî) bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kureyş, Kinane, Huzaa ile onlara tabi olanlar güya din işlerinde hamâset gösterdikleri için Hums lakabını aldılar. el-Hums, ahmes'in (حس), (احس) cem'idir ki, salabetli demektir. Kureş, Kinâne, Huzaa, Cedile ve onlara tabi olanlar din işlerinde mutaassıb oldukları veya (حسا) Hamsâ'ya, yani Ka'be'ye mülteci oldukları için bu lakabla anıldılar. Siyaha çalan beyaz taşlarla yapılmış binaya hamsa denir ki, Ka'be'ye de Hamsâ denilmesi bundandır. Hums lakabını almış olanların dînî salâbetleri içinde, dünyevî bazı menfaatlar bulunmaktaydı. İndî bazı hareketlere halkı mecbûr tutmakla kendilerini onlara saydırmak ve kabîleler arasında husûsî ehemmiyet kazanmak istiyorlardı. İşin iç yüzünde hacıların alışverişiinden edilecek istifâde vardı, bir de bazı kayıtlardan kendilerini istisna ediyorlardı."⁵

b.İfâza (Arafât'tan Dönüş)

Makrizî'nin (v.845) kaydettiğine göre, Câhiliye devri halkı Arafât'tan, Güneş dağın tam tepesinde, insanların başında sarıkların durduğu gibi dikildiği zaman dönerlerdi. Kureyş, Hz.Peygamber

¹ Makrizî, İmta'u'l-Esma, s.521-522.

² Müslim, Sahîh, II, 889, 892-893; İ.Mâce, Sünen, II, 1024.

³ 2. Bakara, 199.

⁴ İ.Ishâk, a.g.e., s.76; Buhârî, Sahîh, V, 158; Müslim, Sahîh, II, 893-894; E.Dâvud, Sünen, II, 466; Tirmizî, Sünen, III, 231; Nesâî, Sünen, V, 255; İ.Mâce, Sünen, II, 1014.

⁵ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.180-181.

de böyle yapacak zannetmişti. Peygamberimiz ise, dönüşünü Güneş batıncaya kadar tehir etmişti. Daha sonra yatsı vaktinde, beraberinde Usâme b. Zeyd olduğu halde, Arafât'tan Müzdelife'ye yürümüştü.¹ Hz.Peygamber, akşam ve yatsı namazlarını Müzdelifede cem' ederek kılmış,² ayrıca Müzdelife'ye doğru koşmayı da menederek, yavaş yavaş ilerlemeyi emretmiştir. Böylece bir Cahili uygulamayı da iptal etmiştir.³

Wensinck, ifâza (dönüş) konusunda şunları ileri sürmüştür: "Snouck Hurgronje, ifazada bir Güneş âyini manası olduğunu farzeder. Houtsma ise, haccın aşağıda teşrih edilecek mahiyeti ile yaklaştıracak, ilk zamanlarda o merasimin batmakta bulunan Güneşi takip mâhiyetinde telakkî edildiğini söyler ve böylece Hurgronje'nin fikrine sarîh bir şekil verir..."⁴

Câhiliye devrinde, ifâza (dönüş) hadisesine Güneşe tapanlardan da bazı uygulamaların alınıp katılması mümkün olabilir, ancak bu, Arafât'tan dönüşün ve vakfenin tamamıyla Güneşe tapma âyiniinden alındığı anlamına gelmez. Aksine Hz.İbrâhîm'in dininin, bu konuda tahrif edildiğini gösterir. Çünkü Arafât'ta vakfeyi yapan ve bunu haccın rükünlerinden olarak koyan Hz.İbrâhîm'dir. Ayrıca, Câhiliye devrinde, Arafât'tan Güneş tepe noktasında iken ifâza yapılmasının, Güneş âyiniinden alındığı hususu delillere dayanmamakta, sadece bunu ileri süren müsteşriklerin tahminlerinden ibaret kalmaktadır.

Câhiliye devrinde, Mudar oğullarına verilen vazifelerden birisi, hacılara Arafât'tan inmek için izin vermektir. Bu vazife Gavs b.Mürr tarafından yerine getirilirdi. Bu zatın lakabı, Sûfe idi. Sûfe'nin vazifesi daha sonra evladına geçmişti. Daha sonra Sûfe'nin çocukları da Ka'be'ye hizmet ve hacıları Arafât'tan icâze ve ifâza etmişlerdir. Arafât'ta vakfeden sonra araplar "Ey Sûfe! izin ver de Arafât'tan inelim", derlerdi. O zaman bunlardan biri kalkıp izin verdiğini söyler

¹ Makrizi, İmta'u'l-Esmâ, s.524.

² Müslim, Sahîh, II, 935-936; Tirmizî, C'ünen, I/I, 235; Nesâî, Sünen, V, 260; İ.Mâce, Sünen, II, 1005.

³ Müslim, Sahîh, II, 936; Nesâî, Sünen, V, 257-258; İ.Mâce, Sünen, II, 1004, 1006.

⁴ Wensinck, İ.A., Hacc Maddesi, V/I, 1C-17.

ve (اجبى خندف)"Ey Handef! İzin ver!" diye seslenir, O da izin verdikten sonra, bütün hacılara izin verildiğini bildirmek için bağırırdı.¹

Câhiliye devrinde müşrikler Güneş doğmadan evvel Müzdelife'den hareket etmezlerdi. Hz.Ömer'in bildirdiğine göre:

اشرق ثبير - كما نغير

"Ey Sebir dağı aydınlan, ki biz de acele kurbân kesmeye gidelim." derlerdi. Hz.Peygamber ise, onlara muhâlefet ederek, Güneş doğmadan evvel ifâza yapmıştır.² Makrizî (v.845), Peygamberimizin: "Kureyş, Hz.İbrâhîm'in ahdine muhalefet etmiştir" buyurarak, yanında Fadl b.Abbâs olduğu halde, Güneş doğmadan evvel Müzdelife'den Minâ'ya hareket ettiğini nakletmektedir.³

Wensinck, "İslâm'dan önceki zamanlarda Minâ'ya doğru ifâzaya Güneş görünür görünmez başlandığını, Hz.Peygamber'in buna güneş doğmadan evvel başlanmasını emrettiğini, bunun da Güneş âyini ortadan kaldırmak için yapılmış bir teşebbüs olduğunu" ileri sürmektedir.⁴

Câhiliye devrinde Müzdelife'de Güneş doğuncaya kadar duran müşrikler, burada babalarını, dedelerini överek, onlarla övünerek vakit geçirirlerdi. Nakledildiğine göre, bu esnada bir adam dağın üstünde ayağa kalkar, "Ben filan oğlu filanı. Ben şöyle yaptım, babam da yedirir içirirdi, başkalarının borçlarını öder, diyetlerini üzerine alırdı. Dedem de böyle yapardı" der, diğer insanlara karşı övünürdü. Allâh, onların bu âdetini reddederek, bu sırada Allâh'ı zikretmelerini emretmiş, babalarla övünmeyi yasaklamıştır.⁵ Mezkur âyet nazil olduğu zaman Hz.Peygamber: "Ey insanlar! Allâh size böbürlenmeyi ve babalarla övünmeyi yasaklamıştır. Biz Âdem'in çocuk-

¹ I.Hişâm, Sîre, I, 126; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 186-187; Terc: s.176-177, Taberi, Tarîhu'l-Ümem, II, 285-286; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.182; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 902-903.

² I.İshâk, Sîre, s.76; Buhârî, Sahîh, II, 179, IV, 235; Tirmizî, Sünen, III, 241-242; Nesâî, Sünen, V, 265; İ.Mâce, Sünen, II, 1006, A.b.Hanbel, Müsned, I, 42, 54; VI, 30,50.

³ Makrizî, İmta'u'l-Esma, s.525.

⁴ Wensinck, I.A., Hacc maddesi, V/I, 17.

⁵ 2.Bakara, 200; Yazır, Hak Dini, II, 724; Nedvî, Dört Rükün, s.295.

larıyız, Âdem ise topraktan yaratılmıştır."¹ buyurmuştur. Böylece Hz.Peygamber, Meş'aru'l-Harâm'da ecdâdın yâdedilmesi yerine, Allâh'ı zikir ve duâ eylemiş, müşriklerin âdetine aykırı olarak Güneş doğmadan evvel hareket etmiştir.²

A.J.Wensinck: "Müzdelife'nin ilahının, fırtına tanrısı Kuzah olduğunu, mukaddes tepeye de Kuzah adı verilip, bir ateş yakıldığını, vukufun burada yapıldığını, bu duraklamanın da Tûr-ı Sîna'da yapılan âyin ile büyük bir benzerliği olduğunu, çünkü orada olduğu gibi, burada da Yıldırım Tanrısı'nın ateşler içinde tecelli ettiğini" ileri sürmektedir.³

İslâmî haccın ve bu haccın Arafât'taki vakfesinin, İsrâiloğullarının Hz.Mûsâ zamanında Mısır'dan çıkarken Tûr-i Sînâ dağının eteklerinde beklemesi ile hiçbir bağlantısının olamayacağı daha önce kaydedilmişti. Câhiliye ve İslâm devirlerinde Müzdelife'de ateş yakıldığı doğrudur. Ancak Câhiliye devrinde de İslâm devrinde de bu ateş, hiçbir zaman Fırtına ilâhı Kuzah için yakılmamıştır. Kaynaklarımız böyle bir olayı kaydetmiyorlar. Sadece bu ateşin geceleyin Müzdelife'de, Arafât'tan dönen hacıların yollarını görmesi için yakıldığı haber verilmektedir: "Kusay, Müzdelife'de vakfede bulunduğu zaman, Arafât'tan ayrılan hacılar görsünler diye ateş yakma âdetini ihdâs etmiştir. Bundan sonra Câhiliye devrinde, bu gecede, bu ateşi yakma alışkanlığı devam edegelmiştir. Bu ateş, Hz.Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Osmân zamanında da yakılmıştır."⁴ Bu durumda bu ateş, Fırtına İlâhı Kuzah için değil, sadece Arafât'tan dönen hacıların kaybolmaması ve yollarını kolayca bulmaları için yakılmıştır. Nitekim Muhammed Hamîdullâh bu konuda şunları söylemektedir: "...Buraya niçin Nûr dağı adı verildiği bilinmemektedir. Dağ Mekke'den hareketle Minâ düzlüğüne gidilen yolun yakınındadır ki, Mekke'ye hac için gelenler bunun önünden birçok defalar geçerler. Geceleyin yollarını kaybedenlerin yol göstericisi olsun diye olabilir ki, bu dağ üzerinde bir ateş yakılıyordu, bu usul ise o devirde bölgede yaygın bir âdetti. Bildiğimize göre, Müzdelife tepelerinden birinde mademki bir ateş yakılıyordu o halde,

¹ I.İshâk, Sîre, s.77.

² Olgun, a.g.e., s.184, 229-230.

³ Wensinck, I.A., Hacc maddesi, V/I, 16-17.

⁴ Ezrakî, Ahbâru Mekke, II, 191, Terc:414; I.Habîb, Muhabber, s.236; Taberî, Tarîhu'l-Ümem, II, 265.

yarımadaanın çeşitli bölgelerinden gelen hacıların geçmek mecburiyetinde oldukları bu havalide, yani Arafât ile Mekke arasında, Müzdelife'dekinin ateş yakılan yegane tepe olmasını düşünmemiz için bir sebep yoktur."¹

Câhiliye devrinde, Müzdelife'den hacıların hareket ederek Minâ'ya gidebilmesi için de, Benî Sûfe denilen bir ailenin izin vermesi şarttı. Bu olay, kurbân kesileceği günün sabahında cereyan ederdi. Bu vazifenin başında Zeyd b.Advân oğulları bulunuyordu. Onlardan bu işin başında bulunanların sonuncusu, Ebû Seyyâre Umeyle b.A'zel b.Hâlid b.Sa'd b.Hâris b.Vâbis b.Zeyddir. Ebû Seyyare, kâfile başı olarak, çıplak bir eşek üzerinde kırk yıl devamlı bir şekilde hacıları Müzdelife'den Minâ'ya götürmüştür.²

c.Minâ'da Kalma Süresi

Câhiliye devrinde müşriklerden bazıları, Minâ'dan Mekke'ye üç günden evvel inmeyi, bazıları da dördüncü güne kalınmasını günâh sayarlardı.³ Hz.Peygamber bu hususta: "Minâ günleri üçtür, kim ki acele ederek iki günde ayrılırsa günâhkar olmaz, kim de gecikerek ayrılırsa o kimse de günâh işlemiş olmaz"⁴ buyurmuştur. Allâh (c.c.) da: "Allâh'ı sayılı gülerde zikrediniz. Günâhtan sakınan kimseye acele edip, Minâ'daki ibâdeti iki günde bitirdiği takdirde günâh yoktur, geri kalsa da günâh yoktur"⁵ buyurarak, Câhiliye devrinin bu uygulama ve inanişini ilgâ etmiştir.⁶

4-Tavâf

Haccın rükünlerinden olan tavâfın, Hz.Âdem'in yaptığı ilk hacdan kaldığı ileri sürülmüştür.⁷ Fr.Buhl, tavafın İranlılar,

¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 79; Hacıların kaybolmaması, hırsızlık olmaması için Mekke vadilerinde ateşler yakıldığı hk. bkz: Ezrakî, a.g.e., II, 172, Terc: s.403.

² I.Hişâm, Sîre, I, 128; Müslim, Sahîh, II, 892; Taberî, a.g.e., II, 285-286; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.181-182.

³ Olgun, a.g.e., s.184.

⁴ Tirmizî, Sünen, III, 237.

⁵ 2.Bakara, 203.

⁶ Olgun, a.g.e., s.184.

⁷ Taberî, Tarîhu'l-Umem, I, 123.

Hindular, Budistler, Romalılar ve diğerlerinde de mevcut olduğunu ve mazisinin çok eski bir devre kadar çıktığını söylemektedir.¹ Kur'an'dan anlaşıldığına göre, Hz. İbrâhîm ve İsmâ'il Ka'be'yi inşa ettikten sonra, tavâf yapmışlar ve nasıl yapılacağını insanlara öğretmişlerdir.² Buhl da, tavâfın Hz.İbrâhîm'den kaldığını katiyetle kabul etmektedir.³

Hz.İbrâhîm tarafından ibâdet olarak ifâ edilen ve Hz.İbrâhîm'in nesillerine de yapılması emredilmiş olan hac ibâdeti, Hz.İshâk ve O'nun neslinden gelen İsrâiloğullarına da emredilmiş olmalıdır. Tavâfın yahudilerde de mevcut oluşu, bu görüşü desteklemektedir. Fr.Buhl'un tesbitine göre: "Bu âdet, bazı karînelerin delâlet ettiğine İsrailîler'de de vardı. (Mezamir XXVI, 6; XXVII, 6, LXX), ve ikinci mabed devrinde İsrailîler'in kamış bayramları merâsimi, bu merâsimlerde ilk altı gün birer defa, yedinci günde yedi defa mihrabın etrafı dolaşıldı..."⁴

Konumuzla ilgili olarak, Hz.Dâvûd'un şöyle niyâz ettiği kaydedilmektedir:

"Suçsuzlukta ellerimi yıkadım,

Mezbahını böylece tavâf edeceğim ya Rab!"⁵

Bütün bu karînelerden anlaşılan husus, Hz.İbrâhîm'in Ka'be'nin tavâfına dair ibâdet tarzının, sonradan yahudiler tarafından saptırılarak, mezbah ya da mabedin tavâfı şekline sokulmuş olduğudur.

Ka'be'nin tavâfı Câhiliye devrinde de devam etmiş ve eski arapların ibâdet hayatında çok ehemmiyetli bir yer işgal etmiştir. Tavâf ile aynı manaya gelen (دَوَّرَ) "davâr" kelimesi, bazan onun yerini almıştır. Nitekim İmrûu'l-Kays, yaban öküzlerini put etrafında dönen uzun etekli genç kızlara benzetmektedir:

فمن لنا سرب نعاجه - عذاري دوار في ملاء مذيل.

¹ Buhl, İ.A., Tavaf maddesi, XII/I, 65.

² 2. Bakara, 125.

³ Buhl, İ.A., Tavâf maddesi XII/I,65..

⁴ Buhl, İ.A., Tavâf maddesi, XII/I, 65.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Mezmurlar, 26/6.

"Birdenbire bize sırtları ak, ayakları kara bir yaban öküzü sürüsü göründü. Bunların dişilerinin birbirlerine sığınarak dertop olmaları, putun çevresinde genç kızların siyah ve uzun etekleriyle dönmelerine benziyordu."¹

Amr b.et-Tufeyl de, bir gün Ganî b.Âsûr kabîlesine gider, onlar o sırada dikili taşları tavâf etmektedirler, kızları da beraberdir, onların güzelliğini gören Amr şöyle demiştir:

الا ياليت اخوالى غنيا - عليهم كلما امسوا دوار.

"Keşke dayılarım Ganîler olsaydı,

Onların her akşam bir tavâfları vardır."²

Bütün bu nakledilenlerden, sadece Ka'be'ye mahsus olması gereken tavâfın, Câhiliye devrinde araplar tarafından dejenere edilip putların da tavâf edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Câhiliye döneminde müşrikler, Ka'be'yi tavâf esnasında şiirler okur, kurbânlar keserlerdi. Bu ibâdetler Hums'a mensup olan Kureyş'in seçkin ve asil kişilerince idare edilirdi.³ Yine Câhiliye döneminde, Kureyş'in her yıl tahannüs (ibâdet) gayesiyle Hira'ya çıktıklarını tahannüs yapan her şahsın dönüşte Ka'be'yi tavâf etmeden evine girmediğini bilmekteyiz.⁴ Câhiliye devrinde araplar, Ka'be'yi yedi defa tavâf ederlerdi.⁵ Nakledildiğine göre, bu dönemde Kureyş kabilesi şöyle söyleyerek Ka'be'yi tavâf ederdi:

واللات والغزى مناة الثالثة الاخرى
فانهن الغرائق العلى - وان شفاعتهن لترجى.

"Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için,

Onlar yüksek turnalardır,
Onların şefâatine ümit bağlanabilir,

¹ Buhl, I.A., Tavâf maddesi, XII/I, 65; el-Mu'allakatü's-Seb'a, s.7, terc: Ş.Yaltkaya, Yedi Askı, s.28, beyit:64.

² I.Kelbî, K.Asnâm, s.27, Terc: Putlar Kitâbı, s.43.

³ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.76.

⁴ I.İshâk, Sîre, s.100.

⁵ I.Habîb, Muhabber, s.311.

Üçüncüleri Menât hakkı için."¹

Kur'ân, onların bu inanç ve fiillerini reddetmiştir.² Ahmed b. Hanbel de (v.241), Câhiliye halkının şöyle söyleyerek tavâf ettiklerini kaydetmektedir:

اليوم قرنا عينا - نقرع المروتينا.

"Bugün gözümüz aydın olsun,
İki tepemiz arasında koşarız."³

Kur'ân-ı Kerîm, Câhiliye araplarının Ka'be'deki ibâdetlerinin sadece ıslık çalmak ve el çırpırmaktan ibaret olduğunu haber vermektedir.⁴

Câhiliye döneminde müşrikler, erkek ve kadın, açık-saçık elele tutuşur, Ka'be'nin etrafında dolaşırlar ve ıslık çalıp el vururlardı. Böylece, ibâdet ediyoruz diye çalar, oynar, hora tepeler ve yaptıklarını alkışlardı. Hz.Peygamber Ka'be'ye gelip, ibâdet etmek, namaz kılmak ve Kur'ân okumak istediği zaman, ekseriya böyle âyin yapmakta ileri giderler, kendilerini de namaz kılıyor ve duâ ediyorlarmış gibi göstererek, nümâyîş ve gürültü yaparlar, huzura mani olurlar, bunu da kendilerine bir ibâdet sayarlardı.⁵

Yine bu müşrikler, Câhiliye döneminde Ka'be'nin etrafında (مكة) "Mükka" kuşu gibi ıslık çalarak dolaşmazsak haccımız tamam olmaz derler, ıslık çalarak, el çırparak Ka'be'nin etrafında döner, dolaşırlardı. Mekke'nin Mekke diye isimlendirilmesine bu davranış sebep olmuştur, denilmektedir. Mükka ile Tasdiye'nin salât olmadığı, fakat Câhiliye halkının ıslık çalmakla, el çırpmayı ibâdet yerine koydukları kaydedilmektedir. Hassân b. Sabit de (v.682):

صلاتهم التصدى والمكاء

mısrarını ihtiva eden bir manzume söylemiştir.⁶

¹ I.Kelbî, K.Asnam, s.13: Putlar Kitâbı, s.32.

² 53. Necm, 19-23.

³ A.b.Hanbel, Müsned, VI, 380.

⁴ 8.Enfal, 35.

⁵ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, IV, 2400.

⁶ Hâzin, Lübâbü't-Te'vil, III, 38-39 (Mecma'u't-Tefâsîr içinde); Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.178.

Câhiliye araplarının, Ka'be'yi çıplak olarak tavâf ettikleri kaydedilmektedir. Hums denilen Kureyş, Beni Amr, Sakîf, Huzâa gibi kabileler müstesna, diğer araplar Ka'be'yi çıplak olarak tavâf ederlerdi. Eğer Hums kabileleri, bunlara tavâf için elbise verirlerse, bu elbiseleri giyerek tavâf yaparlardı. Bunun için erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlara elbise verirler, Humstan elbise bulamayanlar ise, çıplak tavâf ederlerdi.¹ Nitekim Abdullah b.Ced'ân'ın karısı Dabba'a bint Âmir Ka'be'yi çıplak olarak tavâf ediyor ve şöyle diyordu:

اليوم يبدو بعضه اوكله - وما بدامنه فلا احله.

"Bugün bir kısmı veya hepsi gözüktür,

Fakat ben, ondan görünene de cevâz vermem."²

Yine bir arap erkeği, giymiş olduğu elbisesiyle tavâf yapmış ve ceza olarak bunu çıkarıp atmaya mecbur olduğunda, gözü gönlü elbisesinde kalarak:

كفى حزنا كرى عليها كانها - لقي بين ايدى الطائفين حريم.

"Bana hüznün ve keder olarak, meyil ve muhabbetimin elbisem üzerinde devam etmesi kafidir.

Bu elbisem, tavâf edenler arasına atılmış bir turfadır, artık benim için ona el sürmek haramdır."³ demişti.

Ezrakî'nin (v.244) nakline göre, Hums'a mensup olanlar her zaman kendi elbiseleriyle tavâf yapma hakkına sahiptiler, Hums'tan olmayanlar, içinde tavâf yapacağı bir Hums'lu elbisesi bulamazsa, giydiği elbiseden ayrı, getirdiği başka bir elbiseyi giyerek tavâf eder ve tavâftan sonra o elbiseyi İsâf ve Nâile adlı putların arasına atar, o elbiseden kimse faydalanamazdı.⁴

Şâyet Hums'lulardan ödünç elbise bulamazsa, çıplak olarak tavâf etmek zorunda kalırdı.⁵

¹ I.İshâk, Sîre, s.75; Buhârî, Sahîh, II, 175; Müslim, Sahîh, II, 894.

² I.İshâk, a.g.e., s.82; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 178; Terc: s.172; Nesâî, Sünen, V, 234.

³ I.Hişâm, Sîre, I, 215; Ezrakî, a.g.e., I, 178; Terc: a.g.e., s.172; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, VI, 33.

⁴ Ezrakî, a.g.e., I, 178; Terc: a.g.e., s.169.

⁵ Ezrakî, a.g.e., I, 177-178; Terc: a.g.e., s.168.

Atılan elbiseden (لتى) kimsenin faydalanmadığı doğru olsa bile, sonuç olarak dışardan gelen kimselerden çıplak tavâfı göze alamayan büyük bir çoğunluğun Mekkeliler'den elbise satın almak veya kiralamak zorunda kaldığı düşünülebilir.

İbn Abbâs'ın nakline göre, çıplak olarak tavâf yapân kabîleler arasında, Benî Âmir kabilesi de vardı. Ancak erkekler gündüz, kadınlar gece ta'âf yaparlardı. Çıplak tavâf eden kadınlardan bir kısmı, bellerine deriden yapılmış uzun sırmalar bağlayarak korunmaya çalışırlardı. Hums'lu olmayanlardan ancak şeref sahibi olanlar, kendi elbiseleriyle tavâf edebilir ve elbiselerinden bir daha ebediyen faydalanamazlardı.¹

Hac aylarında umre yapılmamasında olduğu gibi, müşriklerin bu uygulamalarının tamamen maddî menfaatlara dayandığı açıktır. Maksât dışardan gelen hacılara elbise satmak veya kiralamak, kadınları nefsanî arzularına âlet etmektir. Câhiliye devri araplarının bu uygulamalarına şu açıklamalar ışık tutmaktadır: "Hums'un koyduğu kural gereği Harem'in dışındaki elbise ile Harem'in içine girmezlerdi. Mekke'de giyecekleri esvâbı satın almak, yahut biri hediye etmek veya ödünç almak suretiyle Harem dahilinde tedarike mecbur idiler. Şâyet örtünecek bir şey bulamazlarsa çırlıçıplak olurlar ve 'içinde günâha girdiğimiz elbise ile tavâf caiz değildir' diyerek Beyt-i Şerîf'in etrâfında anadan doğma bir halde dolaşırlardı. Çıplak dolaşmaya utanıp da elbise ile tavâf edenler de, sonra onları atmaya mecbur idiler. Böyle atılmış elbiselere (فتى) vezninde (لتى) "Lekâ" derlerdi. Öyle atılmış libâs da galiba Mekkeliler tarafından toplanılırdı..."²

Ödünç elbise bulamayanlar çıplak tavâf ederken: "Biz babalarımızı bu hal üzere bulduk, Allâh bize böyle emretti" derlerdi.³ İbrâhîm en-Nehaî, Ferrâ, Süddî, Zührî, Katâde gibi selef âlimleri de bu konuda nakilde bulunmuşlardır.⁴

¹ Ezrakî, a.g.e., I, 182, Terc: s.172.

² İ.İshâk, Sîre, 75-76, 80; İ.Hişâm, Sîre, I, 215; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.179-180.

³ İ.İshâk, a.g.e., s.76.

⁴ Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XII, 98.

Kur'ân, Câhiliye devrinin bu çirkin uygulamasını yasaklamıştır.¹ Hz.Peygamber de h.9. yılda, hac esnasında halka ilan ettirerek, çıplak tavâfı şiddetle yasaklamıştır. Bildirdiğine göre, hicri dokuzuncu yılda Hac Emîri olarak vazifelendirilen Hz.Ebû Bekir, hac esnasında Kurbân Bayramı'nın birinci günü, halka: "Artık bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmesin, hiçbir çıplak da Ka'be'yi tavâf etmesin..." diye ilan ettirmiştir.²

Hz.Peygamber tarafından vazifeli olarak gönderilen Hz.Ali de: "Ey insanlar! Cennet'e kâfir giremez, bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek ve Ka'be'yi çıplak tavâf etmeyecek..." şeklinde duyuruda bulunmuştur.³

Hz.Peygamber, tavâf esnasında Câhiliye devrinden kalan mânasız ve ibâdet hüviyeti olmayan uygulamaları da reddetmiştir. Nitekim, tavâf yaparken bir kişinin burnuna yular taktırılıp bir başka şahsa kendisini çektiğini görmüş, eliyle yuları kopartarak adama rehberlik eden kimseye, o şahsı elinden tutarak götürmesini emretmiştir.⁴

Brockelmann da bu hususta: "Muhammed, Ka'be'nin önüne varınca, bu mukaddes mahalli at üstünde yedi defa tavâf etti, her defasında asasıyla Hacer-i Esved'e dokundu. Bu suretle bu müşrik âyini kendi dinine idhal etti"⁵ demektedir.

Ka'be'nin tavâfı ile Hacer-i Esved'in selâmlanmasının müşrik âyini olmayıp, Hz.İbrâhîm'in dininden kalan ibâdet şekilleri olduğu açıktır. Bu husus müslümanlar tarafından kabul edildiği gibi, Fr.Buhl gibi batılı yazarlar tarafından da kabul edilmiştir.⁶ Hz.Peygamber'in bu konuda yaptığı, bir müşrik âyininin İslâm'a sokulması değil, Hz.İbrâhîm'in Tevhid dininden kalan bir hususu şirke ait izlerden temizleyerek ihya etmektir.

Câhiliye devrinde tavâf eden bir kimse, önce Ka'be'nin yanında bulunan İsâf adlı puttan başlar, onun önünde istilâm eder, tavâfını

¹ 7.A'raf, 31.

² Buhârî, Sahîh, II, 164, Müslim, Sahîh, II, 982; Nesâî, Sünen, V, 234.

³ İ.Hişâm, Sîre, IV, 190-191; Tirmizî, Sünen, III, 222.

⁴ Nesâî, Sünen, V, 221-222.

⁵ Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, s.31.

⁶ Buhl, İ.A., Tavaf maddesi, XIII, 65.

Nâile adlı putun yanında istilam ile bitirirdi. Mekke fethedilince, diğer putlar gibi, İsâf ve Nâile de parçalanmış ve Câhiliye devrinin bu uygulaması iptal edilmiştir.¹

Yine Câhiliye devrinde arapların Vedâ Tavâfı yapmadan dağıldıklarını görüyoruz. Rebî'a kabilesi mensupları haccettiklerinde son nefr'de (dönüş) dağılırlar, teşrikin (Minâ'da geçirilen üçgün) sonuna kadar beklemezlerdi.² Halkın farz tavâf ile Minâ günlerinden sonra dağıldığını gören Hz.Peygamber, Câhiliye devrinin bu uygulamasını ilgâ ederek, Vedâ tavâfı yapmadan kimsenin Mekke'den ayrılmamasını emretmiştir.³ Hayızlı nifaslı kadınların ise, Vedâ Tavâfından muaf olduklarını bildirmiştir.⁴

Câhiliye devrinde temiz olmayan, hayızlı hiç birkadın, bir puta veya mabede yaklaşamaz, eğlencelere ve kurbânlara katılamazdı. Şair Bişr b.Ebî Hâzım el-Esedî, bir beytinde İsâf adlı puttan şöyle bahsetmektedir:

عليه الطير ما يدنون منه - مقامات العوارك من اساف.

"Üzerinde kuşlar var, ona yaklaşılmaz,
Hayızlıların İsâf önünde duruşları."⁵

Câhiliye döneminde hayızlı kadınların putlara yaklaşamamaları, ancak belli bir uzaklıkta durmalarını Bâlâ b.Kays b. Ya'mer şöyle tasvir etmektedir:

وقرن قد تركت الطير منه - كمعتز العوارك من مناف.

"Düşmanları da bıraktım, kuşlar biraz uzaklarında bekliyorlardı.

Hayızlı kadınların Menâfı çevresinde bekleyişleri gibi"⁶

¹ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 120, Terc: s.108.

² İ.Kelbî, K.Asnâm, s.7; Terc: Putlar Kitâbı, s.27.

³ Müslim, Sahîh, II, 963; İ.Mâce, Sünen, II, 1020.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 195; Müslim, Sahîh, II, 963.

⁵ İ.Kelbî, a.g.e., s.19; Terc: a.g.e., s.37; ayrıca bkz; açıklama: 201; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 120; Terc: s.109.

⁶ İ.Kelbî, a.g.e., s.21; Terc: a.g.e., s.39.

Tevrât'tan anlaşıldığına göre, Yahudilik'te de lohusa ve hayızlı kadınlar mukaddes şeylere dokunamazlar, Makdise giremezlerdi.¹ Yine Yahudilik'te Mezbah'a veya Toplanma Çadırı'na, temizlik yapmadan, su ile yıkanmadan girilmediğini, bunun şiddetle yasaklandığını görüyoruz.² Câhiliye devrinde ve Yahudilik'te mevcut olan putlar, mabed, mezbah, makdis gibi kutsal sayılan şeylere hayızlı-nifaslı kadınların dokunamamaları hususunun, Hz.İbrâhîm'in tevhîd dînî olan Hanîfliğin dejenerasyona uğramış izleri olduğu tahmin edilebilir.

Hz.Peygamber de, tavâf için temizliği şart koşmuş, kendileri tavâf etmeden önce abdest almışlardır.³ Ayrıca Hz.Peygamber, hayızlı nifaslı kadınların, bu halleri geçinceye kadar Ka'be'yi tavâf etmemelerini emretmiştir. Bu haldeki kadınların Ka'be'yi tavâf dışında, haccın diğer menâsikini yerine getirmelerine izin vermiştir.⁴ Böylece Hz.Peygamber, Ka'be'nin tavâfı için temizlik ve tahâret şartı koymuş, Yahudilik'te ve Câhiliye devrinde mevcut olan hayız-nifas halinde ibâdet edememe uygulamasını tasvib etmiştir.

5-Hacer-i Esved ve İstîlâmu

Hacer-i Esved'i, Ka'be'nin tavâfına nereden başlanılacağını gösteren bir işaret olmak üzere, Hz.İbrâhîm'in emriyle, Hz.İsmâ'il Ebû Kubeys dağından getirmiştir.⁵ Hacer-i Esved, Hz.İbrâhîm tarafından Ka'be'nin inşası esnasında konulan yerini Câhiliye devrinde de muhafaza etmiş, bu dönemde de meshedilmiştir.⁶ Câhiliye devrinde Ka'be'nin tamiri esnasında, Hacer-i Esved'in yerine konulması konusu Kureyşliler arasında ihtilâfa sebep olmuş, bu problem Hz.Peygamber'in hakemliği sayesinde halledilmiştir. Hz.Peygamber ridâsını yere yayarak, Hacer-i Esvedi ortasına koymuş, Kureyş'in ileri

¹ Tevrât, Levililer, 12/2, 4.

² Tevrât, Çıkış, 30/17-21.

³ Buhârî, Sahîh, II, 168-169.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 150-151, 171-172, 189-190, 195-196; Müslim, Sahîh, II, 869, 873-876, 879, 881, 964-965; E.Dâvud, Sünen, II, 357-358, 384-385; Tirmizî, Sünen, III, 280-282; Nesâî, Sünen, V, 127-128, 156, 164.

⁵ İ.İshâk, Sîre, s.74-75; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.164.

⁶ İ.Habîb, Muhabber, s.311.

gelenlerine ridâsının uçlarından tutturup kaldırtmış, konulacağı yerin hizasına gelince, Hacer-i Esved'i kendisi alıp yerine koymuştur.¹

İslâm'da ise, Hacer-i Esved'in selâmlanması sünnettir. Hz.Peygamber, hacı esnasında Hacer-i Esved'i ve Rüknu'l-Yemani'yi selâmlamıştır.² Hz.Peygamber'in Rüknu'l-Yemânî ile Rüknu'l-Esved'i selâmlamasının sebebi, bu iki rüknün de Hz.İbrâhîm'in temelleri üzerinde kurulmuş bulunmasıdır.³ Hz.Ömer, cahil halkın, Hacer-i Esved'in istilamını putlara hürmet ve ibâdet zannetmemeleri için, Hacer-i Esved'i öptükten sonra: "Vallahi çok iyi biliyorum ki sen, sadece bir taşsın, zarar da veremezsin fayda da veremezsin. Eğer Rasûlullâh'ı öperken görmeseydim, seni öpmezdim"⁴ demiştir.

Hacer-i Esved'in selâmlanmasının İslâm tarafından kabul edilmesi, bazı müsteşrikler tarafından yanlış yorum ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler, İslâm'ın bir tevhîd dînî olmayıp, putperest bir din olduğunu ima edecek kadar ileri gitmiştir. Wellhausen bu konuda şöyle demektedir: "Ka'be'ye hac ve hatta Haceru'l-Esved'in öpülmesi kabul edildi, bir müşrik ibâdet merkezi, halka mal olmuş bir müşrik bayramı İslâm'a kabul edilmiş oldu. Bunu müdafaa için, mutâd olduğu üzere tarihten istiâne olundu. Mukaddes mahal ve Mekke ibâdeti önceleri monoteist ve İbrâhîm tarafından tesis edilmiş, ancak sonraları tereddidi ederek müşrik olmuş imiş. İmanın babası İbrâhîm, yahudilerden alınarak İslâm öncesi bir arap İslâm'ının kurucusu haline getirildi; ve Mekke, bu İslâm öncesi İslâm'ının merkezi addolundu."⁵

Caetani'nin nakline göre, yine Wellhausen: "Ka'be'nin asıl ma'budunun Hübel olduğunu, asırlar geçtikçe etrafında kutsî şeylere ve yerlere ait birçok menkabeler ve âyinler vücud bulduğunu" söylüyor. Caetani de Wellhausen'ın bu fikirlerini tasvib ediyor: "Bunu

¹ İshâk, a.g.e., s.87-88; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 75.

² Buhârî, Sahîh, II, 161-162; Müslim, Sahîh, II, 893, 924, 926-927; E.Dâvud, Sünen, II, 441; Tirmizî, Sünen, III, 213, 218; Nesâî, Sünen, V, 228-229, 232-233; İ.Mâce, Sünen, II, 583.

³ Nevevî, Minhac, IX, 14.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 159-161; Müslim, Sahîh, II, 925-926; E.Dâvud, Sünen, II, 438-439; Tirmizî, Sünen, III, 214-215; Nesâî, Sünen, V, 227; İ.Mâce, Sünen, II, 981; İ.Malik, Muvatta', I, 367.

⁵ Wellhausen, Arap Devleti ve Sükutu, s.9.

iddia etmekle hakikati keşfetmiş olması pek muhtemel, hatta muhakkaktır. Başlıca mevzuu perestişin Hacer-i Esved'den ibaret olduğunu zannetmek bir hatadır. Filhakika Ka'be'de Muhammed zamanında bir değil dört taş vardı. Bu taşın her birisi mabedin dört köşesini teşkil ediyordu. Taşların dördü de, araplar tarafından hususi bir hürmet ve tazîme marûz idi."¹

Yine Caetani'nin fikrine göre: "Hacer-i Esved mürûr-u zamanla sair köşe taşlarından daha kutsîleşmiş, belki de putperest barbarlara Ma'bûd Hübel'i taş halinde temsil ve göstermeye başlamıştı."²

Wellhausen ve Caetani'nin yukardaki iddiaları, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında dinin kaynağını Aninizm'e, Naturalizm'e veya Totemizm'e dayandıran kimselerin iddialarından alınmadır. Bu fikirler, Darwin ve Lamarck'ın biyolojide açmış olduğu evrim fikrinin, Leibniz ve Hegel gibi bir takım yazarlarca Sosyal Bilimler'e uygulanması sonunda güç kazanmıştır. Buna göre Wellhausen, Mekke'de daha önce bir Tevhîd Dinî'nin varlığını kabul etmiyor, etmek istemiyor. Dolayısıyla de: "Mukaddes mahal ve Mekke ibâdeti önceleri monoteist ve İbrâhîm tarafından tesis edilmiş, ancak sonraları tereddî ederek müşrik olmuş imiş..." gibi sözler sarfediyor. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar, dinin temelinin Tevhîd olduğunu ortaya koymuştur. Bu konu ile ilgili olarak şunlar zikredilmektedir: "...Dinin kaynağını Yüce Tanrı inancına bağlayan bir tez geliştirilmiştir. Bu teze göre, insanoğlunun en eski inancı, tek Tanrı inancıdır... Andrew Lang, son araştırmalarda elde edilen bilgilere göre, Güneydoğu Avustralya ilkel kabilelerinde animizme rastlanmadığını, fakat insanların ahlâkî âdâba uyup uymadığını denetleyen ve gökte bulunan bir yüce Tanrı kavramına her yerde rastlandığını açıkladı. Böylece Lang, dinin ilk şeklinin monoteizm olduğunu savundu. Lang'dan sonra benzer bir görüş Avusturyalı Cizvit papazı Wilhelm Schmidt tarafından savunuldu..."³

Schmidt, 1912'de Afrikalı Pigmeler üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, insanoğlunun ilk dînî ifâdesi, yüksek bir varlığa ibâdet şeklindedir, orijinal monoteizmdir, sonucuna varmıştır.⁴ Günümüzde Schmidt'in fikir ve teorisi arkeolojik çalışmalarla da des-

¹ Caetani, İslâm Tarîhi, I, 212-213.

² Caetani, a.g.e., I, 214.

³ Tümer-Küçük, Dinler Tarîhi, s.31.

⁴ William Calloley Tremmel, Religion What is it? s. 23.

teklenmektedir. Buna göre, insanlar Animizm, Naturalizm, Totemizm gibi politeist dinlerden Tek Tanrıcılığa doğru değil, Monoteizm'den Politeizm'e doğru dejenerasyona uğramışlardır. Bu görüş, İslâm'ın, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi önceki semâvî dinlerin tasvib ettiği görüştür. Şu halde Wellhausen'ın, Caetani'nin 19. yüzyılın modası olan akımlardan beslenen fikir ve görüşleri yanlıştır. Mekke'de başlangıçta, İslâm'dan önce bir Tevhîd Dini'nin varlığının kabûlüne mâni olacak hiçbir husus yoktur. Mekkeliler de za manla dejenerasyon sonucu, Hz.İbrâhîm Peygamberin tevhîd dininin esaslarını kaybetmişler ve putperestliğe yönelmişlerdir.

Hz.İbrâhîm yalnız Yahudilerin atası değildir, Hz.İbrâhîm'in getirdiği din ve imân da sadece Yahudi ve Hristiyanlar'a mahsus değildir. Şurası dikkat çekicidir ki, Hz.İbrâhîm'in, Hz.Hacer'den, İsmâil adında bir oğlu olduğunu Tevrât kendisi kabul etmekte ve haber vermektedir.¹ Tevrât, Hz.İshâk ve O'nun nesilleri hakkında geniş malûmât veriyor, ancak nedense İbrâhîm Peygamberin diğer oğlu Hz.İsmail ve O'nun neslinden gelenlerden o oranda bahsetmiyor. Halbuki Tevrât, Hz.İsmâil hakkında, Allâh'ın meleğinin: "Kalk, çocuğu kaldır ve O'nu kendi elinde tut, çünkü O'nu büyük millet yapacağım"² dediğini kaydetmektedir. Yine Tevrât, Allâh'ın Hz.İbrâhîm'e: "Ve cariyenin oğlunu da bir millet edeceğim, çünkü O senin zürriyetindir"³ dediğini kaydediyor.

Şu halde, Allâh'ın büyük millet yapacağını vâdettiği, Hz.İsmail'in neslinden gelen millet hangisidir? Hz.İsmail neler yapmıştır? şeklindeki sorulara cevap bulmamız gerekecektir. Elde mevcut Kitâb-ı Mukaddes'in ve yahudilerin, Hz.İsmail ve O'nun neslilerinden, hayat hikâyelerinden bahsetmemelerinin sebebi kıskançlık olmalıdır. Yahudiler daima, Hz.İsmâil'i ve O'nun neslini, kısacası kendilerinden olmayanları hor ve küçükgörmüşlerdir. Bu durum, Tevrât'ı kendileri için mesned kabul eden Hristiyan ileri gelenlerinde de görülür. Mesela Pavlus: "Bunun için ey kardeşler cariyenin değil, fakat hür kadının çocuklarıyız"⁴ demektedir. Hz.İsmail'in neslinden gelen ve Tevrât'ın haber verdiği millet, tevhîd inancına sahip olan, Mekke civarına yerleşmiş Araplardan başkası olamaz. Zaten Tevrât

¹ Tevrât, Tekvin, 16/11, 15-16.

² Tevrât, Tekvin, 21/18.

³ Tevrât, Tekvin, 21/13.

⁴ Galatyalılara Mektup, 4/31.

bu hususta, Hz.İsmâ'il'in çölde büyüdüğü, çölde oturduğu, annesinin O'na Mısırlı bir hanım aldığı gibi ipuçları vermektedir.¹

Görüşlerini Wellhausen'e dayandıran Wensinck de, Hacer-i Esved konusundaki hatayı sürdürmektedir: "Ka'be'nin kutsiyetinin Hacer-i Esved'den ileri gelmiş olması da muhtemeldir (Neşr.Wellhausen), çünkü eski Arapların dînî esas itibariyle taşlara ibâdet etmekten ibaret idi... Hacer-i Esved'in herhangi bir ilâh ile ilgili olduğuna dair bir rivâyet mevcut değildir... Diğer taraftan Hacer-i Esved Ka'be'nin içinde veya dışında şüphesiz tek put değil idi. İsmi rivâyetlerde geçmemekle beraber, Makâm-ı İbrâhîm de, eskiden beri mukaddes sayılan bir taş idi."²

Ka'be'nin kudsiyetinin Hacer-i Esved'den geldiği fikri hatalıdır. Arapların dîninin esas itibariyle taşlara ibâdet etmek olduğunu î mâ eden Wellhausen'in görüşleriyle ilgili olarak kaydettiğimiz gibi, insanlarda dinin politeizmden (çok tanrıcılık) monoteizme doğru gelişme gösterdiğini iddia eden 19. asır akımlarının doğrultusunda bir görüştür. Günümüzde ise, dinlerin Monoteizm'den, Politeizm'e yani Tevhid'den şirke doğru dejenere olduğu görüşü ortaya konmuştur. İslâm'ın ve önceki diğer semavi dinlerin bildirdiğine de uygunluk arzeden bu görüşün daha doğru olduğu açıktır. Buna göre, arapların putperestlikten önceki dinleri Hz.İbrâhîm'in Tevhid Dînî idi. Bu sebeble Ka'be'nin kudsiyetinin Hacer-i Esved'den ileri geldiği düşünülemez. Çünkü Ka'be, Allâh'ın evi olarak yapılmış, Hacer-i Esved ise bir işaret taşı olarak konulmuştur. Ka'be'nin kudsiyeti Allâh'ın Evi olmasındandır. Wensinck'in, Hacer-i Esved ile Makâm-ı İbrâhîm'in put olduğunu Brockelmann da iddia etmektedir: "Bu taş ihtimal çok eski devirlerde müşrik Mekke'nin putu idi; zirâ sâmilerde ekseriya başka birçok mukaddes taşlara rastlıyoruz. Muhammed, bu taşı öpme âdetini, bir sebep göstermeden hac menasikine idhâl etmiştir. İslâmîyet'in ilk sıralarında, şuurlu bir surette müşrikliğin devamı olarak hissedilen bu taş ibâdetine karşı itirazlar eksik değildir."³

Hz.Peygamber'in hiç bir sebep göstermeden Hacer-i Esved'i öpme âdetini haccın menâsıkına dahil ettiği iddiası doğru değildir. Hacer-i Esved, Hz.İbrâhîm zamanından beri mevcut olup, bizzat

¹ Tevrât, Tekvin, 21/20-21.

² Wensinck, İ.A., Ka'be maddesi, VI, 14.

³ Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarîhi, s.42.

Hız.İbrâhîm tarafından bulunduğu yere konularak, tavâfa başlangıç yerini gösterdiği için, İslâm'daki yerini almıştır. Putperestlik devrinden kalma bir put olduğu için değil, Tevhîd Dini'nin hâtırasını taşıdığı için İslâm'ın hac menâsıkına dâhil edilmiştir. Şâyet Hacer-i Esved, putperestlik devrinde ihdâs edilmiş bir put olsaydı, Hız.Peygamber kırarak Ka'be'den attığı 360 put gibi, onu da imhâ ederdi.

Hacer-i Esved'in bir put olduğu fikrini, daha sonraki bazı yazarlar da aynen iddia etmişlerdir. Nitekim E.Dermenghem bu konuda şöyle demektedir: "Mekke'nin asıl kendi fetişi karataş=Hacer-i Esved'di. (Belki bir aerolit, yahut ta, suda yüzdüğü rivâyet edilmesine göre, bir sünger taş)... Ka'be'nin aslında bu Karataş'ın bir çerçevesinden ibaret olması pek mümkündür."¹

Hacer-i Esved'in İslâm'dan önce put olduğu iddiasının yanlışlığı açıktır. Bu iddia sahipleri iddialarını tarihî delillerle desteklemişler, görüşlerini sadece ihtimaller üzerine dayandırmakla yetinmişlerdir. Tarihi delillerden mahrûm görüşlerin bir takım iddialardan öteye gidemeyeceği, ilmi bir değer taşımayacağı açıktır. Kaynaklar, Câhiliye devrinde Hacer-i Esved'e tapıldığına dair en ufak bir ipucu vermemektedir. İlgili eserlerde, Arapların taptıkları putlar en büyüğünden en küçüğüne kadar zikredilmiştir. Şâyet araplar Câhiliye devrinde Hacer-i Esved'e de bir puta taptıkları gibi tapmış olsaydı, bu husus kaynaklarda belirtilirdi. Bu hususta Tahîr Olgun (Mevlevî) şöyle demektedir: "Haceru'l-Esved'in müslümanlarca mukaddes olması Hız.İbrâhîm tarafından konulmuş ve Nebiyy-i Ekrem canibinden manzûr bulunması itibariyledir. Ka'be kapısının yanına konulması, tavâfın başlangıcını göstermek, renginin siyah olması da diğer taşlardan ayırt edilmek içindir. Kisve-i İslâm'a bürünüp de Harameyne girebilmiş olan Avrupalı seyyahların 'Müslümanlar, Arap putperestliği bakıyyesi olmak üzere Haceru'l-Esved'e tapıyorlar' diye verdikleri malûmût kizb-i sarîh ve iftirây-ı fâhiştir. Çünkü müslümanlar Haceru'l-Esved'e tapmadıkları gibi, Câhiliye arapları da ona perestîş etmemişlerdir. Hakikatı görmeyen zâhirperestlere denilebilir ki, Ehl-i İslâm'ın Haceru'l-Esved'i istilâmı, bir milletin kendi bayrağını selâmlaması gibidir. Herkes bilir ki, sancağı selâmlamak, bir sırğa takılmış bir kumaş parçasına değil, onun ait olduğu millet ve hükûmete ihtiram göstermek demektir."²

¹ Dermenghem, Hız.Muhammed'in Hayatı, s.72.

² Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.165.

6-Sa'y

Safâ ile Merve arasında sa'y'in, Hz.İbrâhîm devrinden kaldığı¹ ve bu uygulamanın Câhiliye devrinde de devam ettiği kaydedilmektedir. Amr b. Luhay'ın Mekke'de putperestliği ihdâs ederek, etrafa putlar diktirdiği sırada, Safâ ile Merve tepelerine de İsâf ve Nâile denilen erkek ve kadın şeklinde, iki taş diktirdiği, hac ve umre yapanların sa'y yaparken bunları ta'zîmen meshettikleri zikredilmektedir.² Câhiliye döneminde, İsâf adlı putun Safâ'da, Nâile adlı putun da Merve'de olduğu nakledilmektedir.³

Hz.Âişe, Câhiliye devrinde Ensâr'ın, deniz tarafında bulunan İsâf ve Nâile adlı iki put için ihrâma girip, Safâ ve Merve arasında sa'y ederek, daha sonra tıraş olduklarını bildirmektedir.⁴ Hz.Âişe'nin rivâyetinden, Câhiliye döneminde İsâf ve Nâile adlı putların muhtelif yerlere dikilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Yine Câhiliye devrinde Menât putu için ihrâma giren Ensâr ve Gassân kabîlesi mensuplarının, Safâ ve Merve arasında sa'y yapmadıklarını görmekteyiz.⁵ Adı geçen Menat putu, Mekke ile Medine arasında bulunuyordu.⁶

Ayrıca, Kureys'ten Menât putu için ihrâma giren kimselere dinlerine göre, Safâ ve Merve arasında sa'y etmek helâl sayılmazdı. Nitekim bu kimseler, müslüman oldukları zaman Hz.Peygamber'e: "Biz Menât için ihrâma girerdik. Bizim o zamanki dinimizde Safâ ile Merve arasında sa'yetmek helâl sayılmazdı, bu hususta ne buyurursunuz?" diye sormuşlardı.⁷

Buraya kadar naklettiklerimizden Câhiliye halkının, Allâh'ın şe'âirinden olan Safâ ve Merve arasında sa'yi, şirke ait hususlarla

¹ Ezrakî, Ahbâru Mekke, II, 40, Terc: s.327.

² İ.Habîb, Muhabber, s.311; Olgun, a.g.e., s.197-198.

³ Beydâvî, Envaru't-Tenzîl, I, 230; Neseî, Medâriku't-Tenzîl, I, 230, (Mecmau't-Tefâsîr içinde).

⁴ Müslim, Sahîh, II, 928.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 169-170, 203; Müslim, Sahîh, II, 930; E.Dâvud, Sünen, II, 452-454; Nesâî, Sünen, V, 228-229; İ.Mâce, Sünen, II, 994-995.

⁶ A.b. Hanbel, Müsned, VI, 162.

⁷ İ.Ishâk, Sîre, s.77-78.

karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Câhiliye devrinde Safâ ile Merve tepelerinde bulunan İsâf ve Nâile adlı putlara ta'zim için sa'y yapılmasından dolayı, Mekke fethedilip putlar kırıldıktan sonra, müslümanlar Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyi kerih görerek bundan çekinmişlerdi.¹

Gerek Câhiliye devrinde Kureyş, Gassan ve bazı Ensâr kabilelerinin Safâ ve Merve arasında sa'y etmeyi helâl saymamalarını reddetmek, gerekse Câhiliye döneminde Safâ ile Merve arasında sa'yi, Menât veya İsâf ile Nâile adlı putlara ta'zim için yapan kimselerin bu davranışını reddetmek için Allâh: "Şüphesiz Safâ ile Merve Allâh'ın nişanelerindendir. Kim Ka'beyi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini tavâf etmesinde bir beis yoktur"² buyurmuştur. Böylece İslâm, Hz.İbrâhîm'den kalan hacca dair bir hususu tasvib ve ihya ederek, şirke dair davranışlardan arındırmıştır.

Hız.Peygamber'in Safâ ve Merve arasında sa'yi konusunda Emile Dermenghem şunları söylemektedir: "...Sonra da eski putperest mihrablarıyla dolu bulunan Safâ ve Merve tepelerini -eski âdet üzere- dolaştı; ve şehirden altı mil uzakta Arafât dağı eteğinde Minâ vâdîsine kurulmuş bir çadırda istirahat etti... Medine tasfiyecilerinin açık veya kapalı bir surette ızhar ettikleri arzulara rağmen Muhammet -Mekkeliler için çok kıymetli olan- putperestlik devrine mahsus eski hac âyinlerini te'yit etmiş ve bu âyinleri ruhânîleştirmek ve gök kitapları ananelerine bağlamak suretiyle müslümanlaştırmının çaresini bulmuştu."³

Dermenghem'in bu sözleri tarihî açıdan hatalıdır. Çünkü Hız.Peygamber, 630 yılında Mekke'yi fethettikten sonra şirke ait bütün unsurlardan özellikle putlardan temizlemiştir.⁴ Hicrî 9.yılda da, Hız.Ali tarafından artık müşriklerin hiçbir şekilde hac yapamayacakları halka ilan edilmişti. Hız.Peygamber hicri dokuzuncu yılda kendisi hacca gitmemiş, Hız.Ebû Bekir'i hac emiri olarak görevlendirmiştir. Hız.Peygamber, kendisinin yaptığı Vedâ haccında ise, halka haccın bütün menasikını öğretmiş ve bu hacda hiçbir müşrik bulunmamıştır. Müşriklerin Mekke'ye girmesine izin vermeyen bir

¹ Buhârî, Sahîh, II, 169-171; Müslim, Sahîh, II, 929-930.

² 2.Bakara, 158.

³ Dermenghem, Hız.Muhammed'in Hayatı, s.448.

⁴ Buhârî, Sahîh, V,92-93; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, VI, 111.

din ve o dinin Peygamberi, putperestliğe ait mihrabların durmasına nasıl müsaade edebilir? Putperestlerin hoşuna gidecek diye, onların hac esnasında yaptıkları şirk devrine ait uygulamaları tasvib edip, dinine nasıl sokabilir? Hz.Peygamber'in böyle bir tutumu söz konusu olsaydı, o zaman Mekke'den çıkarılmasına, hicret etmesine, müşriklerle savaşlar yapıp, mücadele etmesine ne lüzum vardı? Bu sebeble Hz.Peygamber'in hac ibâdetinde tasvib ettiği hususlar, Hz.İbrâhîm'in Tevhîd Dini'nden kalan ve Câhiliye devrinde müşriklerin de riâyettikleri hususlardan başka birşey değildi. Bu hususlarda aslî özelliğinden sapma, dejenerasyon varsa, Hz.Peygamber onları ıslâh ederek, şirke ait hususlardan temizlemiştir. Safâ ve Merve arasında sa'y de, ıslâh edilen ibâdet şekillerinden birisidir. İslâm Tarihçilerinin nakline göre, Allâh, Hz.Hacer'in, Hz.İsmâ'il'e su aramak için Safâ ile Merve arasında koşuşmasını, Allâh'a itaat ve buyruklarına bağlılıklarından dolayı haccın menasıkına dahil etmiştir.¹

7-Cemreleri Taşlamak

Cemrelerin taşlanması hususunun Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz.² Câhiliye devrinde cemrelerin taşlanması konusunda şu bilgi verilmektedir: "Nefir günü olunca halk cemreleri taşlamaya gelirlerdi. Sûfe'den bir adam, insanlar için taş atar, o taş atıncaya kadar halk taş atmazdı.İhtiyaç sahibi olup, acele eden kimseler Sûfe'ye gelirler ve "Kalk taşla ki, bizde seninle beraber taşlayalım" derlerdi. O da: "Hayır, vallahi Güneş batıya meyletmedikçe olmaz" derdi. Acele etmek isteyen ihtiyaç sahipleri ona taş atmaya devam ederler ve onun bu konuda acele etmesini isterlerdi. Sûfe de Güneş batıya meyledinceye kadar bundan kaçınır, sonra kalkar cemreyi taşlar, insanlar da onunla beraber taşlarlardı.³

Gaudefroy Demombynes, Minâ'da cemrelerin taşlanması hususunun Câhiliye devri menâsikinden olduğunu ve bu âdetin İslâmîyet tarafından kabul edilerek hac menâsikine dâhil edildiğini söylemektedir.⁴

Wensinck ise, cemrelerin taşlanması ile ilgili olarak şunları ileri sürmektedir: "İbn Hişâm'da bulunan bir delile göre, taşlama

¹ Ezrakî, Ahbâru Mekke, II, 40, Terc: s.327.

² İ.Habîb, Muhabber, s.319.

³ İ.Hişâm, Sîre, I, 126; Taberî, Tarîhu'l-Ümem, II, 257.

⁴ Demombynes, İ.A., Recm maddesi, IX, 663.

âyini ancak Güneş nısfinnehârdan geçtikten sonra başlarmış. Houtsma taşlamanın aslında galip bir ihtimalle, Güneşe musallat olan ifriti istihdaf ettiğine işaret etmiştir... Van Vloten ile Chauvin, taşlamayı büsbütün başka bir suretle izah etmeye teşebbüs etmişlerdir. Bunların birincisi, şeytanın taşlanması ve Kur'an'daki al-Şeytân al-Racîm tabiri ile Akâbe yakınında yerleşmiş bulunan bir yılan arasında münasebet bulmaktadır. İkincisi, bunda bir 'ziraat büyü'sü' misalini görüyor, ona göre hacc toprağına taş atmaktan maksât, Mekke ahâlisini oraları tarla haline getirmekten menetmektir. Her iki nazariye Houtsma tarafından kâfi derecede cerhedilmiştir."¹

Şeytân taşlama konusunda görüşleri kabul görmeyen Van Vloten ile Chauvin gibi, Houtsma'nın da fikirleri mâkûl değildir. Houtsma, Câhiliye devrinde, hacıların kaybolmaması için Müzdelife'de yakılan ateşi, Güneş ilâhını takdis için yakıyorlardı şeklindeki fikri gibi, burada da yine delilsiz, tahminden ibaret bir görüş ortaya atarak, Şeytân taşlamanın Güneşe musallat olan ifriti kovmak için yapıldığını iddia etmiştir. Halbuki kaynaklarda buna dair delil yoktur. Şeytân taşlamanın menşeiini putperestlikte aramak yanlış hükümlere götürür. Bu sebeble Şeytân taşlamanın kaynağı Câhiliye devrinde değil, Hz.İbrâhîm'in Ka'be'yi inşâ edip, ilk haccını ifâ ettiği zamanda aranmalıdır.

G.Demombynes ise: "Taş atmayı, İslâm'dan önceki hacc me-nâsiki ile ilgili görmek kabildir. Fakat bunun için ilk önce İslâm'dan önceki merâsimin teferruatı ve manası hakkında sarih bir tasavvura sahip bulunmak gerektiği gibi, bir de Akdeniz eski çağında ve sâmi-îlerdeki mukaddes taş yığını ve taş atmanın rolü bilinmek gerekir."² şeklinde görüşlerini ortaya koymaktadır.

M.Watt ise, bu konuya şöyle bir bakış getirmektedir: "İslâm'lık için müşriklerin ibâdet şekillerini içerisine almak ve onlara yeni anlamlar vermek nisbeten kolay olmuştur. Bu, özellikle haccda göze çarpar. Bu törenlerin şirkle ilgili anlamları unutulmuştur. İslâm ah-lakı da, başka hiçbir sebep göstermeksizin herhangi birşeyin Allâh'ın emri olduğunu söylemeye imkan vermektedir. İnsanlığın asla hoş görmediği, yalnız Allâh'tan başka tanrı yoktur inancı ile çelişen fikir-lerdi. Onun için bütün putların tamamıyla yok edilmeleri gerekti.

¹ Wensinck, İ.A., Hacc maddesi, V/I, 17.

² Demombynes, İ.A., Recm maddesi, IX, 664.

Ama örneğin, hac sırasında bir taş direğin taşlanması gibi eski bir törene, şeytanın taşlanması anlamı verilmiş ve böylece zararsız hale getirilmişti."¹

Watt yukardaki görüşünde yanılmaktadır. Çükü İslâm, Câhiliye devrinde ihdâs edildiği için Şeytân taşlama işini haccın menasikine almamış, bilakis Hz.İbrâhîm tarafından uygulanmış olduğu için almıştır. Belki de Watt'ın kendisinin de söylediği gibi, Câhiliye devrinde cemrelerin niçin taşlanıldığı ve anlamının ne olduğu unutulmuş, sadece tören olarak kalmıştı. İslâm ise bu fiilin manasını, yeneden insan idrakine sunmuş, unutulmuş gayesini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, hac ibâdetinin diğer uygulamalarında olduğu gibi, cemrelerin taşlanmasında da, bunun Hz.İbrâhîm'den kaldığı, ilâhi bir menşei olduğu için İslâm tarafından kabul edildiği unutulmamalıdır.² İslâmî kaynaklar, Hz.İbrâhîm ile oğlu Hz.İsmâ'il'in haccı sırasında, Minâ vâdisine indiklerinde, Cemretü'l-Akabe'de şeytânın Hz.İbrâhîm'e göründüğünü, Cebrâil'in Hz.İbrâhîm'e, "O'na taş at" diye emrettiğini, Hz.İbrâhîm'in de yedi tane taş attığını, bu olayın Cemretü'l-Vustâ ve Cemretü's-Süflâ'da da aynen cereyân ettiğini kaydetmektedir.³ Taberî (v.310), şeytânın bir ihtiyar sûretinde görüldüğünü, onların da şeytânı kovup taşladıklarını kaydetmektedir.⁴

Bu rivâyetlerin ışığında, cemreleri taşlamanın, insanın şerrin temsilcisi şeytânı kovup ona uymadığını, onun telkinlerine kulak asmadığını ve ona düşman olduğunu ifâde etmesinden başka hangi anlamı olabilir?

Hız.Peygamber, cemrelerin taşlanmasında Câhiliye âdetine muhalefet ederek, cemreleri Kurbân Bayramı'nın birinci günü kuşluk vaktinde taşlamıştır.⁵ Halbuki Câhiliye devrinde Güneş batıya meyletmedikce cemreler taşlanmazdı. Hız.Peygamber, cemrelerin gecelerin taşlanmasını da yasaklamış, Abdülmuttalib oğullarına, Cemrey-i Akâbe'yi Güneş doğuncaya kadar taşlamamalarını em-

¹ Watt, Hız.Muhammed, s.239.

² Taberî, Tarîhu'l-Ümem, I, 261-262.

³ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 66, 69, Terc: 54-55, 58; Taberî, a.g.e., I, 276.

⁴ Taberî, a.g.e., I, 274-276.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 192; Müslim, Sahîh, II, 945; Tirmizî, Sünen, III, 241; Nesâî, Sünen, V, 270; İ.Mâce, Sünen, II, 1014.

retmiştir.¹ Bayramın birinci gününden sonraki günlerde ise Hz.Peygamber, Câhiliye devrindeki uygulamayı tasvib ederek, cemreleri Güneş batıya meylettikten sonra taşlamış, hemen sonra da öğle namazını kılmıştır.²

Câhiliye devrinde cemrelere taş atılırken (البك البك) "Sana, Sana!" diye bağışırlardı.³ Hz.Peygamber bu hususu da ilgâ etmiştir. Nitekim Kudâme b.Abdillâh (r.a.), Hz.Peygamber'i devesinin üstünde cemreleri taşlarken gördüğünü, bu esnada halka vurma, itip kakma ve "Sana Sana" diye bağışma olmadığını nakletmektedir.⁴

8. Hac'da Kurbân

İslâm'da olduğu gibi, Câhiliye devrinde de, hac esnasında kurbânlar kesilirdi. Yalnız, Câhiliye devrinde kurbânlar, İslâm devrinde olduğu gibi Minâ'da değil, Ka'be'nin yanında kesilirdi.

İbn İshâk (v.151), Câhiliye devrinde insanların kurbân kestikleri zaman, kurbânın kanını Ka'be'nin yüzüne sürdüklerini, etini parçalar halinde taşların üzerine koyduklarını kaydediyor. Yine İbn İshâk'ın bildirdiğine göre, Câhiliye halkı "Allâh için kestiğimiz şeyden vahşi hayvanlar ve kuşlar yiyinceye kadar bize bir şey yemek helâl olmaz" derlerdi.⁵ İslâm gelince, Câhiliye halkının bu batıl inanış ve davranışları ilgâ edilmiştir. Kur'ân bu hususta: "Ondan yiyiniz ve yediriniz"⁶ buyurmuştur. Müslümanlar Hz.Peygamber'e, bu durumla ilgili olarak sormuşlar ve "Câhiliye devrinde Allâh için yaptığımız bir husustu, şimdi de yapalım mı?" demişlerdi. Hz.Peygamber de: "Hayır böyle yapmayınız, çünkü bu Allâh için değildir."⁷ buyurmuştur. Yine Câhiliye halkının, putları için kestikleri kurbânların etlerini, putlarının üzerine koyup, kanlarını putlarının üzerine serpmelerini reddetmek üzere Allâh şöyle buyurmuştur: "Onların ne etleri, ne de kan-

¹ Nesâî, Sünen, V, 271-272.

² Buhârî, Sahîh, II, 192; Müslim, Sahîh, II, 945; Tirmizî, Sünen, III, 241, 243; Nesâî, Sünen, V, 270; İ.Mâce, Sünen, II, 1014.

³ Demombynes, I.A., Recm maddesi, IX, 664.

⁴ Tirmizî, Sünen, III, 247.

⁵ İ.Ishâk, Sîre, s.78.

⁶ 22. Hac, 28.

⁷ İ.Ishâk, Sîre, s.78.

ları hiçbir zaman Allâh'a erişmez."¹ İ.Kesîr (v.774), Câhiliye halkının kurbân ettikleri develerin kanlarını Ka'be'ye sürdüklerini, Ashab'ın ise: "Biz, bu işi yapmaya daha layıkız" dediklerini, mezkur âyetin bu sebeble nazil olduğunu nakletmektedir.² M.Hamîdullâh ise, Ka'be'de kurbân konusunda şunları kaydetmektedir: "İbrâhîm Peygamber'in sünneti-tatbikatı- Muhammed (a.s.) tarafından, muhtemelen hıfzısıhha nokta-i nazarından değiştirilmişti. Artık o devirden beri, kurbânlar şehir haricinde Minâ'da kesilmektedir. Hatîm denilen ve Ka'be'nin yarım daire şeklinde üstü açık kısmı, Gulam Yezdânî'nin fikrine göre, kanları derin bir çukur içine toplamak üzere, evvelce kurbân kesme mahalli olarak kullanılmış olabilir."³

Hz.İbrâhîm zamanında Ka'be'nin etrafında, Hz.Peygamber döneminde olduğu gibi daimi meskenler yoktu. Ka'be civarına evlerin inşası daha sonra olmuştur. Bu sebeble Hz.İbrâhîm devrinde, Ka'be'de kurbân kesme uygulamasında sağlık açısından bir mahzur olmamalıdır. Ka'be'nin etrafına evlerin yapılarak insanların yerleşmesi, Hz.Peygamber'in dedelerinden Kusay zamanında olmuştur. Kusay, o zamana kadar etrafı boş olan Ka'be'nin etrafına tavâf edecek kadar boşluk bırakarak, hem kendisi ev yaptırdı, hem de evler yapılmasını teşvik etti, böylece Mekke şehri meydana gelmiş oldu.⁴ Burada bir hususa işaret etmek yerinde olacaktır: Taberî (v.310), Hz.İbrâhîm'in bizzat Minâ'da kurbân kestiğini kaydetmekte ve (ان اتبع ملة ابراهيم حنيفا) âyetinin⁵ buna işaret ettiğini kaydetmektedir.⁶ Bu durumda, Câhiliye devrinde Ka'be'nin yanında kurbân kesme âdetinin, Hz.İbrâhîm'den kalmadığı hatıra gelmektedir. Belki de Hz.İbrâhîm'den sonra müşrikler, Arafât'a vakfeye çıkma uygulamasını ilgâ ederek, Müzdelife'de vakfeyi icad ettikleri gibi, Hz.İbrâhîm'in sünnetini terkederek, kurbân kesme işini Ka'be'nin yanında yapmayı kendileri ihdâs etmiş olabilirler. Sonuç ne olursa olsun Hz.Peygamber, Ka'be'nin yanında kurbân kesme âdetini ilgâ etmiştir. Sonuç olarak İslâm, nerede ve hangi vakitte olursa olsun

¹ 22. Hac, 28.

² İ.Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, II, 224.

³ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 902.

⁴ İ.Hişâm, Sîre, I, 131-132; İ.Sâd, Tabakat, I, 70-71; Taberî, Târihu'l-Umem, II, 256; Belâzürî, Ensab, I, 51; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, II, 53-54; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 35.

⁵ 16. Nahl, 123.

⁶ Taberî, a.g.e., I, 262.

putlara kurbân kesilmesini yasaklamış, Ka'be'nin yanında kurbân kesme âdetini kaldırmıştır. Hz.Peygamber kurbânların Minâ'da kesilmesini emretmiştir.¹

Câhiliye devrinde, kurbânlık olarak ayrılan hayvana binilmediği görülmektedir. Sâibe denilen bir uygulamada, kurbânlık hayvandan faydalanılmazdı. Hz.Peygamber, Ka'be'ye kurbânlık sevkette olan bir adam görmüş ve ona deveye binmesini emretmiştir. O şahıs da, "Bu kurbânlık devedir" diye cevap verince Hz.Peygamber: "Yazıklar olsun sana! deveye bin!" diye emretmiştir.² Hz.Peygamber'in bu konudaki emrinin sebebinin, bu konudaki Câhiliye uygulamasını reddetmek olduğu zikredilmektedir.³

Câhiliye devrinde mevcut olup, İslâm devrinde de devam eden uygulamalardan birisi de, Ka'be'ye sevk edilen kurbânlıkların boyununa gerdanlık asmak(taklid)tır. Schacht, taklidin putperestlik devrinden kaldığını ve İslâm tarafından tasvib edildiğini söylemektedir.⁴ Wensinck ise: "...Eskiden Haram'a doğru gidilirken kurbân edilecek develere bazı alâmetler (taklîd) ile işâretler, mesela boyunlarına iki pabuç (sandal) asılırdı. İş'ar denilen bir ameliyeden de bahsedilir ki, bu, hörgücün bir tarafına bir yara açarak, kan akıtmak idi, yahutta bazan hayvanın derisine yaralar açılırdı..."⁵ demektedir.

Peygamberimiz'in bazı hadislerinden, Câhiliye devrinde gerdanlık asma âdetinin sadece Ka'be'ye kurbânlık olarak sevk edilen hayvanlara mahsus olmadığını, gerek nazardan korunmak, gerek düşmanlara karşı kin, intikam duygularını ifâde etmek için deve, at gibi hayvanlara gerdanlık (kılâde) takıldığını öğrenmekteyiz. Hz.Peygamber, Câhiliye devrinde olduğu gibi, kin, intikam duygula-

¹ Müslim, Sahîh, II, 893; E.Dâvud, Sünen, II, 465; Tirmizî, Sünen, III, 232; İ.Mâce, Sünen, II, 1002, 1013, 3048; İ.Mâlik, Muvatta', I,393.

² Buhârî, Sahîh, II, 180-181; Müslim, Sahîh, II, 960; E.Dâvud, Sünen, III, 367; Tirmizî, Sünen, III, 254; Nesâî, Sünen, V, 176; İ.Mâce, Sünen, II, 1036.

³ 'Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, X, 29.

⁴ Schacht, İ.A., Taklid maddesi, XI, 681.

⁵ Wensinck, İ.A., Hacc maddesi, V/I, 17.

rını dile getirmek için develerin, atların boynuna ok, yay gibi gerdanlık-
lıkların takılmasını yasaklamıştır.¹

İmâm Mâlik (v.179), bu konu ile ilgili olarak: "Ben, bu okların develerin boynuna nazar değmesinden dolayı asıldığı kanaatindeyim"² demektedir. İ.Esîr (v.606), Hz.Peygamber'in bu yasağının sebebinin, nazar değmesi veya hayvanın ağaca v.s. takılıp boğulmaması gibi sebebler olmadığını ileri sürerek, bu konuda şöyle demektedir: "Bu, atlara din düşmanlarını takîp ve onları müslümanlara saldırmaktan menetmek için gerdan asın. Aranızdaki Câhiliye devri kin ve intikamını almak için boyunlarına ok asarak, bu atlara gerdanlık takmayınız demektir."³ Yine İ.Esîr, bu yorumun dışındaki görüşlerin zayıf olduğunu söylemektedir.⁴

Sonuç olarak İslâm, sadece Allâh rızası için Ka'be'ye sevk edilen kurbânların boynuna gerdanlık takılmasına izin vermiş, başka mÂksâtlar için gerdanlık takılmasını yasaklamıştır. Nitekim Hz.Peygamber, Zül-Huleyfe'de öğle namazını kıldıktan sonra dışı devesini istemiş, onun hörgücünün sağ tarafına bir çizik çizip, kanaarak nişanlamış, kurbânlık alameti olarak da devesinin boynuna iki pabuç takmıştır.⁵ Kur'ân-ı Kerim'de Allâh: "Ey İnananlar! Allâh'ın nişanelerine, hürmet edilen aya, (Ka'be'ye) hediye edilen kurbânlığa, gerdanlar takılan hayvanlara, Rablerinden bol nimet ve rızık isteyerek Beyt-i Harâm'a gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin."⁶ buyurmuştur. Yine diğer bir âyette: "Allâh hürmetli ev Ka'be'yi, hürmetli ayı, kurbânı, boynu tasmalı kurbânlıkları insanların faydası için ortaya koydu."⁷ buyrularak Ka'be'ye kurbânlık olarak sevk edilen hayvanlara gerdanlık takılması tasvib edilmiştir.

¹ Buhârî, Sahîh, III, 18; Müslim, Sahîh, III, 1672-1673; E.Dâvud, Sünen, III, 52-53; Nesâî, Sünen, VI, 218-219; A.b.Hanbel, Müsned, III, 352; IV, 345; V, 316.

² İ.Malik, Muvatta, II, 937.

³ İ.Esîr, Nihâye, IV, 99.

⁴ İ.Esîr, a.g.e., IV, 99.

⁵ Müslim, Sahîh, II, 912; E.Dâvud, Sünen, II, 362-363; Tirmizî, Sünen, III, 249-250; Nesâî, Sünen, V, 174; İ.Mâce, Sünen, II, 1034.

⁶ 5.Mâide 2.

⁷ 5.Mâide 97.

9- Umre

Umre'nin Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz.¹ Hadislerin bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde müşrikler, hac aylarında umre yapmayı Yeryüzünde işlenen günâhların en büyüklerinden sayarlardı. Bunlar Muharrem ayını Safer kabul eder ve:

إذا برا الدبر، وعفا الاثر، وانسلخ صفر، حلت العبرة لمن اعتمر.

"Devenin arkasındaki yara iyi olur,

Hacıların ayak izleri silinir,

Safer ayı da çıkarsa,

O zaman umre, yapan kimseye helâl olur"² derlerdi.

Çıplak tavâf v.s. gibi, diğer Câhiliye devri âdetlerinde olduğu üzere, bu dönemde hac aylarında umre yapılmamasının başlıca sebebi, ekonomik temellere dayanmış olmalıdır. Bu uygulama, hac için gelen halkın memleketlerine dönerek, ayrıca tekrar umre yapmak için Mekke'ye gelmelerini temin etmek gayesine yöneliktir. Hac ayında umreye cevaz verseler, bir şahıs, hem umre hem de hac yaparak memleketine dönecek, belki bir daha gelmeyecektir. Halbuki hac aylarında umre yapmak yasak olduğu için, hacı memleketine dönecek ve umre yapmak üzere başka bir zaman yeniden gelecek ve Mekke'nin ticari hayatına canlılık kazandıracaktır. Bu âdet, Câhiliye devrinde Kureyş müşriklerinin ticârî ve ekonomik menfaatlerine dinî bir maske takarak halka kabul ettirip, uyguladıklarına, kısacası Hz.İbrâhîm'in tevhîd dinini, ticârî ve iktisâdî gayelerle dejenere ettiklerine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Hz.Peygamber, İslâm geldikten sonra, Câhiliye devrinin bu uygulamasını ilgâ etmiş, hacla beraber umre de yapılacağını, umrenin herhangi bir vakti olamayacağını bildirmiştir. Rasulullah sahâbîlerine, hacclarını umreye çevirmelerini emretmiş, bu husus sahabilere ağır gelmiştir. Peygamberimize: "Yâ Rasulallah! Bu hangi hılldır, nasıl umredir?" diye sormuşlar, Peygamberimiz de, "Haram aylardaki bu umrenin edâsı da, bunların hepsini helâl kılar" buyurmuştur.³

¹ Buhârî, Sahîh, II, 152, IV, 234; Müslim, Sahîh, II, 909-910.

² Buhârî, Sahîh, II, 152, ; Müslim, Sahîh, II, 909-910.

³ Buhârî, Sahîh, II, 152, Müslim, Sahîh, II, 909-911

Niyet edilmiş hacçı feshedip, hacçı umreye tahvîl etmek, Câhiliye devrindeki "hac aylarında umre yapılmaz" itikâdını yıkmak üzere Rasûlullâh tarafından, yanında kurbânlık sevk etmemiş bulunan hacılara emredilmiştir. Bu yeni bir teşrî idi. Rasûlullâh ise, beraberinde kurbânlık sevkettiği için haccını umreye tahvil edememişti.¹ Nitekim Hz.Peygamber'in, hac ile umrenin arasını birleştirdiği, daha sonra bunu ilgâ etmek için herhangi bir hüküm nazil olmadığı nakledilmektedir.²

Peygamberimiz bu konuda "Dikkat ediniz, umre Kıyâmete kadar hac aylarına girmiştir"³ buyurmuş, kendileri hacçı umreye katmak suretiyle temettu' yapınca, ashâb da temettu' yapmışlardır.⁴ Ayrıca Hz.Peygamber, ehlinde bir grubun umre niyetiyle ihrâma girmelerini emretmiştir.⁵

İslâm öncesi, umre için muhtemelen Mekke dışında ihrâma giriliyor, Ka'be'nin etrafında tavâf ediliyor, menâsikle ilgili diğer işler icrâ ediliyordu.⁶

Paret, Câhiliye devrindeki umrede, Safâ ile Merve arasında Sa'y yapılmadığını, Sa'y'in Câhiliye devrinde umrenin bir parçası olmadığını kaydederek bunun Bakara 158. âyetten anlaşıldığını ileri sürüyor.⁷ Ancak bu hususun doğru olmaması kuvvetli muhtemeldir. Çünkü, Câhiliye devrinde Safâ ve Merve tepelerinde İsâf ve Nâile adında iki putun mevcut olduğu, hac ve umre yapan kimselerin, bunları tazîm için meshettikleri kaydedilmektedir.⁸ Yine, Câhiliye devrinde umrenin Receb ayında yapıldığı söylenmektedir.⁹

¹ Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VI, 419-420.

² Müslim, Sahîh, II, 899; Nesâî, Sünen, V, 149; İ.Mâce, Sünen, II, 991-992.

³ E.Dâvud, Sünen, II, 387-388; Tirmizî, Sünen, III, 271; İ.Mâce, Sünen, II, 991.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 181; Müslim, Sahîh, II, 902.

⁵ Müslim, Sahîh, II, 898-900; İ.Mâce, Sünen, II, 991-992.

⁶ Paret, İ.A., Ümre Maddesi, XII, 34.

⁷ A.g.m.

⁸ İ.Habîb, Muhabber, s.311; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.197-198.

⁹ Wensinck, İ.A., İhram Maddesi, V/II, 943; Paret, İ.A., a.g.m.

10. Nesî

Bilindiği gibi, Kamerî bir yılda 354 gün vardır. Câhiliye devrinde Araplar, bu takvim tarzını kullanmaktaydılar. Kamerî seneye göre hac yapıldığında, her yıl, bir önceki yıldan onbir gün evvel gelirdi. Böylece baharda başlayan hac mevsimi, ilerleye ilerleye yaza, sonbahara yani bütün mevsimlere tesadüf edebilirdi. Fakat Mekkeliler, haccın her zaman aynı mevsime yani bahara tesadüf etmesini istemişler ve bunun için de nesi uygulamasına başvurmuşlardır.¹

Ayrıca İslâm'dan önceki Hac ile, yıldan yıla yapılan panayırların arasında sıkı bir bağ vardı. Bu sebeble haccı, senenin münasip bir devresine rastlatma zarureti vardı. Bunun için de, kamerî seneyi bir dereceye kadar uzatmak gerekmiştir.²

Nesî uygulaması sadece Câhiliye araplarında değil, yahudi-lerde de mevcuttu. Üstelik yahudilerin 72 üyeli, din âlimlerinden müteşekkil en yüksek dînî kurulu ve mahkemesi Sanhedrin'in başkanının ünvanı, prens anlamına gelen "Nâsî" idi.³

Ayrıca Yahudi takvimi, tıpkı Araplarınkı gibi ay takvimidir. Bir yıl, her biri 29,5 günlük 12 aydır. Yani 354 gündür. Ancak tören ve bayram günleri, Güneş takvimine göre hesaplanır. Bu iki çeşit yılı birbirine uydurmak için her 19 yılda bir *kebîse*, yani ek yıl, her 7 yılda da bir kebise ay eklenir. Bir ay 29,5 gün olduğu için de, ayların kimi 29, kimi de 30 gün olarak kabul edilir.⁴

Ebû Ma'sher el-Belhî (v.272) ile el-Bîrûnî (v.443) de, Arapların Nesî uygulamasını yahudilerden aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu hususta A.Moberg şunları kaydetmektedir: "...Bîrûnî yahudi nesîinden bahsederken, yahudi dilinde ay eklenmiş seneyi ifâde eden İBBUR kelimesi ile, hamile kadın manasına gelen ME'UBB'AR'ATH kelimesini birleştiriyor ve şunları söylüyor: 'Seneye fazla bir ay eklenmesini, kadının kendi bedenine ait olmayan bir şey taşımasına benzetmektedirler.'⁵ Taberî, Arapça Nesî tabirini, bir de 'nesu' (gebe

¹ Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s.56.

² Moberg, I.A., Nesi maddesi, IX, 201.

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s.309-310.

⁴ Örs, a.g.e., s.408.

⁵ Krş. Bîrûnî, Kitâbü'l-Asâri'l-Bâkıyye, s.53.

kadın) ve çocuğun kendisinde (karnında) gösterdiği fazlalık dolayısıyla "nusiât al-mer'a" tabiri ile izâh etmektedir. Tesâdüfî olması pek muhtemel bulunmayan bu iki izâhın birbirine uyması, seneye ay eklenmesi veya eklenen ay mânâsında Nesî yahudi dilinde İBBUR kelimesinin örneklik ettiğini ve Taberî'nin hakikate hiç te aykırı olmayan kaydını desteklediğini düşünmemize yol açmaktadır. Caussin de Perceval, hatta yahudi dilinde nâsî (hükümdar) kelimesinin esas itibari ile nâsî'i, yani seneye ay eklenmesi hususunda karar vermek selahiyetine sahip olan Sanhedrin reisinin şeref ünvanını ifâde ettiğini hatırlatmaktadır. (krş.Bab.Talmud, Sanhedrin, s.11a: "Seneye ancak nasi'nin muvafakatı ile ay ilave olunabilir...)"¹

A.Moberg, Yahudi nesî ile Arap nesî arasında benzerlikler bulmaktadır: "Seneye eklenen ay, yahudilerde yalnız Adar ayını takip eden ay, araplarda ise Zilhicce'yi takip eden ay idi, yani her iki halde, seneye eklenen ay, bir senenin normal ayı ile normal ilk ay olan Nisan yani Muharrem arasında yer almakta idi... Yahudi nesî Pesah Bayramı'nı senenin münasip bir zamanına getirmeye yarıyorsa Arap nesî de, Mekke civarında aynı ana rastlatılan panayır ve hacc hususunda da aynı gayeyi takip etmiş olabilir."²

Nesî uygulamasının yahudilerde de mevcut olduğuna dair tesbitlerle iktifâ ederek, Câhiliye devrinde mevcut nesî uygulamasına dönmek istiyoruz. Taberî'(v.310)'nin bildirdiğine göre, Cürhümlüler'den sonra Huzâalılar Ka'be'nin idaresini ellerine aldılar, ancak savaş ve baskınların yasak olduğu dört ayın vakitlerini tâyin ve geciktirmek vazifesini Mudar oğullarının idaresine verdiler.³ Başlangıçta, Mekke'de nesî vazifesini ifâ edenlerin Yemenli Kindeliler olduğunu ve bunun, aynı kabilenin Mudar araplarının olduğu kadar, Rebî'alıların toprakları üzerinde de hakimiyet tesis ettikleri sıraya rastladığını belirtmek gerekir. Fakat sonradan Malik b.Kinâne, Muaviye b.Sevr el-Kindi'nin kızını nikahlayarak, takvim işleriyle meşgul olma vazifesini elde etti. Daha sonra da bu iş, kendi ailesi efradı arasında tevarüs yoluyla devam etti.⁴

¹ Taberî, Câmî'ul-Beyân, X, 129; Moberg, İ.A., Nesî maddesi, IX, 202.

² Moberg, İ.A., a.g.m., IX, 202.

³ Taberî, Tarîh, II, 285-286.

⁴ İ.Hişâm, Sîre, I, 46; Ezrak i, Ahbâru Mekke, I, 182-183, Terc: s.173-174; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 905-906; İslâm Müesseselerine Giriş, s.57.

Bu konuda vazife gören kimseye, Kalemme yahut Kalanbas deniliyordu. Ezrakî (v.244), bu konuda vazife gören ilk kimsenin, Sa'lebe b.Malik olduğunu kaydetmektedir. Ondan sonra bu işi, Hâris b.Malik b.Kinâne yürütmüştür. Bu zata Kalemme denilmiştir. Onun oğlu Serir'den sonra, bu vazife Benî Fukaym'ın eline geçmiştir.¹ Benî Fukaym'dan Kalemme olarak anılan ilk zatın, Huzeife b.Abd b.Fukaym b.'Adî olduğu ve Mâlik b.Kinâne'ye mensup olduğu kaydedilmiştir.² Bu işin başında bulunanların sonuncusu, Ebû Sümâme Cünâde (Cennâde) b.Avî b.Ümeyye b.Kalâ b.Huzeife'dir. Onun vazife başında bulunduğu vakit, İslâmiyet zuhûr edip, bu işi ilgâ etmiştir.³ M.Hamîdullâh, Peygamberimizin dedesi Kusay'ın, bu vazifeyi Nese'eler'e bıraktığını, bu kabilenin Kinâne kabilelerinden olup, Mekke takvimine ait nesî işlerinin görülmesinden sorumlu olduklarını kaydetmektedir. Yine M.Hamîdullâh, Kusay'ın bu tutumunu basiretli ve ihtiyatkar olarak nitelendirmektedir. Çünkü Kusay, böylece Mekke'li olmayan kabilelerin de, Mekke'ye bağlılıklarını sağlamış oluyordu.⁴ M.Hamîdullâh, Câhiliye devrinde Nâsî veya Kalemme adı verilen bu ailenin, bir nevi takvim bakanlığı vazifesi gördüğünü söylemektedir.⁵

Hac esnasında, görevli olan Kalemme, Ka'be'nin kapısının önüne gelir ve yardımcısı, Ka'be'nin Hatîm denilen üstü açık kısmına geçer ve herbiri şu sözleri söylerdi: "Ben bütün ayıp ve kusurlardan azade, hiç kimsenin günâh izafe edemeyeceği öyle bir kimseyim ki, verdiğim hüküm reddedilmez." Herkes, sözlerini kabul ve tasdik ettikleri bu iki vazifeliye takip etmeleri gerekli tâlimatı sormak üzere geliyorlardı. Kalemme, müteakip iki yıl boyunca normal kamerî takvim akışını takip etmelerini tenbih ederdi. Fakat her üç yılda bir kere bunun aksini söyler ve o yılın 12.ayından sonra boş bir ayın (ilave ay, Safer ayı) geleceğini ve bunun sonunda da, ertesi yılın normal ilk ayının başlaması lazım geldiğini ifâde ederdi. Böylece hac, iki yıl boyunca, 12.ayda, sonra birinci, sonra ikinci ve ilaahir

¹ Ezrakî, AHBÂRU MEKKE, I, 183, Terc: s.173.

² İ.Habîb, Muhabber, s.157; Taberî, Târîh, II, 286.

³ İ.Hişâm, Sîre, I, 46; Ezrakî, a.g.e., I, 183; Terc: s.173; İ.Habîb, a.g.e., s.157; Taberî, Târîh, II, 286.

⁴ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 888.

⁵ Hamidullah, a.g.e., II, 856; Krş: İ.Hişâm, a.g.e., I, 45-46.

bütün aylarda dönüp durmak suretiyle kutlanıyordu."¹ M.Hamîdullâh, Câhiliye araplarının Nesî uygulamasını benimsemelerinin sebebi konusunda, şunları söylemektedir: "Hatta Nesî, yahut takvim işleriyle meşgul olma vazifesi bile, menşe itibariyle sırf dînî mÂksâtlarla, yani hac zamanının, her zaman yılın aynı mevsimine isabet etmesi ve Mekkeli tüccarların da iştirak etmeleri gerekli çeşitli panayırların kurulması zamanından farklı bir zamana tesadûf etmesi için getirilip sokulmuştur."² Hz.Peygamber, Vedâ Haccı'nda Arafât'ta irâdettiği Vedâ Hutbesi ile, yukarda arzetye çalıştığımız belli senelerde ay takvimine bir ay ilavesinden ibaret olan nesî usulünü, bütün Arabistan için geçerli olmak üzere ilgâ etmiştir.³

Hz.Peygamber bu hutbesinde şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki zaman, Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü ilk vaziyetine dönmüştür. Bir yıl on iki aydır. Bunlardan dördü haram aylardır, ki onlardan üçü, arka arkaya Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Dördüncüsü Mudar'ın ayı olan Receb'tir. O, Cumâde(l-Âhır) ile Şa'bân arasındadır."⁴

Ezrakî (v.244), Peygamberimiz'in bu hutbesinde "Te'hir edilen bir ay ve şaşırtılan bir sayı yoktur. Hac, Zilhicce ayındadır ve Kıyâmete kadar da böyle olacaktır."⁵ buyurduğunu nakletmektedir.

İbn İshâk (v.151) da, bu konuda İbn Ebî Necîh'e, Hz.Peygamber'in "Zaman, Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki durumu gibi olmuştur" sözünden sormuştur. O da: "Kureys, her yıla, her sene bir ay ilave ediyor, böylece Zilhicce'ye oniki senede bir isabet ediyorlardı. Allâhü Teâlâ Rasûlünü, Zilhicce'de yaptığı haccında buna muvaffak kıldı ve Rasûlullâh o ayda haccetti. Bu sebeble de

¹ I.Hişâm, Sîre, I, 45-46; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 183-184, Terc: s. 173-174; İ Habîb, Muhabber, s.157; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 905-906; İslâm Müesseselerine Giriş, s.57.

² Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 905.

³ Makrizi, İmta'u'l-Esma', s.531; Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 855.

⁴ Buhârî, Sahîh, IV, 74, V, 126; Müslim, Sahîh, III, 1305; E.Dâvud, Sünen, II, 483-485; A.b.Hanbel, Müsned, V, 37,73.

⁵ Ezrakî, a.g.e., I, 186; Terc: s.176.

Hız.Peygamber: 'Muhakkak zaman, Allâh'ın gökleri ve yarattığı gündeki durumuna dönmüştür." buyurdu."¹ şeklinde cevap vermiştir.

Nesî uygulamasının ilgâsı hakkında Allâh c.c. şöyle buyurmuştur: "Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allâh'a göre ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü hürmetli aylardır. Bu dos-doğru bir nizamdır. Öyleyse o aylar içinde kendinize yazık etmeyin. Top yekün sizinle savaşıyan putperestlerle siz de topyekün savaşın. Allâh'ın sakınanlarla beraber olduğunu bilin. Hürmetli ayların yerini değiştirip geciktirmek, küfürde gerçekten ileri gitmektir. İnkâr edenler, Allâh'ın haram-kıldığı ayların sayısına üydürmek için onu bir yıl haram, bir yıl helâl sayıyor, böylece Allâh'ın haram kıldığını helâl kıhıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel göründü. Allâh inkâr eden toplumu doğru yola erıştirmez."²

Sonuç olarak İslâm, Nesî uygulamasını kaldırmış, haccın, da-ima Zilhicce ayında yapılmasını sağlamıştır. Böylece haccın zamanı da, sırasıyla yılın bütün mevsimlerine rast gelmiştir.

11- Hac'la İlgili Diğer Uygulamalar

a. Hac Mevsiminde Ticaret

Câhiliye devrinde Araplar, hac mevsiminde dışardan gelen hacıların ticaret yapmasını günâh sayarlardı. Hacıların ticaret için mal getirmesi, yahut nafakasını yanında buundurması caiz görülmezdi. Bu husus, en çok Mekke tüccârı ile esnafının fazla alışveriş yapmasına sebep olurdu. Nafakası ve parası olmayan hacılar ise, dilenmeye mecbur kalırlardı.³ Câhiliye halkı da, hac mevsiminde alışverişten sakınır ve "Bu günler zikir günleridir" derlerdi.⁴ İbn Abbâs'ın haber verdiğine göre, Câhiliye devrinde halk, Zü'l-Mecâz, Ukâz, Minâ, Arafât ve diğer hac panayırılarında ihrâm lıyken alışveriş yapmaktan çekiniyor ve bunu günâh sayıyordu. Daha sonra Müslümanlar da bu tutumu sürdürünce, "Hac mevsiminde (ticâret yaparak) Rabbinizden rızık aramanızda size bir günâh yoktur" âyeti nazil olmuş ve bunu ilgâ etmiştir.⁵

¹ I.İshâk, Sîre, s.79.

² 9.Tevbe, 36-37.

³ Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarîhi, s.180.

⁴ Nedvî, Dört Rükün, s.298.

⁵ 2.Bakara, 198; Buhârî, Sahîh, II, 197; E.Dâvud, Sünen, II, 350-351.

Câhiliye devrinde Hums'a mensup müşrikler, dışardan gelen hacılara yanlarında ticârî eşya getirmelerini yasaklayarak, menfaatleri için Allâh'ın helâl kıldığı bir hususu, din kisvesi giydirek tahrif etmişlerdir. İslâm, müşriklerin ticari menfaatlerine darbe vursa da, bu hususu ilgâ etmiştir. Hac aylarında, hacıların yanlarında ticâret malı getirmelerinde bir sakınca olmadığını bildirerek, Allâh'ın helâl kıldığı bir hususu asli safiyetine kavuşturmuştur.

b. Hacca Azık Getirmemek ve Dilenmek

Câhiliye devrinde Araplardan bazıları, hacca giderken Ka'be'ye yetecek kadar azığı beraberlerinde almazlar, bunu günâh sayarlardı. Güya mütevekkil olduklarını belirtir ve Biz Allâh'ın misafirleriyiz, azık almayalım" derler, fakat daha sonra dilenmekten utanmazlardı. İbn Kesîr (v.774), İbn Abbâs'tan "İnsanlardan, bir kısmının beraberlerinde azık almadan çoluk çocuğundan ayrılıp, 'Biz Allâh'ın evine haccedelim de, O bizi doyurmasın' dediklerini"¹ naklediyor.

İbn Abbâs, Yemen halkının hac ettiklerini, fakat beraberlerinde azık getirmediğini "Biz tevekkül edicileriz" dediklerini, fakat Mekke'ye geldikleri zaman, halktan yiyecek istediklerini haber vermektedir.² İbn İshâk (v.151) ise, Hums'a mensup müşriklerin, "Harem dışındaki halkın hac veya umre için Mekke'ye geldiklerinde beraberlerinde getirdikleri yiyeceklerden Harem içinde yemeleri caiz değildir"³ dediklerini kaydetmektedir.

Câhiliye devri halkına, azık getirmenin günâh olduğunu kabul ettiren, yukarda da kaydedildiği gibi Mekkelilerdir. Hacılardan bazıları parasız gelse de, genellikle çoğu paralı olarak gelecek, gıda ve ihtiyaç maddelerini satın alarak Mekke'nin ticârî hayatına katkıda bulunacaktır. Câhiliye devrindeki bu âdet de, Allâh tarafından "Bir de (Hac seferinize yetecek kadar) azıklanın. Muhakkak ki, azığın en hayırlısı (dilenmekten, insanlara yük olmaktan) sakınmaktır."⁴ buyru-larak ilgâ edilmiştir.

c. Susarak Haccetmek

Câhiliye devrinde bazı kimseler, susarak hac yapıyorlardı. Nitekim Hz.Ebû Bekir, Hums'a mensup Zeyneb adlı bir kadının yanına

¹ I.Kesîr, Tefsir, I, 238; Nedvî, Dört Rükün, s.297.

² Buhârî, Sahîh, II, 142; E.Dâvud, Sünen, II, 349.

³ I.Ishâk, Sîre, s.81; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 177, Terc: s.168.

⁴ 2.Bakara, 197.

uğramıştı. Hz.Ebû Bekir, kadının konuşmadığını görünce, niçin konuşmadığını sordu. Kadının yanındakiler, "Susarak hacc yaptı" dediler. Hz.Ebû Bekir kadına, "Konuş, çünkü bu helâl olmaz, bu Câhiliye âdetlerindendir." dedi. Bunun üzerine kadın konuşarak,¹ Hz.Ebû Bekir'e: "Haccedinceye kadar kimseyle konuşmamaya yemin ettim." dedi. Hz.Ebû Bekir de, "Konuş, İslâm bunu ilgâ etmiştir" dedi.²

İslâm, sükût orucunu kaldırdığı gibi, bu nezir çeşidini de ilgâ etmiştir.³

d. Ka'be'ye Yaya Olarak Gitmek

Câhiliye devrinde, Ka'be'ye yaya gitmek üzere adak adayan ve bunu yerine getiren kimseler mevcuttu. İslâm bu âdeti kaldırmıştır. Nitekim Hz.Peygamber, iki oğlunun arasında onlara dayanarak yürüyen bir ihtiyar görmüş ve bunun sebebini sormuştur. Bu zatın oğulları da, babalarının yürümeye nezrettiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz.Peygamber, "Cenâb-ı Hak, bunun nefisine eziyet etmesine muhtaç değildir "buyurarak, ihtiyara hayvana binmesini emretmiştir.⁴

'Ukbe b.Amir'in (r.a.) kızkardeşi de, yürüyerek Ka'be'ye gitmeyi adanmış ve 'Ukbe'den, kendisi için bu hususta, Hz.Peygamber'den fetva almasını istemişti. Hz.Peygamber ise 'Ukbe'ye, kızkardeşinin hem yürümesini, hem de hayvana binmesini emretmişti.⁵

e. Ka'be'deki Fal Oklarını

Câhiliye devrinde, Ka'be'nin önünde Hübel putunun yanında bazı oklar vardı. Mekkeliler oraya giderek bu oklarla fal çekerlerdi. Okların üzerlerinde "Evet", "Hayır", "Bekle" gibi kelimeler yazılıydı. Bir şey yapılmak istendiğinde, bu oklara mürâcaât edilirdi. Bu okların hususi bir memuru vardı, ücret karşılığında mukaddes fal oklarını çektirirdi. Bu memur okları çantada taşıyordu. Bu oklara

¹ Buhârî, Sahîh, IV, 234.

² İ.Hacer, Fethu'l-Bari, VII, 113.

³ İ.Hacer, a.g.e., VII, 113.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 220.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 220; Nesâî, Sünen, VII, 19; İ.Mâce, Sünen, I, 689, 'Aynî, 'Umde-tü'l-Kâri, X, 225-226.

"Ezlâm" denilirdi.¹ İslâm bu uygulamayı kaldırmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Allâh, "Ey inananlar! içki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz Şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz"² buyurmuştur.

f. Hac Esnâsında Günâh İşlemek

Zamanla hac, kudsiyet ve nezahetinden çok şeyler kaybetmişti. Hac bir eğlence, münakaşa ve Câhiliye bayramı haline gelmişti. Bu sırada günâh işlenir, putlara kurbân kesilir, kavga yapılır, kadınlara temas edilirdi.³

Hac şehirlerinde ibâdete râğbet, en büyük çekiciliğini bu zamana rastlayan pazarlardan ve panayırlardan alıyordu. Bu günlerin çok neşeli havası olurdu. Şaka, oyun, şarap, kadın ve şarkı ile eğlenilirdi. Yahudiler ve Hristiyanlar da bu gibi eğlencelerden habersiz değildiler. Bu türlü eğlenceler önceleri, Vedd' adlı putun yanında yapı-lırdı. İslâm'ın burada nasıl kesin ve kati davrandığını Vedd'e vedâ şarkısından anlıyoruz.⁴

Bu hususta İbn Kelbî (v.204), Câhiliye devrinde hac esnasında, kadına temas etmenin meşrû kabul edildiğine dair bir beyt nakletmektedir:

حياءك ود فاننا لا يحل لنا - لهن النساء، وإن الدين قد عزمنا.

"Yaşa Vedd, artık bize helâl değildir,
Kadınlarla oynamak, çünkü din işi ciddiye aldı!"⁵

Câhiliye devri Araplarının bu durumlarını Allâh: "Artık hacda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, kavga yapmak yoktur"⁶ buyurarak yasaklamıştır.

¹ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 117-119, Terc: s.106-107; Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s.42.

² 5. Mâide, 90.

³ Nedvî, Dört Rükün, s.295.

⁴ Düşüngen, Putlar Kitâbı, s.64, açıklama no: 71, (Wellhausen'den naklen)

⁵ I. Kelbî, K.Asnâm, s.8, Terc: Putlar Kitâbı, s.28.

⁶ 2.Bakara, 197.

İmâm Mâlik (v.179), hac esnasında kavga etmekle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Câhiliye devrinde Kureyşliler, Müzdelife'deki Kuzah'ta, Meş'arü'l-Harâm'ın yanında, diğer Araplar ise Arafât'ta vakfe yapıyorlar, birbirleri ile çekişip kavga ediyorlardı. Kureyşliler: 'Biz daha doğru yoldayız' derler, diğer Araplar ise, 'Biz daha doğru yoldayız' derler ve mücadele ederlerdi. Bunun üzerine Allâh, 'Her ümmet için şeriat ve yol kıldık. Onun için bu hususta seninle niza yapmasınlar'¹ âyetini indirerek, bu hareketleri reddetmiştir." Minâ'da toplandıkları zaman Kureyşliler, 'Bizim haccımız daha mükemmeldir' der, ötekiler de, 'Bizim haccımız daha mükemmeldir' derler ve sonunda kavga ederlerdi.² Allâh, Câhiliye Araplarının bu davranışını da yasaklamıştır.³ Peygamberimiz de: "Her kim şu Beyt'e gelir de, hac esnasında kadına yaklaştırmaz ve günâh işlemezse, o kimse anasından doğduğu gibi günâhsız olarak döner"⁴ buyarak, yukarda kaydedilen uygulamaları reddetmiştir.

12. Hac'la İlgili Vazifeler

Kusay, Mekke'ye hakim olduktan sonra, idare işlerini altı bölümde toplayarak, bunları iki oğlu arasında taksim etmiştir. Hicabe, Daru'n-Nedve ve Liva'yı Abdü'd-Dar'a, Sikaye, Rifâde ve Kıyade vazifelerini de Abdümenaf'a verdi. Bunlar dan Ka'be ve hacla ilgili olan üçü, İslâm tarafından tasvib edilmiş, diğerleri ilgâ edilmiştir.⁵ Ka'be ve hacla ilgili olan bu vazifeler şunlardır:

a. Sikâye

Sikâye, hac mevsiminde hacılara su dağıtma işidir. Kusay, kendi zamanında Ka'be'nin etrafına deriden yapılmış su havuzları koymuş, develer vasıtasıyla, civardaki su kuyularından tatlı su taşıtarak bunlara doldurtmuş, hacılara bu havuzlardan su dağıtarak, bu vazifeyi yerine getirmiştir.⁶

¹ 22. Hac, 67; İ.Mâlik, Muvatta', I, 389.

² Nedvî, Dört Rükün, s.296.

³ 2.Bakara, 197.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 141; Müslim, Sahîh, II, 983; Tirmizî, Sünen, III, 176; Nesâî, Sünen, V, 114; İ.Mâce, Sünen, II, 964-965.

⁵ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 109-110, Terc: s.97.

⁶ Ezrakî, a.g.e., I, 110, Terc: s.97.

Sikâye görevi Kusay'dan sonra, Abdümenâf ve oğullarının elinde kalmıştır. Abdümenâf, suyu Kerr-i Âdem ve Hum kuyularından tulum ve yemek çanakları vasıtasıyla, develerin sırtında çekiyor ve Ka'be'nin civarında bulunan deri havuzlara boşaltıyordu. Deri havuzlar içinde topladığı suyu ise, hacılar Mekke'den ayrılınca kadar onlara dağıtıyordu. Havuzlardaki su zamanla tatlılaşmaktaydı. Bu iş için Mekke'de Kusay tarafından birçok kuyular kazdırılmıştı. Abdülmuttalib zemzem kuyusunu kazıp ondan su çıkarınca kadar, bu kuyulardan faydalanılmıştır. Zemzem kuyusundan su çıkarılınca, Sikâye işi için diğer kuyulardan su nakli bırakılarak, hacıların su ihtiyacı tamamen Zemzem kuyusundan temin edilmiştir. Kusay'dan başka, Hâşim b. Abdimenâf'ın da, Bezr adlı bir kuyu kazdırdığı bilinmektedir.

Abdülmuttalib ise, hac mevsiminde develerini sağıp, sütlerini Zemzem kuyusunun yanına koyduğu deri havuzlara aktararak, bal ile karıştırır ve hacılara dağıtırdı. Zemzem suyu çok ağır bir su olduğu için, Abdülmuttalib bunu gidermek maksâdıyla, içine kuru üzüm atar ve hacılara öyle dağıtırdı. Abdülmuttalib'in vefâtından sonra, sikaye vazifesi oğlu Abbâs'a geçmiştir.

Hız. Abbâs, Tâif'te bulunan bağından ve başkalarından temin ettiği üzümleri Mekke'ye sevkeder, bu bunlardan sıra yapar ve hacılara dağıtırdı. O, bu vazifeyi Mekke'nin fethine kadar sürdürdü. Mekke'nin fethinde Hız. Peygamber, bu vazifeyi yine Hız. Abbâs'a vererek, tasvîb ve ibkâ etti. Bu hususta Ka'be'nin kapısında durarak şöyle buyurdu: "Câhiliye devrindeki bütün kan davaları, mal ve birbirine karşı üstünlük davaları, Sidâne ve Sikâye'den başka hepsi kaldırılmıştır. Sikâye ve Hicâbe vazifelerini Câhiliye devrinde olduğu gibi, yine eski sahiplerine veriyorum."¹

Kur'ân-ı Kerîm, Sikâye vazifesinden bahsederek: "Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı onarmayı, Allâh'a ve Âhiret Gü-nü'ne inanıp, Allâh yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz?"² buyurmaktadır. Hız. Peygamber, Câhiliye devrinde Hız. Abbâs'ın elinde bulunan Sikaye vazifesini, yine ona vererek tasvîb etmiştir. Yine Hız. Peygamber, Minâ gecelerinde, geceyi Mekke'de geçirme iznini si-

¹ I. Hişâm, Sîre, I, 155-158; A.b. Hanbel, Müsned, II, 11, 36, 103; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 112-114, Terc: 100-102; Taberî, Tarih, III, 60-61.

² 9. Tevbe, 19

kâye vazifesinden dolayı, sadece Hz.Abbâs'a vermiştir.¹ Ayrıca Hz.Peygamber, kendisine getirilen zezemi ayakta içerek, hacılara su dağıtılmasını tasvib etmiş,² ve su dağıtan Abbâs oğullarına: "İnsanların bunu bir sünnet kabul edip, size galebe etmeye kalkışmalarından çekinmeseydim, sizinle beraber ben de su çekerdim."³ buyurmuştur.

Peygamberimiz Ka'be'yi tavâf ettikten sonra, hacılara su dağıtılan yere gelmiş ve su istemiştir. Kendisine bu halkın içtiği sudur, size evden getirelim teklifi yapılmış, Hz.Peygamber ise bunu reddederek, kendisine de halkın içtiği sudan verilmesini emretmiştir.⁴

b. Rifâde

Hacılara yemek verme vazifesidir. Kusay tarafından ihdâs edildiği ve bu iş için halktan senelik vergi alındığı nakledilmektedir. İbn İshâk (v.151), Kusay'ın Kureyşlilere şu hitâbede bulunarak, yardım istediğini kaydetmektedir: "Ey Kureyş topluluğu! Sizler Allâh'ın komşuları ve Harem ehliniz. Gelen hacılar ise, Allâh'ın misafirleri ve Beyt'inin ziyâretçileridir. Onlar, ikram edilmeye layık misafirlerdir. Buradan dönünceye kadar hac günlerinde, onlar için yemek hazırlayın ve içecek temin edin." dedi. Kureyşliler de, Kusay'ın bu emrini yerine getirerek, her sene mallarının bir kıs mını bu iş için ayırıp, onu bir vergi gibi Kusay'a veriyorlar, O da toplanan malları, hac mevsiminde Mekke ve Minâ'da hacılara yemek yaptırıp dağıtıyordu. Kusay'ın kavmi içinde bu âdet, İslâmiyet gelinceye kadar Rifâde adı altında devam etti. İslâm devrinde de aynı uygulama devam etmiştir.⁵

Rifâde vazifesi, Kusay'dan sonra Abdümenâf ile onun oğlu Haşim'in eline geçti. İbn İshâk, Haşim'in de, Kureyşlilere bir hitabede bulunarak, Ka'be'yi ziyârete gelen hacılara yardım etmelerini istediğini; bunun üzerine Kureyş'in, aralarında para ve mal toplayarak hacılara ziyafet verdiklerini nakletmektedir.⁶

¹ Buhârî, Sahîh, II, 167, 192; Müslim, Sahîh, II, 953; İ.Mâce, Sünen, II, 1019.

² Nesâî, Sünen, V, 237; A.b. Hanbel, Müsned, I, 214, 249, 372.

³ Buhârî, Sahîh, II, 167; E.Dâvud, Sünen, II, 464.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 167; A.b.Hanbel, Müsned, I, 214-215.

⁵ A.b. Hanbel, Müsned, I, 137; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 195, Terc: s.184.

⁶ İ.Hişâm, Sire, I, 143; Ezrakî, a.g.e., I, 111, 194-195, terc: s.99, 184.

Haşim, Kureyş'in yaptığı bu yardımlarla, her sene hac mevsiminde hacılara yemek ziyafeti verirdi. Bunun için de, önceden toplanan gelirlerle bir miktar un satın alır, kesilen deve, sığır ve koyun kurbanlarının butlarını da alarak, bunların tümünü toplar; sonra bir ölçüye göre, un ile o etleri karıştırarak hacılara yedirirdi. Bu iş, bir sene şiddetli kıtlık oluncaya kadar böyle devam etti. O sene Haşim, Şam'a giderek, orada, topladığı yardımlarla un ve kuru ekmek satın alıp, hac mevsiminde Mekke'ye döndü. Bu kuru ekmekleri kırıp parçaladıktan sonra, kurbanlık develeri keserek etlerini pişirdi, bunlardan "tirit" yaparak hacıları aç kalmaktan kurtardı. Bu sebeble esas adı Amr olan Haşim'e, Haşim ismi verilmiştir.

Ondan sonra bu vazifeyi Abdulmuttalib, daha sonra Ebû Tâlib üzerlerine aldılar. Ebû Tâlib, bu görevi İslâm'ın doğuşuna kadar sürdürdü.¹

İslâm gelince Hz.Peygamber bu âdeti devam ettirdi. Hicri 9.senede hac emiri tâyin ettiği Hz.Ebû Bekir'e, bu görevi yaptırttı ve bu iş için bir miktar mal tahsis etti. Vedâ Haccında ise, Rifâde vazifesini Hz.Peygamber bizzat kendisi yaptı.² Resûlullâh, Vedâ Haccında Mekke'ye 63 âdet deve sevketmiş, Hz.Ali'nin Yemen'den getirdikleriyle birlikte, bu sayı 100'e ulaşmış ve bunlar kurban olarak kesilmiştir.³

c. Hicâbe-Sidâne

Ka'be'nin bakım ve korunması hizmeti ilk önce Hz.İsmâ'il'in uhdesindeydi. Onun vefâtından sonra Cürhümlüler'in eline geçti. Daha sonraları Yemen'li Benî Huzâa kabilesi, Cürhünlülere hücum ederek Ka'be'yi ele geçirdi. Peygamberimizin dedelerinden Kusay b.Kilab b.Mürre, Ebû Gubşân adındaki Huzâalıdan Ka'be'nin anahtarını satın alarak, bu vazifeyi ele geçirmiştir. Bu hakkını tanımak istemeyen Huzâahlı da Ka'be civârından kovmuştur.⁴

¹ I.Hişâm, Sîre, I, 143-144, 150; Ezrakî, Ahbâru Mekke. I, 111-112, Terc: s, 99-100.

² Ezrakî, a.g.e., I, 112, Terc: s.100.

³ Müslim, Sahîh, II, 888-889; E.Dâvud, Sünen, II, 460-461; Tirmizî, Sünen, III, 178-179; İ.Mâce, Sünen, II, 1024.

⁴ I.Hişâm, a.g.e., I, 117-119, 123-124, 130-131; Taberî, Tarih, II, 256; Olgun, Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, s.160-161.

Kusay, Ka'be'ye ait vazifeleri taksim ederken, Ka'be'nin perdedârlığını (Hicâbe) Abdüddâr'a vermiştir. Bu vazife, Abdüddâr'dan sonra oğlu Osmân'a geçmiş ve Nesîller boyunca devam etmiştir. Hz.Peygamber Mekke'yi fethettiğinde, Ka'be'nin anahtarı Osmân b.Ebî Talha'da bulunuyordu. Hz.Peygamber, Ka'be'nin anahtarını onlardan alarak, Ka'be'nin içine girdi. Ka'be'den dışarı çıkınca, Hz.Abbâs, Hz.Peygamber'den Sikâye ile beraber Hicâbe vazifesini de kendisine vermesini istedi. Bunun üzerine "Şüphesiz Allâh emanetleri ehline vermenizi emreder"¹ âyeti nazil oldu. Hz.Peygamber de, Osmân b.Ebi Talha'yı çağırarak Ka'be'nin anahtarını ona geri verdi ve "Ey Ebû Talha oğulları! Ka'be'nin anahtarını alın. Onu sizin elinizden bir zâlimden başkası asla almayacaktır."buyurdu.²

Hz.Peygamber, Mekke'nin Fethi günü, Ka'be'nin Sidânesi (Hicâbe) ile, hacıların Sikâyesinden başka her türlü Câhiliye davasını ilgâ ettiğini bildirmiş.³ Hicâbe (Sidâne) vazifesini de Abdüddâr oğullarına tahsis ederek, bu vazifeyi tasvib etmiştir.⁴

Kaynaklarımız, Câhiliye devrinde Ka'be'nin kapısının Pazartesi ve Perşembe günleri açıldığını, kayyım ve kapıcılarının, Ka'be'nin kapısında oturup içeriye girmesini istemedikleri kimseleri, merdivenlerden aşağı itip düşürdüklerini bildirmektedir. Onların aynı hareketi Peygamberimize de yapmak istediklerini bilmekteyiz.⁵

Görüldüğü gibi Hz.Peygamber, Hac ve Ka'be ile ilgili olarak Sikâye, Rifâde ve Hicâbe müesseselerini tasvib ve ibkâ etmiştir.

¹ 4.Nisâ, 58

² I.Hişâm, Sîre, IV, 55; I.Sa'd, Tabakat, II, 137; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 110-111, Terc: s.98-99.

³ A.b.Hanbel, Müsned, II, 11, 36, 103.

⁴ A.b. Hanbel, a.g.e., VI, 401.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 156; Müslim, Sahîh, II, 971; I.Sâd, a.g.e., I, 147; Ezrakî, a.g.e., I, 267-268, Terc: s.246.

VI- KURBAN

Tarih boyunca insanoğlu, Allâh'a yakın olmak için çeşitli şekillerde kurbânlar takdim etmiştir. Bu sebeble, kurbân ibadeti Hz.Âdem'e kadar uzanmaktadır. Gerek Tevrât gerekse Kur'an, Hz.Âdem'in oğulları, Kâbil ile Hâbil'in kurbânından bahsetmektedir.¹

Yine Tevrât, Hz.İbrâhîm'in kurbânından söz etmektedir, buna göre Hz.İbrâhîm, oğlu Hz.İshâk'ı kurbân etmek istemiştir.² Ancak Allâh buna izin vermemiş, "Biricik oğlunu benden esirgemedin" buyurarak, kurbân olarak bir koç göndermiş, bu koç, Hz.İbrâhîm tarafından oğlunun yerine yakılan kurbân olarak takdim edilmiştir.³ Hz.İbrâhîm'in, oğlu Hz.İshâk'ı kurbân etmek istediğine dair Tevrât rivâyetini, hıristiyanlar da aynen benimsemektedirler.⁴

İslâm alimlerinin bir kısmının görüşüne göre, kurbân edilmek istenen Hz.İshâk değil, Hz.İsmâ'il'dir.⁵ Tevrât'ın kendi içinde tenakuz arzemesi sebebiyle, gerçeklere uygun olan da budur. Tevrât kur-

¹ 5.Mâide 28-32; Tevrât, Tekvin, 4/3-5.

² Tevrât, Tekvin, 22/1-9.

³ Tevrât, Tekvin, 22/12-17.

⁴ İbranilere Mektup, 11/17; Yakubun, Mektubu, 2/21.

⁵ Taberî, Camiu'l-Beyan, XXIII, 81 v.d.; Kurtubi, el-Cami'li Ahkamî'l-Kur'ân, XV, 100-101.

bân edilen oğuldan bahsederken "biricik oğul" ifâdesini kullanmıştır.¹ Halbuki yine Tevrât'a göre, Hz.İshâk "biricik oğul" değildir. Çünkü Hz.İshâk doğduğu zaman, Hz.İsmâ'il 14 yaşındaydı,² ve yine Tevrât'a göre, Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il aynı günde sünnet olmuşlardır. Bu esnada Hz.İbrâhîm 99, Hz.İsmâ'il 13 yaşındaydı.³ Buna mukabil, Hz.İshâk doğduğunda Hz.İbrâhîm 100 yaşındaydı.⁴ Bu durum karşısında Yahudilerin Hz.İshâk için "biricik oğul" tabirini kullanmaları akıl ve ilimle bağdaşmaz.

Yahudiler, ataları kabul ettikleri Hz.İshâk'ı Allâh'a kurbân olarak takdim edilen kimse olarak görmek istemişlerdir.

Yahudiler, Hz.İbrâhîm'in büyük oğlu Hz.İsmâ'il'i ataları kabul etmediklerinden, hasedlikleri sebebiyle Tevrât'ı bu yönde tahrif ederek, Tevrât'ın kurbân hadisesini nakleden kısmına Hz.İsmâ'il yerine, Hz.İshâk'ı koymuş olmalıdırlar.⁵

Diğer taraftan Tevrât, ilk doğanların kurbân edilmesinden bahsetmektedir.⁶ İlk doğan ise Hz.İsmâ'il'dir.⁷ İlk doğanların kurbân edilmesi kuralına uygun olarak, kurbân edilmesi gereken yine Hz.İsmâ'il'dir.

Hz.İbrâhîm'in oğlunu kurbân etmek istemesi, Kur'an tarafından da haber verilmektedir.⁸ Bu konudaki bazı rivâyetlerden, Hz.İbrâhîm'in kurbân etmek istediği oğlunun Hz.İsmâ'il olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivâyetlerden birisine göre, Hz.Peygamber: "Gerçekten kurbânlık İsmâ'il'dir,"⁹ demiş, diğer bir rivâyette de, kendisine "Ey iki kurbânlığın oğlu" diye hitabedilmesine ses

¹ Tevrât, Tekvin, 22/16-17.

² Tevrât, Tekvin, 17/24-25.

³ Tevrât, Tekvin, 17/25-26.

⁴ Tevrât, Tekvin, 21/5.

⁵ Taberî, Cami'u'l-Beyan, XXIII, 84-85; Cilacı, İlâhi Dinlerde.Oruç, Hac ve Kurban, s.133-134.

⁶ Tevrât, Çıkış, 35/19-20; Hezekiel, 20/26.

⁷ Tevrât, Tekvin, 17/24-26; 21/5.

⁸ 37. Saffat, 101-107.

⁹ Kurtubi, el-Cami'li Ahkâmî'l-Kur'ân, XV, 100-101.

çıkarmamıştır.¹ M.Hamîdullâh, Hz.İbrâhîm zamanında müesseseseleşen bu çeşit kurbânın, İslâm öncesi Arapları arasında, yani ilk doğan oğul olan Hz.İsmâ'il soyundan gelen Araplar arasında devam edip, yahudiler arasında görülmediğini kaydetmektedir.²

A- YAHUDİLİK'TE KURBAN

İsrâiloğulları, kurbân ibadetini Mısır'a gittiklerinde de uygulamışlardır.³ Yahudilerin Hz.Süleymân devrinde de kurbân kesme adetini devam ettirdiklerini görmekteyiz.⁴ Kurbân kesme uygulaması Hz.Süleymân'dan sonra, yahudiler sürgündeyken de devam ettiği gibi,⁵ sonraki asırlarda da süregelenmiştir.⁶

Yahudilerde kurbânın mahiyeti, önemi ve kesiliş tarzı hakkındaki bilgilerimiz daha çok Kudüs'te ikinci mabedin inşa edilışinden sonraki devreye rastlar.⁷

Tevrât, kurbân konusunda açık fikir vermekten uzaktır. Kurbânla ilgili bilgiler Levililer'de yer alır. Yahudilikte kurbân usulü şifahi ananeye dayanmaktadır.⁸ Ahmet Kahraman: "Kurbân ibadeti, Kudüs'teki mukaddes yere inhisar eder, Kudüs'ün dışında böyle bir ibadet düşünülemez. Yahudiler normal ihtiyaçları için bile bir hayvan boğazlamaya selahiyetli değillerdir"⁹ demektedir. Kahraman'ın bu sözünü ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü Tevrât'a göre yahudiler, Fısh kurbânını ailevi mahiyette kesebilirler. Ayrıca bu kurbânın, diğerlerinin aksine aile reisince kesilmesi gerekir.¹⁰ Yine bu kurbân Kudüsteki mabede münhasır değildir, herkesin bunu

¹ Taberî, a.g.e., XXIII, 85.

² Hamidullah, Resulullah Muhammed, s.18-19.

³ Tevrât Çıkış, 3/18.

⁴ 1.Kırallar, 8/63.

⁵ Nehemya, 1/1-3; 12/43.

⁶ Amos, 4/4.

⁷ Cilacı, a.g.e., s.105.

⁸ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.116.

⁹ Kahraman, Dinler Tarîhi, s.145.

¹⁰ Tevrât, Çıkış. 16/5-8, 21-22.

evinde kesip, kanlarını, içinde yiyecekleri evin iki kapısının süvesi ile üst eşğin üzerine sürmesi gerekir.¹

Tevrât, yahudilere "Bütün şehirlerinde boğazlayabilirsin ve et yiyebilirsin"² demiştir. Kudüs'e münhasır olan kurbânlar herhalde keffâret, şükran v.s. cinsinden olan kurbânlar olmalıdır. Yerusâlim (Kudüs) tapınağının Roma İmparatoru Titus tarafından yıkılmasından sonra, İsrail fakihlerinin ictihadıyla, artık "Tapınak kalmadığı için" kurbân kesme ve yakma geleneği bırakılmıştır.³

İslâm'da kurbân kesme işi, kimsenin tekeline verilmemiştir. Hz.Peygamber ve ashabı kurbânlarını bizzat kendileri kesmişlerdir. Hac ibadeti dışında, herkes kurbânını bulunduğu memleketinde kesebilir. Nitekim Hz.Peygamber Medine'de, bizzat kendi eliyle kurbânını kesmiştir.⁴ Bundan anlaşılacağı gibi İslâm, Yahudiliğin, bazı kurbân çeşitlerini mâbedde ve mutlaka hahama kestirme adetini kabul etmemiştir.

Yahudilik'te kurbâna önem verilmekle beraber, adalet ve hakkı yerine getirmenin daha efdal olduğu zikredilmekte, kötü kişilerin Rabbe takdim ettikleri kurbânın mekruh olduğu kaydedilmektedir.⁵

1. Yahudilik'te İnsan Kurbânı

Yahudilerde insan kurbânının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Eski Sâmîler'de insan kurbânı çok yaygındı. Tevrât'ta adı geçen Molah yani Baal'in, daha çok körpe etleri sevdiği sanılır, onun tunç heykelinin bir fırın olan karnında çocuklar yakılır ve bu iğrenç tanrı doyurulmaya çalışılırdı. Hz.Mûsâ'nın kanunlarında İsrâîloğullarının "çocuklarını Molok'a vermeleri" yasaklanmıştı.⁶ İlkel topluluklarda görülen kurbân şekillerinden olan insan kurbân etme keyfiyetine, eski yahudilerde de bazı özel durumlar sebebiyle rastlanması ilgi çekicidir. Gezer'de toprağın altından, henüz ayakta kalmış sekiz

¹ Tevrât, Çıkış, 12/7.

² Tevrât, Tesniye, 12/15, 21.

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s.145.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 240-241; Tirmizî, Sünen, IV, 100; Nesâî, Sünen, VII, 213-214; İ.Mâce, Sünen, II, 1054.

⁵ Süleymanın Meselleri, 15/8; Cilacı, a.g.e., s.117-118.

⁶ Örs, a.g.e., s.143.

monolit (yekpare taş) sırasından meydana gelme bir yer ortaya çıkarılmıştır. Lods'un "İsrail" adlı eserinde yazdığına göre, Gezer'deki bu sütunların çevresinde, içinde yeni doğmuş çocukların iskeletleri bulunan birçok küpler keşfedilmiştir. Bu iskeletlerden ikisi hariç, görünüşe göre hiçbirisi sekiz günlükten fazla değildi. Bu yeni doğmuş çocukların hep aynı yaşta olmaları, bu cesetlerin o yerin tanrısına kurbân edilmiş ilk doğan çocuklara ait olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Yine Lods'a göre, bu gibi buluşlar, Kenan ülkesindeki dinin belirli vasıflarından birinin de "insanların ve özellikle çocukların kurbân edilmekte olduğu" şeklindeki görüşü teyîd eder mahiyettedir. Yeni bir ev kurulduğu zaman, insanlar kurbân ediliyordu. Burada güdülen maksât ya binaya mânevî bir koruyucu, uyanık bir bekçi, yani kurbânın ruhunu sağlamak, ya da o yerin perisinin mülküne tecavüz edilmek gibi bir fiil işlenmiş olduğu için bu varlığı yatıştırmaktı.¹

Tevrât'taki bilgilerden anlaşıldığına göre, insan kurbân edilmek üzere adanır ve bu adak yerine getirilirdi. Hakimler kitabında bildirildiğine göre; Hakimlerden olan Yeftah da, Ammon oğullarını yendiği ve zaferle döndüğü zaman, kendisini karşılamak üzere evinin kapısından çıkacak olanı tanrıya yakılan takdime olarak adamıştı. Yeftah zaferle evine dönünce, karşısına onu karşılamak üzere kızı çıkmıştı. Yeftah adağını yerine getirmek istemiş, kızına iki ay süre vermiş ve sonunda kızını boğazlayıp Yahova için yakmıştır.²

Buraya kadar naklettiklerimizden anlaşıldığına göre yahudiler, insanı, özellikle çocukları kurbân olarak adamakta ve bunu yerine getirmektedirler.

Bu husus, İslâm tarafından reddedilmiştir. Bir kimse çocuğunu veya bir başka insanı kurbân olarak adayamaz. Adarsa bu adağı geçersiz olup, meşru değildir. Böyle bir adağından dolayı çocuğunu veya başka herhangi bir insanı kurbân eden kimse, cinâyet işlemiş olur. Çünkü İslâm, insan hayatına çok büyük değer vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allâh: "Allâh'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allâh bunları size düşünesiniz diye emretti."³ buyurmaktadır. Hz.Peygamber de: "Allâh'a isyan konusundaki nezre vefa yoktur,

¹ F.Challaye, Dinler Tarihi, s.127; Cilacı, İlâhî Dinlerde .Oruç, Hac ve Kurban, s.125.

² Hâkimler, 11/29-40; Örs, a.g.e., s.125.

³ 6.En'âm, 151.

Âdemoğlunun Mâlik olmadığı bir şeyi nezretmesi muteber değildir."¹ buyurmuştur.

İslâm kurbân edilecek canlıları belirlemiştir. Bunun dışında herhangi bir şeyin kurbân olarak takdim edilmesi caiz değildir. Burada Hz.İbrâhîm, İsmâ'il ve Mûsâ'dan sonra yahudilerin zaman zaman tekrar insan kurbân etme adetini uyguladıklarına dair delilleri kaydetmiş bulunuyoruz. Yahudilerin Mısır'a gittikten sonra orada insan kurbân edildiğini görerek, yerli halkın bu adetini benimsedikleri anlaşılmaktadır.²

2. Yahudilik'te Diğer Kurbân Çeşitleri

Levililer şeriatında kabul edilen başlıca üç kurbân çeşidi bulunmaktadır: Ola, yakma kurbânı; Shêlan, pèbak, yani esasını kurbân eti teşkil eden yemekli kurbân; Hattath, yani günâh kurbânı ile, Oshan (hatâ) kurbânı.³

a. Fısıh Kurbânı

Yahudilik'te yemekli kurbân çeşitlerinden birisi, Fısıh kurbânıdır. Fısıh, yahudilerin Mısır'dan çıkışını sembolize etmek üzere Nisan ayında 7 gün süreyle kutlanılan bir bayramdır. Bu bayramda bir kuzunun kurbân olarak kesilip yenilmesi adettir. Fısıh, gece gündüz eşit olunca, ilkbaharda yapılır.⁴ Bu kurban bir yaşında erkek kuzu veya keçiden, sığırdan seçilir.⁵ Fısıh diğer kurbânların aksine, ailevi bir mahiyet taşır. Bu açıdan âile reisince kesilmesi gerekir.⁶ Haşlanmış olarak yenilemez, ancak ateşte kebab yapılarak yenilir.⁷ Fısıh kurbânının kanı evin kapısına ve eşğine serpilir.⁸ Bu kurbânın

¹ Müslim, Sahîh, III, 1263; E.Dâvud, Sünen, III, 593; Nesâî, Sünen, VII, 26-30; A.b.Hanbel, Müsned, III, 297.

² Kuzgun, Hz.İbrâhîm ve Hanîflik, s.172-173.

³ Budda Hilmi Ömer, "Sami Dinlerde Kurbanın Mâhiyeti", Dâru'l-Fünûn İlâhiyât Fakültesi Mecmu'ası, 1928, VIII, 31 (Mart).

⁴ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.119.

⁵ Tevrât, Çıkış, 12/3-5; Tesniye, 16/2.

⁶ Tevrât, Çıkış, 12/21-22.

⁷ Tevrât, Çıkış, 12/8-9.

⁸ Tevrât, Çıkış, 12/7; Cilacı, a.g.e., s. 119.

eti sabaha kalmadan yenilir, sabaha kadar kalanı ateşte yakılır.¹ Kesilecek kuzunun büyüklüğü ev ve aile fertlerinin yiyeceği kadar olacaktır.² Fısıh kurbânı, akşamleyin Güneş battığı zaman kesilecektir.³

İslâm, Fısıh kurbânını kabul etmemiştir. O, varlıklı mü'minlere, yılda bir kere Allâh rızası için kurbân kesmelerini emretmiştir. Bu emrin de sünnet veya vâcip oluşu hakkında İslâm alimleri ihtilaf etmişlerdir. Kurbân ibadeti de Hanefiler'e göre Zilhicce ayının 10,11,12., Şafîiler'e göre ise, Zilhicce'nin 10,11,12 ve 13. günlerinde ifâ edilebilir. İslâm, ilkbaharda gece ile gündüzün eşit olduğu zamanda kurbân kesmeyi emretmemiştir. Ayrıca kurbân edilecek hayvanın mutlaka bir yaşında kuzu veya oğlak olması hususunu da benimsememiş, kurbân olmaya elverişli her hayvanın kurbân edilmemesini meşru kılmıştır. Bazı rivâyetlerde, Hz.Peygamber zamanında kurbânın ailevi mahiyet taşıyıp, Fısıh gibi aile reisince kesildiği nakledilmişse de, bunlar itibar görmemiştir. Bir ailede mali durumu uygun olan herkesin kurbân kesmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴ Kurban etlerinin, Fısıh kurbânında olduğu gibi ateşle kebab yapıp yeme şartı ve haşlanmış olan eti yeme yasağı İslâm tarafından tasvip edilmemiş, bu konuda herhangi bir kayıt konulmamıştır. Usulüne göre pişirildikten sonra, kurbân etinin haşlanarak, kavrularak veya kebab yapılarak yenilmesine cevâz verilmiştir.

Kurbânın kanının evin eşiğine ve kapısına dökülmesi, sürülmesi gibi hususlar İslâm'da yoktur. Kurbân etinin sabaha kadar bırakılmaması, sabaha kadar kalan etlerin ateşte yakılması hususu da İslâm tarafından kabul edilmemiştir. Yine İslâm, etlerin yakılmasını tasvib etmeyerek, bunu bir israf olarak nitelendirir. Ayrıca etin sabaha kadar kalmaması konusu da, İslâm tarafından kabul edilmemitir. Ancak bir ara, Hz.Peygamber, bir hikmete binâen, kurbân etlerinin üç günden fazla bırakılmamasını emretmiş, sonra bu emirlerini kaldırmışlardır. Bunun sebebi ise, Medine'ye akın eden fakirlerin etten istifâdelerini sağlamaktır.⁵

¹ Tevrât, Çıkış, 12/10; Tesniye, 16/4.

² Tevrât, Çıkış, 12/4.

³ Tevrât, Tesniye, 16/4-7.

⁴ Tirmizî, Sünen, IV, 91; İ.Mâce, Sünen, II, 1051-1052.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1560.

Fısıh kurbânının etinden arta kalanın tasadduk edilip, fakir fukaraya verilmesi hususu emirler içinde yer almadığından, artan kurbân etinin sabaha kadar kaldığı zaman yakılması emredildiğinden, Tevrât'ta, fısıh kurbânı olacak kuzunun aileye ve komşuya yetecek kadar alınması emredilmiştir.¹

İslâm'da böyle bir emir yoktur. Kurbânın etinin fazla olmasında mahzur yoktur. Ailesi çok kalabalık olan bir kimsenin evinde bir kurbân kesilebilmişse, bunun etinin yetmemesinde de bir mahzur yoktur. Aslolan et yemek, yedirmek değil, Allâh için kurbân kesmektir. Kurbândan gaye, et elde etmek değildir.

Kurbânın akşamleyin Güneş batınca kesilme şartı da reddedilmiştir. Hanefîlere göre, kurbân, bayramın ilk üç gününde kesilebilirken, Şâfiîler'e göre bayramın dördüncü günü de kesilebilir. Hanefîler, Şâfiî, İshâk ve Cumhûra göre kurbânı gece kesmek tenzihen mekrûhtur. Bu görüş, Ahmed b.Hanbel'den de rivâyet edilmiştir.²

b. Adak Kurbânı

Yahudilik'te adak kurbânının da mevcut olduğunu görüyoruz. Bu husus daha sonraki asırlarda da devam etmiştir. Nitekim, II.Samuel Kitabı'nda, Abşalom'un kurbân adadığı ve bunu yerine getirdiği haberverilmektedir.³ Tevrât, adak kurbânı takdim etmek için, bir hînin (ölçü birimi) dörtte biri yağla, efanın (ölçü birimi) onda biri ince un arzedilmesini emretmektedir.⁴

İslâm, adak kurbânını kabul etmiştir. Peygamberimiz adakların yerine getirilmesini emretmiştir.⁵

c. Şükran Kurbânı

Yahudilik'te, Şükran kurbânı denilen bir kurbân çeşidine daha rastlamaktayız. Kitab-ı Mukaddes'in muhtelif yerlerinde bu

¹ Tevrât, Çıkış, 12/4.

² Serahsi, Mebsut, XII, 19.

³ II. Samuel, 15/7-12.

⁴ Tevrât, Sayılar, 15/3-4.

⁵ Buhârî, Sahîh, II, 249; VII, 233, 235; Müslim, Sahîh, III, 1277; E.Dâvud, Sünen, III, 593; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113; Nesâî, Sünen, VII, 17-18; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

kurbândan bahsedilmektedir.¹ Tevrât, şükran kurbânının aynı günde yenilmesini, ertesi sabaha bırakılmamasını emretmiştir.² Bu yasak, İslâm tarafından tasvib edilmemiştir. Tevrât, şükran kurbânı ile beraber mayasız pideler sunulmasını emretmiştir.³ İslâm, Tevrât'ın bu buyruğunu da kabul etmemiştir.

Ayrıca Tevrât'ta, Selâmet takdîmelerinden bahsedilmektedir.⁴ Levililer babında bunun usulleri açıklanmaktadır.⁵ Buraya kadar sıraladığımız kurbân çeşitleri Shelon, Pebak (yemekli kurbân) gurubuna girmektedir.

d. Hattath (Günâh) ve Oshan (Hata) Kurbânları

Yahudilik'te günâhların keffâreti için, Tanrı'ya kusursuz genç bir boğa kurbân etme adeti mevcuttur.⁶ Bu hususla ilgili bilgiler, Tevrât'ın muhtelif yerlerinde yer almaktadır.⁷ Ancak bu konu ile ilgili hükümler daha çok Levililer bölümünde bulunmaktadır. Levililer 4 ve 5. bablarda hata ve günâh sebebiyle sunulacak kurbânlar ile bunların cinsi, etleri hakkında yapılacak işlemlerden bahsedilmektedir. Sözelimi bir kahinin suç işleyerek, kavmi kabahatli etmesi durumunda, kusursuz genç bir boğa takdim etmesi emredilmektedir.⁸ İsrâilîoğullarının suç işlemesi halinde, genç bir boğa arzetmesi gerekmektedir.⁹ Eğer reislerden biri suç işlerse takdime olarak kusursuz bir erkek getirecektir.¹⁰ Halktan biri suç işlerse, kusursuz bir keçi veya kusursuz bir dişi kuzu takdim edecektir. Kuzu veya erkeğe gücü yetmeyen kimse, iki kumru veya iki güvercin getirecektir.¹¹

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Mezmurlar, 50/23; 107/22.

² Tevrât, Levililer, 7/15; 22/29-30.

³ Levililer, 7/12.

⁴ Levililer, 9/3.

⁵ Levililer, 7/37.

⁶ Cilaci, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.125.

⁷ Tevrât, Sayılar, 15/23-27.

⁸ Tevrât, Levililer, 4/2-3.

⁹ Levililer, 4/13-15.

¹⁰ Levililer, 4/22-23; 9/3.

¹¹ Levililer, 4/27-28, 32-33; 5/7.

Keffâret kurbânlarında, suç işleyen şahıslar arasında eşitlik görülmemektedir. Yahudilerde kurbânlar, suçun çeşidine göre değil de, şahsın sosyal mevkiine göre ayarlanmış gözükmektedir.

Yahudilik'te keffâret kurbânını gerektiren suçlar kısaca şunlardır:

1-Yasaklanmış hususlardan birini yapmak.¹

2-Yalancı şahitlik yapmak.²

3-Murdar bir şeye, murdar hayvan leşine veya murdar insana dokunmak.³

4-Düşüncesizlikle yemin etmek.⁴

5-Kahinin suç işleyerek kavmi kabahatli etmesi.⁵

Bütün bu durumlarda kişinin sosyal durumuna göre değişik şekillerde keffâret gerekmektedir.

İslâm, keffâret müessesesini kabul etmiştir. Oruç, zihâr, yemini bozma, hataen katl, hac esnasında işlenen bazı suçlar dolayısıyla keffâret gerekmektedir. Keffâret gerektiren bu fiiller dolayısıyla oruç tutma, fakirleri doyurma, giydirme, bir köle veya cariye azad etme; hac sırasında ise, işlenen bazı suçlar dolayısıyla kurbân kesilmesi şeklinde keffâret vardır.⁶

İslâm'a göre yalancı şahitlik günâhtır, fakat keffâret yerine başka adli cezaları gerektirmektedir. Murdar bir şeye dokunmak da suç olmayıp, böyle bir fiil dolayısıyla keffâret söz konusu değildir. Çünkü Hz.Peygamber "Mü'min necîs olmaz"⁷ buyurmuştur. Kahinin, suç işleyince kavmini de kabahatli etmesi fikri, İslâm tarafından benimsenmemiştir. İslâm'a göre herkes kendi yaptığından mesuldür, kimse başkasının suç ve günâhını yüklenmez.⁸ Yahudilerde mevcut,

¹ Tevrât, Levililer Bölümü

² Levililer, 5/1.

³ Levililer, 5/2-3.

⁴ Levililer, 5/4.

⁵ Levililer, 4/3.

⁶ 4. Nisâ, 92; 58. Mücâdele, 2-4; Meydânî, Lübâb, I, 91 v.d.; Cezîrî, K.Fıkh, I, 560-564, 675-678; II, 79-86.

⁷ Buhârî, Sahîh, I, 74-75; II, 73; Müslim, Sahîh, I, 282.

⁸ 2. Bakara, 286.

kahinin cemâatini günâhkar etmesi fikri ile Hristiyanlıktaki, "asli suç" görüşü paralellik arz etmektedir.

Yahudilik'te, keffâret kurbânlarında adaletsizlik söz konusudur. İslâmî hükümlerde ise, kişilerin sosyal mevkii göz önüne alınmamış, kişinin kahin veya reis olunca farklı, halktan birisi olunca başka keffâret îfâ etmesi yer almamış; sadece kişilerin güç yetirme durumları dikkate alınmıştır.

e. Ola (Yakma) Kurbânı

Yahudilik'te, yakılan kurbân çeşidi de mevcut olup, Tevrât'ın çeşitli yerlerinde bundan bahsedilmektedir. Tevrât'a göre, Hz.Mûsâ, Hz.Hârûn ile oğulları, yakılan takdime olarak bir koç arzetmişlerdir.¹ Tevrât, yakılan takdimenin bir yaşında olmasını emretmekte² ve bunun yapılaş şekline de söz etmektedir.³ Tevrât'a göre, yakılan takdimenin yağını yemek yasaktır, yiyen kimse kavminden atılacaktır.⁴ Yakılan takdime olarak, kumru ve güvercinin de sunulduğunu görmekteyiz.⁵

Eyüb kitabından anladığımıza göre, yakılan takdime sonraki asırlarda da devam etmiştir.⁶ Burada Yahudilik'te, koyun, keçi ve sığırın iç yağlarını yemenin haram olduğunu, yakılmasının emredildiğini kaydetmemiz uygun olacaktır.⁷ Kurbânların yenmeden yakılmasının Sâbiiler'in adeti olduğu zikredilmektedir.⁸ Holocauste "Sabah akşam kebab edilen kurbânın yayılan kokusu, cahil halka, Allâh yakınlığı fikrini burun vasıtasıyla dimağa hatırlatan bir eğitim şekli olsa gerektir."⁹ demektedir.

¹ Tevrât, Levililer, 8/18-21, 9/2.

² Levililer, 9/3.

³ Levililer, 6/8-13, 7/37, 9/12-15, 10/12-19 Çıkış, 29/18, 25, 41; Sayılar, bab: 28-29.

⁴ Levililer, 7/25.

⁵ Levililer, 5/7-8.

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, Eyüb, 42/8.

⁷ Örs, Musa ve Yahudilik, s.387; Cilacı, İlâhî Dinler Oruç, Hac ve Kurban, s.123.

⁸ Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.136.

⁹ Cilacı, a.g.e., s.122.

Buraya kadar kaydettiklerimizden anlaşıldığına göre, diğer bazı dinlerde de azçok farklılıklarla görülen kurbân yakma adeti, Yahudilik'te daha açık olarak görülmektedir. Yahudilik'te ateşte yakılan kuzu eti, ekmek ve un en başta gelen takdimelerdir. Yahudilik'te, kurbândan akan kanlar havuzlarda toplanır, kurbân etleri ise yakılır. Böylece yakılan takdime Rabbin hoşuna giderdi.¹

İslâm, Ola (yakma) kurbânını kabul etmemiştir. Kurbânın etini yakmak israftır. Allâh israfı yasaklamıştır.² İslâm'a göre, kurbân ister nafile, ister adak, isterse vacib olsun eti insanlar tarafından yenilir. Fakirlere, misafirlere ve ev halkına yedirilir. İslâm'da kurbân ibadeti, kan akıtılıp, Allâh için kesilince yerine getirilmiş olur. Artık yakılmasına veya başka bir işleme gerek yoktur. İslâm, insanlığı et gibi mühim bir gıda maddesinden, onu yaktırarak mahrum etmeyi uygun bulmamıştır. Bilakis kurbân ibadetini vesile ederek, et yiye-meyen fakirlerin de bu gıdadan faydalanmalarını temin etmiştir.

3. Yahudilik'te Kurbânın Vasfı

Tevrât'ta, takdim edilecek kurbânların cinsi açıklanmıştır. Buna göre, takdim edilecek kurbân sığır veya davar cinsinden ise, erkek ve kusursuz olacaktır.³ Birçok dinlerde mevcut olan, kurbânın kusurlu olup olmaması meselesi, Yahudilik'te bazı ölçüler içinde ele alınmıştır. Kör, topal, boynuzu kırık, sakat, urlu, kel, kabuklu kısaca; kusurlu hayvanların Rabbe kurbân edilmesi yasaklanmıştır.⁴ Kusursuz erkek bir hayvan varken, kusurlu hayvanı takdim eden kimseler hoş karşılanmamıştır.⁵

Azasında fazlalığı veya eksikliği olan hayvanın gönüllü takdime olarak arzedilmesine izin verilmiş, ancak adak kurbânı yapılması yasaklanmıştır.⁶ Kısacası Tevrât, kurbânın kusursuz olmasına

¹ Tevrât, Levililer, 1/17; Cilacı, a.g.e., s.122-123.

² 7. A'râf, 31.

³ Tevrât, Levililer, 1/3-10.

⁴ Levililer, 22/22; Tesniye, 15/21.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Malaki, 1/8.

⁶ Tevrât, Levililer, 22/23.

çok önem vermiştir.¹ Tevrât, suç takdimesi olarak getirilen kuzunun, yukardakinin aksine dişi ve kusursuz olmasını istemiştir.²

Buraya kadar kaydettiklerimizden anlaşıldığına göre; Yahudilik'te kurbân edilecek hayvanın genellikle erkek olması tercih edilmiş, kusursuz ve özürsüz olması emredilmiştir.

İslâm, bu hususları tasvib etmiştir. Nitekim Hz.Peygamber, kurbânlık hayvanların göz ve kulaklarına iyice bakılmasını emretmiş; kulağı kesik, yarık, delik, kulağı düşmüş veya kör olanlarla, boynuzu kökünden kırılmış, yürümekten aciz, hasta, yürüyemeyecek kadar ayağı kırık, topal, çok küçük ve cılız hayvanların kurbân edilmesini yasaklamıştır.³

Tevrât, "Husyeleri vurulmuş, ezilmiş, burulmuş yahut kesilmiş olanların kurbân edilmesini" yasaklamıştır.⁴ Tevrât'ın husyeleri burulmuş olanların kurbân edilmemesine dair emri, İslâm tarafından tasvib görmemiştir. Nitekim Peygamberimiz, husyeleri burulmuş iki adet koç kurbân etmiştir.⁵

Kurbânların genellikle erkek olması konusundaki Tevrât emirleri, İslâm tarafından tasvib edilmekle beraber, bu husus şart koşulmamıştır. İslâm'a göre, dişi bir hayvan da kurbân olabilir. Hz. Peygamber kurbânların en makbûlünün iki boynuzlu koç olduğunu bildirmiştir.⁶

Yine Tevrât, kurbân edilecek hayvanların birer yıllık olmasını emretmektedir.⁷ İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü benimsemiştir, ancak bir yaşında kurbânlık bulunmadığı takdirde, koyun cinsinden bir yaşında gibi gösterişli olan (جذع) 7-8 aylık tokluların kurbân edilebile-

¹ Levililer, 4/28; 22/19-24.

² Levililer, 4/32.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 235-238; Tirmizî, Sünen, IV, 85-86; Nesâî, Sünen, VII, 214-218; İ.Mâce, Sünen, II, 1050-1051; İ.Mâlik, Muvatta', II, 482.

⁴ Tevrât, Levililer, 22/24.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 230-231; İ.Mâce, Sünen, II, 1043-1044.

⁶ Tirmizî, Sünen, IV, 98; İ.Mâce, Sünen, II, 1046.

⁷ Tevrât, Levililer, 23/12, 18-19.

ceğini hükme bağlamıştır.¹ (جذع) tabiri ile altı ayını bitirmiş kuzu ve bir yaşındaki oğlak kaştedilmektedir.² Nitekim Hz.Peygamber, Ukbe b.Amir'e (r.a.), bir keçi oğlağını kurbân etmesini emretmiştir.³

Tevrât, "Bir buzağı yahut kuzu, yahut oğlak doğduğu zaman yedi gün anNesi ile kalacaktır ve Rabbe ateşle yakılan takdime olarak sekizinci günden itibaren ve ondan sonraki günlerde kabul olunacaktır"⁴ demektedir.

Tevrât'ın bu hükmü İslâm tarafından benimsenmemiştir. İslâm, bir yaşında veya enaz bir yaşıda gibi gösterişli olan toklu ile, sığır ve mandanın iki yaşını tamamlamış olanını kurbân olarak kabul etmekte, bundan küçük olanları kabul etmemektedir.⁵

Yine Tevrât, inek olsun, koyun olsun yavrusu ile aynı günde boğazlanmasını yasaklamaktadır.⁶

İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü benimseyerek, yavruların daha kurbân olma yaşına gelmeden (منه) kesilmesini kabul etmemiştir.⁷ Ancak, yavru, kurbânın karnından canlı olarak çıkarsa, onun da kesilmesi gerekir. Hz.Ali, kurbânlık hayvanla beraber yavrusunun da kesilmesini emretmiş; Hz.Peygamber de: "Ceninin boğazlanması anNesinin boğazlanmasıdır"⁸ buyurmuştur. Ancak Tevrât'ın emri, bir hayvan ile, kurbân edilme yaşına ulaşmış yavrusunun aynı günde boğazlanmamaları hükmünü taşıyorsa da, İslâm bunu kabul etmemektedir. Bir hayvanla, kurbân edilme yaşına ulaşmış yavrusunun aynı günde veya ayrı zamanlarda kesilmesinde bir mahzur yoktur. Zaten Hz.Peygamber, sağılan hayvanların kesilmemesini emretmiştir.⁹

¹ Müslim, Sahîh, III, 1555; E.Dâvud, Sünen, III, 232; Nesâî, Sünen, VII, 218; I.Mâce, Sünen, II, 1049.

² Dâvudoğlu, Selhamet Yolları, IV, 202.

³ Müslim, Sahîh, III, 1556; Tirmizî, Sünen, IV, 88; Nesâî, Sünen, VII, 218-219.

⁴ Tevrât, Levililer, 22/27.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1555; Ebû Dâvud, Sünen, III,232; Nesâî, Sünen, VII, 218; I.Mâce, Sünen II,1049.

⁶ Tevrât, Levililer, 22/28.

⁷ Müslim, Sahîh, III, 1555; E.Dâvud, Sünen, III, 232;

⁸ E.Dâvud, Sünen, III, 252-253; Tirmizî, Sünen, IV, 90.

⁹ I.Mâce, Sünen, II, 1061-1062.

4. Yahudilik'te Kurbân Edilmesi Câiz Olan Hayvanlar

Tevrât'ta sığır, boğa, dana, koç, keçi, erkek kuzular, oğlaklar, kumru ve güvercin gibi hayvanların kurbân olacağı zikredilmektedir.¹ İslâm, sığır cinsinden hayvanlar ile, davar cinsinden koyun, keçi, koç v.s. hayvanların kurbân edilmesini tasvib etmiştir.² Yine Tevrât, kumru ve güvercinin kurbân olabileceğini söylemektedir.³ Ancak İslâm, bu uygulamayı tasvib etmemiştir.⁴

Ayrıca Tevrât'ta, inek kurbânlık olarak zikredilmemiş, sık sık kurbânlık boğadan bahsedilmiştir. Yahudilerin, etini yedikleri halde, ineği kurbânlık olarak kabul etmemelerini, İslâm, reddetmiştir. Yine İbrânîler'in karaca, geyik ve diğer av hayvanlarını yedikleri fakat kurbân etmedikleri bilinmektedir.⁵ Yabani hayvanlar, Müslümanlarca da kurbân edilmemektedir. Kurbân yalnız, koyun, keçi, deve ve sığır cinsinden hayvanlardan kesilebilir. Etleri yenilen yabani hayvanlar kurbân olmaz.⁶ Yine Yahudilik'te devenin yenilmesi ve kurbân edilmesi yasaklanmıştır.⁷

İslâm ise, devenin yenilmemesini, kurbân edilmemesini ve murdar olarak kabul edilmesini reddetmiştir.⁸

5. Yahudilik'te Kurbân Kesme Şekli

Yahudilerde kurbânları hahamların kesmesi genel bir adet halindeyse de, bu her zaman mümkün olmamaktadır. Kurbân kesiminden önce bıçağın iyice keskin olup olmadığı, hahamın görevlendirdiği "Şohet" tarafından kontrol edilir. Kurbân kesilirken hayvana eziyet vermemek için, bıçak durmadan hareket etmelidir. Bir an durulursa, kesilen hayvan NEHELA (leş) olmuş sayılır. Kurbân Kesme

¹ Tevrât, Levililer, bâb: 4-5; Sayılar, 15/8-11.

² Müslim, Sahîh, III, 1555; E.Dâvud, Sünen, III, 232, 240; Tirmizî, Sünen, IV, 88; Nesâî, Sünen, VII, 218, 222; İ.Mâce, Sünen, II, 1047-1049.

³ Tevrât, Levililer, 5/7-8

⁴ Cezîrî, K.Fıkıh, I, 717-720.

⁵ Tevrât, Tesniye, 12/15, 22; Cilacı, İlahî Dinlerde Oruç Hac ve Kurban, s.121.

⁶ Cezîrî, a.g.e., I, 717-720.

⁷ Tevrât, Levililer, 11/4, Cilacı, a.g.e., s.123.

⁸ 22. Hac, 36; E.Dâvud, Sünen, III, 240; Tirmizî, Sünen, IV, 89.

sırasında bıçak hayvanın derisinin altına kadar gömülmeli, bıçağın sırtı dışarda kalmalıdır. Yahudilik'te, boğazlanan hayvan hangisi olursa olsun, yemek ve nefes borusu tamamen kesilmelidir.¹

İslâm, yahudilerin hilafına her kurbân sahibinin, kurbânını ister kendisinin, isterse vekaletini vererek bir başkasına kestirebileceğini hükme bağlamıştır. Hz.Peygamber bizzat kendisi kurbân kestiği gibi,² bazan da başkalarına kestirtmiştir.³ Kurbân kesilecek bıçağın keskin olmasını İslâm da benimsemiş, Hz.Peygamber, hayvana eziyet verilmemesini, güzel muamele edilmesini emretmiştir.⁴ İslâm, kurbân kesilirken hayvana eziyet vermemek için hızlı kesilmesini kabul etmekle beraber, Yahudiliğin kurbân kesilirken bıçağın hiç durmadan hareket etmesini, aksi takdirde hayvanın leş olacağına dair hükmünü kabul etmemiştir.⁵ Yahudilikteki, boğazlanan hayvanın nefes ve yemek borusunun tamamıyla kesilmesi hususu İslâm'da da vardır. İslâm'a göre, meşru boğazlama, hayvanın hulkumu (nefes borusu) ile mer'i denen yemek borusu ve bunların arasında bulunan vedec adlı iki damarın kesilmesiyle yapılır.⁶

Tevrât'ın bildirdiğine göre, kahinler kuş cinsinden hayvanları tırnakları ile kesmekteydiler.⁷ Bazı hadislerden de, Habeşlilerin tırnak ile hayvan kestiklerini öğrenmekteyiz. Habeşlilerin bu adeti nereden aldıkları şimdilik meçhuldür. Belki de bir yahudi tesiri söz konusu olabilir. Hz.Peygamber, hayvanın tırnakla ve dişle kesilmesini yasaklamıştır.⁸

Tevrât, kurbân kesilirken, kesen kimsenin elini kurbânın başına koymasını emretmiştir.⁹ Tevrât'ın bildirdiğine göre, kesilirken

¹ Örs, Musa ve Yahudilik, s. 385; Cilacı, a.g.e., s.123-124.

² Buhârî, Sahîh, VI, 237-238; Müslim, Sahîh, III, 1556-1557.

³ Nesâî, Sünen, VII, 231.

⁴ Müslim, Sahîh, III, 1557; E.Dâvud, Sünen, III, 229-230, 244; Nesâî, Sünen, VII, 227, 229-230; Tirmizî, Sünen, IV, 23; İ.Mâce, Sünen, II, 1058-1059.

⁵ İ.Mâce, Sünen, II, 1059.

⁶ İ.Mâlik, Muvatta', II, 489; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 188.

⁷ Tevrât, Levililer, 5/7-8.

⁸ Buhârî, Sahîh, VI, 224-227, 233; Müslim, Sahîh, III, 1558; E.Dâvud, Sünen, III, 247-248; Tirmizî, Sünen, IV, 81; İ.Mâce, Sünen, II, 1061.

⁹ Tevrât, Levililer, 4/4, 15, 24, 29, 33.

kurbânın başının üstüne el koyma âdeti Hz.Mûsâ ve Hz.Hârûn'dan kalmıştır.¹

Tevrât'ın, hayvanı kurbân ederken kesenin veya kurbân sahibinin elini hayvanın başı üzerine koyması emri, İslâm tarafından bir emir olarak tasvib edilmemiştir. Bu konuda serbestlik vardır. Kurbânın sahibi, eğer kendisi kesmiyor ve kurbânını bir başkasına kesti-riyorsa, kurbânı başında hazır bulunabilir. Bu esnada hayvana elini koyabilir. Bu takdirde hem kendisinin, hem kurbânı kesenin ayrı ayrı besmele çekmeleri gerekir. Şâyet elini kurbâna dokundurmamışsa, sadece kurbân kesenin besmelesi kâfi gelir. İslâm'da kurbanlık hayvana sahibi dokunacak, elini mutlaka kurbânın başına koyacak diye bir emir yoktur.² Hz.Peygamber, kızı Hz.Fâtıma'ya kurbânının başında hazır bulunmasını emretmiş ve kurbânın kanından düşen ilk damlanın, günâhların bağışlanmasına vesile olacağını bildirmiştir.³

6. Yahudilik'te Kurbân Eti Hakkında Yapılan İşlemler

Tevrât, kurbânların döşleri ile butlarının ebedi olarak kâhinlere ait olduğunu söylemektedir.⁴ Tevrât, suç kurbânlarının da, tamamının kahinlere ait olduğunu bildirmektedir.⁵ Tevrâtın kurbân etlerinden fakirlere pay ayırdığına rastlayamadık. Kurbânların tamamının veya butları ile döşlerinin ebediyyen kahinlere ayrılması, Tevrât'ın ilgili yerlerinde ekonomik çıkarları uğruna kahinler tarafından bazı tahrîfâtın yapılmış olması ihtimâlini hatıra getirmektedir.

İslâm, Tevrât'ın bu emirlerini kabul etmemiştir. İslâm'a göre kurbân kesen kimse kurbânından yiyebilir, başkalarına da yedirebilir. Hz.Peygamber: "Kurbânlarınızdan yiyin, tasadduk edin ve biriktirin."⁶ buyurmuştur. Ayrıca Hz.Peygamber, kestiği kurbân develerinin etlerinden yemiş ve yanındakilere yedirmiştir.⁷

¹ Levililer, 8/14-15, 18-19, 22-24.

² Merğînânî, Hidâye, IV, 76; İ. Kudâme, Muğnî, IX, 361; Mevsilî, İhtiyâr, V, 20-21.

³ Hâkim, Müstedrek, IV, 222.

⁴ Tevrât, Levililer, 7/31-34, 10/14-15.

⁵ Tevrât, Sayılar, 5/6-9.

⁶ Müslim, Sahîh, III, 1561; E.Dâvud, Sünen, III, 243; Nesâî, Sünen, VII, 170; İ.Mâce, Sünen, II, 1055; A.b.Hanbel, Müsned, V, 76.

⁷ İ.Mâce, Sünen, II, 1055.

Tevrât, kurbânın derisinin de kahine ait olacağını söylemektedir.¹ İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü benimsememiştir. Hz.Peygamber, Ka'be'ye sevkettiği kurbânların etlerini, derilerini, örtülerini fakirlere dağıttırmış, bunlardan kasap ücreti verilmesini de yasaklamıştır.² İslâm'a göre, bir kimse kurbânın derisini demirbaş olacak bir şey ile değiştirebilir, post veya seccade yapabilir.³

Tevrât, kurbân etlerinin yenilmesi konusunda kadın erkek ayırımı yapmakta, erkeklere kurbân etinden yemeyi serbest bırakmakta, ancak kadınlara bu hususta bir hak tanımamaktadır.⁴ İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü de reddetmiştir.

Yine Tevrât, kurbân etinden murdar kabul ettiği kimselerin yemesini yasaklamış, murdar bir şeye veya şahsa dokunan etlerin yakılmasını emretmiştir.⁵ İlk doğan hayvanların kurbân edilmeleri halinde, murdar kimselerin bunlardan yemeleri serbesttir.⁶ İslâm, murdarlık uygulamasını kabul etmemiştir.⁷ Tevrât'ın murdar kabul ettiği, hasta veya özürlü olan kadın ve erkek, İslâm'a göre kurbân etinden yiyebilir. Cünüb kimseler de ağızlarını yıkayarak yiyip-çeyebilirler.⁸

Ayrıca Tevrât, Şükrân Kurbânı'nın etini sabaha kalmadan, Adak ve Gönüllü Takdîmelerin etinin de, üç gün içinde yenilmesini, bu süre içinde yenilmeyen etlerin yakılmasını emretmektedir.⁹ İslâm, bu uygulamayı benimsememiştir. İslâm'ın ilk devirlerinde Hz.Peygamber, kurbân etlerinin üç günden sonra yenilmesini, Medine'ye akın eden fakir müslümanların etten faydalanmalarını sağlamak maksâdıyla yasaklamış, müslümanların kestikleri kur-

¹ Tevrât, Levililer, 7/8.

² I.Mâce, Sünen, II, 1054.

³ Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 204.

⁴ Tevrât, Levililer, 6/29, 7/6.

⁵ Levililer, 7/19-21.

⁶ Tevrât, Tesniye, 15/22.

⁷ Buhârî, Sahîh, I, 74-75, II, 73; Müslim, Sahîh, I, 282.

⁸ Müslim, Sahîh, I, 245-246, 248.

⁹ Tevrât, Levililer, 7/15, 22/30.

bânın etini üç gün yiyebileceklerini bildirerek, üç günden sonra tasadduk etmelerini emretmiş, ancak daha sonra bu yasağı kaldırmıştır.¹

Görüleceği gibi Hz.Peygamber'in kurbân etleri konusundaki üç günlük yasağı, fakirlere et yedirmek gibi bir hikmete matuftur. Ayrıca Hz.Peygamber, üç gün sonra kalan etin imhasını değil, tasadduk edilmesini emrederken, Tevrât, sabaha kalan kurbân etlerinin imhasını emretmektedir. Hz.Peygamber'in yukarda zikredilen geçici yasağında insanlığın faydasına bir hikmet gözetilmiştir. Tevrât'ın yasağında ise, bu hikmeti ve insanlığın faydasının gözetildiğini görmek mümkün değildir. Buradan da İslâm'ın fakirleri daha iyi bir şekilde gözettiği, israfı kabul etmeyerek, Allâh'ın bahşettiği et gibi insanlık için son derece faydalı bir nimeti yakarak imha etme durumuna düşmediği açıkça ortaya çıkmaktadır.

B- HİRİSTİYANLIK'TA KURBAN

Hiristiyanlık'ta kurbân, verilen sözün tutulmadığı anlarda, günâh işlemiş sayılmamak için Allâh'a karşı birşey yapmaya söz vermek şeklinde telakkî edilmiştir. Katolik Mezhebi'nde ise kurbân, Hz.İsâ'ya verilen bir isimdir.² Hiristiyan Araplar ise kurbâna daha değişik bir mana vererek, "Kuddâs" (Kudas), yani hiristiyanların âyin yaparken yedikleri, şaraba batırılmış ekmeğe kurbân demişlerdir.³ Hiristiyanlık'taki kurbân inancının temelinde, Hz.İsâ'nın haç üzerinde can veriş i iddiası yatar. Hz.İsâ, Hz.Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan ve bütün insanlığa intikal eden günâha karşılık (Aslî Suç), Babası tarafından haç üzerinde fedâ edilmiştir. Böylece Hz.İsâ'nın ruhunu teslim ediş i, bütün insanlığa geçen günâha keffâret sayılmıştır. Hiristiyanlık, Hz.İsâ'nın çarmıhta kurbân edilmesi iddiasına çok fazla ağırlık vererek, hemen hemen bütün çalışmalarını bu noktaya toplamıştır.⁴

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 239; Müslim, Sahîh, III, 1561; E.Dâvud, Sünen, III, 241-243; Tirmizî, Sünen, IV, 95; Nesâî, Sünen, VII, 232-235; İ.Mâce, Sünen, II, 1055; A.b.Hanbel, Müsned, V, 76.

² Meydan Larousse, VII, 646.

³ Wensinck, İ.A., Kurban maddesi, VI, 1014.

⁴ Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.136-138.

İslâm, Hz.İsâ'nın haç üzerinde öldürülmesi keyfiyetini reddeder. Kur'ân-ı Kerim, hristiyanların Hz.İsâ'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğü iddiasını kabul etmez.¹

Hız.İsâ'nın kendisini, insanlık için kurbân olarak takdim ettiğı Pavlus'un mektuplarında ileri sürölmektedir.² Pavlus bu konuda: "Şeriat gelecek iyi şeylerin asıl suretine değil, gölgesine mâlik olarak, yıldan yıla devam üzere takdim ettikleri kurbânlarla yaklaşanları, kemale erdiremez... Çünkü boğaların ve erkeklerin kanı günâhları kaldıramaz."³ demektedir.

Hristiyanlara göre, Hız.İsâ Mesîh'in kurbânlığı ile artık kurbânlık bitmiştir, her ne şekilde olursa olsun onun kurbânı tekrar edilemez.⁴

İslâm, böyle bir kurbân anlayışını reddetmiştir. İslâm'a göre kurbân, hususi bir hayvanı, hususi bir vakitte ibadet niyetiyle kesmektir.⁵

Hristiyanlık'ta, bütün yüreğıyle komşuyu sevmek, yakılan takdime ve kurbânlardan üstün sayılmıştır.⁶ Tanrısal Kurbân, Haç Kurbânı'nı anmak ve devam ettirmek için, mukaddes sofrâ üzerinde ekmek ve şarap şekilleri altında, papazların eliyle, kan dökölmeden, hikmetli bir tarzda kurbân olarak İsâ Mesih'in Peder Allâh'a sunulmasıdır. Pazar ve mecburi bayram günleri kurbân âyini icrâ edilir.⁷

Çiçeron, "İnsanlar deliliğın her türlüşünü yaptılar, yalnız bir adım daha atmaları kaldı. O da taptıkları Allâh'ı yemektir" demişti.

¹ 4.Nisâ, 156-158.

² Timeteos'a II. Mektup, 4/6; İbraniler'e Mektup, 9/27-28; Filibeliler'e Mektup, 2/7-8; Efesoslular'a Mektup, 5/2.

³ İbraniler'e Mektup, 10/1-4.

⁴ Cilacı, a.g.e., s.140-141.

⁵ Cezîrî, K.Fıkıh, I,715; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 193.

⁶ Markos, 12/33.

⁷ P.Jörj M.Said, O.P., İlk Tenavöl ve Kuvvetlendirme Sırrına Ait Dini Öğretim, s.38; Descuffi, Hristiyan Dini, s.271-272; Cilacı, a.g.e, s.142-143.

Hristiyanlık tarafından bu adım da atılmıştır. Papazlar ve hristiyanlar Allâh'ı yemek durumundadırlar. İtirâf, Vaftiz ve İlk Suç gibi, Kurbân da sonradan Hristiyanlığa sokulmuştur. Bunları Hz.İsâ'ya nisbet etmek büyük bir haksızlık olur. Bu durum bize, daha önce ilkel insanlar tarafından yapılan bu âyini, hristiyanların onlardan alarak dinlerine soktuklarını ve kendi ilahlarını yediklerini göstermektedir.¹

Hristiyanlara göre Hz.İsâ, Mukaddes Kurbânı, Perşembe günü ekmeği kendi vücuduna ve şarabı kanına değiştirdikten sonra kurmuştur.² İnciller'in haber verdiğine göre ise, İsâ Peygamber, Yahudilik'te mevcut olan Fısıh Kurbânı'nı kestirtmiş, kesilmesine izin vermiş ve onun etinden akşam yemiştir.³ Daha sonraları Pavlus, Hz.İsâ'nın bu uygulamasını da ilgâ etmiş ve "Eski mayayı kaldırın, ta ki mayasız olduğunuz gibi yeni hamur olasınız. Çünkü bizim fışımız olan Mesih de kurbân edilmiştir"⁴ diyerek Mesih'in kurbân edilmesiyle (!) fışık kurbanının gerçekleştiğini ileri sürmüştür.

Kurbân anlayışı bu olunca, Yahudilik'te olduğu gibi, Hristiyanlık'ta da kurbân edilecek hayvanların detaylı bir isim listesini bulmak, hangi cins hayvanların hangi şartlar altında kurbân edileceğini açıklamak mümkün değildir. Hristiyanlara göre Hz.İsânın havarileriyle birlikte yediği son akşam yemeği (Aşâ-i Rabbânî), bugün birçok kilise tarafından tekrarlanmakta ve kansız kurbân sayılmaktadır. Evhâristiya veya Communion âyini de denilen bu merasimle kurbân olayı yenilenmiş olmaktadır.⁵

Sonuç olarak İslâm, "kurbân, İsâ'nın haç üzerinde kurbân edilmesidir" diyerek, Allâh'ın daha önceki peygamberlerine de gönderdiği kurbân kesme emrini iptal eden Hristiyanlığın bu uygulama ve itikadını tamamen reddetmiştir.

¹ Kazıcı, Kur'ân-ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.78.

² Markos, 14/22-24.

³ Markos, 14/12-17; Luka, 22/7-14.

⁴ I.Korintoslular, 5/7; Cilacı, İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.119-120.

⁵ Cilacı, a.g.e., s.141.

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE KURBÂN

1. İnsan Kurbânı

Câhiliye devrinde de, Yahudilik'teki gibi insan kurbân etme âdetinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde, daha doğmadan önce sabah yıldızına büyük bir acele ile insan veya beyaz bir deve takdim ettikleri kaydedilmektedir.¹ Bunların Sâbîiler (yıldıza tapınlar) olması muhtemeldir.

Wellhausen, Câhiliye devrinde oğlan ve kızlarla esirlerin el-Uzzâ'ya kurbân olarak takdim edildiklerini ileri sürmektedir.²

Kaynaklarımız bize, Hz.İbrâhîm'in oğlunu kurbân etmek istemesi olayının bir benzerinin, Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib tarafından yaşandığını haber vermektedirler. Buna göre Abdülmuttalib, Zemzem kuyusunun kazılması sırasında Kureyş'le karşılaştığı zorluklar sebebiyle, eğer on tane oğlu olur ve kendisini koruyacak yaşa gelirlirse, onlardan bir tanesini Ka'be'nin yanında Allâh için kurbân etmesi adamıştı. Abdülmuttalib oğullarının sayısı ona ulaşınca, adağını yerine getirmek istemiş, çekilen kur'ada, kurbân olmaya dair ok, Peygamberimiz'in babası Abdullâh'a isabet etmişti. Bunun üzerine Abdülmuttalib, Abdullâh'ı kurbân etmek üzere İsâf ve Nâile adlı putların bulunduğu yere götürmüş, Kureyşliler ise, böyle bir âdetin yerleşmesinden çekinerek, Abdülmuttalib'e engel olmuşlar ve Hicâz'daki bir kâhineye danışmasını tavsiye etmişlerdi. Sonuçta kahinenin tavsiyesine uyularak, Abdullâh'la develer arasında kur'a çekilmiş, Abdullâh'ın yerine 100 deve kurbân edilerek problem halledilmişti.³

İslâm, insanın kurbân edilmesini, bu konuda adakta bulunulmasını yasaklamıştır. Böyle bir adak geçersiz olup, yerine getirmek cinâyettir.⁴ Nitekim İ.Abbâs'a bir kadın gelerek oğlunu kurbân etmeyi adadığını söylemiş, İbn Abbâs ise, kadına oğlunu kesmemesini,

¹ Cilacı, a.g.e., s.147.

² Düşüngen, Putlar Kitâbı, s.70, açıklama: 135.

³ I.İshâk, Sîre, s.10-18; I.Hişâm, Sîre, I, 160-164; Hacıdullah, İslâm Peygamberi, I, 37; Resulullah Muhammed, s.21.

⁴ 6.En'am, 151; Müslim, Sahîh, III, 1263; E.Şâvud, Sünen, III, 593-595; Nesâî, Sünen, VII, 26-30; A.b.Hanbel, Müsned, III, 297.

zihar yapan kimsenin keffâreti gibi keffâret vermesini, yani bir köle azad etmesini veya aralıksız iki ay oruç tutmasını söylemiştir.¹

2. Câhiliye Devrinde Putlara Kurbân

Câhiliye devrinde putların yanında kurbân kesildiğini görmekteyiz. Bu kurbânlardan büyük payı Allâh'a değil, küçük ilahlara sunmak üzere ayırırlardı.² Bu âdetin de Araplara Sâbîiler'den geçtiği sanılmaktadır.³

Câhiliye devri Araplarının, yanında kurbân kestikleri putların başında İsâf ve Nâile gelmekteydi.⁴ Ayrıca Mâlik ve Milkân boylarının Cidde kıyısında Sa'd isimli bir putları vardı ve onun üzerine kurbân edilen hayvanların kanlarını dökerlerdi,⁵

Yine kaynaklarımız, Kureyşlilerin her yıl yanında kurbân kesip, bayram yaptıkları Buvâne isimli bir puttan bahsetmektedirler. Buvane, Yanbu yakınlarındaydı.⁶ Hz.Peygamber, çocukluğunda halaları tarafından, Mekkeliler'in bu yıllık bayramına katılmaya zorlanmış, ancak O, her seferinde bir mazeret ileri sürmüştü.⁷ Daha sonraları Hz.Peygamber, Buvane'de kurbân kesmeyi adadığını söyleyen bir kimseye, orada Câhiliye uygulamalarından bir husus, dikili taş veya bir put olup olmadığını sormuş, "Hayır" cevabını alınca, mezkur şahsa adağını yerine getirmesi için izin vermiştir.⁸

Câhiliye devrinde, Ka'be'nin etrafında 360 adet dikili taş (Nusub) vardı. Araplar bu taşların yanında kurbân keserler, kanını bunlara sürerler, kurbânı parçalayıp bu dikili taşların üzerine koyarlardı. Bu taşların herbiri, bir Arap kabilesine aitti ve yerlerine kur-

¹ İ.Mâlik, Muvatta', II, 476.

² 6.En'âm, 136.

³ Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.136.

⁴ İ.Hişâm, Sîre, I, 162; Makrizi, İmta', s.383.

⁵ İ.Kelbî, K.Asnam, s.24; Terc: s.41.

⁶ Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I, 200.

⁷ Halebî, a.g.e., I, 200-201; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 52.

⁸ E.Dâvud, Sünen, III, 607-609; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

şunlarla dikilip tahkim edilmişlerdi.¹ Câhiliye Arapları, kestikleri kurbânı bu dikili taşlara koydukları zaman, "Yırtıcı hayvan veya kuş yiyinceye kadar, Allâh için sunduğumuz şeyi yememiz bize helâl olmaz" derlerdi. Hz.Peygamber onların bu davranışını reddetmiştir.²

Sonuç olarak İslâm, put, dikili taş v.s. gibi Allâh'tan başka varlıklar adına kurbân kesilmesini, kesilirken put ve benzeri şeylerin adı zikredilen hayvanların etinin yenilmesini haram kılmıştır. Hz.Peygamber, "Allâh'tan başkası için hayvan kesene Allâh lanet etmiştir."³ buyurmuştur.

3. Ka'be'de Kurbân

Kur'an'a göre, Ka'be'nin dînî erkanı Hz.İbrâhîm tarafından müesseseleştirilmiştir.⁴ Buna göre, hacıların Mekke yakınında toplanmaları ve eti fakirlerle kurbân eden kimse arasında taksim edilen hayvanları kesmeleri gerekirdi. Hz.İbrâhîm'in sünneti, Hz.Peygamber tarafından hıfzı sıhha açısından değiştirilmişti. Artık o devirden beri, kurbânlar Minâ'da kesilmektedir. Gulâm Yezdânî, Ka'be'deki, Hatîm kısmının evvelce kurbân kesme mahalli olarak kullanılmış olabileceği kanaatindedir.⁵

Hız.Peygamber, Ka'be'de kurbân kesme uygulamasını ilgâ ederek Minâ'yı kurbân kesme yeri tâyin etmiştir.⁶ İslâm'a göre, hedy kurbânı Haram'da, Merve ve Minâ'da kesilebilir.⁷

4. Kabir Başlarında Kurbân Kesmek

Câhiliye devrinde Arapların kabir başlarında koyun veya sığır kestiklerini görmekteyiz.⁸ Bu dönem halkı iyi bir kimsenin kabri başında deve boğazlar ve "Biz, onun dünyada yaptıklarına karşılık ken-

¹ Miras, 'Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, XII, 6-7.

² 5.Mâide 3, 90; Kardâvî, İslâm'da Helâl ve Haram, s.52-53.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 233-234; Müslim, Sahîh, III, 1567; Nesâî, Sünen, VII, 232.

⁴ 22.Hac, 27-30.

⁵ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 901-902.

⁶ İ.Mâce, Sünen, II, 1013.

⁷ Cezîrî, K.Fıkıh, I, 697-698

⁸ E.Dâvud, Sünen, III, 550-551.

disini mükafatlandırıyoruz. Hayatında kendisi deve keser ve misâfirlerine yedirirdi. Biz de kabrinin başında deve kesiyoruz. Varsın bunu kurtlar, kuşlar yesin, hayatındaki gibi sağlığında da yedirmiş olsun" derlerdi. Câhiliye halkının öldükten sonra dirilmeye inananları, ölen kimsenin kabri başında sağlığında bindiği hayvan kesilirse, o kimse Kıyâmet'te binekli olarak haşrolunur, aksi takdirde yaya kalır diye inanırlardı.¹ İslâm, bu uygulamayı reddetmiştir.²

5. Cinlere Kurbân Kesmek

Câhiliye devri Arapları cinlere de kurbân kesiyorlardı. Onların bu adetleri Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Resûlullâh (S.A.V), cinler adına kesilen hayvanın etinin yenilmesini yasaklamıştır.³

6. Cömertlik Yarışı İçin Kurbân Kesmek (معاذرة الاعراب)

Câhiliye devrinde Araplar, cömertlik yarışı için kurbân keserlerdi. Bunların etlerinin yenilmesini Hz.Peygamber yasaklamıştır.⁴

7. Canlı Hayvandan Et Kesmek, Şeytân Yarması Yapmak

(شرطة الشيطان)

Câhiliye devrinde, hayvan canlı iken vücudundan et parçası kesmekteydiler. Hz.Peygamber Medine'ye geldiği zaman, bazı kimselerin develerin hörgüçleriyle koyunların kuyruklarını kestiklerini görmüş, "Diri iken hayvandan kesilen parça murdardır"⁵ buyurarak, bu işi yasaklamıştır.

Yine bu dönemde, Şeytân Yarması adı verilen bir muâmele yapıldı. Bu işlemde hayvan boğazlanır, yalnız derisi kesilir, kan damarları kesilmez ve ölünceye kadar öylece bırakılırdı. Câhiliye halkı kanı yediği için, hayvanın kanını boşa gidermeme gayesiyle bu

¹ Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 327

² E.Dâvud, Sünen, III, 550-551; A.b.Hanbel, Müsned, III, 197; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, II, 326-327.

³ Beyhakî, Sünen, IX, 314; Suyûtî, el-Câmiu's-Sağır, II, 199; Halebî, İnsânü'l-'Uyûn, I, 203.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 246.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 277; Tirmizî, Sünen, IV, 74; İ.Mâce, Sünen, II, 1072-1073.

şekilde hareket etmekteydi. Hz.Peygamber, Şeytân Yarması adı verilen bu davranıştan nehyetmiştir.¹

8. Akîka Kurbânı

Erkek-kız ayırd edilmeksizin bir çocuğun doğumunun yedinci günü, saç tıraş edildikten sonra çocuğun adına kesilen kurbân çeşidi olan akîka, Câhiliye devrinde mevcut uygulamalardan birisidir. Akika, çocuğun başındaki ana tüyü demektir. Bu dönemde, çocuğun tıraş edilen başına, çocuk için kesilen kurbânın kanından sürmekteydiler.² İbn Sa'd'ın (v.230), kaydettiğine göre, Hz.Hatice, doğan her oğlan çocuğu için iki koyun, her kız çocuğu için de bir koyunu akika olarak kestirtmiştir.³

Th.W.Juynboll, İslâm'daki akîkanın müşrik Araplardan alındığını ileri sürmektedir.⁴ Ancak, Câhiliye devrinde mevcut olmakla beraber, bunun ilk defa bu dönemde ihdâs edilmiş olduğuna dair kesin bir delil yoktur. Hz.İbrâhîm'den kalması bazı şirk uygulamaları ile İslâm devrine kadar devam etmiş olması akla daha uygun gelmektedir. Hz.Peygamber, akîka'yı şirk kalıntılarından temizlemiş, Tevhîd dinî esaslarına uygun hale getirdikten sonra devamına müsaade etmiştir.

Juynboll, "Hz.Peygamberin, müşriklik adetlerinde olduğu üzere, müslümanların da çocuğun başına akika kurbânının kanından serpmelerine müsaade ettiğini" söylemektedir.⁵ Ancak Juynboll'un bu iddiası doğru değildir. Çünkü Hz.Peygamber, akîka kurbânının kanından çocuğun başına sürülmesini yasaklamıştır. Nitekim Ebû Büreyde bu konuda şöyle demektedir: "Cahiliye devrinde bizden birinin, bir çocuğu olduğu zaman bir koyun keser ve çocuğun başını koyunun kanına bulardık. Allâh İslâmı gönderince, bir koyun kesip, çocuğun başını tıraş ederek, zaferanla bular olduk."⁶ Diğer bir rivâyette de, Hz.Peygamber'in akika'da çocuğun başına haluk sürülmesini em-

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 251-252.

² Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1111.

³ İ.Sâd, Tabakât, I, 133-134.

⁴ Juynboll, İ.A., Akîka maddesi, VI, 248.

⁵ Juynboll, İ.A., Akika maddesi, VI, 248.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 263-264; Abdurrezzak, Musannaf, IV, 331.

rettiği bildirilmektedir.¹ İbnü'l-Esir, halûk'un, zaferan ve diğer koku çeşitlerinin karışımından elde edilen tanınmış bir koku olduğunu söylemektedir.²

Kanaatimizce Juynboll, E.Dâvûd'un rivâyet ettiği hadisi delil olarak alarak yukardaki görüşünü ileri sürmüştür. Bu durum, râvî Hemmâm'ın hatasından ileri gelmektedir.³ Ebû Dâvûd, hadisi Katâde'den nakleden râvî Hemmâm'ın vehmederek, hadisteki (يسى) "isim verilir" lafzını (يدى) kana bulanır" şeklinde rivâyet ederek, diğer kimselere muhalefet ettiğini, diğer ravilerin (يسى) şeklinde naklettiklerini, bu sebeble Hemmâm'ın rivâyetinin makbul olmadığını söylemektedir.⁴

Nitekim Ebû Dâvûd'un diğer bir rivâyetinde konu açıklığa kavuşmaktadır: Peygamberimiz, "Her çocuk akikasına bağlıdır. Yedinci günü adına kurbân kesilir, saçı tıraş edilir ve isim konulur"⁵ buyurmuştur. Ayrıca Amr b. Şuayb'ın naklettiği bir hadiste Hz.Peygamber: "Doğan çocuğa yedinci günü isim verilmesini, çocuktan eziyetin kaldırılmasını ve akîka kesilmesini"⁶ emretmiştir.

Sonuç olarak Hz.Peygamberin, Câhiliye devrinde olduğu gibi çocuğun başına akîka kurbânının kanından sürülmesine izin verdiği doğru değildir. İ.Hacer, Katâde'nin bunu, Câhiliye devrinde akîkanın nasıl kesildiğini tasvir etmek maksadıyla söylemiş olabileceğini ifade ederek, İbn Abdilberr'in "Hemmâm hıfzını tam yapmış, vehim ve hataya düşmemiş ise bu mensûhtur" dediğini⁷ kaydeder.

H.z.Peygamber akîka kurbânının tasvibi mâhiyetinde, "Çocuğun akikası vardır. Kan akıtın ve çocuktan eziyeti giderin."⁸ buyur-

¹ Abdurrezzak, Musannaf, IV, 330-331.

² İ.Esir, Nihâye, II, 71.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 259-260.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 259-260; Ayrıca bkz. Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 210; İ.Canan, Hz.Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s.87-88.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 260; Tirmizî, Sünen, IV, 101; Nesâî, Sünen, VII, 166.

⁶ Tirmizî, Sünen, V, 132.

⁷ İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 512-513.

⁸ Buhârî, Sahîh, VI, 217; E.Dâvud, Sünen, III, 261; Nesâî, Sünen, VII, 166.

muştur. el-Hasenü'l-Basrî, eziyetin kaldırılmasından maksâdın başın tıraş edilmesi olduğunu söylemiştir.¹

Şu halde akîka Sünnetin tasvib ettiği, Câhiliye döneminin çirkin uygulamalarından temizlediği bir kurbân çeşididir. Allâh'ın verdiği evlad nimetine karşı bir şükür nişânesi olduğu, Tevhîd prensiplerine aykırı olmadığı için ilgâ edilmeyerek, tashihle devamına müsaade edilmiştir. Tevrât'taki ifâdelerden akîka kurbânının Yahudilik'te de mevcut olduğunu anlamaktayız: "Ve erkek çocuk için, yahut kız çocuk için tathirinin günleri dolunca toplanma çadırının kapısına, kâhine, yakılan takdime olarak bir yıllık kuzu ve suç takdimesi olarak bir güvercin yavrusu yahut kumru getirecektir. Ve kâhin onu Rabbin önünde takdim edecek ve kadın için keffâret edecek ve kanının pınarından tahir olacaktır. Çocuk erkek olsun, kız olsun doğuran kadın için şerîat budur."²

9. Fer'a

Câhiliye devrinde ilk doğan hayvanlar kurbân edilir ve buna Fer'a denilirdi. Fer'a uygulaması Yahudilik'te de görülmektedir. Yahudilik'te, sürüde ilk doğan yavruya "Bekhor" denilmektedir. Yahudilerde ilk doğan yavrunun, ilk mahsül veya meyvenin Rabbe takdimi bereketin artmasına vesile olur, inancı hakimdi. Bu vesile ile Tevrât, ilk mahsullerin biçilmesi dolayısıyla bayram yapılmasını emretmektedir.³ Tevrât, ilk doğan hayvanlar hakkında şöyle demektedir: "Sığırlarında ve sürülerinde ilk doğan her erkeği Allâh'ın Rabbe mukaddes kılacaksın, sığırlarının ilk doğanı ile iş görmeyeceksin ve sürülerinin ilk doğanını kırkmayacaksın. Sen ve evin halkı Allâh'ın Rabbin önünde, Rabbin seçeceği yerde, onu yıldan yıla yiyeceksiniz."⁴

Câhiliye Araplarında ise, Ulûhiyete takdîm edilen belirli bir vergi mâhiyetini arzeden yegane kurbân, ilk doğanların kurbânı olan Fer'adır.⁵

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 261.

² Tevrât, Levililer, 12/6-7.

³ Tevrât, Çıkış, 23/16.

⁴ Tevrât, Tesniye, 15/19-20.

⁵ Budda, Hilmi Ömer, "Sâmi Dinlerde Kurbanın Mâhiyeti", Dâru'l-Fünûn İlah. Fak. Mecmuası, XI, 88.

Ebû Dâvûd, "Fer'a, devenin ilk doğurduğu yavrusudur. Câhiliye devrinde onu, putları için kurbân keserler, kanını da putların başına akıttırlardı, hayvanın derisi de bir ağaç üzerine atılırdı"¹ demektedir.

Fer'anın bir Câhiliye adeti olduğuna, ashâbdan bir zâtın Hz.Peygamber'e sorduğu, "Câhiliye devrinde devenin ilk yavrusunu kurbân ederdik. Bu hususta ne buyurursun Ya Rasulallah?" sorusu da şahitlik etmektedir.²

Hz.Peygamber, gerek Yahudilik'te, gerekse Câhiliye devrinde mevcut olan bu uygulamayı tasvib etmemiştir. Peygamberimiz bu hususta: "Kurbân bayramı hertürlü bayramı, Ramazan orucu da her türlü orucu neshetmiştir."³ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber, "İslâm'da fer'a ve atire yoktur" buyurmuş, râvî İbn Râfi veya İmâm ez-Zührî, "Fer'a, deve ve koyun cinsinden hayvanların ilk doğurdukları yavrularıdır. Câhiliye devrinde müşrikler bu ilk yavruları putlara kurbân ederlerdi."⁴ açıklamasında bulunmuştur. Buna göre Hz.Peygamber, Câhiliye devrinde ve Yahudilik'te mevcut olan fer'a kurbânını ilgâ etmiştir. Bir kimsenin ilk doğan hayvanını kurbân edip, kanını putun başına dökmesi, Allâh'tan başkası adına kesmesi haram kılınmıştır. Ancak, Hz. Peygamber, İslâm'a aykırı hususlar bulunmamak şartıyla, vâcib olmayarak, isteyen bir şahsın, ilk doğan hayvanını büyüdükten sonra Allâh rızası için kesip, etini fakirlere dağıtmasını yasaklamamış, bu hususta ümmetini serbest bırakmıştır.⁵ Nitekim başka bir hadiste Hz.Peygamber'e, fer'a hakkında ne buyurursun? diye sorulmuş, Peygamberimiz de: "Haktır, fakat onu büyüyünceye kadar bırakıp, Allâh yolunda üzerine yük yüklemen, muhtaç birine vermen, onu daha eti tüyüne yapışıkken süt kabını tersine çevirip, deveni yavrusuna yas tutturarak kesmeden daha

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 256.

² E.Dâvud, Sünen, III, 255; Nesâî, Sünen, VII, 168-169; İ.Mâce, Sünen, II, 1057-1058; A.b.Hanbel, Müsned, V, 76.

³ Beyhakî, Sünen, IX, 262.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 217; Müslim, Sahîh, III, 1564; E.Dâvud, Sünen, III, 256; Tirmizî Sünen, IV, 95-96; Nesâî, Sünen, VII, 167; İ.Mâce, Sünen, II, 1058; A.b. Hanbel, Müsned, II, 490.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 255-256; Nesâî, Sünen, VII, 169-170; İ.Mâce, Sünen, II, 1057-1058; A.b.Hanbel, Müsned, V, 76.

hayırlıdır"¹ buyurmuştur. Peygamberimiz'in bu hadisteki (حَقَّ)"Haktır" sözü, caizdir şeklinde anlaşılmıştır. Fakat Hz.Peygamber, yavrunun daha küçükken kesilmesini de tavsiye etmemiştir. Yine Vedâ Haccı'nda Hz.Peygamber'e fer'a ve atîre hakkında sorulmuş, Hz.Peygamber de: "Dileyen Receb ayında atîre keser, dileyen de kesmez"² buyurmuştur.

Bütün bu hadisler, İslâm'a aykırı bir karakter taşımamak şartıyla, dileyenin Allâh rızası için kurbân kesebileceğini, bunun vacib bir özellik taşımayan nafîle bir ibadet sayılacağını göstermektedir. İslâm alimleri arasında, fer'anın neshedilip tamamen ilgâ edildiğini söyleyenler olduğu gibi, şirk âdet ve uygulamalarından ayıklanarak tashihe tabi tutulduğunu, müslümanlara vacib hükmünde bir mecburiyet getirmeden nafîle bir ibâdet olarak caiz kılındığını söyleyenlerde vardır.

Sonuç olarak, fer'a'daki Câhiliye uygulamaları kesin olarak ilgâ edilmiş, müslümanların ilk doğan bir hayvanı Allâh rızası için kurbân kesmesi ise yasaklanmamıştır.

10. Atîre

Câhiliye devrinde Araplar, Receb ayında putlara kurbân keser ve bunlara "Atîre" (Çoğulu "Atâir"), derlerdi. Taberî (v.310) "Atire" ve "Receb" isimlerinin menşei konusunda: "İbn Bura ise, Buz'dur. O, 'İtr (عتر), el-Ataîre (العاتير) lakabını taşır, Araplarda putlara koyun kurbân etmek âdeti, ilk defa onun tarafından ihdâs edilmiştir. İbn Şûhâ, Sa'd-ı Receb'tir, O, Receb ayında putlara kurbân kesmeyi, Araplar için dînî bir vazife yapan ilk kimsedir"³ demektedir. İbn Kelbî (v.204) ise, "Araplar, dikili taşların ve putların yanında kestikleri koyunlara el Atair diyorlardı. (العتيرة) "el-Atîre" Arapça'da (الذبيحة) "Boğazlanmış" demektir. Araplar kurbân kestikleri yere (العترة) "el-'İtr" (Sunak) derlerdi" demekte ve bu konuda Züheyr b. Ebî Sulmân'ın bir beytini nakletmektedir.⁴ Yine İbn Kelbî, Câhiliye devrinde Arapların boz renkli dikili taşları olduğunu, bunları tavâf edip yanlarında 'Atîre kurbânları kestiklerini, bu taşlara Ensâb, bunları tavâf etmeye de

¹ Nesâî, Sünen, VII, 168.

² Nesâî, Sünen, VII, 168-169.

³ Taberî, Tarih, II, 274; Terc: II/I, 61.

⁴ İ.Kelbî, K.Asnam, s.22; Terc: Putlar Kitâbı, s.40.

ed-Devâr denildiğini kaydetmektedir.¹ Ayrıca Câhiliye devrinde Müzeyne kabilesinin, yanında 'Atîre kurbânı kestikleri Nûhm adlı bir putları vardı. Nuhm'un bekcisi Huzâî b.Abd, bir beytinde Nuhm'a atîre kesmek için gittiğini söylemektedir.² Yine Su'ayr isimli putun yanında da atîre kesiliyordu. Kelb kabilesinden Ca'fer b.Ebî Halas, devesiyle Aneze kabilesinin Su'ayr isimli putunun önünden geçiyordu. Anezeler o sırada atîre kurbânı kesmişlerdi. Ca'fer'in devesi kanlı puttan ürkünce, Ca'fer hemen bir şiir söylemişti.³

İbn Kelbî (v.204), Suvâ' adlı putun çevresinde atîre kurbânı kesildiğini gösteren bir beyit daha kaydetmiştir.⁴

Yine Câhiliye devrinde ucuz olan ceylanlar, kıymetli koyun adağı yerine atîre kurbânı olarak kesilir, böylece ilâh aldatılırdı. Bu şekilde Araplar, sözlerinde durmayarak koyun yerine, avladıkları geyiği kurbân ederlerdi. el-Hâris b.Hıllze el-Yeşkürî, bir beytinde bu husustan bahsetmektedir.⁵

Buraya kadarki tesbitlerimizden Câhiliye devrinde, putlara kesilen atîre kurbânının mevcut olduğunu anlıyoruz. M.J.Kister de bu konuda: "Kutsal Receb ayı, başlangıç olarak Câhiliye döneminde de görülür. O, umre ve pagan tanrıları için 'Atâir kurbânlarının takdim edildiği bir aydır"⁶ demektir.

Atîre'nin İslâm tarafından kabul veya reddi konusunda, Hz.Peygamber'den farklı rivâyetler gelmektedir. Nakledilen bir hadiste Hz.Peygamber: "Fer'a ve Atîre yoktur."⁷ buyurmuştur. Atîre, Câhiliye devrinde müşriklerin Recep ayında kestikleri, kanını putla-

¹ İ.Kelbî, a.g.e., s. 27; Terc: s.43.

² İ.Kelbî, a.g.e., s. 26; Terc: s.42.

³ İ.Kelbî, a.g.e., s. 26; Terc: s.42.

⁴ İ.Kelbî, a.g.e., s. 36; Terc: s.51.

⁵ Zevzenî, Şerhu Mu'allakati's-Seb'a, s.167; el-Mu'allakatü's-Seb'a, s.66; Terc: Yaltakaya, Yedi Askı, s.125.

⁶ Kister, Studies in Jâhiliya and Early Islam, bölüm: XII, s.191-192.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 217; Müslim, Sahîh, III, 1564; E.Dâvud, Sünen, III, 256; Tirmizî, Sünen, IV, 95-96; Nesâî, Sünen, VII, 167; İ.Mâce, Sünen, II, 1058; A.b.Hanbel, Müsned, II, 279, 490.

rın başına dökerek bereket umdukları, ibadet mÂksâdıyla ifâ ettikleri kurbân adeti olduğu için İslâm tarafından ilgâ edilmiştir.¹

Yukarda kaydedilen (لا فروع وعبرة) "Fer'a ve Atîre yoktur" hadisi kesin olarak Recep kurbânlarının yasaklandığını gösterir. Ancak bu nakil Amr b. Şuayb tarafından rivâyet edilen hadise aykırıdır. Hz.Peygamber kendisine, Akîka, Fer'a ve Atîre'nin ne olduğu sorulduğunda Atîre hakkında şöyle demiştir: (العبرة حق) "Atire haktır."²

M.J.Kister, bu hadisi, İslâm'da Atire'nin vâcip olduğu şeklinde yorumlamıştır.³ Ravilerden Mihnef b.Süleyym (r.a.), Hz.Peygamber'in bu sözü, Arafât'ta vakfedeyken söylediğini haber vermektedir. Râvîlerden Mu'âz ise, İbn Avn'ın Receb ayında kurbân kestğini gözlerimle gördüm demektedir.⁴

Kister: "Bu hadislerin birbirine aykırı oldukları ve İslâm'da da devam eden Receb kurbânı geleneğinin iki farklı yönünü yansıttıkları açıktır. Bu görüşlerden birisi Recebiye'yi tasvib etmekte, onu İslâmi kurbânlar arasına dahil etmekte ve bunu Peygamber'in sözleriyle teyid etmektedir. Diğerisi ise, Receb kurbânının ilgâsını gaye edinmekte ve Peygamber'in hadislerine dayanmaktadır."⁵ demektedir. Yine Kister bu konudaki görüşlerine şöyle devam ediyor: "Yukarda Receb kurbânı (Atîre) ile ilgili olarak zikredilen birbirine zıt hadisler, halen, İslâm'da Receb'in kudsiyeti hakkında farklı guruplara mensub ilim adamları arasında şiddetli mücadelelere sebep olmuştur. Tartışmanın esasını Receb'in kudsiyetinin İslâm dinini de devam edip etmediği, değerinin Peygamber tarafından tasvib edilip edilmediği, veyahut da kudsiyetinin Peygamber tarafından ilgâ edilmesi, böylelikle de ondaki uygulamaların takbih edilmiş olması, veyahut hiç olmazsa herhangi bir değer ifâde etmemesidir. Lammens, Peygamber'in Atîre'yi harâm kıldığı veya men ettiği görüşündedir.

¹ I.Mâce, Sünen, II, 1058.

² Nesâî, Sünen, VII, 168; A.b.Hanbel, Müsned, II, 183.

³ Kister, Studies in Jâhiliya and Early Islam, s.192.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 226-227; Tirmizî, Sünen, IV, 99; Nesâî, Sünen, VII, 167-168; I.Mâce, Sünen, II, 1045.

⁵ Kister, a.g.e., s.193.

Cevâd Alî'nin görüşü ise, İslâm'ın bu kurbân şeklini ortadan kaldırdığıdır. Ancak bunu kabul edebilmek zordur."¹

İslâm âlimlerinden bir kısmı, Atîre'nin neshedildiği görüşünü dedirler. Birbirine aykırı bu iki hadis:

(ان على كل اهل بيت...), (لا فرع ولا عتيرة)

Ebû Ubeyd tarafından müzakere edilmiştir. O, Atîra'nın Câhilî karakterine işaret ederek, bu kurbânın İslâm tarafından ilgâ edildiğini söylemiştir. Ebû Ubeyd'e göre: (لا فرع ولا عتيرة) hadisi, (ان على كل اهل بيت...) hadisini neshetmiştir.²

Ebû Dâvûd da aynı görüştedir.³ Atîre'nin neshedildiği hususunu, Hz.Peygamber'in "Kurbân bayramı her türlü kurbânı, Ramazan orucu da her türlü orucu neshetmiştir." hadisi de teyid etmektedir.

Buraya kadar kaydettiklerimizden anlaşıldığına göre, "İslâm'da Fer'a ve Atîra yoktur" hadisi, tarihen diğer hadislerden sonradır ve Câhiliye devri uygulamasını kaldırmaktadır.⁴ Hattâbî ve Ebû Bekr el-Muâfirî, Atîre'nin câiz olduğunu bildiren Mihnef b.Süleyym (r.a.) hadisinin zayıf olduğunu ve kendisiyle ihticac edilemeyeceğini söylemişlerdir.⁵

Atîre'nin yasak edilişi veya tavsiye edilişi ile ilgili hadislerin yanısıra, hoşgörülü bir tutumu teşvik eden bazı hadisler de vardır. Nitekim Ebû Rezîn (r.a.), Hz.Peygamber'e, Câhiliye devrinde Receb ayında kurbânlar kesip gelen misafirlere yedirdiklerini söyleyerek, O'nun bu konudaki emrini sormuş, Hz.Peygamber de "Onda bir beis yoktur"⁶ buyurmuştur. Hadisin ravilerinden Veki' b.'Udus "Bu kurbânı asla terketmem" demiştir. Kister, Veki' b. Udus'un sözünü "Receb ayındaki kurbânın tamamen terkedilmediğini, bu geleneğin devam ettirildiğini gösterir, İbn Avn ve İbn Sîrîn de Receb ayında

¹ Kister, a.g.e., s.195-196.

² İ.Esîr, Camiu'l-Usul, IV, 122; İ.Manzûr, Lisanu'l-Arab, IV, 537.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 227.

⁴ Beyhakî, Sünen, IX, 262.

⁵ İ.Esîr, Câmîu'l-Usûl, IV, 122.

⁶ Nesâî, Sünen, VII, 171; Beyhakî, Sünen, IX, 312.

kurbân kesmeyi adet edinmişlerdi"¹ şeklinde yorumlamaktadır. Gerek Veki' b.Üdus'un sözünden, gerekse ibn Avn ve İbn Sîrîn'in bu tutumlarından Receb ayında kurbân kesmenin İslâm dininde vacib kılındığı, Câhiliye adeti üzere Atîre'nin tasvib edildiği anlamını çıkarmak hatalıdır. Çünkü bunlar, ferdî birer hâdise olup, umûmî bir mânâ ifâde etmez.²

Konu ile ilgili diğer bir hadiste bildirildiğine göre Hz.Peygamber, Câhiliye devrinde kesilen Atîre kurbânları ile ilgili olarak kendisine sorulan bir soruya: "Hangi ayda olursa olsun, Allâh rızası için kesiniz, Allâh için iyilik ediniz, ve etinden yediriniz" buyurmuştur. Yine Vedâ Haccında Hz.Peygamber'e Fer'a ve Atîreden soruldu; Hz.Peygamber de: "Dileyen Receb ayında Atîre kurbânı keser, dileyen de kesmez; dileyen Fer'a kurbânı keser, dileyen de kesmez"³ buyurmuştur.

El-Hattâbî konu ile ilgili olarak, Atîre teriminin Câhiliye ve İslâm'da farklı anlamlara geldiğini, Câhiliye döneminde Atîre'nin put için kurbân edilmiş bir koyuna delalet ettiğini, Mihnef b.Süleyym'in (r.a.) Atîre'nin cevâzına işaret eden hadisinde ise, Atîre ile Receb ayında kurbân edilen bir hayvanın kasdedildiğini⁴ söylemektedir.

Ayrıca, bir kısım İslâm alimleri, Atîre'nin vâcib olduğunu ileri sürerken, diğer grub müstehab olduğu fikrindedir. İmâm Şâfi'i, "Hz.Peygamber'in 'Fer'a ve Atîre yoktur' sözünün mânâsı, vâcib olan Fer'a ve Atîre yoktur demektir"⁵ diyerek, bunların müstehab olduğuna kâni olmuştur.

Aynî (v.855) ise, İmâm Şâfi'i'nin bu görüşünü tasvib etmemiş, "Nesâî'nin bu hadisi, Hz.Peygamber, Fer'a ve Atîre'den nehyetti şeklinde rivâyet etmesi bu tevili reddeder"⁶ demiştir. Kâdî İyâd

¹ Kister, Studies in Jâhiliya and Early Islam, s.195-196.

² E.Dâvud, Sünen, III, 255; Nesâî, Sünen, VII, 169-170; İ.Mâce, Sünen, II, 1057-1058.

³ Nesâî, Sünen, VII, 168-169.

⁴ İ.Esîr, Nihâye, III, 178; Kister, a.g.e., s.193-194.

⁵ Nevevî, Minhâc, XIII, 137; Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, XXI, 89.

⁶ Aynî, 'Umdetü'l-Kârî, XXI, 89; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, IX, 240

(v.544) ise, âlimlerin çoğuna göre Fer'a ve Atîre kurbânlarının nehyedildiğini ileri sürmüştür.¹

Kâdî İyâd'ın bu sözü, Şâfi'iler ve Hanbelîlerin bu görüşte olmamaları sebebiyle çürütülmüştür. Çünkü Şâfi'iler ve Hanbelîler, Hz.Peygamber'in Atîre kurbânını tamamen iptal etmediği, ancak Atîre'nin sırf Recep ayına tahsisi ile, bunların putlar adına kesilmesini ilgâ ettiği görüşündedirler.

Hanefîler, Mâlikîler ve bunların dışında diğer ilim adamlarına göre ise, Atîre Hz.Peygamber'in "Fer'a da Atîre de yoktur" hadisiyle neshedilmiştir. Bu hadisin ravisi Ebû Hureyre (r.a.) ise, H.7. yılda Hayber'in fethi yılında müslüman olmuştur. Fer'a ve Atîre kurbânlarının kesilmesi uygulaması ise, bu tarihten öncedir.²

Sonuç olarak İslâm, Câhiliye devrindeki, putlar adına kesip, kanını onların başına dökme tarzındaki Atîre kurbânı uygulamasını reddetmiştir. Ancak İslâm, hangi ayda olursa olsun, Allâh rızası için kurbân kesilmesini serbest bırakmış, fakat Câhiliye adetlerine uymak mÂksâdıyla sırf Receb ayında ve Allâh'tan başkası adına kurbân kesmeyi yasaklamıştır.

¹ Nevevî, Minhac, XIII, 137; Dâvudoğlu, a.g.e., IX, 240.

² İ.Kudâme, Muğnî, VIII, 650-651; Hatipoğlu, İ.Mâce Tercümesi, VIII, 509-510.

VII- ADAK

A- YAHUDİLİK'TE ADAK

Yahudi inançlarına göre, insanın alnının teri, elinin emeği ile kazandıklarından Tanrı'ya adak sunması gereklidir. İsrâiloğulları için bunun dışında kalan ve helâl sayılmayan kazançlarla adak sunma yasaklanmıştır. Adaklarla ilgili hükümlerin daha çok Tevrât'ın Sayılar bölümünde yer aldığı görülmektedir.

Adakların nasıl, nerede, hangi günlerde sunulacağı, bu adakları kimlerin sunabileceği de belli kaidelere bağlanmıştır. Bu kaideler dışında adak sunulamaz. Adakların çoğu "kutsal gün" denilen bayramlarla ilgilidir. Tevrât, hangi türden hayvanların adak olarak sunulacağını açıkça belirlemiştir.

Bunlar, Yahudi dinine göre "arınmış" sayılan hayvanlar arasından seçilir. Genellikle boğa, koç, kuzu gibi hayvanlar kurbân kesilerek sunulan adaklar arasında yer alır. Yine takdime adı altında ateşte yakılan kuzu eti, ekmek ve un başta gelmektedir.¹

Burada ilginç durumlardan biri de adakların, sunguların 7 sayısı ile bağlantılı oluşudur. Tevrât'ın Sayılar kitabının 28-30'uncu bölümleri arası, bu konuyu ihtiva etmektedir. Özellikle "Yedi kuzu" üzerinde çok durulur. Buna karşılık, yedinin iki katı olarak "Ondört kuzu" da sık sık geçer.²

¹ Tevrât, Sayılar, 28/1-5.

² Dinler Tarihî Ansiklopedisi, II, 398.

Yahudilik'te kurbân kesilerek sunulan adakların belli bir yerde, belli bir düzene göre yapılması gerekir. "Mezbah" denilen kurbân kesme yerinin nasıl yapılacağı, hangi boyutlarda olacağı Tevrât tarafından tesbit edilmiştir.¹

İslâm, Yahudiliğin adakların helâl kazançtan yapılmasına dair hükmünü benimsemiştir. Hz.Peygamber Allâh'a isyân ve ma'siyet ni-teliği taşıyan adaklara vefâ gösterilmeyeceğini bildirmiştir. Helâl kazanç İslâm'da da esastır.²

Tevrât, yapılan adaklara riâyet edilmesini emretmektedir: "Allâh'ın Rabbe adak adadığın zaman onu ödemekte gecikmeyecek-sin. Çünkü Allâh'ın Rab mutlaka onu senden arayacaktır ve senin için suç olur. Fakat adak adamaktan çekinirsen, senin için suç olmaz. Allâh'ın Rabbe ağzınla söylediğin gönüllü takdimeyi nasıl adadınsa öylece dudaklarından çıkanı tutup yapacaksın."³

İslâm, adak adamanın mecburi olmadığı hususunda Tevrât'ın görüşünü kabul etmiştir. Hz.Peygamber müslümanlara adak ada-mamalarını emretmiş, nezrin Allâh'ın takdir ettiği hükmü etkileme-yeyeceğini bildirmiştir.⁴ Yine İslâm, Tevrât'ın yapılan adaklara riâyet edilmesine dair hükmünü, bu adakların Allâh'a isyan ifâde etmemesi şartıyla tasvib etmiştir. Kur'an'da Allâh, mü'minlerin adaklarını ye-rine getirmelerini emretmiş⁵, Hz.Peygamber de, meşru olan adakla-rın yerine getirilmesini istemiştir.⁶

Tevrât'ın bildirdiğine göre, adakta bulunan bir kimsenin bir ta-kım davranışlarda bulunması gerekir. Tevrât'a göre, adak adayan kadın veya erkek şarap veya içki içmeyecektir. Şarap sirkesi, içki sir-kesi içmeyecek, yaş veya kuru üzüm yemeyecek, üzüm suyu içmeye-cektir. Asmadan yapılan hiçbir şey yemeyecektir. Ayrıca tıraş olma-yacak saçlarını uzatacaktır. Babası anNesi gibi çok yakını da olsa,

¹ Tevrât, Çıkış, 27/1-3; Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 398-399.

² Buhârî, Sahîh, VII, 234; Müslim, Sahîh, III, 1263; E.Dâvud, Sünen, III, 593-594; Tirmizî, Sünen, IV, 103-104; İ.Mâce, Sünen, I, 686.

³ Tevrât, Tesniye, 23/21-23; Krş: Vaiz, 5/4-5; Yeremya, 45/25.

⁴ Buhârî, Sahîh, VII, 232-233; Müslim, Sahîh, III, 1260-1261.

⁵ 76.İnsan, 7.

⁶ Müslim, Sahîh, III, 1260; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113; Nesâî, Sünen, VII, 17-18; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

hiç bir ölüye yaklaşıp kendini murdar etmeyecektir. Nezir vakti dolunca da takdime arzedecektir.¹

İslâm, Yahudilik'teki adak adayan kimsenin uyacağı kaidelerle ilgili hususların bazılarını tasvib etmiş, çoğunu ise reddetmiştir. Tevrât, adak adayan kimsenin şarap ve içki içmeyeceğini söylemektedir. İslâm'da ise, şarap ve içki kullanımı sadece adak adayanlara değil, bütün müslümanlara her zaman haramdır.² Adak adayan kimsenin yaş ve kuru üzüm yemeyeceği, üzüm suyu içmeyeceği, asmadan yapılan bir şey yemeyeceğine dair Tevrât hükmü ise, İslâm tarafından tasvib edilmemiştir.³ Adak adayan kimsenin tıraş olmayıp saçlarını uzatacağı, yakınları ölse bile cenâzeye dokunmayacağı gibi hususlar ise İslâm'da yer almamıştır. İslâm murdarlık kavramını reddederek, temizliğe önem vermiştir.⁴

Tevrât'ta, bir kadın veya genç kızın nezrinin velisi tarafından iptal edilebileceği, bu hususta sorumluluğun adağı yerine getirmeyen kadın veya kıza ait olmayıp, nezri iptal ettiren baba veya kocaya ait olacağı bildirilmektedir.⁵ İslâm'da ise, nezirlerin yerine getirilmesi emredilmiştir.⁶ Şartlarına uygun olarak yapılan ve Allâh'a yakın olma gayesi taşıyan bir adak, nezreden şahsa vacibtir. Bu sebeble nezri koca veya babanın iptali söz konusu değildir.

Ayrıca Yahudilik'te, bazı kimseler doğacak çocuklarını Allâh'a ibadet etmesi için nezrediyorlardı. Nitekim Kur'an-ı Kerim, annesinin Hz.Meryem'i daha dünyaya gelmeden Allâh'a ibadet için adadığını haber vermektedir.⁷

Yahudilik'teki, ancak "arınmış" sayılan hayvanlardan adak seçileceğine dair hüküm İslâm'da da vardır.⁸ İslâm'da, domuz eti gibi

¹ Tevrât, Sayılar, bâb: 6.

² Sayılar, 6/3; 5.Mâide 90-91.

³ Tevrât, Sayılar, bâb: 6; 2.Bakara, 168; 5.Mâide 88; 16.Nahl, 114.

⁴ Buhârî, Sahîh, I, 74-75; Müslim, Sahîh, I, 246.

⁵ Tevrât, Sayılar, 30/2 v.d.

⁶ 76. İnsan, 7; Müslim, Sahîh, III, 1260; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113; Nesâî, Sünen, VII, 17-18.

⁷ 3.Âl-i İmrân, 35.

⁸ Tevrât, Sayılar, 28/1-5.

eti yenilmesi haram kılınan hayvanlarla, kurbân edilmesi caiz görülmemiş tavuk gibi hayvanların kurbân edilmek üzere adanmaları caiz değildir. İslâm'da, kurbân edilmesi meşru olan hayvanlar kurbân edilmek üzere adanabilir.

İslâm, kendisi nezri tavsiye etmediği için, Yahudilik'teki muayyen ay ve günlerde, bayramlarda, belirli mekanlarda, belli miktarda yiyecek maddeleriyle, hayvanların adak olarak sunulmasına dair hükümleri de benimsememiştir. Bu yüzden Yahudilik'teki yedi sayısı ile ilgili adaklar da İslâm'da yer almamıştır. Yine İslâm, Yahudilik'teki adakların mutlaka mezbah gibi belirli mekanlarda yapılmasına dair uygulamayı kabul etmemiştir. İslâm'a göre, yapılan adak şirk ve Allâh'a isyan niteliği taşımıyorsa, her yerde icrâ edilebilir. Nitekim Hz.Peygamber, Ka'be ve Buvâne denilen yerde adakların ifâsına izin vermiştir.¹

B- HİRİSTİYANLIK'TA ADAK

Hiristiyanlık'ta da çeşitli adak uygulamalarının mevcut olduğunu görmekteyiz. Resûllerin İşleri Kitabında Pavlus'un adağından bahsedilmektedir.² Ayrıca Havarîler'in adakta bulunmayı tasvib ettikleri de kaydedilmektedir.³

Hiristiyanlık'ta, kilisenin anlayışına göre, her türlü adak vardır. Yalnız dinin yasakladığı, haram saydığı nesneler adanmaz. Adak, kiliseye yardım niteliğinde de olabilir. Kiliseye bağışlanan büyük topraklardan, bir küçük muma kadar, yasak olmayan ne varsa adak olarak sunulabilir. Kilisede genellikle adak olarak mum yakılır, kutuya para atılır. Bu konuda Tevrât'ta gösterilen kurallara uyulur. Hiristiyanlık'ta, Yahudilik'teki yasaklar ölçüsünde katı yasaklar yoktur. Söz gelimi, eti yenen bütün hayvanlar adanabilir, adak kurbânı olarak kesilebilir. Adak, belli bir düşünceye, bir dileğe yapıldığı için nereye adanacağı da bildirilir. Hiristiyanlık'ta "ayazma" denilen ve kutsallık taşıdığına inanılan faydalı sulara para atmak, okunmuş taş atmak, mum yakmak, bez bağlamak, bir insana, bir yoksula verilmek üzere kurbân sunmak adaklar arasında zikredilebilir. Adakların din görevlilerine verildiği de olur. Özellikle kilisede görevli

¹ Buhârî, Sahîh, II, 256, 260, VII, 233; Müslim, Sahîh, III, 1277; E.Dâvud, Sünen, III, 607-609; İ.Mâce, Sünen, I, 688.

² Resullerin İşleri, 18/18.

³ Resullerin İşleri, 21/22-24.

olanlar bu adakları alır, dileğe uygun olarak gereğini yaparlar. Adaklar, kiliselerin anlayışına, mezheblere göre değişir. Bu konuda bütün kiliseler aynı düşüncede değildir. Yalnız bütün kiliseler, adanan bir adağın yerine getirilmesi konusunda birleşir. Adağın uygulanması, yapılması imândan gelir, denilmektedir.¹

İslâm, Hristiyanlığın adağın yerine getirilmesinde vefâ göstermeyi emreden tutumunu, adak meşru olduğu takdirde kabul etmiştir.² Yine İslâm, Hristiyanlığın her şeyin adak olmasına dair tutumunu kabul etmemiş, ancak nezir şartlarını taşıyan şeylerin adak hükmünde olduğunu bildirmiştir.³ Hristiyanlık'ta olduğu gibi, İslâm'da da haram kılınan şeyler adak olmaz. Bu tür adaklar, Allâh'a isyan ifâdesi taşımakta olup, Hz.Peygamber tarafından yasaklanmıştır.⁴

İslâm, Hristiyanlık'taki eti yenen bütün hayvanların adanıp, kurbân edilebileceğine dair hükmü de reddetmiştir. Çünkü İslâm'da, Hristiyanlarca eti yenen domuz ve benzeri hayvanların yenilmesi yasaktır.⁵ İslâm'a göre, yenilmesi haram kılınmış olan hayvanlardan adak olmayacağı gibi kurbân da olmaz. Ayrıca bir hayvanın adanabilmesi için, onun kurbân edilebilme şartlarını taşıması, kurbân edilebilecek hayvanlardan olması gerekir. Böyle bir nezrin muteber olması için vâcib bir ibâdet olan kurbânın taşıdığı şartlara uyması gerekir.

Hristiyanlık'ta ayazmalara paraların, okunmuş taşların atılmasının, mum yakılmasının, bez bağlanmasının adak sayılmasını İslâm kabul etmez. Çünkü bunlar, İslâmi nezrin şartlarını taşımazlar. İslâm'a göre, bir hususun adak olması için, onun cinsinden bir farz veya vâcib bulunması gerekir. Hristiyanlığın yukarda zikredilen uygulamalarında ise, İslâm'ın aradığı şartlar mevcut değildir. Ayrıca bu tür vâcib veya farz bir ibâdet de yoktur.⁶

¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 302.

² 76.İnsân, 7; Müslim, Sahîh, III, 1260; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113; Nesâî, Sünen, VII, 17; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

³ Cezîrî, K.Fıkıh, II, 145; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 214.

⁴ Buhârî, Sahîh, VII, 234; Müslim, Sahîh, III, 1263.

⁵ 5.Mâide 3.

⁶ Cezîrî, a.g.e., II, 145; Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 214.

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE ADAK

Adak uygulamalarına Câhiliye devrinde de rastlamaktayız. Nitekim, Güney Arabistan Arapçasında, İbrânî, Ârâmî ve kıs men Asur dillerinde rastlanan "*n-z-r*" kökü, adamak, takdîs ve tahsîs etmek mefhumları ile ilgilidir.¹ Kur'an'dan, nezir uygulamalarının Hz.İbrâhîm devrinde de mevcut olup, bunun Ka'be'de yerine getirildiğini anlamaktayız. Cenâb-ı Hak, Hz.İbrâhîm'e hitab ederken: "Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler. Ka'be'yi tavâf etsinler"² buyurmuştur.

Câhiliye devri Araplarında nezri ihmal, ulûhiyete karşı günâh sayılmaktaydı.³ Yukardaki âyetin ışığında bu fikrin, Hz.İbrâhîm'den kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Allâh, Hz.İbrâhîm'e "Mü'minler adaklarını yerine getirsinler"⁴ diye emretmiştir. İslâm da, meşrû olan adakların ifâsını benimsemiştir.⁵

Câhiliye devrinde çeşitli adak uygulamaları olduğunu görmekteyiz. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde Araplardan çocuğu olmayanlar, şâyet Allâh kendilerine bir çocuk verirse, onu yahudi terbiyesi üzerine yetiştirip büyüteceklerini adamak suretiyle onların tesiri altına giriyorlardı. Benî Nadîr sürgünü sırasında, bu yolla yahudileşmiş bir hayli çocuk olduğu görülmüş, babaları bu çocukları alıp müslüman yapmak istemişlerse de, Hz.Peygamber ashabını bundan vazgeçirmiş ve yahudileşen bu çocuklar Benî Nadîr ile birlikte gönderilmiştir.⁶ Süheylî (v.581), bu hususta: "Araplardan çocuğu olmayan kadınların, şâyet Allâh kendilerine çocuk verir ve bu çocuklar yaşarsa, onları yahudi olarak yetiştireceklerini nezreder-

¹ Pedersen, İ.A., Nezir maddesi, IX, 239-240.

² 22.Hac, 29.

³ Pedersen, İ.A., a.g.m., IX, 241.

⁴ 22.Hac, 29.

⁵ 76. İnsân, 7; Müslim, Sahîh, III, 1260; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113; Nesâî, Sünen, VII, 17; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 132; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, III, 14; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, IV, 397-398; İ.Kesîr, Tefsir, I, 310-311; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 629.

lerdi. Çünkü yahudiler, onlara göre Ehl-i Kitâb ve Ehl-i İlim idiler."¹ demektedir. Ayrıca "Dinde zorlama yoktur"² âyetinin bu olay hakkında indiği kaydedilmektedir.³

İslâm, Câhiliye devrinin bu uygulamasını reddetmiştir. Allâh "Kim İslâm'dan başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir, o ahirette de kaybedenlerdendir"⁴ buyurmuştur.

Yine bir Câhiliye devri uygulaması olarak, çocuklar Hums yapılmak üzere nezredilmekteydi. Buna göre, Câhiliye devrinde bir çocuk hastalandığı zaman, annesi onu, eğer iyileşirse Hums yapmak üzere nezrederdi.⁵ Ezrakî'nin (v.244) kaydettiğine göre, Mansûr b.İkrime ile Selmâ bint Dubey'a b.Ali evlenmişler ve Hevâzin adlı bir çocukları olmuştu. Daha sonra Hevâzin hastalanmış annesi Selmâ, şâyet oğlu iyileşirse, onu Hums yapacağına dair adakta bulunmuştu.⁶

İslâm, Câhiliye devrinin Hums uygulamasını reddetmiştir.⁷ Ayrıca Allâh, "Allâh katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır."⁸ buyurmuştur.

Yine Câhiliye devrinde de, yahudilerde olduğu gibi çocuğu olmayan bir kadın, erkek çocuk dünyaya getirdiği takdirde, onu ibâdet yerine nezredebilirdi.⁹ Ayrıca Câhiliye devrinde bazı kimseler, küçük ma'budlara nezirde bulunmak Allâh'ın hoşuna gider, bu ilahlar, Allâh'ın huzurunda adak sahibine tavassut eder zannediyorlardı.¹⁰ Bu inanış ve bu uygulama İslâm tarafından şiddetle reddedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allâh: "Dikkat edin! halis din Allâh'ındır, onu bı-

¹ Süheylî, a.g.e., IV, 397-398.

² 2.Bakara, 256.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 132.

⁴ 3.Âl-i İmrân, 85.

⁵ Pedersen, İ.A.Nezir maddesi, IX, 240.

⁶ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 180, Terc: s.170.

⁷ 2. Bakara, 199.

⁸ 49. Hucurat, 13.

⁹ Pedersen, İ.A., a.g.m., IX, 240.

¹⁰ Nedvî, Asr-ı Saâdet (Tebliğât ve Tâlimât), I, 294.

rakıp da putlardan dost edinenler 'Onlara, bizi Allâh'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz' derler. Doğrusu Allâh, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allâh, şüphesiz yalancı ve inkarcı kimseyi doğru yola erdirmez.¹ buyurmuştur.

Câhiliye devrinde, bir kimse nezr yolu ile yakınlarını da bağlayabalırdı. Mesela bir anne, oğlu veya kızı isteğini yerine getirinceye kadar, saçlarını taramamaya, gölgede durmamaya ve benzeri şeylere yemin edebilirdi. Bu türlü bir dileğin kuvveti, taraflar arasındaki münasebete bağlıydı. Ölmek üzere olan bir adam, öcünü almak için kendi kabilesinin elli kişiyi öldürmesini adarsa, bu nezir, kabile için bir vecîbe teşkil ederdi.²

İslâm, Câhiliye devrinde nezredilen meşrû hususların yerine getirilmesine izin vermiş, fakat Allâh'a isyan teşkil edip ma'siyete teşvik eden adakların yerine getirilmesini reddetmiştir.³ Bazı hadislerden öğrendiğimize göre, Câhiliye devrinde ayakta durmak, oturmamak, Güneşte durup gölgelenmemek, konuşmamak üzere oruç tutmaya nezrediyorlardı. Hz.Peygamber, ashâbdan Ebû İsrâîl'in böyle bir adağını görmüş ve bu âdeti reddederek, "gölgelenmesini, oturmasını, konuşmasını ve orucunu tamamlamasını" emretmiştir.⁴ Yine Câhiliye devrinde, yürümek, binmemek üzere de nezredilmekteydi. Nitekim Hz.Peygamber, yaşlı bir adamın iki oğlunun arasında yürütüldüğünü görmüş ve niçin böyle yapıldığını sormuştu. Hz.Peygamber'e, yürümek için adadığı bildirilince Hz.Peygamber, "Allâh, bu zatın kendi nefesine azab etmesine muhtaç değildir" buyurarak, o yaşlı kimseye binmesini emretmiştir.⁵ Yine Hz.Peygamber, 'Ukbe b.Âmir'in, Ka'be'ye kadar yayan yürümeyi nezreden kızkar-

¹ 39. Zümer, 3.

² Buhârî, Sahîh, VII, 234; Pedersen, a.g.m., IX, 241.

³ Buhârî, Sahîh, VII, 234; Müslim, Sahîh, III, 1263; E.Dâvud, Sünen, III, 593-595; Tirmizî, Sünen, IV, 103-104; Nesâî, Sünen, VII, 17; İ.Mâce, Sünen, I, 686-687.

⁴ Buhârî, Sahîh, VII, 234; E.Dâvud, Sünen, III, 599-600; İ.Mâce, Sünen, I, 690.

⁵ Buhârî, Sahîh, VII, 234; Müslim, Sahîh, III, 1264; E.Dâvud, Sünen, III, 600; Nesâî, Sünen, VII, 30; İ.Mâce, Sünen, I, 689.

deşini bundan nehyederek, binmesini, adağını bozarak keffâret vermesini emretmiştir.¹

Yine Hz.Peygamber, Ka'be'yi tavâf ederken burnuna takılan iple çekilen bir kimse görmüş, bu şahsın burnundaki ipi koparmış, o zati çeken kimseye de, onu elinden tutarak yürütmesini emretmiştir.²

Hız.Peygamber, Câhiliye devrinde yapılan meşrû nezirlerin yerine getirilmesine müsâade etmiştir. Nitekim Hz.Ömer, Câhiliye devrinde, Mescid-i Harâm'da bir gece i'tikaf yapmak üzere adanmış ve bu husustaki hükmü Hz.Peygamber'den sormuştu. Resûlullâh da, nezrini yerine getirmesini emretmiştir.³ Rivâyet edildiğine göre, Meymûne b.Kerem'in (r.a.) babası, eğer oğlu olursa, Buvâne tepelerinden birinde bir miktar koyun keseceğim diye adanmış ve bu hususu Hz.Peygamber'den sormuştu. O da, "Orada herhangi bir put var mı?" diye sormuş, "yoktur" denilince, nezrini yerine getirmesini emretmiştir.⁴

1. Bahîra

Buhârî'nin (v.256), Saîd b.el-Müseyyeb'den (v.93), mevkûf olarak rivâyet ettiğine göre, Bahîra, sütü tâğutlara, şeytânlara ait olmak üzere, sütünden faydalanılması haram kılınan devedir. Bundan sonra artık, bu hayvanın sütünü kimse sağlamazdı. Câhiliye Arapları, bir dişi deve beş batın doğurur ve son yavrusu da erkek olursa onun kulağını yarar ve salıverirlerdi. Bundan istifâde haram olurdu.⁵ Kur'an'da bildirdiğine göre, bahîranın yavrusundan istifâde hakkı sadece erkeklere mahsustur, bundan faydalanmak kadınlara haramdır derler, şâyet yavru ölü doğarsa, o zaman erkek, kadın hepsinin faydalanmada ortak olduğunu kabul ederlerdi.⁶

¹ Müslim, Sahîh, III, 1264; E.Dâvud, Sünen, III, 596-598; Tirmizî, Sünen, IV, 111; Nesâî, Sünen, VII, 19-20; İ.Mâce, Sünen, I, 689.

² Buhârî, Sahîh, VII, 234; E.Dâvud, Sünen, III, 601; Nesâî, Sünen, VII, 18-19.

³ Buhârî, Sahîh, II, 256, 260; VII, 233; Müslim, Sahîh, III, 1277; E.Dâvud, Sünen, II, 837-838; Tirmizî, Sünen, IV, 112-113.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 606-609; İ.Mâce, Sünen, I, 687-688.

⁵ I.Hişâm, Sîre, I, 92; I.Habîb, Muhabber, s.330; Buhârî, Sahîh, IV, 160, V, 191; I.Esîr, Nihâye, I, 100; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XVI, 91; Yazır, Hak Dini, III, 1823.

⁶ 6.En'âm, 139; Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, IX, 236.

2. Sâibe

Sâibe, Câhiliye devrinde yapılan adakların bir çeşididir. Bir kimse, mesela şu seferden sağ, selâmet evime dönersem, veya şu hastalıktan şifa bulursam devam Saibe olsun! diye adar, hayvanın kulağını yarar, şalıverirdi. Artık ne bir kimse o devenin sütünü sağar, ne üstüne binilir, ne de yük yüklenirdi. Her ne surette olursa olsun Saibe deveden faydalanma haram kılınırdı. Bu hayvanın sulanmasına, otlanmasına da kimse mâni olmazdı. Genel mahiyette Saibe bu olmakla beraber, hususi mahiyette birtakım Sâibe adakları da vardı. Yine Buhârî (v.256), Saîd b.el-Müseyyeb'den (v.93) mevkûf olarak, Sâibe'nin Câhiliye Araplarının taptıkları putlara adadıkları deve olduğunu, artık o deveden faydalanmayı haram kıldıklarını nakletmektedir.¹

Bahîra ve Sâibe uygulamalarını ilk defa ortaya atan kimsenin Amr b.Âmir el-Huzâî olduğu kaydedilmektedir. Hz.Peygamber, "Ben, Amr b.Âmir el-Huzâî'yi Cehhennem'de barsaklarını sürüklerken gördüm. Çünkü Amr b.Âmir el-Huzâî, develeri Sâibe ve Bahîra yapan kimselerin ilkidir"² buyurmuştur.

3. Hâmi

Câhiliye devrinde, yavrusunun yavrusu kendisini basmaya başlayan dişi deveye Hâmi denilir, sahibi bu emektar devesinin arkasını artık yükten korumaya hak kazandığını ilan ederdi.³ İbn İs-hâk (v.151), Hâmi'nin, kendi sulbünden, aralarında erkek yavru olmadan, arka arkaya on tane dişi deve yavrulanan aygır deve (الفر) olduğunu, bundan sonra, artık bu devenin sırtının yükten korunarak binilmediğini, tüyünden faydalanılmadığını, damızlık görevi yapmak üzere dişi develer arasına salındığını, bunun dışında hiçbir şekilde kendisinden faydalanılmadığını kaydetmektedir.⁴ Bir rivâyette ise, Hâmi adağını ilk defa ortaya atanın Amr b.Âmir b.Luhay el-Huzâî olduğu zikredilmektedir.⁵

¹ I.Hişâm, Sîre, I, 91-92; I.Habîb, Muhabber, s.330; Buhârî, Sahîh, IV, 160; I.Esîr, Nihâye, II, 431; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XVI, 91; Yazır, Hak Dini, III, 1823; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, IV, 245.

² Buhârî, Sahîh, IV, 160; V, 191; Müslim, Sahîh, IV, 2192; Nesâî, Sünen, III, 131-132; A.b. Hanbel, Müsned, II, 366.

³ Buhârî, Sahîh, V, 191; Miras, a.g.e., IX, 236.

⁴ I.Hişâm, Sîre, I, 92; I.Habîb, Muhabber, s.331; Aynî, a.g.e., XVI, 92; Yazır, a.g.e., III, 1823; Miras, a.g.e., IV, 246.

⁵ Aynî, a.g.e., XVI, 91; Miras, a.g.e., IX, 235.

4. Vasîle

Câhiliye devrinde, bir koyun yedi batın yavrulayıp, yedincisi dişi olursa, bu koyun, sahibine ait olurdu. Eğer erkek yavrularsa put-larakurbân edilirdi. Eğer anaç koyun, yedinci batında erkekli, dişili yavrularsa (وصلت انثى اها) "Dişi yavru erkek kardeşine eklendi" diye-rek, o erkeği putlar adına kesmezler ve buna *Vasîle* derlerdi.¹ Böylece yavrulayan bu hayvanın sütünü erkeklere helâl kabul edip, kadınlara haram sayarlardı.² Şâyet bu koyun ölü yavru doğurursa, etini yeme hususunda erkeklerle kadınlar eşitti.³

İbn İshâk (v.151), Vasîle'nin anasının, her batında ikiz doğurduğunu, sahibinin bunlardan dişi olanlarını ilahlarına tahsis ettiğini, erkek olanlarını da kendisi için ayırdığını kaydetmektedir.⁴ Vasîle'yi de ilk defa ortaya atanın Amr b. Âmir b.Luhay olduğu rivâyet edilmektedir.⁵

İslâm, Câhiliye devrinin Bahîra, Sâibe, Vasîle ve Hâmi uygulamalarını tamamen reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh: "Allâh, bahîra, sâibe, vasîle, hâm (olarak) hayvanların adanmasını emretmemiştir. Fakat inkâr edenler, Allâh'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler"⁶ buyurmuştur. Yine Cenâb-ı Hak bu hususta: "Bu hayvanlar ve ekinleri dilediğimizden başkasının yemesi yasaktır, bir kısım hayvanların sırtlarına yük vurmak da haramdır, iddiasında bulunarak ve bir kısım hayvanları keserken de, Allâh'ın adını anmamak sûretiyle O'na iftirâ ederler. Allâh yaptıkları iftirâlara karşı onları cezalandıracaktır. Bu hayvanların karınlarında olan yavrular, yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır, ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar, dediler. Allâh bu türlü sözlerin cezasını verecektir, çünkü O Hâkimdir, Bilendir."⁷ buyurmuştur.

¹ I.Hişâm, Sîre, I, 92; I.Habîb, Muhabber, s.331; I.Esîr, Nihâye, V, 192; Aynî, a.g.e., XVI, 91; Yazır, a.g.e., III, 1823.

² I.Esîr, a.g.e., V, 192.

³ 6.En'âm, 139; Aynî, a.g.e., XVI, 91-92.

⁴ I.Hişâm, a.g.e., I,92.

⁵ Aynî, a.g.e., XVI, 91; Miras, a.g.e., IX, 235.

⁶ 5.Mâide 103.

⁷ 6.En'âm, 138-139.

İslâm; kadınları, ancak leş yemeye lââyık görerek,, bu derece tahkîr ve mahrûm eden bu Câhiliye uygulamaları ile şîrk ve isyân ırî-teliği taşıyan diğer adak çeşitlerini reddetmiştir.¹

¹ Yazır, Hak Dini, III, 2065.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂİLE VE MÎRÂS İLE İLGİLİ ÖRF VE ÂDETLER

I- İSİM KOYMA

İsim koyma konusunda da, Sünnet'in büyük bir rolü vardır. İsmi tarihçesine bakacak olursak, ilk insanın varoluşu ile birlikte başladığını görürüz. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Allâh Hz.Âdem'i yarattıktan sonra, ona Âdem adını vermiş ve bütün isimleri öğretmiştir.¹

A- YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIK'TA İSİM KOYMA

Yahudilik'te, yeni doğan çocuğa belli bir süre içinde isim koyma geleneği vardır. Bu kutsal bir işlem sayılır. Annenin veya babanın hayatında geçen bir olayı yansıtan bir kavramı ad olarak seçme, ona Tanrı ismini ekleme bir gelenektir. Bunlar, Tevrât'ta geçen adlardan birisi de olabilir. Genellikle sonu "il, el" ekleriyle biten adlar, Tanrı isimlerinden oluşur. İbrânîce'de "il, el" eklerinin Tanrı anlamına geldiği düşünülürse, bu husus daha kolay anlaşılabilir. Eski dönemlerde adlara çok ilgi gösterilir, ataların, büyüklerin isimleri çocuklara verilerek, soyun devam ettirilmesine çalışılırdı. Kızlara verilen adların pek azı Tevrât'tan alınırdı. Yahudilik'te ad koyma geleneği, din gereği köklü bir gelenek, bir vazife sayılır.²

Yahudilik'te isim, çocuk sünnet edildikten sonra sekizinci gün verilir. Sünnetten sonra herkesin işitebileceği bir sesle, çocuğa verilecek ad iki defa tekrarlanır.³

¹ 2.Bakara, 31-34; Mehmet Özgü Aras, "İslâm'da isim ve ad koyma", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, I, 99 v.d.

² Dinler Tarihî Ansiklopedisi, II, 454, 456.

³ Tevrât, Tekvin, 21/3-4; Bayat, Tarihîte Sünnet, s.15.

Ayrıca yeni doğan çocuklara peygamber isimlerini vermek, İslâm'dan önce Ehl-i Kitâb arasında âdet halindeydi. Nitekim Necranlı hristiyanlar, Hz.Peygamber'in ashabına Meryem suresindeki "Ey Hârûn'un kızkardeşi!"¹ ifâdesini göstererek, "Hârûn Mûsâ'nın kardeşidir, İsâ da Mûsâ'dan çok sonradır; nasıl kardeş olurlar?" diye sormuşlardı. Bunu duyan Hz.Peygamber de: "Hz.Meryem zamanındaki insanlar, kendilerinden önce geçen Peygamberlerin ve salih kimselerin ismini koyarlardı. Meryem kendi zamanındaki Hârûn'un kızkardeşi idi"² buyurmuştu.

Luka İncili'nde, Hz.Meryem'in nişanlısının adının Yusuf olduğu kaydedilmektedir.³

Ayrıca, hristiyanlarda melek isimleri koyma âdetinin bulunduğunu görmekteyiz. Gabriel, Mihail, Refail, Rafael bunlara örnek gösterilebilir.⁴

İslâm, çocuğa verilecek ismin duyulacak şekilde tekrarlanmasını kabul etmiş, Hz.Peygamber çocuğun sağ kulağına ezân, sol kulağına kâmet okunmasını emretmiştir.⁵

Doğan çocuklara peygamberlerin ve sâlih kimselerin adının konulmasını İslâm da tavsiye etmiştir. Peygamberimiz: "Peygamberlerin isimleri ile ad koyunuz"⁶ buyurmuştur. Kendileri de çocuklarından birine, Hz.İbrâhîm Peygamberin ismini koymuşlardır.⁷

Hz.Peygamber, kendi oğlu İbrâhîm'e (r.a.) ilk gün ad koymuştur.⁸ Diğer bir hadislerinde de, yeni doğan çocuğa yedinci gün isim verilmesini emrederek, yahudi uygulamasına muhâlefet etmişlerdir.⁹

¹ 19. Meryem, 28.

² Müslim, Sahîh, III, 1685; Krş: Tevrât, Çıkış, 15/20.

³ Luka, 2/4-5, 16.

⁴ A.Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.126.

⁵ Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, II, 189; Şevkânî, Neylül'Evtâr, V, 155.

⁶ E.Dâvud, Sünen, V, 237; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 345; Beyhakî, Sünen, IX, 306.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 493; İ.Sâd, Tabakat, I, 135; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 399.

⁸ E.Dâvud, Sünen, III, 493; İ.Sâd, Tabakat, I, 135; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 399.

⁹ Tirmizî, Sünen, V, 132; Krş: Tevrât, Tekvin, 21/3-4.

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE İSİM KOYMA

Câhiliye devrinde ad koyma ile ilgili çeşitli uygulamaların mevcut olduğunu görmekteyiz. Câhiliye devrinde Araplarda çocuğa bir isim verilir, ancak çoğu kere, çocuk bununla anılmaz, "İbn Fulân" şeklinde çağrılırdı, bu durum kendisinin bir çocuğu oluncaya kadar devam eder, bundan sonra "Ebû Fulân" şeklinde anılırdı. O devirde bir arabın tek isim taşıdığı pek nadir olup, bir şahsın enaz üç ismi vardı.¹

Câhiliye devri Araplarında, "Abd" kelimesi ön ek olarak çok kullanılmıştır. İslâm'dan önce bu kelimeyi, Abdümenâf, Abdülcin gibi bir put veya Şeytân ismi takip ederdi.²

Câhiliye devri Arapları arasında yaygın olan ve Allâh'tan başkasına kulluk mânâsı taşıyan bu isimlere sık sık rastlamaktayız. Nitekim, Müzeyne kabilesinin Nûhm isimli bir putları olduğu ve ona nisbetle "Abdü Nûhm" diye ad taktıklarını öğrenmekteyiz. Bu Nûhm adlı putun bekçisinin, Huzâî b.Abdinuhm isminde birisi olduğu kaydedilmektedir.³ Yine Câhiliye devri Arapları arasında, çocuklara "Abdüluzzâ" diye ad konulduğunu, bunun Arapların en eski isimlerinden olup, Kureyş arasında yaygın olduğunu görmekteyiz⁴ Câhiliye devrinde Uzzâ putunun adının verildiği gibi, Lât putunun isminin verildiğini de öğrenmekteyiz. Yine o devirde Araplar, çocuklarına "Zeyd el-Lât", "Teym el-Lât" diye ad takıyorlardı.⁵ Bundan başka Câhiliye devri Araplarının, Ved adlı putlarına nisbetle isim koyduklarını da görmekteyiz. Bu putu 'Avf b.Uzrâ'nın Vâdiü'l-Kurâ'ya götürdüğünü ve Dûmetü'l-Cendel'e dikip, oğluna "Abdüved" ismini verdiği kaydedilmektedir.⁶ Bundan sonra, Araplar arasında bu ad takılır olmuştur. Câhiliye devri Araplarının putların adını verme alışkanlıklarından Menât putu da payını almış ve Araplar çocuklarına "Zeyd Menât", "Abdümenât" diye isimler koymuşlardır.⁷

¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1110.

² Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1111.

³ İ.Kelbî, K.Asnâm, s.25; Tercüme: Putlar Kitâbı, s.42.

⁴ İ.Kelbî, a.g.e., s.13; Tercüme: s.32.

⁵ İ.Kelbî, a.g.e., s.11; Tercüme: s.31.

⁶ İ.Kelbî, a.g.e., s.34-35; Tercüme: s.49.

⁷ İ.Kelbî, a.g.e., s.9-10; Tercüme: s.29-30.

Ayrıca Câhiliye devrinde "Abdül-Ka'be (Ka'be'nin kulu) gibi isimlerin mevcut olduğunu, Hz.Peygamber'in bunları Tevhîd esasları doğrultusunda "Abdü Rabbi'l-Ka'be" (Ka'be'nin Rabbinin Kulu) şeklinde değiştirdiğini görüyoruz.¹ Peygamberimiz'in amcası Ebû Talib'in isminin Abdül-Ka'be olduğu kaydedilmektedir.² Yine Abdurrahmân b.Avî'nin Câhiliye devrindeki adının Abdül-Ka'be olduğunu, daha sonra Hz.Peygamber tarafından Abdurrahmân ismi verildiğini görmekteyiz.³ Ayrıca Hz.Peygamber, Abdurrahmân b.Semüre'nin (r.a.) Abdül-Ka'be olan ismini de, Abdurrahman olarak değiştirmiştir.⁴ Peygamberimizin halası Safiyye binti Abdilmuttalib'in, el-Avvâm'dan olan bir oğlunun ismi de Abdül-Ka'be idi, bu zât Zübeyr b.el-Avvâm'ın kardeşi idi.⁵ Burada Ebû Hüreyre'nin Câhiliye devrindeki adının "Abdü's-Şems" olduğunu kaydetmemiz yerinde olacaktır.⁶

İslâm, bu tür, Tevhîd esasına aykırı olan isimleri reddederek, çocuklara böyle adlar konulmasını haram kılınmış, bunların yerine Allâh'a kulluk ifâde eden isimler alınmasını emretmiştir. Hz.Peygamber, bu konuda: "Sizin isimlerinizin Allâh'a en sevimli olanı, Abdullâh ve Abdurrahmân'dır"⁷ buyurmuştur.

İslâm'da, genel olarak, gülünç ve haysiyet kırıcı olup, İslâm'ın inanç ve ahlakına aykırı düşen isimler reddedilmiştir. Hz.Peygamber, isim seçimi konusu üzerinde titizlikle durmuş, bu konuda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Nitekim bir hadislerinde: "Siz Kıyâmet Günü'nde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleri ile çağrılacaksınız. Onun için isimlerinizi güzel isimlerden seçiniz"⁸ buyurmuştur.

¹ A.b.Hanbel, Müsned, II, 161.

² İ.Sâd, Tabakât, I, 93.

³ İ.Sâd, a.g.e., III, 124.

⁴ İ.Sâd, a.g.e., VII, 367.

⁵ İ.Sâd, a.g.e., VIII, 41.

⁶ İ.Hacer, Tehzibü't-Tehzib, XII, 262-263.

⁷ Müslim, Sahîh, III, 1682; E.Dâvud, Sünen, V, 236; Tirmizî, Sünen, V, 132.

⁸ E.Dâvud, Sünen, V, 236; A.b.Hanbel, Müsned, V, 194; Dârimî, Sünen, II, 294; Beyhakî, Sünen, IX, 306.

Bundan başka İslâm, Allâh'ın isimlerinden birini almayı da yasaklamıştır. Hz.Peygamber: "Kıyâmet Günü, Allâh katında en çirkin, en menfur ve en gazab olunacak kimsenin, Allâh'tan başka Melik yok iken, Melikü'l-Emlâk ismi ile adlanmış olan adam olduğunu"¹ bildirmişlerdir.

Yine Hz.Peygamber'in, tarihteki zâlim ve cebbâr kimselerin isimlerinin konulmasını yasakladığı, Fir'avn ve Kârûn'un bunlardan olduğu kaydedilmektedir.² Bunun yanı sıra Hz.Peygamber, İslâm'a ve müslümanlara yaptıkları kötülüklerden dolayı bazı kimselere çirkin isimler vermiştir. Mesela Ebû'l-Hakem'i, Ebû Cehil'le, Ebû Âmir er-Râhib'i, el-Fâsık ismiyle adlandırmıştır.³

Yine Hz.Peygamber, putperestliği hatırlatan ve adaba aykırı isimlerin yanında, mânâsı hoş olmayan isimlerin değiştirilmesini de emretmiştir. Nitekim O ((S.A.V.)), el-Âsî ismini (مطیع) Mutî' olarak değiştirmiştir.⁴ Yine Hz.Peygamber, Hz.Ömer'in kızının Âsiye olan ismini, "Cemîle" olarak değiştirmiştir.⁵ Ayrıca Ebû Seleme'nin (r.a.) kızının "Berre" olan ismini, "Zeyneb" olarak değiştirmiş ve "Kendi kendinizi tezkiye etmeyiniz, Allâh sizlerden iyilik, itaat ve doğruluk sahiplerini en iyi bilendir"⁶ buyurmuştur. Resûlullâh, hanımları Zeyneb binti Cahş ile Cüveyriye'nin de, eskiden Berre olan isimlerini değiştirerek, Zeyneb ve Cüveyriye koymuştur.⁷

Yine Hz.Peygamber, hüznün, keder, gam, elem gibi anlamlar taşıyan ve insan ruhuna sıkıntı veren isimlerin konulmasını tasvib etmemiştir. Bu sebeble Sa'id b.el-Müseyyeb'in dedesinin (حزن) "Hazn" olan ismini, "Sehl" olarak değiştirmiştir.⁸ Beşîr'in (r.a.), (رحم)

¹ Buhârî, Sahîh, VII, 119-120; Müslim, Sahîh, III, 1688; E.Dâvud, Sünen, V, 245; Tirmizî, Sünen, V, 134.

² İ.Kayyım, Tuhfetü'l-Mevdûd, s.69.

³ Halebî, İnsânü'l-'Uyûn, I, 129.

⁴ Tirmizî, Tesmiyetü Ashabi'n-Nebi, (Tahkik: Ali Yardım), D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1985), II, 300.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1686; E.Dâvud, Sünen, V, 238-239.

⁶ Buhârî, Sahîh, VII, 117; Müslim, Sahîh, III, 1688.

⁷ Müslim, Sahîh, III, 1687.

⁸ Buhârî, Sahîh, VII, 117; E.Dâvud, Sünen, V, 241.

"Zahm" olan ismini "Beşîr" olarak,¹ Sa'id b.Yerbû' el-Mahzûmî'nin (r.a.), (صرم) Surm" olan ismini de Said olarak değiştirmiştir.² Yine Eflah, Rabah, Yesâr, Nâfî adları ile kölelerin isimlendirilmesini yasaklamıştır.³ Bir heyet içinde kendisine gelen (صرم) "Asram" (İlgiyi kesen) adlı zatın adını, Zûr'a olarak değiştirmiştir.⁴ Bir defasında da Hz.Peygamber, devesini Mürre ve Harb isimli şahıslara sağdırmamış, ismi Ya'îş olan kimseye sağdırarak, bu isimlerden hoşlanmadığını göstermiştir.⁵

Bütün bunlara karşılık, doğan çocuklara peygamberlerin isimlerini koymuşlar, bunların konulmasını tavsiye etmişlerdir.⁶ Hz.Peygamber, çocuklara kendi isimlerinin verilmesini de teşvik etmişler, ancak hem isim hem de künyelerinin aynı anda alınmasını yasaklamışlardır.⁷ Nitekim, bir rivâyete göre: "Her kimin üç oğlu olur da birinin adını Muhammed koymazsa, o kimse câhillik etmiştir" yahut, "Bana cefâ etmiştir"⁸ buyurmuşlardır. Câhiliye devrinde, ad koyma esnasında bazı uygulamaların yapıldığı göze çarpmaktadır. Doğan çocuğa isim koyarken Allâh'a veya putlara şükretmek, duâ etmek, akâka kurbânı kesmek bunlardandır. Kaynaklarımız, Abdülmuttalib'in Hz.Peygamber'e isim koyacağı zaman, duâ ve şükretmek için Hz.Peygamber'i Ka'be'ye götürdüğünü haber vermektedir.⁹ Bu zayıf rivâyetlerde Abdülmuttalib'in, Peygamberimize ad koyacağı zaman Hübel putunun yanına götürdüğü de kaydedilmektedir.¹⁰ Buradan Câhiliye devri toplumunda, çocukların ad konulmak üzere putların yanına götürülüp, orada o zamanki

¹ A.b.Hanbel, Müsned, V,84.

² Tirmizî, Tesmiyetü Ashabi'n-Nebi, D.E.Ü.İ.F. Dergisi, II, 325.

³ Müslim, Sahîh, III; 1685; E.Dâvud, Sünen, V, 244.

⁴ E.Dâvud, Sünen, V, 239-240.

⁵ İ.Mâlik, Muvatta', II, 973.

⁶ Buhârî, Sahîh, VII, 117-118; E.Dâvud, Sünen, V, 237.

⁷ Buhârî, Sahîh, VII, 116; Müslim, Sahîh, III, 1682; E.Dâvud, Sünen, V, 248; Tirmizî, Sünen, V, 136.

⁸ İ.Hacer, Metâlibü'l-Âliye, III, 31; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I,135.

⁹ İ.Hişâm, Sîre, I, 168-169; İ.Sâd. Tabakât, I.103.

¹⁰ İ.Ishâk, Sîre, s.22; İ.Kesîr, el-Bidâye, II, 287.

âdetlere göre duâ edilip, şükredildiğini, isim konulduğunu anlamaktayız.

Hız.Peygamber bu uygulamaları kaldırmış, putlara değil, Allâh'a şükredilmesini, çocuğun kulağına ezân ve kâmet okunmasını emretmiştir. Torunu Hız.Hasan dünyaya geldiği zaman, kulağına ezân ve kamet okumuştur.¹

Sonuç olarak İslâm, Câhiliye devri toplumunun, tevhîd prensiplerinden uzak, şirkle karışmış âdet ve alışkanlıklarını ayıklamıştır. Câhiliye devri isimlerinden şirk mânâsı taşıyanlarını ilgâ etmiş, anlamı edebe, ahlâka, İslâm'ın getirdiği hususlara aykırı olanları, insan ruhuna kasvet ve sıkıntı verenleri değiştirmiştir.

1. Künye

Künye, Araplarda küçük yaşından beri "fılanın oğlu" diye çağrılan kimsenin, ilk erkek çocuğundan dolayı "ebû fülân" diye anıldığı isimdir. Künye âdetinin menşeinin, erkek çocuklara verilen kıymetten ileri geldiği sanılmaktadır. Çocuksuz kimselerin künyesi olmazdı.² Fakat Câhiliye devrinin aksine, İslâm gelince çocuksuz kimselere de künye verilmiştir. Nitekim Hız.Peygamber, çocuğu olmadığı halde Hız.Âişe'ye "Ümmü Abdillâh" künyesini alması için izin vermiş ve O da vefât edinceye kadar bu künye ile anılmıştır..³ Yine Hız.Peygamber, Suhayb'a (r.a.), oğlu olmadığı halde "Ebû Yahya" künyesini vermiştir.⁴ Ayrıca Hız.Ebû Bekir'in Bekr, Hız.Ömer'in Hafs isminde oğulları olmadığı halde bu künyeler ile tanınmışlardır.⁵

Hız.Peygamber, Arapların müslüman olduktan sonra kötü isimleri değiştirip iyi isimler almalarını emrettiği gibi, künyeler hakkında da bu uygulamayı sürdürmüştür. Fakat Câhiliye devrinden beri devam eden bazı ölmüş kimselere ait künye, lakab, sülâle isimlerini değiştirmemiştir. Abdüşşems oğulları, Abdulmuttalib oğulları bunlardandır, bunlar Allâh'tan başkasına kulluk mânâsı taşıdıkları

¹ Tirmizî, Sünen, IV, 97; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 9, 391, 396; Beyhakî, Sünen, IX, 305.

² Wensinck, I.A., Künye maddesi, VI, 1081.

³ E.Dâvud, Sünen, V, 253; İ.Mâce, Sünen, II, 1231; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 151.

⁴ İ.Mâce, Sünen, II, 1231.

⁵ İ.Kayyim, Tuhfetü'l-Mevdud, s.79.

halde, geçmişten ihbar mânâsı ifâde ettiği, sülâlenin aslını tanıttığı için değiştirilmemiştir. Zaten müslümanların çocuklarına bu tür isim koyup, yeniden bu künyeleri almaları beklenmiyordu. Hz.Peygamber, Abdulmuttalib oğullarındandır diye tanıtılmasını nehyetmemiş ve Huneyn savaşında:

انا النبی لا کذب - انا ابن عبد المطلب

"Ben Peygamberim bunda yalan yok,
Ben Abdulmuttalib oğluyum"

diyerek bozulan orduyu düzene sokmuştur.¹

Ancak Hz.Peygamber, ismi ile künyesinin aynı anda bir şahıs tarafından alınmasını yasaklamıştır. "Benim isimle isimleniniz, fakat künyemle künyelenmeyiniz"² buyurmuştur.

Peygamberimizin bu konudaki yasaklamasına sebep olarak hem künyesinin, hem de isminin aynı anda, doğan çocuklara verilmiş olması gösterilmektedir. Nitekim Muhammed b.Talha b.Ubeydillâh'a, Hz.Peygamber'in Muhammed ismi verdiğini, fakat daha sonra ailesi tarafından Ebû'l-Kâsım künyesi de verildiğini görmekteyiz..³ Yine Hz.Peygamber, el-Baki'de iken bir adam "Yâ Ebe'l-Kâsım" diye seslenmiş, Peygamberimiz o adama bakınca, o şahıs "Ben sizi kasdetmedim" demiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz de, "Benim isimle isimleniniz, fakat künyemle künyelenmeyiniz"⁴ buyurmuştur.

2. Lakab

Lakab, başkaları tarafından keyfî olarak veya bir münâsebetten dolayı, bir şahsın isminin yanına veya isminin yerine ikâme olunan, o şahsı medih veya zem ile anmaya yarayan vasıftır. Câhiliye devrinde insanlara kötü lakablar takıldığını görmekteyiz. Ebû Cübeyr b.ed-Dahhak (r.a.), Benî Selîme'den herhangi bir adamın iki veya üçten aşağı lakabı olmadığını, Hz.Peygamberin, kendilerini ziyârete

¹ Buhârî, Sahîh, III, 218, 220; Müslim, Sahîh, III, 1400; Tirmizî, Sünen, IV, 199-200; A.b.Hanbel, Müsned, I, 264.

² Buhârî, Sahîh, VII, 116; Müslim, Sahîh, III, 1682; E.Dâvud, Sünen, V, 249; İ.Mâce, Sünen, II, 1230; A.b.Hanbel, Müsned, II, 312, 455.

³ Tirmizî, Tesmiyetü Ashâbi'n-Nebî, D.E.Ü.I.F. Dergisi, II, 303.

⁴ İ.Mâce, Sünen, II, 1231; İ.Sâd, Tabakât, I, 106-107.

geldiği zaman bir zâtı, bu isimlerden biriyle çağırıldığını, kendisine: "Yâ Rasûlallâh, O, bu isimden dolayı kızıyor" diye haber verildiğini naklediyor.¹

İslâm, bir kimsenin çirkin lakablarla çağrılmasını yasaklamış, Kur'an'da Allâh: "Birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın"² buyurmuştur. Hz.Peygamber de, Câhiliye devrinde takılan çirkin lakabların kullanılmasını yasaklamış, kişinin durumuna uygun güzel lakablarla çağrılmasına izin verilmiştir. Ashab'dan Hz.Hamza'ya *Esedullâh* (Allâh'ın Arslanı), Hâlid b.Velîd'e *Seyfullâh* (Allâh'ın Kılıcı) gibi lakablar verilmesini uygun görmüştür.³

3. Çocuğun Kulağının Delinmesi

Câhiliye âdetlerinden bir tanesi de, doğan çocuğun kulağının delinmesidir.⁴ Hz.Peygamber, bu konuda herhangi bir yasaklamada bulunmamıştır. Bu durum, kulağın delinmesinin hükmü konusunda, İslâm âlimleri arasında görüş ayrılıklarına yol açmıştır. İ.Abbâs, çocuk doğunca yapılması gereken yedi Sünnet arasında, kulağın delinmesinin de bulunduğunu söylemiştir.⁵ Nâtîfî, Vâkı'ât'ında, Ashâbın bu işi Hz.Peygamber devrinde yapmış ve hiçbir nehiyle karşılaşmamış olmasını delil göstererek, kız çocuklarının kulaklarının delinmesinde bir beis olmadığını söylemiştir.⁶ Aynı görüşten hareketle Hanefîler de, bu hususta bir beis olmadığı görüşündedirler.⁷

¹ A.b.Hanbel, Müsned, IV, 260; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXVI, 132; İ.Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azâm, IV, 212.

² 49. Hucurât, 11.

³ Yazır, Hak Dini, VI, 4470.

⁴ Kadîhan, Fetâvâ Kadîhan, (Fetâvâ'l-Hindiye ile), III, 446; S.Sâbık, Fıkhu's-Sünne, III, 282; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 210; Canan, Hz.Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s.93.

⁵ Şevkanî, Neylû'l-Evtâr, V,155.

⁶ Üsrüşenî, Ahkâmû's-Sığâr Tercümesi, (Terc: İbrahim Canan) "İslâm Hukûkunda Çocuklarla İlgili Hükümler", s.159.

⁷ Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 210; Canan, a.g.e., s.93.

Hanbelîler, kızların kulaklarını delmek câiz, oğlan çocuklarının kulaklarını delmek ise, mekrûhtur, kanâatindedirler.¹

İmâm Gazâlî (v.505), küpe takmak için kız çocuğunun kulağının delinmesinin âdet de olsa, haram olduğunu, bu sebeble bunu menetmenin vâcib olduğunu söylemiştir. Gazâlî'ye göre: "Bu elem verici bir yaradır ve böyle bir yara kisası gerektirir"²

Sonuç olarak, kız çocuklarının kulaklarının delinmesi Câhiliye devrinde de mevcut bir uygulamadır; fakat Hz.Peygamber bu konuda herhangi bir yasaklama getirmemiştir. Bu yüzden İbn Abbâs ve daha sonraki İslâm âlimlerinin bir kısmı, bunun Hz.Peygamber'in takrîf bir Sünneti olduğu kanaatine varmışlardır. Çünkü Hz.Peygamber'in, eskidenberi devam eden bu âdeti görmesi veya işitmesi kuvvetle muhtemel olduğu halde, bu konuda herhangi bir yasağı bulunmamaktadır.

¹ Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 210.

² Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 210.

II- SÜNNET OLMA

İslâm'ın kabul ettği âdetlerden birisi de, hıtan yani sünnet ol-
maktır. İslâm öncesi pek eski devirlere kadar uzanan bu âdet, erkek
çocuğun tenasül uzvunun ucundaki deri parçasının kesilip alınma-
sından ibarettir.¹

Sünneti kendisine ilk tatbik edenin Hz.İbrâhîm olduğu husu-
sunda Yahudi ve İslâmî kaynaklar ittifak etmiş olmasına rağmen,
Barnaba İncili'nde ilk defa sünnet olanın Hz.Âdem olduğu kayde-
dilmektedir. Barnaba'ya göre, Hz.Âdem yasak meyveyi yiyip günâh
işleyince, Allâh aşkı için vücudundan bir parça et kesmeye yemin
etmişti. Allâh kendisini afvedince de bu yemini yerine getirmek is-
temiş, Cebrâil de (a.s.), O'na vücudundaki fazlalığı göstermiş,
Hz.Âdem de sünnet olarak, bu yemini yerine getirmiştir. Âdemoğul-
ları bu sünneti bir süre devam ettirip daha sonra terketmişlerdir.
Bunun üzerine Allâh, Hz.İbrâhîm'e hıtanın hakikatini bildirip, bir
ahd olarak sabit kılmış, sünnet olmayanları kullarının arasından
atacağını bildirmiştir.²

Barnaba'nın naklettiği gibi, sünneti, Hz.Âdem'in yasak meyve-
den yemesi sebebiyle, vücudundan et kesmeye yemin etmesine bağ-
lamak, sünnetin tıbbi yönünü, fayda ve hikmetlerini görmemezlikten
gelmek demektir. Zira sünnet mahalli, insanda doğuştan gelen bir
fazlalıktır. Bu durumda, kulların maslahat ve menfaati açısından,
temizlik, sağlık ve ibâdet için gerekli olması dolayısıyla, bu fazlalığın
sünnet vasıtasıyla giderilmesi gerekliydi. Allâh da kullarına bunu

¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1112.

² Barnabas, The Gospel of Barnabas, bölüm: 23, s.25; İncil-i Barnabâ, (Arapçaya
Tercüme: Halil Se'ade), s.31-32.

emretmiştir. Ancak, Barnaba'nın naklinden çıkan sonuç, sünnetin Hz.İbrâhîm'den çok ötelere, Hz.Âdem'e kadar uzandığının tesbitidir. Bu durumda hitanın, çok eskilere uzanması ve muhtelif milletlere şamil bir örf olması gerekir. Puchmann, sünnet üzerine yazdığı kitapta bu işlemin eskiliğini ifâde için "Milyonlarca seneden beri cari, insanlar arasında mevcut ameliyelerin en eskisi" ifâdesini kullanmıştır. Sözüne delil olarak da, eski kaynaklara atfen, Mısırlılar, Kolklar, Habeşli Zenciler, v.s. tarafından çok eski devirlerde tatbik edildiğini göstermiştir.¹

Wensinck, (حنن) "H.T.N." kökünden türeyen bazı kelimelerin aynı şekilde veya benzer şekillerde şimâli sâmfî dillerinde de bulunduğunu söyleyerek, hitanın Mısırlılar, Araplar, İsrailîler, Edomîler, Muabîtlar, Ammonîler gibi eski kavimlerde de uygulandığını kaydetmiştir.²

İlkçağ tarihçilerinden Herodotes, birçok ulusların erkeklerinin cinsiyet organlarını doğanın verdiği gibi bıraktıklarını, Mısırlıların ise temizlik için sünnet olduklarını söylemektedir.³ Eski Mısırlıların erkek çocukların yanında, kız çocuklarını da sünnet ettikleri kaydedilmektedir.⁴ Eski Mısırlıların sünneti hakkındaki bilgileri papirüslerden, mimari anıtlardaki röliyeferden, resimlerden, mumyalardan ve Herodotes, Diodorus ve Strabon'un kayıtlarından öğrenmekteyiz.

Papirüslerde sünnetten bahseden altı eser tesbit edilmiştir. Bunlardan birinde "Prepusyumu ayırma" terimi, bir diğerinde Ölüler Kitâbı'nın XVIII. bölümünde: "Tanrı Ra'nın fallusundan düşen kan..." cümlesi bulunmaktadır. Mısır Hiyeroglif yazısında fallus kelimesi daima, prepusyumsuz (sünnet edilmiş) penis olarak resmedilirdi.

Sünnet sahnelerine Karnak'ta, Luksor'da, Deyr el-Bahrî'deki anıtlarda röliyef ve resimlerde sık olarak rastlanmaktadır. M.Ö.2700'lerde inşa edilen Sakkarah'taki Ankmahor mezarlığında, bir röliyefte iki çocuğun sünneti gâyet açık bir şekilde görülmektedir. Bu röliyef ve resimlerden, mezarlardan çıkarılan mumyaların

¹ Canan, Hz.Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s.89.

² Wensinck, I.A., Hıtân maddesi, VI, 543, 545.

³ Herodotes, Herodot Tarihi, (Terc: Perran Kuturman), s.85.

⁴ Bayat, Tarihte Sünnet, s.7-9.

tedkikinden anlaşıldığına göre, Mısırlılarda sünnet 6-12 yaşlarında yapılmaktaydı.¹

Karnak harabelerinden çıkmış olan kabartma resmin, II.Ramses'in oğlunun sünnetini tasvir etmesi ve bunun M.Ö.1350'den evvel geçmiş bulunması, sünnetin İsrâilliler'de Mısırlılar'dan önce yapıldığı kanaatini uyandırmıştır. Ancak, mezarlardan çıkan kabartma resimlerden, Mısırlılar'da sünnetin daha eski zamanlarda da yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma göre sünnet, yahudilerden evvel Mısır'da tatbik edilmekteydi. Hükümdarlara ait mumyaların tedkiki aynı fikri kuvvetlendirmiştir. Elde edilen resim ve heykeller, M.Ö.4000 yıl önce Mısır'da sünnet yapıldığını göstermektedir.² Ayrıca Mısır'a tahsil yapmaya giden Pythagoras (M.Ö.530), Mabedlerde öğrenime başlamadan önce çocukların sünnet olduğunu, zira rahiplerin sünnet olmayanları Mabede sokmadıklarını kaydetmektedir.³

Ayrıca Sonde adalarında, İslâm buraya yayılmadan önce de sünnet yapılyordu.⁴

Yukarda kaydettiğimiz arkeolojik, tarihî belgelerin ışığında, Mısırlılar'a sünnetin İsrâiloğulları kanalıyla geçmediği, bunun daha önce Mısırlılar'da tatbik edildiği anlaşıyor. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki insan topluluklarında, çok eskidenberi sünnetin tatbik edilir olması, bunun ilahi bir vasfı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Barnaba İncili'nde belirtildiği gibi, sünnetin tarihînin Hz.Âdem'e kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Sünnetsiz olarak dünyaya gelmek, insanın doğuştan olan normal bir genetik özelliği olması sebebiyle, bunu yaratılan ilk insandan, insanlığın atası Hz.Âdem'den başlatmak, genetik ilminin verilerine de uygundur.

Sünnetin tarihîni Hz.İbrâhîm'den başlatmak, karşımıza bazı müşküller çıkaracaktır. Buna göre, Hz.Âdem'in ilk yaratılıştan itibaren sünnetli olduğunu kabul edersek, Hz.İbrâhîm'in sünnet oluşunu açıklayamayız. Çünkü bu durumda, genetik ilminin kurallarına göre, Hz.İbrâhîm'in de yaratılıştan sünnetli olması gerekirdi. Hz.İbrâhîm, doğuştan sünnetsiz olduğuna göre, kendinden önceki atalarının da,

¹ Bayat, a.g.e., s.7.

² Oran, "Türk Üroloji Tarihçesi", Askeri Sıhhiye Mecmuası, LI, 57.

³ Encyclopedia Britannica, Circumcision, V, 799.

⁴ Wensinck, I.A., Hitân maddesi, VI, 545-546.

yaratılıştan sünnetsiz olmaları icabeder. Bu husus, genetik ilminin verilerine göre doğrudur. O zaman, sağlık, temizlik ve ibâdet açısından son derece faydalı olan sünneti, Hz.İbrâhîm'den önceki peygamberler ve insanlar niçin tatbik etmemişlerdir? Allâh, onlara bunu neden emretmemiştir?

Bütün bunlardan dolayı sünnet âdetinin Hz.Âdem'den başlaması gerekmektedir.

A- YAHUDİLİKTE SÜNNET

Hıtan, Yahudilik'te Allâh ile akdedilen bir ahd niteliğindedir, bu yüzden bu âdet Yahudilik'te çok mühim bir yer tutar.

Tevrât'ta, Hz.İbrâhîm'in sünnet oluşundan bahsedilmektedir. Buna göre, Allâh, Hz.İbrâhîm'e: "Sen ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur, aranızda her erkek sünnet olunacaktır. Ve gulfe etinde sünnet olunacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır. Ve aranızda evde doğmuş, yahut senin zürriyetinden olmayıp her yabancından para ile satın alınmış olan sekiz günlük her erkek çocuk nesillerinizce sünnet olunacaktır. Ve senin evinde doğmuş olan ve senin paranla satın alınmış olan mutlaka sünnet olunacaktır ve ahdim ebedi bir ahid olarak sizin etinizde olacaktır. Ve gulfe etinde sünnet olunmamış sünnetsiz erkek varsa, o can kendi kavminden kesi!cektir, o benim ahdimi bozmuştur."¹ diyerek emretmiştir.

Tevrât'ın bildirdiğine göre, Hz.İbrâhîm bu buyruğu aldıktan sonra derhal yerine getirmiştir. Başta oğlu Hz.İsmâ'il'i, evinde doğan ve satın alınan köleleri, evindeki adamların hepsini alarak, Allâh'ın kendisine emrettiği gibi aynı günde sünnet etmiştir. Hz.İbrâhîm kendisi sünnet olduğu zaman 99 yaşında, Hz.İsmâ'il ise bu sırada 13 yaşındaydı.² Yine Tevrât'a göre, Hz.İbrâhîm, oğlu İshâk dünyaya gelince, O'nu da sekiz günlük iken sünnet etmiştir; o sırada Hz.İbrâhîm yüz yaşındaydı.³

¹ Tevrât, Tekvin, 17/9-14.

² Tekvin, 17/23-27.

³ Tekvin, 21/4-5.

Hız.İbrâhîm'in sünneti hususunu, İslâmî kaynaklar da te'yid etmektedir.¹

Yine Tevrât'ta, Hız.Mûsâ ve Hârûn'a da sünnetle ilgili emirler geldiği kaydedilmektedir. Tevrât'a göre, Allâh Hız.Mûsâ'ya bu konuda şöyle emretmiştir: "Bir kadın gebe kalır ve erkek çocuk doğurursa, o zaman yedi gün murdar olacaktır, âdet günlerinde olduğu gibi murdar olacaktır ve yedinci günde çocuğun gulfesi sünnet olunacaktır."²

Tevrât'ın yukarda kaydedilen ve Hız.İbrâhîm'e her çocuğun sekiz günlük iken sünnet edilmesini emreden buyruğu ile,³ burada Hız.Mûsâ'ya doğan her çocuğun yedinci günde sünnet edilmesini emreden satırları arasında tenakuz vardır. Yahudiler ise, bu konuda, Hız.Mûsâ'ya emredileni tutmayarak, Hız.İbrâhîm'e emredileni benimsemeye devam etmişler ve çocuklarını doğumun sekizinci günü sünnet ettirmişlerdir.⁴ Nitekim yahudilerin bu uygulamaları, Hız.Yahya ve İsâ zamanında sekizinci gün idi.⁵ Yahudilerin sünnet uygulamaları, Hız.Peygamber zamanında da sekizinci günde cereyan ediyordu. Bu sebeble Hız.Peygamber, onlara muhalefet için torunları Hız.Hasan ve Hüseyin'i doğumlarının yedinci günü sünnet ettirmiştir.⁶

Ayrıca Tevrât, Hız.Mûsâ'nın hanımı olan Tsippora'nın,⁷ keskin bir taş alarak oğlunu sünnet ettiğini kaydetmektedir.⁸

Tevrât'ın son kaydettiğimiz yerinde⁹ "Hatan Dammim" lafzı geçmektedir. Bu yüzden "Hatan" kelimesinin, damat, koca anlamında olduğu, sünnetin eskiden yahudilerde ve diğer bazı topluluklarda delikanlıların evleneceği zaman yapıldığı, "Hitan" kelimesinin

¹ İ.Mâlik, Muvatta', II, 922; İ.Sâd, Tabakât, I, 51; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.428, No: 1250.

² Tevrât, Levililer, 12/1-3.

³ Tevrât, Tekvin, 17/12; 21/5.

⁴ Meydan Larousse, XI, 660-661.

⁵ Luka, 1/59; 2/21.

⁶ İ.Hacer, Fethü'l-Bârî, X, 289.

⁷ Tevrât, Çıkış, 2/16-22.

⁸ Çıkış, 4/25-26.

⁹ Çıkış, 4/25-26.

de buradan alındığı ileri sürülmüştür. Tevrât'ta, doğumun yedinci, sekizinci günlerinde çocuğun sünnet edilmesine dair emirler bulunması sebebiyle, bu görüş diğer kavimler için doğru olabilirse de, yahudiler için yanlıştır. Arapça'da bulunan "Hıtan" kelimesinin aslının ibranice'den alındığına dair görüşler bazan gizli, bazan da açık olarak İslâm'ın çeşitli müessese ve uygulamalarının Yahudilik'ten alınmış olduğunu, ilahi vahye dayanmadığını ima etme gayesine matuftur.¹ Halbuki Tevrât'ın kendisinin bildirdiğine göre, hıtan Allâh'ın Hz.İbrâhîm ve O'nun zürriyetine bir buyruğudur. Allâh'ın buyruğunun bütün kullarına şamil olacağı, herhangi bir topluluk veya dine mahsus olmayacağı aşikardır. Bu buyruk, Hz.İbrâhîm, İshâk ve Mûsâ aracılığıyla İsrâiloğullarına nasıl vahiy mahsülü olarak gelmişse, aynı kaynaktan, Hz.İsmâ'il ve Hz.Muhammed aracılığıyla vahiy ürünü olarak müslümanlara da gelmiştir.

Yine Tevrât'a göre, Hz.Mûsâ ve Hârûn'a, fısıh kurbânının etinden sünnetsizlerin yemesinin yasaklandığını bildirilmiştir.² Buna göre, fısıh kurbânı kesmek ve etinden yemek isteyen yabancıların da sünnet olması emredilmiştir.

Yahudiler sünnetsiz kimselere kız da vermemişlerdir. Tevrât'ta, Hz.Ya'kûb'un, kızı Dina'yı Şekem'e vermesi karşılığında Şekem'in kabilesinin bütün erkeklerinin sünnet edilmesini şart koştuğu zikredilmektedir.³

Luka İncili'nde bildirildiğine göre, Hz.Yahya ve İsâ'da doğumlarının sekizinci günü sünnet olmuşlardır.⁴

Yahudilik'te sünnet olma işi, Allâh ile kul arasında bir ahid olarak telakkî edildikten başka, sünnet olmayanlar murdar ile eş anlamlı kabul edilerek, kutsal yerlere girmeleri yasaklanmıştır. İşaya Kitâbı'nda bu hususta şöyle denilmektedir: "Uyan, uyan ey Sion!, Kuvvetini giy, ey Yerusâlim mukaddes şehir, güzel esvabını giy, çünkü sünnetsiz ile murdar adam artık sana girmeyecek."⁵ Sünnetsizlerin Mabel'e girmemelerine dair yasak başka yerlerde de

¹ Wensinck, I.A., Hıtan, maddesi, VI, 543.

² Çıkış, 13/43-44, 48.

³ Tekvin, 34/13-17.

⁴ Luka, 1/59; 2/21.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, İşaya, 52/1.

tekrarlanmıştır.¹ Yeşu Kitâbı'nda, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkıştan sonra doğan çocuklarının, Yeşu tarafından sünnet işlemine tabi tutulduğu kaydedilmektedir.²

Nabukadnazar zamanında Bâbil'de esir olarak kalan yahudilerin sünnet olmaları yasaklanmış, sünnet olanlar idam edilmiştir. M.S.161'de, Roma imparatoru Marc Aurel sünneti yasaklamış, bu yasak asırlar boyunca sürmüştür. Konstantin zamanında da bu yasak çok sıkı bir şekilde takip edilmiş, sünnet yapan yahudiler ölümle cezalandırılmıştır. Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen yalnız sünnet olmayı yasaklamakla kalmamış, yahudilerin çocuklarını kendi inançlarına göre büyütmelelerini de menetmiştir.³

Zamanın geçmesiyle sünnet, yahudilerde kendi ırklarına mensup olmanın bir gereği olarak kabul edildi. Makkabîler devrinde kahinler, yahudilerin yahudi olmayan diğer milletlere karışmaması için sünnet derisinin kökünden kesilmesini emretmişlerdir.⁴ Talmud'da ise, ailesinde kanama hastalığı (Hemofili) bulunanlarda sünnetin yasak edildiği kaydedilmiştir.⁵

Yahudi ilim adamlarından Filon Yuda, sünneti şu dört sebebe bağlamıştır:

1-Sünnet derisinde yerleşen mikroplarla ortaya çıkan hastalıkları önlemek.

2-Sünnet olanlar, olmayanlara nisbetle daha çok ürediklerinden, neslin çoğalmasını temin etmek.

3-Erken ortaya çıkan cinsi duyguları azaltmak.

4-Yahudileri diğer insan topluluklarından ayırmanın işareti olmak.⁶

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Hezekiel, 44/7-9.

² Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 5/2-8.

³ R.Nur, Fenn-i Hitân, s.60; Bayat, Tarihte Sünnet, s.14.

⁴ Çelebi, Mukayeseli Dinler Tarihi Açısından Yahudilik, s.316-317.

⁵ Ataseven, "Hemofilik Çocuklarda Sünnet Ameliyesi", Türk Tıp Derneği Dergisi, c.45, sayı: 7-9, s.188 v.d.; Karaca-Kocabaş, "Hemofili A vakalarında Sirkümsizyon", İST.ÜNV.TIP FAK. Mecmuası, sayı: 34, s.167 v.d.

⁶ R.Nur, a.g.e., s.53; Bayat, Tarihte Sünnet, s.11.

Yahudiler'de sünnet merâsimine gelince, sünnet, doğumun sekizinci günü sabah erkenden yapılır. Sünnet merâsimi, Cumartesiye (Sebt) rast gelse bile, yine yapılır. Doğumun yedinci günü akşamı sabaha kadar çalgılı eğlentiler yapılır ve bu geceye Arefe denilir. Ev halkı gece çocuğun başında bulunur ve uyumazlar.¹

Sünnet işlemi, çocuğun Yahudi toplumuna alındığını, onun toplumun gerçek bir üyesi olduğunu gösteren ilk din törenidir. Sünnet eskiden sinagoglarda *MOHEL* denilen görevlilerce yapılırdı. Sünnet için özel törenler düzenlenir, haham duâ eder. Sünnet olacak çocuğu tutan Kirve'ye *SANDEK* denir. Sünnet edilen çocuğun oturtulduğu özel iskemleye "Peygamber İlyâ'nın Kürsüsü" denir.² Yahudiler'de sünnetçi, ağzı ile kesilen yeri emer, emilen kanı yanında bulunan bir bardak şaraba tükürür. Daha sonra sünnetçi bu kanlı şaraptan bir kadeh alarak, Dâvûd'un Mezamirinden bir bölüm okur. Sonra herkesin işitebileceği bir sesle çocuğa verilecek ismi iki defa tekrarlar. Sünnetçi parmağını kanlı şaraba daldırdıktan sonra çocuğun ağzına sokar.

Çocuk iyileşince ailesi, bütün akraba ve dostlara hediyeler yollar, sünnet davetlileri de buna mukabele ederler. Doğan çocuk zayıf ve hasta ise, sünnet doğumun 31. ve 91. gününe bırakılır. Sekizinci günden önce ölen çocuklar, gömülmeden önce sünnet edilirler.³

İslâm, Yahudilik'te mevcut olan sünnet olma âdetini tasvib etmiştir. Hz.Peygamber: "Hıtan, erkekler için sünnet, kadınlar için şeref vericidir"⁴ buyurmuş, hıtanın fıtrattan olduğunu bildirmiştir. Ancak İslâm, sünnetin sekizinci günü olmasına dair Yahudi uygulamasını kabul etmeyerek, sünnetin, doğumun yedinci günü yapılmasını uygun görmüştür.⁵ Hz.Peygamber, torunları Hz.Hasan ve Hüseyin'i doğumlarının yedinci günü sünnet ettirmişlerdir.⁶

¹ Thévenot, 1655-1656'da Türkiye, s.111.

² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 454.

³ Bayat, a.g.e., s.15.

⁴ A.b.Hanbel, Müsned, V, 75.

⁵ Buhârî, Sahîh, VII, 56, 143; Müslim, Sahîh, I, 222; E.Dâvud, Sünend, IV, 412; Tirmizî, Sünen, V, 91; Nesâî, Sünen, I, 14, VIII, 128-129, 181; İ.Mâce, Sünen, I, 107.

⁶ İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 289.

B- HİRİSTİYANLIK'TA SÜNNET

Hristiyanlığın ilk yazılı belgelerinden kabul edilen Resûllerin İşleri Kitâbı'nda, Hz.İbrâhîm'e sünnet ahdinin verildiği ve Hz.İshâk'ın, doğumunun sekizinci günü Hz. İbrâhîm tarafından sünnet edildiği kaydedilmiştir.¹ Ayrıca Luka İncili'nde, Hz.İsâ'nın doğumunun sekizinci günü sünnet edildiği yazılıdır: "Çocuğu sünnet için sekizinci gün tamam olunca, ana rahmine düşmeden evvel Melek tarafından denilmiş olduğu üzere adını İsâ koydular."²

İlgi çekici bir nokta da, şudur ki, Katolik hristiyanlar IV. asra kadar Hz.İsâ'nın sünnet olduğu 1 Ocak tarihini bayram olarak kutlamışlardır. 1 Ocak, yani Noel, Hz.İsâ'nın doğumunun sekizinci gününe tesadüf etmektedir.³ Halen bugün de, Latin Kilisesi'nde kutlanması mecburi yortular arasında, Hz.İsâ'nın sünneti (Sirkonsizyon) de bulunmaktadır.⁴ Ancak, hristiyanların elde mevcut muteber kaynaklarında sünnet olmaya dair bir emir yoktur. Hz.İsâ zamanına kadar devam eden sünnet âdeti, daha sonra içlerinde Pavlus'un da bulunduğu hristiyanlardan bir gurub tarafından, "Sünnet, kalbi bürüyen perdeyi atmaktır" diyerek terkedilmiştir.⁵

Ancak sünnet uygulaması Mûsevî Hristiyanlar veya Sünnet Kilisesi Mensupları diye adlandırılan hristiyanlar tarafından devam ettirilmiştir. Hz.İsâ'dan sonra Havariler'den oluşan küçük bir topluluk, Kudüs Mabedi'nin dînî esaslarına ve âyinlerine sadık kalan bir tarikat oluşturmıştır. Fakat daha sonra bu tarikat mensuplarına eskiden putlara tapmakta olup, hristiyanlığa dönmüş kişiler katılır. Bu yeni hristiyanlar, 49 yılı Kudüs Ruhânî Meclisi kararıyla sünnet olmaktan yahudi din kurallarına uymaktan muaf tutulur. Bu duruma Mûsevî hristiyanların çoğu karşı çıkar ve bu topluluk Pavlus'tan tamamen ayrılır. Bu yüzden Pavlus ile Mûsevî Hristiyanlar, 49 senesi Antakya olayında olduğu gibi birbirlerine girerler. Çünkü Pavlus'a göre, bundan sonra sünnet olmak, Sebt Günü, Kudüs Mabed âyini geçersiz olmaktaydı. Bu sebeble Mûsevî Hristiyanlar'a göre Pavlus bir haindir, iki yüzlü bir düşmandır. Mûsevî Hı-

¹ Resullerin İşleri, 7/8.

² Luka, 2/21.

³ Bayat, Tarîhte Sünnet, s.16.

⁴ Descuffi, Hristiyan Dini, s.175.

⁵ Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, IX, 112.

ristiyanlık'tan kalan belgeler bu hususa işaret etmektedir. 70 yılına kadar Kilisenin çoğunluğunu Müsevî Hristiyanlık temsil etmiştir.¹

Kilisenin ilk yüzyılı boyunca, Müsevî Hristiyanlar Kudüs ile Filistin'in dışına da egemen olmuşlardır. Müsevî Hristiyan misyoner faaliyeti her yerde, Pavlus taraftarı Hristiyanlık misyoner faaliyetlerinden önce gelişmiştir. Pavlus'un mektuplarının sürekli bir çatışmaya işaret etmesinin sebebi budur.

Resûllerin İşleri kitabı ve Clément'in eserleri Gazze'den Antakya'ya kadar Suriye ve Filistin sahillerinin hep Müsevî-Hristiyan olduğuna şahitlik etmektedir. Anadolu'da Müsevî-Hristiyanların varlığı, Pavlus'un Galatyalılar ve Koloslulara yazdığı mektuplarca tasdik edilmektedir.

Kardinal Danielou, Afrika'nın ilk hristiyanlaştırılmasının Müsevî-Hristiyanlık şeklinde olduğu kanaatinde. İbranilerin İncili ile Clement'in kitapları, bu Afrika Hristiyanlarına mal ediliyor. Pavlus'un, Hristiyanlığı İsmâ'nın Havarilerinin aleyhine tesis ettiği açıktır. O, Hz.İsmâ'yı sağlığında görmediği halde, Hz.İsmâ dirildikten sonra Şam yolunda kendisine göründü iddiasında bulunarak, yaptığı işe meşruiyet kazandırmıştır.

Müsevî-Hristiyanlar, Yahudi bağlarından kendilerini kurtaran Büyük Kilise'den koptuktan sonra, Batı'da çok çabuk erimişlerdir. Ancak Doğuda Filistin, Arabistan, Doğu Ürdün, Suriye ve Mezopotamya'da 3. asırdan 4. asra kadar izleri kalmıştır. Bazı izlerini, bir ölçüde onların mirasçısı olan İslâmiyet takip etmiş, bazı izleri Sami kültürünü yitirmeden Büyük Kilise geleneğine yetiştir. Habeşistan ve Kalde kiliselerinde onların izleri devam etmektedir.²

Bugün Hristiyanlarda sünnet olmayı emreden tek kilise Habeşistan Kilisesidir.³ Barnaba da, İncilinde sünnetten bahsetmektedir. Barnaba, Pavlus'un da içinde bulunduğu bazı kimsele-
rin takva davası güderek, küfür tâliminin müjdecileri olduklarını, İsmâ Mesih'in Allâh'ın oğlu olduğunu iddia edip, hitanı terk ettiklerini, her

¹ Bucaille, Müsbet İlim Yönünden Tevrât, İnciller ve Kur'ân, s.92.

² Bucaille, a.g.e., s.93-96.

³ Meydan Larousse, XI, 660-661.

türlü necîs etin yenilmesine cevâz verdiklerini kaydetmektedir.¹ Yine Barnaba, Hz.İsâ'nın, bir köpeğin sünnet olmamış bir adamdan daha üstün olduğunu söylediğini nakletmektedir.² Pavlus Yahudilikteki, çocuğun doğumunun sekizinci günü sünnet edilmesi âdetini kaldırmış, bunun yerine çocukların doğumun sekizinci günü vaftiz edilmesi uygulamasını getirmiştir.³

Sünnetsizliği yaymaya çalışanlardan birisi de, Saint Seril'dir. Kendisi, tabiatla fazla bir şey olmadığı ve iyi araştırılırsa herşeyin bir faydası olduğunu savunmuştur.⁴

Yukardaki açıklamaların ışığında, Müsevî-Hristiyanların Hz.İsâ'nın getirdiği asıl dînî muhafaza ettikleri, içinde hıtanın da yer aldığı tâlimleri muhafaza ederek 4.asra kadar varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ancak Pavlus'un geliştirdiği Hristiyanlık, Hz.İsâ'nın getirdiği tevhîd dininin izlerini silmeye yönelik bir mücadele içine girmiştir. Pavlus hayatında Hz.İsâ'yı görmemiş, İncilini de dinlememişti. Ama, Yahudiye dünyadan ayıran bütün kanunların değersiz olduğunu ilan etmişti. Onun için sünnetli ve sünnetsiz birdi. Pavlus'un Hz.Mûsâ'nın şerîatını ve şerîat seddini yıkması Hristiyanlığın Avrupa'da yayılmasına yardım etmiştir.⁵

Pavlus, m.s. 10. sene civarında Tarsus'ta doğmuştur. Ferîsîler içinde yetişmiş, devrinin Hellenistik teorileri ve sır dinleri hakkında derin bir bilgiye sahip olmuştur.⁶ Pavlus hem Yahudi, hem de İmparatorluğun hêmşehrileri arasındaydı. Ençok okuduğu şey hahamların kanunu idi. Yunanca biliyordu, Yunan ve İskenderiye Felsefesiyle temas etmişti. Gençliğinde Tarsus'tan Kudüs'e gitmiş, dînî tahsilini meşhur haham Gamalül'ün nezaretinde tamamlamıştı. Kudüs'te ilk defa olarak Hristiyanlarla temasa gelen Pavlus, Hristiyanların neler söylediğini işittiği zaman çok köpürmüştü.

¹ Barnabâ, İncîl, (mukaddime) s.2.

² Barnabas, The Gospel of Barnabas, Bölüm 22, s.25.

³ A.Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.67.

⁴ İsmâil F. Ertuğrul, Hakikat Nurları, s.213.

⁵ Doğrul, Dinler Tarîhi, s.198-199.

⁶ Besnard-Clement-Mehl, Hristiyan İlahiyatı, s.141.

Sar'a nöbetleri geçirdiği ve acaip mizaçlı bir adam olduğu da söylenmektedir.¹

Pavlus, yeni doğan Hristiyanlığa karşı savaşa girmişti. Bu yüzden Hristiyanların evlerine baskın yaparak onları zindana attırıyor, Kilise'yi perişan ediyordu.² Hristiyanlardan nefret etmesinden dolayı, onların Şam'da tutunduklarını öğrenince Hristiyanları kovalamak için oraya gitmiştir.³ Şam yolunda Rabbin talebelerine karşı tehdit ve cinâyet soluyarak giderken ansızın bir görüntü dehşetiyle yere düşmüş ve hidâyete ulaşmıştır.⁴

Pavlus, kendisi sünnet olmuştur. Bu hususu itiraf etmektedir: "Ben ki, sekizinci gün sünnetli, İsrail cinsinden, Benyamin sıptından, İbranilerden bir İbrani, şerîata göre ferisi, gayrete göre kiliseye eziyet eden, şerîatta olan salaha göre kusursuzdum."⁵

Pavlus yazdığı mektuplarında, halkın sünnet olmayı terketmelerini sağlamak için bir takım mantık oyunlarına girmiştir: "Bu mutluluk sünnetlilik üzerine mi? Yoksa sünnetsizlik üzerinde mi? Zira diyoruz ki, İbrâhîm'in imânı salâh olarak sayıldı. İmdi nasıl sayıldı? Sünnetlilikte iken mi, yoksa sünnetsizlikte mi? Sünnetlilikte değil, fakat sünnetsizlikte. Ve bütün imân edenlerin, hatta sünnet-sizlikte olanların babası olsun ve onlara salâh sayılsın, diye sünnet-sizlikte iken Mâlik olduğu imân salâhının mührü olarak sünnetlilik alametini aldı. Ta ki, yalnız sünnetlilikte olanlara değil, fakat atamız İbrâhîm'in sünnetsizlikte iken Mâlik olduğu o imânın izlerinde yürüyenlere sünnetlilik babası olsun."⁶

Pavlus, Hz.İbrâhîm'in imânının sünnetsiz iken de salah sayıldığını, şu halde sünnetli veya sünnetsiz olmanın imânla bir ilgisi olmadığını söylüyor. Pavlus'un sözlerinin doğru bir muhakeme sonucu olmadığı ve konuyu yanlış baktığı ortadadır. Çünkü Allâh, Tevrât'ta bildirildiği gibi Hz.İbrâhîm'e sünnet olmasını ve emri altındakileri

¹ Doğrul, a.g.e., s.197-198.

² Resüllerin İşleri, 8/3.

³ Doğrul, a.g.e., s.198.

⁴ Resüllerin İşleri, 9/1-3.

⁵ Filipililere Mektup, 3/5-6.

⁶ Romahlılara Mektup, 4/9-12.

sünnet ettirmesini emretmiştir.¹ Bu durumda, Hz.İbrâhîm'in sünnet olup olmama konusunda bir tercihi söz konusu değildir. Allâh kendisine kesin olarak, sünnet olmasını emrettiği halde, Hz.İbrâhîm sünnet olma emrini tutmasaydı, acaba imânı makbul ve salih bir kul olarak kalabilir miydi? Elbette hayır. Hz.İbrâhîm'in imânı sünnet olmadan evvel makbuldü, Allâh'ın buyruğunu tutup, O'na itaat ederek sünnet olduğu için de, sünnet olduktan sonra da makbuldü. Yoksa Allâh'ın buyruklarına itaat etmeyenlerin imânlarının makbul olması düşünülemez; hele onların peygamber olmaları asla düşünülemez.

Pavlus, aynı doğrultudaki telkinlerine şu şekilde devam etmektedir: "İşte ben Pavlus size diyorum, eğer sünnet olunursanız Mesih size hiç fayda etmez"² Pavlus'un bu iddiası da doğru değildir. İsâ Mesih'in sünnet olanlara fayda etmeyeceğini acaba Pavlus'a, Hz.İsâ hayatının hangi devresinde, nerede ve hangi konuşmasında söylemiştir? Kendisi de sünnet olmuş olan Hz.İsâ, sünnetsiz olanlara fayda ediyor da, acaba niçin kendisi gibi sünnet olanlara fayda etmiyor? Bu durumda, Hz.İsâ, sünnet olmuş bir kişi olan Pavlus'un kendisine de fayda vermeyecektir.

Pavlus yukardaki görüşünü yine kendisi yalanlayarak, tenakuza düşmüştür. Çünkü yine kendisi: "Çünkü Mesih İsâ'da ne sünnetlilik, ne de sünnetsizlik, fakat sevgi ile âmil olan imân işe yarar"³ demiştir.

Pavlus, sünnetsizliği teşvik için Hz.İbrâhîm'in imânının sünnetsizlikte salah olduğunu delil olarak ortaya atarken, acaba neden, Allâh'ın oğlu dediği Hz.İsâ'nın, sahib olduğu bütün mertebelere sünnetli iken nail olduğunu hatırlamıyor?

Yine Pavlus: "Ve sünnet olunan her adama, bütün şeriatı tutmaya borçlu olduğuna şehâdet ediyorum"⁴ demektedir. Burada karşımıza, sünnet olanların şeriatın bütün buyruklarını tutacaklarına, sünnet olmayanların bundan muaf olduklarına dair şehâdet etme yetkisini Pavlus'a kimin verdiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Acaba Hz.İsâ, Allâh katından sünnetli olanlar için külfetli, sünnet

¹ Tevrât, Tekvin, 17/9-14.

² Galatyalılara Mektup, 5/2.

³ Galatyalılara Mektup, 5/6.

⁴ Galatyalılara Mektup, 5/3.

olmayanlar için kolay hükümler mi getirmiştir? Yine Hz.İsâ, küçük-lüğünde sünnet olmasaydı, şerîatın hükümlerini tutmaktan muaf mı olacaktı?

Pavlus işi daha ileri götürerek, sünnet olmaları için putperestlikten dönme hristiyanları sıkıştıran kimselerin kendilerini hadım etmelerini tavsiye etmiştir.¹

Pavlus, Kudüs'e geldiği zaman, orada, Hz.Mûsâ ve İsâ'nın getirdiği dînî tahrif edip, sünneti ilgâ ettiği için, Mûsevî-Hristiyanların korkusundan Mabel'e girmiş, başını tıraş etmiş, kurbân takdim ederek halkı kandırmaya çalışmıştır. Burada Filistin dışında, Hz.İsâ'nın getirdiğinin aksine kendi uydurduğu bir din yaymaya çalıştığını inkar etmiştir.² Pavlus, sünnetsiz olanların şerîatın hükümlerini tutarak, sünnetsizliklerinin sünnetlilik sayılacağını iddia ediyor.³ Sünnetsizler, acaba Hz.İbrâhîm, Mûsâ ve İsâ tarafından tatbik edilen sünnet olma emrini çiğneyerek mi şerîatın hükümlerini tutacaklardır? Kaldı ki, sünnetsiz olma hali zaten şerîatın hükümlerini çiğneme hâlidir.

Pavlus, zahiren Yahudiliğin Yahudilik olmadığı gibi, bedende olan sünnetliliğin de sünnetlilik sayılmayacağını ileri sürmüştür.⁴ Demek ki Pavlus'a göre, sünnet konusunda Allâh'ın buyruğunu gelmiş geçmiş peygamberler ve o peygamberlerin şerîatına bağlı olup, sünnet olma emrini tatbik eden bilgin kimseler anlayamamışlardır. Sünnetliliğin zahiren bedende olan sünnetlilik değil, ruhta ve yürekte olan sünnetlilik olduğunu, Allâh'ın buyruğundan bunun anlaşılması lazım geldiğini idrak edememişlerdir. Ayrıca bu peygamberler hem kendileri boşuna zahmet ve ızdırap çekmişler, hem de asırlardır ümmetlerine bu külfet ve sıkıntıyı çektirmişlerdir. Pavlus'un da, Allâh'ın oğlu kabul ettiği Hz.İsâ'dan önce gelen peygamberlerin hiçbirisi, kendinden evvel gelen peygamberlerin düştüğü bu yanlış anlamadan kurtulamamış, Cenab-ı Hak da, hiçbir peygamberi vasıtasıyla bu buyruğunun yanlış anlaşıldığını ihtar etmemiştir. Pavlus'un kendisinin, Allâh'ın oğlu Rab-Mesih İsâ diye ilan ettiği Hz.İsâ bile, bu konuda bir yanlış anlamanın kurbânı olarak sünnet

¹ Galatyalılara Mektup, 5/11-12.

² Resullerin İşleri, 21/17-26.

³ Romalıların'a Mektup, 2/25-27.

⁴ Romalıların'a Mektup, 2/28-29.

olmuş da bu işi tashih etmemiş, fakat Hz.İsâ'yı hayatında hiç görmemiş, hristiyan olmadan önce Havâriler'e ve hristiyanlara olmadık eziyetleri yapan Pavlus, bu işi tashih etmiştir. Pavlus'un sünneti ortadan kaldırmak için Romalılar'a yaptığı telkinlerden yola çıkılırsa, normal bir akılla hareket eden kişinin bunlardan başka bir sonuca varması mümkün müdür?

Pavlus bu konuda çok ilgi çekici bir soru daha sormaktadır: "İmdi Yahudiliğin ne fazileti vardır? Yahut sünnetliliğin faydası nedir?"¹ Pavlus'un, sünnetliğin faydası yoktur mânâsını çağrıştıracak bu soruyu sorarak hata ettiği ortadadır. Sünnetin faydasının çok olduğu Herodotes'ten beri kitaplara geçmiştir. Ayrıca sünnetin yararının çok olduğu, Tıp otoriteleri tarafından ortaya çıkarıldığı için, Pavlus tarafından sünnet olmamaya teşvik edilen hristiyanların günümüzdeki bazı temsilcileri meseleye hijyen açısından bakarak çocuklarını sünnet ettirmektedirler. Sünnetin kalbi bürüyen perdeyi atmak olmadığını, insan cinsel organındaki fazlalığın sünnet edilmesi gerektiğini, bunun erkek ve kadın sağlığı açısından lüzumlu olduğunu kabul ediyorlar. Sünnetin penis ve cerviks kanserlerini önlediği, fimosiz veya parafimosizlerin sünnetlilerde çıkmadığı, balanit olaylarına meydan vermediği, prostat kanserinin, frenginin nadiren görüldüğü, idrar yollarında taş teşekkülünü önlediği tıp otoriteleri tarafından tesbit edilmiştir.² Dr.Dubois Raymond, sünnetin çiçek aşısı gibi mecbur edilmesi gerektiğini söylemiştir. Amerika'da yeni doğmuş çocukların % 85'inin sünnet edildiği de tesbit edilmiştir.³

İnsanları sünnetsiz olmaya teşvik eden Pavlus'un, sünnet olanların korkusundan bazı şakirtlerini sünnet ettirdiğini,

¹ Romalılar'a Mektup, 3/1.

² Eser, "Sünnetle ilgili Kanser Problemleri", İst.Tıp Fakültesi Mecmuası, XXIX, 529-532; Eser, "Türkiye'de Penis Kanserleri ve Sünnetin Koruyucu Etkisi", Yeni Tıp Alemi, CXIII, 307-310; Eser, "Penis ve Cervix Kanserlerinin Etiyolojisinde Sünnetin İlgisi", İst.Tıp.Fak.Mecmuası, XII, 88 v.d.; Moulin, "Sünnet Deri Kanseri Öner", Günaydın Gazetesi, 20.6.1982; Marchionini, "Dermatoloji Bakımından Sünnetin Ehemmiyeti", Sağlık Dergisi, IX, 542-554; Karabay, "Sünnetin Hataları", Çağdaş Tıp, XXI, 917 v.d.; Bayat, Tarihîte Sünnet, s.29-32; Türkyılmaz, "Sünnet Ne Zaman Yapılmalı?" Milliyet Gazetesi, 26.6.1973; Ulvân, Terbiyetü'l-Evlâd, I, 109.

³ Bayat, Tarihîte Sünnet, s.29-32.

kendisinin de yahudileri ve şeriat altında olanları kazanmak için onlar gibi davrandığını görüyoruz.¹

Pavlus bu tutumunu yazdığı diğer mektuplarında da sürdürerek, sünnet olmamayı telkin etmiştir.² Pavlus'un bu tutumlarından sanki Allâh'ın kullarından bir kısmına sünneti emredip, diğer bir kısmına bunu emretmediği anlamı çıkıyor. Bu ise, Hz.İbrâhîm, İsmâ'il, İshâk, Yahyâ, Mûsâ ve İsâ'nın Allâh katından getirdiklerini inkardan başka bir şey değildir. Çünkü, bu peygamberler Allâh'ın buyruğuna tabi olarak sünnet olmuşlardır.

Yine Pavlus "Mesih sünnetinde, et bedeninden soyulmakla el ile yapılmayan sünnetle onda sünnet edildiniz"³ demektedir.

Pavlus'un bahsettiği sünnet, tarihîn hiçbir devrinde görülmemiştir. Çünkü ilkçağ kavimleri dahil, bütün insanlar, insanın cinsel organındaki gulfe (kılıf) denilen kabuğun usulüne uygun olarak kesilmesiyle sünnet olmuşlardır. Sünnet olan peygamberlerden hiçbiri, Hz.İsâ da dahil olmak üzere, Pavlus'un bahsettiği sünnet çeşidinden bahsetmemişler ve kaydettiğimiz şekilde sünnet olmuşlardır. Bu sebeple, bir yığın mantık oyunları, müşriklikten Hristiyanlığa dönenlere, kimden alındığı meçhul, asılsız bir dînî yetkiyle taviz olarak bahsedilen bu meselenin aslı, sünnet değil, olsa olsa sünnetsizlik olabilir. Yine Pavlus'un sünnet konusundaki malum tutumu ile ilgili olarak hatırmıza, Hz.İsâ'nın sünnetin lüzumsuzluğuna dair herhangi bir emrini, sağlığında, etrafında toplanan müminlere ve Havarilerine niçin bildirmediği sorusu gelmektedir. Bu konudaki tutumu tamamen keyfi ve kendisinden kaynaklanmıyorsa, Pavlus bu konudaki buyrukları Hz.İsâ'dan, iddialarına göre Hz.İsâ haça gerilerek öldürüldükten sonra, yeniden dirilip Şam yolunda kendisine görüldüğü sırada mı almıştır? Pavlus, sağlığında Hz.İsâ'yı görmediğine göre, Hz.İsâ, Pavlus'a emirlerini çarmıha gerilerek öldükten sonra iletmişse, dünyada iken vazifesini yapamamış, dinini tebliğ edemedi gitmiştir. Bu ise Allâh'ın kanununa aykırıdır, çünkü her peygamber tebliğ vazifesini yapmış, dünyadan da peygamberlik vazifesi sona ererek ayrılmıştır. Öyleyse Pavlus, sünnet konusundaki görüşlerini hangi dînî nassa dayandırmış ve bu nassı hangi metodla elde etmiş-

¹ Resullerin İşleri, 16/1-3; I.Korintoslulara Mektup, 9/20.

² Romahlılara Mektup, 15/8, 3/30; Galatyalılara Mektup, 6/12-15; I. Korintoslulara Mektup, 7/18-20.

³ Koloselilere Mektup, 2/11-13.

tir? Ayrıca bu nassın elde edilme metodunun, tarih ilmi açısından değeri nedir?

İşin daha garibi, Pavlus, Petrus'a sünnetlilik İncil'i verildiği gibi, kendisine de sünnetsizlik İncil'i verildiğini iddia etmektedir.¹ Bu iddianın akıl, mantık, Allâh'ın kullarına adaleti, gelmiş peygamberlerin tebliğ ettiği esaslar açısından bakıldığında hiçbir değeri yoktur. Hiç Allâh, aynı dine, aynı kitaba, aynı peygambere inanan, aynı zaman diliminde yaşamış kullarının bir kısmına buyruklar gönderip, diğerlerini bu buyruklardan muaf tutar mı? Bir kısım kullarının, gönderdiği buyruklarını tatbik etmesini emredip, diğerlerini bu konuda serbest bırakır mı? Bu, Allâh'ın adaletine ve Sünnetullâh'a (Allâh'ın değişmez kanunlarına) aykırıdır. Kulların hepsi Allâh katında eşittir. Petrus'a sünnetliler, Pavlus'a sünnetsizler İncil'i verildiği iddiası bu sebeble doğru değildir. Çünkü bu iddiadan, Petrus ve Pavlus'a ayrı ayrı İncil verildiği, insanların bir kısmına başka diğer kısmına farklı İncil gönderildiği sonucu ortaya çıkar. Halbuki Hz.İsâ'ya gönderilen Allâh'ın kitabı İncil tektir ve onu uygulamak hususunda bütün mü'minler eşittir. Farklı İncillerden söz edilmesi İncil'in aslının muhafaza edilemediğini gösterir.²

Sünnetin ilgâsı için çalışanlar arasında Petrus da bulunmaktadır.³ Petrus, 47-67 yılları arasında Roma'nın ilk piskoposu olmuş, Papalığın kurucusu kabul edilmiştir. Aziz Petrus (Saint Pierre) olarak anılmaktadır. Galile'de avcılık yapan bir yahudi iken, Hz.İsâ'nın Havârîleri'ne katılmış ve Hz.İsâ'ya ihânet etmiştir. Hz.İsâ'ya ihânet eden bir kimsenin sonradan bu dinin ileri gelenlerinden olmasını izah güçtür.⁴ Petrus'un: "Ne babalarımızın, ne de bizim taşıyamadığımız bir boyunduruğu şakirtlerin boynuna koyarak niçin Allâh'ı deniyorsunuz?"⁵ diyerek sünnetin ilgâsını istediği kaydedilmektedir. Petrus'un bu sözü çok mantıksız ve gariptir. Çünkü kulların Allâh'ı denemesi muhaldir. Aksine Allâh kullarını imtihan edebilir.

¹ Galatyalılara Mektup, 2/3-8.

² Pavlus'un bu faaliyetlerindeki maksadı ve akıbeti hk.bkz: Kazıcı, Kur'ân-ı Kerîm ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.43, 45.

³ Resullerin İşleri, 11/1-3.

⁴ Matta, 26/33-35; 26/69-74; Kazıcı, a.g.e., s.108-110.

⁵ Resullerin İşleri, 15/1-10.

Daha önceki peygamberlerin şeriatında mevcut olan sünneti ilgâ etmeye çalışanlara cevabı, Hz.İsâ yine kendisi vermektedir: "Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim, gök ve yer geçip gitmeden, herşey vaki oluncaya kadar, şeriatın en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır. Bundan dolayı en küçük emirlerden birini kim bozar ve insanlara öylece öğretirse, göklerin melekutunda kendisine en küçük denilecektir."¹

Sonuç olarak Hz.İsâ, kendisi de sünnet olmasına, getirdiği dinde bu emir bulunmasına, Hz.İsâ'ya imân edenlerin de sünnet olmalarına rağmen, Pavlus, Petrus gibi şahısların çalışmaları ve uzun mücadeleleri sonucunda sünnet terkedilmiştir. Ancak sünnet olma geleneği, Habeşistan ve Mısır'da bulunup, Mûsevî-Hıristiyanların izlerini taşıyan hıristiyanlar tarafından tatbik edilegelmiştir. İslâm, daha önceki şeriatlarda mevcut olan sünnet âdetini tasvib etmiş,² Hıristiyanlığın sünnetin terkine dair uygulamasını ise reddetmiştir.

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE SÜNNET

Hıtân, Câhiliye devrinde mevcut olan âdetlerden birisiydi. Sünnet, eski Arabistan'da yaygın olarak tatbik edilmekteydi. Huzâlî, Farazdak, İmrûu'l-Kays gibi şairlerin şiirlerinde hıtanın bahsedilmektedir. Ayrıca eski Arapça'da sünnetsiz kimse için hususi bir kelime "Ağral", İbranice'si "àrèl" kullanılmaktaydı.³

İslâm öncesi Arap şairlerinden İmrûu'l-Kays (v.540) Divanında, Bizans İmparatoru'nu sünnetsiz olduğu için ayıplamaktadır. İmrûu'l-Kays bir beytinde, kendisiyle beraber hamama giren Kayser'in sünnetsiz oluşunu ifâde etmektedir.⁴ Bu durum, İmrûu'l-Kays'in sünnetli olduğunu, hıtanın Araplar arasında yaygın bir âdet olduğunu ve sünnet olmamanın ayıp karşılandığını göstermektedir.

¹ Matta, 5/17-19.

² Buhârî, Sahîh, VII, 56; Müslim, Sahîh, I, 221-222; A.b.Hanbel, Müsned, V, 75; I.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 289.

³ Wensinck, I.A., Hıtân maddesi, VI, 543.

⁴ Sendubi, Şerhu Divan-ı İmrîi'l-Kays, s.111, beyit: 31.

Câhiliye devrinde Araplar arasında yer alan bu uygulamanın, Yahudilik'te olduğu gibi Allâh'la kul arasında bir ahid olma anlayışı taşımadığı anlaşılmaktadır.¹

Câhiliye devri Araplarının sünnet olduğuna dair bir haberi de Buhârî (v.256) kaydetmiştir. Şam hristiyanlarının piskoposu olan İbn Nâtur'un naklettiğine göre, Bizans İmparatoru Hirakl, Beytü'l-Makdis'e geldiğinde, bir gün çok kederlenmişti. Hirakl, yıldızlara bakıp kehânette bulunmaya âşina bir kişiydi. Bu sebeple Patrikler, neden kederli olduğunu sormuşlar, Hirakl de, "Bu gece yıldızlara baktığımda Hıtân Melik'ini (Sünnetliler Hükümdarı) zuhur etmiş gördüm. Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir?" diye sormuştu. Hirakl'e, yahudilerden başka sünnet olan olmadığı, arzu ederse hakimiyeti altındaki şehirlerde bulunan bütün yahudileri katlettirebileceği söylenildi. Bu sırada Hirakl'in huzuruna Gassân Meliki tarafından, Rasulullah'a dair haber getiren bir kimseyi getirdiler. Hirakl, haberi aldıktan sonra, o zâtın sünnetli olup olmadığının kontrolünü istedi. Kendisine, habercinin sünnetli olduğu bildirilince, Hirakl adama "Arap kavmi sünnetli midir?" diye sordu. Adam da: "Sünnet olurlar" cevabını verince, Hirakl: "Bu ümmetin Melik'i işte zuhur etmiştir." dedi.² Buhari'nin bu rivâyetinden, Câhiliye Araplarının Hz.İbrâhîm'in sünnetine uygun olarak hıtanı devam ettirdiklerini anlıyoruz. Câhiliye Araplarında hıtan âdetinin, Hz.İbrâhîm ve İsmâ'il'den kaldığını bilmekteyiz. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz.İbrâhîm, oğlu Hz.İsmâ'il ile annesi Hacer'i Mekke'ye yerleştirmiş ve orada Ka'be'yi inşa etmişlerdir.³

Câhiliye devrinde Hanîfler olarak adlandırılan kimselerin mevcut olduğunu bilmekteyiz.⁴ "Hanîf" kelimesinin, sünnet olan kimse anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Katâde, Hanîfler'i, sünnet olanlar, annenin ve mahremlerin nikahını haram sayanlar olarak tarif etmiştir.⁵ Taberî de (v.310), Hanîfler'in Hz.İbrâhîmin yoluna uyarak sünnet olduklarını, ancak "Hanîf" kelimesinin sadece sünnet

¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1112.

² Buhârî, Sahîh, I, 6-7.

³ 2.Bakara, 127.

⁴ Zebîdî, Tâcül-Arûs, VI, 77.

⁵ Yazır, Hak Dini, IX, 5999.

olmaya tahsis edilemeyeceğini, Hanîfliğin Hz.İbrâhîm'in dinine tabi olmak anlamına geldiğini kaydetmiştir.¹

Kur'ân-ı Kerîm, Allâh'ın Hz.İbrâhîm'i bir takım kelimelerle im-tihan ettiğini haber vermektedir.² Hz.İbrâhîm'in imtihan edildiği bu kelimelerin (كَلِمَات), kendisiyle mükellef kılındığı emir ve nehiyler olduğu, bunların arasında sünnet olmanın da bulunduğu nakledilmiştir.³ Bu durumda atalarının sünnetine son derece bağlı olduğu kabul edilmiş olan Arapların, Hz.İbrâhîm'in hıtan âdetini devam ettirdiklerini, onu âdeta milli bir gelenek haline getirdiklerini söyleyebiliriz.⁴

A.J.Wensinck, hadislerde, Hz.İbrâhîm'in 80 yaşında sünnet olduğunun kaydedildiğini ve bunun Tevrât'a dayandığını söylemektedir.⁵ Tevrât'ta Hz.İbrâhîm'in 99 yaşında sünnet olduğunun kaydedilmesi sebebiyle, Wensinck,'in iddiasını doğru kabul etmeye imkan yoktur.⁶ Wensinck'in hadislere Kitâb-ı Mukaddes'ten kaynak aramasını, Hz.Peygamber'in peygamber olduğunu ve Allâh'tan vahiy aldığını kabul etmemesi sebebiyle normal karşılamak gerekiyor. Ancak Wensinck, aynı inceliği ve titiz kaynak araştırmasını, hristiyanların sünnet olmayı terketmelerinin dayanağını bulmakta da gösterseydi, daha isabetli olurdu kanaatindeyiz.

Bazı hadislerde Hz.İbrâhîm'in 80 yaşında Şam civarındaki Kaddûm köyünde sünnet olduğu kaydedilmiştir.⁷ Hadisçiler, (قَدُوم) kelimesinin okunuşunda ihtilaf etmişlerdir. (قَدُوم) "Kaddûm" şeklinde şeddeli okuyanlar, bunun bir yer ismi olduğunu söylerlerken, (قَدُوم) "Kadûm" şeklinde şeddesiz olarak okuyanlar bunun kesici bir alet olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸ Ancak, (قَدُوم) kelimesinin bir yer mânâ-

¹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 566; Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, I, 394.

² 2.Bakara, 124.

³ İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 288; Mahallî-Suyûtî, Tefsîru Celâleyn, II, 19.

⁴ Uğur, Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu, s.13-14.

⁵ Wensinck, İ.A., Hıtan maddesi, VI, 543.

⁶ Tevrât, Tekvin, 17/25.

⁷ Buhârî, Sahîh, IV, 111; Müslim, Sahîh, IV, 1839.

⁸ Buhârî, Sahîh, IV, 111, VII, 144; Müslim, Sahîh, IV, 1839; A.b.Hanbel, Müsned, II, 322, 418, 435.

sına alınması daha uygun görülmüştür.¹ İbn Sad (v.230) ve Buhârî (v.256) de, (قدوم) un bir yer ismi olduğunu nakletmişlerdir.² Nesâî'nin (v.303) kaydettiği bir rivâyet de, (قدوم) diye bir köyden bahsederek, (قدوم)'un bir yer ismi olduğuna işaret etmektedir.³

Hız.İbrâhîm'in 120 yaşında sünnet olduğu da kaydedilmektedir. İmâm Mâlik, Evzaî ve İbn Sa'd'dan böyle bir rivâyet nakledilmektedir. İbn Hıbbân'dan nakledilen bir rivâyette de, Hız.İbrâhîm'in 70 yaşında sünnet olduğu kaydedilmiştir. Ancak bu rivâyetler, Hız.İbrâhîm'in 80 yaşında sünnet olduğuna dair sahih rivâyetlere aykırı düşmektedir.⁴

İbn Sa'd, Hız.İsmâ'îl'in onüç yaşında sünnet olduğunu kaydetmektedir.⁵ Tevrât'ta da, Hız.İsmâ'îl'in onüç yaşında sünnet olduğu zikredilmektedir.⁶ Wensinck'in İslâm Ansiklopedisine yazdığı Hitân maddesinde, İbn Sad'ın rivâyetine dayanılarak Hız.İbrâhîm'in onüç yaşında sünnet olduğu kaydedilmiştir.⁷ İbn Sad, onüç yaşında sünnet olanın Hız.İsmâ'îl olduğunu kaydettiğinden, bu hususun bir tercüme hatası olması muhtemeldir.

Hız.İbrâhîm'in "ilk defa sünnet olan kimse" olduğu nakledilmektedir.⁸ Daha önce kaydettiğimiz gibi, Barnaba İncili'nde sünnetin Hız.Âdem'le başladığı kaydedilmiştir.⁹ Genetik ilminin kuralları da böyle olmasını gerektirmektedir. Bu sebeble, yeryüzünde ilk defa sünnet olanın Hız.İbrâhîm olduğuna dair rivâyetleri ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.

¹ Nevevî, Minhac, XV, 122; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 288.

² İ.Sâd, Tabakât, I, 47; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.426, No:1244.

³ Nesâî, Sünen, VI, 200-201.

⁴ İ.Sâd, a.g.e., I, 47; Nevevî, a.g.e., XV, 122; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, IX, 112.

⁵ İ.Sâd, a.g.e., I, 51.

⁶ Tevrât, Tekvin, 17/25-26.

⁷ Wensinck, İ.A., Hitân maddesi, V/I, 543.

⁸ İ.Mâlik, Muvatta, II, 922; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.428, No: 1250.

⁹ Barnabas, The Gospel of Barnabas, bölüm: 23, s.25.

Hıtanın İslâm'dan önceki bir âdet olduğuna, İbn Abbâs'ın sünnet edilmesiyle ilgili olarak bize gelen rivâyetler de şahitlik etmektedir. Buna göre İbn Abbâs'a Hz.Peygamber vefât ettiği zaman kaç yaşında olduğu sorulmuş, İbn Abbâs da, o zaman sünnetli olduğunu, buluş çağına ulaşıncaya kadar da çocukları sünnet etmediklerini söylemiştir.¹

1. Kadınların Sünneti

İslâm öncesi kadınların da sünnet edildiğini bilmekteyiz. Taberî (v.310), kadınlardan ilk sünnet olanın Hz.Hacer olduğunu nakletmektedir. Taberî'nin rivâyetine göre, Hz.İbrâhîm'in hanımı Sara, Hz.İsmâ'il'in annesi Hacer'i kıskanmış, ona kızarak Hz.Hacer'in vücudundan et keseceğine yemin etmiştir. Sarâ, yemini nasıl yerine getireceğini düşünmüş, kulak ve burnunu kesersem çirkinleşir gerekçesiyle Hz.Hacer'i sünnet etmiştir. O da kanını gizlemek için etek giymiş ve etek giymek, sünnet olmak âdeti bundan kalmıştır.² Sarâ'nın Hz.Hacer'i kıskandığına dair rivâyetler Tevrât'ta da yer almaktadır.³ Ancak Tevrât'ta, Hz.Hacer'in Sara tarafından sünnet edildiğine dair bir kayıt yoktur. Bu durum Taberî'nin rivâyetinin ayrı bir kaynağı olabileceğini göstermektedir.

İnsanın yaratılışı gereği, kadının kumasını kıskanması normal bir hadisedir. Ancak kadınların etek giymelerini, sünnet edilmelerini böyle bir olaya dayandırmak yanlış olur kanaatindeyiz. Taberî'nin rivâyetini doğru kabul edersek, Sara öfkesinden böyle bir yemin etmiş olsa bile, Hz.İbrâhîm, kendisine Hz.İsmâ'il'i veren Hacer'e bu muamelenin yapılmasına nasıl razı olmuştur? Kendisine Hz.İshâk bahşedilen bir peygamber hanımı ve bir peygamber annesi Sarâ, bu yemini Hz.İbrâhîm'e neden danışmamış ve zulüm sayılabilecek bu işi yapmıştır? gibi sorulara cevap aramamız gerekecektir. Eğer bu husus, sağlık gibi herhangi bir makul sebebe dayanılarak değil de, sırf Sarâ'nın yemininden dolayı yapılmışsa, bu yemine niçin keffâret yoluyla bir çözüm aranmamıştır? Halbuki Hz.İbrâhîm, "Hakikaten yumuşak huylu, bağı yanık ve kendisini tamamen Allâh'a teslim etmiş bir kimse idi"⁴

¹ Buhârî, Sahîh, VII, 144; A.b.Hanbel, Müsned, I, 287, 264, 357.

² Taberî, Tarih, I, 253-254; Tercüme: Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, I, 370-371; Bosnavî, Muhâderetü'l-Evâil, s.38.

³ Tevrât, Tekvin, 16/1-15; 21/9-12.

⁴ 11.Hûd, 75.

Ayrıca Hz.Hacer'in kanını gizlemek için etek giydiği ve etek giyme alışkanlığının buradan kaldığı hususu makul değildir. Eğer Hz.Hacer, kanını gizlemek için etek giydiyse, daha önceleri hayız halindeki hanımlar veya kendisi niçin etek giymemiştir? Taberî'nin (v.310) naklinden bu işin ilahi bir buyruk veya sağlık gibi bir hikmete binaen değil de, sırf Hz.Sarâ yemin ettiği için zulmen yapılmış olduğu mânâsı sezilmektedir. Hz.İbrâhîm'in, emrindeki kimselere zulmettirmesi kabul edilir bir husus değildir. Taberî'nin bu konudaki rivâyetinin ravileri olan Süddî, Esbât b.Nasr, Amr b.Hammad, Mûsâ b.Hârûn ise hadis imâmları tarafından cerhedilmişlerdir. Özellikle Süddî yalancılıkla itham edilmiştir. Diğerlerinin de zayıf kimseler olduğu bildirilmiştir.¹ Bu durumda Taberî'nin rivâyetini, Hz.Hacer'in sünnet oluşunu haber vermesi dışındaki yönleriyle sahih kabul etmeye imkan yoktur. Ayrıca, bazı bölgelerde halen devam etmekte olan kadınların sünnetini de, böyle bir olaya bağlamak yanlış olur. Bizce, Hz.Hacer'in sünneti bir sağlık hikmetine mebni olmalıdır. Nitekim bugün de bir yaratılış özelliği olarak, bazı bölge kadınlarında, sünnet edilerek giderilen bir fazlalık mevcuttur. Hz.Hacer'in sünnetinin de, aynı şekilde vücudunda sünneti gerektirecek bir fazlalığın mevcut olmasından dolayı yapılmış olması muhtemeldir. Zaten Hz.Hacer, kendisi Mısırlı bir cariyeye idi, eski Mısır'da ise erkek çocukların sünnet edilmesi gibi, kız çocukların da sünnet edildiği bilinmektedir.² Taberî'nin (v.310), Hz.Hacer'in sünnetine dair rivâyetini doğru kabul edersek, Hz.İbrâhîm'in evine gelinceye kadar, eski Mısırlılar tarafından tatbik edilegelen ve kız çocukları için bir ihtiyaç durumunda olan sünneti olmadığı ve Hz.Sarâ tarafından sünnet edildiği hatıra gelmektedir. Ayrıca Hz.Sarâ'nın, Hz.Hacer'e olan öfkesinden dolayı yemin edip onu sünnet ettiğini doğru kabul edersek, eski Mısır'da kız çocuklarının sünnet edilme sebebi nasıl açıklanacaktır?

Kadınların hitanı Câhiliye devrinde de yapılmaktaydı. Kadınların Câhiliye döneminde de sünnet edildiğine "İbn Mukattâ'ât al-Buzûr" (Kadın sünnetçisi kadının oğlu) lakabı da şahitlik etmektedir.³ Nitekim bu konuda kaynaklarımızda bir kayıt bulunmak-

¹ I.Sâd, Tabakât, VI, 376, 408-409; Zehebi, Mizânü'l-İ'tidâl, I, 175-176, 236-237; III, 254-255; IV, 225; I.Hacer, Lisânü'l-Mizân, VI, 134; Bilmen, Büyük Tefsir Tarihî, s.112.

² Bayat, Tarihîte Sünnet, s.7-9; Hz.Hacer'in Mısırlı oluşu için bkz: Tevrât, Tekvin, 1/61.

³ Wensinck, İ.A., Hitân maddesi, VI, 543.

tadır. Buna göre, Hz.Hamza Uhud harbinde savaştığı bir sırada, annesi (Ümmü Enmâr) Mekke'de kadınları sünnet eden Sibâ b.Abdi-Uzzâ'yı çarpışmaya davet etmiş ve "ey Sibâ, ey bızır kesicisi kadının oğlu buraya gel!" diye meydan okumuştur.¹ Bu durum, kadınların sünnetinin o zaman Mekke'de cârî bir uygulama olduğunu göstermektedir. Kadınların sünnetine "Nevf" veya "Hafdu'l-Enas" denilmekteydi.

Kadınların sünnetine dair uygulama Medîne'de de yapılmaktaydı. Ebû Dâvûd (v.275), Medîne'de bir hanımın kızları sünnet ettiğini ve Hz.Peygamber'in kendisine: "Fazla derin kesme, böyle yapman hem kadın için daha fazla lezzet vesilesi, hem de kocası için daha hoştur"² buyurduğunu nakletmektedir. Ayrıca bir başka hadiste Hz.Peygamber: "İki sünnet yeri birbiriyle temasta bulunursa gusûl lazımdır"³ buyurmuştur. Hadiste bahsedilen "iki sünnet yerinin" biri erkeğe diğeri kadına ait olduğuna göre, Hz.Peygamber'in, o zaman uygulanmakta olan kadınların sünnet olmalarına dair âdeti tasvib ettiği anlaşılmaktadır. Buhârî'nin (v.256) diğer bir rivâyeti de bu hususu te'yid etmektedir. Buna göre, Ümmü'l-Muhâcir, Rum cariyeleri arasında esir edildiğini, Hz.Osmân'a götürüldüğünü, kendilerine müslüman olmalarının teklif edildiğini, İslâm'ı kabul etmeleri üzerine Hz.Osmân'ın, kendilerinin temizlenip sünnet edilmelerini emrettiğini nakletmiştir.⁴ Buhârî'nin bu rivâyetinden, kadınların sünnetinin Hz.Peygamber tarafından yasaklanmadığını, şâyet bir yasaklama olsaydı Hz.Osmân'ın, İslâm'ı kabul eden Rum cariyelerinin sünnet edilmelerini emretmeyeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz.Peygamber bir başka hadislerinde: "Hitân erkek için sünnet, kadınlar için şeref vericidir"⁵ buyurmuşlardır.

İslâm âlimleri, kadınların sünneti konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmâm Şafî'i, hitanın kadınların için vacib olduğunu söylemiştir. İslâm âlimlerinden bir kısmı da, Maşrık kadınları ile Mağrib kadınlarının fizyolojik bakımdan farklı olduklarını kabul ederek, Maşrık kadınlarının, yaratılışlarındaki fazlalıktan dolayı sünnetle yükümlü olduklarına, diğerlerinde ise böyle bir fazlalığın

¹ Buhârî, Sahîh, V, 37; İ.Hişâm, Sîre, III, 74, 76; A.b.Hanbel, Müsned, III, 501.

² E.Dâvud, Sünen, V, 421.

³ Buhârî, Sahîh, I, 76; Müslim, Sahîh, I, 272; E.Dâvud, Sünen, I, 148.

⁴ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.426-427, No: 1245, 1249.

⁵ A.b.Hanbel, Müsned, V, 75.

bulunmayışı sebebiyle sünnetle mükellef olmadıklarına hükmetmişlerdir.¹

2. Sünnetin Vakti

Yahudiler sünneti, çocuğun doğumunun sekizinci günü yaptıklarından², İslâm'da, doğumun sekizinci günü sünnet yapmak yahudileri taklid olacağından mekruh kabul edilmiştir. Hıtanın doğumun yedinci gününde yapılmasının Yahudi âdeti olduğu için mekruh olduğu da ileri sürülmüştür.³ Tevrât'ta, hıtanın doğumun yedinci günü yapılmasına dair bir emir varsa da,⁴ yahudilerin âdeti, hıtanı doğumun sekizinci günü yapmaktır. Bu sebeple, sünnetin doğumun yedinci günü yapılmasının mekruh olduğuna dair görüş geçerli değildir. Ayrıca Hz.Peygamber, torunları Hz.Hasan ve Hüseyin'i doğumlarının yedinci günü sünnet ettirmiştir.⁵

Sünnetin yapılacağı zaman hususunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım âlimler, sünnet için belli bir vakit tâyin edilmediğini, küçükken sünnet olmanın vacib olmadığını söylemişlerdir. Diğer bir kısım âlimler de, bulûğdan önce sünneti haram sayacak kadar ileri gitmişlerdir.⁶ Mâverdî (v.974), sünnet için vakt-i vücub ve vakt-i istihbab olmak üzere iki vakit tâyin edildiğini, vücub vaktinin bülûğ zamanını, istihbab vaktinin ise, doğumun yedinci gününden itibaren bülûğdan önceki çağı kapsadığını söylemektedir. İstihbab vakti için de tercih edilen zamanın doğumun yedinci günü olduğu, bugünde sünnet yapmanın müstehab kabul edildiği belirtilmektedir.⁷ Sünnetin ileri yaşlarda yapılması gerektiğini öne sürenler, İbn Abbâs'ın (r.a), Hz.Peygamber vefât ettiği sırada "Bülûğ çağına kadar çocukların sünnet edilmediğine" dair rivâyetini delil olarak almışlardır.⁸

¹ Nevevî, Minhac, III, 148; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 286; Canan, Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s.91.

² Tevrât, Tekvin, 17/13, 21/5; Luka İncil'i 1/59, 2/21.

³ İ.Hacer, a.g.e., X, 289.

⁴ Tevrât, Levililer, 12/3.

⁵ İ.Hacer, a.g.e., X, 289.

⁶ Canan, Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s.90.

⁷ Nevevî, Minhac, III, 148; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X,289.

⁸ Buhârî, Sahîh, VII, 144.

Sonuç olarak, yahudileri taklîd olacağı için, doğumun sekizinci günü sünnet yapmak mekrûh telakkî edilmiş, doğumun yedinci gününden, bülûğ çağına kadar sünnet caiz görülmüş, bülûğ çağına ulaşınca da vacib kabul edilmiştir.¹ İbn Abbâs'ın sünnet olduğunda 15 yaşında olduğuna dair, Tayâlisî'nin (v.204) Müsned'indeki rivâyeti delil olarak alanlar, çocuk 15 yaşına ulaştığında bu vazifenin ifasının vacib olduğunu söylemişlerdir.²

İslâm'ı sonradan kabul etmiş ve herhangi bir sebeble sünnet çağını geçirmiş kimselerin sünneti konusunda, farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım İslâm âlimleri, sünnet olmadıkça mühtedinin müslümanlığının nakıs olacağına, sünnetsizin namazının caiz olmayacağına, kestiğinin yenilmeyip, Ka'be'yi tavâf edemeyeceğine hükmetmişlerdir.³ Buhârî (v.256), bir erkeğin İslâm'ı kabul ettiği zaman, büyük bile olsa, sünnet olmakla emredildiğini kaydetmektedir.⁴ İ.Kayyım (v.751), "Hayatına malolsa bile, yaşlı kimselerin sünnet olması gerektiğini" söylemektedir.⁵ Yaşlı kişilerin sünnet edilmeleri gerektiğine delil teşkil eden bir rivâyet de, daha önce kaydettiğimiz Ümmül-Muhâcir'in, Hz.Osmân'ın "İslâm'ı kabul eden kadınların sünnet edilmelerini emrettiğine" dair naklidir.⁶ Bu rivâyetten, müslüman olan kadınların sünnet edilmesini emreden Hz.Osmân'ın, İslâmı kabul eden erkeklerin de sünnet olmasını emrettiği, bunu Hz.Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer'in (r.a.) uygulamasına dayanarak yaptığı hususunu çıkarabiliriz. Nitekim bu görüşü te'yid eden bir rivâyet, Ebû Dâvûd (v.275) ve Ahmed b. Hanbel (v.241) tarafından kaydedilmiştir. Buna göre, Guseym b.Kelîb'in dedesi, Hz.Peygambere gelerek müslüman olmuş, Peygamberimiz de, ona ve onunla beraber müslüman olan diğer bir kimseye "etek tıraşı ve sünnet olmalarını" emretmiştir.⁷

Hz.Hasan, Hz.Peygamber zamanında Rum ve Habeş asıllı olanların müslüman olduklarını ve bunların sünnet dahil hiçbir şey

¹ Ayni, Umdetül-Kârî, XXII, 272; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, IX, 112.

² Tayalisi, Müsned, s.343, No: 2640.

³ İ.Hacer, a.g.e., X, 287; Canan, a.g.e., s.90.

⁴ Buhârî, el-Edebül-Müfred, s.428, No: 1252.

⁵ İ.Kayyım, Tuhfetül-Mevdûd, s.97.

⁶ Buhârî, el-Edebül-Müfred, s.426-427, No: 1245, 1249.

⁷ E.Dâvud, Sünen, I, 253; A.b.Hanbel, Müsned, III, 145.

için teftiş edilmediklerini söylemiştir.¹ Hasan Basrî de, "Hz.Peygamber'in huzurunda bazı insanlar müslüman oldular da, onlardan hiçbiri sünnet konusunda teftiş edilmediler" demiştir. Hz.Hasan'ın ve Hasan Basrî'nin bu sözlerine şöyle bir açıklama getirilmiştir: "Hz.Peygamber'in huzurunda müslüman olan bu kimseler teftiş edilmediler, çünkü Araplar ve yahudilerin hepsi sünnet oluyorlardı. Hristiyanlardan başka sünnet olmayan yoktu, ki hristiyanlar da sünnet olanlar, sünnet olmayanlar diye iki grubtan müteşekkildi."² Bu durumda Hz.Hasan'ın bahsettiği kimselerin Müsevî-Hristiyanlar'ın izlerini taşıdıkları ve Hz.Peygamber'in onların sünnet olduklarını bildiği ortaya çıkmaktadır.

Avret mahallinin açılmasının haram olması sebebiyle, yaşlı kimselerin sünnet olmalarının caiz olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak, bunun dînî bir vazife olmasından dolayı mübah olduğu, bu hususta avret mahallinin açılmasının haram olmadığı öne sürülmüştür.³ Hıtanın dinin şiarından olan bir farz olup, onunla müslümanın kafirden ayırd edildiği, avret mahallinin onun için açıldığı, şâyet farz olmasaydı bir sünnetin yerine getirilmesi için setr-i avret gibi bir farzın terkedilmeyeceği kaydedilmiştir.⁴ Hattabi(v.388) de, hıtanın vacib olduğunu söyler.⁵

İmâm Mâlik (v.179), sünnet olmayanın şahitliği kabul edilmez ve imâmlığı caiz olmaz demiştir.⁶ Hanefiler ise, hıtanın fitrat cümlesinden terki mümkün olmayan bir sünnet olduğu görüşündedirler.⁷ İ.Abbâs,: "Sünnet olmayan kimsenin namazının kabul olmasının ve kestiğinin yenilmeyeceğini" söylemiştir.⁸ Hz.Ali (r.a.) de, Hz.Peygamber'in kılıcında asılı olarak buldukları sahifede, "İs-

¹ Buhârî, a.g.e., s.428, No: 1251.

² Ulvan, Terbiyetü'l-Evlad, I, 105.

³ İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 287-288.

⁴ İ.Arabî, Ârizetü'l-Ahvezî, X, 217; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XXII, 45.

⁵ İ.Hacer, a.g.e., X, 288.

⁶ Ulvân, Terbiyetü'l-Evlad, I, 103.

⁷ Serahsî, Mebsut, X, 156.

⁸ Ulvân, a.g.e., I, 103.

lâm'da, sünnetsiz olan kimse sünnet edilinceye kadar bırakılmaz" diye yazılı olduğunu söylemiştir.¹

İslâm âlimlerinden hıtanın vacib olduğu görüşünde olanlar, sünnetsiz kimsenin taharet ve namazının fesada uğrayacağını, çünkü gulfede idrar kalabileceğini, bu yüzden gerekli temizliğin yapılamayacağını, böyle bir kimsenin imâmetinin caiz olmadığını, kendisinin de özürlü sayıldığını, namazının kendisine ait olduğunu söylemişlerdir.²

3. Câhiliye Devrinde Sünnet Merâsimi

Bazı rivâyetlerden, Câhiliye devrinde de hıtân için ziyafet verildiğini öğrenmekteyiz. Nitekim, Hz.Peygamber'in sünnetli olarak dünyaya gelmeyip, dedesi Abdülmuttalib tarafından doğumunun yedinci günü sünnet edildiğini ileri süren rivâyetlerde, Abdülmuttalib'in Hz.Peygamber'i sünnet ettirdiği, bu vesile ile Kureyş'e ziyafet verdiği kaydedilmektedir.³ Hz.Peygamber'in sünnetli olarak dünyaya gelip gelmediği ayrı bir tedkik konusu olmakla beraber, burada ortaya çıkan husus, Câhiliye devrinde hıtân dolayısıyla ziyafet verme uygulamasının mevcut olduğudur.

Sünnet daveti ve sünnet merâsimi için de, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım âlimler, Osmân b.Ebi'l-Âs'ın (r.a.) bir habesine dayanarak, hıtân için merâsim ve davet yapılmayacağını ileri sürmüşlerdir. Buna göre, Osmân b.Ebi'l-As sünnet yemeğine davet edilmiş, o da icabet etmekten kaçınmıştır. Sebeb olarak, Hz.Peygamber zamanında ne sünnete ne de davete gitmediklerini göstermiştir.⁴ Ancak, Taberânî (v.360)'den naklen Osmân b.Ebi'l-As'ın icabetten kaçındığı bu hıtânın, bir kız çocuğunun hıtânı olduğu kaydedilmiştir.⁵ Buhârî (v.256), erkek çocukların hıtânı için davet yapıldığına dair bir nakilde bulunmaktadır. Buna göre, Abdullâh b.Ömer (r.a.), oğlu Sâlim ve Nu'aym'ı sünnet ettirmiş, bundan dolayı

¹ Ulvân, a.g.e., I, 103.

² Ulvân, a.g.e., I, 104.

³ İ.Kayyım, Zâdü'l-Me'âd, I, 18-19; İ.Kesîr, el-Bidâye, II, 288.

⁴ A.b.Hanbel, Müsned, IV, 217.

⁵ Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, IV, 60; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 289.

da bir koç kesmiştir. Sâlim b.Abdillah, bundan dolayı çocuklara karşı neşelenip sevindiklerini haber vermektedir.¹

Bazı rivâyetler, Hz.Peygamber devrinde sünnet sebebiyle ziyafet verilmediğini kaydederse de, senedce daha kuvvetli diğer bir kısım nakiller, ashâbtan bir çoğunun, sünnette eğlenceye de yer veren hususi bir merâsim yaptıklarını ifâde etmektedir.²

Nitekim, Hz.Âişe'nin erkek kardeşinin kızları sünnet edilmiş ve bu esnada çocukları eğlendirecek bir kimseyi çağırmak için Hz.Âişe'den izin istenmiş, O da, buna izin vermiştir.³ Ayrıca, İbn Ömer'in (r.a.) bir ses işitince endişelendiği, kendisine bunun hıtân (sünnet) veya düğün olduğu söylenince ses çıkarmadığı kaydedilmektedir.⁴

Sonuç olarak, İslâm, Hz.İbrâhîm ve diğer peygamberlerin sünneti olan hıtân uygulamasını tasvib etmiş, erkekler için sünnet, kadınlar için şeref verici olduğunu belirtmiştir.⁵

¹ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.426-427, No: 1246.

² Canan, Hz.Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s.92.

³ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.427, No: 1247.

⁴ İ.Hacer, el-Metâlibü'l-Âliyye, II, 53, No: 1627.

⁵ A.b.Hanbel, Müsned, V, 75.

III- NİKÂH

A- NİKÂH UYGULAMALARI

Nikâh konusunu, geniş olması sebebiyle, Yahudilik, Hıristiyanlık, Câhiliye sırasını gözeterek bölümler halinde inceleyeceğiz.

Evlenme Yahudiliğin büyük önem verdiği konulardandır. Talmud'un değişik yerlerinde evlenme için gerekli işlemler belirtilerek, kurallara bağlanmıştır. Evlenme bir Tanrı buyruğu niteliğindedir. Tivrât, Allâh'ın Âdem ve Havva'ya, semereli olup, çoğalmalarını, yeryüzünü doldurup, ona hakim olmalarını emrettiğini kaydetmektedir.¹ Evlenme ile ilgili hükümler, daha çok Tivrât'ın Tesniye bölümünde yer almaktadır. Evlilikte yapılması gerekli hazırlık, süsleme, kıza, geline verilecek eşya, nişan, nikâh, bu ikisi arasındaki münasebetler incelenmiş ve hükme bağlanmıştır.² Yahudilikte, küçük yaştaki kızların evlenmeleri velilerinin izin vermesi ile olur.³ Kadın rızası olmaksızın evlendirilemez. Yahudilerde nikâhın rûknü üçtür:

1-Erkeğin, kadının kabulü ile, iki şahidin huzurunda kadının elini tutup, onu takdis etmesi ve İbranice "Şu yüzük ile benim için mukaddes oldun" demesi,

2-Yazılı olarak bir akit icrâsı,

¹ Tivrât, Tekvin, 1/28; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 459.

² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 392.

³ M.Es'ad, Tarih-i İlm-i Hukuk, s.208.

3-On kişiden az olmayan erkekler huzurunda bereket duâsının yapılmasıdır.¹

Hıristiyanlık ise; evliliği, cemiyetin birlik ve bozulmazlığını sağlayan kutsal bir müessese olarak görür.² Hıristiyanlığa göre, fuhuş ve zina işleyenlere Allâh hükmedecektir ve bu yüzden evlilik müteber olmalıdır.³

Evlilik çağı hem Tevrât'a, hem de İncil'e göre ergenlik çağından sonra gelir, bundan önce kimsenin nikâhı kıyılmaz. Hıristiyanlık'ta anne-babanın söz kesip sonuca bağlama hakkı vardır, zorla evlendirme yetkileri yoktur.⁴

İnciller'de evlenme, miras, alış-veriş gibi konularda yeterli hükümler bulunmamaktadır. Bunun için, her Hıristiyan ülkesinin ayrı ayrı medeni kanunu vardır.

Hıristiyanlıkta, nikâhın ahirette de devam etmeyeceği inancı sezilmektedir. Nitekim İnciller'de yer alan bir kayıтта Hz.İsâ, Sadûkîler tarafından kendisine sorulan, ölen enbüyük ağabeylerinin hanımını sıra ile alan, yedi kardeşten hangisinin Kıyâmette yen-gelerini alacağına dair soruya, "Onlar Kıyâmette ne evlenirler, ne de kocaya verilirler, ancak gökte olan melekler gibidirler."⁵ diye cevap vermiştir.

Câhiliye devrinde, Arabistan'da, pederşahiliğe dayanan bir evlenme usulü vardı. Bu usul, erkeğe büyük bir serbestlik bırakıyor, fakat eski maderşahi nizamın izlerini de taşıyordu. İslâm'dan önce, evlilik münasebeti hakkında oldukça yüksek bir telakki belirmiş ise de, kadının vaziyeti düzelmemişti. Evlilik akdi, evlenmek isteyen kimse ile kızın velileri arasında yapılırdı. Kızın rızası gerekli görülmezdi. Evlilikte kadın, kocasının mutlak hakimiyeti altında idi.⁶ Evlenmeye karar vermek için Hübel putunun yanında yalvarılır ve

¹ M.Es'ad, a.g.e., s.209.

² Descuffi, Hıristiyan Dini, s.62; Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 304.

³ İbranilere Mektup, 13/4.

⁴ Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 304.

⁵ Matta, 22/29-30; Markos, 12/24-25.

⁶ Schacht, İ.A., Nikâh maddesi, IX, 258.

kur'a çekilirdi.¹ Mekke'de mukaddes sayılan kumrular vardı. Dul bir kadın tekrar evlenmeye karar vermeden önce dulluğunun temiz olmayan vasıflarını yüklediğini sanarak kuş uçururdu.² Kuş sağa doğru uçarsa hayra yorumlayıp işe devam eder, sola doğru uçarsa vazgeçerdi.³ Hz.Peygamber, bu kuş uçurma işini yasaklamıştır.⁴

İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi evliliği kutsal bir müessese olarak kabul etmiştir. İslâm'da evlilik teşvik edilmiş, evlenme bir akit olmasına rağmen bir ibâdet kabul edilmiştir. Nitekim Hz.Sevde, Peygamberimiz'in kendisini boşamamasını istemiş, Ahirette de Hz.Peygamber'in hanımlarından birisi olarak diriltilmeyi istediğini belirtmiştir.⁵ İbn Âbidîn, nikâhın Âhirette de devam eden bir ibâdet olduğunu kaydetmiştir.⁶

Ayrıca Peygamberimiz, kadınların velisinin izni ve şahitler bulunmadan nikâhlarını kıydıramayacaklarını bildirmiştir.⁷ Câhiliye devrinde ise, evlendirilecek kadın, dul olsun, kız olsun iznine ihtiyaç duyulmazdı.⁸ İslâm bu uygulamayı reddetmiş, dul veya kız olsun, evlenecek kadının izninin alınmasını istemiştir. Peygamberimiz, dulun izninin isteğini açıkça söylemesinden ibaret olduğunu, bakirenin ise, rızasının susması ile anlaşılacağını bildirmişlerdir. Ayrıca, dul kadının nefesine velisinden daha çok hak sahibi olduğunu, açıkça rızasının alınmasının gerektiğini, bakire kızla da istişare edilip, izninin alınmasının icabettiğini belirtmişlerdir.⁹ Nitekim, Câhiliye devrinin alışkanlığı ile olsa gerek, Hansâ binti Hızâm el-Ensârî'yi (r.a.), dul bir kadın olduğu halde, babası rızasını almadan evlendirmeye kalkmış, Hz.Peygamber ise bu nikâhı iptal etmiştir.¹⁰ Yine bakire bir

¹ Dermenghem, Hz.Muhammed'in Hayatı, s.71.

² Budda, Hilmi Ömer, "Sâmi Dinlerde Kurbanın Mâhiyeti", s.38.

³ Hattâb, Fethu'l-Meliki'l-Ma'bud, III, 76-77.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 257-258.

⁵ I.Sâd, Tabakât, VIII, 53-54; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 349.

⁶ I.Âbidin, Reddül-Muhtâr, II, 354-355.

⁷ E.Dâvud, Sünen, II, 566-568; Tirmizî, Sünen, III, 407-411.

⁸ Çağatay, Câhiliye Çağı, s.136.

⁹ Buhârî, Sahîh, VI, 135; Müslim, Sahîh, II, 1036-1037; E.Dâvud, Sünen, II, 573-575; Nesâî, Sünen, VI, 84-86; I.Mâce, Sünen, I, 601-602.

¹⁰ Buhârî, Sahîh, VI, 135; E.Dâvud, Sünen, II, 579.

kız, Hz.Peygamber'e babasının kendisini istemediği biri ile zorla evlendirdiğini söylemiş, Hz.Peygamber bu kızı nikâhlandığı kimseye varıp varmamakta serbest bırakmıştır.¹

Yukarda Yahudilik ve Hıristiyanlıkta evlenme yaşının bülûğ çağı ile başladığını kaydetmiştik. İslâm'da da evlenme yaşı bülûğ çağı ile başlamaktadır. Nitekim Hz.Peygamberin, Hz.Âişe ile altı yaşındayken nikâhlanıp, dokuz yaşına geldiğinde de zifafa girdiği nakledilmektedir.² Burada, Arap yarımadasında iklimin tesiriyle bülûğ çağının erken yaşlarda başladığını gözden uzak tutmamamız gerekmektedir. Ancak, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberle ondokuz yaşında iken zifâfa girdiği de kaydedilmektedir. Kanaatimizce bu rivâyetler daha doğru olmalıdır.*

Câhiliye devrinde evlenme konusunda rekabet yapılır, bir kim-
senin evlenmek istediği kadınla evlenebilmek için, ilk isteyen şahıs
ilgisini kesmeden, çeşitli yollara başvurularak bu kadına talip olu-
nurdu. Hz.Peygamber bu durumu şiddetle yasaklayarak, "Sizden bi-
riniz kardeşinin evlenme teklifi bitmeden aynı kadına evlenme tekli-
finde bulunmasın"³ buyurmuştur.

1-Nikâh Töreni

Yahudilik'te nikâhı, hahamın gözetiminde "Mesadder Kiddu-
şin" denilen bir görevli kıyar. Haham şahitlerin güvenilir kimseler
olduklarını anladıktan sonra, nikâh kıyılmasına izin verir, evlenen-
leri kutlar ve gerekli duâları yapar. Evlenme, sinagoglarda yapılan
dînî törenlerdendir. Evlenecekler oruçlu olarak sinagoga giderler. Tö-
ren öğle üstü Tanrı'ya yakarma biçiminde düzenlenir. Sinagogda, ge-
linle damat ayrı yerlerde, özellikle gelin, akrabalarının yanında otu-

¹ E.Dâvud, Sünen, II, 576; Nesâî, Sünen, VI, 86-87; İ.Mâce, Sünen, I, 602-603.

² Buhârî, Sahîh, VI, 134; Müslim, Sahîh, II, 1039; E.Dâvud, Sünen, II, 593; Nesâî, Sünen, VI, 82-83; İ.Mâce, Sünen, I, 603-604.

* Rıza Savaş, Hz. Muhammed (S.A.V.) Devrinde Kadın, İstanbul 1992, s.191, acık-
lama no: 191, Krş. El-Mesûdî (v.346), Murûc'z-Zeheb, I-IV, Beyrut tarihsiz, II,
309; İbn Asâkir (v.571), Târîhu Medineti Dımaşk (Terâcimü'n-Nisâ kısmı), Tah-
kik: S. eş-Şihabî, Dımaşk 1982, s. 9-10,28; et-Tebrizi (v.737), el-ikmâl fî Esmâ'r-
Ricâl, (Mişkâtü'l-Mesâbîh'in sonunda), Tahkik: M.N. Elbânî, I-III, Dımaşk 1382,
II, 610.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 136; Müslim, Sahîh, II, 1032-1034; E.Dâvud, Sünen, II, 564-
565; Tirmizî, Sünen, III, 440; Nesâî, Sünen, VI, 71-73; İ.Mâce, Sünen, I, 600.

rur, gelin bir gün önce kadınlarla hamama gider, buna MİKVE denilir. Gelin burada suya dalarak yıkanır, bir nevi gusül yapar. Bu, Mûsâ şeriatının önemli bir bölümüdür. Gelinle damadın sinagogda buluştukları yere HUPPA denir. Damadın yanında babası, gelinin yanında annesi oturur. Bu sırada topluca Mezmur okunur, daha sonra, yeni evlilere mutluluk dileği niteliğinde olan bir ilahi söylenir. Haham bu konuda birkaç söz söyledikten sonra Tanrı'ya şükrederek, bir bardak şarabı gelinle damada içirir. Bu törenden sonra gelinle damat, yemek yemek için tek başlarına bir odaya çekilirler. Bunu düğün töreni izler.¹ Yahudilik'te evlenmek isteyen kız ve erkek, nikâhtan bir süre önce hahamı ziyârete giderler. Haham onlara, Yahudi dininin bu konudaki buyruklarını anlatır. Evlenmeyi gerçekleştiren işlem nikâhtır. Nikâh iki bölümden meydana gelir: İlk bölümüne ERUSİN denilir. Bu, daha çok bir söz kesmedir. Bunda sözden dönme imkanı vardır. Ancak bu, çifti gerdeğe sokmaya yeterli değildir. Bundan sonra düğünün yapılması ile nikâhın ikinci bölümü başlar, buna KİDDUŞİN denir ki, iki törenin bir arada yapılması ile bütünlük kazanır. Nişanlanma, dînî bir mahiyet taşımayıp örfe dayanır. Evlenme iki şahit huzurunda olur.

Nikâhta: "Sen benimle, Mûsâ ve İsrail yasalarına göre bu yüzükle evlendin" sözleri söylenir ve çift odada yalnız bırakılır.² Haham nikâh kıyarken bazı duâları okur.³ Mezmurlar'dan, yahudilerde gelin olan kızlara düğün türküsü söylendiğini öğrenmekteyiz.⁴

Hıristiyanlık'ta evlilik, bir Tanrı buyruğu, bir din görevi olarak nitelenir, evlenme papazın idaresinde kilisede gerçekleşir. Nikâh yalnızca, evlenecek olanların bağlı oldukları mezhebin kilisesinde kıyılabilir. Evlenecek olanlar, nikâhlarını kayıtlı oldukları kilisede kıydırabilirler.⁵

Hıristiyanlık'ta evlilik anlaşması, Hz.İsâ tarafından bir sır haline getirilmiştir. Râhip evlenecek olanlara öğütler verdikten sonra, sırrın memurları karı-kocanın karşılıklı razı oluşlarını dinler.

¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 460-462.

² M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.208, 212; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 460-462.

³ Bu dualar için bkz: Crehege, Livre De Prières (Benedictions des Mariages), s.669-671.

⁴ Mezmurlar, 78/63.

⁵ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 304.

Onların birleşmiş sağ elleri üzerine haç çeker. "Sizi birleştiriyorum, Peder'in, Oğlun, Ve Aziz Ruh'un namına, amin" diyerek kutsanmış suyu evlenenlere serper. Sonra rahip, düğüne ait yüzükleri kutsayıp, kadının sol yüzük parmağına takılacak yüzüğü kocaya verir. Bundan sonra rahip, Tanrısal kurbân yaparak, yere diz çöken evlileri düğüne ait duâlarla kutsallar. Taraflardan biri hıristiyan olmayan evlenmelerde, bu din âyinleri yapılmaz.¹ Nikâhı kıyan papaz İncil'den parçalar okuyarak, evlilere mutlulukları için duâ eder, ilâhîler söylenir.²

İslâm, nikâhın şahitler huzurunda kıyılıp, evleneceklerin rızasının alınmasını tasvib etmiştir. Bu konudaki rivâyetler daha önce zikredilmiştir. Bunun yanı sıra Hz.Peygamber nikâhın, cami ve mes-cidlerde kıyılmasını tavsiye ederek, def çalınıp halka ilan edilmesini emretmiştir.³ Ancak bu husus, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bir mecburiyet ifâde etmez. İslâm'da nikâhın, bir din adamı tarafından kıyılması mecburiyeti yoktur. Herhangi bir müslüman bu vazifeyi ifâ edebilir. Yahudilik'te olduğu gibi, yeni evleneceklerin nikâha oruçlu gitmeleri mecburiyeti de yoktur. İslâm'a göre nikâh, bir günâh çıkarma, bir keffâret değil bir akittir. İslâm'da nikâhın, Yahudilik'te olduğu gibi öğle üstü veya bir başka zaman kıyılma şartı da yoktur. Bayram namazı veya Cuma namazı vakti dışında, her zaman nikâh kıyılabilir. Yahudilik'teki, nikâhtan önce yıkanma âdeti (Mikve) gibi, İslâm'da da evlenecek kişilerin gusletmesi sünnettir. Bu husus, Tevhîd dinlerinde yer alan, temizliğe önem verme prensiplerinden olduğu için İslâm'da da yer almıştır.⁴

Yahudilerde, hahamın nikâhı akdederken birkaç söz söylemesi âdet olduğu gibi, İslâm'da da nikâhı akdeden tarafların temsilcileri bu konuda bir hitâbede bulunurlar. Bu, Câhiliye devrinde mevcut olan bir âdetti. Nitekim, Hz.Peygamber'in Hz.Hatice ile nikâhı kıyılırken, akrabalarının birer hitâbede bulundukları kaydedilmiştir.⁵

¹ Descuffi, Hıristiyan Dini, s.307-308.

² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 304.

³ Tirmizî, Sünen, III, 399.

⁴ Müslim, Sahîh, II, 1038.

⁵ Süheylî, Ravdu'-Unuf, II, 238; Halebî, İnsanü'l-Uyun, I, 226-227; Köksal, Hz.Muhammed ve İslamiyet, (Mekke Devri), s.103-104; Berki-Keskioğlu, Hz.Muhammed, s.47.

Nikâh töreni esnasında şarap içme, Tanrısal kurbân yapma, kutsama, kutsal su serpme, evleneceklerin birleşmiş elleri üzerine haç çekme, düğüne ait yüzükleri kutsama gibi Yahudi ve Hristiyan uygulamaları İslâm tarafından reddedilmiştir. Ancak, nikâh esnasında duâ etmek İslâm'da da vardır. Bu konu ile ilgili olarak Hz.Peygamber'in öğrettiği duâlar, hadis kitaplarında mevcuttur.¹ Câhiliye devrinde, yeni evlenen bir kimseye (بالرفاء والبنين) "Anlaşmanın tam ve oğullarınız olması dileğiyle" derlerdi. Câhiliye halkının bu temennisinde kız çocuklarından nefret duyma hissi sezilmektedir.² Hz.Peygamber, yeni evlenenlere (بالرفاء والبنين) denilmesini yasaklayarak,

بارك الله لك، وبارك عليك، وجمع بينكما في خير.

"Allâh sana mübarek etsin, sana mübarek olsun, aranızı hayırla cemetsin" denilmesini emretmişlerdir.³

Câhiliye devrinde erkeğin evinde yapılan düğüne "Urs", kadının evinde yapılan düğüne "Umrâ" denilirdi. Düğün bir hafta sürer ve "Usbû" diye adlandırılırdı.⁴

W.Heffening, hadislerde nikâhla ilgili olarak rastlanılan bilgilerin, bütünüyle Câhiliye çağındaki âdetlere tekabül ettiğini ileri sürmektedir.⁵ Heffening'in bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü nikâh konusunda, Hz.İbrâhîm'den kalmış olması kuvvetle muhtemel olduğu veya ma'kul olduğu için, Hz.Peygamber'in tasvibine uğramış âdetler olduğu gibi, İslâm'ın ölçülerine uymadığı için Hz.Peygamber tarafından reddedilmiş birçok Câhiliye örf ve âdeti mevcuttur.

2- Velime

Nikâh akdine çağırılanlara verilen düğün yemeği olan velime-nin, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da mevcut olduğunu görmekteyiz.

¹ Tirmizî, Sünen, III, 413-414; Nesâî, Sünen, VI, 89-90; İ.Mâce, Sünen, I, 609-610.

² İ.Esîr, Nihâye, II, 248; Hattab, Fethu'l-Melikî'l-Ma'bud, IV, 13.

³ E.Dâvud, Sünen, II, 598-599; Tirmizî, Sünen, III, 400; Nesâî, Sünen, I, 128; İ.Mâce, Sünen, I, 614-615; A.b.Hanbel, Müsned, I, 201; III, 451; Dârimî, Sünen, II, 134.

⁴ Heffening, İ.A., Düğün Merasimi maddesi, IX, 261.

⁵ Heffening, a.g.y., IX, 261.

Nitekim bu konuda Tevrât'ta, Hz.Ya'kûb'un Lea ile evlendiği zaman, kayınpederi Laban'ın bir düğün ziyafeti tertib ederek oradaki halkı davet ettiği kaydedilmektedir.¹ Yuhanna İncili'nde ise, Hz.İsâ zamanında Galile'nin Kana şehrinde bir düğün olduğu, bu düğüne Hz.İsâ'nın annesinin, Hz.İsâ ve talebelerinin davet edildiği kaydedilmektedir. İncil'in kaydına göre Hz.İsâ, bu düğün ziyafetinde şarap bitince, taş küplerdeki suyu şaraba çevirmiş ve düğün davetlilerine ikrâm ettirmiştir.² Yine Matta İncili'nde, Göklerin Melekûtu, oğluna düğün yapıp, ziyâfet veren bir kırala benzetilmiştir. Bu kıral düğün davetlileri için ziyâfet hazırlamış, sığır ve davarlar kesmiştir.³ Bu kayıtlar bize Velîme'nin hem Yahudilik, hem de Hıristiyanlık'ta mevcut olduğunu göstermektedir.

Velîme, Câhiliye devrinde de mevcuttu. Bu dönemde velîme, güveyin evinde, düğünün ertesi günü, ailenin dost ve yakınları ile, semtin fakirleri davet edilerek, onların bir düğün-ziyâfet sofrasına oturtulması ile gerçekleşirdi.⁴ Kaynaklarımız Hz.Peygamber'in, Hz.Hatice ile evlendiği zaman velîme yaptığını kaydetmektedirler.⁵

İslâm, velîme âdetini tasvib etmiştir. Hz.Peygamber, Abdurrahmân b.Avî'a (r.a.), evlendiği zaman velîme yapmasını emretmiştir.⁶ Ayrıca Hz.Peygamber evlendiği zaman, Hz.Hatice dahil olmak üzere, bütün hanımlarına velîme yapmıştır.⁷

Câhiliye devrinde düğünün ertesi günü, gelin kocasının evine gittikten sonra yapılan velîmeyi, Hz.Peygamber gelin kocasının evine gittikten sonra, zifâftan önce yapmıştır.⁸ İstisnâî bir durum olarak Hz.Safiyye'nin velîmesini, Hayber savaşından dönüşte zifâftan sonra

¹ Tevrât, Tekvin, 29/22-23.

² Yuhanna, 2/1-10.

³ Matta, 22/2-4.

⁴ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1114-1115.

⁵ İ.Kesirî, el-Bidaye, II, 320; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I, 227; Köksal, Hz.Muhammed ve İslamiyet (Mekke Devri), s.104.

⁶ Nesâî, Sünen, VI, 128-129; İ.Mâce, Sünen, I, 615; İ.Mâlik, Muvatta', II, 545.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 142-143; Müslim, Sahîh, II, 1048-1052; Tirmizî, Sünen, III, 403; İ.Mâce, Sünen, I, 615.

⁸ Müslim, Sahîh, II, 1050.

yapmıştır.¹ Câhiliye devrinde, gelin güveyin evine götürülürken (اتيناكم اتيناكم فحيانا فحياكم) "Size geldik, size geldik. Allâh size de bize de ömür versin" şeklinde bir gazel söylenilirdi.² Hz.Peygamber bu âdeti tasvib ederek, "Ensâr, içlerinde gazel âdeti olan bir topluluktur, keşke onlara "Size geldik, size geldik. Allâh size de bize de ömür versin" (اتيناكم اتيناكم فحيانا فحياكم) diyecek bir kız gönderseydiniz"³ buyurmuştur.

3- Mehir

Mehir, nikâh esnasında erkek tarafından kadına verilen ağırlık olup, İbrânîce "Mohar", Süryânîce "Mahrâ" şeklinde ifâde edilmiştir. İslâm'da, nikâh esnasında erkeğin kadına vermeye mecbur olduğu, kadının mülkiyetine giren mal anlamına gelmektedir.⁴

Mehir uygulamasının Yahudilik'te de mevcut olduğunu görmekteyiz. Nitekim İbrânîler'de "Mohor" denilen ve bir kızı almak için babasına ödenen bir para vardı ve boşanan bir kadın bunu iade etmek durumunda değildi.⁵

Yahudilik'te bir evlenme mukavelesi yapıldığını da bilmekteyiz. Yahudilik'te mehir uygulaması ile ilgili olarak, bazı bilgilere rastlamaktayız. Nitekim Tevrât'ta, Hivî reislerinden Hamor'un oğlu Şkem'in, Hz.Ya'kûb'un kızı Dina ile evlenebilmek için her türlü ağırlık ve hediye vermeye hazır olduğuna dair sözleri zikredilmiştir.⁶ Ayrıca Tevrât, Mehir konusunda sarîh emirler koymuştur: "Ve eğer bir adam nişanlı olmayan bir kızı aldatır ve onunla yatarsa, kendi karısı olmak üzere, mutlaka onun için ağırlık verecektir. Eğer kızın babası, ona, kızı hiç vermek istemezse, kızlara verilen ağırlığa göre para verecektir."⁷

Yahudilerde mehir karşılığı olarak, kızın babasına hizmet edildiği kaydedilmektedir. Nitekim Ya'kûb Peygamber'in, hanımı

¹ Müslim, Sahîh, II, 1047-1048.

² A.b.Hanbel, Müsned, IV, 78.

³ I.Mâce, Sünen, I, 612-613.

⁴ Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, 115; Spies, İ.A., Mehir maddesi, VII, 494.

⁵ Örs, Musa ve Yahudilik, s.176; Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 420-421, 462.

⁶ Tevrât, Tekvin, 34/11-12.

⁷ Tevrât, Çıkış, 22/16-17.

Rahel'le evlenmek için kayınpederi ve dayısı olan Laban'a yedi yıl hizmet ettiği kaydedilmektedir.¹ Kur'ân-ı Kerim'de de Hz.Mûsâ'nın, kayınpederi Şu'ayb(a.s.) ile, O'nun iki kızından biri ile evlenmesi karşılığı olarak, sekiz yıl çalışmak üzere anlaşma yaptığı haber verilmektedir.²

Gerek Kur'ân-ı Kerîm, gerekse Tevrât'ın bildirdiklerinden yahudilerde evlenecek erkeğin, mehirî kızın kendisine değil, babasına verdiğini anlıyoruz. Bunun bir nevi başlık olduğu hatıra gelmektedir.

Tevrât'ın nakillerinden, yahudilerde kadınların satın alınması usûlünün cârî olduğu, Hz.Ya'kûb'un, dayısı Laban'ın iki kızını satın almak için, yedi yıl hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Tevrât'ın kaydına göre, gerek Rahel, gerekse Lea, babalarının kendilerini satıp paralarını yediğini söylemişlerdir.³

Yahudilerde mehrin, kızın kendisine değil de babasına verilmesi, bunun bir satış olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur, ancak çok geçmeden, kadınların satın alınması fikri, İsrâîl şerîâtından kalkmıştır.⁴

Yahudilerde, koca tarafından yazılı bir belge vasıtasıyla mehir tâyin edilmesine "Khetouba" denilmektedir. Bu uygulama, Hz.Mûsâ zamanından beri bilinmekteydi. Daha sonraları gittikçe yaygınlaşarak, Mişna'ya bir kaide olarak girmiştir. Mişna ve Talmud zamanında, Khetouba'nın en az derecesi bâkire için iki yüz zouze (dînâr), dul için yüz zouze (dînâr) idi. Nikâh devam ettiği müddetçe koca bunu ödeyip ödememekte serbestti. Koca vefât eder veya hanımını boşarsa, Khetouba âcillik kazanır ve kadın onu kocasının malından alırdı. Khetouba, Yunan ve Roma'daki Cihâz'a benzemektedir. Çünkü mehir, nikâh masraflarına yardım maksadıyla olmadığı gibi, kadın tarafından da götürülmüş değildir. Aksine bunu veren kocadır, müeccel olup, nikâh ortadan kalkmadıkça gerçekten ödenmesi lâzım değildir.⁵

¹ Tevrât, Tekvin, 29/18-27.

² 28.Kasas, 23-29.

³ Tevrât, Tekvin, 31/14-15; M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.199.

⁴ M.Es'ad, a.g.e, s.209.

⁵ M.Es'ad, a.g.e., s.209.

Hukukçulardan bazıları, Khetouba'nın menşeyini araştırmışlar ve bununla arkada bırakılan veya boşanan zevceye, kendisini geçindirecek bir sermaye temin edilmek istendiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak, kadının şahsî malları bulunması sebebiyle, Khetouba'ya ihtiyacı olmayabilir. Öte yandan koca, Khetouba'yı karşılayacak mal bırakmadan da vefât edebilir. Bu durumda Khetouba tâyininin kariya bir faydası olmayacaktır. Bu sebeble, Khetouba tâyini için gösterilen sebep kâfi değildir. Bu konuda, diğer bir sebep olarak, Khetouba'nın cezâî bir şart olması (Clause Pénale) ileri sürülmüştür. Talâk, sadece kocanın selâhiyetinde olduğu için, koca bu yetkisini, kadına ancak Khetouba ile tâyin edilen meblâğı ödemekle kullanabileceğini taahhüt etmiş oluyor. Nikâhın feshi, yahudilerde hâlâ kabul edilmemiştir. Ancak doğrusu şudur ki, Khetouba, İslâm'daki mehrin benzeridir. Mes'ûd Hâvî buna mehir demektedir.¹

Hristiyanlarda mehir, biraz daha şekil değiştirmiş olarak karımıza çıkmaktadır. Hristiyanlarda evlenecek olanların birbirlerine karşılıklı olarak bağışta bulunmaları gereği vardır. Bu paraya genellikle "Drahoma" denilir. Kızın ödediği para kimi yerlerde çok büyüktür. Evlenmelerde, mezheblere göre, karşılıklı para verme, mal mülk bağışlama işleri değişiktir. Bu konuda kiliselerin görüşleri birbirine uymaz. Katolik ve Ortodoks Kiliseleri'nin uygulamaları farklıdır.²

Mehir uygulaması Câhiliye devrinde de mevcuttu. Mehir evliliğin meşru ve muteber olması için şartı. Mehirsiz evlenme ayıp sayılmakta, mehirsiz evlenen kadın bir odalık olarak telakkî edilmekteydi. Antar hikâyesinde mehirsiz evlenmeye zorlanan ve böyle bir evlenmeyi şerefisizlik sayan Arap kadınlarından bahsedilmektedir. Yahudilik'te olduğu gibi, Câhiliye devrinde de mehir genç kızın kendisine değil, velisine verilirdi. Câhiliye döneminde evlenmenin bir satın alma mâhiyeti taşıdığı görülmektedir. Bu devirde, nişanlanan kıza "Sadak" denilen bir hediye verilir, ancak mehir olarak hiçbir şey alamaz, mehir kızın velisine ödenirdi.³

Hız.Peygamber'den az evvelki bir devrede, Mehir ve Sadak'ın birleştiği, hiç olmazsa kısmen, mehrin kadının kendisine verildiği

¹ M.Es'ad, a.g.e., s.209-210.

² Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 304.

³ Spies, I.A, Mehir maddesi, VII, 494-495; Schacht, I.A., Nikâh maddesi, IX, 258.

tahmin edilmektedir.¹ Bu devirde, çeyizin dışında, koca karısına "Sudak", "Mehir", "Ecr" v.s. denilen bir şeref ücretini ayırd etmeksizin veriyor, bu, kadının emrinde oluyor, babası bile ona doku namıyordu.²

Mehir'in Câhiliye devrinde mevcut olduğuna, bazı kaynaklarda yer alan, Hz.Peygamber'in, Hz.Hatice ile evlenmesine dâir rivâyet de delil teşkil etmektedir. Buna göre, Hz.Peygamber, Hz.Hatice ile oniki ukiye ve bir neşş mehir karşılığında evlenmiştir.³

Câhiliye döneminde mehirsiz evlenmeler de mevcuttu. Bu tür evlenmeye "Şığâr" denilirdi. Şığâr, iki kadının nefsinin birbirine mehir sayarak, değiş tokuş yapmaktır. İslâm, bunu nehyetmiştir. Peygamberimiz: "İslâm'da mehirsiz, değişmek suretiyle nikâh yoktur"⁴ buyurmuştur.

Ayrıca, Câhiliye devrinde, gâliplerin, bir mehir vermeksizin, mağlup ettikleri kimselerin kızlarıyla evlendikleri kaydedilmektedir.⁵ Bir kısım Batılı yazarlar, Hz.Peygamber'in Safiyye (r.a.) ile evlenmesini, Araplar arasında yaygın olan bu âdete bağlamışlardır. Bunlar, esir bir kadının âzad edilmesinin ona mehir sayılabileceğini dikkate almayarak, mağlûp edilen kimsenin kızı ile mehirsiz evlenme âdetine uyulduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim kaynaklarımızda, Hz.Peygamber'in, Hz.Safiyye'yi azad ettiği, bunu O'na mehir kılarak, kendisiyle evlendiği kaydedilmektedir.⁶

Câhiliye devrinde câriyelerin, fuhşa teşvik edildiğini, hatta zorlandıklarını, bunların kazançlarının mehir olarak nitelendirildiğini bilmekteyiz. Nitekim bu dönemde, Kureyş'in Ka'be'yi yeniden yapması sırasında, Kureyşliler'den fâhişelerin mehrini Ka'be'nin inşası için yardım olarak vermemeleri istenmiştir.⁷ Peygambe-

¹ Spies, a.g.y, VII, 494.

² Hamidullah, Makaleler, s.22-23.

³ İ.Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 23; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I, 226-227; Neşş yarım ukiye, ukiye ise 40 dirhemdir.: Müslim, Sahîh, II, 1042; İ.Esir, en-Nihâye, I, 80.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 128; Müslim, Sahîh, II, 1035; E.Dâvud, Sünen, II, 560-561.

⁵ Spies, a.g.y., VII, 494-495.

⁶ Buhârî, Sahîh, VI, 121; Müslim, Sahîh, II, 1043-1045; Nesâî, Sünen, VI, 114-115; İ.Mâce, Sünen, I, 629.

⁷ İ.Ishâk, Sîre, s.84; Taberî, Tarih, II, 287-288; Buna benzer bir istek Tevrat'ta da vardır, bkz: Tesniye, 23/118.

rimizin de, bir hadislerinde köpek parasından, zinâ mehrinden, kâhin bahşişinden nehyettiğini görmekteyiz.¹ Hadisten de anlaşılacağı gibi, fâhişelerin kazancına mehir denilerek, bu yolla para kazanılması İslâm tarafından yasaklanmıştır.

Câhiliye çağında, kadınlara verilen mehrin zorla geri alındığını, bunun için kadınlara baskı yapıldığını biliyoruz. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm tarafından haber verilmektedir. İslâm, Câhiliye devrinin bu uygulamasını reddetmiş, kadınlara verilen mehrin zorla ellerinden alınmasını yasaklamıştır.² Câhiliye devrinde kocası vefât eden bir kadın, ölenin velîsi veya oğlu tarafından, mehri zorla elinden alınmaya kadar hapsolunurdu. Kadın mehrini vermezse, ölünceye kadar serbest bırakılmazdı. Ölenin velisi veya oğlu, ölenin karısını dilerse kendisi nikâhlar, isterse bir başkası ile evlendirerek mehrini alırdı. Ebû Kays b.el-Eslet vefât edince, karısı Kebşe'nin başına böyle bir durum elmiş, O da Hz.Peygamber'e şikâyet etmişti.

Bu dönemde Medîne'de yaygın bir âdete göre, bir kimse öldüğü zaman orada bulunan vârisi, hemen elbisesini ölenin karısının üstüne atar, kadına yeni bir mehir vermeksizin, ölen kocasının verdiği mehir ile nikâhlamakta veya başkalarıyla evlendirip mehrini almakta daha çok hak sahibi olurdu. Kadın, ölen kocasından aldığı mehri, o kimseye verirse ailesinin yanına dönebilirdi. Şâyet ölenin oğlu küçük ise, kadın o çocuk büyüyünceye kadar bekletilirdi. Bu uygulama ölen kimsenin arkada bıraktığı cariyelerine de yapılmaktaydı.³

Câhiliye devrinde, köle ve câriyelerin mehir olarak verildiğini öğrenmekteyiz. Bu hususla ilgili olarak, Arap şairlerinden Beşşar b.Bürd ile annesinin, Ezd kabilesinden bir adamın köleleri iken, sahipleri tarafından, Benî Ayl'dan bir kızla evlendiğinde mehir olarak verildikleri kaydedilmiştir.⁴

Yine Câhiliye döneminde, yetim kızların mehirleri tam olarak verilmezdi. Bunların mehirleri, nikâhlanan diğer kadınlara nisbetle ya az veriliyor veya hiç verilmiyordu. Nitekim, bu devirde, nikâhlar

¹ Tirmizî, Sünen, III, 439.

² 4.Nisâ, 19-21.

³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 304-307.

⁴ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimai Aile", Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, IV, 83.

külfetsiz olduğu için yetim kızlardan on tane nikâhlayan kimseler bulunuyordu.¹ İslâm, Câhiliye devrinin bu uygulamasını da reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Allâh, yetim kızların mehirlerinin diğer kadınlardan az verilmesini yasaklamıştır.² Hz.Âişe, Câhiliye devrinde güzellik ve malına rağbet ederek, velîsinin, sosyal mevkii itibariyle emsali kızlarınkindeneksik mehir vererek evlenmek istediği yetim kızlar bulunduğunu haber veriyor ve "Velisi bulunduğunuz yetim kızlar hakkında haksızlık yapmaktan korkarsanız"³ âyetinin böyle kimseler hakkında nazil olduğunu bildiriyor.⁴ Câhiliye döneminde savaş, baskın gibi bazı sebeplerle birçok kız yetim kalıyor ve bir erkeğin himâyesine sığınıyorlardı. Böylece bir erkeğin himâyesinde, haklarına riâyet edilemeyecek kadar yetim kız toplanıyordu. İslâm, bu yetimlerin haklarını korumak için, velîlerinin başka kadınlarla evlenmesini tavsiye etmiştir.⁵ Kur'ân da bu hususta: "Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki, onlar hakkında fetvâyı size Allâh veriyor: Bu fetvâ, kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzu ettiğiniz yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitâb'da size okunandır..."⁶ Ayette belirtilen (ماكتب لهن) "Kendilerine yazılan şey"den maksâdın mehir, mîrâs vs. haklar olduğu kaydedilmiştir.⁷

İslâm, Câhiliye devrinin mehirle ilgili uygulamalarını düzeltmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, kadınlara mehirlerinin verilmesini açıkça emretmiştir: "Kadınlara mehirlerini cömertce verin, eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şey bağışlarsa onu afiyetle yiyin"⁸ "Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin, kararlaştırılandan başka, karşılıklı hoşnud olduğunuz hususta, size bir sorumluluk yoktur."⁹ Onlarla zinadan kaçınmaları, iffetli olma-

¹ Taberî, a.g.e., IV, 231-234.

² 4.Nisâ, 3.

³ 4.Nisâ, 3.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 135-136; E.Dâvud, Sünen, II, 555; Nesâî, Sünen, VI, 115-116.

⁵ Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XI, 284-285; Watt, Hz.Muhammed, s.162-163.

⁶ 4.Nisâ, 127.

⁷ Yazır, Hak Dini, III, 1485.

⁸ 4.Nisâ, 4.

⁹ 4.Nisâ, 24.

ları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde velîlerinin izniyle evlenin ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin"¹

Yine Kur'ân, kadınlar, zifâfa girmeden boşanıldığı takdirde, onların, herkesin mâlâ durumuna göre faydalandırılmasını emretmiştir. Ayrıca Kur'ân, kadınların kendilerine mehir tâyin edildikten sonra, dokunulmadan boşanmaları durumunda mehirlerinin yarısının kendilerine verilmesini emretmektedir.² Peygamberimiz de, Hz.Hatice dahil olmak üzere, bütün hanımlarına mehir vermiştir. Hz.Âişe, Peygamberimiz'in hanımlarına verdiği mehirin 500 dirheme eşit olan 12 ukiye ve 1 neşş olduğunu söylemiştir.³ Ayrıca, ashabdan Abdurrahmân b.Av'ın hanımına beş dirhem değerinde bir altını mehir olarak verdiği zikredilmektedir.⁴ Peygamberimiz de, evlenecek kimsenin hanımına, "demirden bile olsa, bir yüzüğü" mehir olarak vermesini emretmiştir.⁵

Kur'ân-ı Kerîm, kâfir kadınların boşanmasını, onlara verilen mehirin geri istenilmesini, kafir erkekler tarafından mümin kadınlara verilen mehrin de geri verilmesini emretmiştir.⁶ Kur'an'ın bu buyruğundan da Câhiliye devrinde kadınlara mehir verildiğini anlıyoruz.

Kur'an'da, Yahudilik ve Câhiliye devrinde olduğu gibi, kadının satın alınmasını fikri ile, satış bedeli olarak mehir yer almamıştır. Fakat mehir, kadının isteyebileceği bir bedel, bir mükâfât olarak te-lakkî olunmuştur. İslâm'a göre mehir kadının kendi malıdır, evlenme sona erse bile kadın mehri muhafaza eder.⁷ Hz.Peygamber, evliliği kutsal ve hukûkî bir bağ saymış, mehrin gelinin ebeveynine değil, kendisine verilmesini sağlamıştır.⁸

¹ 4.Nisâ, 25.

² 2.Bakara, 236-237.

³ Müslim, Sahîh, II, 1042; E.Dâvud, Sünen, II, 582; Nesâî, Sünen, VI, 116-117; İ.Mâce, Sünen, I, 607.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 137, 139; Müslim, Sahîh, II, 1042-1043; E.Dâvud, Sünen, II, 584.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 129-130; Müslim, Sahîh, II, 1041.

⁶ 60.Mümtehhine, 10.

⁷ Spies, İ.A., Mehir maddesi, VII, 494-495.

⁸ Senâ, Hz.Muhammed'in Felsefesi, s.450-451.

Sonuç olarak İslâm, Yahudilik ve Câhiliye devrindeki gibi, mehirin bir nevi başlık parası olarak kadının velisine verilmesini ilgâ etmiş, bunun bir bedel değil, bir nevi hak olarak kocalar tarafından gelinin kendisine verilmesini emretmiştir. Mehirin hem Yahudilik, hem de Câhiliye devrinde mevcut olması ise, bunun Hz.İbrâhîm'den kaldığını hatıra getirmektedir. Hıristiyanlardaki Drahoma uygulaması ise, İslâm'la uyuşmamaktadır. İslâm, mehirsiz evlenmeleri de reddetmiş, kadınlara verilen mehirin zorla geri alınmasını, yetim kızların mehirlerinin az verilerek nikâhlanmasını yasaklamıştır. Mehirin, tamamen kadının mülkü olduğunu, hiçbir şekilde rızası alınmadan elinden alınamayacağını hükme bağlamıştır. İslâm'ın, bütün bu uygulamalarla, kadının sosyal mevkiini yükseltip, erkekleri, ahlâklı, doğru ve âdil olmaya sevkettiği açıkça görülmektedir.

4- Zifâf

Yahudilik'te zifâfla ilgili bir uygulama olarak, birden fazla hanımla evli bir kimsenin, yeni aldığı hanımının yanında yedi gün kaldıktan sonra diğer hanımlarının yanına gittiğini görmekteyiz. Tevrât'ın bildirdiğine göre, Hz.Ya'kûb'a kayınpederi Laban, ikinci kızı Rahel'i de O'na karı olarak vermesi için, onun, yeni evlendiği hanımı ve dayısı Laban'ın büyük kızı Lea'nın yanında yedigün kalmasını söylemiştir.¹

Yine Tevrât, yahudilere, yeni bir kadın alıp evlendikleri zaman bir yıl cenge çıkmamalarını, yeni evlenen erkeğin üzerine hiçbir iş yükletilmemesini, bir yıl evinde serbest bırakılmasını emretmiştir.²

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde Medine'de yaşayan yahudilere, reisleri Fityûn, evlenen her genç kızın, kocasının yanına gitmeden evvel, ilk geceyi kendi yanında geçirmesini kabul ettirmişti. Fityûn'un, bunu, Evs ve Hazrec kabîlelerine yaptığı da söylenilmektedir. Evs ve Hazrec kabîleleri o zaman yahudilerin baskısı altında yaşıyordu. Nitekim, Mâlik b.Aclan es-Sâlimî el-Hazreci'nin kız kardeşi, Benî Süleym'den bir kimse ile nikâhlanmıştı. Fityun, kızı getirtmek için adamlarını göndermişti. Malik'in kız kardeşi ise, ilk geceyi kocası olmayan bir adamla geçirmek istememişti. Sonunda Mâlik b.Aclân, kadın kılığına girerek kız kardeşi ile birlikte Fityûn'un konağına gitmiş ve onu öldürmüştü.

¹ Tevrât, Tekvin, 29/26-28.

² Tevrât, Tesniye, 24/5.

Daha sonra da Mâlik, Yemen hükümdarı Ebû Kerîb Tübân Esad'dan veya Gassânîler'den yardım alarak yahudileri sindirmiştir.¹

Damadın, yeni gelinin yanında kalma süresi konusunda Peygamberimiz, Tevrât'ta kaydedilen uygulamayı tasvib ederek, bâkire ile evlenen kimsenin, onun yanında yedi gün kalmasını istemiş, kendisi de böyle yapmıştır. Hz.Peygamber: "Şüphesiz, dul kadın için üç gece, bâkire kız için yedi gece ikamet hakkı vardır"² buyurmuştur. Hz.Peygamber evlendiği zaman, Safiyye ve Ümmü Seleme'nin yanında üçer gün kalmıştır.³ Ayrıca Enes b.Mâlik (r.a.), o zamanlar, bir kimsenin, dul bir kadın üzerine bâkire kızla evlenmesi durumunda onun yanında yedi gün, bâkirenin üzerine dul bir kadın alması durumunda da, onun yanında üç gün kalabileceğini haber veriyor.⁴ Amr b.Şu'ayb, dedesinden Peygamberimiz'in, bâkire ile evlenen bir kimsenin, evlendiği zaman onun yanında üç kalacağını nakletmişse de⁵, diğer kaynaklarda bu müddet yedi gün olarak tesbit edilmiş ve bu hususun daha doğru olduğu kaydedilmiştir.⁶

Sonuç olarak, Yahudilerde mevcut olup, Hz.Peygamber'in de tasvib ettiği, damadın bâkire olarak aldığı hanımının yanında yedi gün kalma süresi, bunun, Arap toplumunda İslâm'dan önce de bulunduğu ve Hz.İbrâhîm'den kaldığı intibainı uyandırmaktadır.

5- Cima

Yahudilik'te, hayızlı haldeyken hanıma yaklaşmak yasaklanmıştır. Tevrât'ta bu konu ile ilgili kesin emirler bulunmaktadır: "Âdet murdarlığında iken, çıplaklığını açmak için bir kadına yak-

¹ I.Esîr, el-Kâmil, I, 656-657; Semhûdî, Vefâu'l-Vefâ, I, 178; Watt, Muhammad at Medina, s.193; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.95; Köksal, Hz.Muhammed ve İslâmiyet, (Medine Devri), I, 44-45.

² Müslim, Sahîh, II, 1084; İ.Mâce, Sünen, I, 617; İ.Mâlik, Muvatta', II, 530.

³ Müslim, Sahîh, II, 1083; E.Dâvud, Sünen, II, 594-595; İ.Mâce, Sünen, I, 617; İ.Mâlik, Muvatta', II, 529.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 154-155; Müslim, Sahîh, II, 1084; E.Dâvud, Sünen, II, 595; Tirmizî, Sünen, III, 445.

⁵ A.b.Hanbel, Müsned, II, 178.

⁶ I.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 276.

laşmayacaksın"¹ Yine yahudilerde, hayızlı kadının murdar ve pis kabul edilmesi sonucu, hayızlı hanımla cinsel ilişkide bulunmak, toplumdan kovulmayı gerektiren bir suç kabul edilmiştir.²

Dârimî (v.255), Câhiliye devri halkının, hayızlı kadınlara Mecûsîler'in yaptıkları gibi yaklaştıklarını nakletmiştir.³ Taberî (v.310) ise, Câhiliye devrinde erkeklerin, kadınlara hayızlı haldeyken normal yerden değil de, arkadan haram yoldan yaklaştıklarını kaydetmektedir.⁴ Ayrıca Katâde (v.118), Câhiliye devrinde erkeklerin, yahudilerin yaptığı gibi, hayızlı kadınlarla bir evde kalmayarak, onları evden çıkardıklarını, onlarla bir kaptan yemek yemediklerini haber vermektedir.⁵ Hayızlı kadınlarla ilgili âyetler nâzil olunca,⁶ bazı Araplar, bu âyetle eski âdetin tesbit edildiğini zannetmişler, hatta çöl halkından bazıları Hz.Peygamber'e müracaât ederek, havanın soğuk ve elbiselerinin yetersizliğinden yakınıp, âdet zamanında kadınların evden dışarı çıkarılmamasını rica etmişlerdi.⁷

Yukarda kaydedilen hayızlı haldeyken kadınları evden çıkarma âdetinin, Medîne ve civarında sürdürülmekte olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu bölgede Araplar, yahudilerle içiçe yaşamaktaydılar. Yahudilere ise Tevrât'ta, hayız, nifâs ve özür halinde iken, kadınların kendilerinin ve dokundukları, kullandıkları herşeyin (insanlar dahil) murdar olacağı, murdar olan şahsa dokunan kimse- nin veya eşyaların mutlaka yıkanmasının gerektiği bildirilmiştir.⁸ Bu emirler sebebiyle yahudiler, bu meselenin çözümünü, hayız halindeyken hanımları evden çıkarmakta, onlarla yatmamakta, kullandıkları eşyalara dokunmamakta bulmuşlardır. Bu durumun, Medîne ve civarındaki yahudilerde de böyle olduğunu Enes b.Mâlik (r.a.) haber vermiştir.⁹

¹ Tevrât, Levililer, 18/19.

² Levililer, 20/18.

³ Dârimî, Sünen, I, 258.

⁴ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 381.

⁵ Taberî, a.g.e., II, 380-381; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.133.

⁶ 2.Bakara, 222.

⁷ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimai Aile", s.86, açıklama: 1.

⁸ Tevrât, Levililer, 12/2; 15/19-33.

⁹ E.Dâvud, Sünen, II, 620-621; Tirmizî, Sünen, V, 214-215.

Yukardaki nakillerden anlaşıldığına göre, Câhiliye devrinde Araplar, bilhassa Medine'de, yahudilerin bu âdetini benimsemişlerdir. İslâm, bu uygulamayı reddederek, hayızlı haldeyken kadınlarla cinsi yakınlığın yasak olduğunu, onları evden çıkarmaya gerek olmadığını bildirmiştir.¹ Yine İslâm, hayızlı haldeki kadınlara haram yoldan, arkalarından yaklaşma şeklindeki Mecûsî kökenli Câhiliye devri uygulamasını da yasaklamıştır. Hayızlı-nifâslı hallerindeyken hanımlara yaklaşmama tarzındaki yahudi uygulamasını da tasvib etmiştir. Bu konuda Kur'an'da: "Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın"² buyurulmuştur.

Bunlardan başka, Medîne'deki yahudiler, helâl olan yoldan arkadan yaklaşmazlar, böyle bir davranıştan meydana gelebilecek çocuğun şaşı olacağına inanırlardı.³ Nitekim, Câhiliye devrinde Ensâr'ın, ilimde yahudileri kendilerine üstün saymaları sebebiyle, işlerinden bir çoğunda yahudilere uydukları kaydedilmektedir. Yukarda da zikredildiği gibi, yahudilerin, Ensâr tarafından taklid edilen uygulamalarından birisi de, kadınlara önlerini gözeterek bile olsa, arkadan yaklaşılması idi.

Yahudiler cimayı, kadın en örtülü haldeyken ve sadece önden yaparlardı. Ensâr yahudileri taklid ederken, Kureyşliler tam aksine hareket ederek, kadınları iyice soyuyor, önlerini gözeterek diledikleri taraftan yaklaşıyorlardı. Ensâr'dan bir kadınla Muhâcirler'den bir erkek evlenmişler, bu erkek karısına, Kureyş'in âdeti uyarınca yaklaşmak istemişti. Ensâr'dan olan karısı bu işi tasvib etmemiş ve olay Hz.Peygamber'e intikal etmişti. Bunun üzerine: "Kadınlar sizin tarlanızdır, onlara nasıl dilerseniz öyle gelin"⁴ âyeti nâzil olmuştur.⁵

Görüldüğü gibi İslâm, gerek yahudilerin, gerekse Câhiliye devrinin, bu konudaki inanç ve uygulamalarını reddetmiştir. Ayrıca bu husus, Câhiliye devrinde Medîne ve civarında yaşayan Arapların, doğru veya yanlış olduğuna bakmaksızın, yahudilerin bazı örf ve

¹ E.Dâvud, Sünen, II, 620-621; Tirmizî, Sünen, V, 214-215.

² 2.Bakara, 222.

³ Buhârî, Sahîh, V, 160; Müslim, Sahîh, II, 1058; E.Dâvud, Sünen, II, 618; İ.Mâce, Sünen, I, 620.

⁴ 2.Bakara, 223.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 618-620.

âdetlerini benimsemiş olduklarını, hayızlı iken hanımlarını evden çıkarmayı da yahudilerden aldıklarını göstermektedir.

Burada, Câhiliye devrinde Arapların "Gıyle" yaptıklarını da zikretmemiz gerekecektir. Gıyle, İmâm Mâlik (v.179) ve bazı âlimlere göre, bir kimsenin emzikli hanımı ile cima etmesidir. Diğer bazılarına göre de, hâmile kadının çocuğunu emzirmesidir. Arap hekimleri o zamanlar, bunun zararlı olduğunu söylüyorlardı.¹ Peygamberimiz'in bir hadislerinden, gıylenin o zamanlar Rumlar ve İranlılar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. İslâm, gıyle uygulamasını tasvib etmiştir. Peygamberimiz, gıyleyi yasaklamayı düşünmüş, ancak Rumlar ve İranlılar'ın gıyle yaptıkları halde çocuklarına bir zarar gelmediğini tesbit ederek, bundan vazgeçmiştir.² Hz.Peygamber'in, Rumlar'da ve İranlılar'da da mevcut olan gıyle uygulamasını tasvib etmesi, O'nun, akıl, mantık, sağlık, ahlâk yönünden doğru olan, Ehl-i Kitâb'a ait örf ve âdetleri tasvib ettiğini göstermektedir. Gıyle örneği, Hz.Peygamber'in, peygamberliğini kabul etmedikleri için kızıp, Ehl-i Kitâb'ın her türlü inanç, ibâdet ve uygulamalarını reddederek, onlara muhâlefet için bunların zıddını emrettiğini ileri süren müsteşriklerin görüşlerinin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Yine Câhiliye devrinde, azil uygulamasının da mevcut olduğunu biliyoruz. Nitekim, Câbir ve Ebû Sa'id el-Hûdrî'den (r.a.) yapılan rivâyetlerde, ashâbın, hamile kalmalarını istemedikleri için cariyelerinden azil yaptıkları, yahudilerin ise, bu hususta onları kınayarak, "İşte küçük mev'ûde budur" dedikleri haber verilmektedir.³ Bu rivâyetlerden, o zamanki yahudilerin azli caiz görmedikleri anlaşılmaktadır.

İslâm, azil uygulamasını tasvib etmiş, Hz.Peygamber, bu konuda yahudilerin yalan söylediklerini, çünkü Allâh'ın yaratmak istediği şeyi, kulların değiştiremeyeceğini söylemiştir.⁴

B- NİKÂHLA İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

¹ Dârimî, Sünen, II, 147.

² Müslim, Sahîh, II, 1066-1067; Nesâî, Sünen, VI, 107; İ.Mâce, Sünen, I, 648; İ.Mâlik, Muvatta, II, 607-608.

³ E.Dâvud, Sünen, II, 623-624; Tirmizî, Sünen, III, 442-443.

⁴ E.Dâvud, Sünen, II, 623-624; Tirmizî, Sünen, III, 442-443.

1. Nikâhın Yasak Olduğu Zamanlar

Yahudilik'te, Sebt gününün tutulması emredilmiştir. Tevrât'ın kaydına göre, Rab Yahova, kainatı altı günde yaratmış ve yaptığı işten dolayı, yedinci günde istirahat etmiştir. Bu yüzden yedinci günü (Sebt=Cumartesi) takdis etmiş, mübarek kılmıştır.¹ Yahudilere de bu günü mukaddes toplantı günü tâyin edip, hiçbir ağır iş yapmalarını emretmiştir.² Hz.Mûsâ da, yahudilere Sebt Günü'nü tutmalarını, bu günde avlanmamalarını, mahsül devşirmemelerini, yemek yapmayıp önceden hazırladıklarını yemelerini emretmiştir.³ Ayrıca Hz.İsâ zamanında Yahudiler, hastalanıp iyileşen bir adama, Sebt Günü'nde yatağını kaldırmak bile caiz değildir, derlerdi.⁴ Bu sebeble yahudiler, Tevrât'ın bu emirlerinden dolayı altı gün çalışır, yedinci gün birşey yapmazlar. Bütün gün ibâdetle meşgul olurlar. Sebt Günü-ise, Cuma akşamı başlar.⁵ Yahudilerin, Sebt Günü yasağından dolayı nikâh, düğün vs. hiçbir iş yapmadıkları bilinmektedir.

Hristiyanlık'ta ise, nikâhın yasak günlerde yapılması caiz değildir.⁶ Yasak günlerde evlenme töreni yapılmaması Kilisenin emirleri arasında yer alır.⁷ Hristiyanlarda evlenme, her vakit kutsal âyinle yapılmamaktadır. Oruç ve tevbe zamanlarında haklı sebepler olmaksızın gösterişli evlenme törenleri yapmak yasaktır. Gösterişli evlenme törenlerinin yasak olduğu vakitler arasında "Geliş vaktinden, Noel ertesi gününe kadar olan süreyle, "Büyük Oruç'un ilk çarşambasından "Paskalya" ertesi gününe kadar olan süre zikredilmektedir.⁸ Câhiliye devrinde ise, Şevvâl ayını uğursuz saydıkları için, bu ayda nikâh yapmadıklarını görmekteyiz. Câhiliye halkının bu ayı uğursuz saymalarına, bu ayda taun hastalığı meydana gelmesi sebep olmuştur. Bu yüzden Câhiliye halkı ve daha sonra gelen bazı

¹ Tevrât, Tekvin, 2/2-3.

² Tevrât, Çıkış, 20/8-11; Sayılar, 28/25.

³ Tevrât, Çıkış, 16/25-30.

⁴ Yuhanna, 5/9-10.

⁵ Challaye, Dinler Tarîhi, s.148.

⁶ Descuffi, Hristiyan Dini, s.336.

⁷ Descuffi, a.g.e., s.173.

⁸ Descuffi, a.g.e., s.184, 306.

kimseler, Şevvâl ayında nikâh yapmayı, Zifâfa girmeyi kerîh görmüşlerdir.¹

H.z.Peygamber, Câhiliye halkının Şevvâl ayını uğursuz saymalarını, bu ayda nikâh ve Zifâf yapmamalarını reddetmiştir. H.z.Peygamber, H.z.Âişe ve Ümmü Seleme ile bu ayda nikâhlanmış ve yine bu ayda Zifâfa girmiştir. H.z.Âişe de, evlendirdiği kadınları Şevvâl ayında Zifâfa sokmayı müstehab görmüştür.²

İslâm, yahudilerin Sebt Günü, hiristiyânların Oruç ve Tevbe zamanlarında nikâh töreni yapılmamasına dair uygulamalarını reddetmiştir. İslâm'da nikâhın kıyılmayacağı hiçbir vakit yoktur. Kur'an'da, mü'minlere Cuma namazı için ezan okunduğunda alışverişi terkedip, Allâh'ın zikrine koşmaları emredilmiştir.³ Ancak, bu vakitte yapılan bir alışveriş yasak olmasına rağmen geçerlidir. Bu vakitte nikâh kıyılması da, H.z.Peygamber'in sünnetine aykırı olacağından mekrûhtur, ancak sahîh ve muteberdir. H.z.Peygamber'in bu vakitte nikâh kıydığına, ve kıyılmasına izin verdiğine dair bir bilgimiz yoktur. Hanefîlere göre, nikâhın câiz olmadığı bir vakit yoktur. İhrâmlı iken nikâh kıyılıp kıyılmayacağı konusu, ihtilâfa sebep olmuştur. Şâfi'î, Mâlikî, Hanbelî mezhebi mensubları, ihrâmlı iken nikâhın câiz olmadığı görüşündedirler. Hanefîler ise, ihrâmlı iken nikâhın caiz olduğu görüşündedirler. Bazı hadislerde, H.z.Peygamber'in, Meymûne (r.a.) ile ihrâmlı iken evlendiği rivâyet edilmiştir.⁴ Diğer bazı hadislerde ise, H.z.Peygamber'in Meymûne ile ihrâmdan çıkmış olduğu halde evlendiği nakledilmiştir.⁵ H.z.Osmân'dan gelen bir rivâyette de, H.z.Peygamber'in, "İhrâmlı kimse nikâh kıyâmaz, başkası tarafından nikâhlanamaz ve evlenme teklifi ile birini isteyemez"⁶ buyurduğu zikredilmiştir. Birbirine zıt hüküm taşıyan bu hadisler sebebiyle, ihtilaf meydana gelmiş, İmâm Şâfi'î, Mâlik, Ahmed b.Hanbel, Sa'îd b.el-Müseyyeb, Evza'î ve sahâbeden bir gurub,

¹ I.Sâd, Tabakât, VIII, 60-61; Nevevî, Minhac, IX, 209.

² Müslim, Sahîh, II, 1039; Tirmizî, Sünen, III, 401-402; Nesâî, Sünen, VI, 70, 130; İ.Mâce, Sünen, I, 641.

³ 62. Cum'a, 9.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 129; Müslim, Sahîh, II, 1032; Nesâî, Sünen, VI, 87-88; İ.Mâce, Sünen, I, 632.

⁵ Müslim, Sahîh, II, 1032; İ.Mâce, Sünen, I, 632.

⁶ Müslim, Sahîh, II, 1030-1031; İ.Mâce, Sünen, I, 632.

ihrâmlı iken nikâhın câiz olmadığını, böyle bir nikâhın bâtıl olduğunu söylemişlerdir.¹ Hammâd b.Ebî Süleymân, Ebû Hanîfe, İkrime, İbrâhîm en-Nehai, Sevrî, Atâ b.Ebî Rebah gibi Kûfeli olan Hanefî mezhebi mensupları da, ihrâmlı için nikâhın câiz olduğunu, ancak, ihrâmlının Zifâf yapamayacağını söylemişlerdir. Bu görüşte olan âlimler, İbn Abbâs'ın yukarda zikredilen rivâyetini delil olarak almışlardır.² İhrâmda nikâhın câiz olmadığını söyleyen bazı âlimler de, Hz.Peygamber'in ihrâmlı iken nikâh yapmasının, kendisine mahsus fiillerinden olduğunu, bunun ümmete yasak olduğunu ileri sürmüşlerdir.³ İbn Abdilberr, Sa'îd b.el-Müseyyeb, Ahmed b.Hanbel gibi âlimler de, Hz.Peygamber'in ihrâmlı iken, Meymûne ile evlendiğine dair rivâyetinde İbn Abbâs'ın vehmettiğini, çünkü Hz.Peygamber'in, Meymûne ile ihrâmsızken evlendiğini kaydetmişlerdir.⁴

Sonuç olarak, Hanefî mezhebine göre, İslâm'da nikâhın câiz olmadığı vakit yoktur, Mâlikî, Şafîî, Hanbelî mezhebine göre ise, ihrâmlı iken nikâh câiz değildir.

2. Evlenmemek (Tebettül)

Tevrât'ta evlenme teşvik edilmiştir.⁵ Yahudilik'te, yahudi ırkının yok olmasına sebep olacağı için evlenmemek suç sayılır, sadece evlenmemek değil, bile bile çocuksuz kalmak, azil yapmak, çoğalmamak câiz değildir. Yahudilerde, nesil yetiştirmek çok önemlidir. Bunun için Tevrât'ta, yahudilere ölen kardeşlerinin karılarıyla evlenmeleri emredilmiştir.

Hristiyanların da kabul ettiği Tevrât'ta, evlenmeyi teşvik edici bir hüküm olmamasına rağmen, Hristiyanlık'ta rahiplik ve rahibelik adı altında, evlenmemenin meşrulaştırıldığını görüyoruz. Pavlus, bu meseleye de el atarak, Hristiyanlık'ta evlenmeme uygulamasını yerleştirmiştir. Pavlus bu konuda: "Adam için kadına dokunmamak iyidir. Fakat zinalardan dolayı, herkesin kendi karısı olsun ve her

¹ Nevevî, Minhac, IX, 194-195.

² Nevevî, a.g.e., IX, 194-195; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 142; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XX, 111.

³ Nevevî, a.g.e., IX, 194.

⁴ İ.Hacer, a.g.e., IX, 142; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 266.

⁵ Tevrât, Tekvin, 1/28.

kadının kendi kocası olsun. Fakat emir olarak değil, müsâade olarak bunu diyorum. Lakin bütün insanların benim gibi olmalarını istiyorum... Fakat evlenmemişlere ve dul kadınlara diyorum, benim gibi kalsalar onlar için iyidir"¹ demektedir. Yine Pavlus, evlenen kimselerin, karı veya kocalarını hoşnud etmek için kaygı çektiklerini, halbuki evlenmeyen kimselerin, ancak Rablerini hoşnud etmek üzere kaygı çektiklerini söylüyor. Kendi görüşünün, dul kadınların, kızların evlenmemelerinden yana olduğunu söyleyerek, kızını evlendirmeyenin daha iyi yapacağını iddia ediyor.² Kısacası evlenmemeyi teşvik ediyor. Ancak Pavlus, Timoteos'a yazdığı mektup sebebiyle yukarda kaydedilen evlenmemeye dair görüşlerinde tenâkuza düşmüştür: "Fakat Ruh açıkça diyor ki, sonraki vakitlerde bazıları imândan irtidâd edip, aldatıcı ruhları ve cinlerin öğretişlerini dinleyecekler, yalan söyleyenlerin iki yüzlülüğü ile vicdanları dağlanacak, evlenmeyi menedecekler, imân edip hakikatı bilenler tarafından şükürle kabul olunmak üzere, Allâh'ın yarattığı yiyeceklerden çekinmeyi emredecekler..."³

Pavlus'un mektubunda bahsettiği Rûh'un, haber verdiği kimselerin ilki, Pavlus'un kendisi olsa gerek. Çünkü O, evlenmemeyi teşvik etmiş, Hristiyanlığa rahiplik ve rahibelik sistemini yerleştirmiştir. Acaba, Pavlus da mı aldatıcı ruhları ve cinlerin öğretişlerini dinleyerek evlenmemeyi teşvik etmiştir? Bu sorunun cevabı, Pavlus'un getirdiği sistem dolayısıyla evlenmeyen râhip ve râhibelerin, tarih içinde yaptıkları olumsuz davranışlarda gizlidir.

Sonuç olarak, evlenmemeyi Pavlus'un teşvik ettiğini, Kilisenin bu konudaki görüşünün temelini, onun attığını söyleyebiliriz. Ruhbanlık aslında Hristiyanlık'ta olmayan bir meslektir. Sonradan kasıtlı olarak bu dine sokulan Ruhbanlık, bir geçim vasıtası olmuştur.⁴ Hristiyanlar bekarlığı daha kutsal saymışlardır. Bu, hristiyanların ilk din adamlarının, Roma Toplumunda görmüş oldukları yaygın fuhuş ve rezâletten doğmuş, toplum tam mânâsıyla ahlâksızlığa saplanmış, hristiyan din adamları bu durumdan başlıca sorumlu olarak kadını görmüşlerdir. Ahlâksızlık, din adamlarının

¹ 1.Korintoslulara, 7/1-8.

² 1.Korintoslulara, 7/25-40.

³ Timoteosa 1.Mektup, 4/1-3.

⁴ Kazıcı, Kur'an-ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.111.

ruhlarında öyle derin bir nefret hissi uyandırmıştır ki, "En aziz kimseler evlenmeyen kimselerdir" diyecek kadar ileri gitmişlerdir.¹

Evlenmemek, fıtrata aykırı bir davranış olduğu için, bu sistem sebebiyle Hristiyan dünyasında, râhip ve râhibelerin gayr-i meşru davranışları ortaya çıkmış, râhip ve râhibeler cinsel ihtiyaçlarını gayr-i meşrû yollardan gidererek, zinâ ve fuhşa sapmışlardır. Evlenmenin yasak olması sebebiyle, râhip ve râhibelerin tarih boyunca içine düştükleri ahlâksızlıklar, muhtelif eserlerde dile getirilmiştir.²

İslâm, Hristiyanlığın ruhbanlık uygulamasını reddetmiştir. Hz.Peygamber, kendisi evlenmiş ve evlenmeyi teşvik etmiştir. Bir hadislerinde: "Ey gençler topluluğu! sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan daha çok korur, iffeti de muhafaza eder"³ buyurmuşlardır. Ayrıca Peygamberimiz: "Evlenmek benim sünnetimdir, kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Evleniniz, çünkü ben diğer ümmetlere karşı, sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim"⁴ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber, ashabından evlenmemeye, et yememeye, yatakta yatmamaya söz veren kimselerin bu davranışlarını menetmiş, kendisinin kadınlarla evlendiğini, uyku uyuduğunu, bazen oruç tutmayıp yemek de yediğini bildirmiştir.⁵ Ayrıca Hz.Peygamber'in, Osmân b.Maz'ûn'un kadınlardan ve dünya lezzetlerinden kendisini çekmesini menettiği de kaynaklarda zikredilmektedir.⁶ Hz.Peygamberden rivâyet edilen diğer hadislerde de, açıkça İslâmiyet'te ruhbanlığın olmadığı bildirilmiştir.⁷ Hz.Peygamber'in "Birbirini seven iki kimse için, nikâh kadar

¹ Kazıcı, a.g.e., s.99-100.

² Bkz: Gürkan, İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, s.63-65; Kazıcı, a.g.e., s.100, 103, 111-112.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 117; Müslim, Sahîh, II, 1018-1019; E.Dâvud, Sünen, II, 538-539; Tirmizî, Sünen, III, 392; Nesâî, Sünen, VI, 57-58.

⁴ İ.Mâce, Sünen, I, 592.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 116; Müslim, Sahîh, II, 1020; Nesâî, Sünen, VI, 60.

⁶ Buhârî, Sahîh, VI, 118-119; Müslim, Sahîh, II, 1020-1021; Tirmizî, Sünen, III, 394.

⁷ Tirmizî, Sünen, III, 393; İ.Mâce, Sünen, I, 593; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 157; Hâkim, Müstedrek, II, 159.

muhabbeti artırıcı bir husus olmadığını" söyledikleri de zikredilmektedir.¹

Sonuç olarak İslâm, Hıristiyanlık'ta mevcut olan, insan fitratına aykırı evlenmeme (tebettül) uygulamasını reddederek, nikâhı teşvik etmiştir. Hz.Peygamber, nikâhın kendi sünneti olduğunu bildirmiş, insanın kendisini hadım etmesi ise haram sayılmıştır.²

3. Nikâhlanması Haram Olanlar

a- Yahudilik'te Nikâhlanması Haram Olanlar

Yahudilik'te aralarında kan bağı bulunan kimselerle evlenmek yasaktır. Tevrât: "Sizden hiçbiri kendi yakın akrabasından birine, onun çıplaklığını açmak için yaklaşmayacaktır"³ diye emretmiştir. Tevrât'ın bildirdiğine göre evlenilmesi yasak olanlar şunlardır:

Bir kimsenin;

1) Anne-babasıyla, 2) Babasının karısıyla, 3) İster ana bir, ister baba bir olsun kızkardeşiyle, 4) Torunlarıyla, oğlunun kızı veya kızının kızlarıyla, 5) Halasıyla, 6) Teyzesiyle, 7) Amcasıyla, amcasının karısıyla, 8) Geliniyle, 9) Kardeşinin karısıyla, 10) Kayınvalîdesiyle, kayınvalîdenin oğlunun kızı veya kızının kızıyla, 11) İki kız kardeşle aynı anda evlenmesi yasaktır.⁴

Tevrât, bu yasakların çiğnenmesi halinde suçluların öldürülmesini emretmektedir. Sözelimi bir kadını, annesi ile beraber alan şahıs ve aldığı kadınlar, geliniyle yatan adam ve gelini, babasının karısı ile yatan adam ve babasının karısı, mutlaka öldürülecektir. Çünkü rezillik yapmışlardır.⁵

Yahudilik'te, Hz.Mûsâ gönderilinceye kadar, bir kimsenin, iki kızkardeşi aynı anda nikâhlanması caizdi. Nitekim Tevrât'ın kaydına göre, Hz.Ya'kûb böyle bir evlenme yaparak, dayısı Laban'ın iki kızı Lea ve Rahel'i yedi gün arayla, birbirinin üstüne nikâhlamıştı,⁶ Taberî (v.310) de, yahudilerin, Hz.Mûsâ'ya kadar iki kızkardeşin bir

¹ I.Mâce, Sünen, I, 593.

² Nevevî, Minhac, IX, 177, Aynî, Umdetü'l-Kârî, XX, 72.

³ Tevrât, Levililer, 18/6.

⁴ Levililer, 18/6-8; Tesniye, 22/30, 27/20-23.

⁵ Levililer, 20/11-14.

⁶ Tevrât, Tekvin, 29/16-30, 30/1; Krş: Taberî, Tarih, I, 317-318.

arada aynı adamla evlenmesini câiz gördüklerini kaydetmektedir.¹ Hz.Mûsâ'dan sonra ise, iki kızkardeşle aynı anda evlenmek yasaklanmıştır.² Hz.Mûsâ'nın şerîatında, kardeşin karısını, kardeş sağken almak da yasaklanmıştır.³ Kardeş öldükten sonra, yenge ile evlenmek ise bir vecibedir. Fakat İnciller'de, Hz.Yahyâ'nın, kardeşinin karısını almayı nehyettiği için kiral Hirodes tarafından hapse atılıp, idam ettirildiği kaydedilmektedir.⁴ İnciller'in, kiral Hirodes'in, kardeşinin karısını almaya kalktığı, buna izin vermeyen Hz.Yahyâ'yı idâm ettirdiğine dair rivâyetleri hatalıdır. Çünkü kiral Hirodes, kardeşi sağken, zaten onun nikâhlı karısını almaya kalkışamazdı, buna, kardeşiyle o zamanki yahudi toplumunun izin vermemesi gerekirdi. Halbuki Hirodes'in kardeşinin veya yahudilerin tepkisine dair elimizde bir kayıt yoktur. Eğer Hirodes, ölen kardeşinin karısını almışsa, o zaman da Hz.Yahyâ'nın karşı çıkmasını gerektiren bir durum olmamalıdır. Çünkü Tivrât, yahudilere, ölen kardeşin karısını almalarını, kardeşlerine zürriyet yetiştirmelerini emretmiştir.⁵ Taberî (v.310) ise, İnciller'de nakledilen hâdiseyi, Hirodes'in, kardeşinin karısı ile değil, kardeşinin kızı ile evlenmek istediği, bu sebeble Hz.Yahyâ tarafından menedildiği şeklinde nakletmektedir.⁶ Ayrıca, Taberî'nin nakline göre, Hz.İsâ, Hz.Yahyâ'yı, oniki havârîsinin başında, getirmiş olduğu dînî tebliğ için yollamıştır. Tebliğ edilen hususlar arasında, kardeşin kızıyla evlenmenin yasak olduğu da vardır.⁷ Kaynağı meçhul olmakla beraber, Hirodes'in kardeşinin karısı ile değil de, kardeşinin kızı ile evlenmek istediğine dair Taberî'nin bu rivâyeti tarihî hakikatlara daha uygundur.

Tivrât'ın kardeşin karısı ile evlenme konusundaki buyrukları, günümüz Yahudi toplumunda gelenek olarak devam etmektedir. Bu, İsrâiloğullarında soyun bozulmadan sürmesi ve mirâsın âile dışında kimseye kalmaması içindir.⁸ Ölen kardeşin karısını alma hususuna

¹ Taberî, Tarih, I, 318.

² Tivrât, Levililer, 18/18.

³ Levililer, 18/16.

⁴ Matta, 14/3-12; Markos, 6/16-29.

⁵ Tivrât, Tekvin, 38/8-9; Tesniye, 25/5-10.

⁶ Taberî, Tarih, I, 587-588.

⁷ Taberî, a.g.e., I, 586.

⁸ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 463.

İnciller'de de işaret edilmiştir. Buna göre, çocuğu olmadan ölen kardeşin karısını, sıra ile yedi kardeş nikâhlamaktadırlar.¹

Yine Tevrât'taki bir hükme göre, boşanmış bir kadın, sonradan vardığı kocası ölür veya o da boşarsa ilk kocasıyla tekrar evlenemez. Çünkü, sonradan başka bir adam tarafından nikâhlandığı için murdar olmuştur.² Ayrıca, mirâs sıpttan sıpta geçip dağılmasın diye, yahudilerin kendi sıptlarından ölmeyen kimselerle evlenmeleri de yasak edilmiştir.³ Tevrât, Hârûnoğullarının ve kâhinlerin, düşük veya boşanmış kadınlarla evlenmelerini yasaklamıştır: "Fâhişe, yahut bozuk kadın almayacaklar ve kocasından boşanmış kadın almayacaklar, çünkü kâhin Allâhına mukaddestir... Ve alacağı kadın kız olacaktır. Dul yahut boşanmış, yahut bozuk kadın almayacak, ancak karı olmak üzere kendi kavminden bir kız alacaktır."⁴ Kâhin kızlarının yabancı ile evlenmesi de yasaktır.⁵ Bir kâhin (Kohen) boşanmış bir kadınla evlenmek için anlaşılmaya varsa bile, haham anlaşmayı bozmakla yükümlüdür.⁶

b- Hristiyanlık'ta Nikâhlanılması Hâram Olanlar

Hristiyanlık'ta evlenme, belli bir yaşa gelmiş bir kadınla bir erkek arasında, Kutsal Kitâb'a uyularak kurulan bir birliktir. İncil, evlenilmesi yasak olan kimseler konusunda Tevrât'ı izlemektedir. Tevrât'ın koyduğu, yakınlar arasında evlilik yasağı Hristiyanlık'ta da geçerlidir. Anne-baba, kardeş, süt kardeş, kızkardeşi yaşarken baldız, hala, teyze gibi kan yakınlığı, üvey çocuk gibi aile yakınlığı olan kimselerle evlenmek yasaktır. Bir baba, üvey kızıyla evlenemez. Üvey kardeş ile de evlenilemez. Tevrât'tan gelen bu yasaklar, Hristiyanlık'ta da aynen uygulanır.⁷

Pavlus, bir kimsenin babasının karısı ile evlenmesini de reddetmiş, bu işi yapanın, hristiyanların arasından kaldırılmasını

¹ Matta, 23/23-30; Markos, 12/18-20; Luka, 20/27-33.

² Tevrât, Tesniye, 24/1-4.

³ Tevrât, Sayılar, 36/6-8.

⁴ Tevrât, Levililer, 21/7-15.

⁵ Levililer, 22/12-13.

⁶ Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 460.

⁷ Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 304.

tavsiye etmiştir.¹ Katoliklerde, vaftiz evlâdı ile vaftiz ana-babaları arasında, izin olmadıkça evlenmeye engel olan manevi bir akrabalık meydana gelmektedir.²

Hristiyanlık'ta, Yahudilik'te olduğu gibi ölen kardeşin karısıyla evlenme mecburiyeti yoktur. İnciller'de, bu konuda Hz.İsâ'ya yahudilerin sordukları bir sorudan bahsedilmektedir, ancak bunun yasaklığı veya mecburiyeti konusunda bir açıklık yoktur.³ Hristiyanlık'ta, evli bir kadınla evlenmek de yasaktır, zinâ sayılmaktadır. Pavlus: "İmdi öyle ise, kocası sağ oldukça başka bir kocaya varırsa, ona zâniye denir; fakat kocası ölürse, kanundan âzad olur, şöyle ki başka bir erkeğe varırsa zâniye değildir."⁴ Pavlus'un bu sözlerinden evli bir kadınla evlenmenin Hristiyanlık'ta haram olduğunu, boşanma olmadığı için, bir kadının kocasını bırakıp başka bir erkekle evlenmesinin zina sayıldığını görmekteyiz.

c- Câhiliye Devrinde Nikâhlanılması Yasak Olanlar

Câhiliye devrinde Araplar, öz anneleri, kızları, halaları ve teyzeleri ile nikâhlanamazlardı. Yine Câhiliye devrinde, bir kadını birinci ve ikinci boşayıştan sonra tekrar nikâhlayabiliyorlar, fakat üçüncü boşayıştan sonra bir daha alamıyorlardı.⁵ Câhiliye devrinde Arapların, boşadıkları kadınla tekrar evlenebilmeleri, yahudilerden farklı bir durum arz etmektedir, yahudiler boşadıkları bir kadını, kadın başka birisiyle evlendikten sonra murdar olduğu gerekçesiyle bir daha alamazlar, bu suç sayılırdı.⁶ İslâm, yahudilerin bu âdetini reddetmiştir. İslâm'a göre, bir kadın boşanırsa, başka birisiyle evlendikten sonra, ikinci kocası ölür ya da boşarsa ilk kocasına dönebilir. Ancak, üç talakla boşanan kadının ilk kocasına helâl olabilmesi için, ikinci kocası ile cinsi münasebet vuku bulduktan sonra boşanması veya kocasının ölmesi gerekmektedir. Böyle bir durumla karşılaşmış olan kadının, murdar olması fikrini İslâm kabul etmediği gibi, tekrar ilk kocasına dönen kadının bu durumunu da suç saymamıştır. Hiris-

¹ I. Korintoslulara, 5/1-2.

² Descuffi, Hristiyan Dini, s.244-245.

³ Matta, 22/23-30; Markos, 12/18-25; Luka, 20/27-33.

⁴ Romahlara Mektup, 7/3.

⁵ I.Habîb, Muhabber, s.309, 325; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.136.

⁶ Tevrât, Tesniye, 24/1-4.

tiyanlık'ta zaten boşanma yoktur, Yahudilik'te de boşanmaya imkan verilmiş olmakla beraber, bir başkası ile evlenen kadının tekrar ilk kocasına dönmesi imkansız hale getirilmiştir.

İslâm, Câhiliye devrinin, bir kadını birinci ve ikinci boşayıştan sonra ilk kocası ile nikâhını mümkün kılan, ancak üçüncü talâktan sonra kadının ilk kocasına dönmesine izin vermeyen uygulamasını tasvib etmiştir. Kur'an'da: "Boşanma iki defadır, ya iyilikle tutma, ya da iyilik yaparak bırakmadır... Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka biriyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz. Eğer ikinci koca da onu boşarsa, Allâh'ın yasaklarını koruyacaklarını sanırlarsa, eski karı kocanın birbirlerine dönmelerine bir engel yoktur."¹ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de, üç talakla boşanan kadının, ikinci kocasıyla cinsi yakınlıkta bulunmadıkça, ilk kocasına helâl olmayacağını bildirmiştir.² Yine Peygamberimiz, hulleci kocayı ve kendisine hulle yapılan kocayı lanetleyerek, üç talakla boşanan bir kadının yapmacık bir nikâhla başkası ile evlenip, ilk kocasına dönebilmesi için yapılacak suistimalleri önlemiştir.³

İslâm, Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve Câhiliye devrinde mevcut olan, anneler, kızlar, halalar, teyzeler, kızkardeşler, oğlan ve kız kardeş kızları ile evlenmenin yasaklığına dair uygulamayı tasvib etmiştir.⁴

Yine İslâm, Yahudi ve Hristiyanlık'ta, Câhiliye döneminde uygulanan süt yakınlığı bulananlarla evlenme yasağını tasvib etmiştir. Süt yakınlığının kapsamına, süt anneler, süt nineler, süt kızkardeşler, süt babalar, süt kızlar, süt teyzeler, süt halalar, süt erkek kardeşler ve kızları girmektedir.⁵ Hz.Peygamber, "Allâh, neseb bakımından haram kıldığını, süt emzirme cihetinden de haram kıldı"⁶

¹ 2.Bakara, 229-230.

² Müslim, Sahîh, II, 1055-1057; Tirmizî, Sünen III, 426-427; Nesâî, Sünen, VI, 93-94; İ.Mâce, Sünen, I, 621-622.

³ Tirmizî, Sünen, III, 427-428; Nesâî, Sünen, VI, 212; İ.Mâce, Sünen, I, 622-623.

⁴ Tevrât, Levililer, 18/6-13; İ.Habîb, Muhabber, s.325; Şehristânî, el-Milel, II, 245; Kur'ân-ı Kerîm, 4.Nisâ, 23.

⁵ 4.Nisâ, 23; Dinler Tarihî Ansiklopedisi, II, 304.

⁶ Tirmizî, Sünen, III, 452, Nesâî, Sünen, VI, 98-99; İ.Mâce, Sünen, I, 623.

buyurmuştur. Hz.Peygamber, diğer bir hadislerinde de süt yakınları ile evlenmekten sakındırmış, süt yakınlığına dikkat edilmesini emretmiştir.¹

Câhiliye devrinde, bir kadın kızı ile beraber aynı şahıs tarafından nikâhlanabiliyordu. Nitekim, bu dönemde Medîneli şair Kays b.el-Hatîm, İkrab binti Mu'âz ile, onun başka bir adamdan olan kızı Havvâ binti Yezîd'i nikâhında toplamıştı.² Karıların anaları ile üvey kızların nikâhı, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da haramdır.³ İslâm, bu konuda, Câhiliye devri uygulamasını reddederek, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da mevcut olan kayınvalîdelerin ve üvey kızların haramlığını kabul etmiştir. Kur'ân, karıların annelerinin kendisiyle gerdeğe girilen kadınların kızlarının (üvey kızlar) haram olduğunu bildirmiştir.⁴

Hz.Peygamber, bir kadınla halasının veya teyzesinin, aynı kim-
senin nikâhı altında beraberce bulundurulmasını yasaklamıştır.⁵ Hz.Peygamber'in bu yasağı, böyle bir uygulamanın Câhiliye döneminde mevcut olabileceğini hatıra getirmektedir.

Yine İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta mevcut olan, özoğulların karılarıyla, öz torunların karılarını nikâhlamanın yasak oluşunu tasvib etmiştir.⁶ Ayrıca İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık'taki, savaş sonucu câriye yapılmaları müstesna, evli kadınlarla evlenmenin haramlığına dair uygulamayı da kabul etmiştir.* Evli kadınları

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 125-126; E.Dâvud, Sünen, II, 546-548; Nesâî, Sünen, VI, 94-96, 99-100, 102-104; İ.Mâce, Sünen, I, 623-624.

² İ.Esîr, Üsdü'l-Ğabe, VII, 72-74, 197, No: 6854, 6857, 7106; Watt, Muhammad at Medina, s.386.

³ Tevrât, Levililer, 18/17, 20/14; Tesniye, 27/23.

⁴ 4.Nisâ, 23.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 128; Müslim, Sahîh, II, 1028-1030; E.Dâvud, Sünen, II, 553-554; Tirmizî, Sünen, III, 432-433; Nesâî, Sünen, VI, 96-98; İ.Mâce, Sünen, I, 621; İ.Mâlik, Muvatta', II, 532.

⁶ 4.Nisâ, 23; Krş: Tevrât, Levililer, 18/15.

* Savaş sonucu ele geçirilen kadın veya erkek esirlerin câriye ya da köle yapılarak, harbe katılan gazilere dağıtılması tamamen İslâm devlet başkanının yetkisine bırakılmıştır. O, bunları köle statüsüne sokmadan ait oldukları ülkeye iade edebilir, müslüman esirlerle değiştirebilir, karşılığında tazminât alabilir. Kısacası İslâm

nikâhlamak, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta zinâ olarak nitelendirilmiştir. Kısacası İslâm, bir kadının aynı anda iki koca ile evli olmasını reddetmiştir.¹

Yahudilik'te mevcut olan, bir yahudinin, kendi sıptından başkasına mensup bir kimseyle evlenmesinin yasaklığını İslâm benimsememiştir. İslâm'da bir kadın, diğer bir kabîleye mensup başka bir müslümanla evlenebilir. Sadece kendi sülalesinden birisi ile evlenmek zorunda değildir. Çünkü Kur'an'a göre, bütün mü'minler eşittir ve üstünlük ancak takvâ iledir.²

Ayrıca, Yahudilik'te mevcut olan, Hârûnoğullarının, kâhinlerin boşanmış ve dul kalmış kadınlarla evlenmelerinin yasak oluşu, bâkire kız almak zorunda olmaları gibi uygulamalar İslâm tarafından reddedilmiştir.³ İslâm'a göre, Hz.Peygamber'in neslinden gelenler ve İslâm âlimleri, dul kadın veya bâkire kız nikâhlamakta serbesttirler. Hz.Peygamber'le O'nun neslinden gelenler, İslâm âlimleri Kureyş'in dışındaki diğer kabilelerden kız aldıkları gibi, dul hanımlarla da evlenmişlerdir.

Evlenme konusunda, İslâm'ın yanlış bir değerlendirmesi olarak bazı fıkıh kitaplarında yer alan, Kureyşli bir kadının, başka bir kabîleye mensup bir müslümanla evlenebilmesi veya Arap olan bir kadının Arap olmayan bir müslümanla evlenebilmesi için öne sürülen küfüvlük şartlarının, Hz.Peygamber'in uygulamasında mevcut olmadığı, bunların sonraki siyâsî ve ictimâî şartlar sebebiyle ictihadla ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Çünkü Hz.Peygamber, Kureyş'e mensup olan halasının kızı Zeyneb binti Caḥş'ı, Kureyşli olmayan âzadlı kölesi Zeyd b.Hârise ile evlendirmiştir. İslâm'ın bu konuda aradığı tek şart, müslüman olmaktır. Hz.Peygamber'in, Kureyş'in aristokrat tabakasına mensup müşriklerle evli müslüman kadınları, onlardan ayırarak, o zamanki şartlara göre, eski müşrik kocaları kadar soylu sayılmayan müslüman erkeklerle evlendirdiğine dair, kaynaklarımızda haberlerin mevcut olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Hz.Peygamber, kendileri de, Kureyş'e mensup olmayan Arap ve yahudi asıllı hanımlarla evlenmişlerdir.

devlet başkanı ele geçirilen esirleri mutlaka köle ya da cariye yapmak zorunda değildir.

¹ 4.Nisâ, 24; Taberî, Câmiu'l-Beyân, V,5; Krş: Tevrât, Levililer, 18/20, 20/10; Tesniye, 22/22, Romahlara Mektup, 7/3.

² 49. Hucurat, 13; Krş: Tevrât, Sayılar, 36/6-8.

³ Tevrât, Levililer, 21/7-15, 22/12-13.

Hristiyanlık'ta mevcut olan, vaftiz ana-babaları ile vaftiz evlâdı arasında meydana gelen evlenmeye mani durum da İslâm tarafından kabul edilmemiştir.¹ Câhiliye devrinde de mevcut bu evlâdlık sistemi ile, onun, evlilik ve mîrâsla ilgili sonuçları Kur'ân tarafından reddolunmuştur.²

Yine Câhiliye döneminde, Yahudilik'te Hz.Mûsâ'dan önce olduğu gibi, iki kızkardeş birbirine kuma olarak nikâhlanmaktaydı.³ Nitekim, Feyrûz ed-Deylemî, nikâhında iki kızkardeş olduğu halde müslüman olmuş, Hz.Peygamber, ona birisini boşamasını emretmiştir.⁴ Ayrıca bazı kaynaklarda, Câhiliye devrinde Arapların, iki kızkardeşi kuma olarak nikâhlamayı câiz gördükleri kaydedilmektedir.⁵ Câhiliye devrinde, iki kızkardeşi kuma olarak alan bazı kimseler şunlardır: Ebû Uheyha Sa'îd b.el-Âs (Abdüşşems), Hind bintü'l-Muğîre ve kızkardeşi Safiyye ile, Kays b.Mahreme (el-Muttalib), Vedde ve kızkardeşi Ümmü Sad (Abdül'Eşhel) ile, Amr b.el-Cemûh b.Haram (Sâlîme), er-Ribâb bintü Kays ve kızkardeşi Hind (Sâlîme) ile, Mu'âz b.Âmir, Leylâ bintü Ebî Süfyân ve kızkardeşi Âişe (Dubay'ah) ile evlenmişlerdir.⁶

Yine Câhiliye devrindeki bu uygulamanın tesiri ile olsa gerek, Ümmü Habîbe (r.a.), Hz.Peygamber'e, kızkardeşini kendisine kuma olarak nikâhlamasını teklif etmiş, Hz.Peygamberde bunun haram olduğunu bildirmiştir.⁷ Câhiliye döneminde iki kızkardeşin kuma olarak nikâhlандığına, Ümmü Seleme'nin Hz.Peygamber'e yaptığı teklif de şahitlik etmektedir.

Görüleceği üzere, Câhiliye devrinde iki kızkardeşin bir nikâh altında toplanması uygulaması, yahudilerin Hz.Mûsâ'dan önceki uygu-

¹ Descuffi, Hristiyan Dini, s.245.

² 33. Ahzâb, 5, 37,40.

³ Yahudilik'teki uygulama için bkz: Tevrât, Tekvin, 29/16-30, 30/1.

⁴ E.Dâvud, Sünen, II, 678; Tirmizî, Sünen, III, 436; İ.Mâce, Sünen, I, 627.

⁵ İ.Habîb, Muhabber, s.327; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 318-323.

⁶ İ.Sâd, Tabakât, IV, 100, VIII, 318, 347, 394; İ.Habîb, Muhabber, s.327; Şehristânî, el-Milel, II, 245; Watt, Muhammad at Medina, s.387.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 127-128.

lamalarının aynısıdır. Yahudilik'te Hz.Mûsâ'ya kadar, iki kızkardeşin kuma olarak nikâhlanması câiz görülmüş ve bu husus Hz.Mûsâ'nın şeriatında yasaklanmıştır.¹

Yukarda kaydedilen hususlardan, Hz.İbrâhîm'den kalma ve Hz.Ya'kûb gibi Hz.Mûsâ'dan önce gelen ve Hz.İbrâhîm'in şeriatına bağlı olan peygamberlerin tatbik ettiği bu âdetin, Hz.Mûsâ'dan önceki şekliyle, Câhiliye devri Araplarında aynen devam ettiği sonucunu çıkarmaktayız. Câhiliye devrindeki uygulama ile, o sırada yahudiler arasında yürürlükte bulunan uygulama arasındaki farklılık, Araplara Hz.İsmail'den, Hz.Muhammed'e kadar peygamber gelmediğini ve Arapların Hz.İbrâhîm ve Hz.İsmail'den kendilerine ulaşan bu âdeti devam ettirdiklerini gösterir. Kısacası Hz.Ya'kûb'un da tatbik ettiği iki kızkardeşi aynı nikâh altında kuma olarak toplama âdeti, Yahudilik'te, Hz.Mûsâ gelince kaldırılmış, Araplarda ise bunu yasaklayıcı bir peygamber gelmediği için, Hz.Muhammed'e kadar devam etmiştir. İslâm öncesi Arap Yarımadası'nda, Hz.Mûsâ'nın getirdiği Tevrât'a sahip yahudiler bulunduğu ve onlar iki kızkardeşi aynı anda nikâhlamadıkları, eski uygulamayı terkettikleri halde, Arapların, Hz.Peygamber gönderilip bundan nehyetmesine kadar, yahudilerin Hz.Mûsâ'nın şeriatına göre olan uygulamasını değil de, Hz.Mûsâ'dan önce yürürlükte olan ve Hz. Ya'kûb'un da tatbik ettiği âdetlerine uygun olarak, iki kızkardeşi kuma olarak nikâhlamaları, onların, Hz.İbrâhîm'in Hanîflik dinine bağlı olduklarını gösteren bir husus olmalıdır. Ayrıca bu husus, Arapların ve İslâmiyet'in Hz.İbrâhîm'le olan alakalarını reddetmek için, gerek Araplardaki, gerekse İslâm'daki her prensip ve uygulamanın, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan alındığına dair müsteşrik iddialarını yıkan güzel bir delildir. Şâyet Câhiliye devri Arapları, Hz.İbrâhîm'le ilgileri olmayıp sadece Yahudilik ve Hristiyanlık tesiri altında olsalardı, iki kızkardeşi kuma olarak alma hususunda, Hz.Mûsâ'dan önceki uygulamaya değil, Hz.Mûsâ'nın getirdiği buyruğa tabi olurlar ve iki kızkardeşi kuma olarak nikâhlamazlardı.

Sonuç olarak İslâm, iki kızkardeşi bir arada kuma olarak nikâhlamaya dair Câhiliye devri uygulamasını reddetmiş, Hz.Mûsâ'nın getirdiği kural doğrultusunda Yahudilik ve Hristiyanlık'taki uygulamayı tasvib etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "İki kızkardeşi bir arada

¹ Tevrât, Tekvin, 29/16-30, 30/1; Levililer, 18/18; Krş: Taberî, Tarih, I, 318.

almak suretiyle evlenmek, size haram kılınmıştır, geçmişte olanlar müstesnadır."¹ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de bu hususu yasaklamıştır.²

Câhiliye devrinde, babaların karıları ile nikâhlanma âdeti olduğunu da görmekteyiz. Câhiliye devrindeki bu nikâha, "*Makt*" denilirdi.³ Bu dönemde bir kimse öldüğü zaman, en büyük oğlu, üvey annesini mehirsiz alma hakkına sahipti. Bir şahıs öldüğü zaman, en büyük oğlu analığının üzerine bir örtü atar, babasının malına sahip olduğu gibi, karısını mehirsiz nikâhlama veya mehirini alarak başkasına verme hakkına da sahip olur, eğer büyük oğlan istemezse, diğerleri üvey analarını nikâhlayabilirlerdi.⁴ Kureyş kabilesinde, bir velinin böyle bir hakka sahip olması mübah, Evs ve Hazrec kabilelerinde mecbûrî sayılırdı. Eğer kadın, çabuk davranıp kendi kabilesine kaçarsa kurtulabilirdi. Vâris daha çabuk davranarak, elbisesini üvey anasının üzerine atarsa artık kadın nişanlanmış sayılırdı. Üvey anasıyla evlenenlere "*Dayzen*" denilirdi.⁵ Câhiliye devrinde Araplar bu çirkin fiili mîrâs hırsıyla yapmaktaydılar. Fakat o devirde haysiyetini tanıyanlar bundan nefret ederdi.⁶

Kaynaklarımızda, Câhiliye devrinde babasının karısı ile evlenen bazı kimselerden bahsedilmektedir. Nitekim, Kinâne, babası Huzeyme'nin karısı Berre binti Mürr ile evlenmiş, Berre, Kinâne'den Nadr b.Kinâne'yi dünyaya getirmişti. Hâşim, babasının karısı Vâfide ile evlenmiş, Vâfide, Hâşim'den Da'ife binti Hâşim'i dünyaya getirmişti. Nüfeyl ise, dedesinin karısı el-Haydâ binti Hâlid el-Fehmiye ile evlenmiş ve el-Haydâ ondan Hattâb'ı doğurmuştu. Amr b.Nüfeyl de, babasının karısını alanlardandı.⁷ Yine Câhiliye devrinde, Ebû Kays b.el-Eslet babasının karısı Ümmü Ubeyd binti Damre'yi, Esved b.Halef, babasının karısını (Ebû Talha

¹ 4.Nisâ, 23.

² Buhârî, Sahîh, VI, 127-128; E.Dâvud, Sünen, II, 678; Tirmizî, Sünen, III, 436; I.Mâce, Sünen, I, 627.

³ Kutub, Fi zılâli'l-Kur'ân (Tercüme), III, 158.

⁴ I.Habîb, Muhabber, s.325-326; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 304-307; Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.21.

⁵ I.Habîb, Muhabber, s.325; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.137.

⁶ Yazır, Hak Dini, II, 1321; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, XI, 279-280.

⁷ Taberî, Tarih, II, 266; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, II, 356-357.

b.Abdiluzza'nın kızıydı), Safvân b.Ümeyye, babası Ümeyye b.Halef'in karısı Fâhite bintü'l-Esved'i, Manzûr b.Zebbân, babası Zebbân b.Seyyâr'ın karısı Müleyke bintü'l-Hârice'yi babalarından sonra nikâhlamışlardır.¹ Sâbit b.el-Münzir, babası Münzir b.Haram'ın karısı Suhte binti Hârise ile, Sâbit b.Nu'man, babası Nu'man b.Ümeyye'nin karısı Hind b.Evs ile, Ebû Amr b.Ümeyye, babası Ümeyye b.Abdışşems'in karısı Âmine ile (Ebû Mu'ayt'ın annesidir), Hısn (Muhsin) b.Ebî Kays, babası Ebû Kays'ın karısı Kubeyşe Binti Ma'n ile evlenmişlerdir. Yine Müleyke bintü'l-Hârice, Fezâri ve onun oğlu ile evlenmiştir. Nufeyl ise, Fehmî'yi dul bırakmış, o da onun oğlu ile evlenmiştir.² Bu durum, Hz.Peygamber gönderilinceye kadar devam etmiştir. Nitekim, Ebû Kays b.el-Eşlet vefât edince, oğlu üvey annesi Kebşe ile evlenmeye kalkmış, Kebşe de Hz.Peygamber'e şikâyetle bulunmuştu.³

İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da yasaklanmış olan⁴ bu çirkin âdeti kesin olarak kaldırmıştır. Kur'an-ı Kerim'de: "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin geçmişte olanlar müstesnadır çünkü bu bir fuhuş ve Allâh'ın hışmını celbeden bir davranıştı, o ne kötü bir yoldu"⁵ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de bu davranışı şiddetle yasaklamış, babasının karısı ile evlenen bir kimsenin öldürülerek malının müsaderesini emretmiştir.⁶

Yahudilik'te mevcut bir âdet olan, kardeşin karısı ile evlenme uygulamasının Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz.⁷ Ölen kardeşin karısı ile evlenmelere "*Levirât*" denilmektedir.⁸ Bu dönemde, kardeşinin karısı ile evlenen bazı kimselerin isimleri nak-

¹ İ.Habîb, Muhabber, s.326; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 318; Kurtubi, el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'an, V, 104.

² İ.Sâd, Tabakât, III, 478, 503; İ.Habîb, a.g.e., s.326; Watt, Muhammad at Medina, s.377.

³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 304.

⁴ Tevrât, Levililer, 18/18, 20/11; Tesniye, 22/30, 27/20; I.Korintoslulara, 5/1-2.

⁵ 4.Nisâ, 22.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 602-604; Nesâî, Sünen, VI, 109-110.

⁷ Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.20; Yahudilerdeki âdet için bkz: Tevrât, Tekvin, 38/8-9; Tesniye, 25/5-10; Matta, 23/23-30; Markos, 12/18-20; Luka, 20/27-33.

⁸ Spies, I.A., Mehîr maddesi, VII, 495.

ledilmiştir. Buna göre, Hind b.Simâk, Sa'd b. Muâz ve kardeşi Evs ile, Süheyme, Seleme b.Vakş ve kardeşi Rûmî ile, Büreyde bintü Bişr, Abbâd b.Nehîk ve kardeşi Ebû Ma'kîl ile, en-Nevâr bintü Kays, Sayfî b.Amr ve kardeşi Zeyd b.Amr ile, Ümmü'l-Hâris bintü Mâlik, Cebbâr b.Sahr ve kardeşi ile, Leylâ bintü Ebî Süfyân, Muâz b.Âmir b.Câriye ve kardeşi Bekr b.Âmir b.Câriye ile, Ebû Cehl'in annesi Esmâ bintü Muharribe, Ebû Cehl'in babası Hişâm b.Muğîre ve daha sonra kardeşi Ebû Rebî'a ile evlenmiştir.¹ Yine Câhiliye devrinde Abdümenât b.Kinâne, Bekr b.Vâil'in kızı Hind'le evlenmiş, Abdümenât ölünce Hind, Abdümenât'ın anabir kardeşi Ali b.Mes'ûd'la evlenmiştir.²

Kısacası, Câhiliye devrinde kocası ölen kadın, bir mülk olarak mîrâsçılara kalır, gerektiğinde kayınbirâderiyle evlenmeye mecbur edilirdi.³ Yahudilerde, neseb karışmasın, mîrâs dışarı gitmesin diye yapılan bu uygulama, Câhiliye devrinde de mîrâs hırsı ile yapılmaktaydı. Ancak, bu dönem Araplarında, ölen kardeşin karısı ile evlenildiğinde meydana gelen çocuklar, Yahudilik'teki gibi ölen kardeşe nisbet edilip, onun çocuğu sayılmazdı. Câhiliye devrinde Araplar, ölen kardeşe zürriyet yetiştirmekle mükellef olmayıp meydana gelen çocuklar kendilerine ait olurdu.

İslâm, gerek Yahudilik'te, gerekse Câhiliye devrinde mevcut olan bu âdeti reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususta: "Ey inananlar! kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helâl değildir"⁴ buyurulmuştur. İslâm'ın bu konuda getirdiği hüküm, ölen kardeşin karısının ve kayınbiraderin bu hususta serbest olmalarıdır, dilerlerse karşılıklı rıza ile evlenebilirler, ancak, Yahudi ve Câhiliye devri uygulamalarında olduğu gibi birbiriyle evlenmek mecburiyetleri yoktur.

4.Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek

a-Yahudilik'te Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek

Yahudilik'te yabancı din mensupları ile evlenmenin câiz olmadığını görmekteyiz. Tevrât'ın çeşitli bölümlerinde bu hususlarla ilgili hükümler yer almaktadır. Tekvin bölümünde, Hz.Ya'kûb'un, karısı

¹ İ.Sâd, Tabakât, VIII, 300, 316, 322, 328, 343, 347, 401, 407; Watt, Muhammad at Medina, s.376.

² Taberî, Tarih, II, 266.

³ İ.Habîb, Muhabber, s.327, 330; Yazır, Hak Dini, II, 1319; Sena, Hz.Muhammed'in Felsefesi, s.449.

⁴ 4.Nisâ, 19.

Lea'dan olan kızı Dina'nın Hivîler'in reisi Hamor'un oğlu Şekem'le yattığı, daha sonra Şekem'in Dina ile evlenmek istediği, ancak, sünnetsiz ve İsrâiloğulları'ndan olmadığı için buna izin verilмейerek Şekem'in öldürüldüğü anlatılmaktadır.¹

Tevrât, Yahudilere Amorî, Kenanlı, Hittî, Perizzî, Hivî, Yebûsî, Gırğaşîler gibi putperestlerin kızlarını almalarını kesin olarak yasaklamıştır: "Ve onlarla hısımlık etmeyeceksin, kızını onun oğluna vermeyeceksin ve onun kızını oğluna almayacaksın. Çünkü o, senin oğlunu benim ardımca yürümekten saptıracak ve başka ilâhlara kullak edecekler ve Rabbin öfkesi size karşı alevlenecek ve seni çabuk yok edecek."² Tevrât'ın bu yasağının sebebinin, İsrâiloğullarının putperestliğe dönmelerine mâni olmak gayesini taşıdığı anlaşılıyor. Ancak, zaman zaman yahudiler bu yasağı çiğneyerek, yabancı din mensupları ile evlenmişlerdir. Nitekim Yahuda'ya mensup bazı yahudilerin, ecnebilerle evlendiği kaydedilmektedir.³ Ayrıca Peygamber Ezra, yahudilere aldıkları yabancı karıları boşamalarını emretmiştir.⁴ Yahudilerin, Peygamber Yeşu tarafından da bu konuda uyarıldıklarını görmekteyiz.⁵ Nehemya da, yahudileri yabancı kadınlarla evlenmekten sakındırmış, yabancı kadınlarla evlenenlere lanet etmiştir.⁶ Bütün bu bilgilerden, Yahudilik'teki yabancı din mensupları ile evlenme yasağının, yahudi ırkının sâfiyetini korumak, karışıp erimesini önlemek için konulduğu anlaşılıyor. Nitekim İsrâil ırkına mensup olmayan kimseler, Yahudiliğin dînî gereklerini yerine getirmiş olmalarına rağmen, Hz.Ya'kûb'un kızı Dina ile evlenmek isteyen Şekem'in hadisesinde de görüleceği gibi, yahudi olarak kabul edilmemiş, onlara kız verilmemiş, onlardan kız alınmamıştır.⁷

Günümüzde ise, yabancı din mensupları ile evlenmenin önüne geçilemediği için, doğacak çocukların yahudi olarak yetiştirilmesi konusunda haham söz almaktadır. Ancak, gene de yabancı din mensup-

¹ Tevrât, Tekvin, 34/1-26.

² Tevrât, Tesniye, 7/1-4; Çıkış, 11-16.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Malaki, 2/11-12.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Ezra, 10/10-11.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 23/12-13.

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, Nehemya, 13/23-27.

⁷ Tevrât, Tekvin, 34/1-26.

ları ile evlenmek yasaktır.¹ Burada Tevrât'ın, bir yahudinin başka bir sıpta mensup bir yahudi ile evlenmesini bile yasakladığı gözden uzak tutulmamalıdır.²

b-Hristiyanlık'ta Yabancı Din Mensupları İle Evlenmek

Hristiyanlık'ta, kilisenin ilk yıllarında yabancı bir din mensubu ile evli olanların eşinden ayrılmak zorunda bırakılmadıkları anlaşıyor. Pavlus, hristiyanlara: "Eğer bir kardeşin imân etmeyen karısı varsa ve kadın kendisi ile oturmaya razı ise onu bırakmasın. Ve bir kadın ki, imân etmeyen kocası vardır ve o kendisiyle oturmaya razıdır, kocasını bırakmasın"³ tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak, daha sonraları yabancı din mensupları ile evlenmek kesin olarak yasaklanmıştır.⁴

Hristiyanlık'ta, yabancı din mensubu bir kişi ile evlenmeye karışık evlenme denilmektedir. Söz gelimi, bir Katolik ile Katolik olmayanın evlenmesi karışık evlenme olarak nitelendirilmektedir. Kilisenin beğenmediği bu gibi evlenmeler yasak olup özel izne muhtaçtır. Kilise bu izni, çocukların hristiyan yetiştirilmesi, hristiyan olan eşin dînî vecibelerini yerine getirmekte serbest olması, evlenme töreninin hristiyan din adamı tarafından yapılması, hristiyan eşin, hristiyan olmayan eşine Hristiyanlığı sevdirmeye çalışması gibi şartlarla vermektedir.⁵ Sonuç olarak, kendi din ve inancından olmayanlarla evlenmemek Hristiyanlığın temel prensiplerindendir.⁶ Tarih boyunca Hristiyanlığın, yabancı din mensupları ile evlenen veya cinsel ilişkide bulunanlara karşı tutumu çok sert olmuştur. Söz gelimi, bir yahudi ile evlenen bir hristiyanın bu evliliği, gayr-i meşrû sayılıp zinâ cezasına çarptırılmaktaydı.⁷ Bazı hristiyan ülkelerde de, yahudilerle cinsel ilişkide bulunan kimseler yaktırılmıştır.⁸

¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, II, 460.

² Tevrât, Sayılar, 36/6-8.

³ 1.Korintoslular, 7/12-15.

⁴ Descuffi, Hristiyan Dini, s.304-305.

⁵ Descuffi, a.g.e., s.305.

⁶ Milaşlı İsmail Hakkı, Hristiyanlık ve Müslümanlık, s.18, 48.

⁷ Çaviş, Anglikan kilisesine Cevap, s.164.

⁸ Gürkan, İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, s.170-171; Kazıcı, Kur'an-ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.153.

İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlığın aksine, müslüman erkeklerin semâvî din mensubu kadınlarla evlenmelerine izin vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "...Sizden önce Kitâb verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir"¹ buyurulmuştur. Yahudi ve Hâristiyanların cariyeleriyle evlenmeye ise, izin verilmemiştir.

İslâm, müslüman kadınların, Ehl-i Kitâb erkekleriyle evlenmelerine izin vermemiştir. Hz.Peygamber: "Biz Ehli Kitâb kadınlarıyla evlenebiliriz, fakat onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler"² buyurmuştur. İslâm'a göre, gayr-i müslim evli bir kadın müslüman olduğunda, kocasına da müslüman olması teklif edilir.³ Ancak, Ehl-i Kitâb'a mensup olan bir kadının kocası müslüman olursa, nikâhları devam eder.⁴ İslâm dininden dönen kimselerin nikâhları iptal olunur, hanımları kendilerinden ayrılır.⁵

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin, putperest kadınlarla evlenmelerini yasaklamış, mü'min kadınların kâfirlere helâl olmadığını bildirerek, kâfir kadınların da, mü'minlerin nikâhında tutulmamasını emretmiştir.⁶ Yine Kur'ân-ı Kerîm, "Allâh'a eş koşan kadınlarla, onlar imâna gelinceye kadar evlenmeyin..."⁷ buyurmuştur. Kaynaklarımız, sahâbenin, Kur'an'ın bu emirleri doğrultusunda hareket ettiklerini nakletmektedir. Nitekim Hz.Ömer, İslâm'ı kabul etmeyen müşrik iki karısını boşamıştı. Onlardan Kureybe bintü Ebî Umeyye, daha sonra Mu'âviye b.Ebî Süfyan'la, diğeri de Safvân b.Ümeyye ile evlenmiştir.⁸ Ukbe b.Ebî Mu'ayt'ın kızı Ümmü Külsüm İslâm'ı kabul ederek, Mekke'den Medîne'ye hicret etmiş, kardeşleri Ammâr ile Velid tarafından geri istenmesine

¹ 5.Mâide 5.

² Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 378; Beyhakî, Sünen, VII, 172; Serahsî, Mabsut, V, 45.

³ Serahsî, a.g.e., V, 45-46; Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 171.

⁴ Bilmen, a.g.e., II, 171.

⁵ Serahsî, a.g.e., V, 49.

⁶ 60.Mümtehhine, 10.

⁷ 2.Bakara, 221.

⁸ Buhârî, Sahîh, VI, 172; I.Habîb, Muhabber, s.432-433; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXVIII, 72.

rağmen, iade edilmeyerek, Zeyd b.Hârise ile nikâhlanmıştır.¹ Sübey'a bintü'l-Hâris de, Râhib veya Müsâfir-i Mahzûmî'nin nikâhındayken Medîne'ye hicret etmiş, geri iade edilmeyerek Hz.Ömer'le nikâhlanmıştır. Ebû Hassân b.Dahdaha'nın karısı Ümeyme bintü Bişr de Medîne'ye hicret etmiş, geri verilmeyerek Süheyl b. Sayfî ile evlenmiştir.² Ayrıca, Hz.Peygamber'in kızı Zeyneb'in de (r.a.), müşrik kocası Ebû'l-Âs b.er-Rebî ile araları tefrik edilmiş, kocası müslüman olduktan sonra Zeyneb (r.a.) kocasına iade edilmiştir.³ Yine Hz.Ömer, müşrik karısı Cervel b.Huzaa'nın kızı Ümmü Külsüm'ü boşamış, o da, Ebû Cehm b.Huzâfe el-Adevî ile nikâhlanmıştı.⁴ Talha b.Ubeydillâh'ın nikâhında bulunan Ervâ bintü Rebi'a, Talha (r.a.) Medîne'ye hicret ettiği halde müşrik olarak Mekke'de kalınca, Hz.Talha tarafından boşanmıştı.⁵ Peygamberimiz'in amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî de, Mekke'nin fethinde müslüman olmuş, kocası Hubeyre b.Ebî Vehb ise müşrik olarak Necrân'a kaçmıştı. Bunun üzerine Ümmü Hânî müşrik kocası Hubeyre'den boşanmış ve kendisine Hz.Peygamber tarafından evlilik teklif edilmiştir.⁶

Burada konumuzla ilgili olarak müsteşriklerin, Hz.Peygamberin, Medîne'ye hicret ettiğinde yahudilerin kendisini Peygamber olarak kabul edeceklerini sandığını, bu sebeble onları memnun etmek için kibleyi Kudüs'e çevirdiğini, Âşûra günü oruç tutulmasını emrettiğini, onların kadınları ile evlenilip, yiyeceklerinin yenilmesine izin verdiğini ileri sürdüklerini kaydetmeliyiz.⁷

Müsteşriklerin bu iddiaları doğru olsaydı, Hz.Peygamber'in yahudilerle savaştıktan ve onlarla arası bozularak, Medîne'den çıkardıktan sonra, hâlâ onların kadınlarıyla evlenmeye, kestiklerini ve pişirdiklerini yemeğe izin vermemesi gerekirdi. Eğer Hz.Peygamber, onlara İslâm'da tanıdığı statüyü, sırf günlük politika doğrultusunda

¹ Yazır, Hak Dini, VII, 4913. (I.Esîr, Üsdü'l-Gâbe VII, 386).

² Taberî, a.g.e., XXVIII, 72; Yazır, a.g.e., VII, 4913.

³ I.Hişâm, Sîre, II, 313-314; E.Dâvud, Sünen, II, 674-676; Tirmizî, Sünen, III, 447-448; I.Mâce, Sünen, I, 647.

⁴ I.Habîb, a.g.e., s.433; Taberî, a.g.e., XXVIII, 72.

⁵ Taberî, a.g.e., XXVIII, 72; Beyhakî, Sünen, VII, 171.

⁶ I.Hişâm, a.g.e., IV, 62; Tirmizî, Sünen, V, 355; Taberî, Tarîh, III, 169; Hâkim Müstedrek, IV, 52-53; I.Esîr, Üsdü'l-Gâbe, VII, 404-405.

⁷ Watt Muhammad at Medina, s.199; Dermenghem, Muhammedin Hayati, s.153.

düzenleseydi, Kudüs İslâm'ın üçüncü kutsal şehri olmaya devam etmez, yahudi ve hristiyanların uygulamalarını tasvib eden bazı hususları Sünnet'inde ibkâ ve ihyâ etmezdi. Bütün bunlar, İslâm'da Ehl-i Kitâb'ın statüsünün politika ile değil, vahiyle tâyin edildiğini göstermektedir. J.Schacht da, Ehl-i Kitâb kadınlarıyla evlenmenin İslâm'da (özellikle Şâfîiler'de) fiilen ortadan kalktığını ve bu konudaki iznin usulen olduğunu ileri sürmektedir.¹ Şâfîiler'in tutumu, müntesiplerinin inanç ve bağlılığını koruma endişesi taşıyan her din ve mezhebin yaptığı normal bir davranıştır. Nitekim Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da, başka bir din mensubu ile evlenmeye izin verilmemektedir. Müsteşrikler, İslâm'ı tenkîd ederken kendi din ve mezheplerinin tutumunu gözden uzak tutmamalıdır.

İslâm, Mecûsiler'le evliliği yasaklamıştır. Mecûsiler'le evlenmenin yasak oluşuna sebep olarak, onların Huvezvagdas'ı (Anneler, öz kardeşler ve öz kızlarla evlilik) dînen makbûl ve sevâb sayarak böyle bir uygulama içinde bulunmaları gösterilmektedir. Nitekim Avesta'nın, kardeşlerin birbirleriyle evlenmesine izin verdiği bilinmektedir. Ayrıca, Temîm kabilesinin Mecûsî olduğu da kaydedilmiştir.²

Sonuç olarak, İslâm, Yahudilik'teki putperestlerle evlenmeme, onlardan kadın alıp-vermeme hükümlerini teyid etmiştir. Ancak Ehl-i Kitâb'ın kadınlarını nikâhlamaya izin vermiş, onlara kız vermeyi ise yasaklamıştır.

5. Evlâdlıkların Karıları ile Evlenmek

Evlâdlık edinme müessesesi eski şeriatların çoğunda mühim bir yer işgal ettiği halde, Yahudilik'te hiçbir eserine tesadüf edilmemektedir. Gerçi Ester Kitâbı'nda, anne ve babası ölen Ester'in, Mordekay tarafından kızığa kabul edildiği zikredilmekteyse de, bu hukûkî sonuç meydana getirmiş bir olay değildir.³ Yahudilik, Hintliler ile Yunanlılar ve Romalılar nezdinde çok ehemmiyetli olan "tebennî"yi (evlâd edinme) kabul etmemiştir.⁴

¹ Schacht, I.A., Nikâh Maddesi, IX, 259-260.

² Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 418; Danışman, İslâm Tarihî, I, 29; Karaman, İslâm Hukûk Tarihî, s.12.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Ester, 2/7.

⁴ M.Es'ad, Tarih-i İlm-i Hukûk, s.200-201.

Hıristiyan milletlerde evlatlık müessesesi varsa da, bunun Tevrât ve İnciller'den herhangi bir dayanağı tesbit edilememiştir. Bu husus Roma Hukuku'ndan geçmiş olmalıdır. Nitekim, Câhiliye devri Araplarında, "istilhâk"la bir kabileye mensub sayılar kimsenin (دعى), Roma'da, "Adoption" (tebennî) suretiyle "Gens"e dahil olan "Client"ten farklı olmadığı zikredilmektedir.¹ Kilisenin vaftiz anne-babası ile vaftiz evlâdı kabul ettiği ve bunların birbiriyle evlenmelerinin yasak olduğu bilinmektedir.²

Cahliye döneminde ise, bir kimse bir çocuğu evlâd ediniyor ve çocuk evlâd edinenin oğlu olarak anılıyordu. Câhiliye devrindeki evlâdlık müessesesi, mîrâsçı olma gibi hukûkî bir sonuç meydana getirdiği gibi, evlâdlık edinilen kimsenin hanımı ile, evlâdlık edinen şahısların evlenememeleri sonucunu doğuruyordu. Nitekim Câhiliye devrinde, Ebû Huzeyfe b.Utbe b.Rebi'a'nın, Sâlim b.Ma'kil'i evlâd edininip, kardeşi Velîd'in kızı Hind'i ona nikâhladığı zikredilmektedir. Evlâdlık müessesesinin ilgâsından sonra, Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle, Hz.Peygamber'e gelerek, Sâlim'i oğul edindiklerini hatırlatmış ve nasıl hareket edeceklerini sormuştur.³ Yine burada Hz.Peygamber'in, önceleri, Zeyd b.Hârise'yi evlâd edindiğini, Zeyd b.Hârise'nin Zeyd b.Muhammed diye çağırıldığını zikretmemiz yerinde olacaktır.⁴

İslâm, Câhiliye devrinde mevcut olan evlâdlık müessesesini bütün sonuçlarıyla ilgâ etmiştir. Kur'an'da Allâh: "Evlâdlıkları babalarına nisbet edin"⁵ buyurmuştur. Yine Kur'an'da: "Muhammed, içinizden herhangi bir adamın babası değil, O Allâh'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur"⁶ buyurulmuştur.

İslâm'dan önce evlâdlıkların karılarıyla evlenilmez, bu skandal telakki edilirdi. Allâh, bu kökleşmiş, değiştirilmesi zor âdeti ortadan kaldırmak için, bu âdete muhâlif uygulamayı bizzat Hz.Peygamber'e

¹ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâ'î Âile", s.78.

² Descuffi, Hıristiyan Dini, s.245.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 122; E.Dâvud, Sünen, II, 549-551; Nesâî, Sünen, VI, 63-64; İ.Mâce, Sünen, I, 625; İ.Mâlik, Muvatta', II, 605-606.

⁴ Tirmizî, Sünen, V, 353; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXI, 120, XXII, 16.

⁵ 33.Ahzab, 5.

⁶ 33.Ahzab, 40.

yaptırtarak, Hz.Peygamber'i, evlâdlığı Zeyd b.Hârîse'nin boşadığı hanımını Zeyneb bintü Cahş ile evlendirmiştir.¹ Kur'ân-ı Kerîm bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Ey Muhammed! Allâh'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye, Eşini bırakma, Allâh'tan sakın diyor, Allâh'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allâh'tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd, eşiyle ilgisini kestiğinde, onu seninle evlendirdik ki, evlâdlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir güçlük olmadığı bilinsin. Allâh'ın buyruğu yerine gelecektir."²

6. Çok Kadınla Evlilik (Polygami)

a- Yahudilik'te Çok Kadınla Evlilik

İnsanlık tarihînin çok eski âdetlerinden birisi de, çok kadınla evlenmedir. Bu âdetin Yahudilik'te de mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrât'ın bildirdiğine göre, Hz.İbrâhîm, karısı Sâra'dan başka, Sâra'nın câriyesi Hacer'le de evlenmiştir.³ Yine Tevrât, Hz.İbrâhîm'in Ketura adlı bir kadınla evlendiğini kaydetmektedir.⁴ Hz.Ya'kûb da, dayısının iki kızı olan Rahel ve Lea'yı kuma olarak nikâhlamıştır.⁵ Daha sonra Hz.Ya'kûb'a karısı Lea, câriyesi Bilha'yı, diğer karısı Rahel ise, câriyesi Zilpa'yı karı olarak vermişlerdir.⁶ Hz.Ya'kûb'un kardeşi Esav da, Ada, Oholibama, Basemat adlı hanımlarla evlenmiştir.⁷

Hz.Dâvûd da çok kadınla evlenmiştir. Hz.Dâvûd'un, Makaa, Haggit, Abital, Eglâ adlı kadınlarla evlendiği zikredilmektedir.⁸ Hz.Dâvûd bunlardan başka, Nabal'ın karısı Abigail'i, Yizreel'den Ahinoam'ı kendisine karı olarak almıştır.⁹

¹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXII, 12-14.

² 33.Ahzab, 37.

³ Tevrât, Tekvin, 16/1-4.

⁴ Tevrât, Tekvin, 25/1; İ.Habîb, Muhabber, s.394, (İ.Habîb, bu hanımın adını Kântura bint Maktûr olarak kaydetmektedir.)

⁵ Tevrât, Tekvin, 29/16-30.

⁶ Tekvin, 30/3-13; 32/22.

⁷ Tekvin, 36/2-5.

⁸ Kitâb-ı Mukaddes, II. Samuel, 3/2-5.

⁹ Kitâb-ı Mukaddes, I.Samuel, 25/39-43, 27/3, 30/5, 18; II.Samuel, 2/2.

Ayrıca nakledildiğine göre, Hz.Dâvûd kendisiyle nişanlandığı halde kendisine verilmeyerek, babası Saul tarafından, Galliam'dan Laiş oğlu Paltiel ile evlendirilen Mikal adlı kadını kocasının elinden almıştır.¹ Tevrât'ta nakledilen bu haberi, peygamberlerin ismet sıfatına aykırı düştüğü için doğru kabul etmeye imkan yoktur. Peygamberler savaş sonunda esir düşmeleri hariç, başkalarıyla evli kadınlara asla dokunmamışlardır. Ayrıca bu nakil, Tevrât'ın hükümleri ile de tenakuz halindedir. Çünkü Tevrât, başkalarıyla evli kadınlarla alakayı yasaklamakta ve evli kadınların hukukunu korumaktadır.²

Yine rivâyet edildiğine göre, Hz.Dâvûd sarayının damında gezinirken, evinde yıkanmakta olan Hitti Uriya'nın karısı, Eliam'ın kızı Bat-Şeba'yı görmüş, çok beğendiği bu kadını getirip onunla yatmış ve onu hamile bırakmıştır. Daha sonra bu kadına sahip olmak için, kocası Uriyayı savaşa göndermiş, komutanı Yoab'a da Uriya'yı savaşta kolayca öldürüleceği bir yere koymasını emretmiştir. Sonunda Uriya savaşta ölmüş, Dâvûd da onun karısı Bat-Şeba'yı almıştır. Hz.Süleyman bu kadından doğmuştur.³

Bu rivâyet de, Hz.Dâvûd'a ırz düşmanlığı, zinâ gibi ağır iftirâlar isnad etmektedir. Bu nakil de, daha önce zikredilen rivâyet gibi bir peygamberin ismet sıfatına aykırıdır, doğru olması mümkün değildir.

Yine Hz.Dâvûd'un çok yaşlandığı bir sırada, genç bir kız olan Şunem'li Abişag'ı aldığı kaydedilmektedir.⁴ Bütün bu nakiller, Hz.Dâvûd'un da çok kadınla evlendiğini göstermektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te bildirildiğine göre, Hz.Dâvûd'un oğlu Süleymân Peygamber de, çok kadınla evlenmiştir. Hz.Süleymân'ın aldığı hanımlar arasında Mısır kiralının kızı da vardır.⁵ Hz.Süleymân'ın Moabiler, Ammonîler, Edomîler, Saydalılar ve Hittîler'den ecnebî kadınlar aldığı, bunun da Tevrât'ın buyruklarına aykırı oldu zikredilmiştir. Nakledildiğine göre Hz.Süleymân 1000 adet kadın almıştır, bunun 700'ü kiral kızı, 300'ü de câriyedir.

¹ I.Samuel, 25/44; II.Samuel, 3/13-16.

² Tevrât, Levililer, 18/20, 20/10; Tesniye, 22/22.

³ Kitâb-ı Mukaddes, II, Samuel, 11/2-5, 14-17, 26-27, 12/9-10, 24.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, I.Kırallar, 1/1-4.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, I.Kırallar, 3/1.

Hız.Süleymân, almış olduğu bu ecnebî karılarının putları için Mabet yaptırmıştır.¹

Hız.Süleymân'ın, Hız.Mûsâ'nın dinine aykırı davranışlarda bulunduğunu, putlara tapan karılarının bu davranışlarına izin verdiğini, onların putları için mabet yaptırdığını peygamberlerin ismeti açısından kabul etmeye imkan yoktur. Mübalâğaları bir kenara atarsak, bu haberden çıkan sonuç Hız.Süleymân'ın çok kadınla evlenmiş olduğudur.

Yahudilik'te çok kadınla evlenme hususu, sadece peygamberlere veya idare mevkiinde bulunan kimselere mahsus olmayıp, diğer kimseler arasında da yaygındı. Nitekim, Kitâb-ı Mukaddes'de Efraimli Elkano adlı bir kimsenin Hanna ve Peninna adlı iki karısı olduğu zikredilmektedir.² Gideon'un da çok kadınla evli olduğu nakledilmektedir.³ Yine Rehoboam adlı şahsın, Mahalat ve Maaka' adlı kadınları aldığı, toplam 18 karı ve 60 câriye ile evlendiği zikredilmektedir.⁴

Tevrât, yahudi kırıallarının fazla kadınla evlenmelerini istememektedir.⁵ Ayrıca Yahudilik'te, ölen kardeşin karısının kayınbiraderiyle evlenme mecburiyetinde bulunması da, çok evliliğe sebep olan uygulamalardandır.⁶

Tevrât, bir yahudinin kendisine ikinci bir kadın alması durumunda, ilk karısının karılık hakkını, nafaka ve esvâbını eksiltmemesini emretmektedir.⁷ Ayrıca Tevrât, bir kimsenin iki karısı olup, ilk oğlu nefret ettiği karısından, küçük oğlu da sevdiği karısından olsa bile, mîrâstaki ilk oğulluk hakkını nefret ettiği karısının oğlundan alamayacağını bildirmiştir.⁸ Bütün bu nakillerimizden, Ya-

¹ Kitâb-ı Mukaddes, I.Kırıallar, 11/1-8.

² Kitâb-ı Mukaddes, I.Samuel, 1/1-2.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Hâkimler, 8/30-31.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, II. Tarihler, 11/18-21.

⁵ Tevrât, Tesniye, 17/17.

⁶ Tevrât, Tekvin, 38/8-9; Tesniye, 25/5-10.

⁷ Tevrât, Çıkış, 21/10.

⁸ Tevrât, Tesniye, 21/15-17.

hudilik'te çok evliliğin mevcut olduğu ve hiçbir sınırlamaya tabi olmadığı anlaşılmaktadır.¹

Çok kadınla evlilik hususu Hz.Mûsâ'dan önceki ve sonraki yahudilerde bu şekilde devam etmiş ve herhangi bir kayıtlamaya tabi tutulmamıştır. Nihâyet Talmud, bunu, evlenecek kocanın evlenmek istediği kadınların hepsinin ihtiyaçlarını görecektüğüne sahip olması ile sınırlandırmıştır. Yahudi toplumu tarafından dinlenilmekle beraber, hahamlar en fazla dört kadınla evlenilmesini tavsiye edip durmuşlardır.²

Talmud çok evliliği câiz görüyor, fakat tavsiye etmiyordu. Talmud sayfalarında bu nokta üzerinde farklı fikirler toplanmaktadır. Nitekim, "Bir adam hoşuna gittiği kadar kadınla evlenebilir" ifâdesi bu tasvibi doğrulamaktadır. Ancak diğer bir ifâde de "O, artık dörtten fazlasına sahip olamaz" şeklindedir. Geniş kitleler tarafından polygami uygulanmışsa da, hahamlar tarafından bunun meşrûluğuna şahitlik edilmemiştir.³

Talmud'un, bir adamın istediği kadar kadınla evlenmesine izin veren ifâdesiyle, evliliği en fazla dört kadınla sınırlayan sözleri arasında tenakuz vardır. Ayrıca burada, yahudi hahamlarının ve Talmud'un, niçin evliliği en fazla dört kadınla sınırlandırdıkları sorusu karşımıza çıkmaktadır. Çok kadınla evliliğin dört kadınla sınırlandırılması hususu, yahudilere muhtemelen Hz.İbrâhîm'den kalmış olabilir. Yahut da, Tevrât'ın aslında böyle bir kayıt mevcut olup sonradan tahrife uğramış da olabilir.

A.Cohen, Hz.Peygamber'in evliliği en fazla dört kadınla sınırlandırma prensibini, Yahudilik'ten aldığını ileri sürmektedir.⁴ Cohen'in bu iddiası da, diğer müsteşriklerin yaptığı gibi İslâm'ın ilâhî vahye dayanan bir din değil, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan, Câhiliye döneminden adapte edilen prensiplerle, insan aklı ve eliyle kurulmuş bir din olduğunu ifâdeye yöneliktir. Müsteşriklerin diğer konulardaki iddiaları gibi, bunun da asılsız olduğu açıktır. Bu konuda ileri sürülecek en doğru fikir, Allâh'ın daha önceki toplumlara göndermesi muhtemel olan çok evliliğin dört kadınla sınırlandırılmasına dair

¹ Sibâî, İslâm ve Garphlara Göre Kadın, s.47.

² Çavuş, Anglikan Kilisesine Cevap, s.165.

³ Cohen, Le Talmud, s.218-219.

⁴ Cohen, a.g.e., s.219.

buyruklarını, İslâm dininde de vahiyyle yenilemiş olmasıdır. Ayrıca Hz.Peygamber'in, kendileriyle temas etme imkanı bulduğu Medîne civarındaki yahudilerin, en fazla dört kadınla evlilik uygulamasından haberlerinin olması da şüpheli bir husustur. Böyle bir durumu İslâmi kaynaklar haber vermemektedirler. Üstelik milâdî 100 tarihinden sonra yahudilerde birden fazla karı almak, Büyük Ruhânî Meclis kararıyla yasaklanmıştır.¹ O zaman, Romalılar'da bir kadınla evlilik esas alınmaktaydı. Bundan yahudilerin Büyük Ruhânî Meclisi'nin, Roma İmparatorluğu'nun aile hukûku sahasındaki uygulamalarının etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu yasak, Tevrât'a, Talmud'a ve geçmiş peygamberlerin tatbikatına uygun değildir.

b- Hristiyanlık'ta Çok Evlilik

Eski ve Yeni Ahid'in hiçbir cümlesi, çok evliliği yasaklamamıştır. İlk asırlarda hiçbir konsil veya din işleri kurulu da buna karşı çıkmamıştır. IX. yüzyılda Charlamagne'nin çıkardığı bir kanun, papazların bile birden fazla kadınla evlendiklerini göstermektedir. Protestan alimleri, bizzat Hz.İsâ'nın çok evliliği câiz gördüğüne işaret etmektedirler.² Matta İncili'nde kaydedildiğine göre Hz.İsâ, göklerin melekutunu bir adamla evlenmek isteyen on adet kıza benzetmektedir. Bu kızlardan beşi akıllı, beşi akılsızdır, güvey ise akıllı beş kızla gerdeğe girmiştir.³ Hz.İsâ bu benzetmesiyle, bir kimsenin aynı anda on tane zevce almasına izin verdiği intibahı vermektedir. Protestanlığın kurucusu Martin Lûther, Hristiyanlık'ta taaddüd-ü zevcât'ın helâl olduğunu söylemiştir. Pavlus, Hristiyanlık'ta çok evliliği tavsiye etmemiş, bir adamın bir kadınla evlenmesini, papazların yalnız bâkire kadın almalarını emretmiştir.⁴ Pavlus'un, papazların kız almalarına dair emri, Tevrât'ın kahinlerin yalnızca kız almalarına dair emriyle paralellik arz etmektedir.⁵ Pavlus papazların yalnız bir kadınla evli olmalarını emretmiştir.⁶ Pavlus'un bu emri, papazların birden fazla karı alabileceklerini dolaylı olarak ifâde et-

¹ Keskiöğlü, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukûku, s.235.

² Sırma, İslamiyet ve Hristiyanlık, s.47-48.

³ Matta, 25/1-10.

⁴ A.Tercüman, Hristiyanlığa Reddiye, s.119-120.

⁵ Tevrât, Levililer, 21/7-15.

⁶ Timeteos'a I.Mektup, 3/12.

mehtedir.¹ Yine Hristiyanlık'ta, hristiyanları iki kadınla veya daha fazlasıyla evlenmekten meneden bir hüküm olmadığı, ancak eski papaların tek kadınla yetindikleri zikredilmektedir.² Burada Hristiyan misyonerlerinin, hristiyan olan putperest Afrikalıların çok kadınla evliliklerine izin verdiklerini, Kral VII. Edward ile Hitler'in, taaddüd-ü zevcât'ın uygulanması için teşebbüste bulunduklarını kaydetmemiz yerinde olacaktır.³

Güstav Le Bon, taaddüt-ü zevcâtın Avrupalılar'a en uygun düşecek sistem olduğunu savunmuştur.⁴ Ayrıca, Bertav dö Oşinus, Lisarus, Selden, John Milton gibi yazarlar da, Hristiyanlık'ta çok evliliği savunmuşlardır. Hristiyan din büyüklerinden Saint Chrisostum, Saint Agustin, Alman din büyüklerinden Bonifas, Papa Gregoir çok kadınla evliliğin câiz olduğunu ifâde etmişlerdir.⁵

Büyük Konstantin'in oğlu Valenintanus'un, Frank kralı Clother ve oğulları Heribartus ile Hiberikus'un, Pepin ve Charlamagne'in, Luter ve oğlunun, Alman İmparatoru Arnolfus, Frederik Barbaros'un, Fransa kralı Filip Theodatus'un, Frank kırılları Günteran, Karibert, Siçbert, Çilberk'in, I.Dagobert ve amcası Clother'in çok kadınla evlendikleri kaydedilmiştir. Sezar'ın ifâdesine göre, eski ingiltere halkı da çok kadınla evlenmekteydi.⁶

Romalılarda çok kadınla evlilik fiilen yaygınlaşmıştı. Hz.İsâ bu konuda herhangi bir yasaklama getirmediği için, çok kadınla evlilik, Hristiyanlığın gelmesinden sonra da devam etmiştir. Roma İmparatoru II.Valentinien çok kadınla evlenmeyi mübah sayan bir emir çıkarmış ve o zaman yaşayan din adamlarından kimse bu emre itiraz etmemişti. Nihâyet İmparator Jüstinien, çok kadınla evliliği yasaklamıştır. Jüstinien'in bu yasağı, dînî bir engelden dolayı değildi. Nitekim o tarihlerde din adamları da Patrik'ten izin alarak nikâhları altında bir kaç kadın bulundurmaktadılar. Jüstinien'in bu yasağı da, halkın davranışlarını değiştiremedi. 19.asra ka dar halk,

¹ Sibâî, İslam'a ve Garphılara Göre Kadın, s.47.

² Sibâî, a.g.e., s.48.

³ Sibâî, a.g.e., s.49-50.

⁴ Sibâî, a.g.e., s.51.

⁵ Davenport, Hz.Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm, s.105-106.

⁶ Davenport, a.g.e., s.103-105.

çok evliliği ayıp karşılamamıştır. Cermenler'in aristokrat tabakası bu asra kadar bir kaç kadını nikâhları altında bulundurup durmuştur.¹

Sonuç olarak Hristiyanlık'ta, bu konuda açık bir emir olmasına rağmen çok evlilik yasak sayılmıştır. Matta İncili'ndeki boşanma emri, bu uygulama doğrultusunda yorumlanmıştır.² Katolik mezhebine göre, insanın bir karılı ve bir kocalı olması gerektiği kaydedilmiştir.³ Hristiyanlığın aslında çok evliliğin mübah ve meşru olduğu, bu hususu yasaklayan bir hüküm bulunmadığı, tek kadınla evliliğin kabul edilmesinin sosyal ve siyâsî gelişmelerin bir sonucu olarak kilise tarafından kabul edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim E.Dermenghem de, "Ahd-i Atik'in patriyarşları bir tek zevce ile yaşamaya mecbur etmez. Bunun sonradan Hristiyanlık'ta bir kaide hükmüne geçmesi, Hristiyanlığın yayıldığı garp muhitinde esasen tek evlilik kaidesinin hüküm sürmesinden ileri gelmiştir."⁴ demektedir.

c- Câhiliye Devrinde Çok Evlilik

Câhiliye döneminde de çok kadınla evliliğin yaygın olduğunu görmekteyiz. Bu devirde, evlenilecek kadınların sayısı konusunda bir sınırlama mevcut değildi, dileyen dilediği kadar kadınla evlenebilir, câriye alabilir, mut'a nikâhı yapabilir veya İslâm tarafından ilgâ edilmiş şekillerde kadınlarla ilgi kurabilirdi.

Câhiliye devrinde Ğaylân b.Seleme es-Sekafî'nin on tane karısı vardı, bunlar Ğaylân b.Seleme ile beraber müslüman olmuşlardı. Hz.Peygamber, ona, bu kadınlardan dört tanesini seçip diğerlerini bırakmasını emretmişti. Mes'ud b.Murteb, Mes'ûd b.Amr, Urve b.Mes'ûd, Süfyân bAbdillâh, Ebû Ukayl Mes'ûd b.Amir de, dörtten fazla karıları olduğu halde müslüman olmuşlardı.⁵ yine Kays b.el-Hâris'in müslüman olduğunda sekiz hânıma sahip olduğu, Hz.Peygamber'in kendisine, bunlardan dördünü seçip diğerlerini bı-

¹ Çaviş, Anglikan Kilisesine Cevap, s.165-166.

² Matta, 19/10-12; Ayrıca bkz: Ebû Zehrâ, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, s.218-219.

³ Descuffi, Hristiyan Dini, s.303.

⁴ Dermenghem, Muhammed'in Hayatı, s.404-405.

⁵ Tirmizî, Sünen, III, 435; İ.Mâce, Sünen, I, 628; İ.Habîb, Muhabber, s.357.

rakmasını emrettiği nakledilmektedir.¹ Nevfel b.Mu'aviye de, nikâhında beş kadın olduğu halde müslüman olmuş, Hz.Peygamber bunlardan birisini boşamasını emretmiştir.²

Câhiliye döneminde erkeklerin hiçbir sınır tanımaksızın istedikleri kadar kadınla evlenebilmeleri, ailenin erkek evladını çoğaltmak, düşmanlara karşı güçlü olmak arzusundan doğmuş bir husustur.³

Buraya kadar olan tesbitlerimizden yahudilerde, hıristiyanlarda ve Câhiliye devrinde çok kadınla evlilik adedinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm, taaddüd-ü zevcât âdetini tasvib etmiştir. Ancak bu hususu dörtle sınırlandırmış, şartların yerine getirilememesi halinde bir kadınla evliliği tavsiye etmiştir. Hz.Peygamber, birden fazla kadın alıp da, bu kadınların arasında adâletli davranmayanların âhирette bir tarafı çarpılmış olarak Allâh'ın huzuruna geleceklerini bildirmiştir.⁴ Kur'an-ı Kerim,: "Mü'minler! eğer yetim kızlar hakkında adâletli davranamayacağınızdan korkarsanız, hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayabilirsiniz. Eğer aralarında adâlet edemeyeceğinizden korkarsanız, hoşunuza giden kadınlardan bir kadın nikâhlayınız; veya elinizde mâlik bulunduğunuz câriye ile iktifâ ediniz. Bu bir kadın veya câriye ile iktifâ etmeniz, adâletten sapmamanız için hakka daha yakındır."⁵ buyurulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in diğer bir âyetinde bu adâleti yerine getirmeye muktedir olunamayacağı açıklanmıştır: "Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız kadınlar arasında adâlete muktedir olamazsınız, bâri bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki, diğerini (ne evli ne bekâr) askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız"⁶

Bu âyetten anlaşıldığına göre, İslâm'da çok evlilik muhale ta'lik derecesinde tazyik edilmiş, ferdî ve toplumsal zaruretler dolayısıyla ihtiyaca binâen câiz kılınmıştır. Tarihin her devrinde savaşlar sebebiyle erkek nüfus azalıp, kadın nüfus bir kaç misli artmıştır. Nitekim

¹ E.Dâvud, Sünen, II, 677-678; İ.Mâce, Sünen, I, 628.

² Şevkanî, Neylül-Evtar, VI, 159.

³ Çağatay, Câhiliye Çağı, s.135.

⁴ E.Dâvud, Sünen, II, 600-601; Tirmizî, Sünen, III, 447.

⁵ 4.Nisâ, 3.

⁶ 4.Nisâ, 129.

H.z.Peygamber devrinde, bir erkeğin velâyeti altında beş-on yetim kız bulunuyordu.¹ Kısacası İslâm'ın çok evlilikle ilgili hükümleri, bir emir değil, bir izin ve ruhsattır. Dört kadınla evlenmemek veya birden fazla kadın almamak müslümana bir vebâl yüklemeyiz. Ancak, birden fazla kadın alıp da, bu husustaki şartları yerine getirmemek, insana Allâh katında sorumluluk getirir. H.z.Peygamber kendisi de birden fazla hanımla evlenmiştir.

Sonuç olarak İslâm, yahudi ve hristiyanlarda, Câhiliye devrinde mevcut olan sınırsız sayıda kadınla evliliği kaldırmış, zarûrî hallerde, şartlarına riâyet edildiği takdirde dörde kadar evliliğe izin vermiştir. Müslümanlara bir kadınla evlenmelerini tavsiye etmiş, bunun hakka daha yakın olduğunu bildirmiştir.

C- CÂHİLİYE DEVRİ NİKÂH ÇEŞİTLERİ

1. Mut'a

Câhiliye devri nikâh çeşitlerinden birisi Mut'a nikâhıdır. Bu geçici bir evlenme şekli olup, önceden tesbit edilen zamana kadar, kadınla erkeğin bir arada yaşamalarını sağlıyordu. Yuva kurmak, çocuk edinmek gibi bir gayesi de mevcut değildi. Bu türlü muvakkat evlenmeler, bilhassa yabancı bir memlekette geçici olarak bulunan erkekler tarafından akdedilmekteydi.²

Câhiliye devrinde, mut'a nikâhının yapılması için aile büyüklüğünün muvafakatine lüzum görülmezdi. Bu nikâh kıyıldıktan sonra, kadın kendi aile topluluğu içinde kalır, kocasına bir mızrakla çadır verirdi. Bu suretle erkek, kadının kabilesi içinde bulundukça onların halîfi sayılır, evlilik bağı devam ettiği müddetçe koca bu kabile ile birlikte hareket ederdi. Kadın mut'aya son vermek istediği zaman, çadırın kapısını aksi yöne çevirir, koca bunu görünce kendi kabilesine dönüp giderdi. Bu çeşit evlenmeden doğan çocuklar kadına ait olur ve filân kadının çocuğu diye anılırdı.³ Mut'a nikâhında, geçici bir süre için evlenen kimseler, süre bitiminde boşamaya bile lüzum görmeden ayrılırlardı. Neslin devamını sağlamak, birlikte yaşamak gibi maksâtlardan mahrum olan bu nikâh, sadece şehvet duygusunu tatmin

¹ Taberî, Camiu'l-Beyan, IV, 231-234; Miras, a.g.e., XI, 286-287.

² Schacht, I.A., Nikâh maddesi, IX, 260.

³ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâî Âile", s.91-92; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.137; Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.21.

için yapılırdı. Bu sebeble boşanma ve veraset gibi hükümler söz konusu olmazdı. Bazen mut'a nikâhı kıyılırken belirli bir süre konuşulmaz, koca karı ile yaşamak istediği sürece nikâh geçerlidir, koca karıdan vazgeçince, akit sona ermiş olur diye bir şart koşulurdu. İbn Atıyye ise, mut'a nikâhının, iki şahit huzurunda, kadının velisinin izniyle, belirli bir süre için, tarafların kararlaştırdıkları mehir karşılığında, veraset hakkı bulunmaksızın kıyıldığını söylemektedir.¹

Mut'a nikâhında süre bitince kadın gidebilir, kocası onu yanında tutamazdı. Mut'a nikâhı, verâset hakkının bulunmaması sebebiyle, Hristiyanlık'ta papazların yakın zamana kadar icrâ ettikleri "*Morganatik*" adlı nikâh çeşidine benzemektedir. Morganatik adlı nikâhın devamına izin verilmekle beraber, evlenen iki taraf arasında mîrâs almama gibi bir takım şartları vardı.²

İbn Abdilberr (v.463) ise, "Mut'a nikâhında şahit bulundurmaya lüzum olmadığı, bu nikâhın belirlenen müddet bittiğinde, sona erdiği, bu sürenin sonunda boşama olmadan ayrılma vuku bulduğu, karı-koca arasında mîrâs cereyan etmediği hususunda âlimler ittifak etmişlerdir."³ demektedir.

Câhiliye devri nikâh şekillerinden olan mut'a nikâhı, İslâm tarafından ilgâ edilmiştir. İslâm'ın mut'a nikâhı ile ilgili hükmü konusuna müsteşrikler de el atmışlardır. G.Demombynes: "Kur'an'ın mut'aya izin verdiğini, Hz.Peygamber'in kendi savaşçılarını bunu meşru kıldığını, daha sonra Hz.Omer'in mut'a nikâhını yasakladığını" iddia etmiştir.⁴

Kur'an'ın mut'aya izin verdiği iddiasına delil gösterilen âyet, Nisâ 24 âyetidir. Taberî, İbn Abbâs ve 'Ubey b.Ka'b'ın, bu âyetin (.....فما استمتع به) "Onlardan faydalandığınıza karşılık" kısmına, (الى اجل مسمى) "tâyin edilen vakte kadar" diye ilave yaparak okuduklarını ve bu âyette mut'a nikâhının kastedildiğine kâni olduklarını bildirmektedir.⁵ Kurtubî (v.671) ise, Nisâ 24 âyetinin mut'anın

¹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 12; Kurtubi, el-Cami li Ahkâmî'l-Kur'an, V, 129; Hatipoğlu, I.Mace Tercemesi ve Şerhi, V, 439-440.

² Çaviş, Anglikan Kilisesine Cevap, s.166.

³ Dâvudoğlu, Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi, VII, 235.

⁴ Demombynes, Institutions Musulmane, s.137.

⁵ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 12-13.

cevâzına delâlet etmediğini kaydetmektedir.¹ Yukarda kaydedilen ve İbn Mes'ûd'un kıraatında da bulunan (الى اجل مسمى) ibaresinin şâz olduğu ve Ehl-i Sünnet tarafından amel edilmediği kaydedilmektedir.²

Kur'an'ın mut'aya izin verdiği doğru değildir. Nitekim J.Schacht, bunu reddetmektedir: "Her ne kadar bu müessesenin adı Kur'an (4/24) dan alınmış ise de, burada bu çeşit evlenmelerden bahsedildiği hiç de kati değildir."³

Kur'an'ın mut'aya izin verdiği iddiasına delil gösterilen âyet mut'aya delalet etmemekte, bilakis (فما اسمعتم به منهن) lafzı, bir erkeğin evlendiği bir kadından, bir defa bile olsa cima yoluyla faydalanmasına delalet eder. Böyle bir durumda da, (فاتوهن اجرهن) "Onların mehirlerini verin" emri gereğince kadına mehri verilecektir.⁴ Bu âyet iddia edildiği gibi, geçici bir müddet için yapılan nikâh akdine ve o akit için kararlaştırılan mehire delalet etmemektedir. Sahabenin çoğunluğu ve İslâm alimlerinin ekserisi bu görüştedir. Ayrıca mut'a nikâhı reddedilmiştir. Kur'an-ı Kerim, kocaları karılarına, karıları da kocalarına mîrâsçı kılmıştır.⁵ İslâm'da bir kadının kocasına, kocanın karısına mîrâsçı olabilmesi için nikâhın devamlılığı şarttır. Buna göre, devamlı olmayan, belli bir zaman ve şarta bağlı, sonunda mîrâs hakkı ihtiva etmeyen nikâhlar batıldır. Nitekim İbn Mes'ûd'un (r.a.), mut'anın, mîrâs, talâk ve iddet âyetleriyle neshedildiğini söylediği nakledilmiştir.⁶

Müsteşrikler, mut'a nikâhını Hz.Peygamber'in yasaklamadığı, Hz.Ömer'in hilâfeti döneminde yasakladığı iddiasında fikir birliği etmişlerdir. Nitekim, J.Schacht da, bu konuda G.Demombynes'e katılmaktadır.⁷ Müsteşrikler, bu konuda iyi niyet sahibi iseler

¹ Kurtubi, a.g.e., V, 129.

² Nevevî, Minhâc, IX, 179.

³ Schacht, I.A., Nikâh, maddesi IX, 260.

⁴ 4.Nisâ, 24.

⁵ 4.Nisâ, 12.

⁶ Serahsî, Mebsût, V, 152.

⁷ Schacht, I.A., Nikâh maddesi, IX, 260; Demombynes, Institutions Musulmane, s.137.

yanılmaktadır, şâyet durum bu değilse gerçekleri saptırmaktadırlar. Çünkü mut'a nikâhı, bizzat Hz.Peygamber tarafından Kiyâmete kadar yasaklanmıştır. Câhiliye devrinde mevcut bu uygulamayı ilk defa yasaklayan Hz.Ömer değildir. Hz.Ömer hilâfeti esnasında, mut'a nikâhı ilgâ edildiği halde bunun cevâzını savunanlar olduğunu görmüş, buna teşebbüs edenleri zinâ yapmış sayarak recmedeceğini bildirmiştir.¹ Dolayısıyla onun bu tutumu, ilk defa bir yasak koyma değil, Hz.Peygamber'in koymuş olduğu yasağı te'kid ve te'yidden ibarettir. Hz.Ömer'i bu davranışa sevkeden de, Hz.Peygamber'in yasağını bilmeyen bazı kimselerin bu işe teşebbüs etmeleridir.

W.Heffening, hadislerin mut'a hususunda tezatlarla dolu olduğunu, Hz.Peygamber'in kendisinin mut'a nikâhı yaptığını iddia etmektedir.² Heffening'in bu konudaki hadisleri değerlendiremediği açıktır. Bu konudaki hadislerde bir tezat yoktur. Bazı hadislerde, Hayber, Mekke'nin Fethi veya Evtâs seferlerinde mut'aya cevâz verildiği bildiriliyor, diğer bazılarında ise mut'anın daha sonra yasaklandığı açıklanıyor. Burada önemli olan, zaman ve yer sırası ile bu hadisleri değerlendirmektir. Heffening, Hz.Peygamber'in mut'a yaptığı iddiasını Caetani'den almıştır. Caetani de, Taberî ve İbnü'l-Esirî kaynak gösterip, Hz.Peygamber'in Kilab kabilesinden Âliye bintü Zabyân ve Esmâ bintü'n-Nu'mân b.el-Esved b.Şurahîyl el-Kindiye ile mut'a nikâhı yaptığını ileri sürmektedir.³ Caetani'nin mut'a nikâhının mahiyetini anlamadığı ortaya çıkmaktadır. Zira mut'a nikâhı geçici olarak yapılır, nikâh akdedilirken bir süre belirlenir, süre bitince de nikâh kendiliğinden sonra ererdi. Peygamberimiz'in Esmâ bintü'n-Nu'mân ile yaptığı nikâh, mut'a nikâhı değildi. Hz.Peygamber, bu kadının vücudunda beyaz lekeler olduğunu ve bunun kendisinden gizlendiğini görmüş, bunun üzerine mehrini vermek suretiyle bu kadından ayrılmıştır.⁴ Eğer bu hanımın, böyle bir kusuru olmasa ve bu kusur Hz.Peygamber'den gizlenmeseydi, muhtemelen bu nikâh normal olarak devam edip gidecekti. Hz.Peygamber'in nikâhlayıp ayrıldığı diğer kadın, Âliye bintü Zabyân ise, gerdeğe girdiği zaman Peygamberimiz'e "Senden Allâh'a sığınırım" demiş ve bu sebeble de, Hz.Peygamber tarafından boşanmıştır. O da bu sözü sarfetmeseydi, herhalde nikâhı devam edecekti.

¹ İ.Mâce, Sünen, I, 631.

² Heffening, İ.A., Mut'a maddesi, VIII, 848.

³ Caetani, İslâm Tarîhi, VII, 392-393.

⁴ Taberî, Tarîh, III, 167.

Bu yüzden bu iki nikâh mut'a değil, boşanma ile sonuçlanmış normal nikâhtı. Fakat yukarda zikredilen sebeplerden dolayı, her iki nikâh da kısa sürmüştü.

Caetani ve Heffening'in Hz.Peygamber'in mut'a nikâhı yaptığı iddialarına delil gösterdikleri ibâre şudur:

(تزوج رسول الله صلعم العالبة امرأة من بنى ابي بكر بن كلاب فتمتها، ثم فارقتها.)¹
(ثم تزوج رسول الله صلعم أسماء بنت النعمان بن الاسود ابن شرا حيل بن الجون بن حجر بن معاوية الكندي. فلما دخل بها وجد بيضا فتمتها وجهزها وردها الى اهلها.)²

Bu ibarelerdeki (فتمتها) lafzını, Caetani ve Heffening gibi anlayarak, "Onunla mut'a nikâhı yaptı" diye mana vermek hatalıdır. Çünkü kaynaklarımızın da bildirdiği gibi, Hz.Peygamber mezkur sebeplerle bu hanımları boşayarak, onlara ikişer elbise vs. vermiştir.³ Eğer Hz.Peygamber, bu hanımlarla mut'a nikâhı yapsaydı, bu durum, mut'a nikâhının câiz olduğunu savunanlar tarafından delil olarak ileri sürüldü. (فتمتها) lafzı, "Onu faydalandırdı, ona bazı şeyler verdi" demektir ve bu Kur'an'a da uygundur. Nitekim Kur'an'da:

(ومتعوهن على الموسع قدره وعلى المقتر قدره)

"Onları, zengine kendi çapına, fakire kendi çapına uygun şekilde faydalandırın"⁴,

(فتمتعوهن وسرّوهن سراحا جميلا)

"Kendilerine bağışta bulunarak, onları güzellikle serbest bırakın"⁵ buyurulmuştur. Kur'ân'daki bu (متعوهن) lafzı da, mut'a nikâhı yapmaya değil, nikâhlandıktan sonra cima yapılmadan boşanan kadınların mehir karşılığı olarak faydalandırılmalarına delalet etmektedir. Bu iki ayette de "kadınların duhulden önce boşanmalarından" bahsedilmektedir. Nitekim, hadis kaynaklarında talak bahsinin bir

¹ Taberî, a.g.e., III, 168.

² Taberî, a.g.e., III, 167.

³ Nesâî, Sünen, VI, 150; İ.Mâce, Sünen, I, 657; İ.Sâd, Tabakât, VIII, 141, 143; İ.Esîr, Üsdü'l-Gabe, VII, 16-18.

⁴ 2.Bakara, 236.

⁵ 33.Ahzab, 49.

bölümü, (باب متعة الطلاق) adı altında bu hususa tahsis edilmiştir.¹ Mut'a nikâhında ise, kadınlara el sürmeden onları faydalandırma hususu söz konusu olmamıştır. Mut'a nikâhı ile ilgili olarak gelen haberlerden anlaşılan husus, mut'a nikâhında kadına verilen mehir, onunla cima yapmak, ondan faydalanmak içindir. Dolayısıyla Caetani'nin ve Heffening'in bu iddialarını doğru kabul etmeye imkan yoktur. Ayrıca Kur'an'da, boşanmış kadınlara "mut'a" denilen bazı şeylerin verilmesi emredilmiştir.² J.Schacht da, İslâm'da, boşanan bir kadına, şâyet mehir tesbit edilmemişse, kocanın tâyin edeceği "mut'a" denilen bir hediye verildiğini söylemektedir.³

Bizce, Hz.Peygamber'in mut'a nikâhı yapmaya hiçbir zaman ihtiyacı olmamıştır. Câhiliye devrinde mut'a nikâhının genellikle, memleket ve aileden uzak olunduğu zaman yapıldığı zikredilmektedir. Hz.Peygamber ise, çıktığı bütün seferlerinde hanımlarından bazılarını yanına almıştır. Nitekim Hz.Âişe, Peygamberimiz'in sefere çıkacağı zaman beraberinde götürceği hanımlarını seçmek için aralarında kur'a çektiğini, bir defasında bu kur'anın kendisine ve Hz.Hafsa'ya isabet ettiğini söylemiştir.⁴

Burada, G.Demombynes, J.Schacht gibi müsteşriklerin aksine, Leon Caetani, E.Dermenghem, Maxime Rodinson gibi yazarların mut'a nikâhının Hz.Peygamber'in sağlığında yasaklandığını kabul ettiklerini zikretmemiz yerinde olacaktır.⁵

Müsteşriklerin, mut'a nikâhını Hz.Peygamber'in değil de, Hz.Ömer'in yasakladığına dair iddialarına delil gösterdikleri bazı rivâyetler mevcuttur. Bunlardan birisi Câbir b.Abdillâh'dan gelmektedir. Buna göre Câbir (r.a.), "Hz.Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer devrinde mut'a nikâhı yaptıklarını, ancak daha sonra Amr b. Hureys'in meselesinde Hz.Ömer'in mut'a nikâhını nehyettiğini, bundan sonra bir daha mut'a nikâhı yapmadıklarını" söylemektedir.⁶ Bu rivâyetler, Câbir'in (r.a.), Hz.Ömer devrine kadar, mut'a nikâhının

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 188; İ.Mâce, Sünen, I, 657; İ.Mâlik, Muvatta, II, 573.

² 2.Bakara, 241.

³ Schacht, İ.A., Talak maddesi, XI, 687.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 154; E.Dâvud, Sünen, II, 603; İ.Mâce, Sünen, I, 634.

⁵ Caetani, İslâm Tarihi, V, 375-376; Dermenghem, Muhammed'in Hayatı, s.404; Rodinson, Hz.Muhammed, s.228.

⁶ Müslim, Sahîh, II, 1023; 1026; A.b.Hanbel, Müsned, III, 356.

neshedildiğini duymadığına hamledilmiştir.¹ Ancak, Câbir'den (r.a.), mut'a nikâhının Hz.Peygamber'in sağlığında nehyedildiğine dair bir rivâyet daha yapılmaktadır.²

Hz.Ömer, hilâfeti esnasında mut'a nikâhı ile ilgili olarak halka hitâbede, bulunmuş ve bu konuşmasında, "Mut'a nikâhını Hz.Peygamber'in yasakladığını, mut'ayı yasakladıktan sonra Hz.Peygamber'in helâl kıldığına dair dört şahit getirmedikçe, evli olduğu halde mut'a nikâhı yapan kimseleri recmedeceğini söylemiştir.³ Hz.Ömer'in bu hitâbesinden anlaşılacağı gibi, o mut'ayı kendiliğinden değil, Hz.Peygamber'in haram kılmasına dayanarak yasaklamıştır. Abdullâh b.Zübeyr de, kısa hilâfeti esnasında bu yasağı tasdik edip, Kıyâmete kadar yasak olduğunu ilân etmiştir.⁴

Câbir (r.a.), Hz.Ömer nehyettikten sonra, bir daha mut'a nikâhı yapmaya teşebbüs etmediklerini söylemektedir.⁵ Câbir'in bu sözü, sahabenin daha sonra mut'a nikâhı yapmaya kalkışmadıklarını gösterdiği gibi, vefât etmeden önce Hz.Peygamber'in mut'a nikâhını helâl kıldığını isbat etmek için dört şahit bulup, Hz.Ömer'e götüremediklerini de göstermektedir. Bu yüzden bu yasak, Hz.Osmân ve Hz.Ali devrinde de devam etmiştir ve bu halifeler mut'a nikâhına cevâz verme teşebbüsünde bulunmamışlardır. Eğer Hz.Peygamber'in mut'ayı serbest bıraktığına dair bir delil bulunsaydı, Hz.Ömer, Hz.Osmân ve Hz.Ali'nin bu yasağı kaldıracakları şüphesizdi. Aksine bu halifelere mut'anın Kıyâmete kadar yasaklandığına dair deliller ulaştığı için, onlar bu yasağı ilan ve te'kid etmişlerdir. Câbir (r.a.), mut'anın Kıyâmete kadar yasaklandığını duymadığı için yanılmıştır. Kendisinin bir daha mut'aya teşebbüs etmediklerine dair sözü de, yanıldığını kabul ettiğini göstermektedir. İbn Abbâs da mut'anın caizliğine dair görüşünden dönmüştür. Müsteşrikler, mut'ayı yalnız Hz.Ömer'in yasakladığına dair iddialarına, sadece Câbir ve İbn Abbâs'dan (r.a) gelen ilk rivâyetleri delil olarak almışlardır. Mut'anın Hz.Peygamber zamanında Kıyâmete kadar yasaklandığına dair Hz.Ömer, Hz.Ali, İbn Ömer, Selême, Sebre el-Cühenî, Abdullâh b.Zübeyr gibi İslâm büyüklerinden gelen rivâyetleri gözardı etmişler,

¹ Nevevî, Minhac, IX, 183; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, VII, 226.

² A.b.Hanbel, Müsned, I, 79; III, 404-405.

³ İ.Mâce, Sünen, I, 631; Serahsî, Mebsut, V, 153.

⁴ Müslim, Sahîh, II, 1026.

⁵ Müslim, Sahîh, II, 1023; A.b.Hanbel, Müsned, III, 356.

İbn Abbâs'ın mut'anın cevâzına dair görüşünden vazgeçtiğini de dikkate almamışlardır. Ayrıca Hz.Ömer'in, mut'ayı yasaklamasına sebep olarak, Hz.Peygamber'in bu konudaki nehyini gösterdiğini görmemez-likten gelmişlerdir.

Abdullâh b.Mes'ud (r.a.), Hz.Peygamber'in savaş zamanlarında mut'a nikâhı yapmalarına izin verdiğini söyleyerek, "Ey imân edenler! Allâh'ın size helâl kıldığı şeyleri nefsinize haram kılmayın"¹ âyetini mut'anın cevâzına delil göstermiştir.² İbn Mes'ûd'un okuduğu ve mut'anın cevâzına delil gösterdiği bu âyet, mut'a hakkında nazil olmamış, aksine Osmân b.Maz'ûn ve arkadaşlarının yatakta yatmamak, sürekli oruç tutup, namaz kılmak, kadınlara el sürmemek, et ve yağlı yememek, uyku uyumamak gibi kararlarının reddedilmesi için nazil olmuştur.³ Ayrıca mut'a nikâhının, "Onlar, eşleri ve câriye-leri dışında mahrem yerlerini herkesten korurlar, doğrusu bunlar yerilemezler. Kim de bundan ötesini ararsa işte artık onlar haddi aşanlardır."⁴ âyetleri ile haram kılındığı zikredilmektedir. Hz.Âişe de mut'anın haramlığına bu âyetleri delil göstermiştir.⁵

Mut'a nikâhına ilk önceleri İbn Abbâs'ın da cevâz verdiği, bunu işiten Hz.Ali'nin kendisini, mut'a nikâhı Hayber'de yasaklanmıştır, diyerek ikaz ettiği kaydedilmektedir.⁶ Zührî'nin nakline göre, İbn Abbâs mut'anın cevâzına dair görüşünden, Abdullâh b.Zübeyr'in hilafetine kadar dönmemiş, Abdullâh b.Zübeyr kendisini uyarınca, Hz.Peygamber zamanında mut'a nikâhının yapıldığını söylemiştir. Abdullâh b.Zübeyr de, mut'aya fetva verirse İbn Abbâs'ı recmedeceğine dair yemin etmiştir.⁷ İbn Abbâs mut'a nikâhını, sefer gibi zaruri durumlarda câiz görmekteydi.⁸ Mut'a nikâhının caizliğini savunan İbn Abbâs, daha sonra bu görüşünden vazgeçmiştir. Nite-

¹ 5.Mâide 87.

² Müslim, Sahîh, II, 1022.

³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VII, 8; Yazır, Hak Dini, III, 1799-1800.

⁴ 23. Mü'minûn, 6-7.

⁵ Serahsî, Mabsut, V, 152; Yazır, a.g.e., V, 3429.

⁶ Buhârî, Sahîh, VI, 129, VIII, 61; Müslim, Sahîh, II, 1028; Tirmizî, Sünen, III, 429-430; Nesâî, Sünen, VI, 125-126.

⁷ Müslim, Sahîh, II, 1026.

⁸ Buhârî, Sahîh, VI, 129; I.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 148.

kim bir rivâyette, İbn Abbâs'ın, mut'anın Mü'minun 6. âyeti ile nes-hedildiğini, artık bir erkeğe karısı ile câriyesi dışındaki her kadının haram olduğunu söylediği nakledilmiştir.¹ Tirmizî, Serahsî, Hattâbî gibi İslâm alimleri de, İbn Abbâs'ın mut'anın cevâzına dair görüşünden, Hz.Peygamber'in mut'ayı Kıyâmete kadar yasaklayan hadisini işitince vazgeçtiğini söylemişlerdir.²

Kronolojik sıra takip edecek olursak, mut'a nikâhının ilk defa Hayber savaşında yasaklanmış olduğunu görürüz. Bu konuda Hz.Ali'den bir rivâyet gelmektedir.³ Ancak Süheylî (v.581), siyer ve tarih alimlerinden mut'anın Hayber'de yasaklandığı nakledilme-miştir, demektedir.⁴ İbn Abdilberr ve Ebû Avâne gibi âlimlerin de, bu görüşte olduğu nakledilmiştir. Bu iddiaya, mut'anın cevâzına dair ruhsatın, Hayber savaşından sonra hâlâ sâbit olması sebep olmuştur.⁵ Fakat, mut'anın Hayber'de yasaklanmadığına dair görüş-leri doğru kabul etmek mümkün olmamaktadır. Nitekim Makrizî (v.845), mut'anın Hayber günü yasaklandığını nakletmiştir.⁶ Bu da, Hz.Ali'nin bu konudaki rivâyetinin, Süheylî gibi âlimlere ulaşmamış olabileceğini düşündürmektedir. Mut'a nikâhının cevâzının seferlere mahsus olduğu, savaş bitince tekrar yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki yasağın sürekli olması da, onun seferlerde meşru kılınıp, normal zamanlarda yasaklandığını göstermektedir.

Mut'a nikâhının, Mekke'nin fethinde yasaklandığına dair ri-vâyetler de mevcuttur. Bu rivâyetler Sebre (r.a.)'den gelmektedir. Bu rivâyetlerden birinde, Sebre (r.a.), Hz.Peygamber'in, Mekke'nin fethinde mut'a nikâhı yapmalarına izin verdiğini, kendisinin Benî Âmir'den bir câriye ile bürdesi karşılığında mut'a nikâhı yapıp üç gün birlikte kaldığını anlatmaktadır.⁷ Diğer bir rivâyette de Sebre (r.a.), Mekke'nin fethinde Peygamberimiz'in: "Ey insanlar! Ben, kadınlarla muvakkat nikâh yapmak suretiyle faydalanmanıza izin vermiştim.

¹ Tirmizî, Sünen, III, 430.

² Tirmizî, Sünen, III, 430; Serahsî, Mabsut, V, 152; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 148.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 129; Müslim, Sahîh, II, 1027; Tirmizî, Sünen, III, 429-430; İ.Mâce, Sünen, I, 730-731.

⁴ Süheylî, Ravdu'l-Unuf, VI, 503-504.

⁵ Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 270-271.

⁶ Makrizî, İmtau'l-Esma, s.317, 395.

⁷ Müslim, Sahîh, II, 1023-1025; Nesâî, Sünen, VI, 126-127.

İyi biliniz ki, Allâh, muvakkat nikâhla kadınlardan faydalanmayı Kıyâmet gününe kadar haram kılmıştır..." buyurduğunu nakletmektedir.¹ Bu rivâyetler, mut'anın son ve Kıyâmete kadar kat'i yasaklanmasının Mekke'nin fethinde meydana geldiğini göstermektedir.

Sebre b.Ma'bed el-Cühenî'den (r.a.), mut'anın yasaklanmasının Vedâ Haccı'nda cerayan ettiği de nakledilmektedir.² Ancak ravilerin bu son yasaklamanın nerede olduğunu karıştırmış olmaları da muhtemeldir.

Bunlardan başka, Câbir ve Seleme b.Ekvadan (r.a.), Hz.Peygamber'in Evtâs (Huneyn) yılında mut'a nikâhı için, üç defa izin verip sonra yasakladığı nakledilmektedir.³ Câbir ve Seleme'nin (r.a.), bu rivâyetleri, Sebre b.Ma'bed'in (r.a.) mut'anın, Mekke'nin fethinde Kıyâmete kadar yasaklandığına dair rivâyetini desteklemektedir. Çünkü Mekke'nin fethi ve Huneyn savaşı aynı yıl, yaklaşık birer ay arayla cereyan etmiştir.⁴ Seleme b.Ekva (r.a.), Hz. Peygamber'in mut'a nikâhının en az süresini üç gün olarak tesbit ettiğini, ancak bunun sadece sahâbeye mi, yoksa bütün müslümanlara mı mahsus olduğunu bilemediğini söylemiştir.⁵ Ebû Zer ise, mut'a nikâhı yapmanın sadece sahâbeye câiz kılındığını, diğer insanlara helâl olmadığını söylemiştir.⁶ İslâm alimlerinin ekseriyeti, Ebû Zer'in görüşünü benimsemişlerdir.⁷

Nevevî (v.676), mut'anın iki defa mübah sonra haram kılındığını söylemektedir. Nevevî'ye göre, ilk defa Hayber'den önce mübah kılınmış, hemen sonra yasaklanmıştır. Daha sonra Mekke'nin fethinde yine mübah kılınmış, hemen sonra bu hüküm neshedilerek Kıyâmete kadar haram kılınmıştır. Ayrıca Evtâs gününden maksad da, Mekke'nin fethidir. Mut'anın Vedâ Haccı'nda yasaklanmış

¹ Müslim, Sahîh, II, 1025-1027.

² E.Dâvud, Sünen, II, 558-559; İ.Mâce, Sünen, I, 631.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 129; Müslim, Sahîh, II, 1023.

⁴ İ.Sâd, Tabakât, II, 149-150.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 129.

⁶ Müslim, Sahîh, II, 897.

⁷ Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, VII, 237.

olmasına dair rivâyet hatalıdır, çünkü Vedâ Haccı'nda mut'aya cevâz verdirecek bir zaruret söz konusu değildir.¹

Mut'a nikâhının haramlığı hususunda, Şîa ve Râfîzîler'den başka bütün mezhebler ittifak etmişlerdir. Şîîler mut'a nikâhını harp ve sefer zamanlarına hasretmeyip, sulh ve hazar zamanlarında da buna cevâz vermektedirler. Mut'anın cevâzı mensuh olup, haramlığı üzerinde icma hasıl olmuştur.² Mut'a nikâhına, İslâm'da ölü eti ve diğer haram yiyeceklerin zarurettten dolayı yenmesine izin verildiği gibi cevâz verilip, sonra neshedildiği, haramlığının ebedi olduğu hususlarında ittifak edilmiştir. Geçici bir zaman için, iki tarafın razı olduğu bir ücret karşılığında kadın kiralamak olan mut'a, bir nikâh değildir. Mut'ada geçicilik, nikâhta ise devamlılık vardır. Mut'ada tâ-yin olunan bedel, âdî bir karşılık, nikâhtaki mehir ise, hiçbir akitte bulunmayan bir asaleti ihtiva eder. Mâlikî mezhebi mensuplarından İbn Rüşd, mut'anın haramlığı konusunda Hz.Peygamber'den gelen hadislerin mütevâtir olduğunu söylemiştir.³

Sonuç olarak, İslâm'ın, Câhiliye devrinde mevcut olan mut'a nikâhını, Kıyâmete kadar kesin olarak yasakladığını söylememiz için, dînî, insani, ahlaki kuvvetli sebebler vardır.

2. Şığâr

Şığâr, mehirsiz olarak iki kadını karşılıklı değişmek suretiyle nikâh yapmaktır. Câhiliye devrinde Araplar arasında, kızlarını, kız-kardeşlerini, akrabalarını mübadele ederek, birinin kadınlık kıymetini ötekine mehir sayıp, ayrıca bir mehir vermeksizin nikâhlanmanın mevcut olduğunu görmekteyiz.⁴

Şığâr, bir nevi trampa nikâhıdır. Belki de, bu nikâhı yapanlar aralarında mehri kaldırdıkları için trampa nikâhına şığâr denilmiştir. Bilindiği gibi bu nikâh, araya mehir koymaksızın, iki kimsenin

¹ Nevevî, Minhâc, IX,180-181; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercüme ve şerhi, VII, 236.

² Nevevî, a.g.e., IX, 179.

³ Bilmen, Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 26.

⁴ Serahsî, Mebsût, V, 105; Nevevî, a.g.e., IX, 200; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim tercüme ve şerhi, VII, 257.

kızlarını veya kızkardeşlerini trampa etmeleridir.¹ Bu şekilde kadınların herbirisinin kendisinden istifâde edilen cinsi münâsebet hakkı, diğerine mehir sayılmıştır. İmâm Gazâlî, şîğârın, bir kimsenin bir başkasına, "senin de bana kızını vermen şartıyla kızımı sana verdim" demesi ve kadınlardan herbirinin nefsinin, diğerine mehir sayılması olduğunu söylemiştir.²

İslâm, bu çeşit nikâh akdini, kadınlık şerefini alçalttığı ve bir takım haksızlıklar doğurduğu için yasaklamıştır. Çünkü bu nikâhta verilen kadın, alınan kadının yerine, alınan kadın da verilen kadının mehri yerine sayılmaktaydı. Böylece mehirsiz evlenme cereyan ederdi. Halbuki mehir kadının öz hakkıdır, bunda velisinin tasarruf hakkı yoktur. Şîğârda bu hak çiğnenmiş olmaktadır.³ Hz.Peygamber bu konuda: "İslâm'da şîğâr yoktur"⁴ buyurmuştur.

Şîğârın hükmü konusunda İslâm alimleri ihtilaf etmişlerdir. Böyle bir nikâh yapılmış olsa, İmâm Şafi'i, Ahmed b.Hanbel, İshâk, Ebû Ubeyd gibi alimlere göre iptali gerekir. İmâm Mâlik, kendisinden gelen bir rivâyete göre, böyle bir nikâhın Zifâf olsa da, olmasa da feshi gerekir demiştir. Diğer bir rivâyete göre Zifâf meydana gelmişse fesholunamaz, demiştir.⁵ Hanefî mezhebine göre, şîğâr nikâhı yapılmışsa, kadınlara mehr-i misil tâyin etmek suretiyle câiz olur.⁶ Leys, Atâ, Amr b.Dînâr, Zührî, Mekhûl, Sevrî gibi alimlerle, Kûfe ulemâsının görüşleri de bu şekildedir. Âlimlerden diğer bir gruba göre ise, şîğâr nikâhı bâtıldır, bütün hükümlerinde fâsit nikâh gibidir. İmâm Şafiî, İshâk ve Ebû Sevr bu görüştedir. İmâm Mâlik ile Evza'î, zifâf yapılmamışsa nikâh feshedilir, Zifâf yapılmışsa mehr-i misil ödenir, demişlerdir.⁷

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 128; Müslim, Sahîh, II, 1034-1035; E.Dâvud, Sünen, II, 560-561; Nesâî, Sünen, VI, 112; İ.Mâce, Sünen, I, 606; A.b.Hanbel, Müsned, II, 7.

² Dâvudoğlu, a.g.e., VII, 257-258.

³ Dâvudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi,, VII, 257.

⁴ Müslim, Sahîh, II, 1035; E.Dâvud, Sünen, II, 561; Tirmizî, Sünen, III, 431-432; Nesâî, Sünen, VI, 110-112; İ.Mâce, Sünen, I, 606; İ.Mâlik, Muvatta', II, 535; A.b.Hanbel, Müsned, II, 62, III, 197.

⁵ Nevevî, Minhâc, IX, 201.

⁶ Serahsî, Mebsut, V, 105.

⁷ Dâvudoğlu, a.g.e., VII, 258.

Sonuç olarak Câhiliye devrinin, mehirsiz, iki kadını karşılıklı değişmek suretiyle yapılan şıgar nikâhı İslâm tarafından reddedilmiştir.

3. Haden

Câhiliye devrinde rastlanan nikâh çeşitlerinden birisi de, hadendir. Haden, hür olduğu için zinâ yapamayan bir kadının, bir erkekle metres hayatı yaşamasıdır. Böyle kadınlara "Müttehizâtı ahdân" denilirdi.¹ Câhiliye devrinde, hür kadınların zinâ yapması çok ayıp sayılır, bu sebeble hür kadınlar gizli dost tutarak münasebette bulunurlardı. Böyle birleşmeye "nikâh-ı hadn" denilirdi.²

Câhiliye devrinde zâniye kadınların, zinâyı alenî yaptıkları, Arapların içinde bunu ilân ettikleri, müttehizât-ı ahdân denilen kadınların ise, nefislerini dostlarına ve arkadaşlarına tahsis edip, zinâyı onlarla beraber gizli olarak yaptıkları kaydedilmektedir.³

Kur'ân-ı Kerîm'den, Câhiliye devrinde sadece hür kadınların gizli dost tutmadıklarını, câriyelerin de böyle bir davranışın içinde bulunduklarını anlamaktayız: "Cariyelerle zinâdan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde velîlerinin izniyle evlenin."⁴

İbn Abbâs, "Müttehizât-ı Ahdân'ın sadece bir tek dost tutan kadınlar olduğunu, Câhiliye devri halkının, zinâdan âşîkar olanı haram kabul edip, gizli olan zinâyı helâl saydıklarını, bu yüzden 'Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın'⁵ âyetinin nazil olduğunu" haber vermektedir.⁶

İslâm, Câhiliye devrinin bu çirkin âdetini reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "İnanan hür ve iffetli kadınlar, sizden evvel Kitâb verilen-

¹ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâ'î Âile", s.90; Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.20.

² İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 158; Keskiöğlü, Fıkıh Tarîhi ve İslâm Hukûku, s.220-221.

³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 19.

⁴ 4.Nisâ, 25.

⁵ 6.En'âm, 151.

⁶ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 20, VIII, 83.

lerin hür ve iffetli kadınları -zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâl kılındı"¹ buyurulmuştur.

4. İstibda'

Câhiliye devrinde baş vurulan nikâh çeşitlerinden birisi de istibda'dır. Bu, soylu evlad sahibi olmak için başvurulmuş bir yoldur. Kabile ve soy asabiyetine fazlaca önem veren Arap toplulukları arasında uzun müddet tatbik sahası bulmuştur.²

Kadın hayızdan temizlendiği zaman kocası, "Filan adama haber gönder, onun sana temas etmesini iste" derdi. Kadının tâyin edilen adamla birleşmesinden sonra, hâmile olduğu belli oluncaya kadar, kocası o kadından ayrı kalırdı. Hâmile olduğu belli olunca, kocası dilerse kadına temasta bulunabilirdi. Bu sadece soylu bir evlâd sahibi olmak için yapılır ve istibda' nikâhı diye adlandırılırdı.³ Câhiliye devrinde kadınların, bu nikâhı eşrâftan ve kabîle reislerinden olan kimselerle yaptıkları bildirilmektedir. Bir nikâhtan çok, bayağı bir muamele olan bu uygulamayı İslâm, zinâ olduğu için reddetmiştir.⁴

5. Bedel

Câhiliye devri nikâh çeşitlerinden birisi de bedel olup, iki erkeğin karılarını değişmesidir.⁵ Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a.), "Bedel, Câhiliye devrinde bir adamın bir kimseye, karını bana ver, ben de sana karımı bırakayım" demesidir"⁶ şeklinde bir rivâyette bulunmaktadır. Ancak, bu rivâyetin senedinin zayıf olduğu kaydedilmektedir.⁷

¹ 5.Mâide 5.

² Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.18; Keskiöğlu, Fıkıh Tarîhi ve İslâm Hukuku, s.220.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 132; E.Dâvud, Sünen, II, 702-703.

⁴ I.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 158-159; Aynî, Umdetü'l-Kâri, XX, 122.

⁵ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâî Âile", s.91; Uğur, a.g.e., s.20; Keskiöğlu, a.g.e., s.220.

⁶ Darekutni, Sünen, III, 218.

⁷ I.Hacer, a.g.e., IX, 158.

Câhiliye devrinin bu uygulaması da, zinâ olduğu için İslâm tarafından reddedilmiştir.

6. Diğer Nikâh Çeşitleri

Yine Câhiliye devrinde, on kişiden az bir gurub toplanır, bir kadının yanına girerler ve hepsi ona temas ederlerdi. Kadın hâmile kalıp çocuğunu dünyaya getirince, beraber olduğu erkeklerle haber yolları. Bu kimselerden hiçbirisi gelmemelik edemezdi. Gelenler toplandığı zaman, kadın onlara, "Yaptığınız işi biliyorsunuz, ben bir çocuk dünyaya getirdim. Ey filan o, senin oğlundur" der, çocuğu içlerinden sevdiği birisine nisbet ederdi. Böylece çocuk bu adama nisbet edilirdi. Çocuk bu adama nisbet edildikten sonra kabul edilmemesi mümkün olmazdı.¹

Bazan da birçok kimse toplanır ve bir kadına temas ederlerdi. Kadın fâhişe olduğu için temas edeceklerden kaçınmazdı. Bu kadınlar, kendileriyle temas edeceklerle işaret olsun diye kapılarına bayrak asarlardı. O kadına gelenlerden dileyen, kadının yanına girer ve kadına temas ederdi. Kadın hamile kalıp doğurduğu zaman, erkekler kadının yanına toplanırdı. Çocuğun kime ait olduğunu tesbit için "Kâif" denilen bir bilirkişi çağırılırdı. Bilirkişi çocuğun eşkalini inceler ve kadına temas eden erkeklerden kime benzediğine karar verirse, çocuk ona nisbet edilir, onun oğlu diye çağırılırdı. Çocuk kendisine nisbet edilen kimse, çocuğu kabulden kaçınmazdı.²

E.Dermenghem, Mısır Fâtîhi Amr b.el-Âs'ın da bu şekilde dünyaya geldiğini, annesinin müşterileri arasında yer alan Ebû Süfyân, Ebû Leheb, Ümeyye b.Halef ve el-Âs'tan, el-Âs'a nisbet edildiğini iddia etmektedir.³

Amr b.el-Âs'ın annesinin esir edilip, câriye olarak satıldığı, Fakîhe b.el-Muğîre, Abdullâh b.Cüd'an, Âs b.Vâil tarafından sırasıyla satın alındığı, el-Âs'tan Amr'ı dünyaya getirdiği kaydedilmektedir.⁴ Ancak kaynaklarda, Amr b.el-Âs'ın annesinin yukarıda kaydedilen davranışta bulunduğuna dair bir kayda rastlanılamamış-

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 132; E.Dâvud, Sünen, II, 703.

² Buhârî, Sahîh, VI, 132-133; E.Dâvud, Sünen, II, 703; Ayrıca bkz: Amiri, Behcetü'l-Mehafil, s.9-10.

³ Dermenghem, Muhammedin Hayatı, s.110-111.

⁴ İ.Abdilberr, el-İstî'ab, III, 1184-1185; İ.Esîr, Üsdu'l-Gabe, IV, 244.

tır. Amr b.el-Âs, Sıffin savaşında bulunup, Hakem olayına karışmış ve Mu'âviye tarafını tutmuş bir kimsedir. Bu sebeble Şîa'nın düşmanlığına maruz kalmıştır. Dermenghem'in, bu konuda bir Şîa rivâyetine dayanmış olması muhtemeldir.

Yukarda kaydedilen bu son iki nikâh şekli, ilkel topluluklarda görülen "poliandrie" tipi bir evliliği aksettirmektedir. İslâm'ın tasvib ettiği nikâhın dışındaki uygulamaların, o devirde yaygın olan fuhşun meşru bir kalıba sokulmak istenen şekilleri olduğu açıktır.¹ Nitekim M.Watt da, meşrû nikâh dışındaki bu davranışları yapanların muhtemelen fâhişeler olduğunu söylemektedir.²

Câhiliye devrinde, daha doğmamış kızları nikâhladıklarını görmekteyiz. Hz.Peygamber, bir mızrak veya nalin karşılığında daha doğmadan bir şahsa nikâhlanan bir kızın nikâhını fasit olduğu için iptal etmiştir.³

Yine Câhiliye devrinde, câriyelere zorla zina yaptırıldığını görmekteyiz. Bu dönemde bazı kimseler, câriyelerinden günlük kazanç istemekteydiler. Cariye hangi yoldan olursa olsun bu günlük kazancı temin edip efendisine ödemek zorundaydı. Bunun için câriyelerden bir çoğu zinaya başvururdu.⁴ Münâfıkların lideri Abdullâh b.Ubey b.Selûl'un, Müseyke ve Ümeyme adlı iki câriyesi olduğunu, Abdullâh'ın bunları zina yaparak para kazanmaya zorladığını, câriyelerin de Hz.Peygamber'e şikâyet ettiklerini görmekteyiz.⁵ Câhiliye devrinin en kötü adetlerinden birisinin bu olduğu şüphesizdir. Bu devirde bazı kimseler, câriyelerini, sırf fuhuşta çalıştırıp para kazanmak için satın alırlardı. Bunun için velûd, çok çocuk doğurabilecek câriyeler seçilirdi. Cariyenin zinâ yaptığı adamdan doğan çocuk, o şahıs isterse kendisine verilir ve o adamın çocuğu sayılırdı.⁶

¹ Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.19.

² Watt, Hz.Muhammed, s.161.

³ E.Dâvud, Sünen, II, 580-582.

⁴ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâ'î Âile", s, 87; Kardâvî, İslamda Helâl ve Haram, s.159; Çağatay, Câhiliye çağı, s.134.

⁵ Müslim, Sahîh, IV, 2320; E.Dâvud, Sünen, II, 733-734.

⁶ Hatipoğlu, İ.Mace Tercümesi ve Şerhi, V, 503.

İslâm, câriyelerin fuhşa zorlanmasını yasaklamıştır. Kur'ân'da: "Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için iffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın"¹ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de, cariyelerin, ekmek yapma, ip eğirme, nakış yapma gibi elleriyle çalışarak kazandıklarından başkasını yasaklamıştır.²

Câhiliye devrinde, kadınla erkeği birbirine bağlayan nikâh dînî bir mahiyet taşımadığı için, kadın ancak çocuk doğurduktan sonra "İyal"e dahil olabilirdi. Bu yüzden, kadın çocuk doğurmadan vefât ederse, kocasına taziye yapılmazdı.³

Câhiliye devrinin nikâhla ilgili bu uygulamaları sonucunda neseb davaları meydana gelmiştir. Câhiliye devrinde, fuhuşta bulunan câriyeler aynı zamanda efendisiyle de yaşardı. Bu câriyelerden birisinin çocuğu olduğunda, bu çocuğun nesebi, sahibi ile, zinâ yaptığı kimse arasında tartışma konusu olurdu. Cariyenin sahibi, çocuğun kendisinden olduğunu iddia veya inkar etmeden ölürse, iddia hakkı veresesine intikal ederdi. Verese de, çocuğun kendilerine istilhakını talep edebilirlerdi. Nitekim, Zem'a'nın Yemenli câriyesi de, hem efendisi Zem'a ile yatmış, hem de Utbe ile münâsebette bulunmuştu. Utbe ölürken kardeşi Sa'd'a, bu câriyenin doğurduğu çocuğun istilhakını vasiyyet etmişti. Sa'd da Hz.Peygamber'e başvurmuştu. Hz.Peygamber Câhiliye devrinin bu neseb davasını ilgâ ederek, çocuğun yatak sahibine ait olmasına, zina yapanın da cezalandırılmasına hükmetmiştir.⁴ Ayrıca, bir adam Hz.Peygamber'e: "Ey Allâh'ın Resûlü, filan benim oğlumdur. Câhiliye devrinde annesi ile zina yapmıştım" deyince, Hz.Peygamber: "İslâm'da neseb davâsı yoktur, Câhiliye işi bitmiştir. Çocuk yatak sahibinindir, zinâ edene de ceza gerekir."⁵ buyurmuştur.

Th.Weir, müşrik Araplarda kadının durumunun İslâmiyet'te-
kinden daha iyi olduğunu iddia etmektedir.⁶ Th.Weir'in bu kanaati tamamen gerçek dışı olup, ilmî ve tarihî delillerden yoksundur.

¹ 24.Nur, 33.

² A.b.Hanbel, Müsned, IV, 341.

³ M.Şemsettin, a.g.m., s.75.

⁴ Buhârî, Sahîh, III, 39; İ.Mâce, Sünen, I, 646.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 703-706.

⁶ Th.Weir, İ.A.Câhiliye maddesi, III, 11.

Çünkü yukardan beri kaydettiğimiz Câhiliye devrinin çirkin uygulamaları ve İslâm'ın bunlara karşı tavrı Th.Weir'i yalanlamaktadır. Ayrıca Th.Weir, hulleyi, Câhiliye devrinde olmayan, İslâmi hükümlerdenmiş gibi göstermektedir, bu da tamamen yanlıştır, çünkü İslâm, hulleyi yasaklamıştır.¹

7. İslâm'ın Kabul Ettiği Nikâh

Câhiliye devrinde, bugünkü nikâhla aynı alan bir nikâh çeşidi daha vardı. Buna göre bir kimse, diğer bir kimseden kızını veya kızkardeşini ister, o da rızâ gösterir ve isteyen şahsa nikâhlardı. Kadının mehiri verilirdi. Hz.İbrâhîm'den kalan bu nikâh, İslâm tarafından kabul ve ikba edilmiştir.²

¹ Tirmizî, Sünen, III, 428; Nesâî, Sünen, VI, 212; İ.Mâce, Sünen, I, 622-623.

² Buhârî, Sahîh, VI, 132; E.Dâvud, Sünen, II, 702.

IV- TALÂK

A- YAHUDİLİK'TE TALÂK

Evlilik bağlarının çözülmesi ile, karı-kocanın birbirinden ayrılması olan talâkı Yahudilik kabul etmiştir. Tevrât'ta boşanmanın câiz olduğunu gösteren ifâdeler vardır: "Bir adam bir kadın alıp da evlendiği zaman vaki olacak ki, onda utanılacak bir şey bulduğu için, kadın onun gözünde lutuf bulmazsa, onun için boş kağıdı yazacak ve onun eline verecek ve onu evinden gönderecektir...."¹ "Fakat dul, yahut boşanmış kadının adağı, canını onunla bağladığı herşey onun üzerinde olacaktır..."²

Kitâb-ı Mukaddes'in daha sonra yazılmış bazı bölümlerinde de boşanmanın câiz olduğunu gösteren satırlara rastlamaktayız.³

Matta İncili'nde Hz.İsâ'nın doğumuyla ilgili olarak yer alan ibareden, Hz.İsâ zamanında yahudi toplumunda kadın boşamanın câiz olduğunu anlamaktayız: "Nişanlısı Yusuf, salih bir adam olup onu (Meryem'i) âlâme rüsvây etmeyerek gizlice boşamak niyetinde idi."⁴

Yahudilik'te boşama câiz görülmekle beraber, dince hoş karşılanmayan, nefret edilen bir uygulama olarak kabul edilmiştir:

¹ Tevrât, Tesniye, 24/1-4.

² Tevrât, Sayılar, 30/9.

³ Kitâb-ı Mukaddes, İşaya, 50/1; Yeremya, 3/1, 8.

⁴ Matta, 1/18-19.

"Çünkü İsrâil'in Allâh'ı Rab diyor: Ben boşanmadan ve esvabını gaddarlıkla örten adamdan nefret ederim."¹

İslâm'da da boşanma câiz görülmekle beraber, hoş karşılanmayan bir davranış olarak telâkki edilmiştir. Hz.Peygamber: "Helal olan şeyler arasında Allâh'ın ençok buğzettiği husus talâktır"² bu-
yurmuştur ve boşanma ile ilgili yahudi telakkisini tasvib etmiştir.

Yahudilik'te, boşanma mutlaka hahamın huzurunda gerçekleşir, hahamın huzurunda boşanma kararı almayan çiftler, dinen bir başkası ile evlenemezler. Haham huzurunda boşanmayan kadın eski kocasının nikâhındadır, ikinci bir kocaya varsa bile doğan çocukları gayr-ı meşru sayılır. Yahudilerde boşamanın gerçekleşebilmesi için, enaz üç kişiden oluşan bir boşanma mahkemesi kurulur. Cemaattan da on kişinin hazır bulunması gerekir. Boşanma belgesi yetkili bir katip tarafından kaleme alınır. Güvenilir şahitler belgenin yazılması sırasında hazır bulunarak, ilerde kocanın sözünden caymasını önlerler. Belge İbranice yazılır ve kazıntı-silinti olmaz. Belgenin son sayfasına şahitlerin ismi yazılıp imza ettirilir. Şahitlerin dürüst olmaları gerekir. Belgeye tam coğrafi yeri belirtilerek, nerede yazıldığı kaydedilir. Kadının boşanma meclisinde hazır olması gerekmez, yakınlarından biri de boş kağıdını alabilir. Eğer boşanan kadın orada hazırsa, şahitler, onun ellerini masanın üstüne koyduğuna ve kocanın "*boş kağıdı*"nı onun eline verdiğiğine dikkat ederler. Daha sonra belge hükümsüz kalıp, bir başkası için kullanılmaması için yırtılır ve parçaları hahamlıkta muhafaza edilir.³

İslâm, boşanmanın bazı durumlarda hâkim kararıyla gerçekleşmesini tasvib etmiş ise de, boşanmaların tamamında hâkim huzuruna gitme mecbur edilmemiştir. İslâm, Yahudilik'teki boşanmada şahit bulundurma uygulamasını ise tasvib etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, boşanmada iki âdil şâhit bulundurulmasını emretmiştir.⁴ İmrân b.Husayn (r.a.), karısını boşayan kimsenin, Hz.Peygamber'in sünnetine uyarak, talâkına da ric'atına da şâhit tutmasını söylemiştir.⁵ İslâm, boşanmada iki âdil şâhidi yeterli görerek, Yahudiliğin boşan-

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Malaki, 2/15-16.

² E.Dâvud, Sünen, II, 631-632; İ.Mâce, Sünen, I, 650.

³ Örs, Musa ve Yahudilik, s.381-382; Dinler Tarihî Ansiklopedisi, II, 463.

⁴ 65. Talâk, 2.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 637-638; İ.Mâce, Sünen, I, 652.

mada güvenilir şâhidler bulundurulmasına dair tutumunu tasvib etmiş, ancak, boşanmaya enaz on kişinin şâhid olması hususundaki tutumunu reddetmiştir. Yine İslâm, Yahudilik'teki, kadının gıyâ-bında boşanabilmesine dair uygulamayı benimsemiştir. Nitekim, Ebû Amr b.Hafs, karısı Fâtıma Bintü Kays'ı gıyâbında boşamış, vekili ile durumu bildirerek nafaka yollamıştır. Bu durumu Hz.Peygamber tasvib etmiştir.¹

Yahudilik'te daha sonraki çağlarda, boşanma durumunda mohar'ın (mehir) ödenmesi usulü konarak, boşanma daha da güçleştirilmiştir. Bu usulü, Kraliçe Salome Alexandra'nın (MÖ. 76-67) kardeşi Simon ben Şetah koymuştur.²

Yahudilik'te boşanma hakkı yalnız kocanıdır; kadının böyle bir hakkı yoktur. Erkek, gerektiğinde kurallara uygun olarak karısını boşayabilir. Kadın hangi şartlar altında olursa olsun boşanma yetkisini kullanamaz.³ Bu sebeble talâk (Rèpudiation) kocanın elindedir. Bunun için kadına bir talâknâme verilmesinden başka bir muamele yoktur. Ayrıca koca boşadığı bir kadını, ikinci bir kocaya varmadıkça tekrar alabilir.⁴ Yahudiliğe göre, bir kadın evlendikten sonra başını örtmeğe zorlanır. Eğer kadın evlendikten sonra halk arasında başını açar, sokakta birşeyler yer, başka bir adamla konuşur, çocuklarına lanet eder, ya da evde komşularının duyabileceği kadar yüksek sesle bağırırsa kocası tarafından boşanabilir.⁵

Tevrâti çağlarda koca, aldığı kadının kız olmadığını iddia eder de aksi ispat edilirse, bir kızı zora getirerek alırsa boşama hakkını kaybederdi. Sonradan Mainzli haham Gersom'un yaptığı reformla, özellikle Batıda kocanın canı istediği zaman karısını boşayabilmesi önlenmiştir.⁶ Bu sebeble yaklaşık 1000 yıldanberi yahudilerde boşanma iki tarafın rızası ile olmaktadır.⁷

¹ Müslim, Sahîh, II, 1114; E.Dâvud, Sünen, II, 712-713; Nesâî, Sünen, VI, 210.

² Örs, Musa ve Yahudilik, s.380.

³ Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 394.

⁴ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.193.

⁵ Senâ, Hz.Muhammed'in Felsefesi, s.455.

⁶ Örs, a.g.e., s.383.

⁷ Örs, a.g.e., s.381.

İslâm'da da boşama hakkı kocaya verilmiştir. Ancak nikâh kıyılırken koca, boşama hakkını kadına da tanıyabilir. Bu durumda kadın isterse kocasını boşayabilir. Ayrıca Muhala'a da, boşanmada kadının iradesini tecelli ettiren bir müessesedir.¹

Yahudilik'te, karı ve kocadan birinin ayrı dinden olması boşanma sebebi sayılmıştır. Nitekim Ezra, yahudi olmayan kadınlarla evlenen Yeşua oğullarına mensup Yotsadak'ın oğlu ve kardeşleri Maaseya, Eliezer, Yarib ve Gedelya'ya karılarını boşattırmıştır.²

İslâm da küfür durumunu boşanma sebebi kabul etmiştir. Bir kadının kocasının veya erkeğin karısının İslâm'dan irtidad etmesi boşanma sebebi sayıldığı gibi, müslüman olmayan evli bir kadının İslâm'ı kabul etmesi de, kocasından boşanma sebebi sayılmıştır.³

1. Yahudilik'te Li'ân Uygulaması

İslâm'da karı ile kocanın hâkim huzurunda, usûlüne uygun olarak dörder defa şehâdetle bulunduktan sonra, lanet ve gazab okumalarıdır. Lian hususi bir sebep ve hususi bir sıfatla karı koca arasında cereyan eden bir lanetleşmedir. Hususi lanetleşmeden maksat, yeminlerle te'kid, Allâh'ın gazab ve lanetiyle tevsik edilen şehâdetlerdir. Bunlar erkek hakkında hadd-i kazif, kadın hakkında hadd-i zinâ yerini tutmaktadır.⁴

Liânın, Câhiliye devrinde mevcut olduğuna dair bir kayda rastlanılamamıştır. J.Schacht, liân gibi hukûkî bir müessesenin Câhiliye devri ile ilgisinin olmadığını söylemektedir.⁵ Fakat liânın, Yahudilik'te mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrât'ta bununla ilgili hükümler mevcuttur: "Eğer bir adamın karısı sapar ve ona karşı tecavüz ederse ve bir adam ona yaklaşırsa ve kocasının gözünden gizli ve örtülü kalırsa ve kadın murdar olursa ve ona karşı şahit yoksa ve cürümde tutulmazsa ve kocasına kıskançlık gelir ve karısı murdar

¹ İ.Mâlik, Muvatta', II, 554-555; Serahsî, Mebsut, VI, 221-222; Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye kamusu, II, 258-259.

² Kitâb-ı Mukaddes, Ezra, 10/18-19, 44.

³ 60. Mümtetine, 10; Buhârî, Sahîh, VI, 173; E.Dâvud, Sünen, II, 674-675; Bilmen, a.g.e., II, 182-183.

⁴ Nevevî, Minhâc, X, 119; Bilmen, a.g.e., II, 179; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 404; Sahîh-i Müslim Tercümesi, VII, 517.

⁵ Schacht, İ.A., Liân maddesi, VII, 56.

olduğu halde karısını kıskanırsa, o zaman adam karısını kahine getirecek. Ve kadın, efanın onda biri arpa unu olmak üzere takdimesini getirecek, onun üzerine yağ dökmeyecek ve üzerine buhur koymayacak, çünkü kıskançlık takdimesidir, fesat hatırlatan anılma ekmek takdimesidir. Ve kâhin kadını yaklaştırıp, Rabbin önünde duracak ve kâhin toprak kapta mukaddes su alacak ve kâhin, meskenin döşemesinde olan tozdan alıp suya koyacak. Ve kâhin kadını Rabbin önünde durduracak ve kadının başını açacak, ve onun avuçlarına anılma ekmek takdimesini koyacak, kıskançlık ekmek takdimesidir; ve lanet getiren acılık suyu kâhinin elinde olacak. Ve kâhin kadına yemin ettirecek ve ona diyecek: Eğer seninle adam yatmadı ise ve eğer kocanın nikâhı altında olarak murdarlığa saptıysa, lanet getiren bu acılık suyundan beri ol. Fakat kocanın nikâhı altında olarak saptın ve murdar oldunsa ve kocandan başka bir adam seninle yattı ise, -o zaman kâhin kadına lanet yemini ile yemin ettirecek ve kâhin kadına diyecek- Rab senin kalçanı düşürüp karnını şişirmekle Rab kavminin ortasında seni lanet ve yemin için ibret kılsın; ve lanet getiren bu su senin karnını şişirmek ve kalçalarını düşürmek için barsaklarına girecek. Ve kadın âmin, âmin diyecektir. Ve kâhin bu lanetleri yazacak ve acılık suyu içinde silecek ve lanet getiren acılık suyunu kadına içirecek ve lanet getiren su onun içine girecek ve acı olacak. Ve kâhin kıskançlık ekmek takdimesini kadının elinden alacak ve takdimesinden avuç dolusu alacak ve mezbahta yakacak ve ondan sonra kadına suyu içirecek. Ve ona suyu içirdikten sonra vaki olacak ki, eğer murdarsa ve kocasına karşı tecavüz etmişse, o zaman lanet getiren su onun içine girecek ve acı olacak ve onun karnı şişecek ve kalçası düşecek ve kadın kavminin arasında bir lanet bulacaktır. Ve eğer kadın murdar değilse ve tahirse, o zaman beri olacak ve çocukları olacaktır. Kıskançlık şeriatı budur, ne zaman bir kadın sapar, kocasının nikâhı altında olarak murdar olursa, yahut bir adamın üzerine kıskançlık gelir ve karısını kıskanırsa o zaman kadını Rabbin önünde durduracak ve kâhin ona bütün bu şeriatı icrâ edecektir. Ve adam fesattan beri olacak ve o kadın fesadını taşıyacaktır."¹

Yahudilik'te mevcut olduğunu gördüğümüz liânı, İslâm'da tasvib etmiştir. Yahudilik'te bir yığın tören içinde boğulan liânı asıl vasfı üzere ihya etmiştir. İslâm, liânda ekmek takdimesi, acılık suyu gibi şeylere yer vermemiş, acılık suyu içen kadının karnı şişip kalçası düşecek gibi asılsız inançları kabul etmemiştir. Meskenin döşemesinden toz alıp, mukaddes suya katmak, bunu kadına içirmek gibi mantıksız uygulamaları benimsememiştir. Bütün bunlar, Yahudilik'-

¹ Tevrât, Sayılar, 5/11-13.

teki lian müessesesinin orijinalitesini yitirip hurafelerle karıştığını göstermektedir. Halbuki asıl gaye, kadının yemin edip, zinâ yapmadığını iddia ile lanet etmesidir.

İslâm, liânı aslî safiyeti üzere ibkâ etmiş mantık dışı işlemlerden ayıklamıştır. Buna göre liân, bir kocanın karısı aleyhine hukukî deliller göstermeksizin ve zinâ isnadı için tesbit edilen cezaya çarpıtılmaksızın, zinâ isnad etmesine ve karısından doğan çocuğun babalığını kabul etmemesine imkan veren bir yemin olmaktadır.¹

Kur'ân-ı Kerîm, iftira etmeyi yasaklamış, iffetli mü'min kadınlara zinâ isnad edenlerin dünya ve âhirette lanetleneneceklerini bildirmiştir.² Ayrıca Kur'ân, iffetli kadınlara zinâ isnad edip te dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurulmasını, şahitliklerinin ebediyen kabul edilmemesini emretmiştir.³

Bu âyetlerin nüzulünden sonra ashabdan Uveymir ile Hilâl (r.a.), karılarının zinakarlıklarıyla karşılaşmışlardı. Bunlardan Hilâl b.Ümeyye Ensâr'dan olup, İslâm'da ilk lanetleşmeyi yapan kimsedir. Kendisi Bedir ve Uhud savaşlarına da katılmıştı. Hilâl (r.a.), bir akşam tarlasından evine döndüğünde, karısı Havle bintü Âsım'ı (veya Havle bintü Kays'ı), Şerîk b.Sehmâ ile zinâ yaparken görmüş ve durumu Hz.Peygamber'e şikâyet etmişti. Hilâl (r.a.) bunun üzerine, karısı Havle ile lanetleşmiş ve onu boşamıştı. Hz.Peygamber de, "Bu kadının doğuracağı çocuğun Hilâl'e mi, yoksa Şerîk'e mi benzeyeceğine dikkat ediniz" buyurmuştu. Kadın ise, Şerîk'e benzeyen bir çocuk dünyaya getirmişti.⁴ Uveymir el-Aclânî de, karısını zinâ yaparken yakalamış ve Âsım b.Adiy el-Ensârî'ye giderek, durumu Hz. Peygamberden sormasını istemişti. Âsım meseleyi sorunca, Hz.Peygamber bu davranışı çirkin bularak ayıplamıştı. Bunun üzerine Uveymir, bizzat kendisi Hz.Peygamber'e sordu. Bundan sonra liân âyetleri nâzil olmuş, Uveymir ile karısı

¹ Schacht, İ.A., Liân maddesi, VII, 56.

² 24.Nûr, 23-24.

³ 24.Nûr, 4.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 178; Müslim, Sahîh, II, 1134; E.Dâvud, Sünen, II, 686; Nesâî, Sünen, VI, 171-173; İ.Mâce, Sünen, I, 668.

lanetleşmiş ve Hz.Peygamber kendisine emretmeden, karısını üç talakla boşamıştı.¹

Liân âyetleri henüz nazil olmadığı için karılarını zinâ yaparken yakalayan Hilâl ve Uveymir (r.a.), çok müşkil durumda kalmışlardı. Kur'ân'ın emrettiği hadd-i kazifle karşılaşmaları söz konusuydu. Sonuçta liân âyetleri nâzil olmuştu. Kur'ân bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Karılarına zinâ isnad edip te, kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allâhı dört defa şahit tutmasıyla olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allâh'ın lanetinin kendi üzerine olmasını diler. Kocasının yalancılardan olduğuna Allâh'ı dört defa şahit tutması, cezayı kadından savar. Beşincisinde, kocası doğrulardan ise, kendisinin Allâh'ın gazabına uğramasını diler."²

Liânda, kadının doğuracağı çocuğun baba adı ile çağırılması, kadına ve çocuğuna kimsenin bir isnâdda bulunmaması, bunlara dil uzatanlara had cezası uygulaması emredilmiş, kadına nafaka ve mesken hakkı verilmemiştir. Liândan sonra karı ile kocayı hakim birbirinden ayırır.³

Bu konuda Hz.Peygamber'den, müslümanın nikâhındaki yahudi veya hristiyan kadınla, kölenin nikâhındaki hür kadın ve hür kimsenin nikâhındaki câriyeye mülâane yapılamayacağı nakledilmiştir.⁴ İmâm Mâlik (v.179) ise, bu kimselerle mülâane yapılacağını söylemektedir.⁵

Sonuç olarak İslâm, Yahudilik'te de mevcut olan liânı aslına uygun hale getirip, hurâfe ve birtakım lüzumsuz teferruatlardan ayıklayarak benimsemiştir. Liândan sonra karı ile kocanın arasını kesin olarak ayırmış, onlardan zinâ ve iftirânın cezasını da kaldırmıştır.

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 164-165, 178-182; Müslim, Sahîh, II, 1129-1134; E.Dâvud, Sünen, II, 679-682, 684; Tirmizî, Sünen, III, 506 v.d.; Nesâî, Sünen, VI, 143-144, 170-171; İ.Mâce, Sünen, I, 667-668; İ.Mâlik, Muvatta', II, 566-567.

² 24.Nûr, 6-9.

³ Serahsî, Mebsut, VII, 43-44; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 407, 410.

⁴ İ.Mâce, Sünen, I, 670; Serahsî, a.g.e., VII, 40.

⁵ İ.Mâlik, Muvatta', II, 568-569.

B- HİRİSTİYANLIK'TA TALÂK

Bugünkü hıristiyanlarca muteber kabul edilen İnciller'de yer alan ibarelerden Hıristiyanlık'ta boşanmanın câiz olmadığını anlıyoruz. Buna göre Hz.İsâ: "Ve ben size derim, kim zinâdan ötürü olmayıp karısını boşar ve bir başkası ile evlenirse, zinâ eder."¹ "Karısını boşayan ve bir başkası ile evlenen her adam zinâ eder ve bir kocanın boşadığı ile evlenen zinâ eder."² "Ve kim karısını boşarsa, ona boş kağıdı versin denilmiştir. Fakat ben size derim ki, zinadan başka bir sebeble karısını boşayan adam onu zaniye eder ve kim boşanmış kadınla evlenirse zinâ eder"³ demiştir.

Yine Hz.İsâ, Ferîsiler'in (yahudilerden bir gurub), boşama câiz midir? şeklinde sordukları soruya: "Bir adam babasını anasını bırakacak, karısına yapışacaktır. İkisi de bir beden olacaktır. Şöyle ki, onlar artık iki değil bir bedendirler. İmdi Allâh'ın birleştirdiğini insan ayırmassın" diye cevap vermiştir. Ayrıca talebelerinin sorduğu soruya da: "Kim karısını boşar ve başkası ile evlenirse, ona karşı zinâ eder" diye cevap vermiştir.⁴

Pavlus da: "Karı kocasından ayrılmasın. (Fakat eğer ayrılırsa da kocasız kalsın, yahut kocası ile barışsın)"⁵ "Kocasını ne kadar vakit yaşarsa kadın bağlıdır, fakat eğer kocası ölürse istediği kimse ile evlenmekte serbesttir."⁶ demektedir.

Bütün bu nakillerden, Hıristiyanlık'ta boşanmanın câiz olmadığı, boşanan kadınla evlenmenin zinâ sayıldığı anlaşılmaktadır. Hıristiyanlık zinayı bir boşanma sebebi kabul etmiştir. Bu durum İslâm tarafından da kabul edilmiş, İslâm, zinâ iddiasını karı ile kocanın boşanması için ciddi bir sebep olarak kabul etmiştir.⁷ Hıristiyanlık'ta boşanmış bir kimseyle evlenmek zinâ kabul edilmiş, böylece boşanan kimsenin yeniden evlenmesi önlenmiştir.

¹ Matta, 19/9.

² Luka, 16/18.

³ Matta, 5/31-32.

⁴ Matta, 19/3-10; Markos, 10/2-12.

⁵ I.Korintoslulara Mektup, 7/10-11.

⁶ I.Korintoslulara Mektup, 7/39.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 178; Müslim, Sahîh, II, 1134.

Hristiyanlığa göre meşrû ve kutsallanmış bir evliliğin bozulması imkansızdır. Yalnız ölüm evlenme anlaşmasını bozabilir. Katolik Kilisesi, cemiyet ve ailenin sağlamlığına, karı-kocanın bahtiyarlığına, kadının şerefine, çocukların saadet ve yetişmesine engel olarak gördüğü boşanmayı kabul etmemektedir. Ancak bazı hallerde kilise, karı-koca arasında geçici veya devamlı ayrılma kararı verebilir, her ikisinin yeniden evlenmesini şart koşar. Tabiat ve kilisenin kanunlarına aykırı bir durum olduğu anlaşıldığı takdirde de kilise evlenmeyi yapılmamış sayabilir.¹

Hristiyanlık'ta, ayrı dine mensup olma boşanma sebebi sayılmıştır. Pavlus: "Fakat eğer imân etmeyen ayrılırsa ayrılsın. Kardeş, yahut kızkardeş bu gibi hallerde esaret altında değildir"² demektedir. M.Ebû Zehra ve Abdullâh Draz da zinâ ve küfür durumunun Hristiyanlık'ta boşanma sebebi olduğunu tesbit etmektedirler.³

Küfür durumunun boşanma sebebi olmasını İslâm da tasvib etmiştir. Kur'an'ı Kerim, mü'min kadınların kâfirlere, kâfirlerin de mü'min kadınlara helâl olmadığını bildirmiştir.⁴ Bir kadının kocasının veya bir erkeğin karısının İslâm'dan irtidâd etmesi boşanma sebebidir. Yine müslüman olmayan evli bir kadının İslâm'ı kabul etmesi de boşanma sebebi sayılmıştır. Nitekim Hz.Ömer, müşrik karılarını boşamıştır.⁵ Buhârî de (v.256), bu konuda yukarda kaydedilen Kur'ân âyeti ile istidlâl etmektedir.⁶

Sonuç olarak İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi küfrü boşanma sebebi kabul etmiştir.⁷ Yine İslâm, Hristiyanlığın aksine talâk müessesesini kabul etmiş, talâkın zinâ sayılmasını reddetmiştir. Karı-koca arasında geçimsizlik gibi sebeblerle, boşan-

¹ Descuffi, Hristiyan Dini, s.300, 303.

² I.Korintoslulara Mektup, 7/15.

³ Ebu Zehra, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, s.220; Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.102.

⁴ 60.Mümtehin, 10.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 172; İ.Habîb, Muhabber, s.432-433; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXVIII, 72.

⁶ Buhârî, Sahîh, VI, 173.

⁷ Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, 182-183; Schacht, İ.A., Talâk maddesi, XI, 691.

manın meydana gelmesine imkan tanımıştır. Hristiyanlığın, talâka mutlak mânâda çirkin bir davranış ve felaket olarak bakması yanlış-
tır. Çünkü talâkın insanın mutluluğu açısından iyi tarafları da var-
dır. Bu açıdan bakıldığında, talâkın Allâh'ın bir rahmeti olduğunu
söyleyebiliriz. Karı-koca dînî ve dünyevi bir takım nahoş durumlar-
dan talâk sayesinde kurtulabilirler.¹ Nitekim Hristiyanlık'ta da,
zinâ ve küfür gibi durumlarda talâk sayesinde kurtuluş çaresi bu-
lunmaktadır. Bu yüzden Cemil Sena: "Hz.İsâ ise, boşanmayı ta-
mamen reddetmek, boşanmış kadınla evlenmeyi zinâ saymak sure-
tiyle, ailenin sürekliliğine daha fazla hizmet etmiş olsa bile, insan
mutluluğunu hırpalamış, ruhun doğal ve zorunlu buhranlarını, uyuş-
mazlıklarını görememiştir"² demektedir.

Sonuç olarak zinâ durumunda boşanmaya cevâz verdiği nakle-
dilen Hz.İsâ'nın, mutlak anlamda boşanmayı kaldırdığını söylemek
doğru değildir.³ Küfür durumunun da boşanma sebebi sayıldığı Hi-
ristiyanlık'ta⁴, aslında Hz.İsâ'nın şiddetli geçimsizlik sebebiyle de
boşanmaya izin verdiği, fakat bunun sonradan dejenerasyona uğra-
dığı hatıra gelmektedir.

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE TALÂK

Genellikle tek taraflı olarak evliliği sona erdirmeye hakkı, İslâm
öncesi Araplarında yalnız kocaya aitti. Câhiliye devrinde boşama,
erkeğin keyfine bağlı olup, kocanın ölümünden sonra, kocanın ailesi,
dul kadını yanlarında alıkoyabilirlerdi.⁵ Dul kadının, kocasının ailesi
tarafından alıkonması İslâm tarafından reddedilmiştir.⁶

Câhiliye devrinde boşama hakkının bazan kadınlara da veril-
diğini görmekteyiz. Nitekim Medîneli bir kadın, bazan kocasını bo-
şama hakkını elde edebiliyordu. Ne var ki, böyle bir durum kocanın
boşama hürriyetine bir hâlel getirmiyordu. Hz.Peygamber'in dedesi
Abdûlmuttalib'in annesinin durumunu buna örnek gösterebiliriz.
Abdûlmuttalib'in babası Hâşim, bir seferinde Medîne'de birkaç gün

¹ Bilmen, a.g.e., II, 215-216; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 360.

² Sena, Hz.Muhammed'in Felsefesi, s.454.

³ Matta, 5/31-32; 19/9.

⁴ I.Korintoslulara Mektup, 7/15.

⁵ Schacht, I.A., Talâk maddesi, XI, 683; Nikâh maddesi, IX, 258.

⁶ 4.Nisâ, 19.

geçirmiş ve ev sahibinin genç bir dul olan kızı Selmâ bintü Amr çok hoşuna gitmişti. Selma, boşama hakkının kendisine ait olmasını şart koşarak Hâşim'le evlenmişti.¹ İ.Hişâm (v.218), Câhiliye devrinde kavmi arasında şeref ve mevki sahibi olan kadınların, nikâhlanırken boşama hakkının kendilerinde olmasını şart koştuklarını, kocaları ile geçinememe durumunda bu hakkı kullandıklarını kaydetmektedir. Câhiliye devrinde Fâtıma bintü'l-Harşeb el-Enmâriye, Ümmü Hârice Amra bintü Sa'd b.Abdillâh, Mâriye bintü Ca'îd b.Dabra, Âtike bintü Mürre b.Hilâl, es-Sivâ bintü'l-A'yes'in de boşama hakkı ellerinde olmak üzere nikâhlananlardan olduğu zikredilmektedir.²

Câhiliye devrinde, talâkın üç olduğunu kabul eden kimseler mevcuttu. Bu hususun Hz.İbrâhîm'den kaldığı, üç talâkla hanımını boşayan ilk kimşenin Hz.İsmâîl olduğu kaydedilmektedir.³

Câhiliye döneminde bir kimse hanımını birinci defa boşar da tekrar ona dönmek isterse, bu hususta insanların en hak sahibi olanı kabul edilirdi. Üçüncü talaktan sonra, artık hanımına dönemeyeceği hususu Araplar tarafından benimsenmişti.⁴ Bu uygulamayı benimseyenlerin Hanîfler olması kuvvetle muhtemeldir. Bu uygulama İslâm tarafından da tasvib edilmiştir.

Ancak, Câhiliye devrinde talâk adedine riâyet etmeyenler de vardı. Bu dönemde bir adam karısını sınırsız sayıda boşayıp, ona iddeti içinde tekrar müracaât edebilirdi. Talâkı sınırlayan âyet gelinceye kadar bu durum, bazı müslümanlarda da görülmekteydi.⁵ Böylece bir kimse karısını sayısızca boşuyor, ihtiyacı olmadığı halde, zulmetmek gayesiyle iddeti bitmeden tekrar karısına dönüyor, sonra onu tekrar boşuyordu. Bu durum, devamlı ve mes'ud bir yuva kurmaya mani olduğu gibi, kadın için de bir zulümdü. Kadını müşkil vaziyette bırakıyordu.⁶ Nitekim bir kimse sırf zulmetmek için karı-

¹ İ.Hişâm, Sîre, I, 144-145; İ.Habîb, Muhabber, s.398; Hamidullah, Makaleler, s.22.

² İ.Hişâm, a.g.e., I, 145; İ.Habîb, a.g.e., s.398-399.

³ İ.Habîb, a.g.e., s.310; Şehristânî, el-Milel, II, 246; Cerrahoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanifler", A.Ü.İ.F.Dergisi, XI, 91.

⁴ İ.Habîb, a.g.e., s.309; Şehristânî, a.g.e., II, 246; Çağatay, Câhiliye Çağı, s.136.

⁵ E.Dâvud, Sünen, II, 644-645; Nesâî, Sünen, VI, 212; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, II, 456; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 367.

⁶ İ.Mâlik, Muvatta', II, 588; Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, XI, 350.

sını boşamış, iddeti içinde tekrar karısına dönmüş, sonra tekrarboşamıştı. Bu zât karısına: "Vallahi seni tekrar zevcem olarak kabul etmeyeceğim, ebedî olarak da boşanamayacaksın, seni boşayacağım ve iddetin bitmek üzereyken her seferinde sana geri döneceğim demişti." Kadın, durumu Hz.Âişe'ye anlatınca "Talâk ikidir, ya iyilikle tutma, ya da iyilik yaparak bırakmadır"¹ âyeti nâzil olmuş-tu.² Yine Kur'ân'da, "Kadınların boşandıktan sonra iddetleri sona erince, zararlarına olacak şekilde tutulmaları" da yasaklanmış-tır.³ Câhiliye devrinde bu davranışı, boşanan kadınların başkasıy-la evlenmelerine mani olmak için yaptıkları anlaşılıyor.⁴

Câhiliye döneminde kadınların iddetlerine riâyet edilmeden boşandıklarını görmekteyiz. Nitekim, Abdullâh b.Ömer, Ukbe b.Amr el-Mâzinî, Tufeyl b.el-Hâris b.el-Muttalib, Amr b.Sa'id b.el-Âs gibi Muhacirler'e mensup kimselerin, iddetlerine riâyet etmeden hanımlarını boşadıkları, şahitsiz olarak tekrar onlara döndükleri kaydedilmektedir.⁵ Ayrıca İbn Ömer'in hanımını hayırlı iken boşadığı, Hz.Peygamber'in, kendisine hanımına dönmesini emrederek, onu temiz halinde veya hamile iken boşamasını istediği rivâyet edilmektedir.⁶

İslâm, Câhiliye devrinin bu uygulamasını da reddetmiş, Kur'ân-ı Kerim'de, kadınların iddetlerinin gözetilerek boşanılması, iddetlerinin sayılması emredilmiştir.⁷

Brockelmann, İslâm'da boşanmanın kolaylaştırıldığını, fakat bunun, aşk izdivacını hemen imkansız kılan örf ve adetin zoruyla kabul edilmiş olan, iki cins arasındaki ayrılığın lüzumlu bir kurtuluş çaresinden başka bir şey olmadığını söylemektedir.⁸ Brockelmann'ın

¹ 2.Bakara, 229.

² 1.Mâlik, Muvatta', II, 588; Tirmizî, Sünen, III,497.

³ 2.Bakara, 231.

⁴ Çağatay, a.g.e., s.133.

⁵ Aynî, Umdetü'l-Kârî, XX, 226.

⁶ Buhârî, Sahîh, VI, 163, 185; Müslim, Sahîh, II, 1093-1098; E.Dâvud, Sünen, II, 632-637; Tirmizî, Sünen, III, 478-479; Nesâî, Sünen, VI, 137-141, 212-213; İ.Mâce, Sünen, I, 651-652.

⁷ 65. Talâk, 1.

⁸ Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarîhi, s.44.

bu yorumu hatalıdır. İslâm, Câhiliye devrinin karşılıklı sevgiye dayanmayan evlenmelerini tasvib etmemiş, nikâhta kadının rızasının alınmasını şart koşturmuştur. Hz. Peygamber, kadının rızası alınmadan kıyılan nikâhları iptal ederek, evlenecek kadının rızasının alınmasını emretmiştir.¹ Brockelmann, İslâm'ın kadınla erkeğin mutluluğuna yönelik prensiplerini görmek istememekte, gerçekleri yansıtmayarak, İslâm'ın nikâhta kadının rızasının alınmasına dair buyruklarını göz ardı etmektedir.

Yine Câhiliye devrinde, bir adamın karısına (انت خلیه) dediği zaman, kadının boşanmış olduğu kaydedilmektedir. İslâm'da ise, (خلیه) tabiri kinâye yoluyla yapılan talâk nevilerinden kabul edilmiştir.²

Yukarda kaydettiğimiz uygulamaların dışında Câhiliye devrinde mevcut diğer talâk çeşitleri şunlardır:

1. Hul'

Ayrılmanın bir şekli de hul', yani kadının bir bedel karşılığı kocasından boşanmayı sağlamasıdır. Hul', İslâm öncesi çağlarda da, hukûkî münasebetlerin sona erdirilmesi mânâsına gelen bir tabir olarak kullanılmaktaydı. Kur'an'dan, Câhiliye devrinde kadının, mehirinin bir kısmını kocasına geri vermek suretiyle talakı satın almak mecburiyetinde kaldığını anlıyoruz. Bu devirde kocalar, boşadıkları karılarını verdikleri mehiri geri almak için sıkıştırıyorlardı. Bu konuda kadınları sıkıştırma adetin (عضل) Mekke'de Kureyşliler arasında yaygın olduğu kaydedilmektedir. Buna göre, bir erkek şerefli bir aileye mensup bir kadını nikâhlar, geçinemedikleri zaman, izni olmaksızın bir başkasıyla evlenmemesi şartıyla bırakırdı. Bu husus şahitler huzurunda yazılırdı. Kadına bir dünürücü çıkarsa, kadın eski kocasına aldığı malı geri verir, razı ederse evlenebilirdi. Aksi takdirde eski kocası kadına tazyikte bulunup, sıkıştırırdı.³ Bu durum İslâm tarafından yasaklanmıştır.⁴ Kurân-ı Kerîm'de: "Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan bir şeyi geri almayın"⁵ buyurulmuştur.

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 135; Müslim, Sahîh, II, 1036-1037; E.Dâvud, Sünen, II, 573-579; Nesâî, Sünen, VI, 84-85; İ.Mâce, Sünen, I, 601-602.

² İ.Mâlik, Muvatta', II, 552; İ.Esîr, en-Nihâye, II, 75; Aynî, a.g.e., XX, 238.

³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV, 309; Schacht, İ.A., Talâk maddesi, XI, 688.

⁴ 4.Nisâ, 19.

⁵ 4.Nisâ, 20.

Câhiliye döneminde Âmir b.ez-Zarib, kızını kardeşinin oğlu ile evlendirmişti. Fakat damad kızın yanına girince, kız kendisinden kaçarak, babasına kocasını istemediğini söylemişti. Bunun üzerine Amir b.ez-Zarib, damadı olan kardeşinin oğluna: "Ailenden ve malından ayrılmayı senin üzerinde birleştirmem, kızımı, kendisine verdiğin mehir mukabili senden hul' ettim" demişti. Bunun Araplar arasında meydana gelen ilk hul' olduğu kaydedilmektedir.¹

İslâm, hul' uygulamasını tasvib etmiştir. Kur'ân'da: "Eğer Al-lâh'ın yasalarını ikisinin koruyamayacaklarından korkarsanız o zaman kadının fidiye vermesinde ikisine de günâh yoktur..."² buyurulmuştur. İslâm'da ilk hul'un Sâbit b.Kays tarafından gerçekleştirildiği nakledilmektedir.³ Sabit b.Kâys'ın karısı, Habîbe bintü Sehl veya Cemîle b.Abdillâh b.Übey Hz.Peygamber'e gelerek, Sâbit'i ahlak ve din hususunda ayıplamadığını, ancak İslâm'da küfre düşmekten tiksindiğini, bu sebeble Sâbit'ten ayrılmak istediğini söylemişti. Hz.Peygamber, bu hanıma Sâbit'ten aldığı bahçeyi geri vermesini, Sabit'e de bahçeyi kabul edip, karısını bir talâkla boşamasını emretmiştir.⁴

İslâm, hul'un gelişi güzel kullanılmasını, ortada meşru bir sebep yokken kadının kocasından boşanmak istemesini yasaklamıştır. Hz.Peygamber, hul' yoluyla boşanmak isteyenlerin münafık kadınlar olduğunu bildirmiş,⁵ bir mecburiyet olmadan kocasından boşanmak isteyen kadına Cennet'in kokusunun haram olduğunu söylemiştir.⁶ Ayrıca hul', talâk mıdır? yoksa fesih midir? meselesi İslâm alimleri arasında ihtilâfa sebep olmuş, âlimlerin çoğu yalnız koca tarafından yapılabileceğini dikkate alarak, hul'u talâk saymışlardır.

¹ I.Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 346; San'ânî, Sübülü's-Selâm, III, 168; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 359.

² 2.Bakara, 229.

³ A.b.Hanbel, Müsned, IV, 3; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 356.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 170; E.Dâvud, Sünen, II, 667-670; Tirmizî, Sünen, III, 491; Nesâî, Sünen, VI, 169, 186; İ.Mâce, Sünen, I, 662; İ.Mâlik, Muvatta, II, 564.

⁵ Tirmizî, Sünen, III, 492; Nesâî, Sünen, VI, 168.

⁶ Tirmizî, Sünen, III, 493; İ.Mâce, Sünen, I, 662.

H.z.Peygamber'in, hul'da kadına bir hayız görene kadar beklemesini emretmesini delil olarak alanlar da, hul'u fesih saymışlardır.¹

Sonuç olarak İslâm, Câhiliye devrinde de mevcut olan hul' uygulamasını tasvib etmiş, bunun zaruri şartlarda uygulanmasına izin vermiştir.

2. İlâ

İslâm'da, karısına dört ay veya daha fazla bir süre yaklaşmak için yemin etmek anlamına gelen ilâ, Câhiliye devrinde de mevcuttu.² Câhiliye döneminde ilâ talâk kabul edilir ve boşama da derhal gerçekleşirdi. Ayrıca bu devirde ilânın müddeti bir, iki veya daha fazla yıl olabilmekteydi.³

İslâm, evliliğe son vermek hususunda acele etmeyi önlemek için kocaya bir düşünme süresi tanımıştır. Kur'ân'da: "Karılarına yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay bekleyebilirler. Eğer yeminlerinden dönerlerse, bilsinler ki, Allâh bağışlar ve merhamet eder. Şâyet boşamaya kararlı iseler, bilsinler ki Allâh şüphesiz işitir ve bilir"⁴ buyurularak, ilâ dört ayla tahdid ve ıslâh edilmiştir. Kadının derhal boşanmasına dair uygulama da, müeccel hale getirilmek suretiyle tasvib edilmiştir.⁵ Kocanın bu yeminini bozması halinde diğer yeminlerde olduğu gibi keffâret vermesi gerekir.⁶ H.z.Peygamber'in de hanımlarına bir ay ilâ yaptığı, bir ay sonunda hanımlarına döndüğü nakledilmektedir.⁷

Burada, İslâmi ilânın müddetinin ihtilafa sebep olduğunu kaydetmemiz gerekir. İbn Ömer, Osmân, Ebu'd-Derdâ, Ali, Aişe (r.a) ve ahabdan bazı kimseler ilanın dört ay olduğunu, bu müddet sonunda

¹ Ayni, Umdetü'l-Kârf, XX, 260-261; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 358; Aras, Hammad b.Ebi Süleyman Hayatı ve Fıkhi Görüşleri, s.138.

² Serahsî, Mebsut, VII, 19; Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, 178.

³ Beyhakî, Sünen, VII, 381; Serahsî, a.g.e., VII, 19; İ.Hacer, Fethu'l-Bârf, IX, 377; Aynî a.g.e., XX, 274.

⁴ 2. Bakara, 226-227.

⁵ Serahsî, Mebsut, VII, 19; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 393, 395.

⁶ Schacht, I.A., Talâk maddesi, XI, 690.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 174; Müslim, Sahîh, II, 1110-1113; İ.Mâce, Sünen, I, 664-665.

boşamanın veya hanımına geri dönüşün vuku bulduğunu söylemişlerdir.¹ Kûfeliler'e göre, ilâ dört ay veya daha fazla yeminle olur. Hicazlılar ise, dört ayı ilâ için yeterli saymamakta, dört aydan fazla bir süre ile ilâ'nın gerçekleşebileceğini söylemektedirler.² Bu sebeble Hz.Peygamber'in ilâsının ilâ olmadığı, sadece bir ay kadınlardan uzaklaşmaya dair bir yemin olduğu ileri sürülmüştür.³ Ayrıca, Hanefî mezhebine göre, mecnûn, ma'tûh, uyuyan kimse ile çocuğun ilâsı muteber değildir.⁴

Sonuç olarak, Câhiliye devrinde de mevcut olan ve derhal boşama meydana getiren, bir yıl veya daha fazla süreli olabilen ilâ, tashih edilerek İslâm tarafından kabul edilmiştir. İlâ'nın süresi dört ayla sınırlandırılmış, derhal boşanma hususu da ilgâ edilerek dört aya tecil edilmiştir.

3. Zihâr

Kocanın karısını, neseb, rada' veya müsâharet suretiyle nikâhı kendisine ebediyyen haram olan bir kadının, kendisince ebediyyen bakılması haram olan arkası ve karnı gibi bir uzvuna benzetmesinden ibaret olan zihâr, Câhiliye devri boşama şekillerindendi. Zihâr yapan kocaya "muzâhir", zihâr yapılan kadına "muzâherun mınha", zihârda kullanılan tabirlere "muzâherun bihâ" denilmektedir.⁵ Zihâr Câhiliye devrinde talâk kabul edilir, bir adam karısına, "Sen bana anamın sırtı gibisin" deyince, karısı ona haram olur, karısını boşamış sayılırdı, artık ebediyyen karısına dönemezdi.⁶

İslâm, Câhiliye devrinde bir talâk olan zihârın hükmünü, keffâret vermek suretiyle geçici bir haramlığa çevirmiştir.⁷ İslâm'da ilk zı-

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 174; Tirmizî, Sünen, III, 504-505; Serahsî, a.g.e., VII, 20.

² Nevevî, Minhâc, X, 88; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VII, 476; Aras, Hammad b.Ebi Süleyman s.142.

³ Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VII, 477.

⁴ Serahsî, a.g.e., VII, 29.

⁵ Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, 179; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 396-398.

⁶ Taberî, Camiu'l-Beyan, XXVIII, 3, 6-7; Serahsî, Mebsut, VI, 223-224; Dehlevî, Huccetullahi'l-Balîğa, II, 719.

⁷ Serahsî, a.g.e., VI, 223-224.

hâr yapanın Evs b.es-Sâmit olduğu kaydedilmektedir.¹ Buna göre, İslâm'da ilk zihâr olayı kısaca şöyle cereyan etmişti: Havle (veya Huveyle) b.Mâlik b.Sa'lebe, Evs b.es-Sâmit'in karısıydı. Karı-koca her ikisi de Ensâr'a mensuptular. Bir gün Evs cima yapmak istemiş, Havle de razı olmamıştı. Evs de kızarak: "Sen bana anamın sırtı gibi ol" demişti. Câhiliye devrinde zihâr talâk sayıldığı için, Havle çaresizlik içinde Hz.Peygamber'e baş vurmuştu. Hz.Peygamber, Havle'ye vahiy gelinceye kadar bir hüküm bildirmemiş, "Allâh'tan kork, Evs senin amcanın oğludur" demiş, Havle'nin kocasından boşanmış olduğunu bildirmediği gibi, nasıl hareket edeceğine dair bir emir de vermemişti. Sonunda zihârın keffâretini bildiren âyetler nazil olmuştu.² Kur'ân'da bu konuda şöyle buyurulmuştur: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allâh'a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allâh işitmiştir. Esasen Allâh konuşmanızı işitir. Doğrusu Allâh, işitendir, görendir. İçinizden karılarını zihâr yapanlar bilsinler ki, karıları anneleri değildir, anneleri ancak onları doğuranlardır. Doğrusu söyledikleri asılsız ve kötü bir sözdür."³ Ayrıca aynı âyetlerde karılarını zihâr yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, karısıyla temastan önce bir köle âzad etmeleri, buna güçleri yetmediği takdirde arka arkaya iki ay oruç tutmaları, buna da güçleri yetmiyorsa altmış fakiri doyurmaları emredilmiştir. Diğer bir âyetle de zihâr uygulaması tasvib edilmemiştir.⁴

Bu âyetleri delil olarak alanlar, İslâm'da zihârın boşama olmadığını, keffâret verilmesi gerektiğini, kölenin zihârının da hür kimseninki gibi olduğunu söylemişlerdir.⁵

L.Caetani, zihâr âyetleri nazil oluncaya kadar, Hz.Peygamberin, müşriklerin zihâr yoluyla yaptıkları talâk uygulamalarını makbul ve muteber addettiğini iddia etmektedir.⁶ Caetani'nin bu iddiası pek sıhhatli görünmemektedir. Çünkü İslam devrinde meydana gelen ilk zihâr vakasının, zihâr âyetlerinin nazil olmasına

¹ Taberî, a.g.e., XXVIII, 3.

² E.Dâvud, Sünen, II, 662-666; Nesâî, Sünen, VI, 168; İ.Mâce, Sünen, I, 666; Serahsî, a.g.e., VI, 224.

³ 58.Mücadele, 1-4.

⁴ 33.Ahzab, 4.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 175.

⁶ Caetani, İslâm Tarihî, IV, 447-448.

sebeb olan Evs b.es-Sâmit ve hanımı Havle bintü Malik'in vak'ası olduğu nakledilmiştir.¹ Bundan önc İslâm toplumunda zihâr vak'ası meydana geldiğine ve Hz.Peygamber'in bunu olduğu gibi kabul ettiğine dair elimizde delil yoktur. Bu yüzden, Hz.Peygamber'in zihâr konusunda önceki tutumunun ne olduğunu belirtmek delilsiz bir tahminden öteye gidemez. Ayrıca, zihâr âyetlerinin inmesine sebeb olan olay, şâyet daha önce meydana gelseydi, İslâm'ın zihâr hakkındaki hükmü ve Hz.Peygamber'in tutumu daha önce ortaya konulabilirdi, şeklinde bir düşünce hatırmıza gelebilir.

Sonuç olarak İslâm, Câhiliye devrinde mevcut boşama şekillerinden olan zihârın, talâk sayılmasını iptal etmiş, hükmünü keffâret vermek suretiyle geçici bir süre haramlığa çevirmiştir.

¹ Taberî, Camiu'l-Beyan, XXVIII, 3.

V-İDDET

İddet, kocanın vefâtından veya boşanmadan sonra kadın tarafından beklenilmesi gereken bir süredir. Bu müddet sona ermedikçe kadın bir başkasıyla, bazı durumlarda da tekrar kocasıyla evlenemez.¹

A- YAHUDİLİK VE HİRİSTİYANLIKTAKİ İDDET

Tevrât ve İnciller'de iddetle ilgili bir hükme rastlanılamamıştır. Ancak Yahudilerde, bir kadının boş kağıdı almasından doksan gün sonra başka bir erkekle evlenebileceği hususu üç kez ilan edilmektedir.²

Hıristiyanlık'ta ise boşanma olmadığı için, boşanmadan dolayı iddet de söz konusu değildir. Nitekim Vatikan Hıristiyan Olmayanlarla İlişkiler Sekreterliği, İslâm Ülkeleri Bölümü görevlilerinden Dr. Thomas Michel, bu konuda kendisine sorduğumuz soruya: "Katolikler'de boşanma yoktur. Bu sebeble boşanmadan dolayı bir iddet söz konusu olamaz, ancak, kocası ölen bir kadın da, bu konuda tamamiyle serbesttir, herhangi bir bekleme süresine tabi değildir. Söz gelimi, kocası perşembe günü ölmüş bir kadın, Cuma günü bir başkası ile evlenebilir" şeklinde cevap vermiştir.³

¹ Bilmen, *İstılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, II, 368.

² Örs, *Musa ve Yahudilik*, s.382.

³ Bu husus, Dr. Thomas Michel'e 15.1.1987 tarihinde D.E.Ü.İlâhiyât Fakültesi'nde yaptığı bir sohbet sırasında sorulmuştur.

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE İDDET

Câhiliye devrinde, talaktan dolayı beklenen iddet için tâyin edilmiş kesin bir müddet yoktu. Bu sebeble kadınlar, boşandıkları kocalarından olan çocuklarını, ikinci kocalarının yatağında dünyaya getirebiliyorlardı. Bu durum daha sonraları neséb davalarına sebep olmaktaydı. Nitekim en-Nâkımiyye adlı kadın, ilk kocası Mu'âviye b.Bekr b.Hevâzin'den hâmile olduğu halde boşanmış, daha sonra Sa'd b.Zeyd-i Menât b.Temîm'le evlenmiş, Sa'd'ın yatağında Mu'âviye'den olan oğlu Sa'sa'yı doğurmuştur. Rebi'a b.Âsım'ın annesi, Hubeyre b.en-Nu'mân'ın(el-Fuğaru'l-Cu'fi) nikâhındayken, Rebi'a'ya hâmile kalmış, Hubeyre tarafından boşanınca Âsım b.Cez' b.Abdillâh'la evlenmiş, Âsım'ın yatağında Rebi'a'yı dünyaya getirmiştir.¹

Câhiliye devrinde, boşanan hamile kadınların karnındaki çocuğu kasten gizleyerek, başka bir kocaya vardıkları kaydedilmektedir. Kadınların bu davranışlarının sebebi, kendilerini boşayan kocalarının tekrar kendilerine dönmesi ihtimali idi. Câhiliye döneminde kocaları, bu kadınlara boşamadan önce hamile olup olmadıklarını soruyorlardı.² Kur'ân-ı Kerim, Câhiliye devri kadınlarının bu davranışlarını yasaklamıştır: "Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç ay-başı hali beklerler, eğer Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inanmışlarsa, rahimlerinde Allâh'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl değildir."³

İslâm'ın getirdiği iddetin gayelerinden birisinin, boşanmış olan kadının doğuracağı çocuğun babasının kimliği hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırmak, diğerinin de boşamada acele davranan kocaya, talakı geri almak suretiyle vaziyeti tashih etme fırsatı vermek olduğu açıktır.⁴

Câhiliye devrinde kadının iddeti lüzumundan fazla uzar ve cahilane şartlar içinde geçerdi. Kocasının ölümü üzerine kadın, en deşersiz bir elbise içinde, evinin en karanlık bir köşesine çekilir, tam bir yıl bir tarafa çıkmazdı. Kadın bu müddet esnasında ne yıkanır, ne de tırnaklarını keser, ne de vücudunun temizlenmesi gereken yerlerini temizleyebilirdi. Koku sürünmek ve her nevi kadın tuvaleti ya-

¹ 1.Habîb, Muhabber, s.338-339; Juynboll, İ.A., İbâdet maddesi, V/II, 932.

² Taberî, Camiu'l-Beyan, II, 449.

³ 2.Bakara, 228.

⁴ Schacht, İ.A., Talâk maddesi, XI, 684.

saktı. Bu ağır hapis hayatını tamamlayan kadının yanına eşek, koyun, kuş gibi bir hayvan getirilirdi. Kadın efsunlanır gibi o hayvanı vücuduna meshederdi. Bazan da zavallı kuşu edeb yerine sürterek öldürürdü. Daha sonra kadın, iddetini geçirdiği yerden çıkardı. Bu defa da, kadının eline bir hayvan tersi verilirdi. Kadın bu tersi önüne veya arkasına atardı. Kadının bunu tefeul mÂksâdıyla, tekrar böyle hal görmeyeyim, başımdan ırak olsun diye yaptığı söylenilmiştir. Kadın bu merâsimden sonra temizlenir, yıkanır ve istediği gibi süslenerek evlenme teklif eden isteyicilerine görünebilirdi.¹

Câhiliye devrinde bir yıl olan iddet müddeti, ilk önceleri Kur'ân tarafından tasvib edilmiştir: "İçinizden ölüp, eşler bırakacak olanlar, evlerinden çıkarılmaksızın senesine kadar eşlerinin geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler"² Bu husus, daha sonra iddet müddetinin dört ay on gün olarak tahdid edilmesi ve mîrâsta kadınlara 8/1, 4/1 hisselerin farz kılınmasıyla neshedilmiştir.³ Kur'ân-ı Kerim, kocası ölen kadının iddetini dört ay on günle sınırlandırmıştır: "İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."⁴ Ayrıca böyle kadınlarla, iddetleri içinde nikâh akdi ve evlilik için sözleşme yapılması yasaklanmıştır.⁵

Câhiliye devrinde kocası ölen kadının iddet esnasında, mâtem-deyken temizliğe riâyet etmemesi gibi hususlar İslâm'da yoktur. Ancak, kadının kocasının vefâtı halinde dört ay on gün zineti terkedebileceği hususu kabul edilmiştir. Nitekim Hz.Peygamber, bir kadının ölen bir yakını için üç günden fazla zineti terketmesinin helâl olmayacağını, kocası ölen bir kadının ise dört ay on gün zineti terkedebileceğini söylemişlerdir.⁶

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 186; Müslim, Sahîh, II, 1125; E.Dâvud, Sünen, II, 722-723; Tirmizî, Sünen, III, 501-502; Nesâî, Sünen, VI, 205-206; İ.Maçe, Sünen, I, 673-674; İ.Mâlik, Muvatta', II, 597-598; Serahsî, Mabsut, VI, 30; Nevevî, Minhâc, X, 114-115, Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XI, 370.

² 2.Bakara, 240.

³ 4.Nisâ, 12; E.Dâvud, Sünen, II, 721; Taberî, Cami'u'l-Beyan, V, 279; Nevevî, a.g.e., X, 114.

⁴ 2.Bakara, 234.

⁵ 2.Bakara, 235.

⁶ Buhârî, Sahîh, II, 79; V, 185; Müslim, Sahîh, II, 1123-1124; E.Dâvud, Sünen, II, 721-723; Tirmizî, Sünen, III, 500-501; Nesâî, Sünen, VI, 201.

Hamile kadınların, kocalarının vefâtından sonra bekledikleri iddetin, doğum yapmaları ile sona erdiği bildirilmiştir.¹ Nitekim, Sübey'a (r.a.), kocasının ölümünden yirmi veya yirmi beş gün sonra doğum yapmış, nifastan temizlenince Hz.Peygamber onun yeniden evlenmesine izin vermiştir.²

Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında kadınların iddeti, kendilerini boşayan kocaları tarafından suistimal edilmekte, onlara zarar vermek, eziyet etmek maksadıyla iddetleri uzatılmaktaydı. Bu durum İslâm tarafından yasaklanmıştır.³

Watt, Kur'ân'ın bu konuda getirdiği prensiplerdeki gayesinin, anaerik bir toplumu, babaerik bir topluma çevirmek olduğunu söylemektedir.⁴ M.Rodinon ise, Kur'ân'ın bu konuda getirdiği hükümlerin, eski ideoloji tarafından getirilmiş ve toplumda kök-leşmiş kurallarla çatışmadığını ileri sürmektedir.⁵ Rodinon'un bu kanaatinin yanlış olduğu açıktır. Çünkü Kur'ân ve Sünnet'in bu konuda getirdiği hükümlerin, Câhiliye devri uygulamalarını körü körüne tasvib ve İslâmi kılıfına büründürmekten ibaret olmadığı yukarda kaydedilen hususlardan anlaşılmaktadır. Câhiliye döneminin o vahşi mâtem ve iddet adetlerini İslâm'ın reddettiğini, bir yıl olan iddet müddetini dört ay on güne indirdiğini, bir kadının kocasından başkası için üç günden fazla süslenmeyi terketmesini yasakladığını, iddet müddetinin boşayan kocalar tarafından suistimal edilmesini reddettiğini biliyoruz. Bütün bu hususlar Rodinon'un kanaatinin doğru olmadığını gösteren hususlardır.

L.Caetani ise, Hz.Peygamber'in, Safiyye (r.a.) ile iddetinin bitmesini beklemeyen evvel evlenerek, müslümanlara bu konuda verdiği emre kendisinin uymadığını iddia etmektedir: "Daha ziyade beklemeye tahammülü kalmadığı için geceyi Safiyye ile birlikte geçirdi. Birkaç gün önce, düşman kadınlarına âdet görünceye kadar dokunulmaması hakkında verdiği emri yine kendisi bozdu."⁶

¹ 65. Talâk, 4; Tirmizî, Sünen, III, 498; Nevevî, a.g.e., X, 109.

² Buhârî, Sahîh, VI, 182-183; Müslim, Sahîh, II, 1122-1123; E.Dâvud, Sünen, II, 728-729; Tirmizî, Sünen, III, 498-499; Nesâî, Sünen, VI, 190.

³ 2. Bakara, 229, 231; 65. Talâk, 1-2; Tirmizî, Sünen, III, 497; İ.Mâlik, Muvatta', II, 588; Taberî, Camiu'l-Beyan, II, 456.

⁴ Watt, Hz.Muhammed, s.162.

⁵ Rodinon, Hz.Muhammed, s.228.

⁶ Caetani, İslâm Tarihi, V, 126.

Caetani'nin bu iddiası doğru değildir. Çünkü kaynaklarımız bu konuda Caetani'yi tekzip etmektedir. Nitekim kaydedildiğine göre, Safiyye (r.a.), Hz.Peygamber'in emri ile iddetini Ümmü Süleym'in yanında tamamlamış ve Zifâf Hayber'de değil, Medîne'ye dönüşte yolda gerçekleşmiştir.¹

Sonuç olarak İslâm, Yahudilik ve Câhiliye devrinde mevcut olan iddet uygulamasını kabul etmiş, Câhiliye devrinin bir yıl olan iddet süresini iptal etmiştir. Kocasını ölen veya boşanan hamile kadının doğum yapmasıyla, hamile değilse kocasını ölen kadının dört ay on gün, boşanan kadının da üç ay hali beklemesiyle iddetlerinin sona erdiğini bildirmiştir. Câhiliye devrinin vahşiyâne ve mantık dışı mâtem âdetlerini iptal etmiş, sadece kocasını ölen kadının dört ay on gün süslenmemesini tavsiye ederek, gerekli temizlik ve sağlık şartlarına riâyet edilmesini emretmiş, diğer ölen yakınlar için ise, üç günden fazla yas tutulup, zînetin terkedilmesini yasaklamıştır.

¹ Müslim, Sahîh, II, 1045-1046; E.Dâvud, Sünen, III, 398-399; A.b.Hanbel, Müsned, III, 123.

VI- MÎRÂS

Mîrâs, terîkede hak ve hissesi olan kimselerle, herbirinin hissesinin miktarını bildiren fıkıh ve hesap kurallarından ibarettir.¹

A- YAHUDİLİK'TE MÎRÂS UYGULAMALARI

1-Yahudilik'te erkek evladın büyüğü babasının terikesinden diğer kardeşlerine nisbetle, iki kat hisse almaktadır. Bu çocuğun nikâh veya zinâ mahsülü olması, nesebinin sahih veya gayr-i sahih olması, bu hususu değiştiremez. İlk çocuk eğer bekar ise, diğer kardeşlerinin aldığı hissenin iki katını almakta, buna ilk oğulluk hakkı denilmektedir.² Yine Yahudilik'te, zinâ mahsülü çocuklara mîrâstan pay vermeme eğilimi de göze çarmaktadır. Nitekim, Gilead'ın bir fahişeden olan oğlu Yeftah'a, Gilead'ın nikâh mahsülü çocukları mîrâstan pay vermemişlerdir.³

Tevrât'taki veraset sırası Mişna ve Talmud'da da değişmemiştir. Yalnız, bekar oğula diğer kardeşlerinin iki katı hisse verilmesi uygulamasının annenin terikesinde değil, babanın terikesinde cereyan edeceği belirtilmiştir.⁴ Yahudilik'te, ilk doğan çocuğa bu rüchaniyetin neden tanındığı açıklanmamıştır. Bunun, Tevrât'ın beş kitabının fikirlerinden tamamıyla farklı bir takım mezhebi görüşler üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır.⁵

¹ Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, V, 209; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.357.

² Tevrât, Tesniye, 21/15-17; M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.195, 216; Karaman, a.g.e., s.360-361.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Hâkimler, 11/1-2.

⁴ M.Es'ad, a.g.e., s.216

⁵ M.Es'ad, a.g.e., s.195.

Yahudilik'te mevcut ilk oğulluk hakkını İslâm kabul etmemiştir. Kur'ân'da erkek için bir, kız için yarım hisse verilmiş, çocuklar arasında ayırım yapılmamıştır.¹ Hz.Peygamber de; çocuklar arasında ayırım yapmayı kesinlikle yasaklamış, diğerlerine yapılmadan çocuklardan herhangi birine bağış yapılmasını menetmiştir. Diğer çocuklarına bağışta bulunmadan oğlu Nu'mân'a bir köle bağışlayan Beşîr'e mâni olmuştur.² Yine İslâm, Yahudilik'teki zinâ mahsülü çocuklara mîrâstan pay verilmemesi uygulamasını reddetmiş, yine Yahudilik'te mevcut olduğunu gördüğümüz, zinâ mahsülü çocuklara mîrâstan pay vermeme eğilimini tasvib etmiştir. Hz.Peygamber, zinâ mahsülü çocuğun mîrâstan pay alamayacağını, kendisine mîrâsçı olunamayacağını bildirmiştir.³

Yahudilerde, câriyeden olan çocuklara babalarının mîrâsından hisse verilmemiştir. Nitekim Tevrât, Sâra'nın Hz.İbrâhîm'e "Bu câriyeyi ve oğlunu dışarı at, çünkü bu câriyenin oğlu benim oğlumla, İshâk'la beraber mîrâsçı olamayacaktır" dediğini, Sâra'nın Hz.İsmâ'il ve Hacer için sarfettiği bu sözün Rab tarafından tasvib edildiğini kaydediyor.⁴ Bu durumu, hristiyan azizlerinden Pavlus'un da tasvib ettiğini görmekteyiz.⁵

Yahudilik'teki bu uygulama İslâm tarafından kabul edilmiştir. Bir kimsenin mâlik olduğu câriyesinden olan çocuğu, nesebini tanıdığı takdirde hür olarak, o kimseye mîrâsçı olur. Çocuğun annesi olan câriye de ümmü veled hükmüne girer, bundan sonra satılamaz. Nitekim Hz.Peygamber, ümmü veledin âzad edilmesini ve nikâhlanmasını emretmiştir.⁶

2-Yahudilik'te, Hz.Mûsâ'dan önce kız çocuklarına mîrâstan pay verilmemekteydi. Hz.Ya'kûb'un hanımları Rahel ve Lea, babalarının evinde artık mîrâstan payları olmadığından yakınmışlardır.⁷

¹ 4.Nisâ, 11.

² Buhârî, Sahîh, III, 134; Müslim, Sahîh, III, 1241-1244; Tirmizî, Sünen, III, 649; Nesâî, Sünen, VI, 258-262; İ.Mâce, Sünen, II, 795.

³ Tirmizî, Sünen, IV, 428; İ.Mâce, Sünen, II, 917-918.

⁴ Tevrât, Tekvin, 21/10-12.

⁵ Galatyalılara Mektup, 4/30-31.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 262; İ.Mâce, Sünen, II, 841; A.b.Hanbel, Müsned, I, 303, 317, 320; Dârimî, Sünen, II, 257.

⁷ Tevrât, Tekvin, 31/14-15.

Hız.Mûsâ'nın şerîatı ise, erkek evladın bulunmaması halinde kızları mîrâsçı kılmıştır.¹ Bu durumda, Yahudilik'te kız çocuğu erkek kardeşi ile beraber bulunduğunda mîrâstan pay alamamaktadır. Yalnız erkek kardeşi ona, on iki yaşına gelinceye kadar bakmakla mükelleftir. Ölenin erkek çocuğu veya oğlunun oğlu... yoksa, bu takdirde kızı veya kızının kızı vâris olmaktadır.²

İlk dönemlerdeki mîrâstan pay vermeme uygulaması, Tselofhad adlı bir yahudinin kızları olan Mahla, Noa, Hogla, Milka, Tirtsa'nın babalarının mîrâsından pay almak için direnmeleri sonucu Hız.Mûsâ zamanında değişmiştir. Bundan sonra Tivrât'ta: "Eğer bir adam ölürse ve onun oğlu yoksa, o zaman mîrâsını onun kızına geçirecek-siniz."³ hükmü yer almıştır. Burada, mîrâsın başka sıptlara geçmemesini sağlamak için, kızların kendi sıptlarından (aşiret) erkeklerle evlenmek zorunda bırakıldıklarını da kaydetmeliyiz. Nitekim, Tselofhad'ın kızlarının da başka sıpttan olan erkeklerle evlenmelerine izin verilmemiş, onlar da amca oğullarına varmışlardır.⁴ Mişna ve Talmud devrinde, Yahudiler arasında annenin terikesinde, kızların erkeklerle eşit olarak vâris olmaları fikri ortaya atılmışsa da, bu fikir kabul görmemiştir.⁵

Yahudilik'teki, kız çocuğun erkek kardeşiyle beraber bulunması halinde, mîrâsçı olamaması hususu İslâm tarafından reddedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de, kızlara erkek kardeşin yarısı kadar hisse verilmiş, erkek kardeşleri yoksa ayrıca hisseler tâyin edilmiştir.⁶ Yahudilerde Mûsâ'nın şerîatından önce kızlara mîrâstan pay verilmemesi ile, Câhiliye devrinde, kızlara ve kadınlara mîrâstan hisse verilmemesi uygulaması paralellik arz etmektedir.⁷ Yahudilerde Hız.Mûsâ'dan itibaren kızlara mîrâstan pay verilmeye başlanmış, ancak Câhiliye devri Araplarında bu konuda Yahudilik'ten geçen bir tesir görülmemiştir. Câhiliye Arapları, bir kimse öldüğü zaman mîrâsını, eğer oğlu yoksa amcâlarına v.s. vererek kızları mîrâstan mahrum etmeye de-

¹ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.195.

² Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.360.

³ Tivrât, Sayılar, 27/1-8; Dinler Tarîhi Ansiklopedisi, II, 389.

⁴ Sayılar, 36/1-12.

⁵ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.216.

⁶ 4.Nisâ, 7-8, 11.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 314-316; Tirmizî, Sünen, IV, 414; İ.Mâce, Sünen, II, 908-909.

vam etmişlerdir. Câhiliye Araplarının bu uygulamalarıyla, o zaman Medîne ve civarında yaşayan yahudilere muhalefet ettikleri açıktır. Câhiliye Araplarının bu uygulamalarının, Hz.Mûsâ'nın şerî'atını tatbikeden yahudilerin uygulamaları ile değil de, Hz.Mûsâ'dan önceki İsrâiloğullarının uygulamalarıyla benzerlik arzemesi, Arapların Hz.İbrâhîm'in şerî'atından intikal eden bazı âsârı muhafaza ettiklerini göstermektedir. Bu husus, Arapların Hz.İbrâhîm'in Hanîf Dinine mensup olduklarını gösterdiği gibi, Araplara Hz.Muhammed'e kadar yeni bir Şeriat gelmediğini de göstermektedir. Ayrıca bu durum, müsteşrikler tarafından ortaya atılan, İslâm'ın ortaya koyduğu prensipleri Ehl-i Kitaptan aldığı, Arapların İslâm öncesi ilahi bir dine mensup olmadıkları gibi iddiaların mesnetsizliğini ortaya koymaktadır.

İslâm, mîrâsın başka sıptlara geçmemesi, bunun için kızların başka sıpta mensup erkeklerle evlenmemesine dair Yahudi uygulamasını reddetmiştir. İslâm'a göre bir kız, hangi kabileye mensup olursa olsun bir müslüman erkekle evlenebilir, mîrâstan payını alıp kocasının ailesine götürebilir, malında istediği gibi tasarruf edebilir. Böyle bir yasaklama Kur'ân ve Sünnet'te yer almamıştır.

Yahudilerde kızların mîrâstan mahrum edilmesi, kızları techiz etme âdetini ortaya çıkarmıştır. Bu âdet, İbrânîler Arz-ı Mukaddes'e yerleştikten sonra onların arasında yayılmıştır. Böylece kızlar, mahrum oldukları mîrâs hissesini cihâz adıyla almışlardır. Nitekim Yeşu'un halifesi Kaleb'in kızı Aksa', babasından kurak bir yer almıştı. Daha sonra kocası Otniel'in teşviki ile babasından su pınarları istemiştir. O da, yukardaki pınarlar ile aşağıdaki pınarları vermiştir.¹

Daha sonraları bu olay emsal teşkil ederek, gerek nikâhtan önce, gerekse nikâh esnasında baba tarafından kıza cehiz verilmesini meşru kılmıştır. Genç Tobie'nin evlenmesi sırasında karısının babası Râğil, damadına mal varlığının yarısını hibe etmiş, kalan yarısını da vefât ettikten sonra verilmek üzere vasiyyet etmiştir.²

Nikâh esnasında kıza verilen mal, İslâmî açıdan ancak bir hibe olabilir. Bu da mîrâstan mahrum edilmek için bir gerekçe olamaz. Bu sebeble İslâm tarafından tasvib edilmemiştir.

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 15/16-19; Hâkimler, 1/12-15.

² M.Es'ad, Tarih-i İlm-i Hukûk, s.199-200, 210-211.

3-Tevrât'ta babaya ait mîrâs hissesinden bahsedilmemiştir. Nitekim: "Ve eğer onun kızı yoksa, o zaman mîrâsını kardeşlerine vereceksiniz." diyerek, baba atlanmakta ve ölenin kardeşlerine geçilmektedir.¹ Ancak Mişna ve Talmud bu noksanı tamamlamış ve çocuksuz olarak vefât edenin terikesinin babasına ait olduğunu kabul etmiştir. Annenin ise evladında mîrâs hakkı yoktur.² Bu sebeble eğer çocuk bulunmazsa mîrâs, baba, onun babası gibi usule kalır.³

İslâm, ölenin çocuğu varsa babaya altıda bir hisse vermiştir.⁴ Ölenin annesinin mîrâsçı olmaması hususunu da reddederek, ölenin çocuğu varsa annesine altıda bir hisse vermiş, şâyet ölenin çocuğu yoksa üçte bir, ölenin kardeşleri varsa yine altıda bir hisse vermiştir.⁵

4-Yahudilerde ölenin usulü bulunmadığı takdirde, terike yan hısımlarına intikal etmektedir. Bunlar, kardeşler ve çocukları, amcalar ve çocukları gibi hısımlardır. Beşinci dereceye kadar sırayla varis olurlar, bu dereceden sonra, derece derece mîrâsa nail olurlar. Tevrât, bu konuda şöyle demektedir: "Ve eğer onun kızı yoksa o zaman mîrâsını kardeşlerine vereceksiniz. Ve eğer kardeşleri yoksa, o zaman mîrâsını babasının kardeşlerine vereceksiniz. Ve eğer babasının kardeşleri yoksa, o zaman mîrâsını aşiretinden kendisine en yakın akrabalarına vereceksiniz."⁶

İslâm ise, ölenin nine ve dedesi sağ ise onlara mîrâs hakkı tanıyarak altıda bir hisse vermiş, baba yokken dede ve nine sağ ise, onlara hisse verilmeyerek, amcalara v.s. akrabalara mîrâsın intikal ettirilmesini reddetmiştir.⁷

5-Yahudilik'te, çocuğu olmadan vefât eden kadının varisi kocasıdır.⁸ İslâm'da bu durum tasvib edilmemiş, çocuğu olmadan vefât

¹ Tevrât, Sayılar, 27/9.

² M.Es'ad, a.g.e., s.216.

³ Karaman, İslâm Hukûk Tarîhi, s.27; Mukayeseli İslâm Hukûku, s.360-361.

⁴ 4.Nisâ, 11.

⁵ 4.Nisâ, 11.

⁶ Tevrât, Sayılar, 27/9-11; M.Es'ad, a.g.e., s.195; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.360-361.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 316-318; Tirmizî, Sünen, IV, 419; İ.Mâce, Sünen, II, 909-910; İ.Mâlik, Muvatta', II, 513.

⁸ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361.

eden kadının mîrâsının yarısının kocaya ait olduğunu bildirmiş, ölen kadının çocukları varsa kocanın hissesini dörtte bire indirmiştir. Mirasın kalan kısmının baba ve anneye, bunlar yoksa kardeşlerine kalmasını kabul etmiştir.¹ Yine İslâm, Yahudilik'teki, ölenin oğlu, ölenin kızı, babası, kardeşleri, amcaları şeklindeki mîrâs sıralamasını kabul etmemiş², ölen kimsenin karısına çocukları varsa 8/1, yoksa 4/1 hisse vermiştir.³

6-Yahudilik'te hiçbir hısımlı bulunmayan ve hısımlının var olduğunu bildirmeden ölen kimsenin mîrâsı, malına ilk el koyana aittir.⁴ İslâm, bu uygulamayı tasvib etmemiştir. Bazı rivâyetlere göre Hz.Peygamber, ölenin hısımlı yoksa mîrâsının, kabilesinden birisine, o da yoksa memleketi halkından birine, o da yoksa devlet hazinesine verilmesini emretmiştir.⁵

7-Yahudilik'te vârisleri kızlardan ibaret olan kimse, malını başkasına vasiyyet edebilir. Erkek çocukları varsa vasiyyet edemez.⁶ Tevrât vasiyyetten bahsetmemiştir. Mişna onu da kanuna dahil ederek, bütün mal varlığına şamil olmak üzere vasiyyeti kabul etmiştir. Malın tamamının vasiyyet edilebilmesi, Câhiliye devrinin bu konudaki uygulaması ile paralellik arz etmektedir. Mişna'da vasiyyet için hiçbir şekil tâyin edilmediğinden, adi bir kağıt ile veya iki şahit huzurunda basit şifâhî bir ifâdeyle yapılabilir ve ilgilinin bütün malları hakkında muteber olur. Fakat hîbe yapmak için sened gerekli görülmüştür.⁷

İslâm, Yahudilik'teki vasiyyetle ilgili uygulamaları kabul etmemiştir. İslâm'a göre, bir kimsenin vasiyyeti mîrâsçılarının muva-

¹ 4.Nisâ, 12.

² Tevrât, Sayılar, 27/1-11.

³ 4.Nisâ, 12.

⁴ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.360-361.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 320-324; Tirmizî, Sünen, IV, 422-423; İ.Mâce, Sünen, II, 913, 915.

⁶ M.Es'ad, a.g.e., s.216-217; Karaman, a.g.e., s.360-361.

⁷ M.Es'ad, a.g.e., s. 216-217; Karaman, İslâm Hukûk Tarîhi, s.27.

fakati olmadığı takdirde, ancak malının üçte birinde geçerli olur. Bir kimse mîrâsçılarını mîrâstan mahrum edemez.¹

8-Yahudiliği terkeden kimse hısımlarına varis olamaz, fakat yahudi hısımları ona varis olurlar. Yahudi dinine giren putperest, kendi hısımlarına varis olur, kendi hısımları ona varis olamazlar.² Bu durum, İslâm tarafından kısmen tasvib edilmiştir. Hz.Peygamber, farklı dine mensup olan kimselerin birbirine mîrâsçı olamayacaklarını bildirmiştir.³ Yine Peygamberimiz: "Müslüman kafire, kafir de müslümana mîrâsçı olamaz"⁴ buyurmuştur. Kafirin müslümana-na mîrâsçı olamayacağı konusunda, bütün İslâm alimleri ittifak etmişlerdir. Müslümanın kafire mîrâsçı olması konusunda ise, İslâm alimleri ihtilaf etmişlerdir. Mu'âz b.Cebel, Mu'âviye, Sa'id b.el-Müseyyeb, Mesrûk gibi âlimler müslümanın kâfire mîrâsçı olacağı görüşündedirler. Mürteddin müslümana mîrâsçı olamayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Şafi'i, Mâlik, Rebî'a, İbn Ebî Leylâ gibi âlimler, müslümanın da mürtedde mîrâsçı olamayacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe, Evza'i, İshâk gibi âlimler ise, müslümanın mürtedde mîrâsçı olacağı görüşündedirler. Ebu Hanîfe, irtidâd halindeyken kazandığı Beytül-mâle, İslâm halindeyken kazandığı da müslüman vârislerine aittir, demiştir.⁵

9-Yahudilik'te ana-babasını iz bırakacak şekilde döven, onlara vâris olamaz.⁶ İslâm bu uygulamayı tasvib etmemiş, ancak, mîrâsçısı olduğu şahsı öldüren kimsenin mîrâsçı olamayacağını kabul etmiştir. Peygamberimiz: "Katil mîrâsçı olamaz"⁷ buyurmuştur.

¹ Buhârî, Sahîh, VIII, 5-6; Müslim, Sahîh, III, 1250-1253; E.Dâvud, Sünen, III, 284-287; Tirmizî, Sünen, IV, 430-431; Nesâî, Sünen, VI, 241-244; İ.Mâce, Sünen, II, 903-904; İ.Mâlik, Muvatta', II, 763.

² Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.360-361.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 328-329; Tirmizî, Sünen, IV, 424; İ.Mâce, Sünen, II, 912.

⁴ Buhârî, Sahîh, VIII, 11; Müslim, Sahîh, III, 1233; E.Dâvud, Sünen, III, 326-327; Tirmizî, Sünen, IV, 423; İ.Mâce, Sünen, II, 911-912.

⁵ Serahsî, Mebsut, XXX, 31, 37-38; Nevevî, Minhâc, XI, 52; Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, IV, 26; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VIII, 124; Schacht, İ.A., Miras maddesi, VIII, 356.

⁶ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361.

⁷ Tirmizî, Sünen, IV, 425; İ.Mâce, Sünen, II, 913.

10-Yahudilerde köleler de mîrâs olarak devredilmektedir. Tevrât bu konuda: "Ve senin malın olacak köleye ve câriyeye gelince, etrafınızda olan milletlerden köle ve câriye satın alacaksınız... ve onları kendinizden sonra mîrâs mülk olarak çocuklarınıza bırakacaksınız"¹ demektedir. İslâm, köle ve câriyelerin mîrâs olarak intikalini tasvib etmiştir.² Nitekim Selâme bintü Ma'kıl adlı câriye sahibinin ölümünden sonra mîrâsçılar tarafından satılmak istenmiş, Peygamberimiz, Selame'nin ümmü veled olması sebebiyle buna izin vermemiştir.³

11-Yahudilik'te başkasından satın alınan arazi, satın alanın mîrâsçılarına intikal etmez. Elli yılda bir gelen "jübile" senesinde, eski sahibine geri döner.⁴ Jübile senesinde bütün satış muameleleri müfesiğ olur, herkes kendi mülküne geri döner. Bu uygulamadan surlu şehir dahilindeki evler müstesnâdır. Onların geri alınması için bir yıl müddet tâyin edilmiştir. Bu müddetten sonra, yapılan satış muamelesi feshedilemez.⁵ Bu uygulama İslâm tarafından benimsenmemiştir. Bu sebeble, satılan memlûk arâzinin mülkiyet hakkı, ebediyyen satanın elinden çıkar, satın alanın eline geçer, satın alanın nesillerine mîrâs olarak intikal eder.⁶

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE MÎRÂS UYGULAMALARI

Câhiliye devri Araplarında hâkim bulunan göçebelik ve çapulculuğun verâsete tesiri olmuştur. Bu sebeble silah taşımayan çocuklarla kadınlar, vârisler arasında yer almamıştır. Hatta kadınlar eşya gibi verâset yoluyla intikal etmişlerdir. Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç şudur: Câhiliye devrindeki insanların varis olmak için bazı şartları taşımaları gerekiyordu. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

a) Erkek ve kuvvetli olmak. Bu yüzden erkekler mîrâs hakkından istifâde ederler, kadınlar ise bu haktan yararlanamazlardı.

¹ Tevrât, Levililer, 25/44-46.

² Müslim, Sahîh, III, 1288; E.Dâvud, Sünen, IV, 266-270; Tirmizî, Sünen, III, 523; İ.Mâce, Sünen, II, 785-786.

³ E.Dâvud, Sünen, IV, 262.

⁴ Tevrât, Levililer, 25/23, 28.

⁵ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.195-196.

⁶ Ali Haydar, Şerhu Cedid li Kanun-i Arazi, s.10-11; Halis Eşref, Külliyyat-ı Şerh-i Kanun-i Arazi, s.51-52; Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VI, 33-34, 38, 48-49; Şafak, İslâm Arazi Hukûku ve Tatbikatı, s.86.

b) Ergenlik ve silah taşıma gücüne sahip olmak. Savaşmaya muktedir erkekler verâset hakkını haizdirler. Savaşmaya gücü yetmeyen erkekler ise, bu haktan mahrumdular. Küçük yaştaki oğul ile amca birlikte bulunduklarında, mîrâs amcanın hakkı olup, çocuk mîrâsta hak iddia edemezdi.¹ Câhiliye devrinde tevarüs sebepleri şunlardır:

1. Hısmılık

a. Neseb Sebebiyle Hısmılık

İlk olarak ölenin asabesi bu guruba girer. Câhiliye Araplarında yaygın olan pedersâhî usûle uygun olarak, vasiyetname bırakmadan ölen bir ferdin terîkesi, baba yönünden en yakın olan akrabaya geçmekteydi. *Asabe* denilen akrabaların tevârüs sırası İslâm mîrâs hukûkunda da devam etmiştir.² Câhiliye devrinde küçük çocuklar mîrâsçı olamazlardı. Ancak ölenin akrabalarından at üzerinde savaşan, ganhimet toplamaya gücü yeten büyük erkekleri vâris yaparlardı. Bu şartları taşıyan oğul veya oğulun oğlu ilk vâristir. Bu ikisi yoksa mîrâs babaya, sonra dedeye geçerdi. Daha sonra sırasıyla kardeş veya çocukları, amca veya çocukları gibi erkek olan yan hısımlara intikal ederdi.³ Câhiliye Arabları arasında neseb, vâris olmaya sebep teşkil etmesine rağmen, kız çocukları mîrâsçı olamazlardı.⁴ Bu âdetleriyle ilgili olarak "Mızraklarıyla çarpışmayan, yurdunu müdafaa etmeyen, ganîmet toplamayan kimseler mîrâsçı olamaz" diyorlardı.⁵ Nitekim, İslâm kadın ve kızlara mîrâstan pay verilmesini emredip, onlara hisseler tâyin edince, bazı kimseler bundan hoşlanmamışlar ve "İslâm, kadına, kıza, küçük çocuğa mîrâstan pay veriyor, bundan sonra artık kimse savaşmaz ve ganîmet azalır" diye söylenmişlerdi.⁶

İslâm, Câhiliye devrinin bu uygulamalarını reddetmiştir. Nitekim Gatafan kabilesinden bir yetim çocuğa, amcası malını vermemiş,

¹ I.Habîb, Muhabber, s.324; Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, XII, 244; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361-362.

² Schacht, İ.A., Miras, maddesi, VIII, 350.

³ Râzî, Tefsiru'l-Kebir, IX, 203; Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XII, 244; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361-362; Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.24.

⁴ Râzî, a.g.e., IX, 203.

⁵ I.Habîb, Muhabber, s.324; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 367; Râzî, a.g.e., IX, 194.

⁶ A.Emîn Fecru'l-İslâm, s.232-233.

durum Hz.Peygamber'e bildirilince, "Yetimlere mallarını veriniz"¹ âyeti nazil olmuştur.²

Câhiliye döneminde, kızlara ve kadınlara mîrâstan pay vermeme uygulaması, İslâm'ın ilk devirlerinde de müslümanlar arasında devam etmiştir. Ensâr'dan Evs b.Sâbit, geride karısı ve üç kızını bırakarak vefât edince, Evs'in amcaoğulları Süveyd ve Arfece Terikenin hepsini kendileri almışlar, Evs'in karısı ve çocuklarına hiç bir şey vermemişlerdi. Bunun üzerine Evs'in hanımı, Hz.Peygamber'e şikâyetle bulunmuştu. Miras âyetinin³ nâzil olması üzerine Hz.Peygamber, Süveyd ve Arfece'ye Evs'in hanımına ve kızlarına mîrâstan hisselerini vermelerini emretmişti.⁴ Yine, Ensâr'dan Sa'd b.er-Rebî Uhud'da şehit düşmüş, geride karısını ve iki kızını bırakmıştı. Amcaları malın hepsini alarak, Sa'd'ın karısına ve kızlarına hiçbir şey vermemişti. Sa'd'ın hanımı da, Hz.Peygambere şikâyet etmişti. Miras âyetinin nazil olmasından sonra Hz.Peygamber, Sa'd'ın kardeşine malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini Sa'd'ın hanımına verip, kalanını kendisinin almasını emretmiştir.⁵ Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda: "Allâh, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikiden fazla ise, terikenin üçte ikisi onlarındır."⁶ buyurulmuştur.

Zü'l-Mecâsidi'l-Yeşkûrî adlı bir kimse, Câhiliye devri Arapları arasında ilk defa kız çocuklarına mîrâstan hisse vermiş, erkeğe iki, kadına da bir hisse verme usûlünü tatbik etmiştir.⁷ Ancak, bu zatın uygulaması genel bir uygulama olmayıp, ferdî bir hâdise olmalıdır.

Câhiliye döneminde, ilk doğan çocuğa karşı Yahudi Hukûku'nda bulunan terchili muamelenin izine rastlanmamaktadır.⁸ Câhiliye devri Araplarında ilk doğan erkek çocuk küçük yaşta ise, onun ilk

¹ 4.Nisâ, 2.

² A.Emîn, a.g.e., s.229.

³ 4.Nisâ, 11.

⁴ İ.Habîb, a.g.e., s.324-325; Râzî, a.g.e., IX, 194; Yazır, Hak Dini, II, 1294-1295.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 316.

⁶ 4.Nisâ, 11.

⁷ İ.Habîb, Muhabber, s.236,324; Uğur, Hicri I. Asırda İslâm Toplumu, s.25.

⁸ Schacht, İ.A., Miras maddesi, VIII, 350.

çocuk olması mîrâşçı olmasını gerektirmez, malı amcaları gibi eli silah tutan akrabaları alırdı.

Asabe, esas itibariyle Câhiliye devrinde de mevcuttu ve aşağıdaki sıraya göre mîrâs alırdı:

a) Ölünün erkek tarafından erkek furu'u, en yakın akraba en uzak akrabanın mîrâs almasına engel teşkil eder.

b) Erkek yönünden yakın erkek usûl (ced); ölünün babası kardeşlerinden önce mîrâsa sahip olur; büyük baba ise, kardeşlerle beraber mîrâstan istifâde eder.

c) Babanın furû'u arasında erkek cihetiyle en yakın erkek akraba, önce ana-baba birkardeş, sonra baba bir kardeş, daha sonra ana-baba bir kardeşin furû'u ve nihâyet baba bir kardeşin furû'u mîrâşçı olur.

d) Büyük babanın furû'u içinde, erkek tarafından en yakın erkek akraba mîrâşçı olmaktadır.¹

İslâm'ın, asabenin sırasını koruma konusunda, küçük erkek çocuklarla kız çocukların hisselerini vererek, daha önce yürürlükte olan uygulamayı tasvib etmediğini görmekteyiz. İslâm'da da ölenin oğlu, oğlunun oğlu, babası, kardeşleri, amcaları v.s. akrabaları duruma göre asabe olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim Hz.Peygamber "Malı, pay sahibleri arasında Allâh'ın Kitabına göre taksim ediniz. Pay nisbetlerinden geriye kalan şeyler ise, en yakın erkek akrabaya aittir." buyurmuşlardır.²

b. Sebeb Dolayısıyla Hısımlık

Sebeb nikâhtır, bununla ölenlerin karılarının mîrâscı olmaları kastedilmektedir.

Câhiliye devrinde, ölen kimselerin dul kalan zevceleri mîrâscı olamazlardı. Hatta eşya gibi verâset yoluyla intikal ediyorlardı. Çünkü kendileri de terîkeden sayılıyorlardı. Bu durum, Araplarda sık görülen kardeşin dul karısıyla evlenme âdetinde de devam eden bir

¹ Schacht, a.g.y., VIII, 354; Asabe için bkz: Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, V, 270-271.

² Buhârî, Sahîh, VIII, 5-6, 8; Müslim, Sahîh, III, 1233-1234; E.Dâvud, Sünen, III, 319; Tirmizî, Sünen, IV, 418; İ.Mâce, Sünen, II, 915.

telakkî idi.¹ Kadınların mîrâs olarak intikal etmesi İslâm tarafından yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda, "Ey imân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız sizlere helâl olmaz" buyurmaktadır.²

Câhiliye döneminde Mekke'de, kadınlara belli bir mîrâs hakkı tanınmakta olduğu, Medîne'de ise, böyle bir uygulamanın olmadığı zikredilmektedir.³ Nitekim Câhiliye devrinde Medîne'de, bir adam öldüğü zaman, ölenin asabesinden bir kimse veya başka bir kadından olan oğlu, elbisesini ölenin karısının üzerine atar ve kadına daha fazla sahib olmaya hak kazanırdı. Eğer kadınla evlenmek isterse, mehirsiz olarak evlenir, başkasıyla evlendirmek isterse meh-rini kendisi alır, kadına bir şey vermezdi. Bu kimse, ölenin kendisine mîrâsçı olduğu gibi, karısına da mîrâsçı olduğunu iddia ederdi. Bu kimseler bazan da, ölenen kalan şeyleri kendisine bıraksın diye kadına zulmeder, kadının dilediğini yapmasına müsâade etmezdi. Kadın güzelse, onunla evlenir, çirkin ise, malını zimmetine geçirmek için kadını ölünceye kadar hapsederlerdi. Kadın ölünce kadına mîrâsçı olurlardı. Nitekim Ebû Kays b.el-Eslet vefât edince, Ebû Kays'ın başka bir kadından olan oğlu, elbisesini üvey anası Kebşe'nin üzerine atmış ve nikâhına mîrâsçı olmuştu. Daha sonra Kebşe'ye cinsi bir yakınlıkta bulunmamış, kocası Ebû Kays'ın bıraktığı maldan hiçbir şey vermemiş, Kebşe'nin mallarını elinden almak için baskı yapmaya başlamıştı. Kebşe durumu Hz.Peygamber'e şikâyet edince, bunu işiten Medîneli kadınlar da Peygamberimiz'e gelerek, durumlarının Kebşe'nin durumu gibi olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine: "Ey imân edenler, kadınlara zorla mîrâsçı olmanız size helâl olmaz, onlara verdiğiniz şeylerden bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın"⁴ âyeti nâzil olmuştur.

İslâm'da tevârüs, Hicrete kadar eski sisteme göre olmuştur.⁵ Bunda, eski tatbikâta göre bir inkılâb olan İslâmi mîrâs sisteminin

¹ Dârimî, Sünen, II, 349-350; Râzî, Tefsirü'l-Kebir, X, 10 Cessas, Ahkamu'l-Kur'ân, II, 367; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361.

² 4.Nisâ, 19.

³ M.Rodinson, Hz.Muhammed, s.229.

⁴ 4.Nisâ, 19; İ.Habîb, Muhabber, s.325-326; Taberî, Camiu'l-Beyan, IV, 304-307; Râzî, Tefsiru'l-Kebir, X, 10; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, VIII, 185; A.Emîn, Fecru'l-İslâm, s.229-230; Uğur, Hicrî Asırda İslâm Toplumu, s.21.

⁵ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.366.

bir aksülamel görülmeden benimsetilmesi gayesinin güdüldüğü açıktır. Kadınlarla ilgili mîrâs hükümleri nazil olmadan önce Hz.Peygamber, Câhiliye devri uygulamalarının haksızlığını gidermek için, mîrâstan pay verilmeyenlere vasiyyet yoluyla mal bırakılmasını tavsiye etmekteydi. Câbir (r.a.) hastalandığında, geride kalacak kızkardeşlerine vasiyyet yoluyla ihsanda bulunmasını emretmişti.¹ Daha sonra "Kelâle" âyetlerinin inmesiyle kızkardeşler mîrâşçı kılınmış ve Câhiliye devri uygulaması reddolunmuş, çocuğu ve babası olmadan vefât eden kimsenin mîrâsından kızkardeşlerine pay verilmiştir.²

Sonuç olarak İslâm, kadına mîrâstan pay verilmemesine, kadınlara zorla mîrâşçı olunmasına, kadınların terikeden sayılıp, mîrâs olarak intikal etmelerine dair Câhiliye devri uygulamalarını reddederek, bunlara mîrâstan hisse vermiştir. Kadına kocasının mîrâsından, ölenin çocukları yoksa dörtte bir, çocukları varsa sekizde bir hisse vermiştir.³

2. Ahd (Sözleşme)

a. Hilf (Velâ)

Hilf dostluk ve tevârüs andlaşması demektir. İslâm'ın ilk zamanlarına kadar "muhâlefe" ile de verâset hakkı kazanılmaktaydı. İki kişi, birbirlerinin mallarını, canlarını muhafaza etme ve birbirlerine vâris olma konusunda bir akit yaparlardı. Bunu bir ahde bağlayarak aralarında velâ münasebeti tesis ederlerdi. Böylece ölenin mîrâsı, şartları taşıyan bir hısıımı yoksa, akit yaptığı şahsa kalırdı.⁴ Câhiliye devrinde hilf (velâ) andlaşması yapan bir kimse, diğer bir kimseye "Kanım senin kanın, hedmim (kanımın heder edilmesi) senin hedmin olsun, sen beni istersin, ben de seni" derdi. Bu andlaşmayı yapanlardan hangisi evvel ölürse, sağ kalan ölenin malına vâris olurdu.⁵

¹ Müslim, Sahîh, III, 1234-1235; E.Dâvud, Sünen, III, 308-310; Tirmizî, Sünen, IV, 417-418; İ.Mâce, Sünen, II, 911.

² 4.Nisâ, 12, 176.

³ 4.Nisâ, 12.

⁴ Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XII, 244; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361-362.

⁵ Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, IX, 203.

Hılf, İslâm'ın ilk devirlerinde uygulanmıştır. Hicretten sonra Hz.Peygamber, Muhâcirler'le Ensâr'ı ikiye ikiye kardeş ilân etmiş, tevârüs sadece bunlar arasında cereyan etmiştir. Bu sırada, Muhâcirler'le Ensâr'ın kardeş olmaları sebebiyle birbirlerinin vârisi olabilecekleri, Muhâcirler'le Mekke'de kalan akrabaları arasında mü'min olsalar bile, akrabalık bağının kopmuş sayılacağı hükme bağlanmıştır.¹ Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda: "Akd ile yeminlerin bağladığı kimselere de hisselerini verin"² buyurulmuştur. Bu âyetle, ilk önceleri ahd ile vâris olma hususu kabul edilmişti. Mekke'nin fethinden sonra, kardeşlik akdinden doğan tevârüs hakkı kaldırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim, aralarında hısımlık bulunanların, mîrâs hususunda birbirlerine daha yakın ve diğer mü'minlerden daha fazla hak sahibi olduklarını bildirmiştir.³

İki kişinin birbirlerine vâris, koruyucu ve diyet ödemede yardımcı olmak üzere andlaşmalarından doğan bu hukûkî münâsebet alimlerin çoğunluğuna göre, İslâm'dan sonra hukûkîliğini kaybetmiştir. Hanefîler'e göre, bu akit İslâm'dan sonra da devam etmektedir ve akitlerden her biri, diğerine, farz sahibi, asabe, mevle'l-îtâka ve zevî'l-erhâmdan sonra vâris olurlar. Ancak, muvâlât hısımlarının vâris olabilmesi için bazı şartlar konulmuştur. Hanefîlere göre, İslâm, Câhiliye devrinde de mevcut olan muvâlât veya vela akdi yoluyla tevârüsü, bazı kayıt ve şartlarla tecvîz etmiştir.⁴ İslâm âlimlerinin çoğunluğu ise, Câhiliye devrinde mevcut hılf (velâ) yoluyla mîrâsçı olma hususunun neshedildiği görüşündedir. Çünkü Hz.Peygamber: "İslâm'da hılf yoktur"⁵ buyurmuştur.

Câhiliye devrinde, mîrâsçı bırakmadan ölen âzadlı kölenin eski efendisi, bu kölenin bıraktığı malları tevârüs ettiği gibi, bu eski efendi mîrâsçı bırakmaksızın vefât edecek olursa, âzadlı köle efendisine mîrâsçı olurdu.⁶ Bu husus, İslâm tarafından benimsenmiştir.

¹ 8.Enfâl, 72; I. Hişâm, Sîre,II, 150-153; Buhârî, Sahîh, VIII, 8; E.Dâvud, Sünen, III, 338-339; Karaman, a.g.e., s.366.

² 4.Nisâ, 33.

³ 8. Enfâl, 75; 33.Ahzâb, 6; E.Dâvud, Sünen, III, 335-336; Karaman, a.g.e., s.366.

⁴ Karaman, Mukâyeseli İslâm Hukûku, s.366, 368-369, 424.

⁵ Müslim, Sahîh, IV, 1961; E.Dâvud, Sünen, III, 338.

⁶ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1116; Schacht, I.A., Miras maddesi, VIII, 352.

Hız.Peygamber, mîrâsçı bırakmadan ölen bir kimsenin mîrâsını âzadlı kölesine vermiştir.¹

Câhiliye döneminde, bir kimse azad ettiği kölenin velâ hakkını satardı. Bu husus İslâm tarafından reddedilmiştir. Peygamberimiz, velâ hakkının satış ve bir başkasına hîbesini nehyetmiştir.² Yine Hız.Peygamber, velâ hakkının âzad edene ait olduğunu bildirmiştir.³

Yine Câhiliye devrinde "sâibe" uygulamasının mevcut olduğunu görmekteyiz. Câhiliye döneminde, velâ hakkı kendilerine ait olmak üzere köleyi sattıkları gibi, velâ hakkı herhangi bir kimseye ait olmak üzere serbest de bırakıyorlardı. Buhârî (v.256) Câhiliye devrinde "saibe" uygulaması yaptıklarını, müslümanların ise böyle bir uygulama yapmadıklarını nakletmiştir.⁴ İslâm âlimleri, sâibenin mîrâsı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm Şafî'î, Ahmed, Ebû Sevr gibi âlimlerle Kûfeliler, sâibenin velâsının âzad edene ait olduğunu söylemişlerdir. Hız.Ömer, Ömer b.Abdilazîz, Rebî'a ve Ebu'z-Zinâd da bu görüştedir. İmâm Mâlik, sâibenin velâ andlaşması yapamayacağını, onun mîrâs ve diyetinin müslümanlara ait olduğunu söylemiştir.⁵

b. Tebennî (Evlâdlık Edinmek)

Câhiliye devrinde bir kimse, bir başkasının oğlunu evlâdlık edinir, çocuk babasına değil, evlâdlık edinene nisbet edilirdi. Babalığı ölünce, mevcut evlâdlık edinme âdetine göre, öz çocukların haklarına sahip olarak, malına vâris olurdu. Bu, andlaşma çeşitlerinin değişik bir şekli idi.⁶ Hız.Peygamber, Zeyd'i, Ebû Huzeyfe de Sâlim'i, bu şekilde evlâd edinmişlerdi.⁷

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 324; Tirmizî, Sünen, IV, 423; İ.Mâce, Sünen, II, 915.

² Buhârî, Sahîh, III, 120; Tirmizî, Sünen, IV, 437; İ.Mâce, Sünen, II, 918.

³ Buhârî, Sahîh, VIII, 9; Müslim, Sahîh, II, 1141; E.Dâvud, Sünen, III, 330-331; Tirmizî, Sünen, IV, 436.

⁴ Buhârî, Sahîh, VIII, 9.

⁵ İ.Mâlik, Muvatta', II, 785; Dârimî, Sünen, II, 391-392; İ.Hacer, Fethul-Bârî, XII, 25; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XXIII, 253.

⁶ Râzî, Tefsiru'l-Kebir, IX, 203; Miras, Tecrid-i Sarih Tercümesi, XII, 244; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukûku, s.361-362.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 122; E.Dâvud, Sünen, II, 549; Tirmizî, Sünen, V, 353; Nesâî, Sünen, VI, 63-64; A.b.Hanbel, Müsned, VI, 201; Taberî, Camiu'l-Beyan, XXI, 120; XXII, 16.

İslâm, evlâd edinme ve evlâdlıkların mîrâsçı olmaları uygulamasını reddetmiştir.¹

3- Vasiyyet

Câhiliye devrinde mîrâsçı olmanın bir başka yolu da vasiyyetler idi. Ölen bir şahıs, malının tümünü bir başkasına vasiyyet edebilirdi. Vasiyyet etmede belirli bir oran yoktu. İsteyen mîrâsçısı olsun veya olmasın istediğine, istediği kadar malı vasiyyet edebilirdi.²

İslâm'ın ilk devrilerinde vasiyyet yoluyla mîrâsçı olunduğunu görmekteyiz. Câhiliye devrinde, ölenin yetişkin oğlu varsa, ölenin anne-babası için hiçbir pay verilmezdi. İslâm'ın ilk devirlerinde anne-babaya vasiyyet edilmesi emredilerek, bu durumun ıslahı cihetine gidilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Sizden birinize ölüm gelip çattığı vakit, eğer mal bırakacaksa, anne-babaya, yakın akrabaya meşrû surette vasiyette bulunması, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak farz kılındı"³ buyurulmuştu. Bu sebeble İslâm'ın başlangıcında mal evlâd için, vasiyyet de anne-baba içindi, çocuklara vasiyyet yapılmazdı.⁴ Daha sonraları mîrâs âyeti nâzil olunca, vâris olmayanlar için vasiyyet hakkı bâki kalmıştır. İslâm, daha önce mîrâstan pay verilmeyen ana-baba, karı, kız evlad, kızkardeş gibi yakınlarla mîrâstan hisseler tâyin etmek suretiyle, Câhiliye döneminin bu uygulamasını reddetmiştir.⁵ İslâm, bununla da yetinmemiş, ölenin dede ve ninesine şartları taşıdıkları takdirde altıda bir hisse tâyin etmiştir.⁶ Bundan sonra, tavsiye edilen vasiyyet uygulamasına son verilmiş, vârise vasiyyet etme hususu ilgâ edilmiştir. Hz.Peygamber: "Vârise vasiyyet yoktur"⁷ buyurmuştur. Yine İslâm, isteyenin, istediği kimseye, istediği kadar vasiyyet etmesine dair Câhiliye uygulamasını reddetmiş-

¹ 33.Ahzâb, 5, 40.

² Râzî, a.g.e., IX, 203; Uğur, Hicri I.Asırda İslâm Toplumu, s.24.

³ 2.Bakara, 180; E.Dâvud, Sünen, III, 290.

⁴ Buhârî, Sahîh, III, 188; VIII, 7.

⁵ 4.Nisâ, 11.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 316-318; Tirmizî, Sünen, IV, 419-420; İ.Mâce, Sünen, II, 909-910; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 225.

⁷ Buhârî, Sahîh, III, 188; E.Dâvud, Sünen, III, 290-291; Tirmizî, Sünen, IV, 433-434; Nesâî, Sünen, VI, 247; İ.Mâce, Sünen, II, 905-906; Râzî, Tefsiru'l-Kebir, IX, 203; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 222.

tir. İslâm, vârislere vasiyeti reddettiği gibi, vasiyeti de üçte bir oranıyla sınırlandırmıştır. Nitekim Hz.Peygamber, hastalandığı zaman, malını istediği gibi vasiyet yoluyla taksim etmek isteyen Sa'd b.Ebî Vakkâs'a mani olmuştur.¹ Kur'ân-ı Kerim de vasiyyeti meşru olarak kabul etmiş, bunu farz sahiplerinin hisselerinden öne almış, terikenin vasiyyet ve borçtan arta kalanının mirâsçılara ait olduğunu bildirmiştir.²

Mirâsçılarının mahrum bırakılması İslâm tarafından reddedilmiş, Hz.Peygamber, Sa'd b.Ebî Vakkâs'a, mîrâsçılarını zengin olarak bırakmasının hayırlı olduğunu söylemiştir.³

Ayrıca Hz.Peygamber: "Câhiliye devrinde taksim edilmiş olan herhangi bir mal, taksim edildiği şekilde kalır. İslâm geldiğinde taksim edilmemiş olanlar ise, İslâm esaslarına göre taksim edilir"⁴ buyurmuştur. Böylece Câhiliye devrindeki uygulamaların düzeltilip kendilerine hak verilmesini isteyerek, içinden çıkılmaz ihtilaflara yol açabilecek kimselere cevap vermiştir.

¹ Buhârî, Sahîh, III, 186-187; VIII, 5; Müslim, Sahîh, III, 1250-1253; E.Dâvud, Sünen, III, 284-287; Tirmizî, Sünen, IV, 430-431; Nesâî, Sünen, VI, 241-244; İ.Mâce, Sünen, II, 903-904.

² 4.Nisâ, 12.

³ A.b.Hanbel, Müsned, I, 172.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 330; İ.Mâce, Sünen, II, 918; İ.Mâlik, Muvatta, II, 746-747.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**SAVAŞ - GANİMET - KÖLELİK - UKÛBÂT VE
MUÂMELÂTLA İLGİLİ DİĞER ÖRF VE ÂDETLER**

I- UMRÂ VE RUKBÂ

A- UMRÂ

Bir şahsın, bir başkasına, şu evimi veya şu malımı ömrün boyunca sana bağışladım veya yaşadığın sürece onlar senin olsun, tarzında bir ifâde kullanarak yapmış olduğu hîbedir. Umrâ, Câhiliye devrinden kalma bir muâmeledir. Araplar bir yeri, bir evi ömür boyunca faydalanmak üzere birine verir, o adam öldükten sonra tekrar geriye alırlardı. İslâmiyet bunu iptal etmiş, bu şekildeki muâmelenin hakiki bir bağış olduğunu, ömürlük verilen bir malın sağlığında nasıl o kimsenin oluyorsa, öldüğünde de o şahsın mirâsçılara kalarak, ilksahibine iade edilmeyeceğini bildirmiştir.¹ Bu konuda Hz.Peygamber: "Her kim ki, bir adama ve çocuklarına ömürlük bir mülk verirse, kendi sözü, onun o mülkteki hakkını kesmiştir. Artık o mülk, ömürlük olarak verilen kimseye ve çocuklarına aittir"² buyurmuştur.

Hanefîlere, Zâhirîlere, Şâfi'îlere ve Hanbelîlere göre, umrâ caizdir, fakat bağışlanan ölünce, tekrar sahibine rucû etmesi şartı bâtıldır. Hanefîlerden Merğınânî (v.593): "Umrâ caizdir, sağlığında verilen kimsenin olduğu gibi, öldükten sonra da verilen kimsenin mirâsçılara intikal eder" demektedir. Ashâbdan Câbir, İbn Abbâs, İbn Ömer, Ali (r.a.)'nin görüşleri de bu şekildedir.³

¹ İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, V, 177; Aynî, Umdetü'l-Kâfî, XIII, 178-180; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VIII, 163; Şener, İslâm Hukûkunda Hibe, s.61.

² Buhârî, Sahîh, III, 143; Müslim, Sahîh, III, 1245-1247; Nesâî, Sünen, VI, 272-274; İ.Mâlik, Muvatta, II, 756.

³ Merğınânî, Hidâye, III, 230; Dâvudoğlu, a.g.e., VIII, 163; Şener, a.g.e., s.62.

Sonuç olarak İslâm, umrâ uygulamasındaki Câhiliye âdetini iptal etmiş, umrâ yoluyla yapılan hibeleri kesinleştirmiştir. Umrâ yoluyla yapılan hibelerin geri gelmeyeceğini, bağışlananın tam tasarrufu altına girip, öldükten sonra da onun mîrâsçılara intikal edeceğini hükme bağlamıştır.¹

B- RUKBÂ

Rukbâ da, Câhiliye devrinden kalma bir muâmele şeklidir. Araplar, şu evimi sana bağışladım, ben senden evvel ölürsem ev senin, sen benden ölürsen, tekrar benim olacak, diyerek bir çeşit alış-veriş muamelesi yaparlardı. Buna rukbâ denilmesi, her iki tarafın birbirini gözetlemesi sebebiyledir. Tirmizî (v.279), "Peygamberimiz'in ashâbından ve daha başka kimselerden ilim sahipleri, umrâ gibi, rukbânın da câiz olduğunu söylemişlerdir" demektedir. İmâm Ahmed'le, İshâk'ın da görüşleri budur. Hanefîlerden Mergînânî (v.593), "Rukbâ, Ebû Hanîfe, İmâm Muhammed ve İmâm Mâlik'e göre bâtıldır. Ebû Yûsuf ise câiz olduğunu söylemiştir. İmâm Şâfi'i ve Ahmed b.Hanbel'in görüşleri budur"² demektedir.

H.z.Peygamber, Umrâ ve Rukbânın hibe edilen kimse için câiz olduğunu bildirmişlerdir.³ Diğer bir hadislerinde de, umrâ ve rukbâ yoluyla verilen malların verilenin mîrâsçılara ait olduğunu söylemişlerdir.⁴

Sonuç olarak, Câhiliye devrinde mevcut olan rukbâ, bir kısım İslâm âlimlerine göre tasvib edilmiş, diğer bazı âlimlere göre de ilgâ edilmiştir. Rukbâyı reddeden âlimler, mülkiyetin ölüm gibi şarta bağlanmasını buna sebep göstermektedirler. Bu muâmelenin bâtil olduğunu, bunun ancak âriyet (ödünç verme) hükmünde olduğunu söylemektedirler.

¹ Nesâî, Sünen, VI, 272; Aynî, a.g.e, XXIII, 180.

² Tirmizî, Sünen, III, 634; Mergînani, Hidaye, III, 230; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, V, 175-177; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XIII, 179; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VIII, 163-164; Şener, İslâm Hukûkunda Hibe, s.64.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 821; Tirmizî, Sünen, III, 633-634; Nesâî, Sünen, VI, 274; İ.Mâce, Sünen, II, 797.

⁴ E.Dâvud, Sünen, III, 820; Nesâî, Sünen, VI, 269-271.

II- SAVAŞLA İLGİLİ UYGULAMALAR

A- YAHUDİLİK'TE SAVAŞLA İLGİLİ UYGULAMALAR

Tevrât'a göre, bir toplulukla savaşmadan önce sulh teklifi yapılması gerekir: "Bir şehre karşı cenketmek için ona yaklaştığın zaman onu barışıklığa çağıracaksın. Ve vaki olacak ki, eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa, o vakit vaki olacak ki, içinde bulunan bütün kavm sana angaryacı olacaklar ve sana kulluk edecekler."¹ Tevrât, sulh teklifini kabul etmeyen ve savaş sonunda yenilen düşmanın, çocuk da olsa her erkeğinin, evli olan kadınlarının kılıçtan geçirilmesini, henüz koca yüzü görmemiş kız çocuklarının ve mallarının çapul edilmesini emretmiştir.² Yine Tevrât, arz-ı mev'ud içinde yerleşmiş bulunan kavimlerin şehirlerinde, nefes alan kimsenin bırakılmamasını, kılıçtan geçirilmesini emretmektedir.³ Tevrât, bu şiddetli emriyle arz-ı mev'ud denilen sınırlar içinde, % 100 millî ve içinde sadece yahudilerin yaşadığı bir devlet kurmayı hedef almıştır.

İslâm, Tevrât'ın savaştan önce düşmana sulh teklif edilmesine dair hükmünü tasvib etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de sulh taraftarı olan bu tutumu görmek mümkündür: "Eğer onlar (muhârebeden) vazgeçerlerse siz de vazgeçin... Vaz geçerlerse, artık düşmanlık ancak zâlimleredir."⁴ Hz.Peygamber de, komutanlarına, savaştan önce düşmana

¹ Tevrât, Tesniye, 20/10-11.

² Tevrât, Sayılar, 31/15-18; Tesniye, 20/12-14.

³ Tevrât, Tesniye, 20/16-18.

⁴ 2.Bakara, 192-193.

sulh teklifi yapılmasını emretmiştir. Buna göre, düşman ya İslâm'ı kabule, veya cizye vergisi ödemeye, veya savaşıma davet edilecektir.¹ İslâm, bir sulh dinidir, bunu insaf sahibi müsteşrikler de kabul etmektedirler.²

Yine İslâm, Tevrât'ın arz-ı mev'ûd sınırları içindeki mağlub halkın tamamı ile, diğer yerlerdeki erkek, kadın ve erkek çocukların öldürülmelerini emreden hükmünü reddetmiştir. Hz.Peygamber, savaşta kadın ve çocukların öldürülmesini yasakladığı gibi, savaşa iştirak etmeyen ihtiyarları, hizmetçileri, papazları, keşişleri öldürmeyi de yasaklayarak, İslâm'ın insani merhametini göstermiştir.³ Hz.Peygamber, Tevrât'ın esir edilen düşman erkeklerinin öldürülmelerine dair hükmünü, sadece ihânet eden Benî Kureyza erkekleri için uygulayarak tasvib etmiş, diğer vakitlerde ise bu hükmü benimsememiştir. Mesela Bedir'de esir edilen erkekleri fidye mukabilinde serbest bırakmıştır.⁴ Böylece Hz.Peygamber, Tevrât'ın savaşta ele geçirilen kadınların, erkeklerin, erkek çocuklarının öldürülmelerine dair emrini reddetmiş, kız çocuklarının ve düşmanın mallarının ganimet olarak alınmasına dair uygulamasını tasvib etmiştir. Hz.Peygamber, savaşta erkek, kadın ve çocukları esir etmiş, savaştığı düşmanın mallarını ganimet olarak ele geçirmiştir.⁵

Tevrât, düşmanla savaş ve muhasara esnasında, meyve ağaçlarının tahribini yasaklamaktadır: "Bir şehirle cenkederek onu almak için çok günler onu muhasara edeceğin zaman, ağaçlarına balta vurarak onları harap etmeyeceksin. Çünkü onlardan yiyebilirsin ve onları kesmeyeceksin... Ancak kendilerinden yenilmeyen ağaçlar olduklarını bildiğin ağaçları harap edip keseceksin ve seninle cenkeden şehir düşünceye kadar, ona karşı meteris yapacaksın."⁶

¹ Müslim, Sahîh, III, 1357-1358; E.Dâvud, Sünen, III, 83-85; Tirmizî, Sünen, IV, 119-120, 162-163; İ.Mâce, Sünen, II, 953-954.

² Dermenghem, Muhammedin Hayatı, s.238.

³ Buhârî, Sahîh, IV, 21; Müslim, Sahîh, III, 1364; E.Dâvud, Sünen, III, 121-122; İ.Mâce, Sünen, II, 947-948.

⁴ Müslim, Sahîh, III, 1385, 1387-1389; E.Dâvud, Sünen, III, 138-140.

⁵ Buhârî, Sahîh, III, 224-225; IV, 53-56; Müslim, Sahîh, III, 1356, 1375-1376; E.Dâvud, Sünen, III, 97, 146-147; Tirmizî, Sünen, IV, 133; İ.Mâce, Sünen, II, 949.

⁶ Tevrât, Tesniye, 20/19-20.

İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü tasvib etmemiştir. Hz.Peygamber, Benî Nadîr yahudilerinin hurma ağaçlarını muhasara esnasında, savaşın bir gereği olarak yaktırmıştır.¹ Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyurulmaktadır: "Herhangi bir hurma ağacını kestiniz, yahut kökleri üstünde dikili bıraktınızsa, hep Allâh'ın izniyle ve o fasıkları perişan edeceği içindir."² Bu yüzden, İslâm'da, harp icabı olarak her nevi yaş ağacın kesilmesinin mübâh olduğu ka-naatine varılmıştır.³

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE SAVAŞLA İLGİLİ UYGULAMALAR

Câhiliye devri Arapları genellikle fakir bir hayat sürürler, birbirlerine baskınlar yapıp, mallarını yağma ederek geçinirlerdi. Oğlan çocuklarına üstün bir yer verip, kız çocuklarını horlamaları da bu yüzdendi. Çünkü oğlan çocuğu savaşlara, baskınlara katılır, ailesinin ve kabilesinin geçimine katkıda bulunurdu. Başka kabîlelere yapılan baskın ve tecavüzler sebebiyle, kabîleler arası savaşların ardı arkası kesilmezdi. Câhiliye Arapları savaş ve baskınlarda esir aldıkları insanları diri diri yakarlardı. İnsanları öldürmekten zevk alırlar, hasımları birbirini ele geçirdikleri takdirde kafalarını söküp, kadeh gibi kullanarak, içki içeceklerine yemin ederlerdi.⁴ Yine Câhiliye devrinde kabîleler gazveye çıkarlardı. Bir gazve, bir kabîlenin ötekine karşı giriştiği bir hareketti. Hatta iki kabîle arasındaki münasebetler iyi olsa da, dostlukları soğuyabilir ve bir kaç yıl içinde bir gazve, imkan dahiline girebilirdi.⁵

İslâm, Câhiliye devrinin baskın, yağma, çapulculuk gibi alışkanlıklarını reddetmiştir. Hz.Peygamber, "Kim çapulculuk yaparsa bizden değildir"⁶ buyurmuştur. İslâm, savaş ve baskınlarda ele geçirilen insanların diri diri yakılmasını yasaklamıştır. Hz.Peygamber, Kureyş'ten iki müşriğin yakalandıkları takdirde yakılmalarını emretmiş, ancak daha sonra: "Ateşle ancak Allâh azâb eder" buyurarak, yakalanınca yakılmamalarını, öldürölmelerini emretmiştir.⁷

¹ Buhârî, Sahîh, IV, 23; Müslim, Sahîh, III, 1365-1366; E.Dâvud, Sünen, III, 87; Tirmizî, Sünen, IV, 122; İ.Mâce, Sünen, II, 948-949.

² 59.Haşr, 5.

³ Nevevî, Minhâc, XII, 50; Dâvudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercümesi, VIII, 477.

⁴ Köksal, Hz.Muhammed ve İslamiyet. (Mekke Devri), s.143.

⁵ Watt, Hz.Muhammed, s.115.

⁶ Tirmizî, Sünen, IV, 154.

⁷ Tirmizî, Sünen, IV, 137-138.

İslâm, Câhiliye devrinin kabîle, soy-sop kaygısı, yağma-çapul maksadıyla yapılan gazvelerini reddederek, Allâh yolunda cihâd haline dönüştürmüştür.¹ Kur'ân-ı Kerim'de, artık sadece Allâh yolunda cihad edilmesi emredilmiştir.² Peygamberimiz de, Allâh yolunda cihad eden kişinin, hamîyyet, şecaat v.s. gibi Câhiliye devrine ait hususlar için değil, Allâh'ın kelimesinin üstün olması için savaşıyor kimse olduğunu bildirmiştir.³

Câhiliye devri Arapları savaş ve baskınlarda şiddetli davranır, her türlü insani davranıştan uzak dururlardı. Söz gelimi, kadın ve çocukları hedef alırlar, yaşlı, çocuk, kadın demeden baskınlarda öldürürler veya köle yaparak satarlardı.⁴ Hz.Peygamber ise, savaşta, yaşlıların, kadın ve çocukların öldürülmesini yasaklayarak, Câhiliye devrinin bu uygulamasını reddetmiştir.⁵ Yine Câhiliye devrinde, esir aldıkları kadınları, kendileri câriye olarak kullandıkları gibi, bazan bunları satarlar, esir edilen çocuklu kadınla çocuğunun arasını ayırırlardı. Kadın, bir kimseye, çocuk da bir başkasına hisseolarak verilir veya ayrı ayrı yerlere satılırdı. Haram ayları da, nesi uygulaması ile tahrif etmişlerdi. Câhiliye Arapları, savaş ve baskınlarda ele geçirdiklerine çeşitli işkencelerin yanı sıra, müsle de yaparlardı. Bu, maktûlün ölmeden önce veya öldükten sonra burnunu, kulaklarını kesmek, gözlerini oymak, diğer âzâlarını tahrib etmek suretiyle yapıldı. Nitekim, Uhud savaşında müşrikler, müslüman şehidlere müsle yapmışlardı. Müşrik Kureyş kadınları, müslüman şehidlerin cansız bedenlerine çeşitli şekillerde hakaretler yapmışlar, kendilerine gerdan, bilezik ve kemer yapmak için şehidlerin burun ve kulaklarını kesmişlerdi. Utbe'nin kızı Hind, Hz.Hamza'nın göğsünü Vahşi'ye yardırmış, karaciğerini dişleriyle çiğnemiş, burnunu, kulaklarını, erkeklik uzvunu kesmiş, bunlardan bilezik, halhal, gerdanlık yapmış, bunları takarak Mekke'ye girmişti.⁶

¹ Watt, Hz.Muhammed, s.114-115.

² 2.Bakara, 190, 244; 5.Mâide 35; 9.Tevbe, 29, 36, 41, 123.

³ Tirmizî, Sünen, IV, 179.

⁴ A.Emîn, Yevmü'l-İslâm, s.24-25.

⁵ Buhârî, Sahîh, IV, 21; Müslim, Sahîh, III, 1364; E.Dâvud, Sünen, III, 85-86, 121-122; Tirmizî, Sünen, IV, 136; İ.Mâce, Sünen, II, 947-948.

⁶ İ.Hişâm, Sîre, III, 101; Buhârî, Sahîh, II, 82; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, II, 529-530.

H.z.Peygamber ise, esir edilen kadınla çocuğunun arasının ayrılmasını yasaklamıştır.¹ İslâm, haram aylara riâyat etmeyi tasvib etmiş,² nesî uygulamalarını ise reddetmiştir.³ Yine İslâm, Câhiliye devrinde mevcut müsle uygulamasını reddetmiştir. H.z.Peygamber, müslümanları müsle yapmaktan menetmiştir.⁴

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 144-145; Tirmizî, Sünen, IV, 134.

² 9. Tevbe, 36.

³ 9. Tevbe, 37.

⁴ Buhârî, Sahîh, III, 107; VI, 228; E.Dâvud, Sünen, III, 85-86, 120-121; Tirmizî, Sünen, IV, 22-23; Nesâî, Sünen, VIII, 101; İ.Mâce, Sünen, II, 953-954; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 246, 293, 307, 428, 439.

III- GANÎMETLER

A- YAHUDİLİKTE GANÎMETLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Tevrât'a göre, ganîmet malları ve esirler savaşa katılanlarla diğer cemâat arasında yarı yarıya bölünecek ve savaşa çıkan askerlere düşen ganîmetten, canlı mal veya esir hangisi olursa olsun, beş-yüzde biri Rab için vergi olarak alınacaktır. Bu vergi, kâhine kaldırma takdimesi olarak verilecektir. Savaşa katılmayan İsrâiloğullarına düşen ganîmetin diğer yarısından da, esirler ve hayvanlardan hangisi olursa olsun, ellide bir vergi olarak alınacak ve Rabbin meskeninin bekçiliğini yapan Levililere verilecektir."¹ Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'te yahudilere, düşmandan ele geçirilen altın, gümüş, tunç ve demirden yapılmış eşyaların Rabbin hazinesine konulması emredilmiş,² yahudiler de bu emri uygulamışlardır.³

Bazan da, Yahova'nın emirlerine uygun olarak, ele geçirilen şehir tamamiyle Rabbe tahsis edilmiş, askerlere ganîmet olarak bir şey verilmemiş, insan veya hayvan şehirdeki tüm canlılar öldürülmüş, altın, gümüş, tunç, demir Rabbin hazinesine konulduktan sonra, şehirdeki herşey tamamiyle yakılmıştır.⁴

¹ Tevrât, Sayılar, 31/25-30.

² Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 6/19.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 6/24.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, bâb: 6.

İslâm, Tevrât'ın, ganîmetlerin yarısının savaşa katılanlara diğer yarısının da, savaşa katılmayanlara verilmesine dair hükmüne¹ benzer bir uygulamayı Hayber savaşında tatbik etmiştir. Hz.Peygamber, Hayber'in gelirinin yarısını savaşa katılanlara, diğer yarısını da müslümanların genel masraflarına ayırmıştır.² Ancak, Tevrât'ın savaşa çıkan askerlerin payından beşyüzde birinin kâhinlere kaldırma takdimesi olarak, savaşa katılmayanların hisselerinden de ellide birinin vergi olarak Levililere verilmesine dair hükmünü reddetmiştir.³ İslâm'a göre, savaşta elde edilen ganîmetin beşte biri, Allâh ve Rasulüne, O'nun yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolda kalanlara aittir.⁴ Kalan beşte dördü de savaşa katılan gazilere aittir. Yine İslâm, Yahudilik'teki düşmandan elde edilen altın, gümüş, tunç ve demir eşyanın Rabbin hazinesine ait olduğuna dair uygulamayı⁵ tasvib etmemiştir. İslâm'a göre, ganîmetin çeşidi ne olursa olsun, Beytül-mâl için beşte biri (humus) ayrılacak, gerisi gazilere dağıtılacaktır.⁶ Bundan başka İslâm, Yeşu Kitâbı'nda haber verilen, savaşta zaptedilen bazı şehirlerde ele geçirilen ganîmetin tamamının Rabbin hazinesine tahsis edilip, sefere katılan askerlere bir şey verilmemesine dair uygulamayı⁷ da tasvib etmemiştir. Hz.Peygamber, savaş yoluyla ele geçirilen ganîmetlerin beşte birini ayırıp, kalanını savaşa katılanlara dağıtmıştır. Ancak, "fey" olarak, savaşmadan, düşmanın sulh yoluyla teslim olması neticesinde elde edilen ganîmetler, sefere katılanlara dağıtılmamış, ilgili yerlere tahsis edilmiştir. Nitekim, Hz.Peygamber, Benî Nadr yahudilerinden ganîmet olarak elde edilen tarla ve hurmalıkları muhasaraya katılanlar arasında dağıtmayıp, muhtaç durumdaki muhacirlere vermiştir.⁸ Kur'ân-ı Kerîm, "fey" olarak elde edilen ganîmetlerin, Allâh ve Rasulü, O'nun yakınları, yetimler, yoksullar, yolda kalmış

¹ Tevrât, Sayılar, 31/25-30.

² E.Dâvud, Sünen, III, 410-412.

³ Tevrât, Sayılar, 31/25-30.

⁴ 8.Enfâl, 41.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 6/19, 24.

⁶ 8. Enfâl, 41; Müslim, Sahîh, III, 1376; E.Dâvud, Sünen, III, 427.

⁷ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, bâb: 6.

⁸ Müslim, Sahîh, III, 1376-1377, E.Dâvud, Sünen, III, 406-407.

kimseler ve muhacirler için tahsis edildiğini bildirmiştir.¹ Yine Hayber ve Fedek'in fethinden sonra elde edilen yahudi mülklerinin hepsi, savaşa katılanlar arasında taksim edilmeyip, bir kısmı Hz.Peygamber'in emrine tahsis edilmiştir.²

İsrâiloğullarına, Rab için tahsis edilen ganîmet mallarını çalmanın yasaklandığını görmekteyiz.³ Fakat İsrâiloğulları bu yasağı dinlemeyerek, Rabbe tahsis edilen ganîmet mallarından çalmışlardır.⁴ İsrâiloğullarının ganîmet malına hainlik ettiklerini Hz.Peygamber de haber vermektedir.⁵

Ganîmet malına hâinlik etmeyi, ganîmet malından çalmayı, İslâm da yasaklamıştır.⁶

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE GANİMETLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Câhiliye devrinde savaşların tabii neticesi çapuldu. Çapul, ticâret ve çobanlıkla beraber, Arapların milli bir san'atı hükmündeydi. Bir ganîmet elde edildiği zaman bu kabîleye ait olurdu. Ganîmetin en kıymetlisi de kabîle reisine ayrılırdı.⁷ Tabii, bu arada ganîmet malından çalındığı da olurdu.

İslâm, Câhiliye döneminin çapul alışkanlığını reddetmiş, Hz.Peygamber: "Her kim çapul yaparsa bizden değildir"⁸ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber, ganîmet malından çalmayı yasaklamış, ganîmet malından çalan kimsenin Cehennem'den bir parça yüklenmiş olacağını haber vermiştir.⁹

¹ 59.Haşr, 6-8.

² E.Dâvud, Sünen, III, 410-412.

³ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 6/17-18.

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Yeşu, 7/1-11.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1366-1367.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 155-156; İ.Mâce, Sünen, II, 950; İ.Mâlik, Muvatta', II, 459.

⁷ A.Emîn, Fecru'l-İslâm, s.9-11; Dermenghem, Muhammedin Hayatı, s.239.

⁸ Tirmizî, Sünen, IV, 154.

⁹ E.Dâvud, Sünen, III, 155-156; İ.Mâce, Sünen, II, 950; İ.Mâlik, Muvatta', II, 459.

1. Safî (الصنى)

Câhiliye devrinde, savaş ve baskınlar sonucu elde edilen ganîmetler taksim edilmeden, Arap reislerinin ganîmetlerin içinden kendileri için seçtikleri şeye, "safî" denirdi.¹ Safî, deve, koyun gibi hayvan cinsinden olabildiği gibi, esir edilen köle veya câriyeler arasından da seçilebilirdi. Nitekim şair Abdullâh b.Ganâmete'd-Dabî şöyle demişti:

لك المربع والصفايا - وحكمك والنشيط والنضول

"Mirba ve safîler senindir -Hüküm, savaş yerine varmadan ele geçirilen ganîmetler (neşita) ve dağıtılan ganîmetten arta kalanlar da (fudûl) senindir."²

İslâm, Câhiliye devrinde mevcut safî uygulamasını benimsemiştir. Hz.Peygamber, savaşlardan elde edilen ganîmetlerin içinden, kendisi için safî olarak bazı şeyleri seçmiştir. Peygamberimizin, hanımı Safiyye bintü Huyey'i (r.a.), Hayber savaşında safî olarak seçtiği haber verilmektedir. Hz.Peygamber, Hayber savaşında ele geçirilen esirleri gözden geçirirken, ridâsını Safiyye'nin üzerine atmış, böylece o (r.a.) Hayber savaşının safî'si olmuştu. Safiyye (r.a.), müslüman olunca, Hz.Peygamber kendisini âzad ederek onunla evlenmişti.³ Yine Peygamberimiz'in câriyesi olan Reyhâne bintü Zeyd'de (r.a.), Hz. Peygamber'in kendisi için safî olarak seçtiklerindendi. Reyhâne, Hz.Peygamber kendisini safî olarak alınca, İslâm'ı kabul etmişti.⁴ Bundan başka Hz.Peygamber, Müreysî gazasından sonra Cüveyriye bintü'l-Hâris'i de safî olarak almıştı. Cüveyriye de (r.a.), İslâm'ı kabul etmiş ve Hz.Peygamber'le evlenmişti.⁵ Hz.Peygamber'in câriye olarak seçtiklerinin dışında, bazan köle, at ve benzeri şeyleri de safî olarak aldığı zikredilmektedir.⁶

¹ I.Esîr, Nihâye, III, 40.

² Süheylî, Ravdu'l-Unuf, VI, 561.

³ Buhârî, Sahîh, III, 224-225; E.Dâvud, Sünen, III, 398; Taberî, Tarîh, III, 165-166; Süheylî, Ravdu'l-Unuf, VI, 561; I.Esîr, Nihâye, III, 40.

⁴ I.Kesîr, el-Bidaye, V, 305-306; Makrizî, İmta'u'l-Esma, s.249.

⁵ Taberî, Tarîh, III, 165.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 397.

2. Mirba' (الرباع)

Ganîmetin dörtte birine "mirba" denilir. Câhiliye devrinde, savaş ve baskınlarda ele geçirilen ganîmetin dörtte biri, orduyu yöneten komutana ayrılırdı.¹ Câhiliye döneminde, Arap reisleri, akınlarda ele geçirilen ganîmetlerin dörtte birini hisse olarak almakla, kendilerine yüklenen vazifeleri yerine getirme imkanına sahip oluyorlardı.² Adî b.Hâtim, hem Câhiliye devrinde, hem de İslâm devrinde komutanlık yaptığını, Câhiliye döneminde, ganîmetin dörtte birini aldığını söylemiştir.³

İslâm, Câhiliye devrinin "mirba" uygulamasını neshetmiştir. Bunun yerine, "Humus"(beşte bir) uygulamasını getirmiştir. Nitekim Adî b.Hâtim, İslâm devrindeki komutanlığında beşte bir hisse aldığını söylemiştir.⁴

Kur'ân-ı Kerim'de "Biliniz ki ganîmet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri, muhakkak Allâh'a, Rasulüne, O'nun akrabasına, yetimlere, miskinlere ve yolda kalanlara aittir" buyurulmuştur.⁵ Hz.Peygamber de beşte bir hisse almıştır.⁶

Bu konu ile ilgili olarak Watt, "Muhammed bir bedevi şeyhine benzemektedir, bütün akınlardan alınan ganîmetten payı vardır, fakat dörtte bir yerine sadece beşte bir almaktadır"⁷ demektedir. Watt'ın bu benzetmesi isabetli olmamıştır. Çünkü Hz.Peygamber'in ganîmetten aldığı beşte bir hisse (humus), sırf kendisi için değildi. Kur'ân'da da açıkça ifâde edildiği gibi, bu beşte bir hisse, aynı zamanda yetimler, miskinler, yolda kalmışlar ve Hz.Peygamber'in belli yakınlarına (zü'l-kurbâ) veriliyordu.⁸ Kanaatimizce hums uygulamasının temeli, Câhiliye devrinin "mirbâ" (dörtte bir)

¹ Süheylî, a.g.e., VI, 561; İ.Esîr, a.g.e., II, 186.

² Watt, Hz.Muhammed, s.54.

³ İ.Esîr, a.g.e., II, 79.

⁴ Süheylî, a.g.e., VI, 561; İ.Esîr, a.g.e., II, 79.

⁵ 8.Enfâl, 41.

⁶ Buhârî, Sahîh, IV, 44; V, 116; Müslim, Sahîh, III, 1187; E.Dâvud, Sünen, III, 409-410; Tirmizî, Sünen, IV, 153.

⁷ Watt, Hz.Muhammed, s.100.

⁸ 8.Enfâl, 41.

uygulamasına değil, daha eskilere dayanmaktadır. Belki de Câhiliye devrinde Arap şeyhleri hisselerini artırma yoluna gitmişler, beşte bir hisseyi dörtte bire yükseltmişlerdir. Nitekim Hz.Yuûsufun, Mısır toprağının beşte biri Firavun'a ait olmak üzere kanun yaptığı kaydedilmektedir.¹ Burada, Firavun'a ait olduğu söylenen hissenin de, devlete ait olduğu unutulmamalıdır.

¹ Tevrât, Tekvin, 47/26.

IV- KÖLELİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

A- YAHUDİLİK'TE KÖLELİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Yahudilik'te köleler, İbrânî ve ecnebî olmak üzere iki grupta mütâlaa edilmektedir. Ecnebi asıllı kölelerde, kölelik ebedîdir. İbrânî köleler ise, borcunu ödemekten âciz olan kimselerle, sefâletten dolayı kendilerini satan kimselerdir.¹ Tevrât, İbrânî kölelerle ecnebî kölelere ayrı statüler getirmiştir. Tevrât'ın hükümlerine göre, İbrânî bir köle, kendisinin sahibi olan kimse, Filistin'de yerleşmiş bir yabancı ise, daima kendisini satın alabilir veya başka bir yakınına satın aldırabilir. Bu mümkün olmadığı takdirde her elli senede bir gelen "Jübile" senesinde âzad edilir.² Tevrât, İbrânî bir kölenin, ecnebî olan sahibine karşı korunmasını, ezdirilmemesini İsrâilîoğulları'na emretmiştir.³

İslâm, Yahudiliğin köleleri iki guruba ayıran ve İbrânî asıllı kölelere âzad edilme imkanları bahşederken, İbrânî olmayanları ebediyyen köleliğe mahkum eden uygulamasını benimsememiştir. İslâm'a göre, bütün insanlar eşittir, Kur'ân, bütün insanların bir anne ve bir babadan meydana geldiklerini bildirmiştir.⁴ Yahudiliğin, İbrânî köleleri kurtarmak için çeşitli tedbirler alırken, İbrânî olmayanları ebediyyen köleliğe mahkum etmesi, ırkçı bir tutumdan ileri gel-

¹ Kitâb-ı Mukaddes, II.Kırallar, 4/1; M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.194-195.

² Tevrât, Levililer, 25/47-55; M.Es'ad, a.g.e., s.194-195.

³ Tevrât, Levililer, 25/54.

⁴ 49.Hucurat, 13.

mektedir. İslâm ise ırkçılığı yasaklamıştır.¹ İslâm da, kölelerin âzad edilmesi için çeşitli tedbirler getirmiştir. Nitekim Kur'ân, zekât verilmesi gereken kimseler arasında köleleri de saymıştır.² Hz.Peygamber de, müslümanları köle âzad etmeye teşvik etmiştir.³ Ayrıca İslâm'ın, koyduğu ibâdet ve muamelelerle ilgili aksama ve hatalardan dolayı müslümanlara köle âzad etmeyi emretmiş bulunması, dikkat edilmesi gereken bir husustur. İslâm'ın köle âzad etmeyi teşvik ederken, müslüman olmayan köleleri, Yahudiliğin yaptığı gibi ebedî bir köleliğe mahkum etmemiş olması, onun üstünlüğünü, insâniliğini ortaya koyan hususlardandır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm, bazı durumlarda sadece mü'min köle âzad edilmesini emretmiştir.⁴

Tevrât, İbrânî kölenin, İbrânî olan efendisine altı yıl hizmet etmesinden sonra, yedinci yıl meccânen salıverilmesini, kendisine cömert şekilde ihsanda bulunulmasını emretmektedir.⁵

İslâm, bu uygulamayı kabul etmemiştir. İslâm'a göre tüm insanlar eşittir. İslâm da, tüm insanlığa gelmiş bir dindir. İslâm'a göre, bir müslüman kölenin, müslüman olan sahibi, bu kölesini âzad etmezse köleliği devam eder. Bu köle, sahibiyle anlaşır, "mükâtebe akdi" yapar, âzad edilmesini sağlarsa, durum başkadır.

Yine Tevrât, İbrânî asıllı kölelerin yedinci yıl âzad edilmelikleri takdirde, "*Jübile*" senesinde âzad edilmelerini emretmiştir.⁶ İslâm'da, Yahudiliğin, İbrânî asıllı köleler hakkında getirdiği jübile senesinde âzad olma mecburiyeti veya sahibi İbrânî değilse, bir yılının kendisini satın aldırabilme uygulaması gibi hususlar yer almamaktadır. İslâm'da jübile senesi ve buna dair uygulamalar mevcut değildir. Bir köle satıldıysa, yeni sahibi, onu satıncaya veya âzad

¹ I.Hişâm, Sîre, IV, 54; E.Dâvud, sünen, V, 339-340; Tirmizî, Sünen, V, 389; A.b. Hanbel, Müsned, II, 361, 524.

² 9.Tevbe, 60.

³ Buhârî, Sahîh, III, 117; VII, 237; Müslim, Sahîh, II, 1147-1148; E.Dâvud, Sünen, IV, 273-275; Tirmizî, Sünen, IV, 114; Nesâî, Sünen, VI, 26, 28; İ.Mâce, Sünen, II, 843.

⁴ 4.Nisâ, 92.

⁵ Tevrât, Çıkış, 21/2; Tesniye, 15/12-14.

⁶ Tevrât, Levililer, 25/39-42.

edinmeye kadar o kölenin sahibidir. Sahibi onu satmaz veya âzad etmezse, köle mîrâs olarak intikal edebilir.¹

Tevrât, İbrânî asıllı kimselerin Yahova'nın Mısır'dan çıkardığı kulları olduğunu, onların köle olarak satılamayacaklarını söylemiş, diğer yandan da onların en az altı yıl, en çok da jübile senesine kadar kölelik yapmalarına imkan tanıyarak tenakuza düşmüştür.² Tevrât'ın ifâdelerinden ilk önce, fakir düşen, borçlu olan İbrânîler'in köle olarak satılmalarına cevâz verilip, sonra onlara iyi davranılmasının emredildiği, âzad edilme yollarını ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Halbuki İslâm, hür olan insanların köle olarak satılmasını şiddetle yasaklamıştır. Hz.Peygamber, hür bir kimseyi köle olarak satıp, parasını yiyen kimsenin Kıyâmet Gününde hasmı olduğunu bildirmiştir.³ İslâm'a göre, hür bir kimse fakir de olsa, borçlu da olsa, köle olarak satılamaz. İslâm'da, bir kimsenin fakirliğini giderip, borcunu ödeyecek tedbirler getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, zekât verilecek kimseler arasında, fakirleri, miskinleri, köleleri, borçluları saymıştır.⁴ İslâm'ın köleliğe karşı getirdiği köklü tedbirler, İsrâiloğulları'nın köle yapılmasına cevâz verip, sonra onları kurtarmaya yönelik çareler getiren Tevrât'ın tutumundan elbette daha üstündür.

Tevrât, efendisi tarafından âzad edilmek istendiği halde, bunu kabul etmeyen köle ve câriyenin kulağından bir bizle delinerek Mabel'in kapısına saplanması, bundan sonra bu köle veya câriyenin ebediyyen köleliğe mahkum edilmesini emrediyor.⁵

İslâm'a göre, böyle bir uygulama mevcut değildir. Sahibinin âzad etmesi durumunda, kölenin köleliği sona erer. Kölenin, köle olarak kalıp kalmama konusunda rızası söz konusu değildir. Sa'id b.el-Müseyyeb gibi İslâm âlimleri, köle âzad etmenin şakası olmadığını, bunun şakasının da ciddi hükmünde olduğunu bildirmişlerdir.⁶ Bu

¹ Müslim, Sahîh, III, 1288; Tirmizî, Sünen, III, 523.

² Tevrât, Levililer, 25/39-42.

³ Buhârî, Sahîh, III, 41, 50; İ.Mâce, Sünen, II, 816.

⁴ 9.Tevbe, 60.

⁵ Tevrât-Çıkış, 21/5-6; Tesniye, 15/16-17.

⁶ İ.Mâlik, Muvatta', II, 548.

durumda İslâm'a göre, sahibi tarafından âzad edilen bir köle istese de istemese de artık hürdür.

Yine Tevrât, İbrânî asıllı kölenin, altı sene hizmetten sonra, İbrânî asıllı sahibi tarafından âzad edilmesi durumunda efendisinin yanından, yalnız geldiyse yalnız, karısı ile beraber geldiyse karısı ile beraber çıkmasını hükme bağlamıştır.¹ Şâyet efendisi, köleye bir-kadın vermiş ve kölenin ondan çocukları olmuşsa, o zaman kadın ve çocuklar efendisinin olacak ve köle yalnız olarak çıkacaktır.² Bazı İslâm âlimlerine göre ise, bir kimse köle ve câriyesini birbiriyle evlendirdiği takdirde onlardan doğan çocuklar da onun köleleri olur.³

İnsan köle de olsa, his ve gönül taşıyan bir varlıktır. Bu sebeble çok sevdiği ailesini, karısını ve çocuklarını terkedip, yalnız başına âzad edilmiş olarak çıkmak istemez. İnsanı, hürriyetini veya sevdiği ailesinin tercihe zorlayan böyle bir uygulama, nasıl insani ve ilahi menşe'li olabilir? Tevrât'ın bu satırları, âdeti köleleri kölelikten kurtulmasınlar, köleliğe devam etsinler diye köle sahiplerinin menfaatleri gözetilerek kaleme alınmış intibahı veriyor. Sonuçta sevdiklerinden ayrılamayan köle, ebediyyen köleliğe mahkum oluyor. Belki de Tevrât'ın bu uygulaması, İbrânî asıllı kölelerin "Jübile" yılında âzad edilmesi mecburiyetine karşı geliştirilmiş bir hile-i şeriiyedir. Öyle ya, sahibi kölesini âzad etmiş, o da âzad edilmeyi kabul etmemiştir. Öyleyse, ebediyyen köleliğe devam etmelidir. Bu durum da, köle sahiplerinin işine gelen bir husustur.

İslâm'a göre, bir kölenin âzad edilmesi durumunda, köle, bir câriye ile evli ise nikâhları devam eder. Âzad edildi diye, köle câriye olan karısını ve çocuklarını bırakmak zorunda kalmaz, köle kendisi hür olur, karısı ve çocukları mülk olarak sahibine ait olurlar. Ancak sahibi, evli olan câriyeye cinsi açıdan yaklaşamaz, onu istifraş edemez.⁴ Ayrıca Hz.Peygamber, böyle kölelerden müteşekkil ailelerin parçalanmamasını emretmiştir. Bunlar satılırsa hepsi bir yere satılır, araları ayrılmaz.⁵ Koca köle olarak dururken, câriye olan karısı âzad edilirse, İslâm'a göre karısı muhayyer bırakılır, dilerse kocasını

¹ Tevrât, Çıkış, 21/2-3.

² Tevrât, Çıkış, 21/4.

³ Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, 65, IV, 43.

⁴ Bilmen, a.g.e., II, 65.

⁵ E.Dâvud, Sünen, IV, 262; Tirmizî, Sünen, III, 580,581; İ.Mâce, Sünen, II, 755-756.

seçer, dilerse nikâhını feshedebilir.¹ Bu yüzden Hz.Peygamber, bu acıklı durumlara sebebiyet vermemek, yuvaları yıkmamak için, evli olan câriyesini âzad etmek isteyen müslümanlara, önce köle olan kocaları âzad etmelerini emretmiştir.² Çünkü bu durumda kölenin yuvası yıkılmayacak, karısı da âzad edildiğinde, nikâhı hususunda muhayyer olmayacaktır.

Tevrât, ecnebî asıllı köleler hakkında ayrı bir statü getirmiştir. Bunlar, İbrânî asıllı olmayan yabancı milletlere mensup köleler olup sahiplerinin ölümü halinde mîrâs olarak vârislere intikal ederler. Tevrât, daimi kölelerin İbrânî olmayan yabancı milletlerden alınmasını emretmiştir.³

İslâm, Yahudiliğin kölelerin mîrâs olarak intikal etmelerine dair uygulamasını benimsemiştir. Ancak yabancı asıllı kölelerin mîrâs olarak intikal etmesini kabul edip, İbrânî asıllı kölelerin mîrâs olarak intikaline izin vermeyen Tevrât hükümlerini kabul etmez. İslâma göre, tüm insanlar hür olma ve diğer insan hakları yönünden hürmete layıktırlar.⁴

Tevrât, kölelerin sahipleri tarafından öldürülmeleri durumunda, sahiplerinin cezalandırılmasını emretmektedir.⁵ İslâm, Tevrât'ın bu tutumunu tasvib etmiştir. Hz.Peygamber, kölesinin erkeklik organını kesen bir kimsenin cezalandırılmasını istemiş, kölesini öldüren veya burnunu kesen kimsenin aynı şekilde cezalandırılacağını bildirmiştir.⁶

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE KÖLELİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1. Mükâtebe Akdi

Câhiliye devrinde köle, kendi kıymetini kazanıp, sahibine ödeyerek hürriyetine kavuşabilirdi. Köle ile sahibi arasındaki bu anlaş-

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 171-172; Müslim, Sahîh, II, 1143; E.Dâvud, Sünen, II, 670-672; Tirmizî, Sünen, III, 460-461; Nesâî, Sünen, VI, 162-166; İ.Mâce, Sünen, I, 670.

² İ.Mâce, Sünen, II, 846.

³ Tevrât, Levililer, 25/44-46.

⁴ Müslim, Sahîh, III, 1288; E.Dâvud, Sünen, IV, 266, 270; Tirmizî, Sünen, III, 523; İ.Mâce, Sünen, II, 785-786.

⁵ Tevrât, Çıkış, 21/20-21.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 652-655; Tirmizî, Sünen, IV, 26; Nesâî, Sünen, VIII, 20-21; İ.Mâce, Sünen, II, 888.

maya mükatebe akdi denirdi. Bu hukûkî işlem, İslâm tarafından da tasvib edilmiştir.¹

2. Kölelerin Mirâs Olarak İntikali

Câhiliye döneminde bir kimse köle satın alınca boynuna bir ip takarak götürürdü. Köle harp esiri ise, kakülü fidye verilinceye kadar kesilirdi. Köle satın alarak bir başkasına hediye etmek âdetti. Köleler emti'a gibi mîrâs yoluyla intikal ederlerdi. Köle, sahibinin vefâtından sonra geçerli olmak üzere âzad edilmişse, sahibinin vefâtından sonra hür olurdu. Kölelerin, gelinlerin mehirine dahil edildiği de olurdu.² İslâm, kölelerin mîrâs olarak intikalini tasvib etmiştir.³

3. Kölenin Cezâsı ve Ganîmetten Payı

Câhiliye devrinde bir kölenin cezası, bir hürün cezasının yarısıydı. Bazı köleler savaşta istihdam olunurlardı. Ancak, muharebede bulunan köleye ganîmetten pay verilmez, onun payı efendisine verildi.⁴ İslâm, bir köle veya câriyenin cezasının, hür bir kimsenin cezasının yarısı olmasına dair uygulamayı tasvib etmiştir.⁵ Yine İslâm, savaşa katılan kölelere ganîmetten pay verilmemesine dair uygulamayı da kabul etmiştir. Hz.Peygamber, savaşa katılan kölelere ganîmetten pay vermemiş, ancak bazı hediyeler vermiştir.⁶

4. Köle Olma Sebepleri

Câhiliye devrinde, Yahudilik'te olduğu gibi borçlular borçlarından dolayı köle yapılıyorlardı. Kölelerden bazılarının, kumar borcundan dolayı köle oldukları da görülmektedir. Nitekim Ebû Leheb'in, Âs b.Hişâm'ı kumar borcundan dolayı köle yaparak, devesini götürdüğü kaydedilmektedir.⁷

¹ Buhârî, Sahîh, III, 126-128; Müslim, Sahîh, II, 1141-1142; E.Dâvud, Sünen, IV, 242-251; Tirmizî, Sünen, III, 560-562; Nesâî, Sünen, VII, 305-306; İ.Mâce, Sünen, II, 841-842; Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarîhi, IV, 39; Şener, Kıyas-İstihsan-İstislah, s.13.

² Zeydan, a.g.e., IV, 36.

³ Müslim, Sahîh, III, 1288; E.Dâvud, Sünen, IV, 266-270; Tirmizî, Sünen, III, 523; İ.Mâce, Sünen, II, 785-786.

⁴ Zeydan, a.g.e., IV, 37.

⁵ 4.Nisâ, 25; Buhârî, Sahîh, VIII, 29; Müslim, Sahîh, III, 1328-1329.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 169-171; Tirmizî, Sünen, IV, 127.

⁷ Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarîhi, IV, 37.

İslâm, hür bir kimsenin köle yapılmasını şiddetle yasaklamıştır.¹ Bir kimsenin borcundan veya herhangi bir sebepten dolayı köle yapılmasını da reddetmiştir. İslâm, borçlulara yardım için zekât, sadaka gibi yardımlaşma müesseselerini getirmiş, Hz.Peygamber borçlarını ödeyemeden ölenlerin borçlarını ödemiştir.² Borçluların ödemekten aciz oldukları borçları, Beytül'mâl'den ödenerek, köle yapılmalarına meydan verilmemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de zekât verilecek kimseler arasında borçluları da zikretmiştir.³ Kur'ân'da zekât verilecek kimseler arasında kölelerin de zikredilmiş olması, mühim bir husustur. İslâm, kumarı kesin olarak yasakladığı için, Câhiliye devrinde olduğu gibi bir kimsenin kumar borcundan dolayı köle yapılmasına imkan tanımamıştır.⁴ İslâm'da köle olma sebepleri ise, savaş, köle anababadan doğmuş olma ve köleyi satın almadan ibarettir.⁵

5. Câriyelerin Durumu ve Ümmü Veleler

Câhiliye devrinde Araplar, câriyelerden olan çocuklarını da esir kabul ederlerdi. Cariyeden doğan çocuk necip ve zeki olursa, onu tanıyıp nesillerine ilhak ederler, aksi takdirde bu çocuklar köle olarak kalırlardı. Şeddât'ın, odalığı Zebîbe'den olan oğlu şair Antere'yi (v.615) bu şekilde istilhakı meşhurdur.⁶ Yine Câhiliye devrinde, efendisinden çocuğu olan câriyeler (ümmü veled) satılabilirdi. Bu hususa bazı hadislerde işaret edilmektedir.⁷

İslâm, sahiplerinin câriyelerinden doğan çocuklarının esir kabul edilmesini benimsememiştir. İslâm'a göre, câriyelerden olan çocuklar, babaları tarafından nesepleri tanındığı takdirde, hür kabul edilmiştir.⁸ Yine, başka bir şahsın câriyesi ile evlenen hür bir kimse, doğacak çocuklarının hür olmasını şart koşmak zorundadır. Böyle bir şart koşmamışsa doğacak çocukları da, anneleri olan câriyenin sahi-

¹ Buhârî, Sahîh, III, 41; 50; İ.Mâce, Sünen, II, 816.

² İ.Mâce, Sünen, I, 17.

³ 9. Tevbe, 60.

⁴ 5.Mâide 90.

⁵ Schacht, İslâm Hukûkuna Giriş, s.136.

⁶ Zeydan, a.g.e., IV, 37.

⁷ E.Dâvud, Sünen, IV, 262-264; İ.Mâce, Sünen, II, 841.

⁸ Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, IV, 43.

binin mülkiyetindedirler.¹ Yine İslâm'a göre, sahibinden çocuk dünyaya getiren câriye (ümmü veled), artık hürriyetine kavuşmuş olur. Nitekim Hz.Peygamber'in câriyesi olan Mâriye (r.a.), Peygamberimiz'in oğlu İbrâhîm'i dünyaya getirince hürriyetini kazanmıştır.²

Bazı rivâyetlerde, İslâm'ın ilk devirlerinde ümmü veled'in satışına cevâz verildiğini, bu uygulamanın Hz.Ömer devrine kadar sürdüğü nakledilmektedir.³ ancak Hz.Peygamber, ümmü veledin satılmasını, çocukla anasının ayrılmasını, iki kardeş kölenin ayrılıp, ayrı yerlere satılmasını yasaklamıştır.⁴ Hz.Ebû Bekr'in hilafetinin kısa oluşu, din işleri ile meşguluyeti, irtidad edenlerle savaşması gibi sebeblerden dolayı bu yasaklamaya muttali olamaması muhtemeldir. Hz.Ömer, Hz.Peygamber'in bu konudaki yasağı kendisine ulaşınca, ümmü veledin satışını yasaklamıştır. Eğer Hz.Peygamber, ümmü veledin satışını yasaklamamış olsaydı, kendisinin vefâtından sonra, ümmü veledî Mâriye satılır, parası fakirlere dağıtılırdı. Çünkü Hz.Peygamber, "Biz mîrâs bırakmayız, bizim bıraktığımız şey sadakadır"⁵ buyurmuştur.

6. 'İtk Mevlâsı, Velâ'nın Satışı ve Hibesi

Câhiliye devrinde, esir veya köle iken âzad edilen şahsa İtk Mevlâsı denilirdi. Bir esir, ifâ ettiği mühim bir vazifeden dolayı âzad edilirdi. Sahibi, "şunu yaparsan hürsün" der, köle o hizmeti ifâ ederse artık hür olur, sahibinin "Mevlâ"sı sayılırdı.⁶ Köle bundan sonra mîrâs olarak intikal etmezdi.⁷ Böylece kölenin velası âzad edenin olur, âzadlı köle, âzad edene intisab eder, köle vefât ettiği zaman, âzad eden kimse ona mîrâsçı olurdu. Bazan sahibi, köleyi "Velâ Hakkı" kendisine ait olmak üzere bir başkasına satardı.⁸

¹ Bilmen, a.g.e., II, 65.

² İ.Mâce, Sünen, II, 841.

³ E.Dâvud, Sünen, IV, 262-264; İ.Mâce, Sünen, II, 841.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 262; Tirmizî, Sünen, III, 580-581; İ.Mâce, Sünen, II, 755-756.

⁵ Buhârî, Sahîh, IV, 44; V, 25; VIII, 3.

⁶ Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, IV, 38-39.

⁷ Zeydan, a.g.e., IV, 41.

⁸ Zeydan, a.g.e., IV, 39.

Hadislerden, Câhiliye devrinde âzad edilen kölenin velasının satıldığını veya bir başkasına devredildiğini anlıyoruz.¹ İslâm, itk mevlâsı uygulamasını kabul etmiştir. Ancak velanın satış ve hibesini nehyetmiştir. Nitekim Hz.Âişe, Berîre'yi velâ hakkı kendisine ait olmak şartıyla satın almış ve âzad etmiştir. Hz.Peygamber de, velâ hakkının âzad edene ait olduğunu bildirmiştir.²

7. Sâibe

Bir köle, velâ hakkı hiç kimseye ait olmamak üzere âzad edilirse, "sâibe" adını alırdı. Câhiliye devrinde, köle âzad etme bazan saibe şeklinde olurdu. Bir kimse, kendi kölesine "sen sâibesin" derse, velâsı âzad edene ait olmaz ve bu şekilde âzad edilmiş köle malını istediği yere koyabilirdi. Ashâbdan Sâlim, Ebû Huzeyfe'nin hanımı tarafından saibe şeklinde âzad edilmişti.³

İslâm, Câhiliye devri âzad etme şekillerinden olan saibe uygulamasını kabul etmemiştir. Buhârî'nin kaydettiğine göre (v.256) Câhiliye halkı sâibe şeklinde âzad ediyorlar, müslümanlar ise sâibe şeklinde âzad etmiyorlardı.⁴ Küfeliler, İmâm Şafî'i, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr gibi âlimler, sâibe olarak âzad edilen kölenin velasının âzad edene ait olduğu görüşündedirler. Bu âlimler, Buhârî'nin rivâyeti ile ihticac etmişler, diğer âlimler ise, sâibenin mîrâsının müslümanlara ait olduğunu söylemişlerdir. Sonuç olarak İslâm, sâibe uygulamasını ilga etmiştir.⁵

¹ Buhârî, Sahîh, III, 29; Tirmizî, Sünen, III, 537.

² Buhârî, Sahîh, III, 29; Tirmizî, Sünen, III, 537; IV, 437.

³ Zeydan, a.g.e., IV, 39-40.

⁴ Buhârî, Sahîh, VIII, 9.

⁵ Aynî, Umdetü'l-Kârî, XXIII, 253; Şevkanî, Neylül'Evtâr, VI, 79.

V- YEMÎN

A- YAHUDİLİK'TE YEMÎN

Tevrât'ta yeminle ilgili hükümlerin yer aldığını görmekteyiz. Nitekim, Tesniye bölümünde, yahudilere Allâh'ın adıyla yemin edilmesi emredilmiştir.¹ Allâh'ın adına yemin edilmesi İslâm'da da vardır.² Yine Tevrât'ta yalan yere yemin edilmesi yasaklanmıştır: "Benim ismimle yalan yere and etmeyeceksiniz ve Allâh'ın ismini bozmayacaksınız, ben Rab'im."³ Allâh'ın adına yalan yere yemin etmek İslâm'da da yasaklanmıştır.⁴

Yine Yahudilik'te yalan yere şahitlik yapıp, bu hususta yalan yere yemin etmenin de yasaklandığını görmekteyiz.⁵ Yalan yere şahitlik ve bu konuda yalan yere yemin, İslâm tarafından da yasaklanmıştır.⁶

Yahudilik'te hatâen yapılan yeminler de yasak sayılmış olup, bu konuda keffâret olarak, dişi bir kuzu veya keçinin suç takdimesi olarak sunulması emredilmiştir.⁷ Yemin keffâreti İslâm'da da

¹ Tevrât, Tesniye, 10/20.

² Buhârî, Sahîh, VII, 221; Müslim, Sahîh, III, 1267.

³ Tevrât, Levililer, 19/12.

⁴ 3.Âl-i İmrân, 77; 25. Furkân, 72; Buhârî, Sahîh, III, 116; VII, 228; Müslim, Sahîh, I, 123-124; E.Dâvud, Sünen, III, 564.

⁵ Tevrât, Levililer, 5/1.

⁶ 3.Âl-i İmrân, 77; Buhârî, Sahîh, III, 116; VII, 228; Müslim, Sahîh, I, 123-124.

⁷ Tevrât, Levililer, 5/4-6.

vardır. Buna göre, bir müslüman yeminini bozduğu takdirde, on fakiri bir gün doyurmak veya giydirmek veya bir köle âzad etmek, bunlara gücü yetmediği takdirde üç gün oruç tutmakla mükelleftir.¹

Kaynaklarımızda, Yahudiler'in Hz.Peygamber devrinde nasıl yemin ettiklerine dair fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, bazı ferdi vak'alara rastlayabilmekteyiz. Nitekim, bir yahudinin Medîne'de "Mûsâ'yı alemler üzerine seçen Allâh'a andolsun" diye yemin ettiğini görmekteyiz.² Yine bir yahudinin Hz.Peygamber'e gelerek, müs-lümanların "Ka'be hakkı için" demelerinin Allâh'a şirk koşmak olduğunu söylediğini biliyoruz.³ Bundan da, Ehl-i Kitâb'ın hiç değilse bilgili kimselerinin Allâh'tan başka şeylere yemin etmeyi doğru bulmadıkları sonucunu çıkarabiliriz. Fakat bunun yanı sıra yahudilerin, mabed, mabed altını, mezbah, mezbah üzerindeki taktdime ve gök üzerine and içtikleri Matta İncili'nde haber verilmektedir.⁴ İslâm, bu yemin şeklini tasvib etmemiştir. Hz.Peygamber, Ka'be'ye yemin edildiği zaman bunu nehyetmiş, Ka'be'nin Rabbine yemin edilmesini emretmiştir.⁵

B- HİRİSTİYANLIK'TA YEMİN

İncil'de kaydedildiğine göre, yemin etmek tavsiye edilmemiştir. İnsanın sadece "Evet" ya da "Hayır" demesi istenilmiş, bunlardan fazlası şer olarak telakki edilmiştir: "Ve yine eski zaman adamlarına yalan yere and etmeyeceksin ve andlarını Rabbe ödeyeceksin; ne gök üzerine, çünkü o Allâh'ın tahtıdır, ne yer üzerine, çünkü O'nun ayaklarının basamağıdır, ne de Yeruşâlim üzerine, çünkü o, Büyük Kırâlin şehridir. Başın üzerine de and etmeyeceksin, çünkü sen bir tek saç, ak yahut kara edemezsin. Ancak sözünüz Evet, Evet, Hayır, Hayır olsun; bunlardan ziyadesi şerirdir."⁶

¹ 5.Mâide, 89; Cezîrî, K.Fıkıh, II,79-84..

² Buhârî, Sahîh, III,88-89.

³ Nesâî, Sünen, VII,6.

⁴ Matta, 23/16-23.

⁵ E.Dâvud, Sünen, III, 570; Tirmizî, Sünen, IV, 110; Nesâî, Sünen, VII, 6; A.b.Hanbel, Müsned, II, 69.

⁶ Matta, 5/33-37..

Yine Hz.İsâ, "Kim mabed üzerine and ederse bir şey değildir, fakat kim mabedin altınları üzerine and ederse borçlu olur" diyen yahudileri kınamaktadır.¹

C-CÂHİLEYE DEVRİNDE YEMİN

1. Hanîfler'in Yeminleri

Câhiliye devrinde Hanîfliğe mensup kimselerin, yapmış oldukları yeminlerde, Allâh'ın kudretine, azametine, varlığına yemin ettikleri görülmektedir. Hanîfler'in tabiat olaylarına değil de, onların yaratıcısı Allâh'a yemin ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla ilgili bazı misalleri kaydetmemiz yerinde olacaktır: "Hayır denizleri akıtana andolsun".

لا ومجرى البحر

"Hayır denizleri akıtana andolsun".

لاوالذى دحى الارض

"Hayır, arzı yayıp döşeyene andolsun"²

لاوالذى يرانى من فوق سبعة اربعة

"Hayır, yedi kat semânın üzerinden beni görene andolsun".³

لا والذى شقّ الرجال للخليل والجبال لليل.

"Hayır, erkekleri at, dağları sel için Yaratana'a andolsun."

لا والذى وجهى زمم بيته

"Hayır, yüzümü Beyt'inin karşısında tutana andolsun."⁴

لا والذى لا يوارنى منه خمر

"Hayır, beni kendisinden hiç bir örtünün gizlemediği Kimse'ye andolsun."⁵

لا والذى لا يتقى بوجاح

¹ Matta, 23/16-23.

² Necîramî, Eymanü'l-Arab fi'l-Cahiliyyeti, s.21.

³ Necîramî, a.g.e., s.15.

⁴ Ebû Ali el-Kâfi, Zeylû'l-Emali, s.51; a.g.e., s.16.

⁵ Necîramî, a.g.e., s.18.

"Hayır, bir perde ile kendisinden sakınılmayana andolsun"¹

لا والذي هو اقرب الى من جبل الوريد

"Hayır, bana şahdamarımdan daha yakın olana andolsun."²

لا والذي اخرج العذق من الجريرة والنار من الوثيمة

"Hayır, hurma çekirdeğinden hurmayı, taş parçasından ateşi çıkarana andolsun."³

لا والذي فلق الحبة وبرأ النسمة

"Hayır, taneyi Yarana ve insanları Yaratana andolsun."⁴

لا والذي يرانى من حيث ما نظر

"Hayır, her baktığı yerden beni görene andolsun."⁵

لا وفالق الاصباح وباعت الارواح

"Hayır, sabahı Yaratan'a ve ruhları Diriltene andolsun."⁶

لا والذي سجد له النجم والشجر

"Hayır, yıldızın ve ağacın secde ettiği Varlığa andolsun."⁷

لا وفاطر الاشباح

"Hayır, kişileri yoktan var edene andolsun.

لا ورب الشمس والقمر

"Hayır, Güneşin ve ayın Rabbi'ne andolsun."

لا ورب البيت والحجر

"Hayır, Ka'be'nin ve Hacerü'l-Esved'in Rabbine andolsun."⁸

¹ Necîramî, a.g.e., s.17.

² Ebû Alî el-Kâlî, a.g.e., s.50.

³ İ.Esîr, Nihâye, III, 199; Necîramî, a.g.e., s.17-18.

⁴ İ.Esîr, a.g.e., V, 49; Necîramî, a.g.e., s.19.

⁵ Ebû Alî, el-Kâlî, a.g.e., s.51; Necîramî, a.g.e., s. 19.

⁶ Ebû Alî, el-Kâlî, a.g.e., s.50; Necîramî, a.g.e., s. 19.

⁷ Necîramî, a.g.e., s.21.

⁸ Necîramî, Eymânü'l-Arab, s.22.

Yukarda kaydettiğimiz bu yeminler, tamamen Tevhîd düşüncesi ve inancının mahsülü olup, İslâm inanç sistemine tamamen uygundur.

Şu yeminler de bu inanç sistemini aksettirmektedir:

لا والذي خرج الماء من الحجر والنار من الشجر

"Hayır, ağaçtan ateş, taştan su çıkarana andolsun"¹ Bu yemin Kur'ân'ın nazmına uygun olduğunu görmekteyiz.²

لا ورب النور والظلام

"Hayır, nûrun ve zulmetin Rabbi'ne andolsun".

لا ورب الحل والحرام

"Hayır, Hıll ve Haram bölgelerinin Rabbi'ne andolsun."³

لا والذي يرانى ولا أراه

"Hayır, kendisini görmediğim halde beni Gören'e andolsun."⁴

Bu yemin, Hz.Peygamber'in "ihsân" hakkındaki hadisini hatırlatmaktadır.⁵

لا ورافعها بغير عمد، لا وسامكها، لا وباسطها (يعنى الارض)، لا وماهدها وداحيها.

"Hayır, göğü direksiz yükseltip kaldırana, yeri yarıp döşeyene, hayata elverişli hale getirene andolsun."⁶

Yine Câhiliye devrinde açıkça "Allâh" ismi zikredilerek yemin edildiğini de görmekteyiz. Misal olarak:

اقسم بالله قسما صادقا، بين الله لقد كان كذا، م الله لقد كان ذاك، ايمين الله، ايم الله، ام الله

ifâdelerini zikredebiliriz.⁷

Görüldüğü gibi, Câhiliye devrinde, Hanîf inancına sahip olan kimselerin yeminlerinde Allâh'a şirk koşucu ifâdelere rastlamıyoruz. Onlar, daha çok Allâh'ın varlığına, kudretine yemin etmişlerdir.

¹ Necîramî, a.g.e., s.22.

² 36.Yâsin, 80.

³ Necîramî, a.g.e., s.22.

⁴ Ebû Alî el-Kâfî, Zeylû'l-Emali, s.51; Necîramî, a.g.e., s.26.

⁵ Buhârî, Sahîh, I, 18.

⁶ Necîramî, a.g.e., s.25.

⁷ Abdürrezzâk, Musannaf, VIII, 471; Necîramî, a.g.e., s.24.

2. Müşrik Arapların Yeminleri

Câhiliye devrinde, müşrikler, putlara, dikili taşlara (ensab) kurbânlara, kurbân kesilen yerlere, adak yerlerine, babalarına, annelerine, atalarına Ka'be'ye, emânete v.s. hususlara yemin etmekte idiler. İslâm, bu yemin etme şekillerini ilgâ etmiştir.

Câhiliye devri Araplarında yemin törenleri vardı. Bu devirde Araplar, yemin ettikleri veya sözleştikleri zaman bir ateş yakarlar, ateş kendilerini yakacak kadar yaklaşırlar, ateşin faydalarını sayarlar ve bu yemini bozmak isteyen olup olmadığını sorarlar, ateşin başında musafaha yaparak:

(الدم الدم والهدم الهدم)

"Bizim kanımız sizin kanınız, sizin mahvınız, bizim mahvımızdır" derlerdi. Araplar, İslâm gönderilinceye kadar bu alışkanlığı devam ettirmişlerdi. Hz.Peygamber de Ensâr ile yaptığı andlaşmada (الدم الدم والهدم الهدم) demişti.¹

Yine Câhiliye Arapları yeminleştikleri zaman ellerini kana batırıyorlardı. Bu durumu Hz.Peygamber'in huzurunda yaptıkları andlaşmaya kadar sürdürdükleri anlaşılmaktadır.² Câhiliye Araplarının yeminleşme esnasında bir kab hazırlayıp, içine kan ve kül veya misk koyarak ellerini buna batırdıkları haber verilmektedir.³ Ka'be'nin inşası sırasında da ellerini kana batırarak yemin etmişlerdi.⁴ Ayrıca Hz.Peygamber'in çocukluğunda "Hilfû'l-Mutayyibîn" (Koku Sürünenler Andlaşması) diye anılan bir andlaşma yapılmıştır. Hâşimoğulları, Zühreoğulları, Teym kabilesi mensupları, İbn Cüd'ân'ın evinde toplanarak bir kab içine koku koymuşlar, ellerini bu kokuya batırarak, zâlimden mazlumun hakkını alma ve yardımlaşma konusunda yeminleşmişlerdi.⁵ Hz.Peygamber de, küçük bir çocuk iken amcalarıyla beraber, bu

¹ İ.Hişâm, Sîre, II, 85; Necîramî, Eymanü'l-Arab, s.34-35; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 169.

² İ.Esîr, Nihâye, III, 386; Necîramî, a.g.e., s.37.

³ İ.Habîb, Muhabber, s.166; İ.Esîr, a.g.e., III, 386.

⁴ İ.Işhâk, Sîre, s.86-87; İ.Hişâm, a.g.e., I, 209.

⁵ İ.Hişâm, a.g.e., I, 141; İ.Habîb, a.g.e., s.167; İ.Esîr, a.g.e., III, 149.

yemin törenine şahid olmuştu.¹ Hz.Peygamber, Câhiliye devrinde mevcut olan bu tür yemin etme şekillerini kaldırmıştır.²

Câhiliye döneminde, Arapların bazan tuz üzerine yemin ettikleri de görülmektedir.³ Câhiliye devri Araplarında "Hûla" denilen bir yemin çeşidi de vardı. Bu yemin, içine tuz atılan kabîle ateşinin üzerine yemin etmek suretiyle gerçekleştirilirdi.⁴

Ayrıca Câhiliye devri Araplarından putperest olanlar, putlar üzerine yemin ediyorlardı. Bu devirde her kabîlenin kendine mahsus putu veya ensabı (dikili taş) vardı. Bunlar arasında, Uzzâ, Lât, Menât v.s. sayılabilir. Câhiliye devri şairlerinden Dirhem b.Zeyd el-Evsî şöyle yemin etmektedir:

انى ورب العزى السعيد - والله الذى دون بيته سرف.

"Kutlu Uzzâ'nın sahibine andolsun,
Evinin önünde sarif bulunan ilâha andolsun."

"Sarîf'in Mekke'den altı mil uzakta bir yer ismi olduğu kaydedilmiştir.⁵ Ebû Cündüb el-Hüzelî el-Kirdî de, tutkun olduğu bir kadın hakkında söylemiş olduğu şiirinde Uzza'nın bulunduğu Sûkâm tepesine and içmektedir:

"Bütün varlığıyla yemin etmişti, bütün bir yemin,
Sûkâm tepelerini kutlulaştıran tepeye and içmişti.
Elbisemi göndermezsen git,

Hayatımızın sonuna kadar seninle asla konuşmayacağım."⁶

Câhiliye Arapları bazan büyük putların üçüne birden yemin ederlerdi:

¹ İ.Hişâm, a.g.e., I, 141-142; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.199; A.b.Hanbel, Müsned, I, 190.

² Buhârî, Sahîh, VII, 92; Müslim, Sahîh, IV, 1960-1961; E.Dâvud, Sünen, III, 338; Tirmizî, Sünen, IV, 146; A.b.Hanbel, Müsned, V, 61.

³ İ.Esîr, a.g.e., IV, 354; Necîramî, a.g.e., s.37.

⁴ Cevherî, Sihâh, V, 1855; Pedersen, İ.A., Kasem maddesi, VI, 374.

⁵ İ.Kelbî, K.Asnâm, s.14; Terc: Putlar Kitâbı, s.33.

⁶ İ.Kelbî, a.g.e., s.14; Terc: s.32.

لا واللات والعزى لا ومناة.

"Lât'a, Uzzâ'ya ve Menat'a andolsun."¹

el-Mütelemmis de, Amr b.el-Münzir hakkındaki taşlamasında Lât üzerine yemin etmektedir:

اطردتنى حذر الهجاء - ولا، واللات والانصاب لاتل

"Sen beni taşlama korkusundan sürdün, fakat hayır,

Lât ve dikilmiş taşlar hakkı için benden kurtulamazsın."²

Kuzaa, Lahm, Cüzâm, Amila ve Gatafan'ın Suriye taraflarında Ukaysir isimli bir putları vardı. Bu kabîleler Ukaysir üzerine and içerlerdi. Züheyr b.Ebî Sül mâ, Ukaysir'dan şöyle bahsetmiştir:

حلفت بانصاب الأقبصر جاها - وما سحقت فيه المقادير والقمل.

"Ukaysir'in dikili taşlarına and içtim,

Başların ve bitlerin kazındığı yere and içtim."³

Câhiliye devrinde dikili taşlara yemin etme alışkanlığı da vardı. el-Hârisü'l-Ka'b kabîlesinden Amr b.Câbir ensâba şu şekilde yemin etmektedir:

حلفت غطيف لا تنهيه سرها - وحلفت بالانصاب ان لا يرعدوا.

"Gutayfılar yemin etti, sürülerini çekmeyecekler,

Ben de, ensâba (dikili taşlara) yemin ediyorum ki, onları tehdid etmeyeceğim."⁴

Ezd es-Serât'ın da, "Aim" denilen bir putları vardı. Zeyd el-Hayr (Zeyd el-Hayl et-Tâî) Aim'e şöyle yemin etmektedir:

تخير من لا قيت ان قد هزمتهم - ولم تدر ما سبماهم لا وعانم.

"Önüne gelene onları bozguna uğrattığını söylüyorsun.

Aim'e andolsun ki, onların şekillerini bile tanıımıyorsun."⁵

¹ Necîramî, a.g.e., s.26.

² I.Kelbî, K.Asnâm, s.12; Terc: s.31.

³ I.Kelbî, a.g.e., s.25; Terc: s.42.

⁴ I.Kelbî, K.Asnâm, s.27; Terc: Putlar Kitâbı, s.31.

⁵ I.Kelbî, a.g.e., s.26; Terc: s.43.

Kureyş kabîlesi ise, İsâf ve Nâile adlı putlar üzerine and içerdi. Ebû Tâlib, Kureyş kabîlesi, Hâşimoğulları ile yeminleştiği zaman, İsâf ve Nâile'ye and içerek şöyle demişti:

"Soyumu ve kabilemi Ka'be'nin yanında topladım,
Çizgili Yemen örtüsünden giysisini tuttum.
A'sarlar'ın bineklerini çöktürdükleri yerde,
İsâf ve Nâile'den çıkan sulara andolsun."¹

Evs ve Hazreç kabîleleri de Menât'a yemin ederlerdi. Abdüluzzâ b.Vedî'a el-Müzenî, Menât'a şöyle yemin etmişti:

انى حلفت يمينا صدق برة - بمناة عند محل آل الخزرج.

"Burada gerçek, sâmiî bir yemin ettim,
Hazreç kabîlesinin kurbân yerinde, Menât'ın yanında."²

Yukarda örneklerini verdiğimiz, putlara yemin etme alışkanlığını İslâm kabul etmeyerek, şiddetle yasaklamıştır. Hz.Peygamber: "Putlara ve babalarınıza yemin etmeyiniz"³, "Sizden her kim yemin eder ve yemininde Lât ve Uzzâ hakkı için derse, hemen arkasından Lâilâhe illallâh desin"⁴ buyurmuştur.

İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre, İslâm'dan önce, Ka'be'nin önünde Hatîm üzerine yemin edilir, yemin eden şahıs kamçısını, ayakkabısını, yayını Hıcr'e atardı.⁵ Bu hareket, aralarındaki yeminleşmeye delil sayılırdı.⁶

Ayrıca Câhiliye döneminde Arapların, Ka'be'ye yemin ettiklerini görmekteyiz. Hz.Peygamber, bu yemin şeklini kabul etmemiş, tashih ederek, Ka'be'nin Rabbi'ne yemin edilmesini emretmişlerdir.⁷

¹ İ.Kelbî, a.g.e., s.19; Terc: s.37.

² İ.Kelbî, a.g.e., s.10; Terc: s.30.

³ Müslim, Sahîh, III, 1268; Nesâî, Sünen, VII, 7.

⁴ Müslim, Sahîh, III, 1267-1268; E.Dâvud, Sünen, III, 568-569; Tirmizî, Sünen, IV, 116; Nesâî, Sünen, VII, 7; İ.Mâce, Sünen, I, 678.

⁵ Buhârî, Sahîh, IV, 238.

⁶ Aynî, Umdetü'l-Kârî, XVI, 299.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 570; Tirmizî, Sünen, IV, 110; Nesâî, Sünen, VII, 6.

Yine Câhiliye devrinde Araplar, baba ve annelerine, atalarına yemin etmekteydiler. Hz.Peygamber bunu yasaklayarak, yemin eden kimsenin Allâh'a yemin etmesini emretmiştir.¹ Câhiliye devrinde, emanete yemin edildiğini, Hz.Peygamber'in bunu yasakladığını bilmekteyiz.² Johs Pedersen, Zeyd b.Ali'ye atfen Hz.Peygamber'in saâdeti üzerine yemin ettiğini söylemekte ise de, bu husus diğer sahih hadis kaynakları tarafından teyid edilmemektedir. Ayrıca, Hz.Peygamber'in bu konudaki buyruklarına ve uygulamalarına zıt düşmektedir. Bu sebeble Hz.Peygamber'in, saâdetine değil, bilakis kendisine bu saâdeti bahşeden Allâh'a yemin etmesi muhtemeldir.³

Hz.Peygamber, İslâm'dan başka din üzerine yemin edilmesini de yasaklamıştır.⁴

Câhiliye devrinde müşrik Araplar, çoğunlukla tabiat tezahürleri üzerine yemin etmekteydiler. Yemin ettikleri varlıklar arasında su, yer, hava, nûr, ışık, karanlık v.s. hususlar sayılabilir. Sevâd b.Karîb ed-Devsî şöyle yemin etmişti:

اتسم بالضياء والحلك، والشروق والدلك.

"Işığa ve zifiri karanlığa, aydınlığa ve karanlığa yemin ederim"⁵ Şunlar da Câhiliye devri yeminlerindendir:

لا والسماء، لا والماء، لا آيات، لا والطارات، لا والراكعات، لا والسابحات.

"Hayır, göğe, suya, yıldızlara, doğan ve batan yıldızlara, yüzen yıldızlara andolsun."⁶

عهذا لا يزيد طلوع الشمس الا شدة - وطول الليال الا مدا

¹ Buhârî, Sahîh, IV, 235; VII, 221; Müslim, Sahîh, III, 1266-1267; E.Dâvud, Sünen, III, 569; Tirmizî, Sünen, IV, 109; Nesâî, Sünen, VII, 4-5.

² E.Dâvud, Sünen, III, 571; A.b.Hanbel, Müsned, V, 352.

³ Pedersen, İ.A. Kasem maddesi, VI, 374.

⁴ Buhârî, Sahîh, II, 99; VII, 84, 223; Müslim, Sahîh, I, 104-105; E.Dâvud, Sünen, III, 573-574; Tirmizî, Sünen, IV, 115; Nesâî, Sünen, VII, 5-6, 19, İ.Mâce, Sünen, I, 678-679.

⁵ Necîramî, Eymanü'l-Arab, s.37-38.

⁶ Necîramî, a.g.e., s.27.

"Güneşin doğuşunun güçlendirdiği, gecelerin uzunluğunun süresini uzattığı bir yeminle andolsun."¹

Câhiliye devrinde kurbânlık hayvanlara, bu hayvanların sahiplerine, develeri koşturanlara yemin etmekteydiler:

لا والذي رقصن ببطحانه.

"Hayır, Batha vâdisinde deveyi koşturanlara andolsun."²

لا والراقصات ببطن جمع.

"Hayır, Batn-ı Cem'de (Müzelife) deveyi koşturanlara andolsun."³

Nûhaykatü'l-Fezârî, Âmir b.et-Tufeyl'e seslenirken Minâ ve Gabgab'a koştan develere yemin etmektedir:

يا عام لوقدرت عليك رماحنا - والراقصات الى منى فالغيب.

"Ey Âmir, eğer mızraklarımız sana erişebilseydi, Minâ'ya ve Gabgab'a koştan develer hakkı için."⁴

Yine Câhiliye devrinde Arapların, ömür ve hayata and içtikleri de bilinmektedir:

"Ömrüne andolsun." (لعمرك), (وعيشك)

"Hayatına yemin olsun."⁵ Bazan da:

(لا انعمل ذاك ولو نزوت فى الركيع)

"Semadan atlasam bile bunu yapmam" derlerdi.⁶

Buraya kadar kaydettiğimiz yemin çeşitleri, İslâm tarafından kabul görmemiş, Hz.Peygamber ashabını Allâh'tan başka şeylere yemin etmekten sakındırmıştır.⁷

¹ Necîramî, Eymînü'l-Arab, s.35.

² Ebû Alî el-Kâfî, Zeylû'l-Emali, s.51.

³ el-Kâfî, a.g.e., s.51; Necîramî, a.g.e., s.23.

⁴ İ.Kelbî, K.Asnam, s.14; Terc: Putlar Kitâbı, s.33; İ.Hişâm, Sîre, I, 87; İ.Esîr, Nihâye, III, 341; Mina'da Uzza putunun kurban kesilen meydanına Gabgab denilirdi.

⁵ Abdürrezzak, Musannaf, VIII, 470; Necîramî, a.g.e., s.31.

⁶ Necîramî, a.g.e., s.15.

⁷ Buhârî, Sahîh, VII, 221-222; Müslim, Sahîh, III, 1266-1267; E.Dâvud, Sünen, III, 569-570; Tirmizî, Sünen, IV, 110; Nesâî, Sünen, VII, 4.

Kur'ân-ı Kerim'de Allâh'ın, Güneş, ay, semâ, yıldızlar, zaman gibi kainatta bulunan varlıklara yemin ettiği görülmektedir. Kur'ân'da bazı surelerin başlarında bulunan bu yeminler, okuyucunun dik-katini daha başlangıçta çekmektedir. Bu sureler, Saffât, Burûc, Târik, Necm, Fecr, Şems, Leyl, Duhâ, Tûr, Zâriyât, Mürselât, Tîn, Nâziât, Âdiyât gibi sûrelerdir. Bu yeminlerden maksadın, Allâh'ın indirdiği âyetlerini yeminlerle teyid ederek, işaret edilen şeyin kadrini yüceltmek gayesi taşıdığı nakledilmektedir.¹

Câhiliye devrinde, sıla-i rahmi kesmeye yemin etme alışkanlığı vardı. Hz.Peygamber, akraba ile ilişkileri kesmeye, günâh işlemeye yemin edilmesini yasaklamıştır.² Yine Câhiliye devrinde tüccârlar, mallarını satabilmek için yemin etme âdetindeydiler. Bu durum da Hz.Peygamber tarafından yasaklanmıştır.³

Konumuzla ilgili olarak Johs Pedersen: "Mamañih icâbında Ömer, Ebû Bekr hatta Peygamber bile, ecdâd üzerine yemin etmişlerdir."⁴ demektedir. Pedersen aynı makalesinin, hemen bir önceki cümlesinde "Ecdâd üzerine yemin etmeyi bilhassa Peygamber takbîh etmiştir"⁵ diyerek tenakuza düşmüştür. Hz.Peygamber'in atalara yemin etmeyi yasakladığını daha önce zikretmiştik.⁶ Yine Pedersen: "Yemin eden, bazı mücbir sebebler dolayısıyla yeminini bozabilir. İslâmiyetten önceki devirde olduğu gibi, İslâmiyette de umum muvacehesinde bu neviden bir beyânâtta bulunurken elbisenin bazı kısımları koparılır veya yırtılırdı..."⁷ demektedir. Câhiliye devrinde, yemin bozulurken elbisenin bazı kısımlarının koparıldığı veya yırtıldığı bir alışkanlık halinde ise de, İslâm devrinde bu tasvîb görmemiş, Câhiliye devrinde kalan ve hurafe halinde devam eden bir âdet durumunda kalmıştır. Ayrıca Pedersen "Pişman olunca bütün yeminlerden keffâret ile kurtulma çareleri

¹ Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s.168-169.

² E.Dâvud, Sünen, II, 641; Nesâî, Sünen, VII, 12; İ.Mâce, Sünen, I, 682.

³ Buhârî, Sahîh, III, 12, 160-161; VIII-124; Müslim, Sahîh, I, 102-103; Nesâî, Sünen, VII, 245-247.

⁴ Pedersen, İ.A., Kasem maddesi, VI, 376.

⁵ Pedersen, a.g.m., VI, 376.

⁶ Buhârî, Sahîh, VII, 221; Müslim, Sahîh, III, 1266-1267.

⁷ Pedersen, a.g.m., VI, 377.

Yahudilik'ten geçmişe benziyor."¹ demektedir. Yemin ilk defa İslâm tarafından ortaya konulmamış, insanın varolduğu her devirde, yemin etme alışkanlığı da var olmuştur. Bu sebeble, Allâh'ın kullarına bir rahmet ve kolaylık olarak bahşettiği yemin keffâretinin, sadece Yahudiliğe mahsus olduğunu iddia etmek hatalıdır. Allâh, sadece yahudilere buyruklarını iletmemiş, aksine zaman zaman bütün insanlığa buyruklarını bildirmiştir. Bu yüzden, bütün Tevhid dinlerinde yemin keffâreti konusunun bulunması kuvvetle muhtemeldir. J.Pedersen, yeminle ilgili olarak şu genel kanaate varmaktadır: "...Bu gördüklerimizden çıkan netice İslâmiyette ve Araplarda yemine müteallik halk âdetleri arasında esaslı hiç bir fark bulunmadığıdır. Mamafih yemin hususunda İslâmiyete has bazı kaideler mevcuttur"²

Pedersen'in bu görüşlerine katılmak mümkün değildir. Çünkü kendileri, Arap halk âdetleri ile İslâmiyet arasında bu konuda bir fark görmüyorlar. Halbuki, yemin konusunda İslâmiyete has bazı kaideler değil, İslâmiyete mahsus, Tevhîd prensiplerine dayanan temel kaideler, çok esaslı farklar mevcuttur. Bir tarafta Allâh'a şirk koşan, putlara, kurbânlara, kurbân yerlerine, emanete Kabe'ye, ana-babaya, ecdada, dikili taşlara, tabiat olaylarına yemin eden, müşrik bir toplumun alışkanlık ve uygulamaları; öbür tarafta ise, her şeyi bir olan Allâh'a ve Tevhîd esaslarına dayandıran yepyeni bir din ve bu konuda getirdikleri, tasvibleri, takbihleri. Aradaki, Tevhîd esasına dayanan bu esaslı farklar görmezlikten gelinemez.

¹ Pedersen, a.g.m., VI, 377.

² Pedersen, a.g.m., VI, 377.

VI- KASÂME

Kâtili meçhul olan ve üzerinde katil eseri (levs) bulunan bir maktûlün bulunduğu yer halkından elli kişinin, hususi bir şekilde yemin etmelerine "*kasâme*" denilmektedir.¹

A- YAHUDİLİK'TE KASÂME

Tevrât'ta bulunan ifâdelerden, Yahudilik'te de kasâmeye benzer bir uygulamanın mevcut olduğunu görmekteyiz. Tevrât bu konuda şöyle demektedir: "Allâh'ın Rabbin mülk edinmek için sana vermekte olduğu diyarda, kırdâ düşmüş ve kimin tarafından vurulduğu bilinmeyen öldürülmüş bir adam bulunursa, o zaman senin ihtiyarların ve hakimlerin çıkacaklar ve öldürülmüş adamın etrafında olan şehirlere olan uzaklığını ölçecekler ve vaki olacak ki, öldürülmüş adama en yakın olan şehrin ihtiyarları sığırlardan çalıştırılmamış ve boyunduruk taşımamış genç bir inek alacaklar. Ve şehrin ihtiyarları ineği sürülmemiş ve ekilmemiş bir yer olan akan bir vâdiye indirecekler ve orada, vâdide ineğin boynunu kıracaklar. Ve Levi oğulları, kahinler yaklaşacaklar, çünkü Allâh'ın Rab kendisine hizmet etmek için ve Rabbin ismiyle mübarek kılmak için onları seçti ve her davada ve her döğüşte onların sözüne göre olacaktır. Ve o şehrin bütün ihtiyarları, öldürülmüş olan adama en yakın olanlar, vâdide boynu kırılmış olan ineğin üzerinde ellerini yıkayacaklar ve cevap verip diyecekler: Ellerimiz bu kanı dökmedi ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın kavmin İsrâil'e bağışla, Ya Rab ve kavmin İsrâil arasında suçsuz kan bırakma. Ve kan onlara bağışlanacaktır. Ve Rabbin gözünde doğru olanı yaptığın zaman suçsuz kanı aranızdan kaldıracaksın."²

¹ Serahsî, Mebsut, XXVI, 106; Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, III, 156.

² Tevrât, Tesniye, 21/1-9.

İslâm, Yahudilik'te mevcut olan kasâme uygulamasını tashih etmiş, vâdide boynu kırılmış ineğin üzerine elleri yıkamak gibi hurâfelerden temizleyerek, kabul etmiştir.¹ Ayrıca İslâm, maktûlün cesedinin bulunduğu yere en yakın yerleşim yeri halkının, kasâmeye muhatab tutulmasını da benimsemiştir.²

Kasâmenin Tevrât'ta da mevcut oluşu, bunun menşeinin Hz.İbrâhîm'e kadar çıktığını düşündürmektedir. Çünkü benzeri bir uygulama, Câhiliye döneminde Abdülmuttalib tarafından tatbik edilmiştir. Tevrât'ta da bu konuda hükümlerin bulunması, Abdülmuttalib'in Araplar arasında kasâme hususundaki hükümleri ilk koyan kimse olmayıp, kasâmeyi Câhiliye devrinde uygulayan ilk kişi olduğunu hatıra getirmektedir. Kısacası, kasâmenin ilahi menşee dayanan bir uygulama olup, Hz.İbrâhîm'in Hanîf dininin bir esası olarak İslâm öncesinde hem Yahudilik'te, hem de Araplarda devam ettiği düşünülebilir.

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE KASÂME

Kasâme Câhiliye devrinde de mevcuttu. İbn Abbâs, bu konuda şöyle demektedir: "Câhiliye devrinde ilk kasâme, bizim Hâşimoğulları arasında olmuştur. Hâşimoğullarından birini, Kureys'in başka bir kabîlesinden bir adam develerine çoban tutmuş ve develerinin yanına götürmüştü. Daha sonra, Hâşimoğullarından çuvalının bağı kopan bir adam, çobanın yanından geçerken, Bana bir yular ver, çuvalımın ağzını bağlayacağım, korkma deven kaçmaz diye yalvarmıştı. Çoban, çuvalı bağlaması için yuları adama vermiş, develer götürülüp yerlerine bağlanınca, bir tanesi yularsız kalmıştı. Deve sahibi, çobana: Bunun yuları nerede, develerin arasında bu deve neden bağlanmadı? diye sormuştu. Bunun üzerine çoban: Onun yuları yoktur demişti. Develerin sahibi: Peki onun yuları nerede? deyince, çoban: Hâşimoğullarından çuvalının bağı kopan bir adam yanımdan geçerken, bana bir yular ver, çuvalımın ağzını bağlayayım, korkma deve kaçmaz diye yalvardı, ben de yuları verdim deyince, develerin sahibi olan adam, bir sopayla çobana vurarak, ölümüne sebep olmuştu. Çoban ölmeden önce, o sırada yanından geçmekte olan bir Yemenli'ye: Hac mevsiminde Mekke'de bulunacak mısın? diye sormuştu. Yemenli de: 'Hayır, şimdilik hacca gitmeyeceğim, belki ilerde giderim' demişti. Bunun üzerine Hâşimî çoban, Ne zaman gidersen,

¹ Buhârî, Sahîh, VIII, 42-44; Müslim, Sahîh, III, 1291-1295; E.Dâvud, Sünen, IV, 655-660; Tirmizî, Sünen, IV, 30-31; Nesâî, Sünen, VIII, 5-12; İ.Mâlik, Muvatta', II, 877-883; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 62; V, 375, 432.

² Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, VIII, 126; Serahsî, Mebsut, XXVI, 111.

oraya bir dileğimi iletir misin? deyince, adam: peki demişti. Bunun üzerine Haşimi çoban: Hacca gittiğin zaman orada: Ey Kureyşliler! diye bağır. Kureyşliler toplanınca, Ey Hâşimoğulları! diye bağır. Onlar da toplanınca, Ebû Tâlib'i sor. Onu görünce, ona: Filan kim-senin bir yular yüzünden beni öldürdüğünü söyle demişti. Çok geçme-den Haşimi çoban ölmüştü. Çobanı, develerini gütmesi için tutan adam, daha sonra Ebû Talib'in yanına vardığı zaman, Ebû Tâlib: Adamımıza ne oldu? diye sormuştu. Adam da: Hastalandı, kendisine iyi baktım ama iyileşmedi, öldü. Götürüp defnettım demişti. Bunun üzerine Ebû Tâlib, O, iyiliğine layıktı demişti. Bir zaman sonra, Haşimi çobanın dileğini iletmesini vasiyyet ettiği Yemenli şahıs, Hac mevsiminde Mekke'de bulunduğu sırada, Ey Kureyşliler! diye bağırmış, Kureyşliler toplanınca: Ey Haşimoğulları! diye bağırmıştı. Haşimoğulları toplanınca, Ebû Tâlib nerede? deyince, Ebû Tâlib, Benim diye cevap vermişti. Yemenli adam Ebû Talib'e: Filan çoban, sana dileğini ulaştırmamı vasiyyet etti. Onu filan adam bir yular yüzünden öldürdü demişti. Bunun üzerine Ebû Tâlib, öldüren adama giderek, ona: Sana söyleyeceğim üç şeyden birini kabul edeceksin; ya yüz deve vereceksin, çünkü sen hataen, kasıtsız olarak adamımızı öldürdün. Yahut senin öldürmediğine kavminden elli kişi yemin edecek. Bunları yapmak istemezsen onun yerine seni öldüreceğiz demişti. Bunun üzerine, çobanı öldüren adam, kavminin yanına giderek durumunu anlatınca: Senin öldürmediğine yemin ederiz demişler. Bunlardan bir şahsın karısı olup, kocasına bir oğlan çocuğu dünyaya getiren Haşimoğullarından bir kadın, oğlunu Ebû Talib'e getirerek, Ey Ebû Tâlib, bu oğlumu elli kişiden birinin yerine kabul etmeni ve başkaları yemin için hapsedilirken onu hapsetmemeni rica ediyorum demişti. Ebû Tâlib de bunu kabul etmişti. Onlardan başka bir adam gelerek, Ey Ebû Tâlib, yüz devenin yerine elli adamın yemin etmesini istemişsin. Her adama iki deve düşer. İşte iki deve. Bunları benim yerime kabul et. Beni yeminim için hapsetme demişti. Daha sonra kırksekiz kişi gelerek, çobanı kiralayıp sopayla vuran adamın katil olmadığına yemin etmişlerdi. İbn Abbâs diyor ki: Nefsim kudret elinde olan Allâh'a yemin ederim ki, bir yıl geçmeden yemin eden kırksekiz kişiden kırpar bir göz kalmadı.¹ Câhiliye devrinde kasâme yapılmasına sebep olan şahsın Haddâş b.Abdillâh b.Ebî Kays b.Abdivedd b.Nasr b.Mâlik olduğu ve yanında ücretli olarak çalışan Âmir (Amr) b.Alkame b.Abdilmuttalib b.Abdimenafı öldürdüğü kaydedilmektedir.²

¹ Buhârî, Sahîh, IV, 236-237; Nesâî, Sünen, VIII, 2-4.

² İ.Habîb, Muhabber, s.335-336.

Câhiliye devrinde mevcut olan kasâme uygulamasını, Hz.Peygamber'in tasvib ettiğini görmekteyiz.¹ Câhiliye devrinde Ebû Talib'in uyguladığı kasâmeye katılanlar arasında, bir de çocuk yer almıştır.² İslâm'da ise, kasâmeye çocuklar, kadınlar, deliler, ve köleler katılamazlar.³ Hz.Peygamber zamanında kasâme uygulaması şu şekilde cereyan etmiştir: "Abdullâh b.Sehl ile Mes'ûd b.Zeyd'in oğlu Muhayyisa, bir hurma mevsiminde Hayber'e doğru yola çıktılar. Bu iki arkadaş, Hayber'e vardıklarında hurmalıklardaki işlerine ayrıldılar. Bir müddet sonra Muhayyisa, Abdullâh b.Sehl'i bir çukurda öldürülmüş olarak buldu ve onun cenâzesini defnetti. Bu katl hadisesinden dolayı yahudiler suçlandı. Daha sonra Muhayyisa ile kardeşi Huveyyisa b.Mes'ûd, yanlarında Abdurrahmân b.Sehl olduğu halde Hz.Peygambere gelerek, durumu anlattılar. Hz.Peygamber: "Bu cinâyetin Hayber Yahudileri tarafından işlendiğine elli defa yemin eder ve arkadaşınızın diyetine veya kâtili cezalandırmaya hak kazanır mısınız?" diye teklifte bulundu. Onlar da, "Yanında bulunmadığımız ve görmediğimiz bir cinâyet hakkında nasıl yemin ederiz?" diye çekindiler. Hz.Peygamber de: "Öyle ise, yahudiler elli yemin ile isnâd ettiğiniz cinâyet suçundan berâet ederler" buyurdu. Davâcılar ise: "Ya Rasûlallah, kafirler gürûhunun yeminlerini nasıl kabul ederiz?" diye râzî olmadılar. Bunun üzerine Hz.Peygamber, ölenin diyetini kendisi verdi.⁴

Caetani, bu konu ile ilgili olarak, Hz.Peygamber'in kasâme denilen İslâm öncesi müşriklik usulüne mürâcaât ettiğini söylemektedir.⁵ Caetani'nin, kasâmeyi kadim müşriklik usulü diye tavsif etmesi hatalıdır. Çünkü kasâme, Yahudilikte de mevcut olup, Câhiliye devri Araplarında da devam eden bir müessesedir.

¹ Müslim, Sahîh, III, 1295; Nesâî, Sünen, VIII, 5; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 62; V, 375, 432.

² Buhârî, Sahîh, IV, 237.

³ Serahsî, Mebsut, XXVI, 120-121; Bilmen, Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, III, 168-169.

⁴ Buhârî, Sahîh, VIII, 42-44; Müslim, Sahîh, III, 1291-1295; E.Dâvud, Sünen, IV, 655-660; Tirmizî, Sünen, IV, 30-31; Nesâî, Sünen, VIII, 5-12; İ.Mâlik, Muvatta', II, 877-878.

⁵ Caetani, İslâm Tarihi, V, 189.

Daha sonraları Hz.Ömer'in de kasâme uyguladığı kaydedilmektedir.¹ Diğer bir rivâyette de, Hz.Peygamber'den sonra Hulefâ-i Râşidîn'in de kasâmeye başvurdıkları zikredilmektedir.²

Câhiliye devrinde, kasâme yaparak tesbit edilen sanığın öldürüldüğü haber verilmektedir.³ İslâm'da ise, kasâme sebebiyle kısas yapıp yapılmayacağı ihtilâf konusu olmuştur. Hz.Peygamber'in, Nasr b.Mâlik oğullarından bir kimseyi Tâif'e yakın Bahratü'r-Ruğâ denilen yerde, Leyyetü'l-Bahrâ semtinin kenarında kasâme sonucu öldürdüğü nakledilmektedir. Kasâmeye sebep olan kâtil ve maktulün aynı kabileden oldukları zikredilmektedir. E.Dâvûd, bu rivâyetlerin munkatı' olduğunu söylemektedir.⁴ Bu rivâyetlerde Hz.Peygamber'in, kasâme ile kısas uyguladığı bildiriliyorsa da bu husus, İslâm hukukçularının çoğu tarafından kabul edilmemiştir.⁵ Ayrıca, bu konudaki rivâyetler sened bakımından kusurludur. Yukarda kaydedildiği gibi, Hz.Peygamber, Hayber'de öldürülen Abdullâh b.Sehl (r.a.) için yaptığı kasâmede kısasa hükmetmemiştir.⁶ Ayrıca, kasâme ile kısâs uygulanmayıp diyet ödeneceğine dair rivâyetler de mevcuttur.⁷

Sonuç olarak, kasâmede zan olduğu ve kâtil belli olmadığı için kısâs uygulanmamış ve diyete hükmedilmiştir.

¹ Buhârî, Sahîh, VIII, 44; Beyhakî, Sünen, VIII, 123-124.

² Buhârî, Sahîh, V, 71.

³ Serahsî, Mabsut, XXVI, 109; İ.Esîr, Nihâye, IV, 62.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 660; K.Merasil, s.29; Beyhakî, a.g.e., VIII, 127.

⁵ Serahsî, a.g.e., XXVI, 120-121; Bilmen, İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, III, 168-169.

⁶ Buhârî, Sahîh, VIII, 42-43; Müslim, Sahîh, III, 1291-1295.

⁷ Buhârî, Sahîh, VIII, 42-44; Beyhakî, Sünen, VIII, 129; İ.Esîr, Nihâye, IV, 62; Hindî, Kenzü'l-Ummâl, XV, 69-70.

VII- ŞÂHİTLİK

A- YAHUDİLİK'TE ŞÂHİTLİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Tevrât, insanların hakimler önünde değişik sebeblerle birbirleri için şâhitlik yapmalarını belli kurallara bağlamıştır. Bunlar, doğruluk, hakka saygı, yalandan kötülükten sakınma gibi hususlardır. Tevrât'a göre, bir şahsa isnad edilen suçun sabit olabilmesi için en az iki şâhit gereklidir. Bir kişinin şâhitliği yeterli değildir.¹ Yine Tevrât, bir suçtan dolayı öldürülecek kimsenin iki veya daha fazla şahidin sözü ile bu hükme müstehak olmasını emretmiştir.²

Tevrât, yalancı şâhitliği şiddetle yasaklamış, karşılığında ağır cezalar getirmiştir: "Ve İşte eğer şâhit yalancı şâhitse ve kardeşine karşı yalan yere şehâdet etmişse, o zaman kardeşine yapmayı düşündüğü ne ise kendisine yapacaksınız ve aranızdan kötülüğü kaldıracaksınız."³

İslâm, bir hususun sabit olabilmesi için gerekli olan şâhit miktarını ilgili meseleye göre tâyin etmiş, her mesele için iki şahidi yeterli görmemiştir. Zinâ haddinin tatbiki için, en az dört erkek şâhit gerekirken, diğer hadler ve kısas konularında iki erkek şâhit aranır, bunlarda kadınların şâhitliği kabul edilmez. Kul haklarına ait konularda iki erkek veya bir erkek iki kadın şâhit bulunması gerekir, bunlarda yalnız kadınların şâhitliği yeterli değildir. Ancak, erkeklerin

¹ Tevrât, Tesniye, 19/15.

² Tevrât, Sayılar, 35/30; Tesniye, 17/6-7.

³ Tevrât, Tesniye, 19/16-19.

bulunması mümkün olmayan yerlerde, mala ait konularda yalnız kadınların şâhitliği makbûldür. Söz gelimi, kadınlar hamamında işlenen bir cinâyetten dolayı gerekli diyet konusuna, yalnız kadınların şehâdeti kabul edilir.¹

İslâm, zinanın sabit olabilmesi için dört erkek şâhit istemiş ve bu hususta Yahudiliğin iki şâhit uygulamasını benimsememiştir.² Yine İslâm, hadler ve kısâs konusunda iki şâhidi yeterli görerek Tevrât'ı tasvib etmiş, ancak bu konularda kadınların şâhitliğini kabul etmeyerek Tevrât'a muhâlefet etmiştir.³ Kur'ân-ı Kerîm, had ve kısâsın dışındaki konularda iki erkek şâhit getirilmesini; bulunmadığı takdirde bir erkek ve iki kadın şâhit getirilmesini emretmiştir.⁴ Bazı hadîslerde bildirildiğine göre Hz.Peygamber, kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğinin yarısı gibi olup, iki kadının şâhitliğinin, bir erkeğin şâhitliğine eşit olduğunu bildirmiştir.⁵ Yine Hz.Peygamber, zinâ dışındaki bütün suçlarda iki şâhit istemiştir. Ayrıca cinâyet davasını isbat için de, iki şâhit istediği kaynaklarda zikredilmektedir.⁶ Diğer bir hak talebinde Hz.Peygamber, iki şahidin olmasını şart koştur.⁷

İslâm da, yalancı şâhitliği (şehâdet-i zûr) şiddetle yasaklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm, şâhitlikte doğru olunmasını ve yalan yere şâhitlik yapılmamasını emrederek, mü'minlerin yalan yere şâhitlik yapmalarını gerektğini bildirmiştir.⁸ Hz.Peygamber de yalancı şâhitliği şiddetle yasaklamış, yalancı şâhitliğin, Allâh'a şirk koşmak gibi büyük günâhlardan olduğunu bildirmiş, Kıyâmet'te, Cehennem'i hak ettiği kendisine bildirilmeden yalancı şahidin Allâh'ın huzurundan ayrılamayacağını söylemiştir.⁹

¹ Mevsilî, el-İhtiyâr, II, 140; Bilmen, İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, VIII, 123; Heffening, I.A., Şâhit maddesi, XI, 282.

² 4.Nisâ, 15.

³ Bilmen, İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, III, 193.

⁴ 2.Bakara, 282; 65. Talâk, 2.

⁵ Buhârî, Sahîh, I, 78; Müslim, Sahîh, I, 86-87; E.Dâvud, Sünen, V, 59; Tirmizî, Sünen, V, 10; İ.Mâce, Sünen, II, 1326-1327.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 661-662; Nesâî, Sünen, VIII, 12.

⁷ Buhârî, Sahîh, III, 159; Müslim, Sahîh, I, 123.

⁸ 5.Mâide 8; 22.Hac, 30-31; 25. Furkan, 72.

⁹ Buhârî, Sahîh, VIII, 36, 48-49; Müslim, Sahîh, I, 91; E.Dâvud, Sünen, IV, 23-24; Tirmizî, Sünen, IV, 312; İ.Mâce, Sünen, II, 794.

İslâm, yalancı şâhide uygulanacak ceza konusunda Yahudilikten farklı bir uygulama getirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, yalan yere zinâ isnad eden fakat dört şâhit getiremeyen kimselere seksen deynek vurulup, şâhitliklerin kabul edilmemesini emretmiştir.¹ Hz.Ömer de, yalancı şahide ceza olarak kırk sopa vurdurur, yüzünü siyaha boyatır ve azarlardı. Ebû Hanîfe de yalancı şâhidin halk içinde teşhir edilmesi görüşündedir.²

B-HİRİSTİYANLIKTAKİ ŞÂHİTLİKLE İLGİLİ UYGULAMALAR

İnciller'de kaydedildiğine göre, Hz. İsâ, kabahat ve cürümlerin iki veya daha fazla şahidin sözü ile sabit olmasını istemiştir. Bu durum, Tevrât'ın bu konudaki hükümlerine uygun bulunmaktadır: "Eğer kardeşin sana karşı günâh işlerse, git yalnız onunla senin arandaki kabahatini kendisine göster, seni dinlese kendisini kazandı. Fakat seni dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al da, iki veya üç şahidin ağzı ile her söz sabit olsun."³

"Ve eğer ben hükmedersem bile benim hükmüm doğrudur, çünkü yalnız değilim; fakat ben ve beni gönderen Baba ve iki adamın şehâdetinin doğru olduğu sizin şerîatinizde de yazılıdır."⁴

Bir konuda bir hükmün sabit olabilmesi için, en az iki şâhit bulunmasını Pavlus da emretmektedir.⁵ Yahudilik'te şâhitlerin miktarı ile ilgili olarak kaydedilen hususlar, Hristiyanlık'ta da geçerlidir.

İslâm, şâhitlerin miktarını olaylara göre tâyin etmiştir. Zinâ suçunun isbatı için dört erkek, kısâs ve haddi gerektiren cezalarda iki erkek, diğer konularda bir erkek iki kadın yeterli görülmüştür.⁶ Ayrıca İslâm, iki kadının şâhitliğini bir erkeğin şâhitliğine denk sayarak, Hristiyanlığın görüşünden ayrılmıştır.⁷

¹ 24.Nûr, 4.

² Mevsilî, el-Ihtiyar, II, 145.

³ Matta, 18/15-16.

⁴ Yuhanna, 8/16-17.

⁵ II.Korintoslulara Mektup, 13/1.

⁶ 2.Bakara, 282; 4.Nisâ, 15; 65.Talâk, 2; Buhârî, Sahîh, III, 159; Müslim, Sahîh, I, 123; E.Dâvud, Sünen, IV, 661-662; Nesâî, Sünen, VIII, 12; Bilmen, Istilahût-ı Fıkhiyye Kâmûsu, III, 193, VIII, 123.

⁷ 2.Bakara, 282; Buhârî, Sahîh, I, 78; Müslim, Sahîh, I, 86-87; E.Dâvud, Sünen, V, 59; Tirmizî, Sünen, V, 10; I.Mâce, Sünen, II, 1326-1327.

VIII- UKÛBÂT

A- KISÂS

1-Yahudilik'te Kısâs Uygulamaları

Tevrât'ta kısâsla ilgili hükümler yer almaktadır: "Ve gözün acımayacak, can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak."¹ "Fakat zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin."² "Ve bir kimse bir adamı vurursa mutlaka öldürülecektir... Ve bir kimse komşusunu sakatlarsa, kendisine de yaptığı gibi yapılacaktır, kırık yerine kırık, göz yerine göz, diş yerine diş olmak üzere, adamı nasıl sakat etti ise, kendisine de öylece edilecektir. Ve bir hayvanı vuran onu ödeyecek ve adamı vuran öldürülecektir."³

Kısâs cezası İslâm'da da vardır. Kısas'ın Tevrât'ta da emredildiğini, Kur'ân-ı Kerîm de haber vermektedir.⁴ Kur'ân'da kısâs hakkında şöyle buyrulmaktadır: Ey imân edenler, öldürülenler hakkında size kısâs farz kılındı, hür ile hür, köle ile köle, kadın ile ka-

¹ Tevrât, Tesniye, 19/21.

² Tevrât, Çıkış, 21/23-25.

³ Tevrât, Levililer, 24/17-21.

⁴ 5.Mâide 45.

dın... Ey Akıl sahipleri! kısısta sizin için hayat vardır."¹ Hz.Peygamber de, kısâsı tatbik etmiş ve kısâsın meşruluğunu haber vermiştir.²

Yahudilik'te, cinâyetten dolayı kısâsın tatbik edilmesi bazı şartlara bağlanmıştır:

a- Yahudilik'te, katilin kısâsa mahkum edilebilmesi için, cürmün kasden işlemiş olması lazımdır.³ Tevrât'ta bu konuda kesin emirler vardır.⁴ Tevrât, kasden olmayan, kazaen öldürülmelerde, kısâs tatbik edilerek katilin öldürülmesine izin vermemektedir.⁵

Kasıtsız olarak adam öldürmeye sebep olan kimseler için, sığınacak altı belde tâyin edilmiştir. Bunların üçü şer'i nehir olan Erden'in bir tarafında, diğer üçü de öte tarafındadır. Tevrât'a göre, buraya gidecek olan katil, en büyük kahinin ölümüne kadar burada kalacak, daha sonra kendi evinin bulunduğu yere dönecektir. Bundan maksat, ölenin ailesinin üzüntüsünü teskin edip, veliyyü'ddem'in takibini hafifletmeye yetecek bir süre zarfında, kâtili memleketinden uzak bulundurmak olmalıdır. Bu sebeble Tevrât, kazâen öldürmelerde kâtilin veliyyü'ddem'e teslim edilmemesini emretmiştir.⁶

İslâm da, öldürme fiilinin kısâsa konu olması için, öldürmede kasıt bulunmasını şart koşturmuştur. Hz.Peygamber, kazaen öldürmelerde maktûlün vârislerine diyet ödenmesini emretmiştir.⁷ Kur'ân-ı Kerîm, hataen öldürmelerde mü'min bir köle âzad edilip, öldürülenin ailesine diyet ödenmesini, mü'min bir köle âzad etmeye gücü yetmeyen kimselerin ard arda iki ay oruç tutmasını emretmiştir.⁸

¹ 2.Bakara, 178-179.

² Buhârî, Sahîh, VIII, 37,38; Müslim, Sahîh, III, 1299, 1302-1303; E.Dâvud, Sünen, IV, 522-523, 663-665; İ.Mâce, Sünen, II, 877, 880-882, 884-885, 889.

³ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.190.

⁴ Tevrât, Sayılar 35/16-18.

⁵ Tevrât, Sayılar, 35/22-28; Teşniye, 19/4-5.

⁶ Tevrât, Tesniye, 4/41-42; Yeşu, 20/5; M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.190.

⁷ Müslim, Sahîh, III, 1309-1311; E.Dâvud, Sünen, IV, 640, 663-666, 676-677, 682-683, 694-695; Tirmizî, Sünen, IV, 15, 19; Nesâî, Sünen, VIII, 21-22, 39-40; İ.Mâce, Sünen, II, 877-878.

⁸ 4.Nisâ, 92.

İslâm'da, kasıtsız olarak adam öldürenlerin kaçıp yaşayacağı bir yer tahsis edilmemiştir.

b- Yahudilik'te, kısâsın tatbik edilebilmesi için kâtilin daha önce hakim huzuruna sevk edilerek, iki şahidin şehâdetiyle suçlu olduğunun isbat edilmesi gerekir.¹ Bu husus, İslâm'da da mevcuttur.²

c- Yahudilik'te suçun şahsiliği prensibi vardır. Tevrât: "Oğullar için babalar öldürülmeyecekler ve babalar için oğullar öldürülmeyeceklerdir, herkes kendi suçu için öldürülecektir"³ demektedir.

İslâm, suçun şahsiliği prensibini kabul etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Kimse başkasının günâhını yüklenmez"⁴ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de: "Her canı ancak şahsının işlediği günâhtan sorumludur. Hiç bir baba oğlunun günâhından sorumlu tutulamaz ve hiç bir oğul da babasının günâhından sorumlu tutulamaz"⁵ buyurmuştur.

d- Yahudilik'te kısâs, veliyyü'ddem'e aittir. Veliyyü'ddem, da-ima öldürülenin en yakın akrabasıdır. Kânun ona kâtili takip etmek hatta öldürmek vazifesini vermektedir.⁶ Tevrât: "Kan öcü alan kendisi, kâtili öldürecektir, ona rastladığı zaman öldürecektir"⁷ demektedir. Yine Tevrât, kasden adam öldüren kimsenin, öldürülenin velisine teslim edilmesini emretmiştir.⁸

İslâm, kısâs hakkının veliyyü'd-dem'e ait olmasına dair Tevrât hükmünü kabul etmiştir. İslâm'a göre, kısâsı uygulama hakkı ölenin yakınlarına aittir. Kur'ân'da Allâh: "Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışızdır. Artık o da, öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür."⁹ buyurmaktadır. İslâm, mak-

¹ M.Es'ad, a.g.e., s.190.

² Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 637-638; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-15; Mevsîlî, el-Ihtiyar, II, 140.

³ Tevrât, Tesniye, 24/16.

⁴ 6.En'âm, 164; 17.İsrâ, 15; 35. Fâtır, 18.

⁵ E.Dâvud, Sünen, IV, 635-636; Nesâî, Sünen, VIII, 53-55; İ.Mâce, Sünen, II, 890.

⁶ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.190.

⁷ Tevrât, Sayılar, 35/19.

⁸ Tevrât, Tesniye, 19/11-13.

⁹ 17.İsrâ, 33.

tulün velisinin, hakim huzurunda, içindeki kin ve öç alma duygusunu söndürmek için bizzat eliyle kısâs yapmasına izin vermiştir.¹ Hz.Peygamber, kâtili, kısâs yapması için maktulün velisine teslim etmiş,² maktulün velisinin, kâtili öldürmek veya fidye almaktan uygun gördüğünü seçmeye yetkili olduğunu bildirmiştir.³

e- Eski İsrâil hukûkunda, kısâsın diyete çevrilmesi mümkün değildi.⁴ Tevrât, kısâsın diyete çevrilmesini kesinlikle reddetmektedir: "Ölüme müstehak kâtilin canı için de diyet almayacaksınız, fakat mutlaka öldürecektir."⁵

İslâm, bu uygulamayı reddetmiş, Hz.Peygamber, maktulün velisinin kısâs uygulatmakta veya diyet almakta serbest olduğunu bildirmiştir.⁶ Kısâs hakkından vazgeçilmesi durumunda, bunun günâhlara keffâret olacağı haber verilmiştir.⁷ Kur'ân'da da: "Öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfe uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir."⁸ buyurulmuştur.

2- Hristiyanlık'ta Kısâs

Yahudiliğin aksine, Hristiyanlığın ilk kaynaklarında kısâsı tasvib edici ifâdelere rastlanmamaktadır. Matta İncil'inde Hz.İsâ'dan, kısâstan vazgeçilmesini tavsiye eden sözler nakledilmektedir. Buna göre Hz.İsâ: "Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koma ve senin sağ yanına kim vurursa, ona ötekini de çevir."⁹ Hz.İsâ bu sözleri ile, inananlarına intikam peşinde koşmamalarını, kısâs uygulamasından vaz-

¹ Kardâvî, İslamda Helâl ve Haram, s.340-341.

² Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 638-640; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-17.

³ Buhârî, Sahîh, VIII, 38; E.Dâvud, Sünen, IV, 643-645; Tirmizî, Sünen, IV, 21; İ.Mâce, Sünen, II, 876.

⁴ Şener, İslâm Hukûku Dersleri I, 12.

⁵ Tevrât, Sayılar, 35/31.

⁶ Buhârî, Sahîh, VIII, 38; E.Dâvud, Sünen, IV, 675; İ.Mâce, Sünen, II, 876.

⁷ 5.Mâide 45; Nesâî, Sünen, VIII, 14, 17-18.

⁸ 2.Bakara, 178.

⁹ Matta, 5/38-39.

geçmelerini tavsiye etmiş oluyor. Yine Hz.İsâ'nın şöyle dediği nakledilmektedir:

"İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi: Katletmeyeceksin. ve Kim katlederse hükme müstehak olacaktır. Fakat ben size derim: Kardeşine kızan her adam hükme müstehak olacaktır."¹

Bu nakillerden anlaşıldığına göre, Tevrât'ta kâtilin kısâs yoluyla öldürülmesi emredildiği halde, Hz.İsâ, kötülük yapmak isteyen kimseye, kötülükle mukabelede bulunulmamasını ve böylelerinin affedilmesini öğütlemiştir. Hz.İsâ'nın sözlerine bakılacak olursa, Hıristiyanlığın, önceden varlığını kabul ettiği kısâs hükümlerini nesrettiği anlaşılır.²

İslâm, kısâs uygulamasını benimsemeyen Hıristiyanlığın bu tutumunu reddederek, Tevrât'ın kısâs konusundaki tavrını kabul etmiştir.³

3- Câhiliye Devrinde Kısâs

Kısâs uygulamasının Câhiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Nitekim, Hz.Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, Hâşimoğullarına mensup bir çobanı hataen öldüren kâtile, diyet olarak yüz deve ödemediği veya maktulü kendisinin öldürmediğine dair kabîlesinden elli kişiye yemin ettirmediği takdirde, kısâs yaparak kendisini öldüreceklerini söylemiştir.⁴

Câhiliye devrinde kısâs uygulaması ile ilgili hususları şu şekilde incelememiz mümkündür:

a. Câhiliye devrinde kısâs, diyete çevrilebiliyordu. Ancak veliyyü'ddem güçsüz ise kısâs yapmaya muktedir olamıyor, rızası dışında diyet almak mecburiyetinde bırakılıyordu. Kur'ân-ı Kerim'in: "Câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar."⁵ âyetinin bu hususla ilgili olarak nazil olduğu kaydedilmektedir.⁶ Nitekim Câhiliye devrinde,

¹ Matta, 5/21-22.

² Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.102.

³ 2.Bakara, 178-179; 5.Mâide 45; Müslim, Sahîh, III, 1299, 1302-1303; E.Dâvud, Sünen, IV, 640, 663-666; Tirmizî, Sünen, IV, 15, 19; İ.Mâce, Sünen, II, 877, 880, 882, 884.

⁴ Buhârî, Sahîh, IV, 237; Nesâî, Sünen, VIII, 4.

⁵ 5.Mâide 50.

⁶ Yazır, Hak Dini, III, 1703.

Medîne'de Benî Kureyza'dan birisi Beni Nadir'den bir şahsı öldürürse, kâtilin öldürüldüğü; Benî Nadîr'den birisi, Benî Kureyza'dan birisini öldürdüğünde ise, 100 vesk hurmadan ibaret diyeti almak zorunda bırakıldığı kaydedilmektedir.¹

İslâm, Câhiliye devrinin kısâsın diyete çevrilebilmesine dair uygulamasını tasvib etmiş; ancak bunu, veliyyü'd-dem'in arzusuna bırakmış, veliyyü'd-dem'in diyete razı olmak zorunda bırakılmasını reddetmiş² maktulün velisine kısâs veya diyet hususunda mani olanları lanetlemiştir.³

b. Câhiliye devrinde hata ile öldürmelerde kısâs tatbik edilerek kâtil öldürülebiliyordu.⁴İslâm ise, hata ile adam öldürmelerde kısâs tatbikini reddetmiş, kısâsın tatbik edilebilmesi için cinâyette kasıt olmasını şart koşturmuştur. Bu sebeble, hata ile öldürmelerde diyet ödenmesini emretmiştir.⁵

c. Câhiliye devrinde, cinâyetten dolayı kısâs tatbik edilebilmesi için görgü şahitlerine ihtiyaç duyulup, suçlunun hakime sevk edildiğini görmekteyiz.⁶ Ancak hakimler, daha çok icrâ gücü olmayan hakem durumunda olduklarından, verdikleri kararlar çoğu kere yerine getirilmezdi. Aleyhine karar verilen taraf, hükmün yerine getirilmesine mani olurdu. İslâm, suçlunun hakime sevk edilmesini, suçun görgü şahitleriyle isbat edilmesini emretmiş, Câhiliye devrinde olduğu gibi hakimin verdiği hükmün icrâsına mani olunmasını reddetmiştir. Câhiliye devrindeki, icrâ gücü olmayan hakem uygulamasını ilgâ etmiştir.⁷

d. Câhiliye devrinde suçun şahsiliği prensibine pek riâyet edilmezdi. Câhiliye'de Arap kabîlelerinden bir şahıs dövülse veya öldü-

¹ E.Dâvud, Sünen, IV, 634-635; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19; Yazır, a.g.e., III, 1684. (100 vesak, 20 ton civarındadır.)

² 2.Bakara, 178; Buhârî, Sahîh, VIII, 38-39; E.Dâvud, Sünen, IV, 645, 675; İ.Mâce, Sünen, II, 876.

³ E.Dâvud, Sünen, IV, 676-677, 714; İ.Mâce, Sünen, II, 880.

⁴ Buhârî, Sahîh, IV, 237; Nesâî, Sünen, VIII, 4.

⁵ 4.Nisâ, 92; Müslim, Sahîh, III, 1309-1311; E.Dâvud, Sünen, IV, 640, 663-666; Tirmizî, Sünen, IV, 15, 19; Nesâî, Sünen, VIII, 21-22.

⁶ Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s.29-30.

⁷ Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 637-639; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-15.

rülse, yahut eşyası çalınsa, yağma edilse, mağdur olan kimse, işi yapan şahsı ele geçiremezse, onun soy bakımından beşinci dedeye kadar ulaşan akrabası olan "hamse"sinden kimi ele geçirirse onlardan intikam alırdı. Araplar arasında boğmak suretiyle adam öldürmek çok büyük bir cinâyetti. Bir kimse bir adamı boğarak öldürürse, ele geçirildiğinde hem kendisi, hem de hamsesinden üç kişi öldürülürdü. Boğan kimsenin hamsesi, diyet vermek isterse dört adam diyeti verirdi. Yine boğan kimsenin ele geçirilemediği durumlarda da, hamsesinden dört kişi öldürülürdü.¹ Câhiliye döneminde, kâtilin suçsuz olan yakınlarının, hedef alınarak cezalandırılmaları, kan davalarının meydana gelmesine sebep olmaktadır.

İslâm, suçun şahsiliği prensibini kabul etmiş, Câhiliye devrinin bu prensibe uygun olan uygulamalarını tasvib etmiştir. Suçlunun yakınlarını hedef alan öldürme ve yaralama âdetlerini reddetmiştir.²

e. Câhiliye devrinde de, kısâsın veliyyü'd-deme ait olduğunu görmekteyiz.³ Ancak çoğu zaman veliyyü'd-demin kısâs yapmasına mani olunur, diyete razı olmaya zorlanır, bu sebeble de kan davaları meydana gelirdi. Suçlu, kısâs için veliyyü'ddeme teslim edilmezdi.⁴ Veliyyü'ddem ise, çoğu zaman sadece suçluyu öldürmekle yetinmeyip, boğma gibi fiillerden dolayı kâtili ve hamsesinden üç kişiyi öldürmeye çalışırdı.⁵

Yine Câhiliye devrinde kısâs, kana kan, dişe diş şeklinde bir ölçü içinde tatbik edilmez, insanların canları ve kanları eşit sayılmaz, bir cana karşı birçok can alınabilirdi. Bunun sonucu olarak, güçlü olan kabîle intikamını alır, suçluyu ve etrafındaki yakınlarını ölçüsüzce cezalandırırdı. Güçsüz kabîle ve topluluklar ise, kendilerinden bir şahsın, güçlü kabîleye mensup bir şahıs tarafından öldürülmesi halinde, kâtiline kısâs uygulayamazlardı. Nitekim Câhiliye devrinde Medîne'de Benî Kureyza ile Benî Nadîr arasında böyle bir durum mevcuttu.⁶

¹ Çağatay, Câhiliye Çağı, s.138.

² 6.En'âm, 164; 35. Fâtır, 18; 17.İsrâ, 15.

³ Buhârî, Sahîh, IV, 237; Nesâî, Sünen, VIII, 4.

⁴ Çağatay, a.g.e., s.100.

⁵ Çağatay, a.g.e., s.138.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 634-635; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19; Yazır, Hak Dini, III, 1684.

Câhiliye devrinde ve Yahudilik'te mevcut olan kâtile kısâs tatbiki hakkının veliyyü'd-dem'e ait olması hususu, İslâm'da da vardır.¹ Ancak İslâm, veliyyü'd-dem'in diyet almaya mecbur edilmesini reddetmiş, maktulün velisinin kısâs veya diyeti tercihte serbest olduğunu bildirmiştir.² Yine İslâm, Câhiliye devrindeki kabilelerin birbirine üstünlük iddiasını reddederek, herkesin kanının ve canının birbirine eşit olduğunu, herkesin aynı şekilde hayat hakkına sahip olduğunu bildirmiştir. Böylece hangi güçlü veya güçsüz kabîleye mensup olursa olsun, müslümanların kısâs ve diyet açısından birbirlerine eşit olduğunu belirtmiştir. Kur'an'da: "Cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, yaralar birbirine kısâstır"³ buyurularak, kasden öldürülen bir kimsenin yerine sadece kâtilinin öldürülebileceği bildirilmiştir. Kısacası cana ve organlara yönelik cinâyetlerde diyet karşılığı sulh olunmadığı takdirde, itlaf edilen bir hakkın tam icabının, misliyle ödenmek olduğunu, hayat hakkının herkes için eşit olup bir canın bir cana tamamen mümasil ve mukabil olduğunu, bir can yerine bir candan eksik vermenin veya bir candan fazla almanın haksızlık ve zulüm olduğunu açıklamıştır.⁴

B- HAD GEREKTİREN SUÇLAR

1. Zinâ ve Cezâsı

a. Yahudilik'te Zina'nın Cezâsı

Tevrât'a göre zinanın cezası idâmdır, Tevrât zinâ suçunu işleyen kimselerin taşlanarak veya yakılarak öldürülmelerini emretmiştir. Tevrât'a göre;

1) Babasının karısı ile zinâ yapan şahıs ile zinâ yapan kadın öldürülür.⁵

2) Bir adam gelini ile zinâ yaparsa, her ikisi de öldürülür.⁶

¹ 17.İsrâ, 33; Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 638-640; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-17.

² Buhârî, Sahîh, VIII, 38; E.Dâvud, Sünen, IV, 643-645; Tirmizî, Sünen, IV, 21; İ.Mâce, Sünen, II, 876.

³ 5.Mâide 45.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 666-669; Nesâî, Sünen, VIII, 19-20, 24; İ.Mâce, Sünen, II, 895; Yazır, a.g.e., III, 1691.

⁵ Tevrât, Levililer, 20/11.

⁶ Tevrât, Levililer, 20/12.

3) Bir şahıs, başka birisinin karısı ile zinâ yaparsa, mutlaka her ikisi de öldürülür.¹

4) Henüz baba evindeyken zinâ yapan kız recmedilir.²

5) Nişanlı bir kıza, bir adam şehirde tecâvüz eder, kadın da bağırıp yardım istemezse hem kadın, hem de adam recmedilir.³

6) Nişanlı bir kıza, bir adam kırdaki tecavüz ederse sadece adam öldürülür, kadının yardımına kimse koşamayacağı için kadın öldürülmez.⁴

Bazı hadislerde bildirildiğine göre İslâm'da zinâ suçundan dolayı recm cezâsı vardır. Ancak bu cezâ, evlenmiş(muhsan) olup, zinâ yapan kadın ve erkeklere uygulanmıştır. Nakledildiğine göre Hz.Peygamber, evli olduğu halde zinâ yapan kadın ve erkekleri recmetmiştir.⁵ Şâyet zinâ yapan kimseler bekâr ise, o zaman bunlar recmedilmemiş, yüzer deynek vurularak, birer yıl sürgün cezâsı tatbik edilmiştir.⁶ İslâm, Tevrât'ın; zinâ yapan erkek ve kadının bekâr olup olmadığını itibara almadan recm cezâsı tatbik eden tutumunu kabul etmemiştir. Tecâvüz durumundaysa, Tevrât'ı tasvib ederek sadece tecâvüz eden erkeği cezalandırmış, tecâvüz edilen kadına bir ceza uygulamamıştır.⁷

Yine Tevrât'a göre, bir kahinin kızı fahişelik ederse yakılacaktır.⁸ Bir adam, bir kadınla beraber, kadının anasını da alırsa, kendisi ve kadınlar ateşte yakılacaktır.⁹ İslâm, zinâ yapan kimselerin ateşte yakılarak cezalandırılmasını benimsememiştir.

¹ Tevrât, Levililer, 20/10; Tesniye, 22/22.

² Tevrât, Tesniye, 22/21.

³ Tevrât, Tesniye, 22/23-24.

⁴ Tevrât, Tesniye, 22/25-26.

⁵ Buhârî, Sahîh, VIII, 21-22, 24; Müslim, Sahîh, III, 1316-1317; E.Dâvud, Sünen, IV, 573-577; Tirmizî, Sünen, IV, 36-37; İ.Mâce, Sünen, II, 853.

⁶ 24. Nûr, 2; Buhârî, Sahîh, VIII, 24-25, 28; Müslim, Sahîh, III, 1316-1317; E.Dâvud, Sünen, IV, 569-563; Tirmizî, Sünen, IV, 41.

⁷ E.Dâvud, Sünen, IV, 541-542; İ.Mâce, Sünen, II, 866-867.

⁸ Tevrât, Levililer, 21/9.

⁹ Tevrât, Levililer, 20/14.

Hız.Peygamber: "Ateşle ancak ateşin sahibi olan Allâh azab edebilir"¹ buyurmuştur.

Tevrât'a göre, câriye ile zinanın cezâsı idam değildir. Bir kimse fidesi verilmemiş, âzad edilmemiş, bir başkasına nişanlı olmayan bir câriye ile zinâ yaparsa ikisi de öldürülmeyecek, fakat cezalandırılacaklardır. Cariye ile zinâ yapan şahıs, günâh takdimesi sunacak, keffâret edilecektir.² İslâm, zinâ yapan câriyenin öldürülmemesine dair Tevrât hükmünü kabul etmiştir. İslâma göre, câriyenin zinâ yapması halinde, cezâsı hür kadının cezasının yarısıdır.³

Yine Tevrât, nişanlanmış bir kızla zinâ yapan bir adamın, kızın babasına elli şekel gümüş verip, kızla evlenmesini ve onu ömür boyu boşamamasını hükme bağlamıştır.⁴ İslâm'a göre, bâkire ile zinâ yapan adam eğer evli ise recmedilir, kızı ise yüz deynek vurulur.⁵ Kızın babasına para verilmesi ve kızla hiç boşanılmaması gibi hükümler İslâm'da yoktur.

Tevrât'a göre, livata yapmanın cezâsı idamdır. Bu fiili işleyen her iki erkek de öldürülür.⁶ İslâm'a göre de, livata fiilini işleyenler, muhsan olup olmamalarına bakılmaksızın recmedilir.⁷ Hız.Peygamber, hem livata yapanın hem de yapılanın öldürülmesini emretmiştir.⁸

Tevrât, bir kadın veya erkeğin bir hayvanla cinsi münasebeti halinde, her ikisinin de öldürülmesini emretmiştir.⁹ İslâm'a göre hayvanla cinsi münasebetin cezâsı konusunda, âlimler ihtilaf etmiş-

¹ Buhârî, Sahîh, IV, 7, 21; Tirmizî, Sünen, IV, 137-138.

² Tevrât, Levililer, 19/20-22.

³ 4.Nisâ, 25; Buhârî, VIII, 29; Müslim, Sahîh, III, 1328-1329; Tirmizî, Sünen, IV, 46-47; İ.Mâce, Sünen, II, 857.

⁴ Tevrât, Tesniye, 22/28-29.

⁵ 24.Nûr, 2; Müslim, Sahîh, III, 1316-1317.

⁶ Tevrât, Levililer, 20/13.

⁷ Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, III, 201.

⁸ E.Dâvud, Sünen, IV, 607-608; Tirmizî, Sünen, IV, 57; İ.Mâce, Sünen, II, 856.

⁹ Tevrât, Çıkış, 22/19; Levililer, 20/15-16.

lerdir. Hz.Peygamber, bir hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimsenin ve hayvanın öldürülmesini emretmiştir.¹ İbn Abbâs, hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had gerekmediğini söylemiştir.² Hanefiler, Hanbeliler böyle bir fiilden dolayı had cezâsı uygulanmayacağı, ta'zir tatbik edileceği kanaatindedirler. Mâlikiler ile, Hanbeliler'den bir gurubun ve Şâfi'îler'in bir görüşüne göre, böyle bir fiilden dolayı had cezâsı uygulanır ve bu fiili işleyen şahıs öldürülür.³

Yuhanna İncili'nden öğrendiğimize göre, Hz.Mûsâ'nın şer'iatındaki bu hükümler, Hz.İsâ zamanında da geçerliliğini korumaktaydı. Nitekim, Ferîsiler ve Yazıcılar Hz.İsâ'ya, zinada yakalanmış bir kadın getirmişler ve "Mûsâ, şer'iatında, bize zinâ yapanların taşlanması emrediyor, sen ne diyorsun?" diye sormuşlardı.⁴ Hz.Peygamber zamanında Medîne'deki yahudilerin, zinanın Tevrât'taki cezâsı olan recmi uygulamadıklarını, zanilerin yüzünü karartıp teşhir ettiklerini, deynekle dövdüklerini öğrenmekteyiz. Hadislerde, yahudilerin zinanın cezasına dair Tevrât hükmünü terketmelerine, yahudilerden şeref ve mevki sahibi kimseler arasında zinanın yaygınlaşması sebep gösterilmektedir.⁵

Tevrât, recm cezâsı uygulanırken, önce şahitlerin elinin kalkmasını emretmektedir.⁶ Recmedilen kimseyi taşlamaya önce hâkimin, sonra şahitlerin başlaması hususu Bazı İslâm Hukûku kaynakları tarafından da kabul edilmiştir.⁷

b. Hristiyanlık'ta Zinâ'nın Cezâsı

Hristiyanlığın ilk kaynaklarında zinâ ve fuhşun yasak olduğu belirtilmekle beraber, zinâ fiilinin cezâsı konusunda Tevrât'taki gibi

¹ E.Dâvud, Sünen, IV, 609; Tirmizî, Sünen, IV, 56-57; İ.Mâce, Sünen, II, 856.

² E.Dâvud, Sünen, IV, 610; Tirmizî, Sünen, IV, 56-57.

³ Cezîrî, K.Fıkıh, V, 149-150; Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, III, 210.

⁴ Yuhanna, 8/3-5.

⁵ Buhârî, Sahîh, VIII,22; Müslim, Sahîh, III, 1326-1327; E.Dâvud, Sünen, IV, 593-599; İ.Mâce, Sünen, II, 855.

⁶ Tevrât, Tesniye, 17/6-7.

⁷ Bilmen, a.g.e., III, 224-225.

açık ve kesin hükümler mevcut değildir.¹ İnciller'de, zinâ yapanın idam edilmesi gerektiğine dair herhangi bir kayda rastlamamaktayız. Yuhanna İncili'nde kaydedildiğine göre, Hz.İsâ, yahudiler tarafından zinâ yaparken yakalanan ve recmedilmek üzere kendisine getirilen bir kadını: "Ben sana hükmetmem, git, bundan sonra artık günâh işleme" diyerek serbest bırakmıştır. Kadının recmedilmesi gerektiğini söyleyen yahudilere de: "Sizden günâhsız olanınız ilk önce bu kadının üzerine taş atsın" diye cevap vermiştir.²

Yukarda da kaydedildiği gibi İslâm, zinâ suçuna dayak ve recm cezâsı getirmiş, Hristiyanlığın yukarda kaydedilen tutumunu kabul etmemiştir.³

2. Hırsızlık ve Cezâsı

a. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta Hırsızlığın Cezâsı

Hırsızlık yapan kimsenin, ceza olarak elinin kesilmesinin Hz.İbrâhîm'in şeriatından kaldığı zikredilmektedir.⁴

Tevrât'ta da hırsızlık yasaklanmıştır.⁵ Ancak hırsızlığın cezasının tazminâta çevrildiği, çalan kimseye çaldığının iki katının ödetirildiği görülmektedir.⁶ Yine Tevrât'a göre, adam çalıp satan kimse-lerin öldürülmeleri gerekmektedir.⁷

Hristiyanlık'ta hırsızlık yasak olmakla beraber, cezâsı konusunda açıklık yoktur. Pavlus: "Hırsızlık yapan artık hırsızlık yapmasın"⁸ demiştir.

¹ Matta, 5/27-30; Efesoslulara Mektup, 5/3-5; Galatyalılara Mektup, 5/19-21; I.Korintoslulara Mektup, 5/9-11, 6/9, 13-18, 10/7-8, 14, 19-20.

² Yuhanna, 8/7-11.

³ Buhârî, Sahîh, VIII, 21-24, Müslim, Sahîh, III, 1316; E.Dâvud, Sünen, IV, 569-573.

⁴ Cerrahoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanifler", İ.F.Dergisi, XI, 91; Kuzgun, Hz.İbrâhîm ve Haniflik, s.182.

⁵ Tevrât, Çıkış, 20/15.

⁶ Tevrât, Çıkış, 22/4.

⁷ Tevrât, Çıkış, 21/16.

⁸ Efesoslulara Mektup, 4/28.

b. Câhiliye Devrinde Hırsızlığın Cezası

Hız. İbrâhîm'in şeriatına paralel olarak, Câhiliye devrinde de, hırsızlık yapan kimsenin sağ elinin kesilerek cezalandırıldığını görmekteyiz.¹ Câhiliye döneminde, Ka'be'nin kapısından girince, sağ tarafta "Hızanetü'l-Ka'be" denilen bir çukur vardı. Halk bu çukura, Ka'be'ye hediye olmak üzere çeşitli şeyler atarlardı. İbn İshâk'ın (v.151) bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde Ka'be'nin hazinesi çalınmış, bu yüzden el-Hâris b.Âmir b.Nevfel, Ebû İhâb b. 'Uzeyz b.Kays b.Süveyd et-Temîmî ve Ebû Leheb b.Abdilmuttalib hırsızlıkla itham edilmişlerdi. Kureyşliler, onların, Ka'be'nin hazinesini Düveyk adlı şahsın yanına sakladıklarını zannetmişlerdi. Sonuç olarak Ka'be'nin hazinesi, Huzâa'dan Benî Muleyh b.Amr'ın Mevlâsı Düveyk'in yanında bulunmuş ve Kureyş, ceza olarak Düveyk'in elini kesmişti.² Yine Câhiliye devrinde Kureyş, Vâbisa b.Hâlid b.Abdillâh, el-Hıyâr b.Adî b.Nevfel b.Abdimenâf, Ubeydullâh b.Osmân b.Amr b.Ka'b, Müdrik b.Avf b.Ubeyd b. Ömer adlı kişilerin hırsızlıktan dolayı ellerini kesmiştir. Avf b.Ubeyd b.Ömer b.Mahzum hırsızlık yapınca bir eli kesilmiş, tekrar hırsızlık yapınca diğer eli de kesilmiş, yine hırsızlık yapınca recmedilmiştir. Ayrıca, Mikyâs b.Kays b.Adî es-Sehmî ile, Muleyh b.Şüreyh b.el-Hâris b.Esed'in de elleri Ka'be'nin hazinesini çaldıkları için kesilmiştir.³

Ceza olarak hırsızın elinin kesilmesine dair uygulamayı İslâm da kabul etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Yaptıklarından ötürü Allâh tarafından ibret verici bir ceza olarak, erkek ve kadın hırsızın ellerini kesin"⁴ buyurulmuştur. Hz.Peygamber de, dinarın dörtte biri veya daha fazla kıymette olan bir mal çaldığı zaman hırsızın elini kestirmiştir.⁵

3. Putperestlik

¹ İ.Habîb, Muhabber, s.327; Şehristânî, el-Milel, II, 249.

² İ.Ishâk, Sîre, s.83; İ.Hişâm, Sîre, I, 205; Taberî, Tarih, II, 286.

³ İ.Habîb, Muhabber, s.328.

⁴ 5.Mâide 38.

⁵ Buhârî, Sahîh, VIII, 15-18; Müslim, Sahîh, III, 1312-1316; E.Dâvud, Sünen, IV, 565-567; Tirmizî, Sünen, IV, 50-51; Nesâf, Sünen, VIII, 64-93; İ.Mâce, Sünen, II, 851.

a. Yahudilik'te Putperestliğin Cezâsı

Yahudilik'te Putperestliğin cezâsı ölümdür. Tevrât'ta bu hususla ilgili hükümler mevcuttur: "Rab'den başka bir ilaha kurbân kesen helak edilecektir".¹ "Başka ilahlara, Güneşe, aya, gökler ordu-suna kulluk edip, secde kılan erkek veya kadın taşlanarak öldürülür."²

İslâm'a göre, gayr-i müslimlerin öldürülmesi ancak müslümanlarla savaşmaları, savaş halinde olmaları durumunda câiz olur. Böyle kimselere "Harbi" denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, müslümanlarla savaşanlarla, Allâh yolunda savaşılmasını ve yakalandıkları yerde öldürülmelerini emretmiştir.³ İslâm'da Ehl-i Kitâb vergiye bağlanmış, cizye vermeleri kabul edilmiştir. Ancak Arap müşrikleri, İslâm'ı kabul veya kılıç arasında muhayyer bırakılmışlardır. Arap müşriklerinden, dinlerinde kalmaları karşılığı vergi kabul edilmemiştir.⁴ Kur'ân-ı Kerîm, fitne kalmayıp, yalnız Allâh'ın dînî hakim oluncaya kadar savaşılmasını emretmiştir.⁵ Hz. Peygamber de: "Ben, Lâilâhe illallâh diyecekleri ana kadar insanlarla savaşmakla emrolundum."⁶ buyurmuştur.

4. Sihirbâzlık

a. Yahudilik'te Sihirbâzlığın Cezâsı

Tevrât'a göre, sihirbâz kadın veya erkeğin öldürülmesi gerekir: "Cinci, yahut bakıcı olan erkek veya kadın mutlaka öldürülecektir, onları taşla taşılayacaklardır, kanları kendi üzerlerinde olacaktır."⁷

¹ Tevrât, Çıkış, 22/20.

² Tevrât, Tesniye, 17/2-5.

³ 2.Bakara, 190-192.

⁴ Yazır, Hak Dini, II, 697-698.

⁵ 2.Bakara, 193.

⁶ Buhârî, Sahîh, I, 11-12; 102-103; II, 110; E.Dâvud, Sünen, III, 101-102; Nesâî, Sünen, V, 14; İ.Mâce, Sünen, II, 1295.

⁷ Tevrât, Çıkış, 22/18; Levililer, 20/27.

İslâm, Yahudilik'teki bu uygulamayı benimseyerek, sihiri meslek edinen ve sihirbâzlığı küfre vardıran kimselerin öldürülmesini kabul etmiştir. Hz.Peygamber: "Sihirbâzın haddinin bir kılıç darbesi olduğunu" bildirmiştir.¹ Hz.Peygamber'in hanımı, Hz.Hafsa'nın, kendisine sihir yapan câriyesinin öldürülmesini emrettiği ve bu câriyenin öldürüldüğü haber verilmektedir.² Hz.Ömer de, Cez' b.Mu'âviye'ye yazdığı mektubunda: "Mecûsilerden mahremiyle evlenmiş her çiftin ayrılmasını, her sihirbâzın öldürülmesini" emretmiştir. Bu emre istinaden, bir günde üç sihirbâz öldürülmüştür.³ Hz.Ömer, Hz.Osmân, İbn Ömer, Hafsa, Cündeb b.Abdillah, Cündeb b.Ka'b, Kays b.Sa'd, Ömer b.Abdilaziz ve Ebû Hanife'nin sihirbâzın öldürülmesi gerektiği görüşünde oldukları haber verilmektedir.⁴ İmâm Mâlik de sihirbâzın öldürülmesi görüşündedir.⁵

5. Allâh'a Sövmek

a. Yahudilik'te Allâh'a Sövmenin Cezâsı

Tevrât'a göre Allâh'a sövmenin cezâsı idâmdır. Tevrât bu hususta "Ve Rabbin ismine küfreden mutlaka öldürülecektir, bütün cemâat mutlaka onu taşılayacaklardır, garip olsun yerli olsun Rabbin ismine küfrettiği zaman öldürülecektir."⁶ demektedir.

İslâm, Tevrât'ın bu hükmünü tasvib etmemiştir, kul hakkına taallük ettiği için, Hz.Peygamber'e küfreden kimsenin kanı helâl kılınmıştır.⁷ Allâh'a küfretmede kul hakkı olmadığı için, Allâh'a söven kimse öldürülmez, te'dib edilir, tevbe ve istiğfar ettiği takdirde Allâh'ın bağışlaması umulur. Ancak Allâh'a söven bir kimsenin küfre girmiş olduğunu, bu sebeble kendisine irtidadla ilgili hükümlerin uygulanacağını söyleyenler de vardır.⁸

¹ Tirmizî, Sünen, IV, 60.

² İ.Mâlik, Muvatta', II, 871.

³ E.Dâvud, Sünen, III, 431-432; A.b. Hanbel, Müsned, I, 190-191.

⁴ İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 35.

⁵ İ.Mâlik, Muvatta', II, 871; İ.Kudâme, a.g.e., IX, 35.

⁶ Tevrât, Levililer, 24/16.

⁷ E.Dâvud, Sünen, IV, 529-530; Nesâî, Sünen, VII, 107-108.

⁸ İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 33; İ.Âbidîn, Reddül-Muhtâr, III, 391, 400; Terc: IX, 6,26; Dâmâd, Mecma'u'l-Enhûr, I, 327; Yıldırım, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhi, III, 1557.

6. İrtidâd (Dinden Dönmek)

a. Yahudilik'te Dinden Dönmenin Cezası

Tevrât'a göre, dinden dönerek başka ilahlara ve putlara tapmanın cezası taşlanarak öldürülmekdir: "Eğer kardeşin, ananın oğlu, yahut kendi oğlun, yahut kendi kızın, yahut koynundaki karın yahut canın gibi olan dostun, seni gizlice baştan çıkarmak için, senin ve atalarının bilmediğiniz, etrafınızdaki dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar, sana yakın yahut senden uzak olan milletlerin ilahları hakkında, gidelim ve başka ilahlara kulluk edelim derse, ona uymayacaksın ve onu dinlemeyeceksin ve gözün ona acımayacak ve esirgemeyeceksin, fakat onu mutlaka öldüreceksin. Onu öldürmek için önce senin elin ve sonra bütün kavmin eli onun üzerinde olacak. Ve ölsün diye onu taşı taşılayacaksın."¹

İslâm, Tevrât'ın irtidadla ilgili hükümlerini kabul ederek, dinden dönen kimselerin tövbe etmedikleri takdirde öldürülmelerini emretmiştir. Hz.Peygamber, İslâm'dan irtidat eden kimseleri öldürmüştür.² Ayrıca Hz.Peygamber: "Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz"³ buyurarak İslâm'dan başka bir dine girenlerin öldürülmelerini emretmiştir.

7. Yol Kesmenin Cezası

a. Câhiliye Devrinde Yol Kesmenin Cezası

Yol kesenin asılarak cezalandırılması uygulamasının Hz.İbrâhîm'in sünnetlerinden olduğu kaydedilmektedir.⁴ Câhiliye devrinde de yol kesen kimselerin asılarak cezalandırıldıklarını görmekteyiz. Nitekim, Yemen ve Hîre hükümdarları, bir adamı yol kestiği zaman asarak idam ediyorlardı. en-Nu'man b.el-Münzir, Abdümenâf oğullarından bir adamı yol kestiği için asmıştı.⁵

¹ Tevrât, Tesniye, 13/6-16, 17/2-5.

² Müslim, Sahîh, III, 1296-1297.

³ Buhârî, Sahîh, VIII, 50; E.Dâvud, Sünen, IV, 520,528; Tirmizî, Sünen, IV, 59; Ne-sâî, Sünen, VII, 104-105; İ.Mâce, Sünen, II, 848; A.b.Hanbel, Müsned, V, 231.

⁴ Cerrahoglu, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanifler", İ.F.Dergisi, XI, 91.

⁵ İ.Habîb, Muhabber, s.327-328; Şehristânî, el-Milel, II, 249.

Kur'ân'da ise, yol kesenlerin cezâsı şu şekilde belirtilmiştir: "Allâh ve Peygamberiyle savaşılanların ve yeryüzünde fesada koşan kimselerin cezâsı, öldürölmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek, ya da yerlerinden sürölmektir. Bu, onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azab vardır."¹

¹ 5.Mâide 33.

IX- DİYET

A- YAHUDİLİKTE DİYETLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Eski İsrâîl Hukûku, kısâsın diyete çevrilmesini kabul etmemektedir. Tevrât: "Ölüme müstehak olan kâtilin canı için diyet almayacaksınız, fakat mutlaka öldürülecektir"¹ demektedir. Tevrât, kasıtsız öldürmelerden dolayı sığınılacak şehirlerde oturmaya mecbur olan kâtilin, vaktinden evvel memleketine dönmesi için diyet alınmasını da reddetmiştir.² İsrâîloğullarında kısâsın mevcut olup, diyetin mevcut olmadığı hususun İslâmî kaynaklarda da bildirilmektedir. İbn Abbâs, kısâs âyetinin³ tefsiri ile ilgili olarak, İsrâîloğullarında diyetin mevcut olmadığını, bir kolaylık olmak üzere müslümânlara meşru kıldığını haber vermektedir.⁴ Benzer bir haber, Mücâhid'den de nakledilmiştir.⁵

Daha sonraları Mişna ve Talmud devrinde kısâsın tazminâta çevrildiğini görmekteyiz. Dövme ve yaralamalar için Mûsâ şeriatındaki kısâs yerine, para tazminâtı ödenmesi kabul edilmiştir. Bu tazminât, zarar, elem, tedâvî masrafı, mahrûmiyet için ödeniyordu. Mişna ve Talmud devrinde kısâsın para tazminâtına çevrilmesine

¹ Tevrât, Sayılar, 35/31.

² Tevrât, Sayılar, 35/32.

³ 2.Bakara, 178.

⁴ Buhârî, Sahîh, V, 154; Nesâî, Sünen, VIII, 37.

⁵ Nesâî, Sünen, VIII, 37.

sebeb olarak, Yahudi Hâkimleri'nin selahiyetlerinin sınırlı bir hale girmiş olması gösterilmektedir. Bu esnada hakimler, güçlerini kaybederek, hakim olmaktan çok hakem durumuna düşmüşlerdi.¹

İslâm, 'Tevrât'a dayalı eski İsrâîl hukûkunun, kısâsın diyete çevrilmemesine dair hükümlerini reddetmiştir. Hz.Peygamber, kısâsın diyete çevrilmesini teşvik etmiştir.²

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de de kısâsın diyete çevrilmesinin câiz olduğu, maktûlün velisine diyet ödenmesi gerektiği bildirilmiştir.³

Hız.Peygamber devrinde, Medîne'deki yahudiler arasında, kısâs ve diyet meselelerinin kuvvete dayanılarak halledildiğini görmekteyiz. Kabileler arasındaki bu kuvvet farkından dolayı, bir kabîle kuvvetli ise, kendisinden öldürülen olduğunda, zayıf kabîleye mensup kâtile mutlaka kısâs tatbik ediyor, kâtil kendisinden ise, zayıf kabîleyi diyet almaya mecbur ediyordu. Nitekim Medîne'deki Benî Nadîr ve Benî Kureyza kabîleleri arasında böyle bir durum mevcuttu. Benî Nadîr kabîlesi, Benî Kureyza'dan daha üstündü. Benî Kureyza'dan birisi, Benî Nadîr'den birisini öldürdüğü zaman öldürülür, Benî Nadîr'den birisi, Benî Kureyza'dan birisini öldürdüğü zaman, Benî Kureyza'dan olan yakınları diyet almak zorunda kalırlardı.⁴

İslâm, bu durumu reddetmiş, maktûlün velisinin kısâs yapmakta veya diyet almakta serbest olduğunu bildirmiştir.⁵ Yahudi kabîleleri, cinâyetlerden dolayı bazan diyet de alıp veriyorlardı. Ancak, Hız.Peygamber devrinde, Medîne Yahudileri arasında öldürülen kimse için alınan diyet miktarları da eşit değildi. Nitekim kendi üstünlüğünü diğer yahudi kabîlelerine kabul ettiren Benî Nadîr yahudileri, içlerinden biri öldürüldüğünde tam diyet alıyorlar, fakat kendilerinden biri, diğer yahudi kabîlelerinden bir kimseyi öldürecek olursa yarım diyet veriyorlardı. Yahudi reislerinden Huyey b.Ahtab, Nadîr'li bir kimse için iki diyet, Kureyza'lı kimse için bir diyetle hükme-

¹ M.Es'ad, Tarih-i İlm-i Hukûk, s.213-214.

² Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 638-640; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-15.

³ 2.Bakara, 178; 4.Nisâ, 92.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 634-635; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19.

⁵ Buhârî, Sahîh, VIII, 38; E.Dâvud, Sünen, IV, 645, 675; Nesâî, Sünen, VIII, 37-38.

diyordu.¹ Yahudiler arasındaki diyet miktarı, 50 veske karşı 100 vesk² oranındaydı. Câhiliye devrinde bu yahudi kabîleleri savaşmış, Benî Nadîr galip gelmişti. Sonunda galip tarafın, mağlup taraftan her maktul için yarım, mağlup tarafın, galip taraftan her maktul için tam diyet ödemesi hususunda anlaşmışlardı. Hz.Peygamber Medîne'ye hicret edince bu yahudi kabîleleri arasında bir cinâyet vak'ası meydana gelmiş, mağlup taraftan birisi, galip taraftan birisini öldürmüştü. Gâlip taraf anlaşma gereğince, diyeti iki kat isteyince, mağlup taraf dinleri bir, nesepleri bir olduğu halde bir kimsenin diyeti, diğer bir kimsenin diyetinin nasıl yarısı oluyor? diyerek, Hz.Peygamber'in hakemliğine başvurmuştu.³ Hz.Peygamber de: "Şâyet hükmedersen aralarında adaletle hükmet"⁴ âyeti gereğince, Benî Nadîr ile Benî Kureyza arasındaki diyet farkını kaldırmıştı.⁵ O zamanki yahudilerde diyet miktarlarının, hurma gibi zirai mahsül cinsinden vesk olarak tesbitinde, tarımla meşgul olmalarının rol oynadığı hatıra gelmektedir.

İslâm, Câhiliye devrinde, Medîne Yahudileri arasında mevcut olan diyet miktarlarının eşit olmaması hususunu kabul etmemiş, her canın diyetinin diğer bir canın diyetine eşit olduğunu bildirmiştir.⁶ Kur'ân-ı Kerîm de, yahudileri bu tutumlarından dolayı yermiştir.⁷

B- CÂHİLİYE DEVRİNDE DİYETLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Cinâyet vak'alarında diyet uygulamasının Câhiliye döneminde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Hz.Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in, oğlu Abdullâh'ı Ka'be'de kurbân etmeye teşebbüsüne kadar, Câhiliye devrinde diyet miktarının 10 deve olduğu nakledilmektedir. Abdülmuttalib, adağını yerine getirmek için, kur'a kendisine isabet eden oğlu Abdullâh'ı kurbân etmek istediği zaman,

¹ Yazır, Hak Dini, III, 1684.

² E.Dâvud, Sünen, IV, 17-18; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19; Yazır, a.g.e., III, 1684.

³ A.b. Hanbel, Müsned, I, 246.

⁴ 5.Mâide 42.

⁵ E.Dâvud, Sünen, IV, 17-18; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19; A.b. Hanbel, Müsned, I, 246; İ.Hişâm, Sire, II, 215; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 634-635.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 17-18; Nesâî, Sünen, VIII, 18-19; A.b.Hanbel, Müsned, I, 246.

⁷ 5.Mâide 50.

Kureyş'in ileri gelenleri kendisine mani olmuşlar ve Hicâz'da bulunan bir kadın kahine danışmasını istemişlerdi. Abdülmuttalib bu kahineye başvurunca, kadın onlara, memleketlerinde cari olan diyet miktarını sormuş, onlar da "on devedir" demişlerdi. Bunun üzerine kadın, on deve ile Abdullâh arasında kur'a çekilmesini, kur'a Abdullâh'a çıktıkça onar deve artırarak devam edilmesini söylemişti. Abdülmuttalib, kadının dediğini yapmış, develerin miktarı yüze ulaşınca kadar, kur'a Abdullâh'a isabet etmişti.¹ Bu olaydan sonra, Câhiliye devrindeki örf'e göre on deve olan diyet miktarının, yüz deveye çıktığı söylenilmiştir.²

Araplarda, diyeti verilen kimselerin ilkinin Zeyd b.Bekr b.Hevâzin olduğu kaydedilmiştir.³ el-İsbahânî ise, diyeti yüz deveye çıkaran ilk kimsenin Ebû Seyyâre olduğunu söylemiştir.⁴ Câhiliye devrinde diyet miktarının yüz deve olduğuna dair diğer bir rivâyet daha vardır. Buna göre, Hz.Peygamber doğmadan önce, dedesi Abdülmuttalib'in, ticâretle uğraşan Üzeyne adlı bir yahudi komşusu vardı. Zengin bir tüccâr olan bu yahudi, Mekkeliler'den Âmir b.Abdimenâf ile Sahr b.Amr b.Ka'b et-Teymî tarafından malına tamamen öldürülmüştü. Abdülmuttalib, bu yahudinin kâtillerini bulmuş, yüz deve diyet alarak, yahudinin âkilesine vermişti.⁵ Câhiliye devrinde diyet miktarının yüz deve olduğuna dair bir rivâyet de, İbn Abbâs'tan gelmektedir. Bu rivâyete göre, Câhiliye devrinde Ebû Tâlib, Hâşimoğullarından öldürülen bir çobanın kâtilinin, ya yüz deve diyet vermesini veya kendisinin öldürmediğine dair kavminden elli kişiye yemin ettirmesini (kasâme), ya da kendisini kısâs yaparak öldüreceklerini söylemiştir.⁶

Câhiliye devrinde diyet uygulamalarından birisi de, Ukkâz'da Mekkeliler'le Hevâzin kabîlesi arasında yapılan fîcâr savaşından sonra meydana gelmişti. Bu savaşın sonunda, her iki tarafın ölüleri sayılmış, Hevâzinliler'in ölüsü, Mekkeliler'in ölüsünden yirmi kişi

¹ I.İshâk, Sîre, s.14; I.Hişâm, Sîre, I, 163.

² Hamidullah, Resulullah Muhammed, s.21; Weir, İ.A.Diyet maddesi, III, 626.

³ Süheylî, Ravdu'l-Unuf, II, 139.

⁴ Süheylî, a.g.e., II, 139.

⁵ Belâzürî, Ensab, s.72-74; I.Esîr, el-Kamil, II, 15; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 37.

⁶ Buhârî, Sahîh, IV, 237; Nesâî, Sünen, VIII, 4.

fazla çıkmış, Mekkeliler bu yirmi kişinin diyetini Hevâzinliler'e ödemişlerdi. Kureyş, diyet bedeli ödeninceye kadar aralarında Ebû Süfyân b.Harb'in de bulunduğu bazı kişileri karşı tarafa rehin olarak vermişti.¹

Ayrıca, Câhiliye devrinde, cinâyet davalarında ve diyet miktar-larının tesbitinde Hz.Ebû Bekr'in hakem yapıldığını bilmekteyiz.²

İslâm, Câhiliye döneminde mevcut olan diyet uygulamasını ka-bul etmiştir.³ Eski Câhiliye uygulaması olan, bir kişinin diyetinin on deve olmasına dair örfü kabul etmemiş, ancak daha sonraki Câhiliye devri uygulaması olan, bir kişinin diyetinin yüz deve olması husu-sunu benimsemiştir.⁴

Câhiliye devrinde veliyyü'd-dem, "Semiye"nin (Kabîle) bütün fertleri idi. Bu sebeble, diyet ödemeye mahkum olan adamın yakın asabesi yoksa, uzak asabesi diyeti ödemekle mükellefti.⁵

İslâm, diyet bedelinin veliyyü'd-dem'e verilmesine dair uygula-mayı kabul etmiştir. Yine İslâm, diyet bedelini kâtilin âkilesinin ödemesine dair uygulamayı da benimsemiştir.⁶ Ancak âkilesi olma-yan kimsenin diyetini, ta uzak asabesine (Semiyye) kadar ödettiren Câhiliye uygulamasını reddetmiştir. Hz.Peygamber: "Mirâsçısı olmayan müslümanın mîrâsçısı benim, onun diyetini öder ve ona mî-râşçı olurum"⁷ buyurarak, âkilesi olmayan kimsenin diyetinin Beytül-mâl'den ödeneceğini bildirmiştir.

Câhiliye devrinde Arapların eski aile telakkilerine bağlı olarak, kadına, öldürülen kocasının diyeti üzerinde hiçbir hak

¹ İ.Sâd, Tabakât, I, 128; İ.Esîr, a.g.e., I, 595; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I, 210; Köksal, Hz.Muhammed ve İslamiyet (Mekke Devri), s.92.

² Suyûtî, Tarihü'l-Hulefa, s.31; Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s.29.

³ 2.Bakara, 178; 4.Nisâ, 92; Buhârî, Sahîh, VII, 38; Müslim, Sahîh, III, 1307-1308; E.Dâvud, Sünen, IV, 638-639; Tirmizî, Sünen, IV, 22; Nesâî, Sünen, VIII, 14-15.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 677-680, 682, 685; Tirmizî, Sünen, IV, 11-12; Nesâî, Sünen, VIII, 40-43; İ.Mâce, Sünen, II, 877-879.

⁵ M.Şemsettin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimai Aile", D.İ.F.Mecmuası, IV, 78-79.

⁶ Buhârî, Sahîh, VIII, 46; Müslim, Sahîh, III, 1309; E.Dâvud, Sünen, IV, 696-697; Tirmizî, Sünen, IV, 24; Nesâî, Sünen, VIII, 47-52.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 320-321; İ.Mâce, Sünen, II, 879-880.

tanınmıyordu.¹ İslâm, bu uygulamayı reddetmiştir. Hz.Peygamber, Eşyem ed-Dıbâbî'nin diyetinden, karısına mîrâs olarak hisse verilmesini emretmiştir.²

Yine Câhiliye devrinde, çocuksuz kadın diyet ödemeye mahkum edildiğinde, bu diyeti kocası değil, kadının mensup olduğu semiyeye öderdi.³ İslâm, bu uygulamayı da benimsemiştir. Hz.Peygamber, kumasını çadır direği ile öldüren bir kadının âkilesinin, gerekli diyeti ödemesini kararlaştırmıştır.⁴

Câhiliye döneminde, kâtilin kabîlesi, kâtili koruyarak kısâsa mânî olur, tâyin edilmiş olan diyeti ödemezdi. Bu durumda kan davâları meydana gelir, çoğu zaman kabîleler arası savaflara yol açardı.⁵ İslâm, bu uygulamayı reddederek, maktûlün velîsinin kısâs veya diyet almakta serbest olduğunu bildirmiştir.⁶

¹ Schacht, İ.A., Miras maddesi, VIII, 353.

² Tirmizî, Sünen, IV, 27; İ.Mâce, Sünen, II, 883.

³ M.Şemsettin, a.g.m., IV, 75.

⁴ Buhârî, Sahîh, VIII, 46; Müslim, Sahîh, III, 1309-1311; E.Dâvud, Sünen, IV, 696-697; Tirmizî, Sünen, IV, 24; Nesâî, Sünen, VIII, 47,52.

⁵ Şener, Kıyas, İstihsan-İstislah, s.15.

⁶ Buhârî, Sahîh, VIII, 38; E.Dâvud, Sahîh, IV, 645, 675; Nesâî, Sünen, VIII, 37-38.

X- KERÂHIYE VE İSTİHSÂN / YİYECEKLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

A- YAHUDİLİK'TE YENİLMESİ YASAK OLAN ŞEYLER

1. Kan

Yahudilik'te kanın yenilmesinin yasaklandığını görmekteyiz. Tevrât, kan yemeyi yasaklamış, su gibi yere dökülüp toprakla kapatılmasını emretmiş, kan yiyen kimsenin kavminden atılacağını bildirmiştir.¹ İslâm'da da kan yemek haram kılınmıştır.²

2. Leş ve Vahşi Hayvanın Parçaladıkları

Yahudilik'te kendiliğinden ölmüş olanların leşi ile vahşi hayvanların parçaladığı hayvanların etini yemenin yasak olduğunu görmekteyiz. Tevrât, kendiliğinden ölen hayvanların leşini, vahşi hayvanların parçaladığını yemeyi yasaklamıştır.³ Tevrât, leşin yahudi olmayanlara satılmasına izin vermektedir.⁴ Yine Tevrât'a göre, kendiliğinden ölen hayvanın leşine, yahut canavarın parçaladığına dokunan veya ondan yiyen kişi, yahudi olsun veya olmasın murdar olmakta, elbisesini ve vücudunu yıkaması gerekmektedir.⁵ Leşe dokunmaktan dolayı murdar olan kişinin dokunduğu herşey de murdar olmaktadır.⁶

¹ Tevrât, Levililer, 7/26-27, 17/10-14, 19/26; Tesniye, 12/16, 23-25.

² 2.Bakara, 173; 5.Mâide 3; 6.En'âm, 145; 16. Nahl, 115.

³ Tevrât, Çıkış 22/31; Levililer, 22/8; Hezekiel, 44/31; Örs, Musa ve Yahudilik, s.385.

⁴ Tevrât, Tesniye, 14/21.

⁵ Tevrât, Levililer, 17/15-16

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, Haggay, 2/10-13.

İslâm, kendi kendine ölmüş hayvanın leşini ve yırtıcı hayvanların parçaladığını yeme yasağını tasvib etmiştir. Kur'ân'da, leş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış olanların yenilmesinin haram kılındığı bildirilmiştir.¹ Fakat, leşe dokunan veya leş yiyen kimsenin elbisesini, vücudunu yıkayıp, akşama kadar murdar sayılmasına dair yahudi uygulaması İslâm'da yoktur. İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette, yahudilerin Hz.Peygamber'e gelerek "Biz kendi öldürdüğümüzün etinden yiyoruz da, niçin Allâh'ın öldürdüğü hayvanın etinden yemiyoruz?" diye leş hakkında soru sordukları kaydedilmektedir.² İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivâyette ise, bu soruyu müşriklerin sordukları kaydedilmektedir.³ Tevrât'ta yahudilere leş yemenin haram kılınmış olması sebebiyle, mezkur soruyu yahudilerin değil de, müşriklerin sormuş olması muhtemeldir.

3. İç Yağ

Yahudilere iç yağı yemek yasaklanmıştır. Tevrât: "Hiçbir yağı, öküz yahut koyun, yahut keçi yağı yemiyeceksiniz... Kendiliğinden ölen yahut parçalanmış hayvanın yağı, başka herşey için kullanılabilir, fakat onu yemiyeceksiniz. Ateşle yapılan takdime olarak Rabbe arzedilmekte olan hayvanlardan birinin yağını kim yerse, ondan yiyen can kavminden atılacaktır."⁴ demektedir. Yahudilere iç yağı yemenin haram kılındığını Kur'ân-ı Kerîm de haber vermektedir.⁵ Hz.Peygamber de, yahudilere iç yağı yemelerinin yasaklandığını, ancak onların bu yasağı ihlal ederek, iç yağını eritip sattıklarını haber vermiştir.⁶ Kur'ân-ı Kerîm, iç yağı yeme yasağının yahudilere bir ceza olduğunu bildirmektedir.⁷ Hz.Peygamber'in hadisine göre, yahudilerin iç yağını satmalarının da yemeleri gibi yasak olması gerekmektedir.⁸ Tevrât ise, hayvanların yağlarının, yeme dışında her iş için kullanılabileceğini bildirmektedir.⁹ Hz.Peygamber'in hadislerinin ışı-

¹ 2.Bakara, 173; 5.Mâide 3; 6.En'âm, 145; 16.Nahl, 115; Buhârî, Sahîh, VI, 231.

² E.Dâvud, Sünen, III, 246.

³ Nesâî, Sünen, VII, 237.

⁴ Tevrât, Levililer, 7/22.

⁵ 6. En'âm, 146.

⁶ Buhârî, Sahîh, III, 40; IV, 145; Müslim, Sahîh, III, 1207-1208.

⁷ 6.En'âm, 146.

⁸ Buhârî, Sahîh, III, 40; Müslim, Sahîh, III, 1207-1208.

⁹ Tevrât, Levililer, 7/22-25.

leme metodlarıyla temizlenir, yıkanır, Yahudilik'teki gibi imhası ci-hetine gidilmez. Hayız, nifas, kanamalı olma hali, cünüblük gibi du-ruumlarda olan kimselerin dokunduğu yiyecek maddelerini de murdar kabul edilmez.

6. Domuz Eti

Yahudilik'te domuz eti yemek yasaktır. Tevrât: "Ve domuzu, çünkü o, çatal ve yarık tırnaklıdır, fakat geviş getirmez, o size mur-dardır, onların etinden yemeyecek ve leşine dokunmayacaksınız" ¹ demektedir. Domuz eti yeme yasağı İslâm'da da vardır. Kur'ân'da domuz eti haram kılınmış ve domuz eti (رَجَس) pis olarak nitelendi-rilmiştir. ² Hz.Peygamber de, domuzun satışını yasaklamıştır. ³

7. Tavşan Eti

Yahudilik'te tavşan eti yemek haram kılınmıştır. Tevrât: "Ve tavşanı, çünkü o, geviş getirir, fakat çatal tırnaklı değildir, size mur-dardır." ⁴ demektedir. İslâm, Yahudiliğin tavşanın haramlığına dair tutumunu reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de haram olarak zikredilenler arasında tavşan mevcut değildir. ⁵ İslâm'a göre tavşan helâldir. Hz.Peygamber, tavşanın yenilmesine izin vermiş ve kendi-sine gönderilen bir tavşan budunu kabul etmiştir. ⁶ Ayrıca Ehl-i Sünnet âlimleri, tavşanın etinin helâllığı konusunda ittifak etmiş-lerdir. ⁷

8. Deve Eti

Yahudilik'te deve eti yemek haram kılınmıştır. Tevrât, devenin geviş getirdiğini, fakat çatal tırnaklı olmadığını ileri sürerek haram olduğunu bildirmiştir. ⁸ İslâm, Yahudiliğin bu tutumunu kabul et-memiştir. Deve, Kur'ân'da haram olarak zikredilen şeyler arasında

¹ Tevrât, Levililer, 11/7-8; Tesniye, 14/8.

² 2.Bakara, 173; 5.Mâide 3; 6.En'âm, 145; 16.Nahl, 115.

³ Buhârî, Sahîh, III, 40, 43; Müslim, Sahîh, III, 1207; E.Dâvud, Sünen, III, 756-757; Tirmizî, Sünen, III, 591; Nesâî, Sünen, VII, 309-310.

⁴ Tevrât, Levililer, 11/6; Tesniye, 14/7.

⁵ 6.En'âm, 145.

⁶ Müslim, Sahîh, III, 1547; E.Dâvud, Sünen, IV, 152; Tirmizî, Sünen, IV, 70; Nesâî, Sünen, VII, 196-197; İ.Mâce, Sünen, II, 1080-1081.

⁷ İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 328; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 166.

⁸ Tevrât, Levililer, 11/4; Tesniye, 14/7.

yer almamakta¹ fakat, helâl kılındığı bildirilen hayvanların (انعام) içinde yer almaktadır.² Hz.Peygamber'de, deveye binmiş, deve satın almış, devenin etinden yemiştir.³

İslâm'da, bir hayvanın haram kılınmasının ölçüsü, hayvanın azı ve köpek dişi olmakla beraber yırtıcı olmasıdır. Hz.Peygamber, azı ve köpek dişi bulunan her yırtıcı hayvanın etinden nehyetmiştir. Deve ise, azı dişleri olduğu halde yırtıcı olmayan bir hayvandır, bu sebeble eti helâldir.⁴

9. Kaya Porsuğu

Yahudilik'te kaya porsuğunu yemek haram kılınmıştır. Tevrât "Ve kaya porsuğunu, çünkü o geviş getirir, fakat çatal tırnaklı değildir"⁵ demektedir. Porsuk etinin yenilmesi İslâm'da da haramdır. Porsuk, etobur bir hayvandır, yumuşakça, kurbağa, kuş, küçük hayvan yiyerek beslenmektedir. Porsuk sansargillerden bir hayvandır.⁶ Hz.Peygamber ise, her yırtıcı hayvanın etini yemekten nehyetmiştir.⁷

Tevrât'ın, hayvanlar arasında, tırnağı yarık ve çatal olan ve geviş getiren hayvanların dışında kalanları haram kıldığını, yukarda kaydedilen domuz, deve, porsuk ve tavşanı geviş getirmelerine rağmen, çatal tırnaklı olmadıkları için haram kategorisine dahil ettiğini görmekteyiz.⁸ İslâm'da ise, bir hayvanın haram olması için, azı ve köpek dişi olup, yırtıcı olması ölçü olarak kabul edilmiştir.⁹

¹ 6. En'âm, 145.

² 5.Mâide 1; 6.En'âm, 144; Hâzin, Lübâb, II, 222; Yazır, Hak Dini, III, 1549.

³ I.Sâd, Tabakât, I, 492-493; Müslim, Sahîh, II, 960; E.Dâvud, Sünen, II, 362-363; Tirmizî, Sünen, III, 249-250.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 230; Müslim, Sahîh, III, 1533-1534; E.Dâvud, Sünen, IV, 159-161.

⁵ Tevrât, Levililer, 11/5; Tesniye, 14/7.

⁶ Meydan Larousse, X, 270.

⁷ Buhârî, Sahîh, VI, 230; Müslim, Sahîh, III, 1533.

⁸ Tevrât, Tesniye, 14/6-7.

⁹ Buhârî, Sahîh, VI, 230; Müslim, Sahîh, III, 1533-1534.

10. Eti Yenmeyen Kuşlar

Tevrât, bazı kuşları mekruh kabul ederek yenilmelerini yasaklamıştır. "Fakat onlardan yemeyeceğiniz şunlardır: Kartal, taşvancıl, karakuş, toy, şahin, cinsine göre çaylak, cinslerine göre bütün kargalar, deve kuşu, buhu, kukuma, cinsine göre atmaca, küçük baykuş, büyük baykuş, kuğu kuşu, saka kuşu, akbaba, leylek, cinslerine göre balıkçıl, hüdhüd ve yarasa."¹

İslâm'a göre, pençesi ile avlanan her kuşun eti haramdır.² Hz.Peygamber, "fasık" olarak nitelendirilen karga ve çaylağın öldürülmesini emretmiş, bu hayvanların etlerinin yenilmesi de yasaklanmıştır.³ Hz.Peygamber, hüdhüd (ibibik) ve yarasanın öldürülmesini yasaklamıştır. Bu yasak, onların etlerinin yenilmesinin câiz olmadığına delalet etmektedir.⁴ Hanbelîler'e göre, kartal, atmaca, şahin gibi avını pençeleriyle yakalayanlar haramdır. Hanefîler'e göre ise, akbaba ve karga mekruh, tohum kargası, saksâğan, güvercin, kaz, ördek, tavuk, bildiricın, keklik, sığırcık, çulluk ve bülbül helâldir.⁵ Sonuç olarak İslâm'a göre, pençeleriyle avlanan ve yaratılış bakımından iğrenç olan kuşların etleri haram veya tahrimen mekrûhtur.⁶

11. Deniz Hayvanları

Tevrât, denizlerde ve diğer sularda yaşayan hayvanların katnatsız ve pulusuz olanlarını haram kılmış, etlerinin yenilmesini yasaklayarak leşlerinin murdar olduğunu bildirmiştir.⁷ Kur'ân-ı Kerim'de deniz avının helâl kılındığı bildirilmiştir.⁸ Hz.Peygamber, denizin suyunun pak, ölüsünün (avlanıp sudan çıkarılınca ölenlerin)

¹ Tevrât, Levililer, 11/13-19; Tesniye, 14/12-18.

² Müslim, Sahîh, III, 1534; E.Dâvud, Sünen, IV, 159-161; Tirmizî, Sünen, IV, 71; İ.Mâce, Sünen, II, 1077.

³ İ.Mâce, Sünen, II, 1031-1032, 1082.

⁴ E.Dâvud, Sünen, V, 418-419; İ.Mâce, Sünen, II, 1074; A.b.Hanbel, Müsned, I, 332; Cezîrî, K.Fıkh, II, 1; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 160-161.

⁵ İ.Kudâme, el-Muğni, IX 326-327; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 160-161.

⁶ İ.Kudâme, a.g.e., IX, 326-327; Cezîrî, K.Fıkh, II, 1.

⁷ Tevrât, Levililer, 11/9-12; Tesniye, 14/10.

⁸ 5.Mâide 96; 16. Nahl, 14.

helâl olduğunu söylemiştir.¹ Yine Hz.Peygamber, "Denizin suyunun sahile attığı ve geri çekilmekle sahilde bıraktığı avı yiyiniz. Denizde ölüp de su yüzüne çıkanı yemeyiniz."² buyurmuştur. Ayrıca Hz.Peygamber: "Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı: Balık ile çekirge, karaciğerle dalak."³ buyurmuştur. Hz.Peygamber'in ashâbı da, çıktıkları bir sefer esnasında anber denilen iri bir balıktan yemişler ve etinden Hz.Peygamber'e getirmişlerdir.⁴

İbn Abbâs, yahudilerin yılan balığını yemediklerini, fakat bunun müslümanlara helâl kılındığını haber vermektedir.⁵

İslâm'a göre, daima suda yaşayan, suda barınan hayvanlardan her çeşit balığın eti helâldir. Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı bunlardandır. Fakat diğer su hayvanları habâisten sayılır, yenilmeleri câiz olmaz. Mesela yengeçler, midyeler, istiridyeler, istakozlar İslâm Hukûkçularına göre helâl değildir, etleri yenmez. Hanefiler'e göre, deniz aygırı, deniz insanı, deniz hıncırı gibi balık suretinde olmayan deniz hayvanlarının yenilmeleri de helâl değildir.⁶

12. Dört Ayak Üzerinde Yürüyen Kanatlı Haşarat

Tevrât, dört ayak üzerinde yürüyen kanatlı haşarâtın hepsini mekruh kabul ederek, yenilmelerini yasaklamıştır. Fakat yer üzerinde sıçramak için, ayaklarının üzerinde bacağı olan, çekirge gibi hayvanları bu yasağa dahil etmemiştir.⁷ Çekirge, İslâm'da da helâldir. Hz.Peygamber, çekirgenin helâl kılındığını bildirmiş,⁸ İbn Evî Evfâ da, Hz.Peygamber ile birlikte yedi gazâyâ gittiklerini ve bunlarda çekirge yediklerini haber vermiştir.⁹

¹ Nesâî, Sünen, VII, 207.

² E.Dâvud, Sünen, IV, 165-166; İ.Mâce, Sünen, II, 1082.

³ İ.Mâce, Sünen, II, 1101-1102.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 223; Müslim, Sahîh, III, 1535-1536; E.Dâvud, Sünen, IV, 178-180; Nesâî, Sünen, VII, 207-209.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 223; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XXI, 105.

⁶ Cezîrî, K.Fıkıh, II, 5. Açıklama No:1.

⁷ Tevrât, Levililer, 11/20 23; Tesniye, 14/19.

⁸ İ.Mâce, Sünen, II, 1101-1102.

⁹ Buhârî, Sahîh, VI, 223; Müslim, Sahîh, III, 1546; E.Dâvud, Sünen, IV, 164; Nesâî, Sünen, VII, 210.

Kanatlı haşaratın haramlığına dair hüküm, İslâm'da da yer almıştır. Sinek, arı, akreb vs. cinsinden sinek ve böcek çeşitleri ile, yerin altında yaşayan solucan, yılan, fare ve kirpiller pis oldukları için yenmezler.¹ Habis, yani yaratılış bakımından iğrenç olan fare, yaban faresi, akreb, yılan, kurbağa, kara ve deniz kaplumbağası, arı, kara-sinek, sivrisinek, köstebek, kirpi, bit vs. haşarâtın etleri haramdır.² Kur'ân-ı Kerîm, müslümanlara habis olan şeylerin harâm kılındığını bildirmektedir.³

13. Etli ve Sütlülerin Karıştırılmasının Yasaklığı

Yahudilik'te etli ve sütlülerin ayrılması emredilmiştir. Tevrât: "Oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin."⁴ demektedir. Bu yüzden, etli ile sütlülerin aynı kapta pişirilmeleri, bulaşıklarının aynı kapta yıkanması, kaplarının aynı dolapta saklanması yasaklanmıştır.⁵

İslâm'da böyle bir uygulama yoktur. Gerek Kur'ân'da, gerekse Hz.Peygamber'in hadislerinde etli ile sütlülerin ayrılmasına dair bir emir yoktur.⁶

14. Yahudilik'te Eti Yenilen Hayvanlar

a. Kara Hayvanlar

Tevrât, çatal ve yarık tırnaklı olup, geviş getiren her hayvanın etinin yenilebileceğini bildirmiştir.⁷ Yahudilik'te etinin yenilmesi helâl kılınmış hayvanlar şunlardır: "Sığır, koyun, keçi, geyik, ceylan, dağ keçisi, karaca, âhu, dağ koyunu."⁸ Ayrıca Tevrât, yahudilere eti yenilen hayvanlardan olmak kaydıyla, canları istediği zaman boğazlayarak et yemeleri konusunda izin vermiştir.⁹ Tevrât'ın helâl oldu-

¹ Cezîrî, K.Fıkh, II, 3-4; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 159.

² İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 323-324.

³ 7.A'râf, 157.

⁴ Tevrât, Çıkış, 23/19, 34/26.

⁵ Epstein, Judaism, s.161; Örs, Musa ve Yahudilik, s.387-388.

⁶ Bkz. 6.En'âm, 145.

⁷ Tevrât, Levililer, 11/3.

⁸ Tevrât, Tesniye, 12/15, 22; 14/4-5.

⁹ Tevrât, Tesniye, 12/15, 20.

ğunu zikrettiği, yukarda kaydedilen hayvanlar İslâm'da da helâldir. Kur'ân-ı Kerim'de: "İhrâm'da iken avlanmayı helâl görmeksizin, size bildirilecek olanlar dışında diğer hayvanlar helâl kılındı."¹ buyurulmuştur. Buna göre, (انعام) lafzının içine giren hayvanlar helâl kılınmıştır. Sığır, koyun, geyik, ceylan, dağ keçisi, karaca, dağ koyunu, ahu, vs. hayvanlar helâl kılınmıştır² İslâm'da, domuz ve yırtıcı hayvanların dışındakiler helâl kılınmış olmaktadır. Yahudilik'teki uygulamanın aksine, İslâm'da deve ve tavşan da helâl kılınmıştır. İslâm'da, bir hayvanın helâl kılınmasının ölçüsü, azı dişi olduğu halde hayvanın başkasına saldırmaması, yırtıcı olmamasıdır.³

b. Deniz Hayvanları

Tevrât, denizlerde ve sularda yaşayan hayvanları yeme konusunda, onların kanatlı ve pullu olmaları şartını getirmiştir.⁴ İslâm, Tevrât'ın deniz hayvanlarının helâllığı konusundaki tutumunu benimsemiştir. Kur'ân-ı Kerîm, deniz avının helâl olduğunu bildirmiş,⁵ Hz.Peygamber de, balığın helâl olduğunu söyleyerek, yenilmesine izin vermiştir.⁶ İslâm'a göre, suda yaşayan her çeşit balık helâl kılınmıştır. Hanefiler'e göre, deniz hayvanlarının helâl olabilmesi için balığa benzemesi gerekmektedir.⁷ Yahudilerin yılan balığını yememeleri hususu da reddedilerek, bunun helâl olduğu bildirilmiştir.⁸

c. Kuşlar

Tevrât, kuşları tahir ve murdar olmak üzere ikiye ayırmış ve tâhir kuşların yenilmesine izin vermiştir.⁹ Murdar kabul ettiği kuşları sıraladıktan sonra, diğerlerinin yenilmesini câiz görmüştür.¹⁰

¹ 5.Mâide 1; 6.En'âm, 144.

² İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 227-228; Cezîrî, K.Fıkıh, II, 2-3.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 230; Müslim, Sahîh, III, 1533-1534.

⁴ Tevrât, Levililer, 11/9; Tesniye, 14/9.

⁵ 5.Mâide 96.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 165-166; Nesâî, Sünen, VII, 207; İ.Mâce, Sünen, II, 1082.

⁷ Cezîrî, a.g.e., II, 5.

⁸ Buhârî, Sahîh, VI, 223; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XXI, 105.

⁹ Tevrât, Tesniye, 14/11, 20.

¹⁰ Tevrât, Levililer, 11/13-19; Tesniye, 14/12-18.

İslâm da, kuşları eti yenilen ve yenilmeyen olmak üzere ikiye ayırmış, pençesi ile avlanan her kuşun etinin yenilenmesini haram kılmış, pençesini avlanmak üzere kullanmayan kuşların yenilmesini helâl kılmıştır.¹ Ancak, Yahudiliğin aksine, Şafi'îler'e göre balıkçıl, Hanefiler'e göre deve kuşu ve balıkçıl helâl kılınmıştır.²

B- HİRİSTİYANLIK'TA YİYECEKLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1. Kan, Putlara Kurbân Edilenler ve Boğulmuş Olanlar

Hıristiyanlık'ta, kan, putlara kurbân edilenler ve boğulmuş olan hayvanları yemenin yasak edildiğini görmekteyiz. Bu hususla ilgili olarak, Hıristiyanlığın ilk yazılı kaynaklarında emirler mevcuttur: "Putlara kurbân edilen şeylerden, kandan ve boğulmuş olanlardan ve zinadan çekinin."³ Kur'ân'da da, kan, boğulmuş olanlar ve Al-lâh'tan başkası adına kesilenler haram kılınmıştır.⁴

2. Et Yemenin Yasak Olduğu Zamanlar

Hıristiyanlık'ta, Cuma ve diğer perhiz günlerinde et yemek yasaktır. Hz. İsâ'nın Cuma günü çarşıya gerildiği iddiası, bu yasağa dayanak teşkil etmektedir.⁵ Kilisenin emirleri arasında, Cuma ve diğer günlerde et yeme yasağı bulunmaktadır.⁶ Hıristiyanların, perhiz günlerinde sadece et yemekten sakınmadıkları, aynı zamanda et sularından, süt ve tereyağından da kaçındıkları kaydedilmektedir.⁷ İslâm, Hıristiyanlığın bu uygulamasını kabul etmemiştir. Kur'ân'ın bildirdiğine göre, Hz.İsâ haça gerilerek öldürülmemiştir.⁸ İslâm'da oruç, belirli saatler arasında yemekten içmekten ve cinsi

¹ Müslim, Sahîh, III, 1534; E.Dâvud, Sünen, IV, 159-161; Tirmizî, Sünen, IV, 71, 73; İ.Mâce, Sünen, II, 1077; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 158-160.

² Cezîrî, K.Fıkıh, II, 1.

³ Resûllerin İşleri, 15/13, 19-20, 29, 21/25; I.Korintoslular, 10/27.

⁴ 2.Bakara, 173; 6.En'âm, 145; 16. Nahl, 115.

⁵ Matta, bâb: 27-28; Markos, bâb: 15, Luka, bâb: 23-24; Yuhanna, bâb: 19-20; Descuffi, Dua Kitâbı, s.26.

⁶ Descuffi, Hıristiyan Dini, s.173.

⁷ Cilacı, İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban, s.28.

⁸ 4.Nisâ, 157.

münasebetten uzak durmakla tutulduğu için, Hristiyanların ete, et sularına, süte ve tereyağına perhiz yapıp, Cuma ve diğer günlerde bunlardan uzak durmaları reddedilmiştir.

3. Domuz Eti

Domuz eti, Hristiyanlığın da kendisi için kutsal kabul ettiği Tevrât'ta yasaklanmıştır.¹ Ancak, Hristiyanlık'ta domuz eti helâl sayılmıştır. Elde mevcut İnciller'de, domuz etinin helâl olduğuna dair bir kayda rastlanmamaktadır. Üstelik ilk hristiyanlar da, domuzu haram saymaktaydılar.² Nitekim Barnaba, İncilinde: "Her türlü necîs etin yenilmesine cevâz veren kimselerden olduğu için Pavlus'a darıldığını" bildirmektedir.³ Ayrıca, Hristiyan büyüklerinden Petrus'un, daha önceleri, Mûsâ şerîatında yasaklanmış olan şeyleri yemeyip murdar kabul ettiğini görmekteyiz..⁴ Buradan, Hz.İsâ zamanında domuzun helâl kılınmadığını, bu hususun Hz.İsâ'dan sonra ortaya çıktığını anlıyoruz. Domuzun helâl kılınmasına dayanak olarak, Petrus'un vecd halinde gördüğü bir rüyâ delil olarak gösterilmektedir. Buna göre Petrus, Yafa şehrinde duâ etmekteyken, büyük bir çarşafa benzer bir kab dört köşesinden asılı olarak gökten iniyor ve içinde her türlü hayvan bulunuyordu. Bu sırada bir ses, Petrus'a: "kalk, boğazla da ye!" diye emretmiş, Petrus: "Hâşâ Yâ Râb! ben asla bayağı ve murdar şey yemedim" diye itiraz edince, kendisine: "Allâh'ın temizlediği şeyleri sen bayağı etme!" denilmiştir. Bu durum üç kere meydana gelmiş ve kab göğes alınmıştır.⁵ Görüldüğü gibi, Hz.İsâ'nın kaldırmadığı domuz yeme yasağı, Petrus'un gördüğü bir rüyâya dayanılarak kaldırılıyor. Halbuki Kilise'nin, Hz.İsâ'nın bile yapmadığı konularda şerîatı değiştirme selahiyetine sahip olabilmesi için, şerîat metninin ona bu hakkı vermesi gerekirdi.⁶

¹ Tevrât, Levililer, 11/7-8; Tesniye, 14/8.

² Kazıcı, Kur'ân-ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.75-76.

³ Barnabas, The Gospel of Barnabas, s.2; Arapça Terc: s.2.

⁴ Resüllerin İşleri, 10/14; 11/8.

⁵ Resüllerin İşleri, 10/9-16; 11/5-9.

⁶ Sırma, İslamiyet ve Hristiyanlık, s.45.

Pavlus'un çeşitli memleketlere yazdığı mektuplarında, dolaylı olarak domuz etinin yenilmesine cevâz verdiği görülmektedir.¹ Sonuç olarak, domuz eti Kilise tarafından hristiyanlara helâl kılınmış, bu husus Pavlus ve arkadaşlarının Kudüs Konsilindeki görüşlerine dayandırılmıştır.² Kilise, domuz eti yemeyenlere Roma İmparatoru Konstantin zamanında devlet eliyle baskı yaptırmış, yahudilerden hristiyan olanlara, Hristiyanlık'ta sâmiî olup olmadıklarını isbat için zorla domuz yedirtmiştir.³ Kilisenin, daha önce domuz eti yeme alışkanlığı olan milletlere, Hristiyanlığı kabul etmeleri için bu konuda taviz verdiği, onların domuz yeme âdetlerine meşrûiyet kazandırdığı da düşünülebilir.

Sonuç olarak İslâm, Hristiyanlığın domuz etini helâl sayan uygulamasını reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, domuz etini pis olarak nitelemiş,⁴ Allâh'ın domuz etini haram kıldığını bildirmiştir.⁵

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE YİYECEKLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1. Meyte

Süheylî'nin (v.581) kaydettiğine göre, meytenin yenilmesi Hz.İbrâhîm'in dininde de haram olan hususlardandı.⁶ Ayrıca, Hz.İbrâhîm'in sünnetinden kalan izler sebebiyle, Kureyş'ten bazıları Câhiliye devrinde meyte yemekten kaçınıyorlardı.⁷ Nitekim, Hârise b.Evs el-Kelbi'den meyteyi yemiyeceğine dair bir şiir nakledilmektedir.⁸ Fakat, yine Câhiliye devrinde bazı kimselerin meyteyi, bir dış tesir olmaksızın kendi kendine ölen hayvan diye tarif ettikleri ve İslâm tarafından meyte sayılarak haram kılınmış ölü hay-

¹ I. Korintoslular, 10/25-26; Romalılara Mektup, 14/14, 20.

² Sırma, a.g.e., s.44.

³ M.Ebû Zehra, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, s.222.

⁴ 6.En'âm, 145.

⁵ 2.Bakara, 173; 5.Mâide 3; 16. Nahl, 115.

⁶ Süheylî, Ravdu'l-Unuf, II, 362; Ayrıca Bkz.Kastallânî, İrşâdü's-Sârî, VII, 427; VIII, 265; İ.Hacer, Fethu'l-Bârî, VII, 109.

⁷ Kirmânî, el-Kevâkibü'd-Derârî, XV, 62; Aynî, Umdetü'l-Kâri, XVI, 286.

⁸ İ.Habîb, Muhabber, s.329.

vanların etini yediklerini görmekteyiz.¹ Nitekim müşriklerden bazıları, müslümanlara: "Kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuzda Allâh'ın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?"² diye sormuşlardı. Câhiliye devrinde müşriklerin yedikleri meyte çeşitleri şunlardı:

a. Münhanika (النخنة) "Boğulmuş Hayvan"

İbn Abbâs, Câhiliye, devrinde halkın koyunu ölünceye kadar boğup, etini yediklerini haber vermektedir. Münhanika, meyte çeşitlerindendir, çünkü boğulan hayvanın kanı akıtılmamaktaydı.³

b. Natîha (النطيحة) "Süsülmüş Hayvan"

Başka bir hayvan tarafından boynuzuyla süsülerek ölen ayvanıdır. Câhiliye devrinde Arapların, natîha'yı yediklerini görmekteyiz. İslâm'a göre, vuran hayvanın boynuzu yaralayıp kan Aksâ bile haramdır.⁴

c. Mevkuze (المرتزة) "Sopayla Vurulup Ölen Hayvan"

Ağır bir ağaç parçasıyla vurula vurula öldürülen hayvandır. Katâde'nin nakline göre, Câhiliye halkı, koyunu sopa ile vurarak öldürürler ve etini yerlerdi.⁵

d. Canavarın Parçaladığı Hayvan

Yine Katâde'nin nakline göre, Câhiliye devrinde halk, yırtıcı hayvanlardan arta kalan davar, deve ve sığırı yerlerdi. Allâh bunu haram kılmıştır.⁶

e. Mütereddiye (المتردية) "Yüksekten Aşağı Düşerek Ölen"

Câhiliye devrinde, bir kuyuya düşen veya bir tepeden, dağdan aşağı düşerek ölen hayvanın etini yerlerdi.⁷ ed-Dahhâk ise, Câhiliye

¹ Yazır, Hak Dini, III, 1557-1558.

² Nesâî, Sünen, VII, 237; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VIII, 16; Yazır, Hak Dini, III, 1556-1557.

³ Taberî, a.g.e., VI,68; Hâzin, Lübâb, II, 227.

⁴ Taberî, a.g.e., VI, 71; Hâzin, a.g.e., II, 227; Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, XII, 6.

⁵ Taberî, a.g.e., VI, 69; Hâzin, a.g.e., II, 227; Miras, a.g.e., XII, 5-6.

⁶ Taberî, a.g.e., VI, 72; Kardâvî, İslamda Helâl ve Haram, s.54.

⁷ Taberî, a.g.e., VI, 70.

devrinde, Mâide 3. âyette zikredilenlerin hepsinin yenildiğini haber vermektedir.¹

İslâm, Câhiliye devrindeki meyte yememe uygulamasını benimsemiştir.² Ancak, münhanika (boğulmuş), natîha (süsülmüş), mevkuze (vurulup öldürülmüş), mütereddiye (yüksekten düşüp ölmüş) ile canavarın yediğinin meyteye dahil edilmemesini reddederek, bunların da meyte olduklarını ve haram kılındıklarını bildirmiştir. Kur'ân'da: "Leş, kan, domuz eti, Allâh'tan başkası adına kesilenler -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, yüksekten düşüp ölmüş, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenilmiş olanları- dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile, fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı, bunlar fasıklıktır."³ buyurulmuştur.

f. Canlı Hayvandan Et Kesmek

Câhiliye devrinde, Arapların, canlı hayvandan et kesip yediklerini görmekteyiz. Hz.Peygamber, Medîne'ye geldiği zaman, Medîneliler'in develerin hörgüçlerini, koyunların kuyruklarını kesmekte oldukları kaydedilmiştir. Hz.Peygamber, bunu yasaklayarak: "Diri iken hayvandan kesilen parça murdardır"⁴ buyurmuştur.

2. Kan

Câhiliye Arapları acıttıkları zaman, ellerine sivri bir şey alarak, hayvanı yaralar ve akan kanı toplayarak içerlerdi. Bu konuda Câhiliye şâiri A'sâ şöyle demişti:

"Sakin leşlere yaklaşma,
Keskin kemikle kanatma."⁵

Yine Câhiliye döneminde, Arapların kanı bağırsaklara doldurup, kızarttıkları ve misâfirlerine yedirdikleri kaydedilmektedir.⁶

¹ Kardâvî, a.g.e., s.54.

² 2.Bakara, 173; 5.Mâide 3; 6.En'âm, 145; 16. Nahl, 115.

³ 5.Mâide 3.

⁴ Tirmizî, Sünen, IV, 74; İ.Mâce, Sünen, II, 1072.

⁵ Kardâvî, İslâmda Helâl ve Haram, s.52.

⁶ Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, II, 227; Hâzin, Lübâb, II, 227; Yazır, Hak Dini, III, 1557.

Ahmed b.Hanbel de, Şurahbil b.Müslim el-Havlânî'den Câhiliye döneminde bazı kimselerin kanı yediklerini nakletmektedir.¹ Ayrıca, Câhiliye devrinde, kandan yapılan ve el-Bacca denilen bir sucuk yenildiğini görmekteyiz. Bacca (البجة) bir devenin canlı vücudu yarılarak akıtılan kandan yapılan ve eski Arapların kıtlık zamanlarında yemeyi âdet haline getirdikleri bir sucuktu.² Bu konuda Hz.Peygamber'den bir rivâyet gelmektedir. Buna göre Hz.Peygamber: "Sadakalarınızı veriniz, çünkü Allâh sizi Sacca ve Bacca'dan kurtardı"³ buyurmuştur. İslâm, Câhiliye devrinin kan yeme âdetini reddederek, kan yemeyi haram kılmıştır.⁴

3. Putlara Kesilenlerle, Kesilirken Allâh'ın Adı Anılmayan Şeylerin Yenilmesi

Câhiliye devrinde Kureyş ve diğer Arap kabîleleri putlara kurban keserler ve bunların etlerini yerlerdi.⁵ Yine Câhiliye devrinde Araplar, hayvanı keserken putlarının ismini anarlardı.⁶ Süheylî (v.581), Hz.İbrâhîm'in dininde Allâh'tan başkası için kesilenlerin yenilmesinin haram olmadığını, bunların ancak İslâm'da haram kılındığını ileri sürmüştür.⁷ Ancak Süheylî'nin görüşü, Hz.İbrâhîm'in putlara şiddetle düşman olan bir peygamber olduğu ileri sürülerek reddedilmiştir.⁸

İslâm, Câhiliye devrinde, Allâh'tan başkası adına kesilen, Allâh'ın adı anılmayarak, kesilirken putların adı zikredilen hayvanların yenilmesine dair uygulamayı reddetmiştir. Kur'ân'da: "Üzerine Allâh'ın adı anılmadan kesilen hayvanları yemeyin"⁹ buyurulmuştur.

¹ A.b.Hanbel, Müsned, IV, 200.

² İ.Kelbî, Kitâbü'l-Asnâm, s.3; Terc: Putlar Kitâbı, s.25.

³ İ.Kelbî, a.g.e., s.3; Terc: s.25; İ.Esîr, Nihâye, I, 96; II, 342; Sacca'nın bir put ismi olduğu kaydedilmiştir. Bkz: İ.Kelbî, a.g.e., s.3; Terc: s.25; İ.Esîr, a.g.e., II, 342.

⁴ 2.Bakara, 173; 5.Mâide, 3; 6.En'âm, 145; 16. Nahl, 115.

⁵ Taberî, Câmiu'l-Beyân, VIII, 19.

⁶ Hâzin, Lübâb, II, 227.

⁷ Süheylî, Ravdu'l-Unuf, II, 362.

⁸ Kastallânî, İrşâdü's-Sârî, VII, 427; VIII, 265.

⁹ 6.En'âm, 121; Bu hususta ayrıca Bkz: E.Dâvud, Sünen, III, 245-246; İ.Mâce, Sünen, II, 1059.

4. Cömertlik Yarışa İçin Kesilenler

Câhiliye döneminde Arapların, cömertlik yarışında bulunmak için hayvan kestiklerini görmekteyiz. Hz.Peygamber, cömertlik yarışında bulunmak için kesilen hayvanların etini yemekten nehyetmiştir.¹

5. Talih Denemek İçin Kesilenler

Câhiliye devrinde Arapların, "meysir" oyununda ortaya koydukları ve hisse çıkan kimseye verip, çıkmayan kimseye vermedikleri etler vardı. Araplar meysir oyununda kazandıkları bu etleri yerlerdi.² İslâm, bu şekilde kesilen etlerin yenilmesini yasaklamıştır. Kur'an: "Fal oklarını açmak suretiyle talih denemek için kesilen hayvanların etleri haramdır."³ buyurmuştur.

Bütün bu yasaklar, Arapların İslâm'dan önce yiyip içtikleri mutad yiyecekler üzerine konulmuştu. Esasen onların evvelce de hiç yemedikleri yırtıcı hayvanlar, leş yiyen kuşlar, yılanlar, köpekler, kediler, kurbağalar vs. hayvanlar ve zehir gibi sağlığa dokunan diğer bütün şeyler ilgili âyetlerde hiç zikredilmemiştir. Nitekim Araplar, deve etini yiyorlardı ve Hz.Peygamber bunun yasaklanması ile ilgili bir ilahi buyruk getirmemişti.⁴

Câhiliye devrinde Arapların, darlık şiddetlendiği zaman (الْزُبْ) keler, (الْيَرْبُوع) yerbu' (yaban faresi), (الْوَبْر) ada tavşanını yediklerini görmekteyiz.⁵ İslâm, Câhiliye devri Araplarının (الْوَبْر) ada tavşanı yemelerine dair âdetlerini tasvib etmiştir.⁶ Keler yeme hususunda ise, Hz.Peygamber'den farklı rivâyetler gelmektedir. Bir rivâyete göre, Hz.Peygamber keler yemekten nehyetmiştir. Kelerin haram olduğunu söyleyen İslâm âlimleri, bu hadisi delil olarak almışlardır.⁷

¹ E.Dâvud, Sünen, III, 246.

² A.b.Hanbel, Müsned, II, 351-352; Taberî, Câmiu'l-Beyân, II, 360; Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, II, 111-112; Yazır, Hak Dini, II, 764-765.

³ 5.Mâide 3.

⁴ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1126.

⁵ A.Emîn, Fecru'l-İslâm, s.9.

⁶ Müslim, Sahîh, III, 1547; E.Dâvud, Sünen, IV, 152; Tirmizî, Sünen, IV, 70; Nesâî, Sünen, VII, 196-197; İ.Mâce, Sünen, II, 1080.

⁷ E.Dâvud, Sünen, IV, 155; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, IV, 171-172.

Diğer bir rivâyette ise, Hz.Peygamber'in sofrasında keler yenildiği haber verilmektedir.¹ Ancak Hz.Peygamber kendisi kelerden yemiş ve: "Onu yiyin, zira helâldir, fakat o benim yiyeceğim bir şey değildir"² buyurmuştur. Alimlerin çoğunluğuna göre, keler yemek helâldir. Kâdî 'Iyâd (v.544), bazı âlimlere göre keler yemenin haram, Hanefîler'e göre mekruh olduğunu nakletmiştir.³ (البروع) Yaban faresi ise, yaratılış bakımından iğrenç olduğu için haram kılınmış, Câhiliye devrinin yerbu' yeme âdeti de reddedilmiştir.⁴

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 231-232; Müslim, Sahîh, III, 1544-1545; E.Dâvud, Sünen, IV, 153; Nesâî, Sünen, VII, 198-199; İ.Mâce, Sünen, II, 1079-1080.

² Müslim, Sahîh, III, 1542-1543.

³ Dâvudoğlu, a.g.e., IV, 171.

⁴ İ.Kudâme, el-Muğni, IX, 328.

XI- İÇKİ VE KUMAR

A- İÇKİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1- Yahudilik'te İçki

Hız.Âdem'den itibaren bütün Peygamberlerin tebliğlerindeki ortak noktalardan birisi de, aklın korunmasına önem verilmesidir. Bu sebeble insana sarhoşluk verip, insan aklını devre dışı bırakan maddelerin, Hız.Âdem'den itibaren tüm Peygamberler tarafından yasaklanmış olması fikri bir gerçeğin ifâdesi olmalıdır.

Elimizdeki Tevrât'ta, bir taraftan içki içmenin bayağı, murdar bir şey olduğu söylenirken, diğer taraftan takdime sunulduktan sonra şarap içilebileceğine dair satırlara rastlamaktayız. Tevrât'ın kaydettiğine göre Rab, Hârûn'a: "Sen ve seninle beraber oğulların, toplanma çadırına girdiğiniz zaman, ölmeyesiniz diye şarap ve içki içmeyin; nesillerinizce bu ebedi kanun olacak. Ta ki, mukaddesle bayağı şeyi ve murdarla tahiri birbirinden ayırd edesiniz."¹ demiştir.

Tevrât'ın, içkiyi bayağı, murdar bir şey olarak tavsifi Kur'an'a uygundur, Kur'an da, içkiyi, şeytânın işlerinden bir pislik olarak nitelemektedir.² Ayrıca, Hârûn'a ve nesillerine, toplanma çadırına girdikleri zaman içki içmelerinin yasaklanması da, Kur'an'ın içki konusundaki ilk âyetlerine uygun görünmektedir. Kur'an da, ilk zamanlar müslûmanlara sarhoş iken namaza yaklaşmalarını emretmiş-

¹ Tevrât, Levililer, 10/8-10.

² 5.Mâide 90.

tir.¹ Ancak daha sonra, müslümanlara hayatlarının her safhasında içkiyi kesin olarak yasaklamıştır.²

Tevrât'ın yukarda kaydedilen satırları, Kur'ân'ın mezkur âyeti gibi³ bir geçiş döneminin ifâdesi midir? Yoksa Tevrât'ın içki yasağına dair emirleri tahrif edilerek, bu yasak sadece mabede ibâdet için gidenlere ve ibâdete gidilecek zamana mı tahsis edilmiştir? Burası, üzerinde durulmaya değer bir husustur.

Tevrât'ın şu satırları da, adak adayan, kendini Rabbe ayıran kimselerin içki içmesini yasaklamaktadır, ki bu da, içki içmenin Rab Yahova'nın rızasına uygun olmadığını göstermektedir: "Bir erkek yahut bir kadın adak adamak için kendini Rabbe ayırırsa, şaraptan ve içkiden çekinecek, şarap sirkesi ve içki sirkesi içmeyecek, hiç üzüm suyu içmeyecek, yaş yahut kuru üzüm yemiyecek."⁴

Süleymân'ın Meselleri Kitâbı'ndaki içkiyi yeren ifâdelerden, şarabın, Hz.Mûsâ'dan Hz.Süleymân devrine kadar yahudilere nehyedilmiş olduğunu anlamaktayız:

"Şarap sümürenlerin, ete düşkün olanların arasında bulunma.

Çünkü ayyaş ve obur fakir olur."⁵

"Gözlerin kızarması kimindir?

Şarabın başında oturup gecikenlerin,

Karıştırılmış şarabı aramaya gidenlerindir.

Şarabın kızıl olmasına

Kadehte rengini vermesine,

Kolay kolay aşağı akmasına bakma,

Sonunda yılan gibi ısırır,

Ve engerek gibi sokar."⁶

¹ 4.Nisâ, 43.

² 5.Mâide 90-91.

³ 4.Nisâ, 43.

⁴ Tevrât, Sayılar, 6/1-3.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Süleymanın Meselleri, 23/20-21.

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, Süleymanın Meselleri, 23/29-32.

Tevrât, şarabı yasaklayan, ayıplayan ifâdelerinin yanında, şarabı yahudilere serbest bırakan, şarabı takdime haline getiren ifâdelerle de sahiptir: "Ve Rabbe hoş koku olarak, dökülen takdime için, bir hîn'in üçte biri şarap takdim edeceksin."¹ Yine Tevrât, nezrini yerine getiren kimsenin şarap içmesine izin vermektedir.² Tevrât'ın, içkiyi bayağı, murdar bir şey olarak vasıflandıran satırları ile³, adağını yerine getiren kimseye içkiyi serbest bırakan, Rabbe hoş koku olarak şarap takdim edilmesini emreden satırları çelişki halindedir. Tevrât, bir yerde murdarla tahiri ayırd edin demekte, diğer tarafta içkiyi serbest bırakmaktadır.⁴ Bu durumda, mademki içki bayağı ve murdardır, o zaman bayağı ve murdar bir şey nasıl Rabbe hoş koku takdimesi olarak sunulabilir? Herşeyin Yaratıcısı olan Rab, kendisine temiz ve meşru şeyler takdim edilerek ibâdet edilmeye layık değil midir? Ayrıca Rabbe yakın olmak, kendini Rabbe ayırmak için, içkiden uzak duran, böylece temizlenen, içkiden uzak durmayı ibâdetin bir şartı olarak gören bir kimseye, adağını yerine getirdikten sonra bu murdar şey nasıl helâl kılınabilir? Bütün bu sorular bize, Tevrât'ın bu farklı ve birbirine zıt satırlarının, sonradan ilave edildiğini veya Tevrât'ın içkiyi yasaklayan hükümlerinin daha sonra tahrif edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Günümüz yahudilerinde şarabın yasak olmadığı, ancak sadece bir yahudinin kontrolü altında yapılan şarabın içilmesinin helâl sayıldığı bilinmektedir.⁵

İslâm, içkiyi kesin olarak yasaklamıştır.⁶ Bu yasağı, sadece ibâdet zamanı ve ibâdet mahalli ile sınırlı tutmamıştır. Bu sebeble içkiyi, sadece adak adayan veya mabede girmek durumunda olan kimselere yasaklayan Tevrât'ı tasvib etmemiştir. Ayrıca içkinin ibâdet maksâdıyla kullanılmasını da kesin olarak reddetmiş, içkiyi (رجس) pislik olarak nitelendirmiştir.⁷ Pislik ise, Allâh'a ibâdet için kullanılmaya layık değildir. Allâh'a, ancak temiz ve meşru şeylerle

¹ Tevrât, Sayılar, 15/7, 10; Hîn, sıvılarda kullanılan bir ölçektir.

² Tevrât, Sayılar, 6/20.

³ Tevrât, Levililer, 10/8-10.

⁴ Tevrât, Levililer, 10/10.

⁵ Örs, Musa ve Yahudilik, s.389.

⁶ 5.Mâide 90-91.

⁷ 5.Mâide 90.

ibâdet edilebilir. Ayrıca, içkinin bütün kötülüklerin anası olduğu belirtilmiştir.¹

2- Hristiyanlık'ta İçki

Hristiyanlığın ilk kaynaklarında içkiden sakındırıldığını görmekteyiz. Pavlus: "Şarapla sarhoş olmayın, onda edepsizlik vardır"² demiştir. Hz.İsâ da, "Kendinizi sakının, kumar, sarhoşluk ve bu hayatın kaygıları ile yürekleriniz fazla ağırlaşmasın. Onun için her vakit duâ ederek uyanık durun"³ demiştir. Pavlus Romalılar'a mektubunda, içkiden uzak durulmasını istemiştir: "Maskaralık ve sarhoşlukla değil, fuhşiyat ve yolsuzlukla değil, niza ve hasedle değil, gündüzdeki gibi iyi hal ile hareket edelim."⁴ "Et yememek, şarap içmemek ve kardeşinin onunla sürçeceği bir şeyi yapmamak iyidir."⁵

Luka İncili'nde ise, Hz.Yahyâ'nın doğumu ile ilgili olarak: "Fakat melek ona dedi: Korkma Zekeriyâ, çünkü duân işitildi, karn Elisabet sana bir oğul doğuracak, onun adını Yahyâ koyacaksın, sevinç ve safa bulacaksın, onun doğmasından birçokları da sevinecekler. Çünkü Rabbin gözünde büyük olacak, şarap ve içki içmeyecek ve daha anasının karnında Ruhul-Kudüs'le dolu olacak"⁶ denilmektedir. Hz.Yahyâ'nın Rabbin gözünde büyük olacağı, şarap ve içki içmeyeceği hususu ilgi çekicidir. Peygamberlerin, Allâh katında değerli kimselerin içkiden çekineceği hususunun, o zamandaki Hristiyan telakkisinde yer alması, ilk Hristiyanlığın içkiye karşı tutumunu yansıtmaktadır.

İçki konusunda, çelişkili tutum ve ifâdelere Ahd-i Cedid'de de rastlamaktayız. Yukarda kaydettiğimiz ifâdeler içkiyi kötölemekte ve hristiyanlara içkiden uzak durmayı tavsiye etmektedir. Ancak şu satırlar da içkiye cevâz verici mahiyettedir; buna göre Hz.İsâ, Galile'nin Kana şehrinde, şakirtleri ile beraber bir düğüne çağırılmış, bu ziyâfette şarap eksilince, Hz.İsâ'nın annesi, şaraplarının olmadığını ifâde ederek, Hz.İsâ'dan bir mucize(!) göstermesini is-

¹ Nesâî, Sünen, VIII, 315.

² Efesoslara Mektup, 5/18.

³ Descuffi, Hristiyan Dini, s.208.

⁴ Romalılara Mektup, 13/13.

⁵ Romalılara Mektup, 14/21.

⁶ Luka, 1/13-15.

temiştir. Hz. İsa da, oradaki altı âdet taş küpe ağızlarına kadar su doldurtup, bunları şaraba çevirmiş, misafirlere ikram ettirmiştir. Böylece şakirtlerine izzetini ve kendi alametlerinin başlangıcını göstermiştir.¹ Yine Hz.İsa, çarmıha gerilmek üzere Golgota (Kafa Kemiği) denilen yere getirildiği zaman, kendisine verilen ödle karışık şarabı tadınca içmek istememiştir.²

Burada hatırimıza bazı sorular gelmektedir: Eğer Luka İncili'nde Hz.Yahya hakkında kaydedildiği gibi, içki ve şarap içmemek Allâh katında değerli olmanın bir tezahürü ise, Hz.İsa niçin suyu şaraba çevirmiş, kendine inananlara içirmiş ve bunu kendi vazifesinin bir alameti olarak yapmıştır? Ve yine niçin Golgota'da ödle karışık içkiyi tadmıştır? Yoksa Hz.İsa, Allâh katında Hz.Yahya'nın sahip olduğu değeri haiz değil midir? Hz. Yahya'nın Rabbin gözünde büyük olacağını, içki içmeyeceğini daha annesinin karnında iken meleşin haber verdiğini Luka İncili kaydetmektedir.³ Yine Hristiyan Azizlerinden Pavlus: "Şarapla sarhoş olmayın, onda edepsizlik vardır"⁴ demektedir. Peki Hz.İsa, Pavlus'un: "Kendisinde edepsizlik vardır" dediği şarabı nasıl içmiş, şakirtleri tarafından şarabın içilmesine nasıl izin vermiştir? Temiz olan suyu, nasıl kendisinde edepsizlik olan şaraba çevirmiştir? Yoksa Hz.İsa, Pavlus kadar içkinin zararlarını bilmiyor muydu? Bu sorulara verilecek cevaplar, Hz.İsa'nın içkiye cevâz vermediğini, suyu şaraba çevirdiğine dair İncil rivâyetinin asılsız olduğunu, Hz.İsa'ya atfedilen ve içkiye cevâz veren satırların uydurma olduğunu hatırimıza getirecektir.

Daha sonraları Kilise mensuplarının da, içki konusunda ihtilaf ettiklerini görmekteyiz. İçkiye cevâz veren bazıları, "İçkinin azı mideye zararlı değildir" ifâdesini delil göstermişlerdir. Bu söze sarılanlar, içkinin azının çoğuna doğru sürüklediğini göz ardı etmektedirler.⁵ Pavlus da, "Artık yalnız su içme, miden ve sık sık gelen rahatsızlıkların için biraz içki iç" demekte ve "Sarhoşlukta edepsizlik vardır" diyen kendisiyle, çelişkiye düşmektedir.⁶

¹ Yuhanna, 2/1-11.

² Matta, 27/33-34.

³ Luka, 1/13-15.

⁴ Efesoslulara Mektup, 5/18.

⁵ Kardâvî, İslamda Helâl ve Haram, s.76.

⁶ Timeteosa I.Mektup, 5/23; Efesoslulara Mektup, 5/18.

Kilise de, yahudiler gibi, şarabı ibâdetin içine dahil etmiş ve şarabın Hz.İsâ'nın kanı olduğunu ileri sürmüştür. Katolik ve Ortodoks Kilisesi'nde ekmek ve şarabla komünyon âyini yapılmaktadır.¹

İslâm, Hıristiyanlığın içkiye cevâz veren görüşünü reddetmiştir.² İçki murdar, pis bir madde kabul edildiği için³ onunla herhangi bir ibâdet yapılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca, "İçkinin azı mideye zararlı değildir" bu sebeble içkinin azı caizdir diyenlerin düşüncesini kabul etmemiştir. Hz.Peygamber: "Çoğu sarhoşluk veren şeylerin azının da haram olduğunu" söylemiştir.⁴ Yine Hz.Peygamber, şarapla tedavi olmayı da yasaklamıştır.⁵

İçkinin insan sağlığına zararlı olduğu, Tıp İlmi tarafından belirtildiğine göre, İlahi dinlerin içkiyi yasaklamalarından daha tabii ne olabilir? İnsanların dünya ve ahiret menfaatleri için en uygun hükümleri getiren Peygamberlerden bazılarının içkiye cevâz verip, içki içtiklerini nasıl düşünebiliriz? Peygamberler, inananlarına önderlik yapan kimseler olduklarına göre, zararlı olan şeylerden ve haram olan hususlardan, öncelikle onların kaçınmaları gerekir. İnsan sağlığına zararlı olan bir şeyden öncelikle Peygamber kaçınmazsa, kendilerine uyan insanların, ondan kaçınmaları ve bu zararlı hususu terketmeleri nasıl mümkün olabilir? Bu sorular, Hz.İsâ'nın getirdiği dinin aslında, içkinin yasak olması gerektiğini düşündürmektedir. Çünkü içki, insan sağlığına tarihin her devrinde zararlı olagelen bir maddedir.

3- Câhiliye Devrinde İçki

Câhiliye Döneminde içki son derece yaygındı. Câhiliye Arapları içkiye o derece müptela olmuşlardı ki, lisanlarında içkinin yüz kadar ismi geçer, şiirlerinde bütün çeşitlerini ve sofralarını tasvir ederlerdi.⁶

¹ Challaye, Dinler Tarihi, s.205-206.

² 5.Mâide 90-91.

³ 5.Mâide 90.

⁴ E.Dâvud, Sünen, IV, 87, 91; Tirmizî, Sünen, IV, 292-293; Nesâî, Sünen, VIII, 300-301; İ.Mâce, Sünen, II, 1124-1125.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1573.

⁶ Kardâvî, İslâmda Helâl ve Haram, s.75.

Hadislerde bildirildiğine göre, Medîne'de hurma koruğu ve hurmadan yapılan (النضج) Fadîh adlı bir içki kullanılmaktaydı.¹ Câhiliye devrinde, üzümünden de şarap yapıldığını biliyoruz.² Yine hadislerden, Câhiliye devrinde Yemen halkının (البيع) Bit'i denilen ve bal-dan yapılan bir içki kullandıklarını öğrenmekteyiz.³ O devirde Yemen halkının, (الزرد) Mizr denilen arpa veya mısırdan yapılan bir içki çeşidi daha kullandıklarını görmekteyiz.⁴ İçkinin yasaklandığına dair Kur'ân âyeti nazil olduğu zaman buğday ve darıdan da içki üretiliyordu.⁵ Darıdan yapılan bu içki çeşidine (الغبيرا) "Ğubeyra" denilmekteydi. Aynı içkiye Habeşliler (سكرنة) "Sükreke" derlerdi.⁶

Câhiliye döneminde, içki içmeyen ve kendilerine içkiyi haram kılan kimselerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Bunların, içkiyi zarar ve kötülüğünden dolayı bıraktıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Osmân b.Maz'un, Câhiliye devrinde içkiyi kendisine haram kılanlardandı. Osmân b.Maz'un'un: "Aklımı gideren ve benden aşağı kimse-leri bana güldüren şarabı içmem"⁷ dediği kaydedilmektedir. Ayrıca, Varaka b.Nevfel, Zeyd b.Amr, Ebû Zerr el-Ğifârî, Hz.Ebû Bekr ve Hz. Osmân'ın da Câhiliye devrinde içki içmedikleri kaydedilmektedir.⁸ Hz.Ali'den nakledildiğine göre Peygamberimize, "Hiç içki içtin mi?" diye sorulmuş, Hz.Peygamber de, "Hayır" diye cevap vermiştir.⁹

Varaka b.Nevfel, Osmân b.Maz'un, Hz.Ebû Bekr, Osmân ve Hz.Peygamber'in Câhiliye devrinde içki içmediklerine dair haberler, Câhiliye döneminde, Hz.İbrâhîm'in Hanîf dînine mensup kimselerin

¹ Buhârî, Sahîh, VI, 242; Müslim ve Sahîh, III, 1570-1571.

² Buhârî, Sahîh, VI, 241-243; Müslim, Sahîh, III, 1573- 1574; Tirmizî, IV, 297; Nesâî, Sünen, VIII, 288; İ.Mâce, Sünen, II, 1121.

³ Buhârî, Sahîh, VI, 242; Müslim, Sahîh, III, 1586; E.Dâvud, Sünen, IV, 88-89; Tirmizî, Sünen, IV, 291; Nesâî, Sünen, VIII, 295,298-300; İ.Mâce, Sünen, II, 1121.

⁴ Buhârî, Sahîh, VI, 241-243; Müslim, Sahîh, III, 1586; Tirmizî, Sünen, IV, 297; Nesâî, Sünen, VIII, 295; İ.Mâce, Sünen, II, 1121.

⁵ Buhârî, Sahîh, VI, 241-243; E.Dâvud, Sünen, IV, 83-84; Tirmizî, Sünen, IV, 297; Nesâî, Sünen, VIII, 295; İ.Mâce, Sünen, II, 1121.

⁶ E.Dâvud, Sünen, IV, 89-90.

⁷ Halebî, İnsânü'l-Uyûn, II, 262.

⁸ E.Dâvud, Sünen, IV, 641; İ.Habîb, Muhabber, s.237.

⁹ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensur, VI, 13; Halebî, a.g.e., I, 204.

içki içmediklerini, dolayısıyla içkinin Hz.İbrâhîm'in sünnetinde de yasaklanmış olduğu hususunu hatıra getirmektedir. Bu durum daha önce kaydetmiş olduğumuz, içkinin Hz.Âdem'den itibaren yasaklanmış olabileceğine dair düşüncemizi te'yid etmektedir.

Câhiliye devrinde içkiyi nefesine haram kılan başka kimseler de vardı. Nitekim Kureyş'in ileri gelenlerinden Abdullâh b. Ced'ân bunlardandı. Abdullâh, bir gün Câhilî şair Ümeyye b.es-Salt es-Sekafî ile birlikte içki içmiş, sarhoş olunca Ümeyye'nin gözüne vurarak göğertmişti. Abdullâh ayılınca durumu görmüş ve kendisine içkiyi ebediyyen haram kılmıştı. Abdullâh'tan, bu konuda bir de şiir nakledilmektedir.¹ Câhiliye devrinde içkiyi kendisine haram edenlerden birisi de, Âmir b.ez-Zarib'tir. Âmir'den de içkinin kötülüklerini, akıl ve mal üzerindeki zararlarını ortaya koyan bir şiir nakledilmiştir.² Câhili şair Afîf b.Ma'dîkerb de, içkiyi kendisine haram kılanlardandı.³ Afîf'den de içkinin kötülüğünü anlatan, kendisinin ölünceye kadar içkiye Vedâ ettiğini bildiren bir şiir nakledilmiştir.⁴ Afîf, diğer bir beytinde de, büyüklerinin kendisini içkiden sakındırdıklarını söylemektedir.⁵ Câhiliye devrinde, içkiyi kendisine haram kılanlardan birisi de, Benî Temîm heyeti içinde elçi olarak Hz.Peygamber'e gelip, müslüman olan Kays b.Âsım el-Munkirî'dir. Hz.Peygamber, onun hakkında "Bu çadır ehlinin efendisidir"⁶ buyurmuştur. Kays b.Asım'ın, Câhiliye devrinde içkiyi kendisine haram kılması konusunda, çeşitli rivâyetler vardır. Bunlardan birisine göre, Kays, Câhiliye devrinde içki içip sarhoş olmuş, bu esnada kızına veya kız kardeşine el uzatmıştı. Ayıktığı zaman durumu öğrenerek, içkiyi kendisine haram kılmıştı. Yine rivâyete göre, Kays içki içmiş ve sarhoşken gökteki ayı yakalamaya çalışmış, bu sırada yüz üstü düşmüştü. Ayıktığı zaman başına geleni öğrenmiş, bundan sonra ebediyyen içki içmeyeceğine yemin etmişti. Kays'tan da, içkiyi nefesine ha-

¹ İ.Habîb, Muhabber, s.240; İsfâhanî, Eġânî, VIII, 332.

² İ.Habîb, a.g.e., s.239; Ebû Alî el-Kâlî, Emâlî, I, 204; Şehristânî, el-Milel, II, 242-243.

³ Şehristânî, a.g.e., II, 243.

⁴ İ.Habîb, a.g.e., s.239; Ebû Alî el-Kâlî, a.g.e., I, 205.

⁵ Ebû Alî el-Kâlî, a.g.e., I, 205.

⁶ İ.Habîb, a.g.e., s.237; Şehristânî, a.g.e., II, 243; İ.Kesîr, el-Bidâye, VIII, 31; İ.Hacer, el-İsabe, V, 483; No: 7199.

ram kıldığına dair beyitler nakledilmiştir.¹ Câhiliye devrinde içkiyi kendisine haram kılanlardan birisi de, Safvân b.Ümeyye el-Kinânî'dir.² Safvan b.Ümeyye de, içkinin kötülüklerini anlatan, içkiyi ebediyyen içmeyeceğini, içki ile şifa aramayacağını belirten bir şiir söylemiştir.³ Bunlardan başka, Abdulmuttalib b.Hâşim, Şeybe b.Rebî'a, Velid b.Muğîre, Abbâs b.Mirdâs, Mikyâs b.Kays, Ebû Ümeyye b.el-Muğîre, Kus b.Sa'îde, Züheyr b.Ebî Sülmâ, Hanzalatü'r-Râhib b.Ebî Âmir, Kabisa b.İyâs'ın da,Câhiliye devrinde içkiyi nefislerine haram kıldıkları zikredilmektedir.⁴

İslâm, Câhiliye devrinin, içki içme alışkanlığı ile ilgili bütün uygulamalarını reddetmiş, sarhoşluk veren bütün içkileri yasaklamıştır.⁵

Tıbbın, insan sağlığı açısından son derece zararlı olduğunu tesbit ettiği, insanın aklına ve ruh sağlığına zararlı olması açısından, ilâhi dinlerin sakındırdığı içkiyi, İslâm'ın haram kılmasını müsteşrikler yanlış değerlendirmişlerdir. Montesquieu, "Muhammed'in içki içmeyi yasaklayan kanunu, Arabistan ülkesinin bir kanunudur. Böyle bir kanun, soğuk memleketler için iyi olmayacaktır"⁶ demektedir. Buna göre, içki Arabistan'da yaşayanlar için zararlıdır, fakat soğuk ülkelerde yaşayanlar için zararlı değildir. Montesquieu'nun bu kanaatinin doğru olup olmadığının takdirini, Tıp İlmine bırakıyoruz. Fr.Buhl da, içki yasasını: "Müslümanların, müşriklerle şüpheli münasebetlerde bulunmalarına hristiyan ve yahudi meyhanecileriyle temas etmelerine ve bunların, yeni dinin salıklarına zararlı tesirleri olabileceğine" bağlamaktadır.⁷ İçkinin yasaklanmasını, müslümanları, yahudi ve hristiyanlardan tecrid etme gibi-basit bir tedbire bağlamak, içkide mevcut olan, insan ve toplum sağlığı için

¹ İ.Habîb, a.g.e., s.238-239; Ebû Alî el-Kâlî, a.g.e., I, 204.

² Şehristânî, a.g.e., II, 243.

³ Ebû Alî el-Kâlî, a.g.e., I, 204.

⁴ İ.Habîb, a.g.e., s.237-238.

⁵ 5.Mâide 90-91; Müslim, Sahîh, III, 1573; E.Dâvud, Sünen, IV, 87-91; Tirmizî, Sünen, IV, 292-293; Nesâî, Sünen, VIII, 300-301; İ.Mâce, Sünen, II, 1124-1125.

⁶ Arnaldez, "Fransız Kültüründe Muhammed Peygamberin Tasviri", Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, s.67; (Montesquieu, L'Espirít des Lois, XIV, bölüm 10'dan naklen.)

⁷ Buhl, I.A., Muhammed maddesi, VIII, 464.

son derece zararlı hususları görmemek, içkinin zararlarını göz ardı etmek demektir. Ayrıca, Hz.Peygamber, müslümanları hristiyan ve yahudilerden tecrid etmeyi isteseydi, onlara bu hususta gerekli yasakları koyar, onların yahudi ve hristiyanlarla münasebetini engellerdi. Halbuki müslümanlar, Medîne'deki yahudileri vatandaşları olarak görmüş, onlarla andlaşma yapmışlar, onlarla çarşıpazarlarda alışveriş yapmışlardır. İçki ise, Uhud savaşından sonra, 3. veya 4. senede kesin olarak yasaklanmıştır.¹ Hz.Peygamber'in, yahudi ve hristiyanlarla münasebetleri yasaklayan, onlardan uzak durmayı emreden bir buyrukları olsaydı, bu hususun kaynaklarda yer alması gerekirdi.

B-MEYSİR

1. Câhiliye Devrinde Meysir

Câhiliye devrinde Arapların, "meysir" dedikleri bir kumar çeşidi vardı. Araplar bunu, piyango tarzında yaparlardı. Araplar, meysiri hayır sayarlar, iftihar ederlerdi. Bu kumar çeşidinde, zar yerine kullanılan, "ezlâmü aklâm" denilen on âdet ok vardı. Bu oklara fezz, tev'em, rakîb, hils, nafis, müsbil, mu'allâ, menih, sefih, vağd derlerdi. Menih, sefih, vağd'ın dışındakilerin bir hissesi olurdu. Piyango çekilmek üzere bir deve kesilir, yirmi sekiz hisseye ayrılır, fezze bir, tev'eme iki, rakibe üç, hilse dört, nafise beş, müsbile altı, mu'allâya yedi sehim tahsis edilirdi. Menih, sefih ve vağd okları boş ve mahrum bırakılırdı. Bu on âdet ok, "rebâbe" denilen bir torbaya atılır, "Yâsir" denilen bir güvenilir şahsın önüne konulur, o da torbayı çalkalayıp elini sokar, iştirak eden her şahıs adına bir ok çekerdi. Nasipli ok çıkanlar, belirli olan hisseyi alır, boş ok çıkanlar mahrum kalırdı, fakat devenin parasını öderlerdi. Bazan, kendilerine hisse çıkanlar, aldıkları eti fakirlere dağıtır, bunu bir hayır sayarak, iftihar ederlerdi. Bu kumarda kullanılan ve herbiri ayrı ayrı isimler taşıyan oklar, Mekke'de mabed bekçileri tarafından muhafaza edilirdi.²

¹ Miras, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, VII, 257; XI, 96.

² İ.Habîb, Muhabber, s.333-335; Taberî, Câmiu'l-Beyân, II, 360; Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, II, 111-112; Yazır, Hak Dini, II, 764-765; B.Carra de Vaux, İ.A., Meysir mad-desi, VIII, 192.

Câhiliye devrinin bu meysir uygulaması, Medîne'de de yaygındı. Bir hadiste, Hz.Peygamber Medîne'ye hicret ettiği zaman, orada yaşayan halkın içki içip, meysir denilen kumardan kazandıkları eti yedikleri kaydedilmektedir.¹ Sa'îd b.el-Müseyyeb, "Hayvanları et karşılığında veya bir koyunu iki koyun karşılığında satmanın, Câhiliye devri halkının meysir denilen kumarlarından olduğunu" haber vermektedir.²

İslâm, meysir oyununu yasaklamıştır.³

¹ A.b.Hanbel, Müsned, II, 351-352.

² İ.Mâlik, Muvatta', II, 655.

³ 2.Bakara, 219; 5.Mâide 90-91; E.Dâvud, Sünen, IV, 89-90, 96-97; A.b.Hanbel, Müsned, I, 274, 289, 350, 446; II, 158, 165.

XII- MU'ÂMELÂT

A- ALIŞ-VERİŞLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1- Yahudilik'te Alış-Verişle İlgili Hükümler

a- Yahudilik'te Gayr-ı Menkûllerin Satışı

Yahudilik'te, Ken'an topraklarının fethinden sonra yapılan taksimden meydana gelen mülkiyet hakkı, katiyyen devredilemez, feragat edilemez, bu yüzden de gayr-ı menkul satılamaz. Tevrât, Yahova'nın: "Yer, dâimî surette satılmayacaktır, çünkü yer benimdir, çünkü siz benim yanımda garip ve misafirsiniz"¹ dediğini bildirmektedir. Bu durumda satış, ancak tekrar satın almak, istirdad etmek şartıyla olabilir. Bu şart, en yakın akraba tarafından yerine getirilir. Bu çeşit bir satış, ancak mahdud bir zaman için geçerli olabilir. Çünkü elli senede bir "Jübile" senesi olur ve o zaman bütün satışlar münfesihi olur, herkes kendi mülküne döner. Bu kural, surlu şehirlerde bulunan evler için geçerli değildir. Bu evlerin geri alınması için, bir yıl süre tanınmıştır. Bu süre içinde evler geri alınmamışsa, artık yapılan satışın feshedilmesi imkansız olur.² Fakat Levililer, şehirde satılan evleri geri almak için tanınan bu bir yıllık süreden muaf tutulmuşlardır. Onlar, sattıkları malları geri alabilmek için her zaman fidye ödeyebilirler.³

¹ Tevrât, Levililer, 25/23.

² Tevrât, Levililer, 25/10-14, 25, 34; M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.195-196.

³ Tevrât, Levililer, 25/25-34.

Tevrât'ın Levililer'le ilgili bu hükümleri dikkat çekicidir. Tevrât, Levililer sıptına mensup olmayan bir yahudiye, şehirdeki evini satsa, geri alabilmek için sadece bir yıl süre tanıdığı ve bu süre içinde fide verip evi kurtaramazsa, satanın elinden ebediyyen çıkmasını hükme bağladığı halde, Levililer'i bundan istisna ederek, yahudiler arasında ayrıcalık yapmaktadır. Levililer, böyle bir evi kurtarmak için her zaman fide verebiliyorlar. Veremedikleri takdirde, jubile senesinde şehirdeki evlerine muhakkak kavuşuyorlar. Tevrât, böylece imtiyazlı bir sınıf kabul etmiş oluyor. Levililer, kahinlerin, yahudi din adamlarının mensup olduğu sınıftır. Bu hükümlerin açıkça Levililer'i kayırması, onlara diğer yahudilerden farklı olarak imtiyazlı bir durum tanınması, Tevrat'ın bu hükümlerinin, Levililer'e mensup din adamları tarafından kaleme alındığını düşündürmektedir. Allâh katından gelmiş semâvî bir dinin kitabının, inananlar arasında eşitsizlik meydana getirmesi, cahili toplumlar da olduğu gibi imtiyazlı sınıflar ortaya koyması, kabul edilecek bir husus olarak görünmemektedir.

İslâm, Yahudilik'teki bu uygulamayı reddetmiştir. İslâm'a göre, Allâh katında herkes eşittir. Bütün mü'minler, canları, kanları, malları, ırzları hususunda birbirine denktir. Onların birbirine bir ayrıcalığı ve üstünlüğü yoktur.¹ Yine İslâm Hukuku'nda, Yahudilik'teki jubile uygulaması yer almamaktadır. Bu sebeble, satılan memluk bir gayr-i menkulün mülkiyet hakkı ebediyyen satanın elinden çıkar, satın alanın eline geçer, satın alanın nesillerine intikal eder.² İslâm Hukuku, gayr-i menkulün katiyyen satılamayacağına dair Tevrât hükmünü de reddetmiştir. İslâm Hukukuna göre, memluk bir gayr-i menkule sahip olan bir kimse, istediği zaman onu temelli olarak bir başkasına satabilir.³

Yahudilik'te, gayr-ı menkûllerde mülkiyetin satıcıdan müşteriye nakli, bedelinin ödenmesi veya senedin teslimiyle, "Hazaka" (Üç yıl tasarruf) etmekle veya hududların yüzyüze gösterilmesiyle gerçekleşir. Talmud'dan anlaşıldığına göre, üçüncü şahıs davâlarının

¹ E.Dâvud, Sünen, IV, 666-670; Nesâî, Sünen, VIII, 19-20; İ.Mâce, Sünen, II, 895.

² Ali Haydar, Şerhı Cedid li Kanun-i Arazi, s.10-11; Halis Eşref, Külliyyat-ı Şerh-i Kanun-i Arazi, s.51-52; Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VI, 33-34, 38, 48-49; Şafak, İslâm Arazi Hukûku ve Tatbikatı, s.86, 282.

³ Ali Haydar, a.g.e., s.10-11; Halis Eşref, a.g.e., s.51-52; Atıf Bey, Arazi-i Kanun-name-i Humayun Şerhi, s.13; Bilmen, a.g.e., VI, 33-34, 38- 48-49; Şafak, a.g.e., s.86, 282.

ikâmesine vakit bırakmak için, semenin ödenmesinin son dakikaya kadar tecili caizdir.¹

İslâm Hukûku, gayr-ı menkûllerin mülkiyetinin satıcıdan müşteriye intikalinin, bedelinin ödenmesi, senedin teslimi, hududların gösterilmesiyle gerçekleşmesine dair yahudi uygulamasını benimsemiştir.² Ancak, satıcı ile müşterinin aralarında anlaştıkları bedelin, satıcıya müşteri tarafından ödenmemesi durumunda, müşteri hazaka (üç yıl tasarruf) da yapsa, müşterinin bu tasarrufu geçersizdir. Satıcıya, malını geri vermekle veya bedelini ödemekle yükümlü olur. Bu sebeble İslâm Hukûku, bir malın müşterinin mülkiyetine hazaka yapma yoluyla geçmesini kabul etmemiştir.³

b- Yahudilik'te Menkûl Malların Satışı

Yahudilik'te, menkûl bir malın satışında, satılan menkulün müşterinin mülkiyetine kesin olarak girebilmesi ve yapılan akdin feshinin mümkün olmayacak duruma gelmesi, satılan menkulün bedelinin ödenmesi ile değil, müşterinin satılan mala el koyması ile meydana gelir. Bu el koymaya "meşyeha" denir. Meşyeha, satın alınan menkule yer değiştirerek yapılır. Burada satıcı, malın bedelini peşin olarak almak ihtiyatında bulunmazsa, müşterinin keyfine tabi olur. Hatta müşteri, meşyeha yapmadan evvel satın almaktan vazgeçerse, satıcı peşin olarak aldığı bedeli iadeye mecbur olur.⁴

İslâm, mülkiyet konusunda, Yahudilik'teki meşyeha uygulamasını tasvib etmemiştir. Çünkü peşin olarak satılan menkul bir malın, müşterinin mülküne girmesi, ancak onun bedelinin satıcıya ödenmesi ile meydana gelir. Peşin olarak satılan bir malın bedeli ödenmediği takdirde, satıcı malını geri alabilir. Müşteri malı başkasına satsa, rehin verse, kiralasa bile satıcının hakkını iskat edemez, satıcı malını geri alabilir.⁵

Yahudilik'te satış akdini feshedilmez kılmak için, satıcının elinde bir hile-i şer'iyye mevcuttur. Buna göre satıcı, sattığı malın be-

¹ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.215.

² Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VI, 47-49.

³ Bilmen, a.g.e., VI, 50-51.

⁴ M.Es'ad, Tarîh-i İlm-i Hukûk, s.214-215.

⁵ Bilmen, a.g.e., VI, 50-51.

deli yerine diğer bir mal ikame ederek, satışı tıranpaya çevirir. Müşteri buna razı olursa, satıcı mübadeleten verilen mal hakkında meşyeha yapar, halbuki bunu, satılan malın bedeli hakkında yapamaz.¹

İslâm Hukuku, malın mülkiyetinin satın alana geçmesi için, Yahudilik'te mevcut meşyeha uygulamasını kabul etmediğinden, bu konudaki hile-i şeriyeyi de kabul etmez. Meşyehanın kabul edilmediği yerde, hile-i şeriyesinin lüzumsuz olduğu açıktır.

Yahudilik'te, satılan mallarda gabn bulunma ihtimali mevcutsa, müşteri veya satıcı, en az kıymeti dört dinar olmak şartıyla akdin feshedilmesini isteyebilir. Satıcı için, bu hususta bir müddet tâyin edilmemiştir. Müşteri hakkında ise, yalnız malı götürüp görüşünü almak için bir kimseye gösterebilecek kadar bir zaman tâyin edilmiştir. Müddei olan taraf, muhayyer bırakılmıştır. Dilerse, satıcı veya müşteri olma durumuna göre, semenin artırılmasını veya azaltılmasını isteyebilir.²

Bir malın, ğabn-ı fâhişle satışını İslâm da, yasaklamıştır. İslâm'a göre, bu tür satışlar fasit ve münfesihtir. Bunlar, Câhiliye devri uygulamalarıdır.³ Bu husustaki muhayyerlik hakkını ise, İslâm Hukuku da tasvib etmiştir.⁴ İslâm'da da, satılan malı müşterinin görme muhayyerliği vardır. Bunun süresi tahdid edilmemiştir. Ancak, muhayyerlik şartıyla yapılan satış akitlerinde, Ebû Hanîfe'ye göre, bu süre üç gündür, İmâmeyn'e göre ise, mukavelede kararlaştırılan süre geçerlidir.⁵

Hız Peygamber, yahudilere iç yağı yemelerinin yasak kılındığını, ancak onların bu yasağı ihlal ederek, iç yağın eritip sattıklarını haber vermiştir.⁶ İslâm'da ise, iç yağının yenilmesi ve satışı helâl kılınmıştır. Hristiyanlar ise, domuz yemeyi ve şarap içmeyi câiz kabul

¹ M.Es'ad, a.g.e., 215.

² M.Es'ad, Tarih-i İlm-i Hukûk, s.215.

³ Buhârî, Sahîh, III, 23-25, 33-35; Müslim, Sahîh, III, 1153, 1166; Bilmen, Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VI, 31, 70-71, 79.

⁴ Bilmen, a.g.e., VI, 55.

⁵ Bilmen, a.g.e., VI, 56.

⁶ Buhârî, Sahîh, III, 40, 145; Müslim, Sahîh, III, 1207-1208; Krş.Tevrât, Levililer, 7/23-25.

etmelerinden dolayı, bunların satışını da meşru kabul etmektedirler. İslâm, bu hususu yasaklamıştır.¹

2- Câhiliye Devrinde Alış-Veriş Çeşitleri

a- Hablül-Habele

Câhiliye devrinde Araplar, henüz annesi dahi dünyaya gelmemiş deve yavrusu üzerine, alış-veriş yaparlar ve buna hablü habele derlerdi. Buna göre, bir devenin hâmile kalıp, dişi yavru dünyaya getireceği, bu dişi yavrunun da büyüüp, hâmile kalarak bir yavru dünyaya getireceği farzolunur ve bu sonuncu yavru üzerine alış-veriş yapılır. Kısacası, karşılığında alış-veriş yapılan bu deve yavrusu ortada olmadığı gibi, annesi de henüz ortada yoktu. Elde mevcut gebe devenin dişi doğurması, onun dişi doğuracak yavrusunun da hâmile kalıp, bir yavru dünyaya getirmesi bir şanstı. Sonuç olarak, eldeki devenin, dişi deve dünyaya getirmesi mümkün olmayabilirdi. Tabii o zaman, hayali deve yavrusunu satın alan kimse zarara uğradı. Hadislerde, Câhiliye devri halkının boğazlanan devenin etini, hablü habele vâdesiyle birbirine sattıkları haber verilmektedir.² İslâm, bu alış-veriş şeklini reddetmiştir.³

b- Erkek Hayvanın Menisi Karşılığında Ücret Almak

Câhiliye devri ile İslâm'ın ilk yıllarında, erkek hayvanların, dişi hayvanları döllemesi karşılığında ücret alınmaktaydı. Hz.Peygamber, bu uygulamayı yasaklamıştır.⁴

c- Satın Alınan Yiyecek Maddelerinin, Teslim Alınmadan Önce Bir Başkasına Satılması

Câhiliye devrinde, zahire gibi yiyecek maddelerinin, hemen, satın alındığı yerde, başka bir yere nakledilmeden, ölçülmeden, üçüncü

¹ Buhârî, Sahîh, III, 40-41, 43; Müslim, Sahîh, III, 1205, 1207; E.Dâvud, Sünen, III, 756; Tirmizî, Sünen, III, 591; Nesâî, Sünen, VII, 309-310; İ.Mâce, Sünen, II, 732.

² Buhârî, Sahîh, III, 25; IV, 236; Müslim, Sahîh, III, 1154; A.b.Hanbelî, Müsned, II, 15, 76.

³ Buhârî, Sahîh, III, 25; Müslim, Sahîh, III, 1153; E.Dâvud, Sünen, III, 675-676; Tirmizî, Sünen, III, 531; Nesâî, Sünen, VII, 293-294; İ.Mâce, Sünen, II, 740; İ.Mâlik, Muvatta', II, 653-654.

⁴ Buhârî, Sahîh, III, 54; Müslim, Sahîh, III, 1197; E.Dâvud, Sünen, III, 711-712; Tirmizî, Sünen, III, 572-573; Nesâî, Sünen, VII, 310,311; İ.Mâce, Sünen, II, 730-731.

bir şahsa satıldığını görmekteyiz. İslâm'ın ilk devirlerinde de devam eden bu uygulama, Hz.Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Hz.Peygamber, satın alınan bir malın, olduğu yerde, alan müşteri tarafından bir başkasına satılmasını yasaklayarak, müşterinin, satın aldığı malı naklederek, kendi malına kattıktan sonra satabileceğini bildirmişlerdir.¹

d- Meyvelerin Olgunlaşmadan Ağaç Üzerindeyken Satılması

Câhiliye devri ile, İslâm'ın ilk yıllarında meyveler daha ağaç üzerindeyken satılırdı. Meyvelerin devşirilme zamanı gelince, satın alan müşteri, meyvelere bir takım hastalıklar isabet etmesinden dolayı mağdur olurdu. Hz.Peygamber, meyvelerin olgunlaşmadan önce satılmasını yasaklayarak, bu durumu ortadan kaldırmıştır.²

e- Pazara Mal Getirenlerin Mallarını, Pazara Girmeden Satın Almak

Câhiliye devri ile İslâm'ın ilk yıllarında, pazara mal getiren kimseler, tüccârlar tarafından pazarın dışında karşılanır, pazara mal getiren kimseler pazara malını sokup, değerini öğrenmeden, malı elinden alınarak zarara uğratılırdı. Bu şekilde, karaborsacılık yapma imkanı doğuyor, üretici zarara uğruyor, pazar fiyatları normal seyrinde cereyan etmeyerek, mallar pahalılanıyordu. Bu durum, Hz.Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Hz.Peygamber: "Pazara getirilen malı yolda karşılamayın"³ buyurmuştur.

f- Müşteri Kızdırmak (Necş= النجش)

Câhiliye devri ile İslâm'ın ilk yıllarında, bir kimse malını pazara getirir, müşteriye: "Billahi bu mala senin verdiğin fiyattan fazlası verilmiştir" diye yemin ederdi. Bunun üzerine: "Allâh'a verdikleri ahd ve yeminleri, pek az bir kıymete değişenler..."⁴ âyeti nazil ol-

¹ Buhârî, Sahîh, III, 23; Müslim, Sahîh III, 1159; E.Dâvud, Sünen, III, 760-761; Tirmizî, Sünen, III, 586; Nesâî, Sünen, VII, 284-287; İ.Mâce, Sünen, II, 749; A.b.Hanbel, Müsned, II, 15.

² Buhârî, Sahîh, III, 32-34; Müslim, Sahîh, III, 1165; E.Dâvud, Sünen, III, 663-665; Tirmizî, Sünen, III, 529-530; Nesâî, Sünen, VII, 262-264, 266, 270; İ.Mâce, Sünen, II, 746 A.b.Hanbel, Müsned, II, 7.

³ Buhârî, Sahîh, III, 28-29; Müslim, Sahîh, III, 1156; E.Dâvud, Sünen, III, 716-717; Tirmizî, Sünen, III, 524; İ.Mâce, Sünen, II, 735.

⁴ 3.Âl-i İmran, 77.

muştı.¹ Bazan da, alıcı olmadığı halde malın fiyatını artırıp, pahalı satılmasını sağlamak için, bazı kişiler fiyat artırarak müşteri kızıştırırlardı. Buna "Necş" denirdi. Hz.Peygamber bu davranışı da yasaklamıştır.²

g- Muhâkale, Muhâdara, Mülâmese, Münâbeze, Müzânebe, Muhâbere, İstisnâ

Bunlar da, Câhiliye devri alış-veriş şekillerindendi.³ Muhâkale: Bir kimsenin ekini daha başağındayken, ne kadar mahsül çıkacağı belli olmadan önce satmasıdır.⁴

Muhâdara: Meyve ve hububatı olgunlaşmadan önce satmaktır.⁵

Mülâmese: Elbisemi, senin elbisen karşılığında satıyorum diyerek, iki kimsenin, birbirlerinin elbiselerine bakmadan ellerini dokundurmalarıdır. Bu şekilde, satış artık vâcip oldu, sayıldı.⁶

Münâbeze: "Ben, bende olanı sana atayım, sen de, sende olanı bana at" diyerek, birbirlerinin elindeki malın miktarını bilmeden, satın almalarıdır.⁷

Hz.Peygamber, Câhiliye devrinin bu alış-veriş şekillerini yasaklamıştır.⁸

Muhâbere: Araziyi getirdiği malın bir kısmı karşılığında kiraya vermektir.⁹

¹ Ayni, Umdetü'l-Kârî, XI, 263; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 37.

² Buhârî, Sahîh, III, 24; Müslim, Sahîh, III, 1154-1156; E.Dâvud, Sünen, III, 718-719; Tirmizî, Sünen, III, 587; İ.Mâce, Sünen, II, 734.

³ Dârimi, Sünen, II, 253; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 40.

⁴ İ.Esîr, Nihâye, I, 416; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 38.

⁵ Ayni, a.g.e., XI, 266; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 39.

⁶ Ayni, Umdetü'l-Kârî, XI, 266; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 40.

⁷ Ayni, a.g.e., XI, 267; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 40.

⁸ Buhârî, Sahîh, III, 25, 31-32, 35-36; Müslim, Sahîh, III, 1151-1152, E.Dâvud, Sünen, III, 673-674; Tirmizî, Sünen III, 527-528, 585, 594, 596, 601-602; Nesâî, Sünen, VII, 259, 262, 296; İ.Mâce, Sünen, II, 733, 761-762; İ.Mâlik, Muvatta', II, 666; A.b.Hanbel, Müsned, II, 7.

⁹ Nevevî, Minhâc, X, 192-193; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 39.

İstisnâ: Bir malı satarken, malın ma'lum olmayan bir kısmını, satıştan istisna etmektir.¹ Hz.Peygamber, Câhiliye devrinin bu uygulamalarını da reddetmiştir.²

h- Taş Atarak Yapılan Satış (بيع الحصة) ve Bey'u'l-Ğarar (بيع الغرر)

Câhiliye devri alış-veriş şekillerindendir. Taş atma satışı, "Şu taş at, hangi elbisenin üzerine düşerse, o şu kadar paraya senindir" diye yapıldığı gibi, araziden bir taş atımı yer satmak şeklinde de yapılırdı. Bazı kimseler de, eline bir avuç taş alarak, "Avucumda kaç taş çıkarsa, satılık maldan o kadarı benimdir" diye yapılan satıştır, veya "Avucumda kaç taş çıkarsa o kadarı benimdir" diyerek yapılan satıştır, demektedirler. Bu satış şeklinin bir başka çeşidi de, eline bir taş alarak, "Bu taş ne zaman yere düşerse, satış o zaman vâcip olacak" diyerek yapılırdı. Bazan, bir koyun sürüsünün önüne çıkarak "Bu taş, koyunlardan hangisine isabet ederse o koyun, şu kadar paraya senin olacak" diyerek, taş atma suretiyle de satış yapılırdı. Satılan malda ve semende meçhullük olduğu için, bu satışların hepsi, aldatma kapsamına girmektedir.³

Bey'u'l-Ğarar (Aldanmaya yol açan satış) ise, kaçak bir köleyi, ovadaki vahşileşmiş atı, sudaki balığı satmak gibi, kişinin Mâlik olmadığı şeyleri satmasıdır.⁴ İslâm, Câhiliye devrinin bu alış-veriş şekillerini reddetmiştir.⁵ Hz.Peygamber, bir kimsenin yanında bulunmayan, henüz Mâlik olmadığı bir şeyi satmasını yasaklamıştır.⁶

¹ Nevevî, a.g.e., X, 195; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 39.

² Buhârî, Sahîh, III, 81; Müslim, Sahîh, III, 1174-1175, 1177; Tirmizî, Sünen, III, 585; Nesâî, Sünen, VII, 296.

³ Nevevî, Minhâc, X, 156; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XI, 264; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 28.

⁴ Nevevî, a.g.e., X, 156; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 28.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1153; Tirmizî, Sünen, III, 532; Nesâî, Sünen, VII, 262; İ.Mâce, Sünen, II, 739-740; A.b.Hanbel, Müsned, I, 388.

⁶ Buhârî, Sahîh, III, 23; E.Dâvud, Sünen, III, 768-769; Tirmizî, Sünen, III, 534; Nesâî, Sünen, VII, 288-289; İ.Mâce, Sünen, II, 737.

1- Kedi-Köpek Satışı

Câhiliye devrinde kedi köpek satılır ve parası yenirdi. Hz.Peygamber bunu yasaklamıştır.¹ Bu yasaktan, av ve bekçi köpekleri istisna edilmiştir.²

i- İçki, Leş ve Put Satışı

Câhiliye devrinde Arapların, içki, ölü hayvan, put satıcılığı ile de, meşgul olduklarını görmekteyiz. Bu husus, İslâm tarafından yasaklanmıştır. Kur'ân'da: "İçki, kumar, putlar ve fal oklarının şeytânın işlerinden murdar şeyler olduğu" bildirilmiştir.³ Hz.Peygamber de, Mekke'nin fethinden sonra, "Allâh'ın, içkiyi, ölmüş hayvanı, domuzu ve putu satmaktan nehyettiğini", insanlara tebliğ etmiştir.⁴ Hz.Peygamber, üzümün, şarap yapan kimseye satılmasını da yasaklamıştır.⁵ Meyte etini yemek, alıp-satmak ise, kesin olarak yasaklanmıştır.⁶

j- Selem (Selef)

Peşin bir para veya mal ile, veresiye bir mal satın almaktır. İslâm'a göre, câiz sayılan bir satış şeklidir. Bu satış şekline, selem veya selef denilmekteydi.⁷ Selem, Câhiliye devrinde mevcut satış şekillerindendi. Hadislerde, Hz.Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicretlerinde, halkın, hurmayı iki, üç yıllık vadede teslim etmek ve bedelini peşin olarak almak üzere selem muamelesi yaptıkları haber

¹ Buhârî, Sahîh, III, 12,43; Müslim, Sahîh, III, 1198; E.Dâvud, Sünen, III, 706-707, 752-756; Tirmizî, Sünen, III, 575, 577, Nesâî, Sünen, VII, 309; İ.Mâce, Sünen, II, 730-731; A.b.Hanbel, Müsned, III, 353.

² Nesâî, Sünen, VII, 189-191; Hz.Peygamber'in av ve bekçi köpekleri hariç, köpek beslenmesini yasaklaması hakkında bkz: Buhârî, Sahîh, VI, 219-220; Nesâî, Sünen, VII, 184-189.

³ 5.Mâide 90.

⁴ Buhârî, Sahîh, III, 40-41, 43; Müslim, Sahîh, III, 1205, 1207; E.Dâvud, Sünen, III, 756; Tirmizî, Sünen, III, 591; İ.Mâce, Sünen, II, 732.

⁵ Tirmizî, Sünen, III, 589.

⁶ 5.Mâide 3; Buhârî, Sahîh, III, 40-41, 43; Müslim, Sahîh, III, 1205.

⁷ Aynî, Umdetü'l-Kârî, XII, 61; Juynboll, İ.A., Selef maddesi, X, 418.

verilmektedir.¹ İslâm da, Câhiliye devrinde mevcut olan bu satış şekline izin vermiştir.² Fakat Hz.Peygamber, yapılan selem alış-ve-rişinde, satın alınan şeyin cinsinin ve tartıyla, ölçüyle miktarının, teslim edilme tarihinin belirtilmesini emrederek, Câhiliye devrindeki bu satış usulünü tashih etmiştir.³

B- RİBÂ (FÂİZ)

1- Yahudilik'te Fâizle İlgili Hükümler

Yahudiler arasında fâiz kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak bu yasak, bir yahudinin, diğer yahudiye fâizle para vermesini kapsamakta, bir yahudinin, yahudi olmayan bir kimseye fâizle borç para vermesini içine almamaktadır. Bu konuda herhangi bir yasak getirilmemiştir. Tevrât: "Eğer kavmine, yanında olan bir fakire ödünç para verirken, ona murabahacı olmayacaksın. Onun üzerine fâiz koymayacaksınız"⁴ demektedir. Yine Tevrât: "Para fâizi olsun, zahire fâizi olsun, yahut ödünç verilen bir şeyin fâizi olsun, fâizle kardeşine ödünç vermeyeceksin. Yabancıya fâizle ödünç verebilirsin, fakat kardeşine fâizle ödünç vermeyeceksin. Ta ki, mülk olarak almak üzere gitmekte olduğun diyarda, elini atacağın herşeyde Allâh'ın Rab seni mübarek kılsın."⁵ demektedir.

Hz.Peygamber Medîne'ye hicret etmeden önce, Medîne ve civarında bulunan yahudiler arasında fâizciliğin yaygın olduğunu görmekteyiz. Bu yahudiler, fâizle borç para vererek, borçlarını ödeyemeyenlerin mülk ve arazilerine el koyup zengin olmuşlardı.⁶

¹ Buhârî, Sahîh, III, 43-44, 46; Müslim, Sahîh, III, 1226-1227; E.Dâvud, Sünen, III, 741-742; Tirmizî, Sünen, III, 602-603; Nesâî, Sünen, VII, 290; İ.Mâce, Sünen, II, 765.

² Buhârî, Sahîh, III, 43-46; Müslim, Sahîh, III, 1226-1227; E.Dâvud, Sünen, III, 741-745; Tirmizî, Sünen, III, 602-603; Nesâî, Sünen, VII, 289-290; İ.Mâce, Sünen, II, 765-767.

³ Buhârî, Sahîh, III, 43-44, 46; Müslim, Sahîh, III, 1226-1227; E.Dâvud, Sünen, III, 741-743; Tirmizî, Sünen, III, 602-603; Nesâî, Sünen, VII, 290; İ.Mâce, Sünen, II, 765.

⁴ Tevrât, Çıkış, 22/25.

⁵ Tevrât, Tesniye, 23/19-20.

⁶ Lewis, el-Arab fi't-Tarih, s.52; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 616.

Kur'ân, fâizin sadece yahudiler arasında yasak olup, yahudi olmayanlara fâizle borç para vermenin caizliğine dair hükmünü reddetmiştir. Kur'ân'da bu konuda: "Yahudilerin haksızlıklarından çoklarını Allâh yolundan menetmelerinden, yasak edilmişken fâiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü, kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık."¹ buyurulmuştur. İslâm, fâizi kesin olarak yasaklamıştır.² Bu sebeble, yahudiler arasında fâizin câiz olmayıp, yahudi olmayanlardan fâiz alınmasına dair Tevrât hükmünü reddetmiştir.³

Yahudilik'teki uygulamaya benzer bir şekilde, Daru'l-Harbde bir müslümanın, bir harbi ile riba (fâiz) akdi veya İslâm nazarında fasit akidlerden birini yapmasının, Ebû Hanîfe'ye göre câiz olduğu kaydedilmişse de, bu husus, İslâm âlimlerinin ekseriyeti tarafından benimsenmemiştir.⁴

2- Câhiliye Devrinde Fâiz

Câhiliye devrinde fâizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz. Câhiliye devrinde, eğer bir kimsenin diğer bir kimsede alacağı varsa, borcun vadesi gelince, o kimse, borçluya, borcunu ödeyecek misin? yoksa artıracak mısın? diye sorardı. Borçlu borcunu öderse alır, ödemezse alacağının üzerine fâiz ilave ederek, borcun ödenmesini bir müddet daha tehir ederdi.⁵

Riba, Câhiliye devrinde "Riba nesie" ve "Riba fadl" diye ikiye ayrılırdı. Nesîe'de, aylık fâiz tahsil edilir, Fadl'da, bir mal aynı cinsten daha fazla mal karşılığı satılırdı.⁶ Câhiliye devrinde, ribanın çok yaygın olduğunu, Hz.Peygamber'in Vedâ Haccı hutbesinden de anlamaktayız.⁷ Câhiliye döneminde, Sakîf kabîlesinden Benî Amr ile,

¹ 4.Nisâ, 160-161.

² 2.Bakara, 275-279; 3.Âl-i İmrân, 130; Müslim, Sahîh, III, 1218-1219; Tirmizî, Sünen, III, 512; İ.Mâce, Sünen, II, 764.

³ 4.Nisâ, 160-161.

⁴ Kasani, Bedayiu's-Senayi', VII, 132; Yıldırım, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhi, III, 348-349.

⁵ İ.Mâlik, Muvatta', II, 672-674; Yazır, Hak Dini, II, 952-953.

⁶ Kutub, Fî zılali'l-Kur'ân (Terc.), II, 121-122.

⁷ İ.Hişâm, Sîre, IV, 250-251; E.Dâvud, Sünen, III, 628-630.

Benî Mahzûm'dan Benî Muğire arasında ribâ uygulamasının mevcut olduğunu görmekteyiz. İslâm'ı kabul ettikten sonra da Benî Amr, ribadan geri kalan borcun ödenmesini istemiş, Benî Muğire ise bunu reddetmişti. Bunun üzerine Mekke vâlisi Attâb b.Esiyd, durumu Hz.Peygamber'e bildirmişti. Bu hadiseden sonra "Ey imân edenler, Allâhtan sakının, inanmışsanız, fâizden arta kalan hesaptan vazgeçin"¹ âyeti nazil olmuştu.

Hâlid b.Velid'le, Hz.Abbâs'ın da, Câhiliye devrinde ortak olarak, riba ile veresiye alış-veriş yaptıkları kaydedilmektedir. Yine Hz.Osmân'la, Hz.Abbâs'ın, peşin para ile hurma selemi yaptıkları, vakti gelince hurmanın bir kısmını aldıkları, kalanı için de fâiz ilave ettikleri zikredilmektedir.²

İslâm, Câhiliye döneminin ribâ uygulamasını kesin olarak yasaklamıştır. Kur'ân'da ribanın kesin olarak yasaklandığı bildirilmiş³, Hz.Peygamber de, Vedâ Haccı hutbesinde, Câhiliye devrinde mevcut ribanın her türlüşünün kaldırıldığını ilan etmiştir.⁴ Diğer bir hadislerinde de, ribâ yiyenlere ve bu konuda yardımcı olanlara Allâh'ın lanet ettiğini bildirmiştir.⁵ Yine Hz.Peygamber, aynı anda hem ödünç vermeyi, hem de satış yapmayı yasaklamıştır.⁶ Bir malı, bir defada, iki ayrı fiyattan satmak da yasaklanmıştır.⁷

C- CÂHİLİYE DEVRİNDE MUÂMELATLA İLGİLİ DİĞER UYGULAMALAR

1. Rehin

Câhiliye devrinde, bir kimse bazan bir malını veya eşyalarını, aldığı borç veya başka bir şey karşılığında rehin bırakırdı. Fakat borç ödenmeyince, rehin bırakılan şey, mürtebine maledilir, sahibine iade

¹ 2.Bakara, 278; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XI, 201; Yazır, a.g.e., II, 972.

² Yazır, Hak Dini, II, 972.

³ 2.Bakara, 275-276, 278-279; 3.Âl-i İmrân, 130.

⁴ 1.Hişâm, Sîre, IV, 250-251; E.Dâvud, Sünen, III, 628-629.

⁵ Müslim, Sahîh, III, 1218-1219; Tirmizî, Sünen, III, 512; İ.Mâce, Sünen, II, 764.

⁶ E.Dâvud, Sünen, III, 740-741; Nesâî, Sünen, VII, 295.

⁷ E.Dâvud, Sünen, III, 738-739; Tirmizî, Sünen, III, 533; Nesâî, Sünen, VII, 296; İ.Mâlik, Muvatta', II, 663.

edilmezdi. İslâm, bu hususu reddetmiştir. Hz.Peygamber: "Rehin, onu rehnedan sahibinin elinden çıkmaz. Onun geliri sahibinin, masrafı da sahibinindir"¹ buyurmuştur.

2. Mudârabe

Câhiliye devrinde mevcut ortaklık şekillerinden birisidir. Kârda, mal sahibi ile ortak olmak üzere, bir kimsenin malını işletmektir. Birinden para, diğerinden çalışma ortaya konulmaktadır.² Câhiliye döneminde mevcut mudârebe uygulamasını İslâm da benimsemiştir.³ Nitekim Hz.Abbâs, malını mudârebe için bir kimseye verir ve malını denizden sevketmemesini, vâdiye indirmemesini ve onunla hayvan satın almamasını şart koşardı. Hz.Peygamber bunu duymuş ve tasvib etmiştir.⁴ Hâkim b.Hızâm da, bir kimseye mudarebeye mal verdiği zaman, "malımı hayvana sarfetmeyeceksin, denizden nakletmeyeceksin, sel vâdisine indirmeyeceksin, eğer bunlardan birini yaparsan malımı ödersin" diye tenbih ederdi.⁵ İmâm Mâlik de, Hz.Osmân'ın mudârebe usulüyle ticâret yaptığını haber vermektedir.⁶ Hz.Peygamber de, Câhiliye devrinde, ashâbdan Sâib ile bu şekilde ortaklık yapmıştı.⁷ Yine Hz.Peygamber, Câhiliye döneminde, henüz kendisiyle evlenmeden önce, hanımı Hz.Hatice ile bu şekilde anlaşma yapmıştı.⁸ Daha sonra Hz.Peygamber, mudârabe ortaklığını tasvib ederek, mudârebe (mukârada) ortaklığında bereket olduğunu bildirmiştir.⁹

¹ İ.Mâce, Sünen, II, 816; İ.Mâlik, Muvatta', II, 728.

² Cezîrî, K.Fıkıh, III, 34; Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VII, 101; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 158.

³ Cezîrî, a.g.e., III, 35-62; Dâvudoğlu, a.g.e., III, 161; Şekerci, İslâm Şirketler Hukuku, s.249.

⁴ Darekutni, Sünen, III, 78; Beyhakî, Sünen, VI, 111.

⁵ Darekutni, Sünen, III, 78; Beyhakî, Sünen, VI, 111.

⁶ İ.Mâlik, Muvatta, II, 668.

⁷ İ.Mâce, Sünen, II, 768.

⁸ İ.Hişâm, Sîre, I, 199.

⁹ İ.Mâce, Sünen, II, 768.

3. Himâ (Otlak Tutmak)

Câhiliye devri uygulamalarından birisi olan "hima", korunan yer demektir. Yalnız devlete ait hayvanları otlatmak için korunan hususi bir yerde, halkın hayvan otlatmasını, hükümet başkanının menetmesidir. Câhiliye döneminde bir reis, bir yeri kendisine tahsis ederek, başkalarını orada hayvan otlatmaktan menetmek istediği zaman, yüksek bir yerden bir köpek havlatırdı. Köpeğin sesi nerelere kadar ulaşırsa, o yerler, o reisin otlağı sayılır, başkaları orada hayvan otlatamazdı. Fakat kendisi, başkalarına ait yerlerde hayvan otlatırdı. İslâm, bu uygulamayı kaldırarak, otlak tutma hakkını yalnız Allâh ve Resulüne tanımıştır.¹ Hz.Peygamber bu hususta: "Allâh ve Resulünden başka hiçbir kimsenin otlağı yoktur"² buyurmuştur.

¹ İ.Esîr, Nihâye, I, 447; Aynî, Umdetü'l-Kârî, XII, 213; Dâvudoğlu, Selâmet Yolları, III, 175.

² Buhârî, Sahîh, III, 78; IV, 21; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 38, 71, 73.

SONUÇ

İslâm, Hz.Âdem'den beri mevcut olan Tevhîd Dîni'nin adıdır. Allâh, buyruklarını Hz.Âdem'den itibaren seçtiği peygamberleri aracılığıyla insanlara bildirmiştir. Allâh'ın Hz.Âdem'den itibaren gönderdiği bu Tevhîd Dîni, zamanla dejenerasyona uğrayarak asli özelliğini yitirmiş, ancak kullarına son derece merhametli olan Allâh, bu buyruklarını zaman zaman seçtiği peygamberleri aracılığıyla yenilemiş, vahyine muhatap olan insanoglunun idrakine göre dinini yeniden ihya etmiştir. Bu sebeble Hz.Âdem'e gönderilen Tevhîd Dîni, kendisine Kitâb ve Şeri'at verilen Hz.Âdem, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ gibi peygamberlerden Hz.Muhammed'e kadar, zaman zaman Allâh tarafından yeniden ihyâ edilerek devam etmiştir.

Hız.Âdem'den Hz.Muhammed'e kadar insanlığa gönderilmiş olan bu Tevhîd Dini'nde, aklın, nefsin, malın, neslin ve namusun korunmasına yönelik prensiblerin ortak olduğu görülür. Hız.Âdem'den, Hız.Peygamber'e kadar, gönderilen bu ilahi buyruklar, dîni olma özelliği taşıyan hiçbir inanış, uygulama ve hareketin olmadığı topluluklara indirilmemiş, aksine dejenerasyona uğramış da olsa, önceki Tevhîd Dini'nden kalan bir takım dîni inanış, tören, ibâdet ve davranışların, sonradan uydurulanlarla beraber içiçe kaynaşmış olarak hayatın her safhasında yer aldığı toplumlara inmiştir. Kısacası, Risâlet Vazîfesi'ni yüklenen her peygamber karşısında bâtil da olsa, bütün inanç ve davranışlarıyla, medeniyetiyle, bu medeniyet ve hayatın getirdiği tüm sistemleriyle insanlığı bulmuştur. İşin ilgi çekici tarafı da, Peygamberler, içinde yaşadıkları suyun bahlılara tabii gelmesi gibi, insanların pekçoğuna tabii gelen bir hayat tarzını, Allâh'ın buyrukları doğrultusunda değiştirmeye çalışmışlardır. Bu sebeble, İslâm'ın kendinden önceki tüm inanış, davranış ve kuralları, örf ve âdetleri toptan kaldırdığını sanmak, insanın fitri özelliklerini tanımamaktan ileri gelen sathi bir düşünce tarzı olsa

gerektir. İslâm, kendinden önceki tüm örf ve âdetleri, inançları tamamen ilgâ etmediği gibi, körükörüne tasvib de etmemiştir. Bu konuda, Hz.Âdem'den beri devam eden Tevhîd prensiplerinin ölçü alındığını söylememiz gerekir.

Kaydetmek gerekir ki, I.Goldziher, D.S.Margoliouth, H.Lammens, J.Schacht, gibi müsteşriklerin iddialarının aksine, İslâm'ın ikinci kaynağı olarak, bizzat Hz.Peygamber'in tasarruflarından doğan "Sünnet" müessesesi vardır ve Hz. Peygamber'in Sünnet'i, Câhiliye devri Araplarının Kur'ân tarafından tadile uğratılmış örfünden ibaret değildir. Hicri II.asırdan sonra yaşamış olan İslâm nesli, Câhiliye devri örfüne otorite ve normatiflik sağlamak için "Hz.Peygamber'in Sünnet'i" kavramını geliştirip, Hadis ve Usûlü ile ilgili mekanizmayı uydurmamıştır. Sünnet'in sağladığı bu otorite, Allâh tarafından Hz.Peygamber'e daha Kur'ân nazil olurken verilmiştir. Bu sebeble Hz.Peygamber'in Sünnet'i, Kur'ân'ın nâzil olmaya başladığı andan itibaren bilfiil var olmuştur. Müsteşriklerin iddia ettiği gibi, Hz.Peygamber Kur'ân'ın dışında hiçbir Sünnet ya da hiçbir Hadis bırakmamış olsaydı, çok geniş alanları kapsayan önceki bir hayat sistemini bütünüyle ve tüm teferruatıyla Kur'ân'ın tasvib veya tadil etmesi, bu sebeble hacminin şimdiki gibi tek bir cild değil, yüzlerce cild olması gerekirdi. Halbuki Kur'ân tek cildlik bir hacimdedir ve içinde hayatın getirdiği problemlerin, ibâdet ve mu'amelatın teferruatı yoktur ve bizzat Kur'ân bunların açıklamasını Hz.Peygamber'e, kısacası O'nun Sünneti'ne bırakmıştır.

İncelediğimiz hususları sadece bugünüyle ele alır, günümüzden önceki tarihî seyrini göz ardı eder, bu tarihî akışın sebep ve neticelelerini tahlil ve tenkid süzgecinden geçirmezsek, hatalı sonuçlara varmamız kaçınılmaz olur. Bu yüzden İslâm'ın benimsediği bazı uygulamaların, hem Câhiliye döneminde, hem de Yahudilik ve Hristiyanlık'ta yer aldığını gördüğümüzde, Hz.Muhammed'in bunları Ehl-i Kitâb'dan ve Câhiliye devrinden adapte ederek, Allâh'ın buyruklarına dayanmayan yeni bir din uydurduğu gibi sathî bir düşünceye kapılabiliriz. Hem Ehl-i Kitâb'da, hem Câhiliye döneminde, hem de İslâm'da yer alan bu uygulamaların kaynağını daha öncelerde, evvelki peygamberlerin tebliğlerinde aramazsak hataya düşmekten kurtulamayız. Kur'ân ve Hadisler, bu konuda düşüncelerimize ışık tutmakta ve Yahudi ve Hristiyanlar ile, Müslümanlar tarafından kabul edilen ortak bir kaynağa, Hz.İbrâhîm'e ve O'nun "Hanîflik" diye adlandırılan Tevhîd Dini'ne işaret etmektedir.

Hız.İbrâhîm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'a inanmış kimselerin kendilerine imân kaynağı kabul ettikleri, kendisine Kitâb

ve Şer'iat verilmiş büyük bir peygamberdir. Ehl-i Kitâb, Hz.İbrâhîm'i imânın babası saymaktadır. Kur'ân ise, "Babanız İbrâhîm'in Dîni" ifâdesini kullanmaktadır. Bu yüzden, Yahudilik, Hristiyanlık, Câhiliye devri ve İslâm'da ortak olan müessese ve prensiplerin kaynağı Hz.İbrâhîm'de aranmazsa, O'nun imânın veya dinin babası olduğuna dair ortak düşünce boşlukta kalır.

Ehl-i Kitâb, Câhiliye ve İslâm'da ortak olan örf ve âdetlerin kaynağı, daha öncelere götürülebilmelidir. Ancak bunu gerçekleştirmek için, tarihî ve ilmi malzemeden mahrum olduğumuz da bir gerçektir. Bu yüzden, bu sahada atılacak ilk adım, bizi ciddi olarak Hz.İbrâhîm ile irtibatlandırmalıdır. Bu konu, tarihîdini eserlerde yer alan haberlerin yanında, tarihe yardımcı olan arkeoloji ve diğer ilimlerin sağladığı malzemelerle de desteklenmelidir.

İslâmın, kendisinden önceki şer'iatlara karşı tutumu ve bu tutumun sebeblerini iyi anlayabilmemiz, onun Hz.İbrâhîm'in "Hanîflik Dîni" ile irtibatını bilmemize, İslâm'ın tasarruflarında Hz.İbrâhîm'i bir mihenk taşı olarak aldığını kabul etmemize bağlıdır. Aksi takdirde, bu konuda, niyet ve yaklaşımları ne olursa olsun müsteşriklerin düştüğü hatalara düşebilir ve söz gelimi, Hz.İbrâhîm ve Tevhîd diniyle irtibatını kurmadığımız için, Kabe'nin aslında bir putperest Pantheonu olduğunu ileri sürebiliriz.

Sonuç olarak, Sünnetin, Câhiliye ve Ehl-i Kitâb örf ve âdetlerinden ibaret olmadığını, Kur'ân ve Sünnet'in, bunların Hz.İbrâhîm'in dininden orijinal vasfıyla kalanları ile, adil olup, insanlığın ve toplumun yararına bulduğu hususları muhafaza ve tasvib ettiğini, şirke bulaşıp dejenerasyona uğrayarak tahrif edilmiş olanlarla, sonradan uydurulup, Tevhîd dinlerinde ortak olan prensiplere aykırı olanlarını ilgâ ettiğini söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

Ahbâru Mekke. Bak, Ezrakî.

Ahkâmü'l-Kur'ân. Bak, Cessâs.

Ahkâmü's-Sığâr. Bak, Üsrüşenî.

Akîka. Bak, Juynboll.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd (v.1270/1854),

-- Ruhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî, I-XXX, Beyrut, Tarihsiz.

Âmirî, İbnâdüddin Yahyâ b.Ebî Bekr (v.893/1487),

--Behcetü'l-Mehâfil ve Buğyetü'l-Emâsil, Medîne, Tarihsiz.

Anglikan Kilisesine Cevap.Bak, Çaviş,

Arap Devleti ve Sükûtu. Bak, Wellhausen.

The Arabs in History. Bak, Lewis.

Aras, Mehmet Özgü,

-- İslâm'da İsim ve Ad Koyma.(Makale). Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, I, 99-122, Konya, 1985.

-- Hammâd b.Ebî Süleymân, Hayatı ve Fıkıhî Görüşleri, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1987.

Arâzi-i Kânunnâme-i Humâyûn Şerhi. Bak, Âtîf Bey.

Arendonk, C.A.,

-- İslâm Ansiklopedisi, Hums Maddesi.

Ârizetü'l-Ahvezî. Bak, İbnü'l-Arâbî.

Arnaldez, Roger,

-- Fransız Kültüründe Muhammed Peygamber'in Tasviri. (Tebliğ). Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu. 1.Baskı, İzmir, 1985, s.62-78.

Asr-ı Saâdet. Bak, Nedvî.

Atar, Fahrettin,

-- İslâm Adliye Teşkilatı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara, 1979.

Ataseven, Asaf,

-- Hemofilik Çocuklarda Sünnet Ameliyesi. (Makale). Türk Tıp Derneği Dergisi, c.45, sayı: 7-9, 1979.

Atıf Bey,

-- Arâzi-i Kânunnâme-i Hümâyûn Şerhi. İstanbul, 1319.

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b.Ahmed (v.855/1451),

-- Umdetü'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, Beyrut, Tarihsiz, (el-Müniriyye Baskısından Ofset).

Bahîra. Bak, Wensinck.

Barnaba (Barnabas),

-- İncîl-i Barnabâ, (Arapçaya Tercüme: Dr.Halil Seade), Mısır, 1905.

-- The Gospel of Barnabas, Karachi, 1974.

Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. Bak, Sarıkçıoğlu.

Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine. Bak, Hatiboğlu.

Batı Dinler Tarihinde İslâm.Bak, Sarıkçıoğlu.

Bayat, Ali Haydar,

-- Tarihte Sünnet ve Tarihimizde Folklorumuzda Sünnet ve Sünnet Şenlikleri. Basılmamış Doçentlik Tezi, İzmir 1979.

Behcetü'l-Mehâfil. Bak, Âmirî.

Belâzürî, Ahmed b.Yahyâ (v.279/892),

-- Ensâbü'l-Eşrâf, Tahkik: M.Hamîdullâh, Mısır, 1959.

Berki, Ali Hîmmet-Keskioğlu, Osman,

-- Hz.Muhammed, II. Baskı, Ankara, 1960.

Besnard, M.Albert-Clément, Olivier-Mehl, Roger,

-- Hristiyan İlahiyâtı, (Tercüme: Mehmet Aydın), Konya 1983.

Bosnavî, Alâüddîn Ali Dede b.Mustafa es-Süktüvârî (v.1107/1598),

-- Muhâderetü'l-Evâil ve Müsâmeretü'l-Evâhir, II. Baskı, Beyrut, 1978/1398 (Bulak, 1300, I.Baskıdan ofset).

Beydâvî, Ebû Sa'id Abdullâh b.Ömer (v.691/1291),

-- Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, (Mecmau't-Tefâsîr İçinde, İstanbul 1317-1320, Âmire I.Baskı'dan Ofset) İstanbul, 1979/1399.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b.el-Hüseyn (v.458/1066),

--es-Sünenü'l-Kübra, I-X, I. Baskı, Haydarâbâd -Dekkân, 1344-1355. el-Bidâye ve'n-Nihâye. Bak, İ.Kesir.

Bilmen, Ömer Nasuhi,

-- Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu, I-VIII, İstanbul, 1967-1970.

-- Büyük Tefsir Tarihi, I-II, Ankara, 1955.

1655-1656'da Türkiye. Bak, Thèvenot.

Birûnî, Ebû'r-Reyhân Muhammed b.Ahmed el-Bîrûnî (v.443/1051),

--Kitâbü'l-Asâri'l-Bâkıyye anî'l-Kurûnî'l-Hâliye, Neşreden: Eduârd Sachau, Leibzig 1923.

Boratav, Pertev Naili,

-- İslâm Ansiklopedisi, İstiskâ Maddesi.

Brockelmann, C.,

-- İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, (Tercüme: Neşet Çağatay), Ankara, 1954.

Bucaille, Maurice,

-- Müsbet İlim Yönünden Tevrât-İnciller ve Kur'ân, (Tercüme: M.Ali Sönmez), I.Baskı, Ankara, 1984.

Budda, Hilmi Ömer,

-- Sami Dinlerde Kurbânın Mâhiyeti. Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, Mart 1928, Sayı: VIII.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâ'il (.256/869),

-- el-Camiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1979.

-- el-Edebül-Müfred, II. Baskı, Kahire, 1379.

Buhl, Fr.,

-- İslâm Ansiklopedisi, Tavâf Maddesi.

-- İslâm Ansiklopedisi, Muhammed Maddesi.

Büyük Tefsir Tarihi. Bak, Bilmen.

Caetani, Leon,

-- İslâm Tarihi, (Tercüme: Hüseyin Cahit), I-X, İstanbul, 1924-1927.

Câhiliye. Bak, Weir.

Câmiu'l-Beyân. Bak, Taberî.

el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân. Bak, Kurtubî.

el-Câmiu's-Sağîr. Bak, Suyûtî.

el-Câmiu's-Sahîh. Bak, Buhârî.

el-Câmiu's-Sahîh.Bak, Müslim.

Câmiu'l-Usûl. Bak, İbnü'l-Esîr.

Canan, İbrahim,

-- Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Ankara, 1980.

Cerrahoğlu, İsmail,

-- Kur'ân-ı Kerîm ve Hanîfler.(Makale). Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi, Sayı:XI, Ankara, 1963.

--Tefsir Usûlü, II.Baskı, Ankara, 1976.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b.Ali er-Razî (v.370/980),

--Ahkâmü'l-Kur'ân, Tahkîk: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî I-V, II. Baskı, Kâhire, Tarihsiz.

Cevherî, İsmâ'il b.Hammâd (v.393/1002),

--es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye. I-VI, 2.Baskı, Beyrut, 1979/1399.

Cezîrî, Abdurrahmân,

-- Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a, I-V, Kahire, Tarihsiz.

Challaye, Felicien,

-- Dinler Tarihi (Tercüme: Samih Tiryakioğlu), İstanbul, 1960.

Cihad. Bak, Şibay.

Cilacı, Osman,

-- İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurbân, İzmir, 1980/1401.

Circumision. Bak, Encyclopedia Birtannica.

Cohen, A.,

--Le Talmud, Paris, 1950.

Çağatay, Neşet,

-- İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, 4.Baskı, Ankara, 1982.

Çaviş, Abdilaziz,

-- Anglikan Kilisesine Cevap, (Tercüme: Mehmed Âkif), 4. Baskı, Ankara, 1985.

Çelebi, Muharrem,

-- Kutrub, Hayatı, Eserleri ve Kitâbü'l-Azmine, Neşredilmemiş Doçentlik Tezi, Erzurum, 1981.

Çelebi, Ahmed,

-- Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, İstanbul, 1978.

Dâmad, Abdurrahmân b.Şeyh b.Muhammed b.Süleymân (v.1078/1667),

--Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur, I-II, İstanbul, 1310.

Danışman, Zuhûrî,

-- İslâm Tarihi, İstanbul, 1967.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b.Ömer v.385/995),

-- Sünen, (Tahkik: Abdullâh Hâşim Yemânî), I-IV, Kahire, 1966/1386.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b.Abdirrahmân b.el-Fazl b.Behrâm (v.255/869),

-- Sünen, I-II, Dımaşk, 1349.

Davenport, John,

- Hz.Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm, (Tercüme: Ömer Rıza Doğrul), 2. Baskı, Ankara, 1967.

Dâvûdoğlu, Ahmed,

- Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, I-XI, İstanbul, 1973-1980.
- Selâmet Yolları (Bülûğ'u'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm Tercümesi ve Şerhi), I-IV, 3.Baskı, İstanbul, Tarihsiz.

Dehlevî, Ahmed Şah Veliyyullâh b.Abdirrahîm (v.1176/1762),

- Huccetullahi'l-Bâliğa, (Tahkik: Seyyid Sâbık), I-II, Kahire, Tarihsiz.

Demombynes, Maurice Gaudefroy,

- Institutions Musulmane, Paris, 1946.
- İslâm Ansiklopedisi, Recm Maddesi.
- Dermatoloji Bakımından Sünnetin Ehemmiyeti. Bak, Marchionni.

Dermenghem, Emile,

- Muhammedin Hayatı, (Tercüme: Reşat Nuri), İstanbul, 1930.

Descuffi, Gluseppe,

- Hristiyan Dînî, 2.Baskı, 1955.

Descuffi, Joseph,

- Roma İbâdet Usulü Hülasası (Ritaule Romanum Compendium), İzmir, 1960.
- Dua Kitâbı.

Dinler Tarihi. Bak, Challaye.

Dinler Tarihi. Bak, Kahraman.

Dinler Tarihi. Bak, Tümer.

Dinler Tarihi Notları. Bak, Yücetürk.

Doğrul, Ömer Rıza,

- Yeryüzündeki Dinler Tarihi, 3.Baskı, İstanbul, 1963.
- Dört Rükün.Bak, Nedvî.

Draz, Abdullâh

- Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, (Tercüme: Salih Akdemir), 1. Baskı, Ankara, 1983.

Düğün.Bak, Heffening.

Ebû Dâvûd, Süleymân b.el-Eş'âs es-Sicistânî (v.275/888),

- Sünen, (Tahkîk: İzzet Ubeyd ed-De'as-Âdil es-Seyyid) I-V, 1.Baskı, Hıms (Suriye), 1969/1388-1974/1394.
- Kitâbü'l-Merâsîl, 1.Baskı, Mısır 130.

Ebû Nu'aym, Ahmed b.Abdillâh el-İsbahânî (v.430),

--Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, I-X, 2.Baskı, Beyrut, 1967/1387.

Ebû Zehrâ, Muhammed,

-- Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, (Tercüme: Akif Nuri), I. Baskı, İstanbul, 1978.

el-Edebü'l-Müfred. Bak, Buhârî.

el-Ehâdisü'l-Kudsiyye. Bak, Kari.

Emîn, Ahmed,

--Fecru'l-İslâm, 7.Baskı, Kahire, 1374/1955.

--Yevmü'l-İslâm, Kahire, 1958.

Ensabü'l-Eşrâf. Bak, Belâzürî.

Encyclopedia Birtannica,

--Circumision Maddesi, Chicago, 1970.

Envâru't-Tenzîl. Bak, Beydâvî.

Epstein, Isidore,

--Judaism, Penguin Books, London, 1960.

Ertuğrul, İsmâil Fennî,

--Hakikat Nurları, İstanbul, 1949.

Eser, Sati,

--Türkiye'de Penis Kanseri ve Sünnetin Koruyucu Etkisi. Yeni Tıp Alemi, c.X, sayı:113, Mayıs 1961.

--Sünnetle İlgili Kanser Problemleri. İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, sayı:129, yıl:1966, s.524-532.

--Penis ve Cervix Kanserlerinin Etiyolojisinde Sünnetin İlgisi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, c.XII, sayı:1, yıl:1969.

Eşref, Halis,

--Külliyât-ı Şerh-i Kânun-i Arâzi, İstanbul, 1315.

--Eymânü'l-Arab fi'l-Câhiliyyeti. Bak, Necîramî.

Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b.Abdillaâh b.Ahmed (v.244/855),

--Ahbâru Mekke ve Mâ Cae Fîhâ Mine'l-Âsâr, (Tahkîk: Rüşdî es-Sâlih Melhas), I-II, 3. Baskı, Mekke, 1399/1979.

--Kâbe ve Mekke Tarihi, (Tercüme: Yûnus Vehbi Yavuz), İstanbul, 1974.

Fecru'l-İslâm. Bak, Emîn, Ahmed.

Fenn-i Hıtân, Bak, Nûr, Rızâ.

Fetâvâ Kâdîhân. Bak, Kâdîhân.

Fethu'l-Bârî. Bak, İbn Hacer.

Fey. Bak, Juynboll.

Fıkhu'z-Zekât.Bak, Kârdâvî.

Fıkıh Târihi ve İslâm Hukûku. Bak, Keskiöğlü.

Fıkhu's-Sünne. Bak, Sâbık.

Fî zilâli'l-Kur'ân. Bak, Kutub.

Fransız Kültüründe Muhammed Peygamberin Tasviri. Bak, Arnal-dez.

Ganîmet. Bak, Juynboll.

Gelişim Dinler Tarihi Ansiklopedisi, I-III, İstanbul, 1977.

The Gospel of Barnabas. Bak, Barnabas.

Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse, Paris, 1985.

Gürkan, Ahmet,

--İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, Ankara, Tarihsiz.

Hac. Bak, Wensinck.

Hac. Bak, Meydan Larousse.

Hak Dîni Kur'ân Dili. Bak, Yazır.

Hakikat Nurları. Bak, Ertuğrul.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b.Abdillâh en-Nisâbûrî
(v.405/1014),

--el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-IV, Beyrut, Tarihsiz.

Halebî, Ali b.Burhâneddîn (v.1044/1634),

--İnsânü'l- Uyûn fî Sîreti'l-Emini'l-Me'mûn, I-III, 1. Baskı, Mısır
1384/1964.

Hamîdullah, Muhammed,

--İslâm Peygamberi, (Tercüme: Salih Tuğ), I-II, 4.Baskı, İstanbul,
1980/1400.

--Resûlullah Muhammed, (Tercüme: İhsan Süreyya Sırma), İstanbul,
1984.

--Makaleler, (Tercüme: İhsan Süreyya Sırma), 1.Baskı, İstanbul, 1986.

Hamîd b.Ebî Süleymân. Bak, Aras.

Hatiboğlu, M.Said,

--Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine, (Tebliğ). Uluslararası Birinci
İslâm Araştırmaları Sempozyumu, İzmir, 1985, s.81-94.

Haydar, Ali,

--Şerh-i Cedîd li Kânun-i Arâzî, İstanbul, 1311.

Hâzin, Alâüddîn Ali b.Muhammed b.İbrâhîm el-Bağdâdî
(v.725/1324),

--Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl, (Mecmau't-Tefâsîr İçinde), İstanbul,
1979/1399.

Hız.İbrâhîm ve Hanîflik. Bak, Kuzgun.

Hız.Muhammed. Bak, Berki.

Hız.Muhammed. Bak, Rodinson.

Hız.Muhammed. Bak, Watt.

Hız.Muhammed'in Felsefesi. Bak, Sena.

Hız.Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm, Bak, Davenport.

Hız.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye. Bak, Canan.

Heffening, W.

--İslâm Ansiklopedisi, Düğün Merâsimi Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Mut'a Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Şâhit Maddesi.

Hemofilik Çocuklarda Sünnet Ameliyesi. Bak, Ataseven.

Hemofili Vak'alarında Sirkümsizyon. Bak, Karaca.

Herodotos (v. M.Ö.425),

--Herodot Tarihi, (Tercüme: Perihan Kuturman), İstanbul, 1973.

Heysemî, Nûruddîn Ali b.Ebî Bekr (v.807/1404),

--Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, 2. Baskı, Beyrut, 1967.

Hıtân.Bak, Wensinck.

Hicri I.Asırda İslâm Toplumı. Bak, Uğur.

el-Hidâye.Bak, Mergînânî.

Hilyetü'l-Evliyâ. Bak, Ebû Nu'aym.

Hindî, Alâüddîn Ali b.el-Müttakî b.Hüsâmüddîn (v.975/1567),

--Kenzü'l-Ummâl fî Sünneni'l-Akvâl ve'l-Efâl, I-XVI, Beyrut, 1398/1978.

Hristiyan Dînî. Bak, Descuffi.

Hristiyan ilâhiyâtı. Bak, Besnard.

Hristiyanlığa Reddiye. Bak, Tercüman.

Hristiyanlık Üzerine Konferanslar. Bak, Ebû Zehra.

Hristiyanlık ve Müslümanlık. Bak, Milaslı.

Huccetullâhî'l-Bâliğa. Bak, Dehlevî.

Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu. Bak, Bilmen,

Hums.Bak, Arendonk.

İsfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b.el-Hüseyn b.Muhammed b.Ahmed (v.967/1559),

--Kitâbü'l-Eğânî, I-VIII, 1.Baskı, Kâhire, 1935.

İbn Abdî'l-Ber, Ebû Ömer Yûsuf b.Abdillâh el-Kurtubî (v.463/1071),

--el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, I-IV, Kâhire, 1960.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b.Ömer b.Abdilazîz (v.1252/1836),

--Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, I-VI, İstanbul, 1257.

--İbni Âbidîn Terceme ve Şerhi, (Tercüme: Ahmed Dâvûdoğlu-Mehmet Savaş), I-XVII, İstanbul, 1982-1985.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr el-Mâlikî (v.543/1148),

--Ârızetül-Ahvezî bi Şerhi Sahîhi't-Tirmizî, I-XIII, Mısır, Tarihsiz.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b.Ali b.Muhammed (v.597/1200),

--Kitâbü'l-Vefâ bi Ahvâl'l-Mustafâ, 1.Baskı, Mısır, 1966/1382.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b.Muhammed el-Cezerî, (v.630/1234),

--Üsdül-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, (Tahkîk: Muhammed İbrâhîm el-Bennâ-Ahmed Âşûr), I-VII, 1970.

--el-Kâmilü fi't-Târîh, I-XI, Beyrut, 1385/1965.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Sa'âdet el-Mübârek b.Muhammed el-Cezerî (v.606/1210),

--en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs, (Tahkîk: Tâhir Ahmed ez-Zâvi-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), I-V, Beyrut, Tarihsiz.

--Câmiû'l-Usul Min Ehâdîsi'r-Resûl, I-XII, 2.Baskı, Beyrut, 1400/1980.

İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed (v.245/859),

--Kitâbü'l-Muhabber, Beyrut, Tarihsiz (Haydarabad, 1361 baskısından ofset).

İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b.Ali el-Askalânî (v.852/1448),

--el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, (Tahkîk: Ali Muhammed el-Becâvî), I-VII, Kâhire, Tarihsiz.

--Lisânü'l-Mîzân, I-VII, 2.Baskı, 1971/1390.

--Tehzîbü't-Tehzîb, I-XII, Beyrut, Tarihsiz (Haydarâbâd-Dekkân, 1325-1327 baskısından ofset).

--el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye (Tahkik: Habîburrahmân el-A'zamî), I-IV, 1.Baskı, Kuveyt, 1973/1393.

--Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XIII, Beyrut, Tarihsiz (Bulak, 1300, 1.Baskıdan ofset).

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b.Muhammed (v.241/855),

--Müsned, I-VI, İstanbul, 1982/1402.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b.Ahmed b.Hazm ez-Zâhirî (v.456/1063)

--el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal, I-V, Beyrut.

İbn Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'ânî (v.211/826),

--Musannaf, (TahkHik: Habîburrahmân A'zamî), I-XI, 1.Baskı, Beyrut, 1390-1392/1970-1972.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdûlmelik b.Hişâm (v.218/833),

--es-Sîretü'n-Nebeviyye, (Tahkîk: Mustafâ es-Sakkâ-İbrâhîm el-Eb-yârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, 2.Baskı, Beyrut, 1391/1971.

İbn İshâk, Muhammed (v.151/768),

--Sîret, (Tahkik: M.Hamîdullâh), Konya, 1981/1401.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b.Ebî Bekr (v.750/1350),

--Tuhfetü'l-Mevdûd bi Ahkâmî'l-Mevlûd, Bomba, 1380/1961.

--Zadü'l-Me'âd fî Haccı Hayrî'l-Ibâd, I-IV, Beyrut, 1392/1973.

İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişâm b.Muhammed es-Sâib el-Kelbî (v.204/819),

--Kitâbü'l-Asnam. (Tercüme: Beyza Düşüngen, Putlar Kitâbı), Metin ve Tercüme birlikte neşir, Ankara, 1969.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl (v.774/1372),

--el-Bidâye ve 'n-Nihâye, I-IV, Beyrut, 1969/1388.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b.Ahmed b.Muhammed (v.620/1223),

--el-Muğni, I-XII, 1.Baskı, Beyrut, 1405/1984.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b.Yezîd el-Kazvinî (v.275/888),

--Sünen, (Tahkik: M.Fuâd Abdülbâkî), I-II, Kahire, 1372-1373/1952-1953.

--Tercüme: Haydar Hatipoğlu, (Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi), I-X, İstanbul, 1982-1983.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemûlüddin Muhammed b.Mükerrem (v.711/1311),

--Lisânü'l-Arab, I,IXV, Beyrut 1375-1376/1955-1956.

İbn Sâd, Ebû Abdillâh Muhammed (v.230/884),

--et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-XV, Beyrut, 1388/1968.

İddet. Bak, Juynboll.

İhrâm. Bak, Wensinck.

el-İhtiyâr li Ta'lîlî'l-Muhtâr.Bak, Mevsilî.

İlâhî Dinlerde Oruç Hac ve Kurbân.Bak, Cilacı.

İlk Tenâvül ve Kuvvetlendirme Sırrına Ait Dînî Öğretim.Bak, P.Jörj.

İmtâu'l-Esma'. Bak, Makrizî.

İncîl-i Barnaba. Bak, Barnaba.

İnsânü'l-Uyûn. Bak, Halebî.

Institutions Musulmane. Bak, Demombynes.

İrşâdü's-Sârî. Bak, Kastallânî.

el-İsâbe. Bak, İbn Hacer.

İslâm Adliye Teşkilatı. Bak, Atar.

İslâm Ansiklopedisi, İd-i Adhâ Maddesi.

İslâm Arazi Hukûku ve Tatbikatı. Bak, Şafak.

İslâm ve Garphlara Göre Kadın. Bak, Sibâî.

İslâm'da Helâl ve Haram. Bak, Kardâvî.

İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı. Bak, Çağatay.

İslâm Hukûk Tarihi. Bak, Karaman.

İslâm Hukûku Dersleri I. Bak, Şener.

İslâm Hukûkunun Kaynaklarından Kıyâs-İstihsân ve Istıslah, Bak, Şener.

İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi. Bak, Gürkan.

İslâm Medeniyeti Tarihi. Bak, Zeydan.

İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi. Bak, Brockelmann.

İslâm Müesseselerine Giriş. Bak, Hamidullah.

İslâm Peygamberi. Bak, Hamidullah.

İslâm'da İsim ve Ad Koyma. Bak, Aras.

İslâmiyet ve Hristiyanlık. Bak, Sırma.

İslâm Şirketler Hukûku. Bak, Şekerci.

İslâm Tarihi. Bak, Danışman.

İslâm Tarihi. Bak, Caetani.

İslâm Tarihi (Mekke Devri). Bak, Köksal.

İslâm Tarihi (Medîne Devri). Bak, Köksal.

el-İstî'âb. Bak, İbn Abdilber.

İstiskâ. Bak, Boratav.

Juynboll, Th.W.,

--İslâm Ansiklopedisi, Fey Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Selef Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, İddet Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Akîka Maddesi.

Kâbe. Bak, Wensinck.

Kable'l-İslâm Araplarda İctimî Âile. Bak, Şemsettin, Mehmet.

Kâdîhân, Fahrüddîn Hasen b.Mansûr el-Özcendî el-Fergânî
(v.592/1195),

--Fetâvâ Kâdîhân (Fetâvâ'l-Hindiyye ile birlikte), I-II-III. cildlerde,
Mısır, Tarihsiz.

Kahraman, Ahmet,

--Dinler Tarihi, 4.Baskı, İstanbul, 1975.

Kâlî, Ebû Ali İsmâ'il b.el-Kâsım el-Bağdâdî (v.356/966),

--Kitâbü'l-Emâlî, I-III, 2.Baskı, Mısır, Tarihsiz.

el-Kamilü fi't-Târih. Bak, İbnü'l-Esîr.

Karabay, Kenan,

--Sünnetin Hataları, Çağdaş Tıp, c.IV, sayı:21, yıl: 1977.

Karaca, Mustafa-Kocabaş, Ahmet,

--Hemofili Vak'alarında Sirkümsizyon, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, sayı:34, yıl:1971.

Karaman, Hayreddin,

--Mukayeseli İslâm Hukûku, İstanbul, 1974.

--İslâm Hukûk Tarihi, İstanbul, 1975.

Kardâvi, Yûsuf,

--Fıkhu'z-Zekât, 6.Baskı, Beyrut, 1401/1981.

--Tercüme: İbrâhîm Sarmış, İstanbul, 1984.

--İslâm'da Helâl ve Haram (Tercüme: Ramazan Nazlı), 4.Baskı, İstanbul, Tarihsiz.

Kârî, Ebû'l-Hasen Ali b.Muhammed Sultan el-Herevî (v.1014/1605),

--el-Ehâdisü'l-Kudsiyye (Tercüme: Hasan Hüsnü Erdem), "Kırk Kudsi Hadis", Ankara, 1985.

Kâsânî, Ebû Bekr b.Mes'ûd b.Ahmed Alâüddîn (v.587/1191),

--Kitâbü Bedâ'i's-Sanâ'i fi Tertîbi's-Şerâi', I-VII, Beyrut, 1394/1974, 2.Baskıdan offset.

Kasem. Bak, Pedersen.

Kastallânî, Ebû Bekr Muhammed b.Ahmed (v.686/1287),

--İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XII, Kâhire, 1326.

Katil. Bak, Schacht.

Kaynaklarıyla İslâm Fıkhi. Bak, Yıldırım.

Kazıcı, Ziya,

--Kur'ân-ı Kerîm ve Garp Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, İstanbul, 1971.

Kenzü'l-Ummâl. Bak, el-Hindi.

Keskioğlu, Osman,

--Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukûku, Ankara, Tarihsiz.

el-Kevâkibü'd-Derârî. Bak, Kirmânî.

Kible. Bak, Wensinck.

Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b.Yûsuf (v.786/1384),

--el-Kevâkibü'd-Derâri fî Şerhi'l-Câmiî's-Sahîh li'l-Buhârî, I-XXV, Beyrut, 1981.

Kister, M.J.,

--Studies in Jahiliya and Early Islam. London, 1980.

Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul, 1949.

Kitâbü Ahkâmî's-Sultâniye. Bak, Mâverdi.

Kitâbü'l-Azmine. Bak, Kutrub.

Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a. Bak, Cezîrî.

Kitâbü'l-Merâsil. Bak, Ebû Dâvûd.

Kitâbü'l-Asnâm. Bak, İbnü'l-Kelbî.

Kitâbü Bedâ'î's-Sanâ'î. Bak, Kâsânî.

Kitâbü'l-Eğânî. Bak, Isfahânî.

Kitâbü'l-Emâlî. Bak, Kâlî.

Kitâbü'l-Mebsût. Bak, Serahsî.

Kitâbü'l-Muhabber. Bak, İbn Habîb.

Kitâbü'l-Vefâ. Bak, İbnü'l-Cevzî.

Köksal, M.Asim,

--İslâm Tarihi (Mekke Devri, Hz.Muhammed ve İslâmiyet), İstanbul, 1981.

--İslâm Tarihi (Medîne Devri, Hz.Muhammed ve İslâmiyet), I-XI, İstanbul, 1980-1981.

Kur'ân-ı Kerîm ve Garp Kaynaklarına Göre Hristiyanlık. Bak, Kazıcı.

Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru. Bak, Draz.

Kur'ân-ı Kerîm ve Hanîfler. Bak, Cerrahoğlu.

Kurbân. Bak, Wensinck.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Ensârî (v.671/1272)

--el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân, I-XX, 3.Baskı, Kahire, 1387/1967.

Medârikü't-Tenzîl. Bak, Nesefî.

Mefâtihu'l-Ğayb. Bak, Râzî.

Mehir. Bak, Spies.

el-Menhel. Bak, Sübkî.

Mergânî, Burhânüddîn Ali b.Ebî Bekr (v.593/1197),

--el-Hidâye, I-IV, Kâhire, 1384/1965.

el-Metâlibü'l-Âliye. Bak, İbn Hacer.

Mevsilî, Abdullâh b.Mahmûd Mevdûd (v.683/1284),

--el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr, (Tahkik: Mahmûd Ebû Dakika-Muh-yiddîn Abdülhamîd), Tarihsiz.

Meydan Larousse, I-XII, İstanbul, 1969-1973,

--Vaftiz Maddesi.

--Hac Maddesi.

Meydânî, Abdülğani el-Ganîmî (v.1881),

--el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb, Mısır, 1951.

Meysir. Bak, De Vaux.

Milash, İsmâil Hakkı,

--Hıristiyanlık ve Müslümanlık, İstanbul, 1935.

el-Milel ve'n-Nihal. Bak, Şehristânî.

el-Minhâc fî Şerhi Müslim b.Haccâc. Bak, Nevevî.

Miras. Bak, Schacht.

Mîzânü'l-İ'tidâl. Bak, Zehebî.

Moberg A,

--İslâm Ansiklopedisi, Nesî Maddesi.

Moulin, Pierre,

--Sünnet Deri Kanserini Önler. Günaydın Gazetesi, 20/6/1982.

Muallakatü's-Seb'a (Tercüme: Şerafeddin Yaltkaya), "Yedi Askı", İstanbul, 1985.

el-Muğni. Bak, İbn Kudâme.

Muhâderetü'l-Evâil. Bak, Bosnavî.

Muhammed. Bak, Buhl.

Muhammed at Medina. Bak, Watt.

Muhammedin Hayatın. Bak, Dermenghem.

Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik. Bak, Çelebi.

Mukayeseli İslâm Hukûku. Bak, Karaman.

Mûsânnaf. Bak, İbn Hemmâm, Abdürrezzâk.

Mûsâ ve Yahudilik. Bak, Örs.

Mut'a. Bak, Heffening.

Muvatta. Bak, Mâlik b.Enes.

Müsbet İlim Yönünden Tevrât İnciller ve Kur'ân. Bak, Bucaille.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b.Haccâc el-Kuşeyrî (v.261/874),

--el-Câmiu's-Sahîh, (Tahkik: M.Fu'âd Abdülbâkî), I-V, 1.Baskı, Mısır, 1955/1374-1375.

Müslümanlıkta İbâdet Tarihi. Bak, Olgun.

Müsned. Bak, ibn Hanbel, Ahmed.

Müsned. Bak, Tayâlisî.

el-Müstedrek ale's-Sahîhayn. Bak, Hâkim.

Necîramî, Ebû İshâk İbrâhîm b.Abdillâh,

--Eymânü'l-Arab fi'l-Câhiliyyeti, 2.Baskı, Mısır 1382.

Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali Hasenî,

--Dört Rükün (Tercüme: İsmet Ersöz), Konya, 1969.

Nedvi, S.Süleymân,

--Asr-ı Saadet, Tebligât ve Tâlimât, I-V, (Tercüme: Ali Genceli), İstanbul. 1967.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullâh b.Ahmed b.Mahmûd (v.701/1301),

--Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, (Mecmau't-Tefâsîr İçinde), I-VI, İstanbul, 1979/1399.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b.Şu'ayb, (v.303/915),

--Sünen, (C.Suyûtî'nin Şerhi ve Sindî'nin Hâşiyesi ile), I-VIII, İstanbul, 1981/1401.

Nesî. Bak, Moberg.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b.Şerefüddîn (v.676/1277),

--el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslümi'bni'l-Haccâc, I-XVIII, 2.Baskı, Beyrut, 1392/1972.

Neylül'Evtâr. Bak, Şevkânî.

Nezr. Bak, Pedersen.

en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs. Bak, İbnü'l-Esir.

Nikâh. Bak, Schacht.

Niyet. Bak, Wensinck.

Nûr, Rızâ

--Fenn-i Hitân, İstanbul, 1322/1904.

Olgun, Tahir (Mevlevî),

--Müslümanlıkta İbâdet Tarihi, 2.Baskı, İstanbul, 1963.

Oran, Fazıl,

--Türk Üroloji Tarihçesi. Askeri Sıhhiye Mecmuası, sayı: 51, İstanbul, Ocak 1948.

Oruç. Bak, Unat.

Örs, Hayrullah,

--Mûsâ ve Yahudilik, İstanbul, 1966.

P.Jörj, M.Said O.P.,

--İlk Tenâvül ve Kuvvetlendirme Sırrına Ait Dînî Öğretim. İstanbul, 1944.

Paret, Rudi,

--İslâm Ansiklopedisi, Umre Maddesi.

Pedersen, Johs,

--İslâm Ansiklopedisi, Umre Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Nezr Maddesi.

Penis ve Cervix Kanserlerinin Etiyolojisinde Sünnetin İlgisi. Bak, Eser.

Ravdu'l-Unuf. Bak, Süheylî.

Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b.Ömer bel-Hüseyn (v.606/1209),

--Mefâtîhu'l-Ğayb (Tefsîru Kebîr), I-XXXII, 2.Baskı, Tahran (1937 Mısır Baskısından ofset).

Recm. Bak, Demombynes.

Reddû'l-Muhtâr. Bak, İbn Âbidîn.

Religion What is it? Bak, Tremmel.

Resûlullah Muhammed. Bak, Hamîdullâh.

Rodinson, Maxime,

--Hz.Muhammed (Tercüme: Atilla Tokatlı), İstanbul, 1968.

Roma İbâdet Usûlü Hûlasası. Bak, Descuffi, Joseph.

Rûhu'l-Meânî. Bak, Alûsî.

Sâbık, es-Seyyid,

--Fıkhu's-Sünne, I-III, Kahire, 1365.

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi. Bak, Zebîdî.

Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi. Bak, Dâvûdoğlu.

Salât. Bak, Wensinck.

Sâmi Dinlerde Kurbânın Mâhiyeti. Bak, Budda, Hilmi Ömer.

San'ânî, Muhammed b.İsmâ'il (v.1182/1768),

--Sübûlü's-Selâm Şerhu Bulîğî'l-Merâm, I-IV, 4.Baskı, Kâhire, 1379/1960.

Sarıçioğlu, Ekrem,

--Batı Dinler Tarihinde İslâm. (Tebliğ). Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, 1.Baskı, İzmir, 1985, s.219-227.

--Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. İstanbul, 1938.

Schacht, Joseph,

--İslâm Hukûkuna Giriş. (Tercüme: Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener), 2.Baskı, Ankara, 1986.

--İslâm Ansiklopedisi, Nikâh, Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Liân Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Talâk Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Kâtil Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Mîrâs Maddesi.

--Selamet Yolları. Bak, Dâvûdoğlu.

--Selef. Bak, Juynboll.

Semhûdî, Nûruddîn Ali b.Ahmed (v.911/1505),

--Vefâ'ü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ. (Tahkîk: Muhammed Muh-yiddîn Abdülhamîd), I-IV, 2.Baskı, Beyrut, 1393/1971.

Sena Cemil,

--Hz.Muhammedin Felsefesi. 3.Baskı, İstanbul, 1975.

Sendûbî, Hasan,

--Şerhu Divân-ı İmrui'l-Kays, 5.Baskı, Kâhire Tarihsiz.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b.Ebî Sehl Ahmed (v.483/1090),

--Kitâbü'l-Mebsût, I-XXX, 2.Baskı, Beyrut, Tarihsiz.

Seydişehrî, Mahmûd Es'ad,

--Târîh-i İlm-i Hukûk. (Medhal), Dersaâdet, 1327-1329.

es-Sihâh. Bak, Cevheri.

Sırma, İhsan Süreyya.

--İslâmiyet ve Hristiyanlık. 2.Baskı, İstanbul, 1984.

Sibâî, Mustafa,

--İslâma ve Garplılara Göre Kadın, (Tercüme: İhsan Toksarı) İstanbul, 1969.

es-Sîretü'n-Nebeviyye. Bak, İbn Hişâm.

es-Sîretü'n-Nebeviyye. Bak, İbn İshâk.

es-Sîretü'n-Nebeviyye. Bak, İbn Kesîr.

Spies, O,

--İslâm Ansiklopedisi, Mehîr Maddesi.

Studies in Jahiliya and Early İslâm. Bak, Kister.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b.Ebî Bekr-Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b.Ahmed (.864/1459),

--Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azîm, I-II, Kahire, Tarihsiz.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b.Ebî Bekr (v.911/1505),

--el-Câmiu's-Sağır fî Ehadisi'l-Beşîri ve'n-Nezîr, I-II, 5.Baskı, Kâhire, 1402/1982.

--ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, I-IV, Beyrut, Tarihsiz.

--Târîhu'l-Hulefâ. (Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd) 3. Baskı, Kâhire, 1383/1964.

Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb, (v.1352/1933),

--el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd Şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd. I-X, 2.Baskı, Mısır, 1394.

--Tekmile: Fethu'l-Meliki'l-Ma'bûd Tekmiletü'l-Menheli'l-Azbi'l-Mev-rûd. I-IV, Mısır, 1394/1974.

Sübülû's-Selâm. Bak, San'ânî.

Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b.Abd es-Süheyli el-Endelûsî (v.581/1185),

--Ravdu'l-Unuf fî Şerhi Sireti'n-Nebeviyyeti li'bni'l-Hişam. (Tahkik: Abdurrahman el-Vekil), I-VII, 1.Baskı, Kâhire, 1387/1967.

Sünen.Bak, Dârekutnî.

Sünen.Bak, Dârimî.

Sünen.Bak, Ebû Dâvûd.

Sünen.Bak, İbn Mâce.

Sünen.Bak, Nesâî.

Sünen.Bak, Tirmizî.

es-Sünenü'l-Kübrâ. Bak, Beyhakî.

Sünnet Ne Zaman Yapılmalı? Bak, Türkyılmaz.

Sünnet Deri Kanseri Önler. Bak, Moulin.

Sünnetin Hataları. Bak, Karabay.

Sünnetle İlgili Açıklamalar, Bak, Şenel.

Sünnetle İlgili Kanser Problemleri. Bak, Eser.

Şafak Ali,

--İslâm Arâzi Hukûku ve Tatbikatı (İlk Devirler). İstanbul, 1977.

Şahit. Bak, Heffening.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b.Abdilkerîm b.Ebî Bekr b. Ah-med (v.548/1153),

--el-Milel ve'n-Nihal, (Tahkik: Muhammed Seyyid Geylânî), I-II, Mısır, 1961/1381.

Şekerci, Osmân,

--İslâm Şirketler Hukûku, İstanbul, 1981.

Şemsettin, Mehmet,

--Kable'l-İslâm Araplarda İçtimâî Âile. Dâru'l-Fünûn İlâhiyât Fakültesi Mecmuası, sayı: IV, İstanbul, 1926.

Şener, Abdülkadir,

--İslâm Hukûkunun Kaynaklarından Kıyâs-İstihsân ve Istıslah, Ankara, 1981.

--İslâm Hukûkunda Hîbe, Ankara, 1984.

--İslâm Hukûku Dersleri I.İzmir, 1987.

Şerhu Cedîd li Kânûn-i Arâzî. Bak, Haydar Ali.

Şerhu Divan-ı İmrui'l-Kays. Bak, Sendûbî.

Şerhu Mu'allakati's-Seb'a. Bak, Zevzenî.

Şevkanî, Muhammed b.Ali b.Muhammed es-San'ânî (v.1250/1834),

--Neylül-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbar, I-VIII, Mısır, Tarihsiz.

Şibay, Hâlim Sabit,

--İslâm Ansiklopedisi, Cihad Maddesi.

et-Tabakâtü'l-Kübrâ. Bak, İbn Sad.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerîr, (v.310/922),

--Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i âyi'l-Kur'ân. I-XXX, 2.Baskı, Mısır, 1373/1954.

--Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, (Tahkîk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), I-XI, 2.Baskı, Beyrut, 1387/1967.

--Tercüme: Zakir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi), I-III, Ankara, 1954-1955.

Tâcü'l-Arûs. Bak, Zebidî Muhammed Murtazâ el-Hüseynî.

Talâk. Bak, Schacht.

Târîh-i İlm-i Hukûk. Bak, Seydişehrî.

Tarihte Sünnet. Bak, Bayat.

Târihu'l-Hulefâ. Bak, Suyûtî.

Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk. Bak, Taberî.

Tavâf. Bak, Buhl.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd, (v.204/819),

--Müsned, I.Baskı, Haydarâbâd-Dekkân, 1321.

Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm. Bak, İbn Kesîr.

Tefshiru'l-Kur'ânî'l-Azim. Bak, Suyûtî.

Tehzîbü't-Tehzîb. Bak, İbn Hacer.

Terbiyetü'l-Evlâd fi'l-İslâm. Bak, Ulvân.

Tercümân, Abdullâh (Anselmo Turmeda),

--Hıristiyanlığa Reddiye (Tuhfetü'l-Erif fi'r-Reddi Ehli 's-Salîb, Tercüme: M.Zihni), İstanbul, 1970.

Tesmiyetü Ashâbi'n-Nebî. Bak, Tirmizî.

Teyemmüm. Bak, Wensinck.

Thèvenot, Jean,

--1655-1656'da Türkiye, İstanbul, 1978.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b.İsâ (v.279/892),

--Sünen, (Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu'âd Abdülbâkî-İbrâhîm Adve Âvad), I-V, 1.Baskı, Kâhire, 1937/1356.

--Tesmiyetü Ashâbi'n-Nebî, (Tahkîk: Ali Yardım), D.E.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi, sayı: II, İzmir, 1985, s.291-348.

Tremmel, William Calloley,

--Religion What is it? Newyork; Holt, Rinehart and Winston, 1976.

Tuhfetü'l-Mevdûd. Bak, İbn Kayyım.

Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman,

--Dinler Tarihi. Ankara, 1988.

Türkiye'de Penis Kanseri ve Sünnetin Koruyucu Etkisi. Bak, Eser.

Türk Üroloji Tarihçesi. Bak, Oran.

Türkyılmaz, Nejat,

--Sünnet Ne Zaman Yapılmalı? Milliyet Gazetesi, 26/6/1973.

Uğur, Mücteba,

--Hicri I.Asırda İslâm Toplumu. İstanbul, 1400/1980.

Ulvan, Abdullâh Nâsîh,

--Terbiyetü'l-Evlâd fi'l-İslâm, 3.Baskı, Kâhire, 1401/1981.

Umdetü'l-Kârî, Bak, Aynî.

Umre. Bak, Paret.

Unat, Fâik Reşit,

--İslâm Ansiklopedisi, Oruç Maddesi.

The Universal Jewish Encyclopedia, (Medina Maddesi), I-X, Newyork, 1948.

Ülken, Hilmi Ziya,

--Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri. A.Ü. İlâhiyât Fakültesi, sayı: XVII, yıl: 1969.

Üsdü'l-Ğâbe.Bak, İbnü'l-Esîr.

Üsrüşenî, Mecdüddîn Ebu'l-Feth Muhammed b.Mahmûd b.Hüseyn (v.632/1234)

--Ahkâmü's-Sığâr, (Tercüme: İbrâhîm Canan, "İslâm Hukûkunda Çocuklarla İlgili Hükümler"), İstanbul, 1984.

Vaftiz. Bak, Meydan Larousse.

De Vaux, B.Carra,

--İslâm Ansiklopedisi, Meysir Maddesi.

Vefâü'l-Vefâ. Bak, Semhûdî.

Watt, W.Montgomery,

--Hz.Muhammed, Tercüme: Hayrullah Örs, İstanbul, 1963.

--Muhammed at Medina, Oxford (Clarendon Press), 1972.

Weir, T.H.,

--İslâm Ansiklopedisi, Diyet Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Câhiliye Maddesi.

Wellhausen, Julius,

--Arap Devleti ve Sükûtu, Tercüme: Fikret Işıltan, Ankara, 1963.

Wensinck, A.J.,

--İslâm Ansiklopedisi, Hac Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, İhrâm Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Hıtân Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Künye Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Kible Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Niyet Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Salât Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Kurban Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Teyemmüm Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Bahîra Maddesi.

--İslâm Ansiklopedisi, Kâbe Maddesi.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (v.1358/1942),

--Hak Dînî Kur'ân Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir, I-IX, İstanbul, 1979.

Yeryüzündeki Dinler Tarihi. Bak, Doğrul.

Yevmül-İslâm. Bak, Emin Ahmed.

Yıldırım, Celal,

--Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı, I-IV, 2.Baskı, Konya, Tarihsiz.

Yüctürk, Orhan Seyfi,

--Dinler Tarihi. İzmir 1974 (Teksir Basımı).

Zâdü'l-Me'âd. Bak, İbn Kayyım.

Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b.Ahmed b.Abdillatîf (v.893/1488),

--Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi, Tercüme ve Şerh: Ahmed Naim-Kâmil Mirâs, I-XII, 4.Baskı, Ankara, 1976.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsîtî (v.1206/1791),

--Tâcü'l-Arûs, I-X, Beyrut, Tarihsiz, (Mısır, 1306, 1.Baskıdan ofset).

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed b.Osmân et-Türkmânî (v.748/1347),

--Mîzânü'l-İ'tidâl. (Tahkîk: Ali Muhammed Becâvî), I-IV, 1.Baskı, Mısır, 1382/1963.

Zevzenî, Kâdî Ebû Abdillâh el-Hüseyn b.Ahmed b.el-Hüseyn, (v.486/1093),

--Şerhu Mu'allakati's-Seb'a. Beyrut, 1382/1963.

Zeydan, C,

--İslâm Medeniyeti Tarihi. (Tercüme: Zeki Meğamiz.), I-V, İstanbul, 1974.

DİZİN

-A-

- A.Cohen, 326
A.J.Wensinck, 29, 50, 85, 123, 138, 270
A.Moberg, 178, 179
Aachen, 134
Ab, 96
Abbâd b.Nehîk, 316
Abbâs, 182
Abbâs, b.Mirdâs.482
Abdullah b.Ced'ân, 157, 481
Abdullâh, 212, 453
Abdullâh b. Selâm, 66
Abdullâh b.Cüd'ân, 345
Abdullâh b.Ġanemete'd-Dabî, 401
Abdullâh b.Mes'ud (r.a.), 338
Abdullâh b.Ömer, 126,143, 278, 360
Abdullâh b.Sehl (r.a.), 429,430
Abdullâh b.Ubey b.Selûl'ün, 346
Abdullâh b.Zübeyr, 337, 338
Abdullâh Draz, 357
Abdullah Tercüman, 39
Abdullâh, b.Amr b.el-Âs, 95
Abdulmuttalib oğulları, 247
Abdurrahmân b.Avf, 244, 287, 294
Abdurrahmân b.Sehl, 429
Abdurrahmân b.Semüre, 244
Abdü Nûhm, 243
Abdü Rabbi'l-Ka'be, 244
Abdü'l-Ka'be, 244
Abdü's-Şems, 244
Abdüddâr, 190
Abdüddâr oğulları, 190
Abdülcin, 243
Abdülkâdir Şener, 18
Abdülmuttalib, 57, 87, 171, 187, 189,212, 246, 248,278, 358, 427, 453
Abdüluzzâ, 243
Abdüluzzâ b.Vedi'a el-Müzenî, 421
Abdümenâf, 186,188, 243
Abdümenâf oğulları, 449
Abdümenât, 243
Abdümenât b.Kinâne, 316
Abdürrezzâk b.Hemmam, 22
Abdüşşems oğulları, 247
Abdüved, 243
Abital, 323
Abşalom, 198
Acılık suyu, 353
Ada, 323
Adar, 93
Adar ayı, 68
Âdem 241, 280
Adî b.Hâtîm, 402
Âdiyât, 424
Adoption, 322
Afif b.Ma'dikerb, 481
Afrika, 260
Afrika Hristiyanları, 260
Afrikah, 163
Ağlama Duvarı, 133
Ahd-i Atîk, 138,329
Ahd-i Cedit, 477
Ahid Sandığı, 69
Ahinoam, 323
Âhîrât, 86
Ahmed, 386, 412
Ahmed b.Hanbel, 22, 156, 198, 276,301, 342, 392, 471
Ahmes, 111
Ahmet Kahraman, 193
Aim, 420
Âişe (Dubay'ah), 312
Aişe (r.a), 363
Akdeniz, 170
Akk kabilesi, 144
Aksa, 375
Al-Buzûr, 273
Alenu, 55
Ali, 363
Ali b.Mes'ûd, 316

- Ali Sayı, 18
 Âliye bintü Zabyân, 334
 Allâh'ın Arslanı, 249
 Allâh'ın evi, 165
 Alman İmparatoru Arnolfus, 328
 Almanya, 134
 Âlûsî, 21
 Amerika, 265
 Amîda, 50
 Amidah, 54
 Amila, 420
 Âmine, 315
 Âmir b.Abdimenâf, 454
 Âmir b.et-Tufeyl, 423
 Âmir b.ez-Zarib, 362, 481
 Ammâr, 319
 Ammon oğulları, 195
 Ammoniler 252, 324
 Amorî, 317
 Amos, 74
 Amr, 189
 Amr b. Hureys, 336
 Amr b. Luhay, 167, 236
 Amr b. Şuayb, 217, 222, 296
 Amr b.Âmir el-Huzâî, 235
 Amr b.Câbir, 420
 Amr b.Dînâr, 342
 Amr b.el-Âs, 345
 Amr b.el-Cemûh b.Haram, 312
 Amr b.el-Münzir, 420
 Amr b.et-Tufeyl, 155
 Amr b.Hammad, 273
 Amr b.Sa'id b.el-Âs, 360
 Anadolu, 260
 Andrew Lang, 163
 Anezeler ,221
 Animizme, 163
 Ankmahor mezarlığı, 252
 Anne-babası, 322
 Anselmo Turmeda, 39
 Antakya, 260
 Arabistan, 260, 268, 281, 482
 Arafât, 44, 128, 129, 134, 148,
 149, 150, 152, 173,
 181, 182, 186
 Arafât dağı, 147, 168
 Ârâmî, 231
 Ârâmicce, 50, 61
 Arap müşrikleri, 447
 Arap Yarımadası, 98
 Arapça, 268
 Araplar, 252
 Arba Kanfoth, 52
 Arefe, 258
 Arefe günü, 129
 Arfece, 381
 Arûbe, 62
 Arz-ı mev'ûd, 394
 Âs b.Hişâm, 409
 Âs b.Vâil, 345
 Ashâb-ı Kehf, 49
 Âsım b.Adiy el-Ensârî, 354
 Âsım b.Cez' b.Abdillâh, 368
 Âsiye, 245
 Aslı Suç, 39, 209
 Aşâ-i Rabbânî, 211
 Âşûra günü, 89, 111, 320
 Atâ, 30
 Atâ b.Ebî Rebah, 302
 Âtike bintü Mürre b.Hilâl, 359
 Attâb b.Esîyd, 496
 Avesta, 321
 Avf b.Ubeyd b.Ömer, 446
 Avf b.Uzrâ, 243
 Avrupa, 261
 Avusturyalı, 163
 Ayazma, 229
 Aynî, 66, 224
 Azil, 299
 Aziz Cyprianus, 134
 Aziz Martin, 134
 Aziz Meryem, 107
 Aziz Petrus, 267
 Aziz Ruh, 285
 Azizler, 107

-B-

Baal, 194
Baba, 433
Babanız İbrâhîm'in Dinî, 501
Bâbil, 53, 67, 70, 92, 96, 257
Bâbil esâreti, 92, 115
Bâbil kralı Nabukadnazar, 93
Bâbil kralı Niyozarada, 93
Bağbozumu Bayramı, 72
Bâlâ b.Kays b. Ya'mer, 41, 160
Balanit, 265
Bar Misva, 55, 56, 99
Barnaba, 251, 260
Barnaba İncili, 23, 251, 253, 271, 467
Barnabas, 102
Basemat, 323
Baş Papaz Aziz Günel, 131
Baş Rahib, 124, 138
Bât-Şeba, 324
Batı Kilisesi, 39
Bedir, 354, 394
Bedir savaşı, 41
Bekhor, 218
Bekr b.Âmir b.Câriye, 316
Bekr b.Vâil, 316
Beliyye, 85
Benî Âmir, 339
Benî Amr, 495
Benî Ayl, 292
Benî Esed, 145
Benî Fukaym, 180
Benî İsrâil, 147
Benî Kureyza, 394, 439, 440, 452
Benî Mahzûm, 496
Benî Muğire, 496
Benî Müleyh b.Amr, 446
Benî Nadîr, 231, 395, 439, 440, 452
Benî Nadr yahudileri, 399
Benî Selime, 248
Benî Sûfe, 153

Benî Süleym, 295
Benî Temîm, 481
Benî Amr, 157
Benyamin, 262
Berat gecesi, 70
Berîre, 412
Berre, 245
Berre bintî Mür, 314
Bertav dö Oşinus, 328
Beşîr (r.a.), 245, 373
Beşşar b.Bürd, 292
Bet Amikdaş Mabedi, 93
Bet Keneset, 55
Bet-ha Metaher, 77
Bethlehem, 132
Beydâvî, 21
Beyhaki', 22
Beyt, 131, 186, 188, 415
Beyt-i Atik, 125
Beyt-i Harâm, 175
Beyt-i Makdis, 128
Beytullâh, 126, 131
Beytül'-Lahim, 132
Beytül'-Makdis, 57, 133, 269
Beytül'-mâl, 378, 399, 410, 455
Bilha, 323
Bişr b.Ebî Hâzım, 41, 160
Bizans İmparatoru, 268
Bizans İmparatoru Hirakl, 269
Bonifas, 328
Boş kağıdı, 350
Boşanma belgesi, 350
Brockelmann, 24, 28, 140, 159, 165, 360
Budistler, 154
Buhârî, 269, 274, 276, 278, 357, 386, 412
Buhl, 24
Burûc, 424
Buvâne, 213, 229, 234
Büreyde bintü Bişr, 316
Büyük, Kırıl, 414
Büyük Kilise, 260

Büyük Konstantin, 328
 Büyük Mabed, 128
 Büyük Meclis, 100
 Büyük Perhiz, 103
 Büyük Ruhânî Meclis, 327

-CÇ-
 Ca'fer b.Ebî Halas, 221
 Câbir (r.a.), 299, 336, 340, 384, 391
 Caetani, 162, 163, 334, 335, 336, 429
 Câmiu'l-Beyân, 21
 Cata Combs, 134
 Caussin de Perceval, 179
 Cebbâr b.Sahr, 316
 Cebrâil, 44, 46, 48, 171
 Cedile, 149
 Cedranus, 29
 Cehennem, 235, 400, 432
 Cem, 148
 Cemîle, 245
 Cemîle b.Abdillâh b.Übey, 362
 Cemil Sena, 358
 Cemre, 44
 Cemreler, 171
 Cemretü'l-Vustâ, 171
 Cemretü's-Süflâ, 171
 Cemrey-i Akâbe, 171
 Cennet, 39, 159
 Cerîr b.Abdillâh Becelî, 88
 Cermenler, 329
 Cervel b.Huzaa, 320
 Cevâd Ali, 223
 Cez' b.Mu'âviye, 448
 Cezîrî, 23
 Charlamagne, 104, 107, 327, 328
 Chauvin, 170
 Cidde, 213
 Cihâz, 289
 Cinler, 215
 Cizye, 447
 Clause Pênale, 290

Clément 260
 Clother, 328
 Coenaculum, 133
 Communion âyini, 211
 Cündeb b.Abdillah, 448
 Cündeb b.Ka'b, 448
 Cürhümlüler, 179, 189
 Cüveyriye, 245
 Cüveyriye bintü'l-Hâris, 401
 Cüzâm, 420
 Çadır Bayramı, 69, 94, 124
 Çardak Bayramı, 69
 Çarmih Tepesi, 133
 Çiçeron, 210
 Çilberk, 328

-D-
 D.S.Margoliouth, 17, 500
 Da'ife binti Hâşim, 314
 Dabba'a bint Âmir, 157
 Daniel kitabı, 79
 Danyal, 57
 Darekutnî, 22
 Darimî', 22
 Daru'n-Nedve, 186
 Darwin, 163
 Dâvûd, 258
 Dâvûd'un Mezmurları, 60
 Day of Atonement, 91
 Dayzen, 314
 Dehr orucu, 95
 Deyr el-Bahrî, 252
 Dina, 256, 288, 317
 Diodorus, 252
 Dionysos, 72
 Dirhem b.Zeyd el-Eysi, 419
 Doğu Hristiyanları, 50, 70
 Doğu Kilisesi, 39, 72
 Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen, 257
 Doğu Ürdün, 260
 Dr. Thomas Michel, 367
 Dr.Dubois Raymond, 265

Drahoma, 290, 295

Duhâ, 424

Dulûk, 54

Dûmetü'l-Cendel, 243

Düveyk, 446

-E-

E.Dâvûd, 217, 430

E.Dermenghem 166, 329, 336, 345

E.Ruhi Fıġlalı, 17, 18

Ebionitler, 40

Ebû Alî el-Kâlî, 23

Ebû Âmir er-Râhib, 245

Ebû Amr b.Hafs, 351

Ebû Amr b.Ümeyye, 315

Ebû Avâne, 339

Ebû Bekir, 152, 276, 336, 425

Ebû Bekr el-Muâfirî, 223

Ebû Bürde, 143

Ebû Büreyde, 216

Ebû Cehl, 245, 316

Ebû Cehm b.Huzâfe el-Adevî, 320

Ebû Cübeyr b.ed-Dahhak (r.a.), 248

Ebû Cündüb el-Hüzeli el-Kırdî, 419

Ebû Dâvûd 219,, 223, 274, 276

Ebû Gubşân, 189

Ebû Hanîfe, 60, 87, 141, 302, 378,
392, 433, 448, 488, 495

Ebû Hassân b.Dahdaha, 320

Ebû Hureyre (r.a.), 225, 244, 344

Ebû Huzeyfe, 386

Ebû Huzeyfe b.Utbe b.Rebî'a, 322,
412

Ebû İhâb b. 'Uzeyz 446

Ebû Kays b.el-Eslet, 292, 314, 315,
383

Ebû Kerîb Tübân Esad, 296

Ebû Kubeyz daġı, 75, 161

Ebû Leheb 345, 409, 446

Ebû Ma'şer el-Belhî, 178

Ebû Rebî'a, 316

Ebû Rezîn, 223

Ebû Sa'id el-Hûdrî, 299

Ebû Seleme, 245

Ebû Sevr, 342, 386, 412

Ebû Seyyâre, 153, 454

Ebû Süfyân, 41, 345, 455

Ebû Talha oġulları 190

Ebû Tâlib, 75, 84, 189, 244, 320,
421, 428, 429, 438, 454

Ebû Ubeyd, 223, 342

Ebû Uheyha Sa'id b.el-Âs, 312

Ebû Ukayl Mes'ûd b.Amir, 329

Ebû Ümeyye b.el-Muġîre, 482

Ebû Yûsuf 60, 392

Ebû Zer 51, 340, 480

Ebû Zerr el-Ġfârî, 480

Ebu'd-Derdâ, 363

Ebû'l-Hakem, 245

Ebû'l-Kâsım, 248

Ebu'z-Zinâd, 386

Ebû'l-Âs b.er-Rebî, 320

Ecr, 291

ed-Dahhâk, 469

ed-Devâr, 221

Edomîler, 252, 324

Efod, 124, 138

Efraimli Elkano, 325

Egla, 323

Ehl-i Kitâb, 99, 232, 242, 299, 414,
447, 500

Ehl-i Meder, 136

Ehl-i Sünnet, 333, 460

Ehl-i Veber, 136

el-Âs, 345

el-Aynî, 22

el-Bacca, 471

el-Baki, 248

el-Bîrûnî, 178

el-Fâsık, 245

el-Hâris b.Âmir b.Nevfel, 446

el-Hâris b.Hıllîze el-Yeşkürî, 221

el-Hârisü'l-Ka'b, 420

el-Hasenü'l-Basrî, 218

el-Haydâ binti Hâlid el-Fehmiye, 314

el-Hıyâr b.Adî b.Nevfel b.Abdimenâf, 446

el-Isbahânî, 454

el-Mütelemmis, 420
 el-Uzzâ, 212
 Eliam, 324
 Eliezer, 352
 Elisabet, 477
 Emile Dermenghem, 168
 e.-Nâkımyye, 368
 en-Nevâr bintü Kays, 316
 en-Nu'man b.el-Münzir, 449
 Enes b.Mâlik (r.a.), 296, 297
 Ensâb, 220
 Ensâr, 136, 167, 298, 381, 385
 Epiphaneia, 70
 er-Ribâb bintü Kays, 312
 Erden, 435
 Erusin, 284
 Ervâ bintü Rebî'a, 320
 es-Sivâ bintü'l-A'yes, 359
 Esav, 323
 Esbât b.Nasr, 273
 Esedullâh, 249
 Eski Ahid, 59, 66
 Eski İngiliz Parlamentosu, 108
 Eski İsrâil Hukûku, 23, 451
 Eski Mısır, 252
 Eski Sâmil, 194
 Esmâ bintü Muharribe, 316
 Essenîler, 49, 57
 Ester, 68, 93, 321
 Ester Kitâbı, 321
 Ester Orucu, 93
 Esved b.Halef, 314
 eş-Şa'bî, 30
 Eşyem ed-Dıbâbî, 456
 et-Taberî, 21, 22
 Evhâristiya, 211
 Evs, 137, 295, 421
 Evs b.es-Sâmit, 365, 366
 Evs b.Sâbit, 381
 Evs'in hanımı, 381
 Evtâs (Huneyn) yılı, 340
 Evtâs günü, 340
 Evza'î, 271, 301, 342, 378

Eyüb, 67, 93
 Eyüb kitabı, 201
 Eyyâm-ı Tevbe, 92
 Ezd es-Serât, 420
 Ezd kabilesi, 292
 Ezlâm, 185
 Ezra, 352
 Ezrakî, 22, 126, 180, 181, 232
 -F-
 Fadl b.Abbâs, 151
 Fâhite bintü'l-Esved, 315
 Fakîhe b.el-Muğîre, 345
 Farazdak, 268
 Fâtıma Bintü Kays, 351
 Fâtıma bintü'l-Harşeb el-Enmâriye, 359
 Fecr, 424
 Fedek, 400
 Felicien Challaye, 23
 Ferîsiler, 102, 117, 261, 356, 444
 Ferrâ, 158
 Fey, 399
 Feyrûz ed-Deylemî, 312
 Fezârî, 315
 Fırtına ilâhı, 152
 Fışh, 68, 193, 196, 197, 198, 211
 Fıtrat, 41
 ficâr savaşı, 454
 Filipus, 37
 Filistin, 68, 69, 260, 404
 Filon Yuda, 257
 Fimozis, 265
 Firavun, 89, 93, 245, 403
 Fityûn, 295
 Fr.Buhl, 58, 139, 153, 159, 482
 Frank kiralı Clother, 328
 Frank kırılları Günteran, 328
 Fransa, 134
 Fransa kiralı Filip Theodatus, 328
 Frederik Barbaros, 328
 Frengi, 265

-G-

Goudefroy Demombynes, 169, 170,
332, 333, 336

G.Descuffi, 23

Gabgab, 423

Gabriel, 242

Galatyahılar, 260

Galile, 477

Galliam, 324

Ganî b.Âsûr, 155

Garbî Asya sûfî ve zâhidleri 51

Gassân kabilesi, 167

Gassân Meliki, 269

Gassânîler', 296

Gatafan, 420

Gatafan kabilesi, 380

Gavs b.Mürr, 150

Gazve 395

Gazze, 260

Gedelya, 352

Gens, 322

Gırğaşiler, 317

Gıyle, 299

Gideon, 325

Gilead, 372

Goldziher, 51

Golgota, 132

Golgota (Kafa Kemiği), 478

Göklerin Melekûtu, 287

Gönüllü Takdimeleri, 208

Grekler, 103

Gulam Yezdânî, 173

Guseym b.Kelib, 276

Gutayfîlar, 420

Gül Bayramı, 70, 72

Günâh takdimesi, 443

Güneş ilâhı, 170

Güneş Tanrısı, 70

Güney Arabistan, 231

Güneydoğu Avustralya, 163

Güstav Le Bon, 328

Ğabn-ı fâhiş, 488

Ğaylân b.Seleme es-Sekafî, 329

Ğulâm Yezdânî, 214

-H-

H.Lammens 17, 500

Habeş, 276

Habeşistan, 260, 268

Habeşistan Kilisesi, 260

Habeşli Zenciler, 252

Habeşliler, 206, 480

Habîbe bintü Sehl, 362

Hâbil, 85, 191

Hac Emîri, 159, 168, 189

Hac Yolu, 132

Hacer, 269, 272, 323, 373

Hacer-i Esved, 126, 159, 161, 163,
165, 166, 416

Haç 209, 211

Haç Kurbânı, 210

Haddâş b.Abdillâh b.Ebî Kays, 428

Hafdu'l-Enas, 274

Hafsa, 448

Haftalar Bayramı, 69, 124

HAG, 124

HAG âyini, 124, 128

Haggit, 323

Hagia-Hadg, 130

Haham Gamalül, 261

Hak Dîn, 142

Hakem olayı, 346

Hâkim b.Hızâm, 497

Hakimler 195

Hakimler kitabı, 195

Hâkim 22

Halîf, 331

Hâlid b.Velid, 249, 496

Halife Keskin, 18

Hâmân, 68

Hammâd b.Ebî Süleymân, 302

Hamor, 288

Hamsin, 72

hamursuz, 68

Hamursuz Bayramı, 94

Hananya, 82

- Hanbelî, 35, 301
 Hanbelîler, 225, 391, 444, 462
 Handef, 151
 Hanefî mezhebi, 57, 302, 342, 364
 Hanefiler 32, 56, 197, 198, 225,
 249, 277, 301, 385,
 391, 392, 444, 462,
 463, 465, 466, 473
 Hanîf, 40, 73, 269, 415
 Hanîf Dini, 375, 427, 480
 Hanîf inancı, 417
 Hanîfler, 84, 86, 269, 359
 Hanîflik, 112, 500
 Hanîflik Dinî, 501
 Hanna, 325
 Hansâ binti Hızâm el-Ensârî'yi
 (r.a.), 282
 Hanukka şamdanı, 69
 Hanzalatü'r-Râhib b.Ebî Âmir, 482
 Haram, 140, 141, 174, 214, 417
 haram aylar, 397
 Harameyne, 166
 Harbi, 447, 495
 Harem, 126, 141, 148, 158, 183,
 188
 Harem-i Şerîf, 126
 Hâris b.Malik, 180
 Hârîse b.Evs el-Kelbi 468
 Hârûn, 27, 47, 147, 242, 255, 256,
 474
 Hârûnoğulları, 307, 311
 Hasan Basrî, 277
 Hassân b. Sabit, 156
 Hâşim, 188, 314, 358
 Hâşim b. Abdimenâf, 187
 Hâşimoğulları, 418, 421, 427, 428,
 438, 454
 Hatan, 255
 Hatan Dammim, 255
 Hatîm, 173, 180, 214, 421
 Hattâb, 314
 Hattâbî, 223, 339
 Havariler, 29, 37, 72, 102, 229, 265
 Havle bintü Âsım, 354
 Havle bintü Kays, 354
 Havle bintü Malik, 365, 366
 Havva, 280
 Havvâ binti Yezîd, 310
 Hayber, 340, 399, 400, 429, 430
 Hayber günü, 339
 Hayber savaşı, 287, 339, 401
 Hayber'in fethi, 225
 Haymeler (Çadır) Bayramı, 124
 Hayrullah Örs, 23, 100
 Hazaka, 486
 Hâzin, 21
 Hazreç, 137, 295, 421
 Hebra Kaddîşa (Kutsal Birlik), 77
 Hebra mensupları, 78, 79
 Hebralar, 77
 Heffening, 335, 336
 Hegel, 163
 Hellenistik, 261
 Hemmâm, 217
 Hemofili, 257
 Heribartus, 328
 Herodotes, 252, 265
 Hersâ, 126
 Hevâzin kabîlesi, 454
 Hevâzinliler, 454
 Heysemî, 22
 Hıcr, 421
 Hîlfü'l-Mutayyibîn, 418
 Hîll, 417
 Hristiyan Mezhepleri, 82
 Hristiyan misyonerleri, 328
 Hısn (Muhsin) b.Ebî Kays, 315
 Hıtan, 255
 Hıtân Melik, 269
 Hızanetü'l-Ka'be, 446
 Hîre, 449
 Hiberikus, 328
 Hicâbe, 186, 187, 190
 Hicâz, 212, 454
 Hicret, 385
 Hilâl (r.a.), 354

Hilâl b.Ümeyye, 354
Hind, 312, 316, 322
Hind b.Evs, 315
Hind b.Simâk, 316
Hind bintü'l-Muğîre, 312
Hindular, 154
Hint dinleri, 84
Hintliler, 321
Hira, 111, 155
Hirodes, 306
Hişâm b.Muğîre, 316
Hitler, 328
Hittî, 317
Hittîler, 324
Hitti Uriya, 324
Hivî, 288, 317
Hivîler'in reisi Hamor, 317
Hiyeroglif, 252
Hogla, 374
Holocauste, 201
Hoş koku takdimesi, 476
Houtsma, 147, 170
Hubeyre b.en-Nu'mân, 368
Hubeyre b.Ebî Vehb, 320
Hûd peygamber, 127
Hûla, 419
Hulle, 309
Hulleci, 309
Hum, 187
Hums, 136, 148, 155, 157, 158, 183, 232
Hums kabîleleri, 157
Humus, 399, 402
Huneyn savaşı, 340
HUPPA, 284
Huveyyisa b.Mes'ûd, 429
Huvezvagdas, 321
Huyey b.Ahtab, 452
Huzâa, 144, 148, 149, 157, 446
Huzâahlr, 179
Huzâî b.Abd, 221
Huzâî b.Abdinuhm, 243
Huzâlî, 268

Huzeyfe b.Abd b.Fukaym, 180
Huzeyme, 314
Hübel, 144, 162, 163, 184, 148, 149
Hüseyn, 255, 258, 275
Hz. İbrâhîm, 28, 40, 41, 43, 154
Hz. İbrâhîm'in şerîatı, 446
Hz. İsâ, 28, 29, 61, 62, 121, 433
Hz. İsmâ'il, 123
Hz. Meryem, 28, 36
Hz. Mûsâ, 37
Hz. Osmân, 480
Hz. Şu'ayb, 45
Hz. Ya'kûb, 313
Hz.Abbâs, 187, 190, 496, 497
Hz.Âdem, 85, 112, 153, 191, 209, 241, 251, 253, 271, 474, 499, 500
Hz.Âişe, 36, 47, 111, 148, 167, 247, 279, 283, 294, 301, 336, 338, 360, 412
Hz.Ali, 84, 159, 168, 189, 204, 277, 337, 339, 391, 480
Hz.Dâvûd, 47, 48, 89, 95, 154, 323, 324
Hz.Ebû Bekir, 111, 159, 168, 183, 184, 189, 247
Hz.Fâtıma, 207
Hz.Hacer, 164, 169, 272, 273
Hz.Hafsa, 85, 336, 448
Hz.Hamza, 249, 274, 396
Hz.Hârûn, 201
Hz.Hasan, 247, 255, 258, 275, 276
Hz.Hatice, 84, 111, 216, 285, 287, 291, 294, 497
Hz.İbrâhîm, 41, 45, 49, 51, 53, 57, 62, 65, 73, 85, 112, 113, 123, 125, 130, 135, 138, 140, 141, 142, 146, 148, 150, 151, 154, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169, 173, 191, 192, 196, 212, 214,

- 231, 242, 251, 253,
254, 256, 259, 262,
263, 266, 269, 270,
271, 272, 279, 286,
295, 296, 313, 323,
326, 348, 359, 373,
375, 427, 468, 471,
480, 500, 501
- Hız.İbrâhîm'in dini, 149, 150, 501
Hız.İbrâhîm'in sünneti, 214, 468, 481
Hız.İbrâhîm'in sünnetleri, 449
Hız.İbrâhîm'in şeriatı, 445
Hız.İbrâhîm'in tevhîd dini, 176
Hız.İsâ, 29, 37, 38, 48, 61, 63, 70,
71, 77, 81, 82, 83, 102,
103, 104, 105, 106,
107, 115, 117, 119,
120, 126, 130, 131,
132, 209, 211, 259,
260, 261, 265, 266,
268, 281, 284, 287,
300, 308, 327, 328,
356, 358, 415, 444,
445, 466, 467, 477,
478, 479
- Hız.İsâ Mesîh, 210
Hız.İsâ'nın sünneti 259
Hız.İsâ'ya, 133
Hız.İshâk, 44, 45, 53, 113, 123,
125, 127, 139, 154,
164, 191, 192
- Hız.İsmâ'îl, 44, 113, 139, 171, 189,
191, 192, 256, 271,
272, 359, 373
- Hız.Lokmân, 47
Hız.Meryem, 48, 61, 96, 228, 242
Hız.Muhammed, 45, 46, 256, 499
Hız.Mûsâ, 38, 45, 46, 64, 65, 70,
74, 89, 91, 93, 96, 104,
105, 125, 147, 152,
194, 201, 255, 261,
264, 289, 300, 305,
313, 326, 374, 475
- Hız.Mûsâ'nın şeriatı, 89, 444
Hız.Nûh, 89, 112
Hız.Osmân, 274, 276, 301, 337,
448, 496, 497
Hız.Ömer, 151, 162, 234, 245, 319,
320, 333, 336, 337,
357, 386, 411, 430, 448
Hız.Peygamber'in ilâsı, 364
Hız.Peygamber'in Sünnet'i, 500
Hız.Safîyye, 287, 291
Hız.Sarâ, 273
Hız.Sâre, 125
Hız.Sevde, 282
Hız.Süleyman, 324
Hız.Süleymân, 48, 49, 74, 139, 141,
193, 324, 475
Hız.Ya'kûb, 53, 113, 256, 287, 288,
295, 305, 316, 323, 373
Hız.Yahyâ 306, 477, 478
Hız.Yûnus, 126
Hız.Yûsuf, 403
Hız.Zekeriyâ, 48
- İ-İ-
- I.Dagobert, 328
I.Goldziher, 17, 500
I.James, 108
I.Kırallar, 67
II.Ramses, 253
II.Samuel Kitabı, 198
II.Valentinien, 328
İsfahânî, 23
İsidore Epstein, 23
İzdiraplar Cuması, 103
İ.Abbâs, 43, 212, 249, 277
İ.Esîr, 175
İ.Habîb, 144
İ.Hacer, 217
İ.Hişâm, 359
İ.İshâk, 111
İ.Kayyım, 276
İ.Kesîr, 173
İ.Mace, 126

- İ.Malik, 87
 İ.Şafî, 87
 İblis, 121
 İbn Abbâs, 21, 45, 127, 144, 158, 183, 250, 272, 275, 302, 332, 337, 338, 343, 391, 421, 427, 428, 444, 451, 458, 463, 469
 İbn Abdilberr, 217, 302, 332, 339
 İbn Âbidîn, 23, 60
 İbn Atıyye, 332
 İbn Avn, 222, 223
 İbn Battâl, 65
 İbn Bura, 220
 İbn Cüd'ân, 418
 İbn Ebî Leylâ, 378
 İbn Ebi Hatîm, 90
 İbn Evî Evfâ, 463
 İbn Hıbbân, 271
 İbn Hişâm, 22, 23, 169
 İbn İshâk, 22, 23, 125, 127, 148, 172, 188, 236, 446
 İbn Kelbî, 185, 220, 221
 İbn Kesîr, 21, 22, 23, 36, 183
 İbn Kudâme, 23
 İbn Mes'ûd, 21, 333
 İbn Mukattî, 273
 İbn Nâtur, 269
 İbn Ömer, 279, 337, 363, 391, 448
 İbn Râfî, 219
 İbn Rüşd, 341
 İbn Sa'd, 216, 271
 İbn Sîrîn, 223
 İbn Şühâ, 220
 İbnü'l-Arabî, 22
 İbnü'l-Cevzî, 22, 63
 İbnü'l-Esîr, 22, 23, 334
 İbnü'l-Kelbî, 22, 23
 İbrâhîm, 77, 140, 262, 499
 İbrâhîm en-Nehaî, 158
 İbrâhîm en-Nehai, 302
 İbrâhîm'in dinî, 57
 İbrâhîm Halîlullah, 28
 İbrânî, 231, 404, 407, 408
 İbrânî köle, 405
 İbrânîler, 205, 262, 288, 406
 İbrânîler Arz-ı Mukaddes', 375
 İbranice, 90, 268, 288, 350
 İbranîlerin İncili, 260
 İkinci mabed, 193
 İkrab binti Mu'âz, 310
 İkrime, 302
 İlk doğan hayvanları, 208
 İlk günah, 39
 İlk oğulluk hakkı, 325, 372
 İlk Suç, 211
 İlya, 74
 İmâm Ahmed, 392
 İmâm ez-Zühri, 219
 İmâm Gazâlî, 342
 İmâm Mâlik, 22, 175, 186, 271, 277, 299, 342, 355, 386, 497
 İmâm Muhammed, 60, 392
 İmâm Nevevî, 66
 İmâm Şafî, 30, 141, 224, 274, 301, 342, 386, 392, 412
 İmâm-ı A'zam, 129
 İmâmeyn, 129, 488
 İmparator Jüstiniyen, 328
 İmparator Konstantin, 133
 İmrân b.Husayn (r.a.), 350
 İmrûu'l-Kays, 23, 154, 268
 İncil, 39, 59, 70, 71, 81, 121, 478
 İnciller, 23, 29, 37, 102, 104, 117, 119, 133, 211, 306, 308, 433, 445, 467
 İran, 68, 70, 71
 İranlı, 68
 İranlılar, 153, 299
 İsâ, 242, 256, 260, 499
 İsâ Mesîh, 81, 103, 263
 İsâ Peygamber, 37
 İsâf, 42, 135, 137, 144, 167, 177, 212, 213, 421

İshâk, 44, 123, 254, 266, 342, 373,
378, 392, 412
İskenderiye, 108
İskenderiye Felsefesi, 261
İslâm Ansiklopedisi, 271
İslâm Hukûkçuları, 463
İsmâ'îl, 41, 43, 112, 123, 154, 164,
196, 266, 269
İsrail, 54, 124, 262, 284, 350, 426
İsrail fakihleri, 194
İsrailliler, 252
İsrâ, 54
İsrâilîğulları, 28, 36, 45, 46, 68,
69, 74, 93, 114, 117,
126, 147, 152, 154,
193, 194, 226, 253,
256, 257, 398, 400,
404, 406, 451
İstilhâk, 322
İsus Hristo, 62, 107
İşaya Kitâbı, 256
İtirâf, 211
İzâr, 78

J-

J.Descuffi, 23
J.Schacht, 17, 321, 333, 336, 352,
500
John Milton, 328
Johs Pedersen, 422, 424
Joseph of Arimathea, 133
Juynboll, 24, 216
Jübile senesi, 379, 404, 405, 485,
486
Jübile yılı, 407

K-

Ka'b, 28, 149
Kâ'b b.Lüey b.Galib, 63
Ka'be, 28, 31, 32, 43, 48, 57, 60,
75, 123, 124, 125, 128,
129, 130, 134, 137,
139, 140, 142, 143,

144, 148, 150, 154,
155, 156, 157, 159,
161, 165, 166, 170,
172, 173, 175, 177,
179, 180, 184, 186,
187, 188, 189, 190,
208, 212, 213, 214,
425, 229, 231, 234,
246, 276, 291, 414,
416, 418, 421, 446,
453, 501

Ka'be'nin hazinesi, 446
Ka'be'nin Rabbi, 414
Ka'be'yi, 154
Kâ'be, 83
Ka'bû'l-Ahbâr, 66
Kabîsa b.İyâs, 482
Kâbil, 85, 191
Kaddish, 55
Kaddûm, 270
Kâdî İyâd, 65, 224
Kadir, 70
Kâhin (Kohen), 201, 307
Kâhinler, 118, 207, 307, 399
Kalanbas, 180
Kalde kiliseleri, 260
Kaleb, 375
Kalemme, 180
Kamame Kilisesi, 133
Kamîs, 78
Kana şehri, 477
Kantor, 78
Kardinal Danielou, 260
Karibert, 328
Karnak harabeleri, 252, 253
Kartaca, 134
Kârûn, 245
Kâsânî', 23
Katâde, 21, 65, 158, 269, 297, 469
Katolik, 83, 103, 259, 290, 318,
479
Katolik kilisesi, 72, 84, 103, 357
Katolik mezhebi, 39, 60, 72, 209

Katolikler, 74, 134, 308
Kays b.Âsım el-Munkırî, 481
Kays b.el-Hâris, 329
Kays b.el-Hatîm, 310
Kays b.Mahreme, 312
Kays b.Sa'd, 448
Kays kabilesi, 144
Kayser, 268
Kebşe, 292, 315, 383
Kedushah, 55
Keffâret Bayramı, 53
Keffâret Günü, 67, 91, 102
Keffâret kurbânları, 200
Keffâret orucu, 98, 101
Kelâle" âyetleri, 384
Kelb kabilesi, 221
Ken'an toprakları, 485
Kenan ülkesi, 195
Kenanlı, 317
Kerî'a, 44,50, 55
Kerr-i Âdem, 187
Ketura, 323
Khetouba, 289
Kılâde, 174
Kıral, 121
Kıral Ahas verus (Kserkses), 68
Kıral Hirodes, 306
Kıraliçe Salome Alexandra, 351
Kırk günlük oruç, 104, 105, 107
Kıyade, 186
Kıyâmet Günü, 65, 120, 121, 215,
244, 406, 432
Kidduş, 67
Kidduşin, 284
Kilab kabilesi, 334
Kilise, 260, 318, 466, 467, 478
Kinâne, 144, 145, 148, 314
Kirve, 258
Kisler ayı, 69
Kitâb-ı Mukaddes, 23, 46, 57, 74,
95, 114, 124, 119, 164,
198, 270, 324, 349, 398
Kitâbü'l-Asnâm, 22, 23

Kitâbü'l-Mebsût, 60
Kolkar, 252
Koloslulara, 260
Komünyon âyini, 479
Konstantin, 133
Kral Ahaşveroş, 93
Kubeyşe Binti Ma'n, 315
Kudâme b.Abdillâh, 172
Kuddâs, 209
Kudüs, 57, 58, 60, 67, 71, 77, 79,
82, 83, 92, 100, 130,
132, 193, 260, 261,
264; 320
Kudüs Konsili, 128, 468
Kudüs Mabedi, 259
Kudüs Ruhânî Meclisi, 259
Kûfeliler, 364, 386
Kurban, 73
Kurban Bayram, 70
Kureybe bintü Ebî Ümeyye, 319
Kureyş, 63, 75, 111, 143, 148, 149,
151, 155, 157, 176,
181, 188, 212, 243,
278, 291, 395, 421,
427, 446, 454, 455,
468, 481
Kureyşliler, 110, 161, 186, 188,
213, 291, 298, 361,
428, 446
Kurtubî, 332
Kus b.Sa'ide, 51, 482
Kusay ,152, 173, 180, 186, 188,
189, 190
Kutrub, 144
Kutsal Kitâb, 307
Kutsal Rûh, 72
Kuzaa, 420
Kuzah, 152, 186
Kuzey Afrika, 129
Küçük Yom Kippur, 94, 96
Kûfeliler, 412
Kül Çarşambası, 103
Kütüb-i Sitte, 22

-L-

L.Caetani, 92, 365, 370
 Laban, 287, 289, 295, 305
 Lahm, 420
 Laiş oğlu Paltiel, 324
 Lamarck, 163
 Lammens, 222
 Lanân, 108
 Latin kilisesi, 110
 Latinler, 103
 Lât, 145, 155, 419, 420
 Lazar, 81
 Lea, 287, 289, 295, 305, 317, 323, 373
 Leibniz, 163
 Levi oğulları, 426
 Levili, 114
 Levililer, 193, 196, 199, 398, 485
 Levirât, 315
 Leyl, 424
 Leylâ bintü Ebî Süfyân, 316
 Leys, 342
 Leyyetü'l-Bahrâ, 430
 Lift vâdîsi, 126
 Lisarus, 328
 Liva'yı Abdü'd-Dar, 186
 Livata, 443
 Lourdes, 134
 Luka İncili, 115, 117, 259, 477, 478
 Luksor', 252
 Lût Gölü', 49
 Luter, 328

- M -

M.A.Besnard, 23
 M.Cemal Sofuoğlu, 17, 18
 M.Ebû Zehra, 357
 M.Es'ad Seydişehrî, 23
 M.Hamîdullâh, 62, 173, 180, 181, 193
 M.J.Kister, 111, 221, 222
 M.Özgü Aras, 18

M.Watt, 58, 170, 346
 Ma'mudiye, 40
 Ma'rûzât, 63
 Maaka, 325
 Maarib, 44, 46, 53
 Maaseya, 352
 Mabel, 48, 49, 53, 93, 118, 129, 256, 264, 325, 406, 415, 476
 Mabel bekçileri, 483
 Mahalat, 325
 Mahla, 374
 Mahrâ, 288
 Mainzli haham Gerşom, 351
 Makaa, 323
 Makâm-ı İbrâhîm, 44, 126, 165
 Makdis tavafı, 125
 Makdis ziyareti, 125
 Makdis, 30, 31, 161
 Makkabîler, 257
 Makrizî, 148, 149, 151, 339
 Makt, 314
 Mâlik, 301, 378
 Mâlik b.Aclan es-Sâlim, 295
 Malik b.Kinân,e 179
 Mâlikî, 301
 Mâlikî mezhebi, 341
 Mâlikîler, 225, 444
 Mansûr b.İkrime, 232
 Manzûr b.Zebbân, 315
 Maoz Sur, 69
 Mâriye (r.a.), 411
 Mâriye bintü Ca'îd b.Dabra, 359
 Markos, 133
 Markos İncili, 39
 Martin Lûther, 327
 Masgeda, 50, 61
 Matta İncili, 37, 120, 287, 329, 349, 414
 Maxime Rodinson, 336
 Mayasız Ekmek Bayramı, 68, 124
 Mecûsîler, 448

- Medîne, 54, 58, 167, 194, 197, 208,
215, 274, 292, 295,
297, 298, 319, 320,
327, 375, 358, 414,
439, 440, 444, 452,
453, 470, 480, 483,
484, 493, 494
- Medîneli, 358
- Medîneli kadınlar, 383
- Medineliler, 73, 136, 137
- Mehir, 291
- Mehmed S.Hatiboğlu, 17, 18
- Meil ,124, 138
- Mekhûl, 342
- Mekke, 53, 58, 75, 85, 111, 124,
125, 126, 140, 141,
142, 148, 152, 153,
156, 158, 160, 162,
163, 164, 165, 167,
168, 170, 173, 176,
177, 179, 180, 182,
183, 186, 187, 188,
214, 274, 282, 319,
320, 339, 340, 361,
383, 385, 396, 419,
428, 483, 493, 496
- Mekke'nin fethi, 187, 190, 339,
340, 385, 493
- Mekkeli, 181
- Mekkeliler, 41, 158, 164, 168, 178,
184, 213, 454
- Melikü'l-Emlâk, 245
- Menâf, 41, 160
- Menât, 137, 156, 167, 243, 419,
421
- Menât putu, 135
- Merğınânî, 23, 391
- Merve, 126, 137, 167, 168, 177, 214
- Meryem, 133, 242, 349
- Meryem Ana, 71
- Mes'ûd b.Amr, 329
- Mes'ûd b.Zeyd, 429
- Mesadder Kidduşin, 283
- Mescid, 49
- Mescid-i Aksâ, 48, 49, 132, 139
- Mescid-i Harâm, 141, 187, 234
- Mesih, 60, 260, 266
- Mesih'in kurbân edilmesi, 211
- Mesrûk, 378
- Meş'aru'l-Harâm, 149, 152, 186
- Meşyeha, 487
- Mev'ûde, 299
- Mevl, 411
- Meymûne (r.a.), 301
- Meymûne b.Kerdem, 234
- Meysir, 472
- Mezamir, 258
- Mezbah, 27, 161, 227
- Mezmur, 284
- Mezmurlar, 284
- Mezopotamya, 260
- Mısır, 69, 93, 147, 193, 196, 252,
253, 257, 268, 406
- Mısır toprağı, 403
- Mısırlı, 165, 273
- Mısırlılar, 252, 253, 273
- Mîkat, 138
- Mihail, 242
- Mihnef b.Süleym (r.a.), 222, 223
- Mihricân, 73
- Mikal, 324
- Mikve, 284, 285
- Mikyâs b.Kays b.Adî, 446
- Milka, 374
- Milkân, 213
- Minâ, 44, 73, 151, 152, 153, 160,
168, 169, 172, 173,
174, 182, 186, 188,
214, 423
- Minâ vâdisi, 171
- Minha, 44, 46, 53
- Minyân, 55, 56
- Mirâc, 46
- Mirâc gecesi, 45, 49
- Misrah, 57
- Misrah Levhası, 57

Mişna, 23, 289, 372, 374, 376,
377, 451
Mitra dini, 70
Mittwoch, 44, 50, 55
Moabiler, 324
Mohar, 288, 351
Mohel, 258
Mohor, 288
Molah, 194
Molok, 194
Monoteizm, 164, 165
Montesquieu, 482
Mordekay, 93, 321
Morganatik, 332
Mu'âviye, 346, 378
Mu'âviye b.Bekr b.Hevâzin, 368
Mu'âviye b.Ebî Süfyan, 319
Mu'âz, 222
Mu'âz b.Âmir, 312
Mu'âz b.Cebel, 378
Muabıtlar, 252
Muallaka, 87
Muaviye b.Sevr el-Kindi, 179
Muâz b.Âmir b.Câriye, 316
Mudar, 148
Mudar oğulları, 150, 179
Muhâcirler, 298, 385
Muhala'a, 352
Muhammed, 28
Muhammed b.Talha b.Ubeydillâh, 248
Muhayyisa, 429
Mukaddes Kurban, 63, 211
Murdar, 208, 256
Murdar hayvanlar, 35
Mûsâ, 27, 45, 47, 117, 139, 196,
242, 266, 284, 414, 499
Mûsâ b.Hârûn, 273
Mûsâ şerîatı, 451, 467
Mûsâf, 53
Müsevî Hristiyanlar, 29, 259, 260,
261, 264, 268, 277
Müsevîler, 95, 128, 129
Musevîlik, 63

Mustafa Ateş, 18
Mustafa Fayda, 18
Muvatta', 22
Mücâhid, 65, 126, 451
Müdrîk b.Avîf b.Ubeyd, 446
Mükâtebe akdi, 405
Müleyh b.Şüreyh b.el-Hâris, 446
Müleyke bintü'l-Hârice, 315
Münzir b.Haram, 315
Müreysî gazası, 401
Mürselât, 424
Müsâfir-i Mahzûmî, 320
Müseyke, 346
Müsle, 396
Müslim, 64, 121
Büsteşrikler, 53, 58, 62, 150, 299,
326, 332, 333, 336,
337, 375, 394, 482,
500, 501
Müsteşriklerin, 320
Müşellel, 135
Müşrik Kureyş kadınları, 396
Müttehezâtî ahdân, 343
Müzdelife, 44, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 170, 173, 186
Müzeyne kabilesi, 221, 243

- N -

Nabal'ın karısı Abigail, 323
Nabatî, 50
Nabatîler', 50
Nabukadnazar, 257
Nadir Özkuyumcu, 18
Nadr b.Kinâne, 314
Nâile, 135, 137, 167, 177, 212,
213, 421
Nasârâ, 101
Nâsî, 178, 180
Nasr b.Mâlik oğulları, 430
Nâtîfî, 249
Naturalizm, 163
Nâziât, 424
Ne'îlat Şerarim, 53

Nebati, 61
Necid halkı,, 148
Necm, 424
Necrân, 320
Nefir günü, 169
Nehela, 205
Nehemya, 317
Neilât, 91
Nesâî, 46, 48, 224
Nese'eler, 180
Nesefî, 21
neşş, 291, 294
Nevevî, 22, 340
Nevf, 274
Nevfel b.Mu'aviye, 330
Nevruz, 73
Nizar, 143
Noa, 374
Noel, 70, 259, 300
Nola, 134
Nu'aym, 278
Nu'man b.Ümeyye, 315
Nu'mân', 373
Nûh, 499
Nûhaykatü'l-Fezârî, 423
Nûhm, 221, 243
Nûr, dağı, 152
Nusub, 213
Nüfeyl, 314

-O-Ö-

Oholibama, 323
On Yevm-i Nedamet, 92
Oniki havârî, 306
Ortodoks, 290
Ortodoks kilisesi, 60, 479
Ortodox Müsevîler, 93
Osmân b.Ebî Talha, 190
Osmân b.Maz'ûn, 304, 338, 480
Osman Cilacı, 147
Osmân(RA), 152, 190, 363
Osmân b.Ebi'l-Âs, 278
Otniel, 375

Ölüler Kitâbı, 252
Ömer (RA), 152, 276, 336, 424
Ömer b.Abdilazîz, 386, 448

-P-R-

Papa Gregoir, 328
Parafimozis, 265
Paraskue, 61
Paret, 177
Paskalya, 71, 106, 108, 300
Paskalya çöreği, 71
Paskalya günü, 103
Patrik, 328
Pavlus, 28, 37, 102, 134, 164, 210,
229, 259, 260, 262, 263,
264, 265, 266, 268, 302,
303, 308, 318, 327, 356,
373, 433, 445, 467, 477,
478
Pavlus'un Mektupları, 23
Peder Allâh, 210
Peder, 285
Peninna, 325
Penis ve cerviks kanserleri, 265
Pénitence, 103
Pepin, 328
Perhiz, 107, 108
Perhiz günleri, 466
Perizzî, 317
Pesah, 70, 71, 129
Pesah Bayramı, 179
Pessah, 68
Pessah bayramı, 94
Petrus 37, 134, 267, 467
Petrus Kilisesi, 130
Peygamber Ezra, 317
Peygamber İlyâ'nın Kürsüsü, 258
Peygamber Yeşu, 317
Peygamberimiz'in oğlu İbrâhîm,
411
Pigmeler, 163
Poliandrie, 346
Politeizm, 164

Politeizmden, 165
 Prostat kanseri, 265
 Protestanlık, 131
 Puchmann, 252
 Purim bayramı, 68
 Putperestler, 317
 Pythagoras, 253
 Rab Yahova, 74, 124, 300, 475
 Rabbi Gamliel, 77
 Rabbi Nehunya ben ha-Kana, 78
 Rabbin cemaatı, 56
 Rabbin hazinesi, 398, 399
 Rafael, 242
 Râfizîler, 341
 Râğil, 375
 Rahel, 289, 295, 305, 323, 373
 Râhib, 320
 Rahip Luke, 102
 Ramazan, 70, 73, 101, 105
 Ramazan orucu, 104
 Râşidîn, 430
 Ravha vâdisi, 125
 Rebâbe, 483
 Rebî'a, 378, 386
 Rebî'a kabilesi, 160
 Rebî'a b.Âsım, 368
 Recebû'l-Esam, 110
 Recm, 442, 444, 445
 Refail, 242
 Rehoboam, 325
 Rêpudiation, 351
 Resûllerin İşleri, 23, 81, 229, 259
 Resûllerin İşleri kitabı, 260
 Reyhâne, 401
 Reyhâne bintü Zeyd, 401
 Rifâde, 186, 188, 190
 Risâlet Vazîfesi, 499
 Roma 108, 130, 133, 267, 289, 322
 Roma Hukuku, 322
 Roma İmparatorluğu, 194, 327
 Roma İmparatoru Konstantin, 468
 Roma imparatoru Marc Aurel, 257
 Roma Toplumu, 303

Romalılar, 70, 154, 265, 321, 327,
 328, 477
 Ruhbanlık, 303
 Ruhû'l-Kudüs, 477
 Rûh, 104, 303
 Rukayka binti Ebî Sayfî b.Hâşim, 75
 Rum, 274, 276
 Rumlar, 299
 Rûyet-i hilâli, 100
 Rûknü'l-Esved, 162
 Rûknü'l-Yemânî, 162

-SŞ-

Sa'd, 213, 347
 Sa'd b. Muâz, 316
 Sa'd b.Ebî Vakkâs, 388
 Sa'd b.er-Rebî, 381
 Sa'd b.Zeyd-i Menât, 368
 Sa'd'ın hanımı, 381
 Sa'd'ın kardeşi, 381
 Sa'd-ı Receb, 220
 Sa'id b.el-Müseyyeb, 301, 484
 Sa'id b.el-Müseyyeb, 245, 378, 406
 Sa'id b.Yerbû' el-Mahzûmî, 246
 Sa'lebe b.Malik, 180
 Sa'sa, 368
 Sâbiiler, 201, 212
 Sâbit b.el-Münzir, 315
 Sâbit b.Kays, 362
 Sâbit b.Nu'man, 315
 Sacca, 471
 Sâd suresi, 47
 Sadak, 290
 Sadûkîler, 281
 Safâ, 126, 137, 167, 168, 177
 Saffât, 424
 Safiyye, 296, 312, 370
 Safiyye (r.a.), 291, 371
 Safiyye binti Abdilmuttalib, 244
 Safiyye bintü Huyey'i (r.a.), 401
 Safvân b.Ümeyye, 315, 319
 Safvân b.Ümeyye el-Kinânî, 482

- Sahr b.Amr b.Ka'b et-Teym, 454
Saîd b.el-Müseyyeb, 234
Sâib, 497
Sâibe, 174
Saint Chrisostum, Saint Agustin, 328
Saint Pierre, 267
Saint Seril', 261
Sakîf, 157
Sakîf kabîlesi , 145, 495
Sakkarah, 252
Salihlerin Kiyâmeti, 120
Sâlih, 127
Sâlim, 322, 386, 412
Sâlim b.Abdillah, 279
Sâlim b.Ma'kil, 322
Samuil Peygamber, 129
San'ânâ, 22
Sandek, 258
Sanhedrin, 100, 178
Santiago de Compostela, 134
Sara, 272, 373
Sarif, 419
Saul, 324
Savm-ı visâl, 98
Saydahlar, 324
Sayfî b.Amr, 316
Schacht, 24, 174
Sebir dağı, 151
Sebre (r.a.), 337, 339, 340
Sebt, 61, 65, 97, 258
Sebt Günü, 62, 63, 65, 67, 95, 259, 300, 301
Sekrân b.'Amr, 85
Selâme bintü Ma'kıl, 379
Selâmet takdîmeleri, 199
Selden, 328
Selefkoslar, 69
Seleme, 337
Seleme b.Ekva, 340
Seleme b.Vakş, 316
Selmâ bint Dubey'a, 232
Selmâ bintü Amr, 359
Semiyye, 455
Serahsî, 23, 60, 339
Serir, 180
Sevâd b.Karîb ed-Devsî, 422
Sevrî, 302
Seyfullâh, 249
Shema, 55
Sıffin savaşı, 346
Sînâ dağı, 147
Sibâ b.Abdil-Uzzâ, 274
Siçbert, 328
Sidâne ,187, 190
Sikâye, 186, 187, 190
Simon ben Şetah, 351
Sinagog, 55, 56, 67, 78, 91, 95
Siyon, 79, 256
Snouck Hurgronje, 150
Sonde adaları, 253
Strabon, 252
Su'ayr, 221
Suç kurbânları, 207
Suç takdimesi, 203, 413
Sudak, 291
Sûfe, 150, 169
Suhte binti Hârîse, 315
Suhuf, 139
Sukkoth, 69, 124, 129
Suriye, 260, 420
Suriye hristiyanları, 57
Suvâ, 221
Sübey'a (r.a.), 320, 370
Süddî, 64, 158, 273
Süfyân b.Abdillâh, 329
Süheyl b. Sayfî, 320
Süheylî, 22, 41, 231, 339, 468, 471
Süheyme, 316
Sükâm tepesi, 419
Süleymân Mabedi, 129
Süleymân'ın Meselleri, 119, 475
Sünnet, 241, 501
Sünnet Kilisesi, 259
Sünnetliler Hükümdarı, 269
Sünnetsizlik İncil'i, 267
Sünnetullâh, 267

Süryânî, 50, 51
 Süryânî edebiyatı, 51
 Süryânîce, 288
 Süryânîler, 61
 Süveyd, 381
 Şafi'î, 378
 Şâfi'î 301
 Şâfi'î mezhebi, 35
 Şâfi'îler, 197, 225, 391, 466
 Şaharî, 44, 46, 53
 Şair Antere, 410
 Şam, 37, 143, 260, 262, 270
 Şam hristiyanları, 269
 Şavuot, 129
 Şavvot/Pentecôte, 72
 Şeddât, 410
 Şehr-i Mudar, 110
 Şehristânî, 22, 23
 Şekem, 256, 288, 317
 Şems, 424
 Şerîk b.Se hmâ, 354
 Şeriatın oğlu, 99
 Şevkânî, 22
 Şevval hilâli, 100
 Şevvâl, 300
 Şeybe b.Rebî, 149, 483
 Şeytân, 171
 Şeytân taşlama, 170
 Şeytân Yarması, 215
 Şığâr, 291
 Şia, 341
 Şîiler, 341
 Şofar, 78, 91
 Şohet, 205
 Şu'ayb(a.s.), 289
 Şunem'li Abişag, 324
 Şurahbil b.Müslim el-Havlânî', 471
 Şükran kurbânı, 198, 208

-T-

Ta'mid, 40

Taberî, 48, 171, 178, 220, 269,
 272, 273, 297, 305,
 306, 332, 334
 Tabita, 81
 Tahir Olgun, 111, 149
 Tâif, 187, 430
 Talha b.Ubeydillâh, 320
 Tallith, 52, 99
 Talmud, 23, 29, 44, 46, 53, 179,
 257, 280, 289, 326,
 327, 372, 374, 376,
 451, 486
 Tanrısal Kurbân, 210
 Tapınak, 53
 Tarafe b. el Abd el-Bekrî, 87
 Târik, 424
 Tarsus', 261
 Tebet, 96
 Tefillin, 99
 Temîm kabilesi, 321
 Terviye Günü, 44
 Tevbe Günü, 90
 Tevhîd Dînî, 38, 85, 164, 165, 499
 Tevhîd dinleri, 501
 Tevrât, 23, 306, 307, 349, 352
 Teym el-Lât, 243
 Teym kabilesi, 418
 Th.W.Juynboll, 216
 Th.Weir, 347
 Tîn, 424
 Tihame'li, 144
 Timoteos, 303
 Tirit, 189
 Tirmizî, 48, 339, 392
 Tirtsa, 374
 Tişri, 67, 69, 96
 Tobie, 375
 Toplanma Çadırı, 118, 161
 Totemizm, 163
 Tours, 134
 Tselofhad, 374
 Tsippora, 255
 Tsom Gedelya, 93

Tûfan, 112
Tufeyl b.el-Hâris b.el-Muttalib, 360
Tûr, 424
Tûr dağı, 91, 125, 147
Tûr Sinâ, 147, 152
Türkiye Hahambaşılığı, 128
Türkler, 90
Tzizith, 52

-U-Ü-

Ubey b.Ka'b, 85, 332
Ubeydullâh b.Osmân b.Amr b.Ka'b, 446
Uhud, 84, 274, 354, 381, 396, 483
Ukaysir, 420
Ukâz, 182
Ukbe b.Amir (r.a.), 204, 233
Ukbe b.Amr el-Mâzinî, 360
Ukbe b.Ebî Mu'ayt, 319
Ukiye, 291, 294
Umrâ, 286
Uriya, 95
Urs, 286
Urûze-Rûze, 90
Urve b.Mes'ûd, 329
Usâme b. Zeyd, 150
Utbe, 347
Utbe'nin kızı Hind, 396
Uveymir el-Aclânî, 354
Uzzâ, 145, 155, 243, 419
Übbî, 64
Ümeyme, 346
Ümeyme bintü Bişr, 320
Ümeyye b. es-Salt, 23, 481
Ümeyye b.Abdişşems, 315
Ümeyye b.Halef, 315, 345
Ümmü Abdillâh, 247
Ümmü Enmâr, 274
Ümmü Habîbe, 312
Ünmü Hârice Amra bintü Sa'd
b.Abdillâh, 359
Ümmü Külsüm, 77, 319, 320
Ümmü Ma'bed, 87
Ümmü Sad, 312

Ümmü Seleme, 296, 301, 312
Ümmü Süleym, 371
Ümmü Ubeyd binti Damre, 314
Ümmü'l-Hâris bintü Mâlik, 316
Ümmü'l-Muhâcir, 274, 276
Üzeyne, 454
Üzüm Bayramı, 72
Vâbısa b.Hâlid b.Abdillâh, 446
Vâdiü'l-Kurâ, 243
Vâfide, 314

-V-Y-

Vaftiz, 40, 63, 103, 211
Vaftiz ana-babaları, 308, 312
Vaftiz evlâdı, 308, 312, 322
Vahşi, 396
Valenintanus, 328
Van Vloten, 170
Varaka b.Nevfel, 480
Ved, 185, 243
Vedâ hacı, 168, 181, 189, 220,
224, 340, 495, 496
Vedâ Hutbesi, 181
Vedâ Mezmuru, 78
Vedâ Tavâfi, 160
Vedde, 312
Veki' b. Udus, 223
Velid, 319
Velid b.Muğîre, 482
Vesk, 453
VI. Edward, 108
VII. Edward, 328
W.Heffening, 286, 334
Watt, 24, 370, 402
Wellhausen, 24, 139, 162, 163, 165,
Wensinck, 124, 147, 150, 151, 165,
169, 252, 271
Wilhelm Schmidt, 163
Ya'kub, 44, 45
Yafa, 467
Yahova, 61, 195, 398, 406, 485
Yahuda, 317

Yahudi Hâkimleri, 452
 Yahudi Hukûku, 381
 Yahudi şeriatı, 52, 93
 Yahudilik, 321
 Yahyâ, 37, 266, 477
 Yakılan takdime, 201
 Yarib, 352
 Yâsir, 483
 Yazıcılar, 444
 Yazır, 43
 Yebûsî, 317
 Yedi Sayım Haftası, 115
 Yeftah, 195, 372
 Yemen, 143, 183, 189, 296, 421, 449, 480
 Yemenli, 144, 428
 Yemenli Kindeliler, 179
 Yeni Ahid, 327
 Yeremya, 93
 Yerusâlim, 79, 133, 194, 256, 414
 Yerusâlim tapınağı, 69, 79
 Yeşu, 257, 375
 Yeşu Kitâbı, 257, 399
 Yeşua oğulları, 352
 Yevmü'l-Arûbe, 63
 Yıldırım Tanrısı, 152
 Yizreel, 323
 Yoab, 324
 Yom Kippur, 67, 69, 90, 91, 95, 97, 98
 Yotsadak, 352
 Yudas Makkabeus, 69
 Yuhanna, 133
 Yuhanna, İncili 63, 287, 444, 445
 Yunan, 261, 289
 Yunanca, 261
 Yunanlılar, 321
 Yûnus, 139
 Yusuf, 242, 349

Zebîbe, 410
 Zekeriyâ, 477
 Zem'a, 347
 Zemzem kuyusu, 126, 187, 212
 Zemzem, 188
 Zeyd b. Amr, 51, 57
 Zeyd b. Advân oğulları, 153
 Zeyd b. Ali, 422
 Zeyd b. Amr, 316, 480
 Zeyd b. Bekr b. Hevâzin, 454
 Zeyd b. Hârise, 311, 320, 322
 Zeyd b. Muhammed, 322
 Zeyd el-Hayr (Zeyd el-Hayl et-Tâi) 420
 Zeyd el-Lât, 243
 Zeyd Menât, 243
 Zeyneb, 77, 111, 183, 245, 320
 Zeyneb binti Cahş, 245, 311, 323
 Zeytindağı, 132
 Zihâr, 200
 Ziyâret Tavâfı, 129
 Zouze, 289
 Zû Tûvâ, 126
 Zû'l-Huleyfe, 175
 Zû'l-Huleyfe mescidi, 146
 Zû'l-kurbâ, 402
 Zû'l-Mecâsidi'l-Yeşkûrî, 381
 Zû'l-Mecâz, 182
 Zübeyr b. el-Avvâm, 244
 Züheyr b. Ebî Sülmâ, 220, 420, 482
 Zühre oğulları, 418
 Zührî, 158, 338, 342

-Z-

Zâhirîler, 391
 Zâriyât, 424
 Zebbân b. Seyyâr, 315